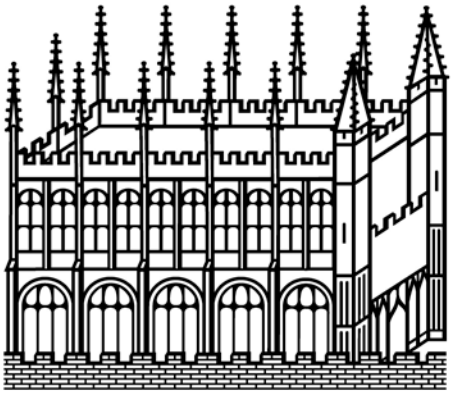

Bodleian Libraries

UNIVERSITY OF OXFORD

This book is part of the collection held by the Bodleian Libraries and scanned by Google, Inc. for the Google Books Library Project.

For more information see:

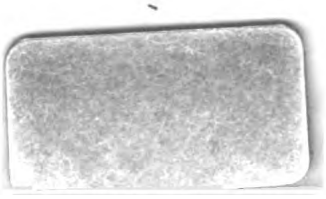
http://www.bodleian.ox.ac.uk/dbooks

This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 2.0 UK: England & Wales (CC BY-NC-SA 2.0) licence.

احسن المسائل - ترجمہ کنز الدقائق مترجمہ مولوی محمد حسن
رسالۂ چہار باب - کا ترجمہ مسائل فقہیہ مصنفہ وترجمہ
مولوی کفایت اللہ -
چہل مسائل فقہ - مصنفہ مولوی محمد ابراہیم حسین بیگلوی
جواہر اشرف - مولفہ مولوی اشرف علی خان -
صراط الاسلام وصراط النجاۃ - مسائل فقہ حنفیہ
شبیہ احمدی - سراپائے خاتم المرسلین کا بیان مولفہ
جمال الدین حسن خان -
مثنوی زائر - دعوت قبائل قریش مصنفہ نواب سید علی خان
دوازدہ مجلس - مسمی بہ ریاض الازہار فی احوال
سید الابرار مولفہ مولوی وجیہ الدین محمد رضوی -
اسرار کربلا - حالات معرکہ کربلائے معلی مولفہ منشی محمد امیر الدین
بلگرامی -
مہر نبوت - نعت پیغمبر امین تصنیف نواب محمد مرداں علیخان
نظام -
رموز القرآن - اوقاف قرآن کا بیان مولفہ مولوی
محمد حسین علی ہاتفی شاہجہانپوری -
آثار محشر - علامات قیامت کا حال -
صبح کا ستارہ - حالات بہشت ودوزخ وقیامت
مولفہ مولوی عباس علی -
قیامت نامہ - بہشت نامہ - مولفہ مولوی
فیاض الحق -
آثار قیامت -
اکسیر ہدایت - ترجمۂ کیمیای سعادت - مترجمہ
مولوی فخر الدین -
مذاق العارفین - ترجمۂ احیاء العلوم کامل چار جلد
مترجمہ مولوی بشارت علیخان -
ہدایۃ الکونین - الی شہادۃ الحسنین - مولفہ
ابو الخیر مولوی محمد معین الدین مشہدی -
تحفۂ درود - ملقب بخیر الکلام - مولفہ مولوی
منظور احمد -

رسالۂ کسب الانبیا - مصنفہ مولوی ظہور الحق -
شجرۂ طغرائے - اسمائے دوازدہ امام علیہم السلام از
صنعت کاری مولوی ہادی علی خوشنویس عثمانی -
دہ مجلس منظوم - معرکۂ شہادت کربلا علی الترتیب مشتمل
چودہ مجلس -
جنگ نامۂ کربلا -
دہ مخزن - مصائب کربلا مصنفہ حکیم نصر اللہ خان وصال
مجموعۂ تہ شہ عقبیٰ - ورد وظائف اسمائے الہی مع
خواص وفضائل مبارک رسالت پناہی - تالیف مولوی محمد عباس
عین البکا - معروف بہ دہ مجلس مع رسالہ شط غرا
مشہور بہ چہل مجلس تصنیف نواب سید عطاء اللہ -
مجموعۂ نود ونہ نام - شامل چند رسائل ذیل -
۱- دعای منفی - ۲ قصیدہ بردہ - ۳ قصیدہ تائیہ سجادیہ
۴- قصیدہ عوثیہ - ۵- دعائے سریانی - ۶
قصیدۂ اویس قرنی -
انوار محمدی - بیان اختلاف فرق اسلامیہ تصنیف محمد امیر
اکبر آبادی -
شرح چہل حدیث - تصنیف میر علی -
مجموعۂ وفات نامہ - قصیدۂ نعتیہ - قصۂ حضرت بلال
قصۂ حضرت دائی حلیمہ - نبوت نامہ معروف بہ حلیۂ شریف -
مولود شریف منظوم - از مرزا علی بہار -
مولود شریف شہید نثر - واضح خطاء از مولوی غلام امام شہید
ایضاً - خرد -
میلاد مصطفوی - بروایات امامیہ تصنیف مولوی ذوالفقار حسین
حدیقۂ میلاد - در فضائل ومولودات حضرت غوث الاعظم
رضی اللہ عنہ -
نسب نامہ - رسول مقبول حال بہشت سے وفات تک -
تاریخ مدینہ - ترجمہ جذب القلوب - مترجمہ مولوی عبد الکریم
بریلوی -
نور نامہ وشمائل نامہ - نور محمدی وشمائل کا بیان ہے -

نقش نعلین - شرفین رسول مقبول بطور زیارت ہے۔

دعائے گنج عرش - مع شش فصل اوراد و ردعائین نادر نادر حفاظت کے لیے تعویذ کرکے گلے مین ڈالنا سود مند و مجرب ہے

رسالۂ وظائف - ادعیہ ماثورہ بروایات صحیح الدرجہ جسمین مفصلہ دعائین ہین بنا بر مذہب امامیہ۔

۱- پنجسورہ

۲- دعائے مانثورہ

۳- اعمال غیر منثورہ۔

مجموعۂ اوراد - وظائف شامل دعاہائے ذیل

درود اکبر - خرب البحر مترجم درود مستغاث

درود تنجینا - درود ناہی۔

جواہر القرآن - مترجم وظائف قرآنی مدونہ محمد بن اسامہ

جلاء الاذہان فی علم القرآن - نادر رسالہ ہے مصنفہ مولوی ابو الخیر سمیع اللہ المشہدی۔

مجموعۂ زینت القاری - جسمین رسالہ عمدۃ القرآن و مقصود القاری و رسالہ بیان الجزیل للمنزیل شامل ہے۔

مجموعۂ خطب - منشورخطبے ہین مرتبہ مولانا محمد اسمعیل دہلوی کا

نور الفواد - معروف بہ زاد المعاد مصنفہ مولوی نور الدین صدیقی۔

شواہد النبوۃ - اسمین سیر و اخلاق حضرت خیر البشر اور ذکر آل اطہار اور اصحاب کبار اور ازواج مطہرہ کے مذکور ہین از ملا عبد الرحمن۔

معارج النبوۃ - بیان شرائف احوال حضرت خاتم المرسلین صلی مستند کتاب ہے از ملا معین الدین کاشی۔

مدارج النبوۃ - حالات فضیلت حضرت خاتم الرسالت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم مصنفہ حضرت شاہ عبد الحق دہلوی دو جلدین۔

شرح سفر السعادت مبنی اور احوال شرعیہ کے از روے احادیث کے جسکے چھ باب ہین ۱- در طہارت مینیر ۲- در نماز حضرت ۳ صیام النبی ۴- حج النبی ۵- اذکار النبی ۶ در عموم احوال معاش حضرت ۳ مصنفہ مولانا عبد الحق دہلوی۔

جامع طیبی - احوال سرور عالم صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم مین از شاہ طیب نوۃ اللہی۔

فقہ و مینیہ مذہب اہل سنت

راہ نجات - مسائل صوم و صلوات مع طریقہ نکاح مصنفہ حافظ محمد علی

مفتاح الجنہ - مولفہ مولوی کرامت علی

حقیقۃ الصلوات - مع رسالہ بے نمازان نماز روزہ کے فضائل و اجر و ثواب۔

در مختار - ترجمہ اردو فتاوی الفقہ کا ترجمہ مولوی محمد فرہم علی بلہوری - و مولوی محمد احسن بریلوی مراد آبادی

کشف الحاجات یعنے مالابد منہ اردو ترجمہ مولفہ مولوی محمد نور الدین۔

ہزار مسئلہ - مجموعہ ہفت رسالہ ذیل مولفہ عبد اللہ بن سلام۔

۱- ہزار مسئلہ - ۲- مسائل ثمانیہ - ۳ صد و سی مسئلہ

۴- مناجات باری تعالی - ۵ حلیہ شریف ۶ نوزدہ

۷- چہل مسائل۔

شرع محمدی - منظوم عقاید اہل سنت و مسائل نماز و روزہ مولفہ محمد خان قندھاری۔

تنبیہ الغافلین - مسائل دین مصنفہ مولوی سید محمد و محمد طیب و امین و محمد تقی۔

حیرۃ الفقہ - مسائل مشکلہ کے سوال جواب امتحانی مولفہ سید ابراہیم حسینی۔

جواب المسائلین - مولفہ مولوی لعل محمد۔

اظہار الحقیقت - بعضے مسائل فقہ کو حل کیا ہے۔

تحفۃ المومنین - تصنیف مولوی قربان علی۔

نور الہدایہ - ترجمہ شرح وقایہ درسی فقہ حنفیہ کی کتاب جلدین اولین عبادات مین مترجمہ مولوی وحید الزمان

ایضاً - جلدین اخیرین معاملات مین ایضاً

کنز الدقائق - اردو مسمی بہ تحفۃ العجم مصنفہ مولوی محمد سبحان خان۔

وزید را بر میت هفت و نیم دینار از دام ماند و دام عمرو و بکر هر سه بر ین قیاس کن مسئله
اگر بعضی از ورثه بر چیزی از ترکه صلح کردند سهام او از اصل مسئله و یا از تصحیح طرح کن
چنانکه گوئی در تقدیر این وارث درمیان نبوده است بعده باقی ترکه قسمت کن بر سهام
بقیه ورثه یعنی اول تصحیح مسئله کن با وجود مصالح بعده سهام او از تصحیح طرح
کن و باقی بر ورثه باقیه قسمت کن چنانکه زنی مرد شوهر و مادر و عم گذاشت
و شوهر صلح کرد بر انچه در ذمه اوست از مهر و از میان ورثه بیرون آمد پس سهام
او از تصحیح بیفگن و ترکه میان مادر و عم میت قسمت کن بسه سهم و دو سهم مادر را بده
و یک سهم عم را بده زیرا که اصل مسئله از شش است شوهر را نصف آن سه سهم
رسد و مادر را ثلث آن دو سهم و عم را باقی یک سهم پس چون سهام شوهر طرح کردی
تخارج سه سهم ماند پس دو سهم مادر را و یک سهم عم را بود و الله اعلم بالصواب

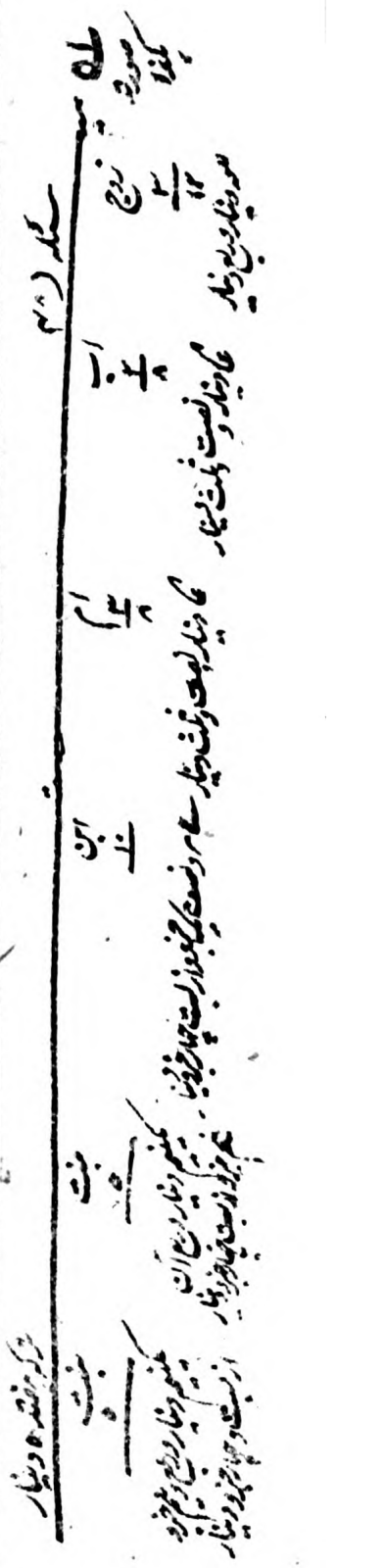
خاتمة الطبع

پس از حمد و سپاس خالق کون و مکان ایزد جهان آفرین و نعت سرور عالم صلی الله
علیه وسلم خاتم النبیین رحمة للعالمین ارباب علم و فضل را مژده باد که درین اوان
فیض اقتران کتاب نوائد انتساب حاوی مطالب فقه حنفیه جامع مآرب حقه و نبیه
معتبر فضلاء انام مستند علماء ذوی الافهام سرمایه سعادت دو جهانی مسمی به
کنز الدقائق فارسی مؤلفه ملا نصیر الدین کرمانی بعد نظر ثانی و رفع اغلاط و
اضافه حواشی جدیده و فوائد مفیده در مطبع فیض منبع مجمع کملاء دهور منشی نولکشور
مقام لکهنؤ بماه مئی سنه ۱۸۸۰ع مطابق ماه جمادی الآخر سنه ۱۲۹۷ هجری حلیه انطباع
پوشیده مقبول عالم و عالمیان گردید

چنانچه اگر ترکه هیژده دینار است درین مسئله پس میان هیژده و میان چهل و هشت موافقت است
بسدس پس سهام شوهر را که دوازده است ضرب کن در جزو موافقت ترکه و آن سه است
حاصل آن سی و شش است بر وفق تصحیح که هشت است قسمت کن چهار و نیم دینار شود
و این شوهر را بود از ترکه و سهام پدر که هشت است در سه ضرب کن و حاصل آنکه بست
و چهار است بر هشت سهم قسمت کن سه دینار شود و آن پدر را بود و مادر را نیز همچنین
و سهام پسر را که ده است در سه ضرب کن و حاصل آنکه سی است بر هشت قسمت
کن سه دینار و سه ربع دینار شود و این پسر را بود از ترکه و سهام هر دختری که
پنج است در سه ضرب کن و حاصل آن پانزده است بر هشت قسمت کن یک دینار
و سه ربع و یک ثمن دینار و این مقدار هر دختری را بده **مسئله** و اگر ترکه
اندک است و وام بسیار میان مجموع وام و میان ترکه موافقت طلب کن و اگر
میان ایشان مباینت است وام هر غریمی را ضرب کن در کل ترکه و حاصل را
بر مجموع وام قسمت کن چنانکه اگر ترکه هفتده دینار است و وام چهل و هشت
دینار است زید را دوازده دینار یافت است و عمرو را شانزده دینار و بکر را بست
دینار و میان هفتده و چهل و هشت مباینت است وام زید دوازده دینار
است در کل ترکه که هفتده دینار است ضرب کن حاصل آن دویست و چهار
دینار است بر مجموع وام قسمت کن که آن چهل و هشت دینار است چهار دینار
و ربع دینار شود بزید دهند و برست از وام زید هفت دینار و سه ربع دینار
ماند و وام عمرو و بکر همبرین قیاس کن اگر میان ایشان موافقت است
وام هر غریمی در جزو موافقت ترکه ضرب کن و حاصل آن بر جزو موافقت
مجموع وام قسمت کن آنچه بیرون آید نصیب آن غریم بود چنانکه اگر ترکه هژده دینار
است و میان ایشان موافقت سدس است پس وام زید که دوازده دینار
است در جزو موافقت ترکه ضرب کن و آن سه است و حاصل آن که سی و شش است
بر وفق مجموع وام که هشت است قسمت کن چهار و نیم دینار شود و این بزید دهند

بعد در رؤس الیشان کہ ہفت است پس مثل سبع آن باشد ہر عمی را سبع منسوب بدہ
و آن سی سہم است مسئلہ اگر خواہی کہ ترکہ میان ورثہ و غیرہا قسمت کنی سہام ہر وارثی
از تصحیح ضرب کن در جمیع ترکہ بعد مبلغ را بر تصحیح قسمت کن یعنی مسئلہ کن برائے طلب
موافقت میان تصحیح و میان ترکہ و اگر میان الیشان مباینت است سہام ہر وارثی
از تصحیح در کل ترکہ ضرب کن بعد مبلغ قسمت کن بر تصحیح آنچہ حاصل آید نصیب ہر وارثی بود
چنانکہ زنے مرد شوہر و مادر و پدر و یک پسر و دو دختر گذاشت و ترکہ ہفتاد دینار است
اول تصحیح مسئلہ کن پس اصل مسئلہ دوازدہ سہم بود شوہر را ربع است سہ سہم بر و مستقیم
آید و مادر و پدر را دو سدس چہار سہم بر الیشان مستقیم آید و فرزندان را باقیست
پنج سہم مستقیم بنہ بر عدد رؤس الیشان کہ چہار اند در تقدیر و میان الیشان موافقت
نیست پس چہار در اصل مسئلہ ضرب کن حاصل آن صد و سے و شش است بر چہل
و ہشت قسمت کن و دو دینار و نصف ثلث دینار شود و مادر را ہمچنین قیاس کن
چہل و ہشت مشود شوہر را دوازدہ و ہر یکے از مادر و پدر را ہشت سہم و پسر را دو سہم
و ہر دختر ے را پنج سہم بعد موافقت میان چہل و ہشت و میان ترکہ ہفتاد دینار است
طلب کن در میان الیشان موافقت نیست پس سہام شوہر کہ دوازدہ اند در ترکہ ضرب
کن کہ ہفتاد دینار است دویست و چہار سہم شود بر تصحیح قسمت کن و آن چہل و ہشت
است چہار دینار و چہارم حصہ دینار بیرون آید و ہشت سہم کہ پدر را بود کہ در ہفتاد
ضرب کن و دہ سہم کہ پسر را بود در ہفتاد ضرب کن و حاصل آن صد و ہفتاد است
بر چہل و ہشت قسمت کن سہ و نیم دینار و یک جزو از بست و چہار جزو دینارے شود
و آن پسر را دہند و سہم ہر دخترے کہ پنج است ضرب کن در ہفتاد و حاصل آنکہ
ہشتاد و پنج است بر چہل و ہشت قسمت کن یک دینار و سہ ربع دینار و نیم جزو
از بست و چہار جزو دینار بود و این مقدار ہر دخترے را باشد از ترکہ مسئلہ و اگر
میان تصحیح و میان ترکہ موافقت است سہام ہر وارثی از تصحیح در جزو موافقت
از ترکہ ضرب کن بعد مبلغ را بر جزو موافقت قسمت کن آنچہ بیرون آید نصیب ہر وارثی بود

و یا در میت دوم را از سی و دو سهم بود در چهار ضرب کن هشت شود هر هشت او را بود و هر یکی را از پسران میت سوم را شش سهم بود در چهار ضرب کن بست و چهار شود و دختر میت را از شش سهم سه سهم بود در چهار ضرب کن دوازده شود و شوهر میت چهارم را دو سهم بود از چهار سهم ورنه ضرب کن شش زده شود و هر یکی از برادران میت چهارم را یک سهم بود از چهار سهم ورنه ضرب کن شش زده شود و هر یکی از برادران میت چهارم را یک سهم بود از چهار و ورنه ضرب کن همان نه بود فصل ۱ مسئله اگر خواهی که نصیب هر فریق را از تصحیح بدانی آنچه هر فریق را بود از اصل مسئله در آنچه مضروب نام نهاده اند ضرب کن آنچه حاصل شود آن نصیب هر فریق را بود چنانکه در مسئله متباینه مذکوره دو زن را از اصل مسئله سه سهم بود در آنرا ضرب کن در مضروب و آن دویست و ده است شصت و سی سهم شود همین دو زن را بود و دختران را شانزده سهم بود در مضروب که آن دویست و ده سهم است ضرب کن سه هزار سی صد و شصت سهم شود همین دختران را بود و جدات را چهار سهم بود آنرا در مضروب مذکور ضرب کن هشت صد و چهل سهم شود همین جدات را بود و اعمام را یک سهم بود آنرا در مضروب مذکور ضرب کن دویست و ده شود همین اعمام را بود و مسئله اگر خواهی که نصیب هر فردی از افراد فریق ثانی سهام هر فریق را نسبت کن از اصل مسئله بعد در رؤس ایشان عدد علیحده بعده بمثل آن نسبت از مضروب هر فردی را بده چنانکه در این[۵۲] مسئله سهام دو زن که سه است نسبت بعد در رؤس ایشان مثل و مثل نصف دار و پس هر زنی را مثل مضروب و مثل مضروب و مثل نصف او بده و آن سی صد و پانزده شود بعده سهام دختران را که شانزده است نسبت بعد در رؤس ایشان کرده اند مثل ان و مثل سه خمس آن دار و پس هر دختری را مثل مضروب و مثل سه خمس او بده و آن سی صد و سی و شش سهم بود بعده سهام جدات که چهار است نسبت کن بعد در رؤس ایشان که شش اند نصف و سدس آن دار و پس هر جده را نصف مضروب و سدس مضروب بده و آن یک صد و چهل سهم بود بعده سهام اعمام را نسبت کن

۵۱ الف خوانی یعنی اگر خواهی که نصیب هر فریق را از تصحیح بدانی ب یعنی بعد از ضرب کردن سهام هر فریق در مضروب ج یعنی از تصحیح د یعنی مضروب

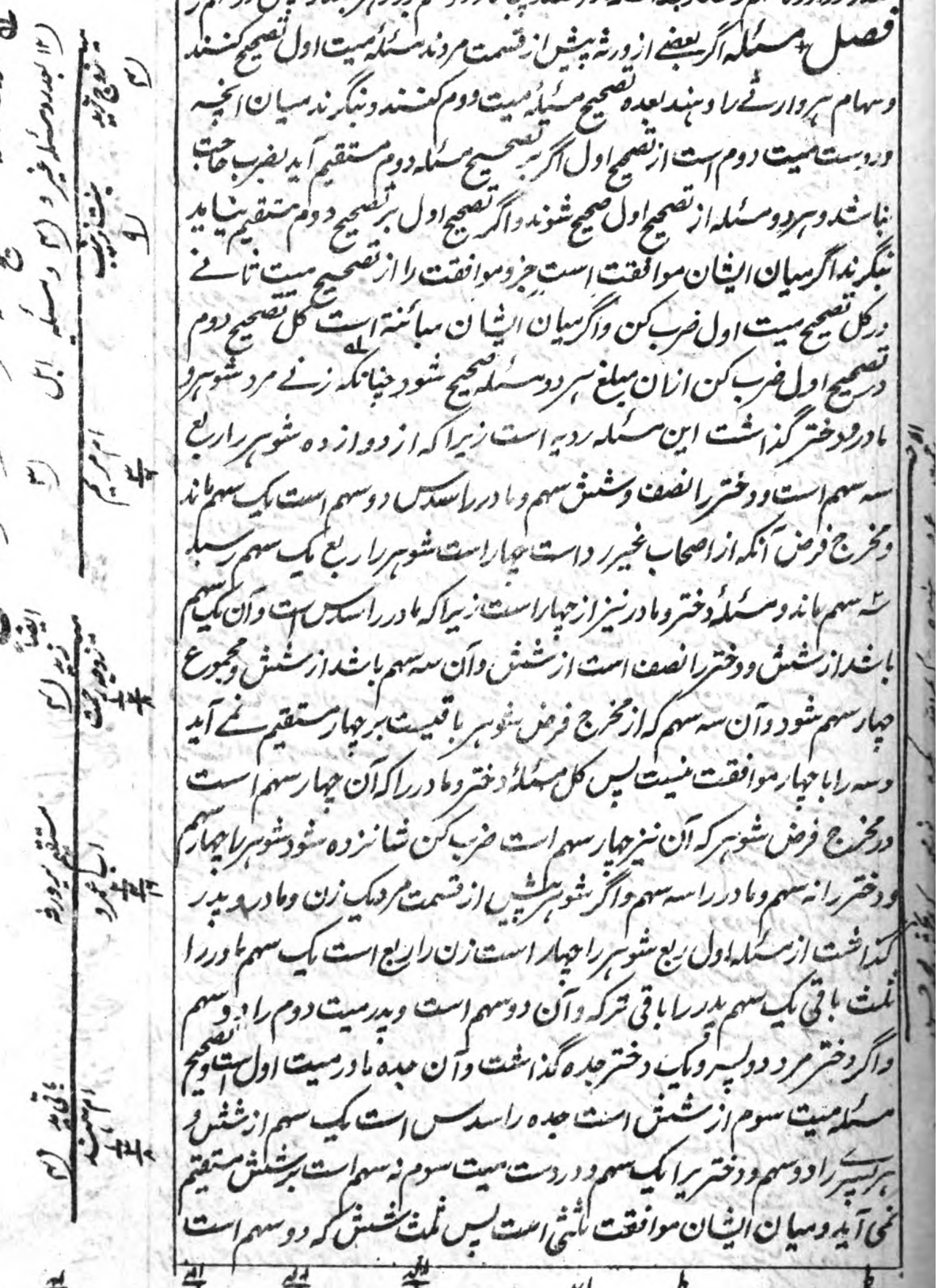
۵۲ از اینجا تا آخر این فصل فائده ایست که مصنف رح در این فصل فائده ایست معلوم نمودن حصهٔ هر فریق و حصهٔ افراد ایشان تحریر کرده پس گفت اگر خواهی الخ

۵۲ در این مسئله و مسئله مذکور که اتفاقاً ذکر کرده است ۱۲

درشانزده ضرب کن سی و دو سهم است هر سه مسئله ازوی راست آید هر که سهام وی
از شانزده است سهام او در جزو موافقت مسئله دختر ضرب کن وآن دو سهم است
وآن شش و هر که سهام او از شش است سهام او ضرب کن در جزو موافقت آنچه
در دست دختر است وآن سه سهم است پس مادر میت اول را سه سهم بود از شانزده
در دو ضرب کن شش شود شش او را بود و روج میت اول را چهار سهم بود از شانزده
در دو ضرب کن هشت شود هشت او را بود و زن میت دوم را یک سهم از شانزده بود آنرا
در دو ضرب کن دو سهم شود هر دو سهم زن میت دوم را بود و پدر میت دوم را بود و پدر میت
دوم از شانزده بود در دو ضرب کن چهار سهم پدر میت دوم را بود و مادر میت دوم را
یک سهم بود در دو ضرب کن دو سهم شود هر دو سهم مادر میت دوم را بود و هر یکی را از
پسران میت سوم دو سهم بود از شش سهم در سه ضرب کن شش شود هر یکی را
شش بود و دختر میت سوم را یک سهم بود از شش در سه ضرب کن سه سهم شود هر
سه دختران را بود و جده میت سوم را که آن مادر میت اول است یک سهم بود از شش
در سه ضرب کن همان سه سهم شود هر سه سهم این جده را بود و این جده را شش سهم
از میت اول رسید و سه سهم از میت سوم برد مجموع نه سهم شود و زن میت دوم را
دو سهم رسید و پدر میت دوم را چهار سهم رسید و مادر میت دوم را دو سهم رسید و
پسران میت سوم را شش شش کان سهم رسید و دختر میت سوم را سه سهم رسید و جده
میت سوم را نه سهم مجموع سی و دو سهم شود و اگر جده مرد شوهر و دو برادر گذاشت
و در دست او نه سهم است و تصحیح مسئله او از چهار است و نه بر چهار مستقیم نیاید میان
ایشان موافقت نیست پس چهار را در سی و دو ضرب کن صد و بست و هشت
سهم شود و تصحیح هر چهار مسئله شود پس هر کرا از سی و دو چیزی بود در چهار ضرب کنند
و هر کرا از چهار چیزی بود در نه ضرب کنند پس زن میت دوم را از سی و دو سهم
بود در چهار ضرب کن هشت شود هر هشت را ازان زن راست و پدر میت دوم را
ازان سی و دو سهم چهار سهم بود در چهار ضرب کن شانزده شود هر شانزده را ابوین

صد و دوازده سهم رسد و جدات اند او صد و پنجاه و دو سهم بود و هر جده را چهل و دو سهم رسد

فصل مسئله اگر بعضی از ورثه پیش از قسمت مردند مسئلهٔ میت اول تصحیح کنند و سهام هر وارثی را دهند بعده تصحیح مسئلهٔ میت دوم کنند و بنگرند میان انچه در دست میت دوم است از تصحیح اول اگر بر تصحیح مسئلهٔ دوم مستقیم آید بضرب حاجت نباشد و هر دو مسئله از تصحیح اول صحیح شوند و اگر تصحیح اول بر تصحیح دوم مستقیم نیاید بنگرند اگر میان ایشان موافقت است جزو موافقت را از تصحیح میت تانی در کل تصحیح میت اول ضرب کن و اگر میان ایشان مباینت است کل تصحیح دوم در تصحیح اول ضرب کن ازان مبلغ هر دو مسئله صحیح شود چنانکه زنی مرد شوهر و مادر و دختر گذاشت این مسئله ردیه است زیرا که از دوازده شوهر را ربع سه سهم است و دختر را نصف و شش سهم و مادر را سدس دو سهم است یک سهم ماند و مخرج فرض آنکه از اصحاب غیر رد است چهار است شوهر را ربع یک سهم رسد سه سهم ماند و مسئلهٔ دختر و مادر نیز از چهار است زیرا که مادر را سدس است و آن یک سهم باشد از شش و دختر را نصف است از شش و آن سه سهم باشد از شش و مجموع چهار سهم شود و آن سه سهم که از مخرج فرض شوهر باقیست بر چهار مستقیم نمی آید و سه را با چهار موافقت نیست پس کل مسئلهٔ دختر و مادر را که آن چهار سهم است در مخرج فرض شوهر که آن نیز چهار سهم است ضرب کن شانزده شود شوهر را چهار سهم و دختر را نه سهم و مادر را سه سهم و اگر شوهر پیش از قسمت مرد یک زن و مادر و پدر گذاشت از مسئلهٔ اول ربع شوهر را چهار است زن را ربع است یک سهم مادر را ثلث باقی یک سهم پدر را باقی ترکه و آن دو سهم است و پدر میت دوم را و دو سهم و اگر دختر مرد دو پسر و یک دختر جده گذاشت و آن جده مادر میت اول است و تصحیح مسئلهٔ میت سوم از شش است جده را سدس است یک سهم از شش و هر پسر را دو سهم و دختر را یک سهم و در دست میت سوم نه سهم است بر شش مستقیم نمی آید و میان ایشان موافقت ثلثی است پس ثلث شش که دو سهم است

اصل مسئله از شش سهم شود و دو ثلث از شش سهم چهار سهم بود و سدس او یک سهم
بود مجموع پنج سهم شود و باقی سهام از مخرج فرض زوجات هفت سهم است بر پنج مستقیم
نمی آید و میان ایشان موافقت نیست پنج در هشت که اقل مخرج زنان است ضرب کنند
چهل سهم شود این مبلغ مخرج فرض هر دو فریق شود بعده سهام اصحاب غیر رد
در مسئله اصحاب رد ضرب کن و مسئله اصحاب رد پنج است زیرا که مضروب اصحاب
رد است و یکی در پنج ضرب کردیم همان پنج بود پس پنج سهم از چهل سهم که ثمن است نصیب
زنان باشد و نیز سهام اصحاب رد در سهام باقی از مخرج اصحاب غیر رد ضرب کن
پس دختران را از مسئله اصحاب رد چهار سهم بود این چهار سهم را ضرب کنند در باقی
از مخرج فرض اصحاب غیر رد که هفت سهم است بست و هشت سهم شود این بیست و هشت
سهم دختران را دهد و جدات را یک سهم بود در هفت سهم ضرب کنند همان هفت بود
نصیب جدات بود و اگر بر بعضی کسر شود تصحیح مسئله باصول مذکوره کنند چنانچه درین
مسئله زنان را پنج سهم است از چهل سهم و ایشان مهراند پنج بر چهار مستقیم نمی آید
و میان ایشان موافقت نیست جمیع عدد زنان که چهار است نگهدارد و دختران را
بست و هشت سهم بود و ایشان نه نفر اند بست و هشت بر نه بر نه مستقیم نیاید و میان
ایشان موافقت نیست جمیع عدد رؤس دختران را نگهدارد جدات را هفت سهم بود
و عدد رؤس ایشان شش است و هفت بر شش مستقیم نیاید و میان ایشان
موافقت نیست جمیع عدد رؤس جدات نگهدارد پس درین مسئله چهار و شش و نه
جمع شد و میان چهار و شش موافقت نصفی است یکی در جمیع عدد دیگر ضرب کن
چهار در سه یا دو در شش دوازده بود میان دوازده و نه موافقت ثلثی است پس ثلث
یکی در کل عدد دیگر ضرب کن دوازده در سه و یا چهار در نه سی و شش بود و مضروب
همین است و این سی و شش را در چهل که مخرج فرض هر دو فریق است ضرب کن
یکهزار چهارصد و چهل سهم بود در تصحیح مسئله ازین مبلغ شود زنان را صد و هشتاد
سهم بود بهر یکی چهل و پنج سهم رسد و دختران را یکهزار هشت سهم بود هر دختری را

چنانکہ زنے مرد شوہر و پنج دختر گذاشت فرض شوہر کہ آن ربع است از اقل مخرج
کہ آن چہارم سہم است یک سہم بدہ و سہ سہم باقی بر پنج دختر مستقیم نیاید و میان سہام
و رؤس دختران کہ آن پنج است موافقت نیست پس ازان پنج را در چہار کہ مخرج
فرض اصحاب غیر رد است ضرب کن بیست سہم شود ازین مبلغ تصحیح مسئلہ شود شوہر
را از اصل مسئلہ یک سہم بود آنرا در مضروب کہ آن پنج است ضرب کن پنج شود
و این پنج سہم بشو ہر دہ و دختران را از اصل مسئلہ سہ سہم بود آنرا در پنج ضرب
کن پانزدہ شود میان دختران قسمت کن ہر دختر ے را سہ سہم رسد مسئلہ
و اگر با اصحاب رد و جنس اصحاب غیر رد موجود است پس باقی از مخرج فرض اصحاب
غیر رد بر مسئلہ اصحاب رد ضرب کن اگر مستقیم آید تصحیح مسئلہ ازان شود چنانکہ
مرد سے مرد یک زن و چہار جدہ و شش خواہر مادری گذاشت و مخرج فرض اصحاب
غیر رد چہار است ربع آن یک سہم بزن دہ سہ سہم ماند و مسئلہ اصحاب رد سہ سہم است
زیرا کہ جدہ را سدس است و خواہران مادری را ثلث اصل مسئلہ از شش سہم شود و سدس
او یکی بود و ثلث او دو مجموع سہ سہم شود پس ثابت شد کہ مسئلہ اصحاب رد سہ سہم است
و سہ سہم باقی از مخرج فرض اصحاب غیر رد بدین رؤس مستقیم نمی آید عددات را یک سہم
و خواہران را دو سہم و اگر خواہی کہ مسئلہ تصحیح کنی چنانکہ در تصحیح مسائل ذکر شدہ است
ہمچنان ضرب کن مسئلہ و اگر سہام باقی از مخرج فرض غیر رد بر مسئلہ اصحاب مستقیم نیاید
تمام سہام اصحاب رد در مخرج فرض اصحاب غیر رد ضرب کن ازان مبلغ فروض ہر دو
فریق بود بعدہ سہام اصحاب غیر رد ضرب کن در مسئلہ اصحاب رد و سہام اصحاب رد
در سہام باقی از مخرج فرض اصحاب غیر رد ضرب کن انچہ حاصل شود نصیب ہر یک آن
دو فریق بود چنانکہ مرد سے مرد چہار زن و نہ دختر و شش جدہ گذاشت آنکہ از اصحاب
غیر رد است اول فرض او را اقل مخرج او دہند و آن زن است و مسئلہ او از ہشت
است و ثمن او یک سہم بود و این یک سہم زن آنرا دہند و باقی ہفت سہم ماند و مسئلہ اصحاب
رد آنند پنج سہم شود زیرا کہ نصیب دختران دو ثلث است و نصیب جدات یک سدس

سه سهم و دختر پسر را یک سهم و اگر در مسئله ثلثان و سدس بود چنانکه شخصی بمرد و دو دختر و مادر
گذاشت اصل مسئله از شش سهم بود و تصحیح از پنج سهم بود مادر را یک سهم و هر دختر را
دو سهم و همچنین اگر در مسئله نصف و دو سدس یا نصف و ثلث بود تصحیح مسئله از پنج سهم بود
چنانچه شخصی بمرد و یک خواهر اعیانی و یک خواهر مادری و مادر گذاشت اصل مسئله از شش
سهم بود و تصحیح از پنج شود خواهر اعیانی را سه سهم بود و یک مادر را و یک خواهر مادری را
یا شخصی بمرد مادر و یک خواهر اعیانی گذاشت اصل مسئله از شش سهم بود و تصحیح از
پنج شود دو مادر را و سه خواهر را و اگر با اصحاب رد از یک جنس اصحاب و غیر رد نیز
موجود اند اول فرض اصحاب غیر رد بده از اقل مخرج او باقی بر رؤس اصحاب رد
قسمت کن اگر مستقیم آید مسئله تمام شود چنانکه زنی مرد شوهر و شش دختر گذاشت
اقل مخرج اصحاب غیر رد چهار است یک سهم از چهار سهم بشوهر ده و سه سهم باقی
پسر دختر مستقیم آید تصحیح این مسئله از چهار سهم میشود مسئله و اگر باقی سهام بر رؤس
اصحاب رد مستقیم نبود و پس اگر میان باقی سهام از مخرج فرض اصحاب غیر رد
و میان رؤس اصحاب رد موافقت بود و جزو موافقت از عدد رؤس ذو مخرج اصحاب
غیر رد ضرب کن ازان مبلغ تصحیح مسئله شود چنانکه زنی مرد شوهر و شش دختر
گذاشت اقل مخرج اصحاب غیر رد چهار است ربع آن یک سهم بشوهر
ده و سه سهم که باقی اند بر رؤس دختران قسمت راست نمی آید و میان
رؤس و سهام موافقت ثلثی است جزو موافقت از عدد رؤس ایشان و آن
دو رؤس است که ثلث میشود از شش رؤس ضرب کن در مخرج فرض اصحاب
غیر رد و آن چهار سهم است پس هشت سهم شود شوهر را یک سهم بود در دو ضرب
کن دو سهم شود بشوهر ده و دختران را سه سهم بود در دو ضرب کن شش سهم بود
بدختران ده پس هر دختری را یک سهم آید مسئله و اگر میان باقی سهام از مخرج
فرض از اصحاب غیر رد میان رؤس اصحاب رد موافقت نبود کل رؤس در مخرج
فرض اصحاب غیر رد ضرب کن و انچه حاصل شود تصحیح مسئله ازان بود

مسئله ۱ صورة سهم
۴ ۱
۳ ۱
۱ ۱

مسئله ۲ صورة سهم
۴ ۱
۱ ۱
۱ ۱
۱ ۱

در جزو موافقت ضرب کنند و اگر موافقت نباشد در جمیع عدد ضرب کنند چنانکه مردی
چهار زن و سیزده دختر و پانزده جده و شش عم گذاشت اصل مسئله از بیست و چهار بود
و تصحیح مسئله از چهار هزار و سی صد و بیست سهم شود و اگر مسئله عولی بود در عول نیز ضرب
کنند چنانکه زنی بمرد شوهر و نه جده و پنج خواهر پدری گذاشت اصل مسئله از شش بود
تا هشت عول شد تصحیح مسئله از سی صد و شصت شود شوهر را صد و سی و پنج سهم
و هر جده را پنج سهم و هر خواهر را سی و شش سهم و اگر میان اعداد موافقت نباشد
و تباین بود تمام عدد در رؤس دیگر ضرب کنند آنچه حاصل شود در اصل مسئله ضرب کنند
چنانکه مردی بمرد و زن شش جده و ده دختر و هفت عم گذاشت اصل مسئله از
بیست و چهار است و تصحیح مسئله از پنج هزار و چهل سهم شود و اگر مسئله عولی باشد در
عول نیز ضرب کنند چنانکه زنی بمرد شوهر و نه جده و پنج خواهر پدری گذاشت اصل مسئله
از شش بود تا هشت عول شد و تصحیح مسئله از سی صد و شصت سهم شود شوهر را
صد و سی و پنج سهم و هر جده را پنج سهم و هر خواهر را سی و شش سهم مسائل الرد +
مسئله اگر در مسئله بعضی از سهام فاضل آید بر اصحاب فرائض رد کنند بقدر حقوق
ایشان مگر بر زن و شوهر و بقول مالک و شافعی رحمة الله تعالی علیهما فاضل در بیت المال
بود و بر اصحاب فرائض رد نکنند مسئله اگر طائفه که بر ایشان رد میشود یک جنس
باشند مسئله از رؤس ایشان بود چنانکه شخصی بمرد و دو دختر یا دو خواهر گذاشت
و اصحاب غیر رد معدوم اند آن دو سهم بود و اگر اصحاب غیر رد نباشد و اصحاب رد دو جنس
باشند و یا زیادت مسئله از سهام ایشان بود و اگر در مسئله سدس بود چنانکه شخصی بمرد
جده و خواهر مادری گذاشت اصل مسئله از شش سهم بود و تصحیح او از دو سهم جده را
یک سهم و خواهر را یک سهم و اگر در مسئله ثلث و شش بود چنانکه شخصی بمرد جده
و دو خواهر مادری گذاشت اصل مسئله از شش سهم بود و تصحیح از سه سهم بود جده
را یک سهم و هر خواهر را یک سهم و اگر در مسئله نصف و سدس بود چنانکه شخصی بمرد
یک دختر و دختر پسر گذاشت اصل مسئله از شش سهم بود و تصحیح مسئله از چهار سهم شود دختر را

وپدری ومادری ودو خواہر مادری گذاشت مسئلہ دوازدہ سہم را عول کنند بعد وطاق نہ بعد دہفت یعنی دوازدہ را عول کنند تا سیزدہ چنانکہ مردی بمرد و یک زن و دو خواہر مادر و پدرے و یک برادر مادرے گذاشت و نیز دوازدہ را عول کنند تا پانزدہ چنانکہ زنی بمرد شوہر و دو دختر و مادر و پدر گذاشت و نیز دوازدہ را عول کنند تا ہفدہ چنانکہ مردی بمرد و یک زن و دو خواہر مادر و پدری و دو برادر مادری و مادر گذاشت مسئلہ بیست و چہار را عول کنند تا بیست و ہفت یکبار چنانکہ مردی بمرد و یک زن و دو دختر و مادر و پدر گذاشت و ان مسئلہ را منبریہ گویند از امیر المومنین علی رضی اللہ عنہ پرسیدند و او بر منبر بود بفور جواب گفت کہ ہشتم یک زن نہم حصہ شد مسئلہ اگر بر یک طائفہ کسر شود میان سہام و رؤس آن طائفہ موافقت بود جبر و موافقت از عدد رؤس آن گہ بر ایشان کسر شدہ است در اصل مسئلہ ضرب کنند چنانکہ شخصے بمرد پدر و مادر و دہ دختر گذاشت و اگر میان رؤس و سہام ایشان موافقت نباشد تمام عدد رؤس آن طائفہ در اصل مسئلہ فوض شدہ است ضرب کنند چنانچہ زنی بمرد شوہر و پنج خواہر پدری گذاشت اصل مسئلہ از شش سہم بود تا ہفت سہم عول باشد و تصحیح مسئلہ از سے و پنج سہم شود مسئلہ اگر کسر متعدد شود یعنے بر دو طائفہ و یا زیادت ازان کسر شد نگرند اگر میان اعداد رؤس مماثلہ بود یک عدد را در اصل مسئلہ ضرب کنند چنانکہ شخصے بمرد سہ دختر و سہ جدہ و سہ عم گذاشت اصل مسئلہ از شش سہم بود و تصحیح مسئلہ از سیزدہ سہم بود و اگر میان اعداد رؤس متداخل بود و عددے کہ بیشتر است آنرا در اصل مسئلہ ضرب کنند چنانچہ مردے بمرد و چہار زن و سہ جدہ و دوازدہ عم گذاشت اصل مسئلہ از دوازدہ سہم بود تصحیح او از یک صد چل و چہار شود و اگر میان اعداد رؤس موافقت است جزو موافقت از یکعدد در جمیع عدد دوم ضرب کنند انچہ حاصل شود در جزو موافقت عدد سوم ضرب کنند اگر موافقت باشد و انچہ حاصل شود در جزو موافقت عدد چہارم ضرب کنند بعده در اصل مسئلہ ضرب کنند و اگر موافقت نباشد تمام در تمام عدد دوم ضرب کنند ہمچنین در عدد سوم و چہارم اگر موافقت بود

مسئلہ بعد عول صورت مسئلہ زوجہ بنتین اب ام ۱۵ ۳ ۲ ۲ ۲

صورت مسئلہ ۱۳ بعد عول ۱۴ زوجہ بنتین ابوین ۳ ۲ ۲ ۲

صورت مسئلہ بعد عول ۱۷ زوجہ بنتین ابوین ۳ ۲ ۲ ۲

صورت مسئلہ بعد عول ۲۷ زوجہ بنتین ابوین ۳ ۲ ۲ ۲

صورت موافقت اب ام بنت بنت ۲ ۲ ۲ ۲ بنت بنت ۲ ۲ بنت بنت ۲ ۲

ابی یوسف رح مال میان ایشان مناصفه باعتبار ابدان فروع بود و بقول محمد رح حصه
بود و حصهٔ دختر پسر دختر بر دو یک حصه دختر دختر دختر برد باعتبار اصول و روایت
مشهور در جمیع ذوالارحام از امام ابی حنیفه رح قول امام محمد است و فتوی بر نیست
و در مبسوط از امام اسبیجابی منقول است که قول امام ابی یوسف رح صحیح است و در
محیط آورده است که مشائخ بخارا قول امام ابی یوسف رح گرفته اند در جنس این مسائل
مسئله اگر دو فرزند دختر دختر و دو فرزند پسر دختر گذاشت بقول ابی یوسف رح ترکه
باعتبار ابدان قسمت بر شش سهم هر مردی را دو سهم و هر دختر را یک سهم و بقول محمد رح
باعتبار اصول قسمت کنند گویا که دختر دختر و پسر دختر گذاشت دو حصه از ترکه پسر دختر
هر دو یک حصه دختر دختر برد پس انچه به پسر و دختر رسید میان ورثه او قسمت شود بر سه
سهم پسر دو سهم برد و دختر یک سهم برد و انچه دختر دختر را رسید میان ورثه او نیز بر سه
سهم قسمت شود و پسر را دو سهم و دختر را یک سهم پس قسمت از نه سهم بود **مسئله**
سهامیکه در قرآن مجید مذکور است شش است نصف و ربع و ثمن و ثلثان و ثلث
و سدس است و اقل مخرج نصف دو است و اقل مخرج ربع چهار است و اقل مخرج
ثمن هشت است و اقل مخرج ثلث و ثلثان سه است و اقل مخرج سدس شش است
و اگر مخارج مختلط باشند یعنی اگر بخرجے حاجت بود که از وے نصف و ثلث و
سدس آید کم از شش نباشد و اگر بخرجے حاجت بود که از وے نصف و ثلث
و ربع و سدس آید کم از دوازده نباشد و اگر بخرجے حاجت بود که از وے نصف و ثمن
و سدس آید کم از بست و چهار نبود **مسئله** اگر در مخرج سهمی زیاده حاجت بود زیادت
کنند و این را عول خوانند **مسئله** شش سهم را عول کنند تا هفت چنانکه زنے بمرد
شوہر و دو خواہر مادرے و پدرے گذاشته است و نیز شش سهم را عول کنند
تا هشت سهم چنانکه زنے وفات یافت شوہر و دو خواہر مادرے و پدرے و مادر گذاشت
و نیز شش سهم را عول کنند تا نه چنانکه زنے بمرد شوہر و دو خواہر مادری و پدری و دو برادر
مادرے گذاشت و نیز شش سهم را عول کنند تا ده سهم چنانچه زنی بمرد شوہر و دو خواہر مادری

محروم بود و دیگر برا نحجوب نکند مسئله کافر از جهت نسبت و سبب میراث برد چنانکه مسلمان از مسلمان اگر کافری را یکی از دو سبب میراث محجوب شد میراث بد یگر سبب برد مسئله اگر کافر زنی محرم را نکاح کرد هر یکی از ایشان بسبب نکاح میراث نبرند تا اگر مجوسی دختر خود را نکاح کرد و پدر داین دختر بسبب آنکه دختر است میراث برد و بسبب نکاح میراث نبرد مسئله فرزند یکه از زنا بود و فرزندی که در لعان کرده اند از مادر میراث نبرد از پدر میراث برد مسئله اگر مردی بمرد و زنی حامله گذاشت برای حمل نصیب یک پسر موقوف دارند و فتوی بر نیست و اگر اکثر از حمل بیرون آمد و بمرد میراث برد و اگر کمتر بیرون آمد و بمرد میراث نبرد و بقول ابی حنیفه رح نصیب چهار پسر برای حمل موقوف دارند و بقول امام محمد نصیب دو پسر موقوف دارند مسئله اگر دو قریب یکجا غرق شدند و یا سوخته شدند و تقدم و تاخیر معلوم نیست هیچ یکی از ایشان از دیگری میراث نبرد مگر که ترتیب مردن ایشان معلوم شود تا اگر زن و شوهر یکجا غرق شدند و هر یکی برادر گذاشت مال زن برادر او برد و مال مرد را برادر او برد مسئله نوع سوم از ورثه ذو رحم است و با وجود صاحب فرض و عصبه ذو رحم میراث نبرد مگر با وجود یک دهه و یا شوهر میت اگر بعد از استیفا نصیب ایشان ترکه ماند ذو رحم برد زیرا که رد بر ایشان جائز نیست و بقول مالک و شافعی رح ذو الارحام را میراث نیست ترکه در بیت المال نهند مسئله ترتیب ذو الارحام چون ترتیب عصبات است و هر که در قرابت درجه نزدیکتر است به میت اورا حجب تر بود چنانکه دختر دختر اولی بود از دختر دختر دختر او اگر در قرابتی برابر باشند هر که اصل او وارث بود اولی بود در حالتی که جهت قرابت مختلف باشد یعنی فرزند عصبه و یا صاحب فرض اولی بود چنانچه دختر دختر پسر اولی است از پسر دختر دختر و همچنین پسر دختر اولی است از پسر دختر دختر در قسمت قرابتی پدر دو حصه برد و قرابتی مادر یک حصه برد و اگر اصول متفق اند قسمت بر ابدان کنند چنانکه پسر دختر و دختر دختر گذاشت ترکه میان ایشان سه حصه بود پسر دو حصه برد و دختر یک حصه باتفاق و اگر اصول مختلف اند عدد از ابدان گیرند و ضعف آن از بطنی که مختلف شده است تا اگر دختر دختر دختر گذاشت و دختر پسر دختر گذاشت بقول

فرزند اگر کافر شد او را وارث گرفتن خوب است مگذاشت زوجه و آن زوجه او را هم بنت صلبیه است شوهر را تحت مادر سه یا نیز چگونه اول شخص دگر یا مادر دو تو دیگر اول دختر که اکنون زوجه شده است بسبب زوجه او را بخت گرفت است نصف مال گیرد و او را بخت گرفت

مادر کافر است مسلم و شوهر زوجه او را بخت گرفت است بسبب زوجیت او را و مادر کافر را بسبب بنت صلبیه او را بخت گرفت است بسبب بنت صلبیه

بسبب بنت صلبیه

بسبب بنت صلبیه

و پدر سے خواہر پدر سے سدس بردو اگر میت را دو خواہر مادر و پدری باشد خواہر پدر سے
محروم شود و اگر میت را دختر و یا دختر پسر بود خواہران عصبہ شوند و اگر میت را برادران
و خواہران پدری باشند خواہران پدر سے عصبہ شوند یا برادران مسئلہ یازدہم و دوازدہم
از اصحاب فرائض خواہر و برادر مادری است یکی از ایشان سدس بردا گر دو یا زیادت
از ان باشند ثلث برند و برادر مادر سے ہمچو خواہر مادر سے است در قسمت یعنی ثلث ترکہ میان
خواہر و برادر مادر سے بنا صفہ قسمت شود و خواہران و برادران با وجود پسر میت و یا پسر پسر
اگر چہ فرود تر بود با وجود پدر و جد اگر چہ بالاتر بود محروم شوند و دختر میت محروم نکند
مگر برادران و خواہران مادر سے میت را مسئلہ و نوع دوم از ورثہ عصبہ است و عصبہ
آن بود کہ اگر یکے است کل ترکہ بردو اگر با دو سے صاحب فرض است انچہ از صاحب فرض
باقی ماند عصبہ بردو اولے از عصبہ پسر است بعدہ پسر پسر اگر چہ فرو تر است و بعد از ایشان
اولی پدر است بعدہ جد پدر سے اگر چہ بالاتر است بعدہ برادر مادر سے و پدری بعدہ برادر پدر سے
بعدہ برادر زادہ مادر و پدری بعدہ برادر زادہ پدر سے بعدہ عم مادری و پدری میت بعدہ عم پدر سے
میت بعدہ پسر عم پدر سے میت بعدہ اعمام پدری میت بعدہ اعمام جد میت ہمچنین
ترتیب بعدہ آزاد کنندہ بعدہ عصبہ آزاد کنندہ ترتیب مذکور مسئلہ زبانے کہ
نصیب ایشان نصف و یا ثلثان است یا برادر خود عصبہ شوند و زنی کہ او را نصیبے معین نیست
و برادر او عصبہ است این زن را برادر عصبہ نکنند چون عم و عمہ و تمام مال عم ہر دو عمہ را ہیچ
مسئلہ ہر کہ قرابتی او بہ میت بسبب شخصے است با وجود آن شخصے میراث نبرد مگر فرزندان
مادر کہ ایشان با وجود مادر میراث برند مسئلہ محجوب دیگرے را محجوب کند چنانچہ دو شش
از برادران و خواہران از ہر جہت کہ باشند با وجود پدر میت میراث نبرد فاما مادر را
حجب نقصان کنند از ثلث ترکہ بسدس رسانند مسئلہ محروم از میراث بسبب رقیت و یا بسبب
کشتن بمباشرہ و یا بسبب اختلاف دین و یا بسبب اختلاف دار دیگرے را محجوب نکند یعنی وارث کافر
کہ از ترکہ میت محروم است دیگری را محجوب نکند و ہمچنین کشندہ نیز از میراث میت محروم اند
دیگرے را محجوب نکنند و ہمچنین اگر میت را ولد زنے است و دار حرب از میراث میت دو دار اسلام

واز ایشان فرزندی متولد شود این فرزند را جده دو جهت قرابت بود پدر او را جده پدری بود و مادر او را جده مادری بود **مسئله** جده که نزدیکتر است میت محجوب و محروم گرداند جده را که دورتر بود از میت و اگر میت مادر گذاشت همه جدات محروم شوند **مسئله** جده که نزدیکتر است میت محجوب و محروم گرداند جده را که دورتر بود از میت و اگر میت مادر گذاشت همه جدات محروم شوند **مسئله** پنجم از اصحاب فرائض شوهر است و او نصف میراث برد و اگر میت را فرزند و یا فرزند پسر بود اگرچه فرو تر اند شوهر ربع برد **مسئله** ششم از اصحاب فرائض زن است و نصیب او ربع است اگر ترکه شوهر اگر شوهر فرزند یا فرزند پسر اگرچه فرو تر است نگذاشت و بوجود ایشان نصیب زن ثمن است **مسئله** هفتم از اصحاب فرائض دختر است و نصیب او نصف میراث است اگر دو دختر و یا زیادت ازین باشند نصیب ایشان ثلثان بود از ترکه و اگر میت را پسر بود دختران میت را عصبه گرداند پسر دو حصه برد و هر دختری یک حصه برد فرزند پسر حکم فرزند میت دارد در حالتیکه میت را فرزند نباشد ذکور بجای ذکور بود اناث بجای اناث بود و بوجود پسر میت فرزند میت محجوب بود **مسئله** هشتم از اصحاب فرائض دختران پسر است اگر میت دختر صلبیه و پسر نگذاشته باشد حکم ایشان همچو دختر صلبیه است و اگر میت دختر صلبیه و پسر پسر گذاشت دختر نصف از ترکه برد و باقی پسر پسر برد و اگر میت را دختر است پسر نصفی دختر برد و دختران پسر سدس برند و اگر میت را دو دختر صلبیه اند دختران پسر محجوب شوند و هیچ نبرند مگر که بایشان و یا فرو تر ایشان پسر بود این پسر عصبه گرداند هر دختری را که برابر او بود و یا بالاتر از وی بشرطیکه آن دختر بالاتر را سهمی معین نبود و هر دختری که فرو تر از وی بود محروم شود **مسئله** نهم از اصحاب فرائض خواهر مادر و پدری حکم صلبی و بطنی دارد اگر میت را دختر نباشد یعنی اگر میت یک خواهر مادر و پدری گذاشت نصف میراث برد و اگر دو خواهر مادر و پدری و یا زیادت ازان گذاشت ثلثان ترکه برند و اگر با خواهران مادر و پدری برادران باشند خواهران را عصبه گرداند برادر دو سهم برد و خواهر یک سهم برد **مسئله** دهم از اصحاب فرائض خواهر پدری است و حکم او حکم دختر پسر است یعنی با وجود خواهر مادر

فروتر

مسئله ابن ابن ابن مردوم

مسئله بنت ابن ابن مردوم

مسئله بنت بنت ابن مردوم

کتاب الفرائض

مسئلہ از ترکہ میت اول تجہیز و تکفین میت آغاز کنند و بعد از ان وام میت ادا کنند و بعد از ان تنفیذ وصیت کنند از ثلث مال بے اجازت ورثہ و بعد از ان ترکہ میان ورثہ قسمت کنند **مسئلہ** ورثہ بر سہ نوع است نوع اول صاحب فرض است و آن کسیکہ سہم او مقدار است یکی از ان پدر است و نصیب او سدس است در حالتی کہ میت را فرزند و یا فرزندان پسر بود **مسئلہ** دوم از اصحاب فرائض جد صحیح است و او کسیست کہ در نسبت او بمیت مادر متخلل نباشد چنانکہ پدر جد صحیح حکم پدر دارد اگر میت را پدر نباشد مگر در دو صورت یکی آنکہ با در میت با وجود میت ثلث باقی متروکہ برد و اگر میت را پدر نبود و جد باشد مادر میت ثلث از تمام متروکہ برد دوم آنکہ اگر میت را پدر و جد پدری باشد جدہ پدری با وجود پدر میت میراث ہم برد و اگر میت را پدر نباشد جدہ و جد پدرے باشد ہر یک نصیب خود برد و با وجود جد پدری میت جدہ پدری میراث میت برد و از میراث محروم نشود **مسئلہ** جد پدری صحیح جملہ برادران و خواہران میت را محروم گرداند از ترکہ میت و فتوے بر ینست و بقول ابی یوسف و محمد شافعی و مالک رح محروم نگرداند برادران اعیانی و ورثہ علاتی را **مسئلہ** سوم از اصحاب فرائض مادر است و نصیب او ثلث است در حالتی کہ میت را فرزند و یا فرزند پسر نبود اگرچہ فرود تر اند و یا دو کس از خواہران و برادران نباشند و با وجود ایشان مادر سدس برد و اگر میت زن و مادر و پدر گذاشت و یا شوہر و مادر و پدر گذاشت در ہر دو صورت بعد از ادا نصیب زن و شوہر انچہ باقی بود ثلث مادر بر برد و ثلث آن پدر برد **مسئلہ** چہارم از اصحاب فرائض جدہ است و نصیب جدات صحیحہ ہر چند کہ باشند سدس است و جدہ صحیحہ آنست کہ در نسبت او بمیت جد فاسد در میان نباشد یعنی مادر جد فاسد جدہ فاسدہ است و از اصحاب فرائض نیست و جدہ کہ میت از و جہت قرابتی دارد یا جدہ کہ میت از یک جہت قرابتے دارد برابر است در میراث یعنی سدس میان ہر دو بمناصفہ باشد و بقول محمد دو حصہ از سدس جدہ برد کہ دو جہت قرابت است و یک حصہ از سدس جدہ برد کہ یک جہت قرابتی دارد و بعد جدہ کہ از دو جہت قرابتی بود چنان بود کہ پسر پسر او دختر دختر او را نکاح کردہ باشند

بعده شوهر را مهر نبخشید درست نباشد مسئله اگر در ملک خود چاهی کافت و یا بلوعه ساخت
و بدان سبب در دیوار همسایه خراب شد و همسایه طلب کرد که این چاه را دور کند جبر بکنند
برای دور کردن چاه و اگر بدان سبب دیوار بیفتاد تاوان بدین همسایه واجب نشود مسئله
اگر سرای از زن خود را عمارت کرد بمال خود بدستوری زن عمارت ملک زن باشد و آنچه در
عمارت خرج شده است بزن وام بود و اگر شوهر بے دستوری زن سرای
زن را عمارت کرد و عمارت زن را بود و شوهر متبرع باشد مسئله اگر مردی عرم خود را گرفت
و دیگری از دست او رها کناند ضامن نشود مسئله اگر بدست زید مال عمرو می افتاد و
سلطان زید را گفت این مال بمن ده و اگرنه دست تو خواهم برید و پنجاه چوب ترا
خواهم زد پس مال را بسلطان داد ضامن نشود مسئله اگر منجل را در صحرا نهاد تا حمار
وحشی را صید گیرد و بران دراس تسمیه گفت پس روز دوم آمد و حمار وحشی را مجروح
مرده یافت نخورند مسئله اگر گوسپندان و غیر آن خوردن شرمگاه و خصیه و غدود
و مثانه و تلخه و خون رخنه شده و ذکر مکروه است مسئله جائز است که قاضی مال
غائب و مال کودک حوزه و نقطه وام دهد مسئله اگر کودکی را حشفه او بیفتاد چنانچه
اگر کسے او را ببیند گمان برد که او را ختنه کرده اند و پوست ذکر نمیتوانند برید مگر به سختی
بگذارند و ختنه نکنند و همچنین اگر پیرے اسلام آورد و اهل لصبارت میگوید که پیر
طاقت ختنه کردن ندارد او را نیز بگذارند و ختنه نکنند مسئله وقت مستحب برای
ختنه کردن هفت سال است مسئله پیش دستی کردن در دویدن و اسپ و شتر
دوانیدن و تیر فرستادن جائز بود فاما اگر گرد از هر دو جانب است حرام بود و از
یک جانب درست است مسئله صلوة گفتن بجز پیغمبران و فرشتگان جائز نبود
مگر بطریق تبع مسئله عطا دادن باهم نیروز و مهرجان جائز نیست مسئله
باکی نیست پوشیدن کلاه و مندوب است پوشیدن کلاه سیاه و فروگذاشتن
دنباله دستار میان دو کتف تا میانه پشت مسئله جائز است مر جوان عالم را
که پیش رود بر پیر جاهل مسئله باید که حافظ قرآن در چهل روز ختم کند

ورثه زن از شوهر او طلب مهر کردند و گفتند که در مرض موت مهر نبخشیده بود و شوهر میگوید که در حالت صحت نبخشیده بود قول شوهر معتبر بود **مسئله** اگر شخصی اقرار کرد بوام و یا بعین آن بعده میگوید که من درین اقرار کاذب بوده ام و مقر له را سوگند دهند که این مقر له درین اقرار کاذب نبوده است و تو دعوی باطل نمیکنی و فتوی بر نیست که مقر له را سوگند دهند و بقول امام ابی حنیفه و امام محمد رح نفرمایند تا مقر بدانچه اقرار کرده بمقر له تسلیم کنند **مسئله** اقرار سبب ملک نیست تا اگر دعوی ملک میکند به سبب مجرد اقرار دست نباشد **مسئله** اگر گفت ترا وکیل کردم بفروختن این کالا و خاموش شد او وکیل شود **مسئله** اگر یکی را وکیل کرد بطلاق نتواند که معزول کند **مسئله** اگر گفت ترا وکیل کردم بفلان چیز هر انگه هر وقت ترا معزول کنم و باز تو وکیل باشی اگر معزول کند بگوید معزول کردم ترا پس معزول کردم ترا **مسئله** اگر گفت هر بار که ترا معزول کنم باز وکیل باشی اگر خواهد که معزول کند باز گشتم از وکالت معلقه و معزول کردم ترا از وکالت منجزه **مسئله** قبض کردن بدل صلح شرط است اگر صلح ازدین بدین بود والا نه **مسئله** اگر مردی بر کودک دعوی سرائی کرد پدر او صلح کرد بر مال کودک اگر مدعی شرط را گواه موجود است صلح درست باشد اگر مثل قیمت و یا بعین پسر بود و اگر گواه ندارد و یا گواهان فاسق دارد صلح جائز نبود **مسئله** اگر مدعی گفت مرا گواه نیست بعد ازین گواه آورد و یا گواه گفت مرا درین حادثه گواهی نیست بعده گواهی داد در هر دو صورت گواهی نشنوند و بقول ابی یوسف و محمد رح نشنوند **مسئله** امامی که او را خلیفه ولایت داده است تواند که مروی ما از راه کشاده که مردمان می آیند و میروند منقطع کند اگر بگذرندگان زیان نرساند **مسئله** اگر شخصی را سلطان مصادره کرد و تعیین نکرده که او مال را بفرد و او مال را فروخت درست باشد **مسئله** اگر زنی را بزدن ترسانیدند تا شوهر را مهر نبخشد اگر ترساننده قدرت بر زدن دارد نبخشیدن درست نباشد و اگر ترساننده قدرت بزدن ندارد نبخشیدن درست باشد **مسئله** اگر زنی را اکراه کردند بر خلع کردن با شوهر خود و خلع کرد طلاق واقع شود و مال ساقط شود **مسئله** اگر زنی مرد بر ابر شوهر حواله کرد بمهر

مسئله اگر زن شوهر را میگوید که من با کنیزک تو ساکن نشوم و میخواهد تا در خانه علیحده ساکن شود نتواند مسئله اگر زن میگوید مرا طلاق ده شوهر گفت داده گیرد گفت گیرد یا گفت داده باد و یا گفت کرده باد و اگر نیت طلاق داشت واقع و اگر گفت داده است و کرده است طلاق واقع شود اگرچه نیت ندارد و اگر گفت داده انکار کرده انکار واقع نشود اگرچه نیت دارد

مسئله اگر زن را گفت وی مرا نشاید تا قیامت یا گفت همه عمر اگر نیت طلاق دارد واقع شود و اگر نیت ندارد واقع نشود مسئله اگر زن را گفت حیله زنان کن تا قرار بود بسه طلاق و اگر گفت حیله خویش کن اقرار مطابق نباشد مسئله اگر زن شوهر را گفت کابین ترا نبخشیدم از من جنگ باز دار و اگر شوهر طلاق گفت دران مجلس مهر از و ساقط شود و اگر طلاق نگفت مهر از و ساقط نشود مسئله اگر مولی بنده را گفت ای مالک من و یا کنیزک را گفته من بنده تو ام آزاد نشود مسئله اگر گفت بر من سوگند است که این کار نکنم اقرار بود که سوگند بخدای خورده ام و اگر گفت بر من سوگند است بطلاق همان لازم شود و اگر گفت دروغ گفته ام تصدیق نکنند مسئله اگر گفت مرا سوگند خانه است که این کار نکنم اقرار بود سوگند طلاق مسئله اگر بائع را گفت بهای بازده بائع گفت بدهم فسخ بیع بود مسئله عقاریکه در و خصومت میکنند از دست دو اید بیرون نیاید تا مدعی بینه اقامت نکنند

مسئله اگر عقاری در ولایت قاضی نیست حکم قاضی دران عقار جائز نبود مسئله اگر قاضی در حادثه حکم کرد بگواه بعده میگوید که از حکم خود رجوع کردم و یا میگوید که مرا چیزی دیگر ظاهر شد و یا گفت در تلبیس گواهان افتاده ام و یا گفت حکم خود باطل کردم و یا مانند آن گفت این سخنان معتبر نباشد و حکم اول نافذ باشد اگر بعد از دعوی صحیح و بعد از شهادت مستقیم باشد مسئله اگر قومی را جنایت کرد بعده پرسید از مردی از ان قوم چیزی را و اقرار کرد و ایشان می بینند او را و سخن او می شنوند و او نمی بیند ایشان را گواهی ایشان درست باشد و اگر سخن او شنیدند و او را ندیدند گواهی ایشان درست نباشد

مسئله اگر زید عقاری فروخت و بعضی از خویشاوندان حاضر اند و علم دارند بر بیع بعده این خویشاوندان دران عقار دعوی میکنند دعوی ایشان نشنوند مسئله اگر زن مهر ابشوهر بخشید و بمرد

در وصیت و نکاح طلاق بیع و شرا و قصاص بمنزله اقرارات و جائز بود کان تصرفات را باشارت و نبشتن قبول کند فا مادر گرفته زبان جائز نبود **مسئله** اگر گنگ را قذف کردند و گنگ اشارت کرد و یا گنگ کسی را باشارت قذف کرد در هر دو صورت حد نزنند **مسئله** اگر گوسپندان بعضی مذبوح و بعضی مردار اند معلوم نیست که مذبوح کدام است اگر مذبوح بیشتر باشد تحری کنند و بخورد و اگر مردار بیشتر باشد نخورد و بقول شافعی رح در حالة اختیار روا نباشد که تحری بخورد اگرچه مذبوح بیشتر بود **مسئله** اگر جامه تر پلید را در جامه پاک خشک پیچیدند و تری جامه پلید در پاک پیدا شد لیکن چنانست که اگر سپیده شود نسیج نچکد جامه پلید نشود **مسئله** اگر سه گوسپند را کارد بخون تر شده است در آتش انداختند و خون او زائل شد و ازان سرغوردنی ساختند روا باشد که بخورد و این سوختن بجای شستن بود **مسئله** اگر سلطان خراج زمین مالک زمین را داد جائز بود و اگر عشر مالک زمین را داد روا نباشد و بقول محمد رح در خراجی جائز نبود **مسئله** اگر سلطان زمینها ملک را بقوی داد تا خراج دهند جائز بود **مسئله** اگر روزه ماه رمضان قضا میدارد و تعیین روز نکرد جائز بود چنانکه اگر نمازی قضا میکند و نیت اول صلوة یا آخر نماز نکرد بر ویت نمیکند جائز بود اگر از دو رمضان قضا میکند و تعیین روزه را یکی نمیکند روا نباشد **مسئله** اگر روزه دار آب در دهن دوست فرو برد کفارت واجب آید و اگر آب دهن دوست فرو برد کفارت نباشد **مسئله** اگر بعضی حاجیان در راه کشته شدند دیگران را در ترک آوردن حج عذر بود **مسئله** اگر زنی را گفت تو زن من شدی و آن زن گفت شدم نکاح منعقد نشود **مسئله** اگر زنی را گفت خویشتن را زن من گردانیدی و زن گفت گردانیدم و مرد گفت پذیرفتم نکاح منعقد نشود **مسئله** اگر مردی را گفت دختر خویش بر من ارزانی داشتی او گفت داشتم نکاح منعقد نشود **مسئله** اگر شوهر در خانه زن با اذن ساکن است زن شوهر را منع کرد از در آمدن دران خانه این زن ناشزه است و اگر این مرد در خانه مغصوب ساکن است و زن از در آمدن درین خانه مغصوب امتناع مے آرد نشوزنه بود

ہر فریقے گواہے میدہند مقبول نباشد و بقول ابی یوسف رح دو ام نیز مقبول نباشد

کتاب الخنثی خنثے کسے است کہ او را فرج و ذکر باشد اگر از ذکر بول کند کودک و اگر از فرج بول کند زن بود و اگر از ہر دو راہ بول کند حکم مر سابق را بود و اگر برابر کند ہیچ کدام سابق نبود و خنثے مشکل بود و کثرت بول را اعتبار نیست و بقول ابی یوسف و محمد رح از ہر راہی کہ بول بیشتر بود ہم بان حکم شود مسئلہ چون خنثے بالغ شد و ریش او بیرون آمد و یا بزنان وصول میتواند مرد بود و اگر خنثے را پستان ظاہر شد چنانچہ زنان را ظاہر میشود و یا از پستان شیر فرود آمد و یا حیض دید و یا حمل گرفت و یا او را وطی میتوان کرد این چنین خنثے حکم زن دارد و اگر ہیچ علامتے ظاہر نشد و یا ہر دو علامت پیدا آمد این خنثے مشکل بود و حکم خنثے مشکل آنست کہ در نماز بعد از صف مردان پیش از صف زنان بایستد چون اقتدا بامام کند و کنیزکے از مال او بستانند و او را عتق کند و اگر او را مال نیست از بیت المال بستانند و چون کنیزک او را عتق کردند و بفروشند و بہاء آن در بیت المال رسانند و در میراث ہر چہ کمتر است از نصیب مرد زن او را ہمان بود تا اگر شخصے بمرد یک پسر و یک خنثے را گذاشت ترکہ میان ایشان بر سہ سہم قسمت شود دو سہم پسر برد و یک سہم خنثے برد و بقول ابی یوسف و محمد رح خنثے را نیمہ از نصیب زن و نیمہ از نصیب مرد دہند این قول شعبی است فاما بقول ابی یوسف رح ہر ہفت سہم قسمت کنند پسر را پنج سہم و خنثے را سہ سہم دہند و بقول محمد رح ہر دوازدہ سہم قسمت کنند پسر را ہفت سہم بدہند و خنثے را پنج سہم دہند مسائل شتی اگر کسے گنگ وصیت نامہ و یا غیر آن خواند و گفتند بر آنچہ درین نامہ است بر تو گواہے میدہیم و این گنگ اشارت بسر کرد یعنے آرے و یا لفظ آرے نبشت درست بود و این اقرار باشد فاما کسے کہ در سخن گفتن زبان او گرفتہ شود او حکم گنگ ندارد تا اگر نامہ وصیت و یا غیر آن پیش او خواندند و او بسر اشارت کرد یعنے آنہم و یا لفظ نعم نبشت اقرار نباشد و بقول شافعی رح اقرار باشد مسئلہ اشارت و نبشتن

رجوع نکند واگر تمام نشده است بدان مقدار کہ ثلث تمام شود و در باقی رجوع کنند و بقول محمد رح در ہر دو حال رجوع نکنند مسئلہ اگر مردے وصیت کرد بثلث مال برائے زید غائب و قاضی باورثہ قسمت کرد و نصیب زید بستد جائز بود مسئلہ اگر وصیے بندہ از ترکہ فروختہ در نصیب عمر ما جائز بود مسئلہ اگر وصیت کرد کہ بندہ من بدست زید فروشند و بہاء آن صدقہ دہند و صے بندہ را بدست زید فروخت و بہاء قبض کرد و بدست او ہلاک شد و بندہ را از مشتری مستحق بر دو صے بہاء بندہ برائے مشتری ضامن شود و در ترکہ میت بدان رجوع کند و بقول محمد رح در ثلث رجوع تواند کرد و ہمچنین اگر وصے بندہ صغیر را فروخت و بہاء آن قبض کرد و بدست او ہلاک شد و آن بندہ را از مشتری مستحق بر د مشتری بر وصے رجوع کند بہائی کہ بر و دادہ است و وصے در مال صغیر رجوع کند و صغیر در ورثہ رجوع کند بحصہ خود مسئلہ اگر وصی مال یتیم حوالہ قبول کرد و اگر در و جز و یتیم است جائز بود مسئلہ اگر وصی کالائے یتیم را فروخت و یا مال یتیم کالا خرید بزمان اندک جائز بود و بزمان بسیار جائز نبود مسئلہ اگر وصے مال ورثہ غائب بالغ بفروشد جائز بود مگر در عقار مسئلہ اگر وصے در مال یتیم تجارت کند جائز بود مسئلہ وصی پدر در مال یتیم اولیٰ است از جد و بقول شافعی رح جد اولیٰ است مسئلہ اگر پدر کسے را وصے نکند جد ہمچو پدر بود۔

فصل فی الشہادۃ اگر دو وصے گواہے میدہند کہ میت زید را وصی گردانیدہ است این گواہی باطل بود ہمچنین اگر دو پسر میت گواہی میدہند کہ پدر ما زید را با وصی گردانیدہ است این گواہی نیز باطل بود مگر کہ زید دعوی کند در ہر دو صورت کہ میت مرا وصے گردانیدہ است مسئلہ اگر دو وصے گواہے میدہند بر آوارث صغیر بمال و یا بر آوارث بالغ بمال میت این گواہی باطل بود و بقول ابے یوسف و محمد رح مقبول بود مسئلہ اگر دو مرد گواہی میدہند کہ زید و عمرو را بر میت ہزار درم وام یافت است و زید و عمرو نیز گواہی میدہند کہ آن گواہان نیز ہزار درم بر میت وام یافت است گواہی ہر دو فریق مقبول بود و اگر ہر یکے را زین دو طائفہ در وصیت میت سرائے

قولہ آوارث صغیر و نصیب او از ترکہ والد او بیع نمودہ است بر قاضی لازم است کہ بیع را فسخ کند و نصیب او را باو رد کند و ہمچنین اگر وصی

باب الوصی اگر زید عمرو را وصی خود گردانید و عمرو بحضور زید وصایت را قبول کرد و بحضور او رد کرد رد شود و اگر در غیبت او رد کرد رد نشود و فروختن عمر و ترکه زید را بمنزلهٔ قبول وصایت است و اگر عمرو در حیات زید قبول و رد نکرد بعده از موت او گفت قبول نمیکنم بعده قبول کرد جائز بود و اگر قاضی بعد از رد کردن او را از وصیت بیرون نیاورده باشد و بقول زفر رح اگر در غیبت زید گفت که قبول نمی کنم در حیات او و یا بعد از موت او بعده قبول میکند وصی بنا شد **مسئله** اگر شخصی بنده و یا کافر و یا فاسقی را وصی کرد قاضی ایشان را معزول کند و دیگرے را بجای ایشان نصب کند **مسئله** اگر بنده خود را وصی کرد و ورثهٔ او همه صغار اند درست بود و بقول ابی یوسف و محمد رح جائز نبود **مسئله** اگر وصی از قیام نمودن در وصایت عاجز شد قاضی دوم نیز نصب کند تا هر دو تصرف کنند **مسئله** اگر مردے دو کس را وصی کرد یکی در غیبت و وصی دوم نتواند که تصرف کند مگر در مسائل معدود و آن تجهیز میت و خریدن کفن و خریدن طعام و پوشش بر صغار و قبول هبه برای صغیر و رد کردن و دیعتی معین که بر موصی بوده است و گذاردن دام و تنفیذ وصیت معینه و آزاد کردن بنده معین و خصومت کردن در حقوق میت و بقول ابی یوسف رح هر یک از ین دو وصی تواند که بے وصی دوم در جمیع اشیاء تصرف کند **مسئله** اگر وصی مرد دیگر را وصی گردانید وصی دوم بعد از موت وصی اول در هر دو ترکه وصی باشد بقول شافعی رح در ترکهٔ میت اول وصی نباشد **مسئله** قسمت وصی از جهت ورثهٔ غایب یا موصی له جائز بود فاما قسمت وصی یا ورثه از جهت موصی له جائز نبود و اگر وصی با ورثه قسمت کرد نصیب موصی له را قبض کرده بدست او هلاک شد موصی له رجوع کند به ثلث انچه از ترکه مانده است **مسئله** اگر وصیت بحج کرد وصی با ورثه قسمت کرد و مقداری که بدان حج توان کرد از قسمت میت ابتدا و بدست وصی آن مال هلاک شد و یا او بمیرد که حج خواهد کرد آن مال بدو یا بدست وے هلاک شد به ثلث بقیهٔ مال ترکه از میت حج ادا کند و بقول ابی یوسف رح اگر ثلث مال مستغرق شد باقی مال

قولہ اگر زید عمرو را وصی خود گردانید الخ یعنی اگر زید عمرو را وصی خود گردانید پس بعد از موت خود عمرو را بعد از موت خود وصی گردانید و عمرو بحضور زید وصایت را قبول کرد الخ

قولہ و بقول بعضی الخ یعنی وصایت صحیح باشد و بعد از موت قاضی آنرا باطل کند باطل گردد و بقول بعضی دیگر آن صحیح باشد و بقول بعضی دیگر آن صحیح باشد و بقول بعضی دیگر آن صحیح باشد زیرا که کافر

قولہ مسئله اگر شخصی بنده و یا کافر و یا فاسقی را وصی کرد الخ

قولہ مسئله اگر بنده خود را وصی کرد الخ

قولہ مسئله اگر وصی از قیام نمودن در وصایت عاجز شد الخ

قولہ مسئله اگر مردے دو کس را وصی کرد الخ

قولہ مسئله اگر وصی مرد دیگر را وصی گردانید الخ

دو حال راو اگر یک عم در یک عملہ باشد نصف وصیت عم را بود و نصف دیگر عمہ را مسئلہ
اگر وصیت کرد برای ورثہ مرد و سہم مرد و برزن یک سہم دا گر وصیت کرد برای دار فلان
زن و مرد را برابر دہند واللہ اعلم

باب الوصیۃ بالخدمۃ والسکنی والثمرۃ مسئلہ اگر وصیت کرد بخدمت
بندہ خود و یا بسکنی سرای خود برائے زید مدتے معلوم درست باشد و ہمچنین اگر وصیت
کرد بخدمت بندہ خود و یا بسکنی سرای خود برای زید ہمیشہ جائز بود اگر بندہ از ثلث مال
بیرون نے آید بندہ را بزید تسلیم کنند تا او را خدمت کند بران مدت کہ تعین کرد در مسئلہ
اول و یا پیوستہ در مسئلہ دوم و اگر از ثلث مال بیرون نمی آید ورثہ را دو روز خدمت کند
و یک روز زید را خدمت کند و بعد از موت زید بورثہ وصیت کنندہ باز گردد و اگر زید در
حیات مالک بندہ بمرد وصیت باطل شود مسئلہ اگر زید وصیت کرد بمیوہ باغ خود برائے
عمرو و زید بمرد و عمرو را ہمین میوہ رسد و میوہ را دیگر کہ بعد ازین پیدا شود ورثہ را بود
و اگر زید گفت میوہ باغ خود عمرو را وصیت کردم یا میوہ باغ وصیت کردم و تا میوہ
باغ من پیوستہ عمرو را بود در ینصورت میوہ آیندہ پیوستہ تا وقتیکہ عمرو زندہ
باشد بدو دہند و اگر زید باجرت باغ خود برای عمرو وصیت کرد اجرت موجود و آیندہ
عمرو را رسد اگرچہ پیوستہ ذکر نکرد و اگر بصوف گوسفند و یا بلبن گوسفند و یا بشیر گوسفند
برای عمرو وصیت کرد ہر چہ در حال موت زید موجود بود ہمان عمرو را دہند اگرچہ پیوستہ
ذکر کردہ باشد یا نہ

باب وصیۃ الذمی مسئلہ اگر ذمی سرائے خود را در حالت صحت
کلیسا و یا کنشت ساخت بعد از موت او میراث شود باتفاق و اگر ذمی وصیت کرد کہ سرائے
او را برای زید کلیسا و یا کنشت برآرند این وصیت از ثلث مال درست باشد اگر وصیت
کرد کہ سرائے او را کنشت برآرند برای قومی غیر معین وصیت درست بود و بقول ابی یوسف
و محمد رح باطل بود مسئلہ اگر حربی در دار الاسلام بامان آمد تمام مال خود برای مسلمانان
و یا برائے ذمی وصیت کرد جائز بود

ہیچ سعایت نکنند مسئلہ اگر بحق ہای خدا یتعالے وصیت کرد فرائض را مقدم دارند اگرچہ او موخر داشتہ است چون حج وزکوۃ وکفارت واگر حقوق خدا یتعالے در قوت برابر اند ہر چہ بوصے مقدم داشتہ است ہمان را مقدم دارند مسئلہ اگر وصیت بحج کرد مردے را بفرمایند تا از شہر وصیت کنندہ سوار برائے حج رود واگر بہ ثلث مال از شہر وصیت کنند ممکن نمیشود کہ اجیر گیرند برای حج از انجا کہ ممکن شود اجیر گیرند مسئلہ اگر از شہر خود بہ نیت حج بیرون آمد ودر راہ بمرد وصیت کرد کہ از جہت او حج بجا آرند واجب شود کہ از شہر او حج آغاز کنند وبقول ابی یوسف ومحمد رح از انجا کہ رسیدہ است بجا آرند وہم برین خلاف است اگر حج از دیگر نمیکرد وہیکنا ند ودر راہ بمرد

باب الوصیت للاقارب وغیرہم

مسئلہ اگر مردی برای ہمسایگان خود وصیت کرد مستحق ہمسایگان متصل او باشد وبقول ابی یوسف ومحمد رح ہر کہ ساکن است دران محلہ ودر مسجد محلہ جمع میشود ودر وصیت ہمسایگان داخل بود وبقول شافعی رح جواز تا چہانخانہ بود ہر جائے مسئلہ اگر وصیت برای اصہار کرد یعنے برای خسران وصیت کرد ہر قرابتے رحم کہ از جانب زن او باشد یعنے نکاح زن باو حرام باشد در وصیت در آید واگر برائے اختان یعنے برای داماوان وصیت کرد اقارب شوہر زنے کہ ذات رحم محرم او بود درین وصیت داخل شود اگر وصیت برائے اہل زید کرد وزن او مستحق وصیت بود وبقول ابی یوسف ومحمد رح ہر یک در عیال او بود واگر وصیت برائے آل زید کرد واہل بیت او مستحق وصیت شود واگر وصیت برای جنس او کرد اہل بیت پدر او مستحق وصیت شود مسئلہ اگر وصیت کرد برای اقارب او یا برای ذی قرابت او یا برائے ارحام او یا برای ذی انساب کرد ہر کہ از ذی رحم محرم نزدیکتر بود او مستحق وصیت بود ودرین وصیت مادر وپدر وواارث در نیایند ودو کس از اقارب یا بیشتر تمام وصیت را مستحق شوند واگر وصیت برائے اقارب کرد وصیت کنندہ را دو عم ودو خال است وصیت دو عم بزید ودو خال بزید وبقول ابی یوسف ومحمد رح چہار حصہ شود یکے یکان حصہ از وصیت برند واگر یک عم ودو خال اند نصف وصیت عم را بود ونصف دیگر

اگر وصی برا [illegible] خود وصیت کرد ہم کہ خانہ او متصل خانہ موصی است نزدیک او ہم وصیت او برا و صحیح بود اگرچہ خانہ او متصل خانہ موصی بنا شد ۱۲ کذا فی جامع الرموز

اگر مردی بنا صحیح خود وصیت کرد ہم کہ از جانب زوجہ ذی رحم محرم او باشد چون [illegible] وجہ ورا دہند و وجہ

آن در وصیت داخل شود واگر [illegible] نزدیک وفات خود وصیت کرد ہم کہ از ثلث مال او حج [illegible] دارالسلام کہ بقول صولی این [illegible] وجوب است ۱۲ منہ

اولاد را

بوام و پیش از موت پسر او اسلام آورد و یا آزاد شده جائز بود **مسئله** اگر شخصی
حامی مانده و یا مفلوج و یا مشلول شد و این زحمت او دراز کشید و خوف مردن کم شد
بمنزلهٔ صحیح بود تا اگر درین حالت چیزے بخشید از کل مال جائز بود و اگر بعد ازین صاحب فراش
شود بمنزلهٔ مرض حادث شود و اگر ازین زحمت اول بار شد و صاحب فراش گشت
و بعد از چند روز بمرد و درین صورت هبه از ثلث مال معتبر بود

باب العتق فی المرض

مسئله اگر بندهٔ خود را در مرض موت آزاد کرد و یا فروخت
و محابات کرد و یا بخشید هر سه تصرف درست باشد و از ثلث مال معتبر بود و بمنزلهٔ وصیت بود
اگر ورثه اجازت کردند درست باشد و از ثلث مال معتبر بود و بمنزلهٔ وصیت بود اگر ورثه اجازت
کردند بنده سعایت نکند اگر اول محابات کرد بعده آزاد کرد و از ثلث مال بیرون نمی آید
محابات اولی بود و اگر اول آزاد کرد بعده محابات کرد و عتق و محابات زیادت از ثلث
میشود هر دو برابر باشند و بقول ابی یوسف و محمد رح در هر دو صورت عتق اولی باشد و بقول
زفر رح هر چه اول است همان اولی بود **مسئله** اگر وصیت کرد که بدین صد درم بنده آزاد کنند و
یکدرم ازان هلاک شد بدراهم باقی ازان آزاد نکنند و بقول ابی یوسف و محمد رح بدانچه
باقی ماند آزاد کنند **مسئله** اگر وصیت کرد که بدین صد درم حج بجای آرند یکدرم ازان
هلاک شد بدانچه مانده است حج بجای آرند از انجا که برسد **مسئله** اگر زید وصیت کرد بآزاد کردن
بنده معین و بعد از موت زید بنده جنایت کرد بمولی جنایت دفع کردند وصیت باطل شود و اگر
بنده را باز خریدند وصیت باطل نشود و فدا در مال ورثه بود **مسئله** اگر وصیت کرد برائے
زید به ثلث مال و بنده را ترکه گذاشت و زید میگوید که این بنده را مولی او در حالت صحت
آزاد کرده است و وارث میگوید که در مرض آزاد کرده است قول وارث معتبر بود و زید
را هیچ نرسد مگر از ثلث مال چیزی فاضل ماند یا بینه زید گواهی دهند بر دعوے او
مسئله اگر زید بمرد و یک پسر بنده گذاشت و عمرو دعوی کرد بر پسر زید که از پدر تو وام
یافت داشتم و بنده دعوی کرد که پدر تو مرا آزاد کرده است و وارث هر دو را تصدیق
کرده بنده در قیمت خود سعایت کند و آنرا بعمرو دهند و بقول ابی یوسف و محمد رح

بعد از ان بنده دوم آزاد شود و قیمت نصف
باقی است سعایت نماید
دو بنده که اول بمحابات فروخته
است پنجاه درم از دو محابات
بود و یک صد و پنجاه بمحابای
گردد و از زیک صد و پنجاه بمحابای
صورت اولی است که سه
تمام آزاد شود و زیرا

بلای عمرو بدین جامہ کمینہ وصیت کردم برائے بکر و یک جامہ ہلاک شد معلوم نیست کہ
آن جامہ کدام است و وارث ہر یکے را میگویند بدان جامہ کہ حق تو بود ہلاک شد وصیت باطل
شود مگر کہ ورثہ آن دو جامہ باقی باصحاب وصایا تسلیم کنند و گویند کہ میان خود قسمت کنند
پس در ینصورت وصیت جائز بود صاحب جید را ازین دو جامہ دو ثلث جید و ہندو
صاحب ردی را ازین دو جامہ دو ثلث ردی دہند و صاحب میانہ را ثلث جید و جامہ
ردی دہند مسئلہ اگر سرائی است مشترک میان دو کس یکے وصیت کرد برائے زید بیک خانہ
معین ازین سرائے و سرائے را قسمت کنند و این خانہ معین در نصیب وصیت کنندہ آید
بعد از موت او این خانہ زید را بود و اگر این خانہ در نصیب شریک دوم آمد ورثہ وصیت
کنندہ مقدار آن خانہ گز کنند و بزید دہند و بقول محمد رح اگر این خانہ معین در نصیب
موصے افتاد نصف آن بزید دہند و اگر در نصف شریک دوم افتاد مقدار نصف آن
خانہ واز نصیب موصے بزید دہند مسئلہ و اگر یک شریک بخانہ معین از سرائے برائے زید
اقرار کرد درین صورت نیز ہمان حکم است کہ در وصیت بود مسئلہ اگر وصیت کرد بہزار درم
معین از مال دیگرے و صاحب مال بعد از وصیت کنندہ وصیت را اجازت کرد و ہزار
درم موصی لہ را دادہ جائز بود و تواند کہ ندہند اگرچہ اجازت کردہ است مسئلہ اگر دو پسر
ترکہ پدر را قسمت کردند بعدہ یکی ازایشان اقرار کرد کہ پدر ما برائے زید بہ ثلث مال وصیت
کردہ است این اقرار در ثلث نصیب او افتد و بقول ابو یوسف رح نصف نصیب خود بزید
دہد مسئلہ اگر زید وصیت کرد بہ کنیزک معین برائے عمرو و کنیزک بعد از موت زید پیش از
قسمت فرزند آورد و قیمت ایشان ثلث متروکہ میشود مادر و فرزند ہر دو عمرو را دہند
و اگر قیمت ایشان زیادت از ثلث ترکہ میشود وصیت درست باشد اول ثلث از مادر
تمام کنند و اگر چیزے باقی بود از فرزند تمام کنند و بقول ابی یوسف و محمد رح از
ہر دو برابر دہند مسئلہ اگر زید برائے پسر کافر خود وصیت برائے پسر خود کہ بندہ شخصی است
وصیت کرد و پیش از موت زید پسر او اسلام آورد و یا بندہ آزاد شد وصیت باطل بود
و ہمچنین اگر پسر خود را در حالت کفر و یا در حالت بندگی چیزی بخشید و یا برائے او اقرار کرد

وعمرو باشد وعمرو مرده است درینصورت زید را نصف ثلث دهند **مسئلہ** اگر بثلث مال وصیت کرد وهیچ مالے ندارد بعده مال حاصل کرد ثلث مالی که بوقت موت مالک بود واجب شود **مسئلہ** اگر سه ام ولد دارد وبه ثلث مال برائے امهات اولاد خود وصیت کرد برای فقراء ومساکین درین مسئله ثلث مال را پنج سهم کنند سه سهم ام ولد را دهند هریکے را یکان سهم ویک سهم بفقراء ویک سهم بمساکین دهند وبقول محمد رح هر هفت سهم قسمت کنند بفقراء ومساکین دو دو سهم وبامهات اولاد سه سهم **مسئلہ** اگر وصیت کرد بثلث مال برائے زید وبرای مساکین نصفے از ثلث زید را دهند ونصف بمساکین دهند **مسئلہ** اگر بصد درم برای زید وبصد درم برائے عمرو وصیت کرد دیگر گفت که ترا بازید وعمرو شریک کردم بکر را از هر صدے ثلث دهند **مسئلہ** اگر وصیت کرد برای زید بچهار صد درم وبرای عمرو بدویست درم بعده بکر را گفت که ترا بایشان شریک کردم بکر را دهند نصف انچه بزید رسد ونصف انچه بعمرو رسد **مسئلہ** اگر ورثه خود را گفت که زید را بر من وام است وایشان تصدیق کردند وزید زیادت از ثلث مال دعوے کرد بتصدیق ایشان تا ثلث مال بود **مسئلہ** اگر باین اقرار بوام در مرض موت وصیتها نیز کرد ثلث مال برائے اصحاب وصیت جدا کنند واصحاب وصایا را گویند بدانچه خواهید مقر له را تصدیق کنند در وام وثلثان مال برائے ورثه جدا کنند وورثه را گویند بدانچه خواهند مقر له را تصدیق کنند وچون اصحاب وصایا وورثه دین بیان کردند پس انچه اصحاب وصایا اقرار کردند ثلث آن مقر له دهند وانچه ورثه بیان کردند ثلث آن بمقر له دهند ومقر له را مقدم دارند بعده انچه از ثلث ماند باصحاب وصایا دهند وانچه ازدو ثلث ماند از ثلثان مال که برائے ورثه جدا کرده بودند بورثه واگر مقر له زیادت از انچه بیان کردند دعوی میکند هریک را از ورثه واصحاب وصایا سوگند دهند بر علم **مسئلہ** اگر برائے بیگانه وبرای وارث وصیت کرد ووصیت درحق بیگانه درست باشد ونصف انچه وصیت کرده است بدو دهند ونصف دیگر ورثه را بود وبرائے وارث وصیت باطل بود **مسئلہ** اگر گفت بدین جامه جید وصیت کردم برائے زید وبدین میانه وصیت کردم

مسئلہ اگر برائے زید وعمرو بصد درم وصیت کرد بر سبیل شرکت زید را بر عمرو صد درم فضل است پس اگر ثلث مال صد درم باشد زید را صد درم دهند وعمرو را هیچ نه واگر ثلث مال دویست درم باشد زید را صد درم وعمرو را صد درم دهند واگر ثلث مال سیصد درم باشد زید را صد درم وعمرو را صد درم دهند وصد درم بر شرکت نشود زیرا که در حصه عمرو را صد درم فضل است پس از ثلث واحد نصف او از یکدیگر باشد ۱۲ کشف وقایه فارسی

وثلثان درم برای ورثه سعایت کند وسیصد وسی وسه درم وثلث درم ازوی ساقط شود
وصورت دراهم مسئله آنست که مردی سه هزار درم دارد و در مرض موت بدو هزار درم
برای زید وصیت کرد یکهزار درم برای عمرو و بجز این سه درم دیگر ندارد وصیت درست
باشد پس زید را شش صد و شصت و شش درم وثلثان درم دهند وعمرو را
سیصد و شصت و شش درم وثلثان درم دهند وعمرو را سی صد و شصت وسی سه درم
وثلث درم دهند مسئله اگر وصیت کرد برای زید به نصیب پسر خود وصیت باطل بود وبقول
زفر رح جائز بود واگر مثل نصیب پسر خود وصیت کرد جائز بود پس اگر وصیت کننده را
دو پسر باشد موصی له را سوم حصه دهند مسئله اگر وصیت کرد برای زید به سهمی از
مال خود و یا بجزوی از مال خود وبیان آن بدست ورثه باشد هر چند که خواهند بدهند
مسئله اگر گفت سدس مال من زید را باشد باز دران مجلسی ویا در مجلسی دیگر گفت
ثلث مال من زید را دهند پس زید را ثلث مال دهند وسدس در ثلث داخل بود مسئله
اگر گفت سدس مال من زید را دهند بعد گفت سدس مال زید را دهند یک سدس
دهند مسئله اگر به ثلث دراهم ویا ثلث گوسپندان برای زید وصیت کرد
وثلثان آن هلاک شد واین ثلث باقی از دراهم وگوسپندان ثلث کل مال که سوی
از جنس موصی به است میشود پس تمام آنچه از دراهم وگوسپندان باقیست زید را دهند
وبقول زفر رح از ثلث باقی دهند مسئله اگر مردی وصیت به ثلث جامهای
برای زید کرد وثلثان جامه هلاک شد ویا یکی از سه بنده ویا یکی از سه سرای
وصیت کرد برای زید ثلثان بنده سرای هلاک شد درین مسئله زید را ثلث باقی دهند
مسئله اگر وصیت کرد برای زید یکهزار درم وادرا در دراهم عین است ودراهم دین است
یعنی دراهم نقد دارد ودراهم وام یافت دارد اگر از دراهم نقد هزار درم ثلث می شود
هزار درم از نقد دهند واگر نمیشود ثلث آنرا نقد دهند وهر چند که از وام حاصل شود
ثلث نرسد دهند تا آنکه هزار درم تمام شود مسئله اگر وصیت کرد بثلث مال برای
زید وعمرو وعمرو مرده است تمام ثلث زید را دهند مسئله اگر گفت ثلث مال من میان زید

قوله دراهم وسرای وغلام
وهی یکان وهیه ۱۲ منه
قوله الا آخر یا تعیین رشت ۱۲
قوله ۱۲ اینجا ملک ۵۲ قوله
قوله ۱۲ اینجا ملک ۵۲ قوله
مقام الوصی فی ایفاء الیمان ۱۲
ابن ملک ۵۲ قوله لیک سلک
لابد فرق الکس بالاضافة

ان الغرة ازداد بعد الاول
کانت الغرة قیمتین الاول ۱۲
ان ملک ۵۲ قوله فقط
ان کل من هذه الاشیاء
وکان ان ملک ۵۲ قوله زید
ان الوصیة بالثلث
قوله ۱۲ ابن ملک

بفروشند و یا بخشند و یا بجاسه وصیت کرد بعده ببرید و یا بگو سپندوصیت کرد بعده
ذبح کند مسئله منکر شدن از وصیت بنزار رجوع نباشد

باب الوصیت به ثلث المال اگر یکی را بثلث مال وصیت کرد و دیگری را
نیز بثلث مال وصیت کرد و ورثه اجازت ندادند یک ثلث میان هر دو مناصفه باشد
مسئله اگر برای زید وصیت کرد بثلث مال و برای عمرو بسدس مال و ورثه اجازت
نکردند ثلث میان زید و عمرو سه حصه شود دو حصه از ثلث زید برد و یک حصه عمرو برد
مسئله اگر برای زید بکل مال وصیت کرد و برای عمرو به ثلث مال و ورثه اجازت نکردند
ثلث میان ایشان مناصفه باشد و بقول ابی یوسف و محمد رح ثلث مال بر چهار سهم
کنند سه سهم زید را بدهند و یک سهم عمرو را **مسئله** برای کسیکه بیشتر از ثلث مال وصیت
کرده است و دیگری را ثلث و یا کمتر هر دو را برابر بدهانند و صاحب بیشتر را زیادت
ندهانند او را ضرب نکنند در ثلث مگر در محابات و سعایت و در اهم مرسله صورت
محابات آنست که شخصی در مرض موت بنده که قیمت او دو هزار و صد درم است
بدست زید بصد درم فروخت و بد و هزار محابات کرد و بدست عمرو بنده که قیمت او یکهزار
و صد درم است بصد درم فروخت و بیک هزار محابات کرد و بمرد و بجز این دو بنده
مال دیگر نداشت و ورثه اجازت نکردند محابات در هزار درم درست باشد میان زید
و عمرو هزار بر سه سهم شود پس از زید یکهزار سیصد و سی و سه درم و ثلث درم باز ستانند
و شش صد شصت شش درم و ثلثان درم بوی بگذارند و از عمرو شصد و شصت و شش
درم و دو ثلث درم باز ستانند و سیصد و سی و سه درم و ثلث درم بر او بگذارند و صورت
سعایت آنست که مردی دو بنده دارد یکی را سالم نام است و قیمت او دو هزار درم است
و بنده دوم را بشیر نام است و قیمت او یکهزار درم است و بجز این دو بنده مال دیگر
ندارد و در مرض موت هر دو بنده را آزاد کرد پس در هر سه هزار ربع کرد و یک هزار
درست است پس سالم در یکهزار و سیصد و سی و سه درم سعایت کند برای ورثه
و سی صد و شصت و شش درم و دو حصه از درم ازوی ساقط شود و بشیر در سیصد و شصت و شش درم

وصیت کرد بثلث مال خود بزید و بعمرو و بخالد و بیکر و اجازت ورثه نیافت پس ثلث مال را بر چهار سهم کنند سه سهم زید را بدهند و یک سهم عمرو را و یک سهم خالد را و یک سهم بکر را

وانچه به صلح ویا باقرار لازم آید عاقله ندهند مگر در اقرار عاقله بتصدیق کنند مسئله اگر آزادی بر بنده جنایت کرد بخطا دیت او بر عاقله واجب شود وبقول از شافعی رح بر جانی واجب شود

کتاب الوصایا

وصیت عبارت است از ایجابی که بعد از فوت باشد یعنی تملیکی است مضاف بوقتی که بعد از مرگ بود مسئله وصیت مستحب است وبزیادت از ثلث مال درست نیست مگر باجازت وارث مسئله وصیت برای کشنده جائز نیست مگر باجازت ورضای ورثه وبقول مالک وشافعی رح درست است وبقول ابی یوسف درست نیست اگرچه ورثه اجازت کنند مسئله وصیت برای وارث جائز نیست مگر باجازت ورثه مسئله اگر مسلمانی برای ذمی ویا ذمی برای مسلمانی وصیت کند درست باشد وقبول وصیت بعد از موت معتبر است تا اگر موصی له وصیت را در حیوة وصیت کننده رد ویا قبول میکند معتبر نبود وبقول زفر رح اگر در حیات او رد کرد وبعد از موت او قبول کرد جائز نبود مسئله مستحب است که کم از ثلث مال وصیت کند ومال وصیت به قبول موصی له شود مگر که موصی له بعد از موت موصی پیش از قبول بمیرد درین صورت موصی به در ملک ورثه وصیت کننده در آید وقبول وصیت برای صحت ملک درینصورت شرط نیست وبه قبول زفر رح ویک قول شافعی رح قبول شرط است مسئله اگر وصیت کننده مدیون است ودین جمیع ترکه را مستغرق است وصیت جائز نبود مسئله وصیت کودک جائز نیست اگرچه بعد از ادراک بمیرد وبقول شافعی رح وصیت در خیرات درست است مسئله وصیت مکاتب درست اگرچه وفا بدل کتابت گذاشته است مسئله وصیت برای حمل زنی وصیت بحمل کنیزک برای کسی درست است که اگر هر دو صورت کم از شش ماه فرزند آورد از وقت وصیت وبخشیدن برای حمل جائز نبود مسئله اگر کنیزک وصیت کرد برای شخصی مگر حمل آن کنیزک وصیت کنیزک استثنا حمل جائز بود مسئله جائز است که وصیت کننده رجوع کند از وصیت بقول چنانکه گوید رجوع کردم ازین وصیت ویا به فعل چنانکه آن کالا را

ای آن ورثه که بسبب باشند کذا فی الهدایه اما اگر قاتل بسبب باشد چنانکه چاه کنده بود موصی وران افتاده هلاک شد وصیت موصی برای آنکس که چاه کنده است بود ابو حنیفه رح وبنزدیک امام شافعی رحمة الله تعالی علیه برای قاتل وصیت روا بود ودر عین خلاف است اگر بعد از وصیت کشنده

مسئله اگر مسلمانی از ذمی مال وصیت کند وذمی مسلمان شود وصیت باطل شود کذا فی الهدایه

مسئله اگر وصیت جمیع مال کند وثلث مال موصی

مسئله اگر وصیت کند بعضی از مال موصی

مسئله اگر وصیت کند بمقدار معین از مال موصی

مسئله اگر وصیت کند بمقدار معین از مال موصی

مسئله اگر وصیت کند بمقدار معین از مال موصی

والقول زفر رح مسئلہ اول سوگند و دیت بر دیہی واجب شود کہ نزدیک تر است مسئلہ اگر کشتہ را بر کرانہ جوی خسپیدہ یافتند سوگند و دیت بر دیہی کہ نزدیکتر بود واجب شود مسئلہ اگر ولی مقتول بر کسے گر از اہل محلت نیست دعوے کرد سوگند و دیت از اہل محلت ساقط شود و اگر ولی بر یکے معین از اہل محلہ دعوے میکند سوگند و دیت از اہل محلت ساقط نشود مسئلہ اگر قومے باتبع رسیدند و از کشتہ گذشتند دیت بر اہل محلہ بود مگر کہ ولے بر ایشان دعوی کند و یا بر یکے معین از ایشان دعوی میکند درین صورت بر اہل محلہ و بر ایشان ہیچ واجب نشود تا بینہ اقامت نکنند مسئلہ اگر کسیکہ او را سوگند میدہد میگوید کہ زید کشتہ است او را سوگند دہند بخدائی کہ تو نکشتہ و بجز زید کشندۂ دیگر نمیدانی مسئلہ اگر اہل محلہ گواہی میدہد بر یکی ازین محلہ و یا بر یکے از محلت دیگر گواہی ایشان باطل بود و بقول ابی یوسف و محمد رح گواہی ایشان مقبول بود

کتاب المعاقل معاقل جمع معقلہ است و معقل عبارت از دیت است مسئلہ ہر دیتی کہ بہ نفس قتل واجب شود عاقل اہل دیوان اند اگر قاتل از عاقلہ دیوان بود از عطایا ایشان دیت بستانند در سہ سال و اگر عطایا ایشان بیشتر از سہ سال و یا کمتر از سہ سال بیرون مے آید ہم از عطایا بستانند و بقول شافعی رح دیت بر قرابتان واجب شود مسئلہ اگر کشتہ از اہل دیوان نباشد عاقلہ از قبیلہ او باشد بر قبیلہ او دیت قسمت کنند در سہ سال در ہر سالی از ہر یکے زیادت از یکدرم و یا از یک درم و ثلث درم نستانند پس در مدت سہ سال زیادہ از چہارم درم از ہیچ کس نستانند اگر دیت در قبیلہ قسمت کردند و دیت تمام نشد قبیلہ کہ نزدیکتر باشد بہ نسبت بر ترتیب عصبات ضم کنند و باقی دیت از ان قبیلہ ستانند و کشندہ با عاقلہ در قسمت دیت در آید و یکے از ایشان باشد و بقول شافعی رح بر قاتل از دیت ہیچ واجب نشود مسئلہ عاقلہ معتق قبیلہ مولے او بود مسئلہ از مولے موالات مولے او و قبیلہ مولے او دیت دہد مسئلہ جنایت بندہ و جنایت

در محلت یافتند واثر جراحت ندارد بر اہل محلت سوگند واجب شود و نہ دیت ہمچنین
اگر مردہ در محلتی یافتند وخون از بینی ویا از دہن ویا از وجود آدمی رود بر اہل
محلت سوگند و دیت واجب نشود اگر خون از چشم ویا گوش میرود سوگند
و دیت بر اہل محلت واجب شود **مسئلہ** اگر کشتہ را بر دابہ یافتند و شخصی آن
دابہ را میراند ویامی کشد ویا بدان دابہ سوار است دیت این مقتول بر عاقلۂ او بود
و اگر ہر سہ جمع بودہ اند یعنی راننده و کشنده و سوار ہر سہ ضامن بوند **مسئلہ** اگر
راہ میان دو دیہ برود و بر کشتہ است سوگند و دیت بر اہل دیہی بود کہ نزدیکتر است
بدین دیہ **مسئلہ** اگر کشتہ را در سرای شخصی یافتند سوگند بر صاحب سرای واجب
شود و دیت بر عاقلۂ او بود **مسئلہ** سوگند و دیت بر اہل خطہ باشد نہ بر ساکنان
محلت و نہ بر سر مشتریان و اگر اہل خطہ ہیچ کس نباشد سوگند و دیت بر خزندگان بود
بقول ابی یوسف رح ساکنان و خزندگان در سوگند و دیت شریک باشند **مسئلہ** اگر
کشتہ را در سرای مشترک یافتند و شرکت ایشان بر تفاوت است یک شریک نصف دارد
و شریک دوم عشر دارد و شریک سوم را باقیت دیت بر عدد رؤس قسمت کنند
مسئلہ اگر مردے سرای را خرید و پیش از قبضہ او کشتہ را در ان یافتند سوگند
و دیت بر عاقلہ بائع بود و بقول ابی یوسف و محمد رح بر مالک بود و اگر در بیع شرط
خیار بودہ است دیت بر عاقلہ قابض بود و بقول ابی یوسف و محمد رح بر کسے بود
کہ مالک شود **مسئلہ** اگر کشتہ را در سرائے یافتند دیت بر عاقلہ قابض لازم نشود
تا گواہان گواہے ندہند کہ این سرائے ملک قابض است **مسئلہ** اگر
کشتہ را در کشتی یافتند بر ملاحان و بر کسانی کہ در کشتی سوار اند سوگند لازم شود
مسئلہ اگر کشتہ را در مسجد محلت یافتند سوگند بر اہل آن محلت واجب آید و اگر
کشتہ را در مسجد جامع و یا در شارع عام یافتند سوگند بر ہیچ کس واجب نشود
دیت در بیت المال بود **مسئلہ** اگر کشتہ را در بیابان و یا در میان جوے فرات
یافتند کہ آب میرفت خون او در باشد و سوگند بر ہیچ کس واجب نشود

دفع کند **مسئلہ** اگر زید مدبر عمرو را دو بار غصب کرد و هر دو بار مدبر نزد یک غاصب جنایت کرد قیمت مدبر بر مولے واجب آید برای ولی هر دو جنایت را میان ایشان منا صفہ باشد و مولے رجوع کند بر غاصب به قیمت مدبر و نصف آنرا بولی جنایت اولی دفع کند باز رجوع کند بر غاصب بنصف مدبر و آنرا بکسی ندهد **مسئلہ** اگر شخصے کودک آزاد را غصب کرد و در دست غاصب بمرد آنگاه برابر است که کودک لائق معتبر از نفس خود باشد یا نباشد یا به سبب تب غاصب ضامن نشود و اگر بسبب صاعقه و یا بسبب گزیدن مار بمرد دیت بر عاقله غاصب واجب آید **مسئلہ** اگر بدست صبی بنده و دیعت نهادند کودک آن بنده را بکشت قیمت این بنده بر عاقله کودک واجب آید و اگر بدست کودک طعامی امانت نهادند و این کودک طعام را بخورد تا وان بر کودک واجب نیاید و بقول ابی یوسف و شافعی رح تا وان بنده و طعام بر کودک واجب آید

کتاب القسامہ

مسئلہ اگر شتر را در محلتی یافتند و کشنده او معلوم نیست پنجاه کس را از اهل محلت که ولی مقتول اختیار کند سوگند دهند بخدائیکه جز او خدائے نیست ما نکشته ایم او را و کشنده او را نمیدانیم اگر سوگند خوردند دیت این مقتول بر اهل آن محلت واجب آید و ولی مقتول را سوگند نه دهند و بقول شافعی رح اگر میان مقتول و میان اهل محلت عداوت باشد و یا مقتول خون آلوده باشد و یا نشانی کشتن بر یکی باشد و یا یکی عادل گواهی داد و یا جماعتی غیر عدول گواهی میدهند که ترا اهل محلت کشته اند مدعی پنجاه سوگند خورد اگر سوگند خورند که ایشان بخطا کشته اند بر ایشان دیت واجب آید و اگر سوگند خورند که بتعمد کشته اند بقولے از و بر اهل محلت قصاص واجب شود و بقول ابی یوسف و محمد رح واجب شود و اگر مدعی از سوگند نکول آورد اهل محلت را سوگند دهند اگر سوگند خوردند بری شوند و اگر نکول آوردند بقولے از و قصاص واجب شود و بقول ابی یوسف و محمد رح دیت واجب شود و بقول مالک رح اگر دعوی در عمد بود حکم بقصاص کنند **مسئلہ** اگر اهل محلت کم از پنجاه باشند سوگند بر ایشان مکرر کنند تا پنجاه سوگند تمام شود و اگر یکے از ینها نکول کرد حبس کنند تا سوگند که خورد **مسئلہ** بر کودک دیوانه و بنده و زن سوگند واجب نشود **مسئلہ** اگر مرده

داده است ولے جنایت دوم مخیر بود یا اتباع مولے کند یا اتباع ولی جنایت اول
کند وبقول ابی یوسف ومحمد رح اتباع ولی جنایت اولی را بود بر مولے ہیچ نہ رسد

باب غصب العبد والمدبر والصبی والجنایۃ فی ذلک

اگر مولی دست بندہ برید بعدہ کسی این را غصب کرد واین بندہ از سبب بریدن دست بمرد
غاصب قیمت بندہ مقطوع را ضامن شود **مسئلہ** اگر شخصے بندہ صحیح را غصب کرد بعدہ
مولی دست این بندہ خود را بدست غاصب برید وبندہ بسبب آن بمرد بر غاصب
ہیچ واجب نشود **مسئلہ** اگر بندہ مجور دیگرے را غصب کرد ومغصوب بدست غاصب بمرد
بندہ غاصب ضامن شود **مسئلہ** اگر مدبر کسے نزد یک غاصب جنایت کرد بعدہ مدبر
بر مولے رد شد نزد یک مولی نیز جنایت کرد مولے ضامن شود قیمت مدبر برائے
ہر دو را و مولی بہ نصف قیمت رجوع کند بر غاصب وآنرا بولی جنایت اولی دفع کند
وبار دوم رجوع بدان نصف قیمت بر غاصب کند وبقول محمد رح بہ نصف قیمت
رجوع کند بر غاصب وآن نصف مولی را بود واگر مدبر اول جنایت نزد یک مولے کرد
بعدہ نزد یک غاصب جنایت کرد بر مولے قیمت مدبر واجب آید ومیان ہر دو ولی
مناصفہ باشد بعدہ مولے بہ نصف قیمت مدبر بر غاصب رجوع کند وآنرا بولی جنایت
اولی دہد بعدہ بار دیگر رجوع نکند بر غاصب باتفاق **مسئلہ** اگر بندہ را غصب کرد و
نزد یک او جنایت کرد وبعد از رد بر مولے نیز بدست مولی جنایت کرد مولی بندہ را دفع
کند بولی ہر دو جنایت بعدہ بر غاصب رجوع کند بنصف قیمت وآنرا بولی جنایت اولے
دہد وبار دوم بنصف رجوع کند بر غاصب وبقول محمد رح بنصف قیمت بر غاصب رجوع
کند وہمون را بود واگر اول نزد یک مولی جنایت کرد بعدہ نزد یک غاصب جنایت
کرد مولی بندہ را بولی ہر دو جنایت دفع کند تا میان ایشان مناصفہ باشد وبہ نصف
قیمت بندہ رجوع کند بر غاصب وآنرا دفع کند بولی جنایت اولے وبار دوم
رجوع نکند بہ نصف قیمت بر غاصب پس درین مسائل حکم بندہ چون حکم
مدبر است مگر درین صورت مولے بندہ را دفع کند ودر صورت مدبر مولی قیمت مدبر را

این بنده قریب ایشان راکشت و یکی ازین دو مولی عفو کرد و کل دم باطل شود و بقول ابی یوسف و محمد رح مولے عافی نصف نصیب خود بغیر عافی دہد و یا ربع دیت باز خرد

فصل اگر شخصے بندہ دیگر را بخطا کشت بر قاتل قیمت بندہ مقتول واجب آید و اگر قیمت بندہ مقتول بدہ ہزار درم میرسد و یا زیادت ازان ست دہ ہزار کم از دہ درم دہد و بقول ابی یوسف و شافعی رح قیمت بندہ واجب آید اگرچہ زیادت از دیت بود **مسئلہ** اگر کنیزک شخصے را بخطا کشت و قیمت کنیزک پنج ہزار درم است تمام قیمت کم از دہ درم واجب آید و بقول ابی یوسف و شافعی رح قیمت کنیزک واجب آید **مسئلہ** اگر بندہ شخصے غصب کرد و در دست غاصب ہلاک شد قیمت بندہ مغصوب ہر چند کہ باشد بر غاصب واجب آید اگرچہ زیادت از دیت بود **مسئلہ** آنچہ مقدر است از دیت ہمان مقدار مقدر است از قیمت بندہ تا اگر دست بندہ ببرید بخطا نیمہ قیمت واجب آید **مسئلہ** اگر دست بندہ را ببرید و مولی بندہ را آزاد کرد و این قطع سرایت کرد و بندہ بسبب آن بمرد و این بندہ ورثہ دارد بجز مولے قصاص نکنند و الا قصاص کنند و بقول محمد رح درین مسئلہ قصاص واجب نیست و بر قاطع ارش دست واجب آید **مسئلہ** اگر دو بندہ خود را گفت یکے از شما آزاد و کسے این ہر دو بندہ را جراحت کرد بعد ہ مولے عتق را در یکے بیان کرد ارش این ہر دو بندہ مولے را بود و اگر این ہر دو را یکی کشت پس دیت آزاد و قیمت بندہ واجب آید **مسئلہ** اگر شخصے دو چشم بندہ کشید مولے مخیر بود یا بندہ را بدود و تمام قیمت بستاند و یا بندہ را نگہدارد ہیچ نستاند و بقول ابی یوسف و محمد رح یا بندہ را بدہد و تمام قیمت بستاند و یا بندہ را نگہدارد و نقصان قیمت بستاند و بقول شافعی رح بندہ را نگاہدارد و تمام قیمت بستاند **مسئلہ** اگر مدبر و یا ام ولد جنایت کرد مولے ضامن شود آنچہ کمتر است از قیمت دار ارش و اگر مولی قیمت داد بحکم قاضی باز این مدبر و یا ام ولد جنایت دیگر کرد ولی جنایت دوم با ولی جنایت اولی شریک نشود بہ آنچہ او را رسیدہ ست از قیمت دار ارش و اگر بحکم قاضی قیمت بولے جنایت اولے

و یا عفو کنند **مسئلہ** اگر بندہ ماذون مدیون جنایت کرد بخطا و مولی او را آزاد کرد و جنایت او معلوم نداشت بر مولے دو قیمت واجب شود یک قیمت برائے ارباب دین و یک قیمت برائے مولی جنایت **مسئلہ** اگر مولی کنیزک را اذن کرد تجارت و این کنیزک از کسی وام گرفت بعدہ فرزند آورد کنیزک را با فرزند برای وام بفروشند و اگر این کنیزک جنایت کرد بعدہ فرزند آورد کنیزک را بمولے جنایت دفع کنند و فرزند را دفع نکنند **مسئلہ** اگر زید بندہ شخصی را گفت کہ مولی او را آزاد کردہ است و این بندہ ولی زید را گشت بخطا بر بندہ و مولی بر آزید ہیچ واجب نشود **مسئلہ** اگر بندہ را مولی آزاد کرد و این بندہ مولی را میگوید کہ برادر ترا کشتہ ام بخطا و من بندہ بودم او میگوید کہ تو آزاد بودی باجماع قول بندہ معتبر بود **مسئلہ** اگر مولی کنیزک را آزاد کرد بعدہ گفت کہ دست تو بریدیم و تو کنیزک من بودے و کنیزک میگوید کہ بعد از آزاد کردن بریدہ قول کنیزک معتبر بود و همچنین اگر میگوید کہ فلان کالا از تو ستدہ ام و تو کنیزک من بودے و کنیزک گفت بعد از آزاد کردن ستدۂ قول کنیزک معتبر بود و بقول محمد رح قول مولی معتبر بود اما اگر مولی گفت چندین اجرت از تو ستدہ ام و تو کنیزک من بودی و یا گفت کہ ترا وطی کردہ ام و تو کنیزک من بودے و او گفت کہ ہر دو چیز بعد از آزادی کردۂ قول مولی معتبر بود **مسئلہ** اگر بندہ مجور کودک آزاد را فرمود بہ کشتن مردی و کودک او را کشت دیت این مقتول بر عاقلہ صبی واجب آید و همچنین اگر بندہ مجور بندہ را فرمود کشتن و مرد مولی کشندہ مخیر بود بدفع بندہ یا بفدا **مسئلہ** اگر بندہ دو حر را بالقصد کشت و ہر یک را دو ولی است و یکان ولی عفو کرد مولی بندہ نیمہ بندہ بدان دو ولی دیگری کہ عفو کردہ اند دفع کند و یا بدہ ہزار درم بندہ را باز خرد و اگر این یکی را بعمداً و دوم را بخطا کشت و ہر یکی را دو ولی است و یک ولی مقتول بعمداً عفو کرد دیگر مولی بندہ را باز خردہ ہزار درم بدو ولی مقتول بخطا دہد و پنجہزار درم یک ولی مقتول بعمداً دہد و یا بندہ را بدایشان دفع کند و بندہ میان ایشان ثلاثاً بود دو حصہ دو ولی مقتول بخطا را بود و یک حصہ ولی مقتول بعمداً را بود کسی کہ عفو کردہ است و بقول ابی یوسف و محمد رح بندہ میان ایشان ارباعاً بود و سہ ربع دو ولی مقتول خطا و یک ربع ولی مقتول عمداً غیر عافی را بود **مسئلہ** اگر بندہ الیت مشترک میان دو کس

این بندہ

از ابی یوسف رح در جمیع مسائل ضامن شود **مسئلہ** اگر دابہ برمید و مالی یا آدمی را بہ شب یا بروز ہلاک کرد صاحب دابہ ضامن نشود **مسئلہ** اگر مردی گوسپند قصاب را چشم کشید نقصان را ضامن شود **مسئلہ** در چشم گاو و جز آن ربع قیمت واجب آید و اگر چشم در از گوش و استر و اسپ کشید ربع قیمت واجب آید و بقول شافعی رح درین مسائل نیز ضمان نقصان واجب شود

باب جنایۃ المملوک والجنایۃ

مسئلہ اگر مملوک بار ہا جنایت کرد واجب نشود مگر یکبار دفع کردن اگر محل دفع بود و اگر محل نبود واجب نشود مگر یک قیمت **مسئلہ** اگر بندہ شخصے جنایت کرد بخطا مولے مخیر بود یا بندہ را دفع کند و بے جنایت مالک بندہ شود و یا ارش دہد و بندہ را باز خرد بقول شافعی رح جنایت دین بود در گردن بندہ کہ دران فروختہ شود اگر مولے فدا دادہ بندہ را باز خرید باز بندہ جنایت دیگر کرد حکم جنایت دوم حکم جنایت اولے بود یعنے مولی مخیر بود در دفع و فدا **مسئلہ** اگر بندہ دو جنایت کرد مولے مخیر بود یا بندہ را بہر دو جنایت دفع کند یا دو ارش دہد و بندہ را باز خرد **مسئلہ** اگر مولے بندہ را آزاد کرد بعد از جنایت مولے را جنایت بندہ معلوم نبود مولے ضامن شود انچہ کمتر است از قیمت بندہ و از ارش جنایت و اگر مولے را جنایت بندہ معلوم بود بعد آزاد کردن جنایت بر مولے واجب شود و ہمچنین اگر مولے بندہ را بعد از علم بجنایت فروخت ارش جنایت بر مولے واجب شود **مسئلہ** اگر مولے بندہ را گفت اگر فلان را کشتی تو آزاد و بندہ او را بکشت دیت آن مقتول بر مولے لازم آید و بقول زفر رح قیمت بندہ بر مولے واجب شود و ہمچنین اگر گفت اگر فلان را زخم کنے و یا بر فلان تیر درستے تو آزاد و بندہ ہمچنان کرد ارش بر مولے واجب آید **مسئلہ** اگر بندہ دست آزادے بقصد برید و مولے بندہ را بدو دفع کرد و آن دست بریدہ این بندہ را آزاد کرد بعدہ ہم بدان سبب بمرد بندہ صلح بجنایت باشد بدین جنایت و اگر دست بریدہ این بندہ را آزاد نکرد و بندہ را بمولے رد کنند و او بسیار مقتول بندہ بکشند

۱۲ اگر بندہ دو جنایت
کردہ را مولے از ہر دو جنایت
راضی شود یا بندہ را
موافق ہر جنایت فدا دہد
قیمت نازیادہ ۱۲ مسئلہ اگر
بندہ را آزاد کرد بعد
ازانکہ بندہ دو جنایت
کردہ بود و مولے از
ہر دو جنایت
بے خبر بود
و ما بعد
بیان
کردہ
شود
بیش از علم بجنایت
کردہ است
ہر چہ از ہر دو
کمتر باشد آنرا ضامن
اگر بعد از علم بجنایت کردہ
ارش جنایت را نادان
معلوم کرد بعد
قیمت نزد
ارش لازم
فاضلہ
۱۲

دیوار برآورد دو حصه از دیت ضامن شود و بقول ابی یوسف و محمد رح دیت ضامن شود

باب جنایة البهیمة والجنایة علیها وغیر ذلک

مسئله اگر دابه چیزے را زیر پای یا زیر دست آرد و یا بسر یا بسرون یا لگام زدن هلاک کند راکب ضامن شود و اگر بپای یا بذنب زدن هلاک کرد ضامن نشود و بقول شافعی رح ضامن شود و اگر دابه را در راه ایستانید و بسبب ذنب و پای زدن چیزی را هلاک کرده راکب ضامن شود

مسئله اگر دابه بست و یا بپای دابه سنگریزه و یا خسته خرما رسید و یا گردی و یا سنگی خورد و بر انگیخت و چشم کسی را کشید ضامن نشود و اگر سنگ بزرگ بود ضامن شود مسئله اگر دابه در راه بول و یا سرگین کرد و رحال رفتن و بدان سبب کسی هلاک شد ضامن نشود و همچنین اگر بر اے سرگین و یا بول کردن دابه را در راه ایستانید و بدان سبب کسی هلاک شد ضامن نشود و اگر دابه را در راه بغیر این حاجت بایستانید و دابه سرگین و یا بول کرد و کسی بدین سبب هلاک شد ضامن شود مسئله انچه راکب ضامن شود سابق و قاید بمعنی راننده و کشنده نیز ضامن شوند و بر راکب کفارت واجب آید و بر سابق و قاید کفارت واجب نیاید و راکب از ورثه محروم شود بخلاف قاید و سابق مسئله اگر دو سوار و یا دو پیاده بر یکدیگر زدند و هر دو هلاک شدند عاقله هر یکے را تمام دیت ضامن شوند و بقول زفر و شافعی رح بر عاقله هر یک نصف دیت واجب شود مسئله اگر دابه را راند و این دابه بر مردے افتاد و هلاک کرد سابق ضامن شود و اگر رمه را کشید و ازین یک بیش آدمے را زیر پاے آورد و بکشت بر عاقله قاید دیت واجب آید و اگر با قاید درین مسئله سابق نیز باشد بر هر دو دیت واجب آید مسئله اگر مردے قطار شترے را بست و قاید را معلوم بود و این شتر مردے را زیر پاے آورد و بکشت بر قاید دیت واجب شود و عاقله قاید بران دیت بر عاقله را بطریق رجوع کند مسئله مردے دابه را بجائی روان کرد و همچون میراند و این دابه در حال چیزے را هلاک کرد این راننده ضامن شود و اگر پرنده را رها کرد و براند و بر فور چیزے را هلاک کرد این راننده ضامن نشود و در حال همچنین اگر سنگ را فرستاد و سابق او نبود و سنگ چیزے را هلاک کرد ضامن نشود و بر واے

زفر ابی یوسف

واگر در هلاک خود چاهی حفر کرد و یا سنگی نهاد شخصی بدان سبب هلاک شد ضامن نشود
مسئله اگر چوبی در شارع عام نهاد و یا پلی کرد بی دستوری امام و بروی بدان مقصد بگذشت
و هلاک شد ضمان واجب نیاید **مسئله** اگر مردی در راه چیزی برداشت و بر آدمی افتاد و هلاک شد
ضامن شود و اگر در راه روا پوشید و بر کسی افتاد و هلاک کرد ضامن نشود و بقول محمد رح
ضمان واجب نیاید بشرطیکه اگر رواء معتاد پوشیده باشد و اما اگر رواء غیر معتاد پوشید
چنانکه پوشش قلندران و غیر ذلک و بر کسی افتاد ضامن شود **مسئله** اگر در مسجد گروهی
قندیل او بخت از اهل آن مسجد و یا بوریا انداخت و سنگریزه نهاد و بسبب آن کسی
هلاک شد ضامن نشود و اگر از اهل آن محلت نیست ضامن شود و بقول ابی یوسف
و محمد رح ضامن شود **مسئله** اگر در مسجد محلت از اهل محلت نشست و به سبب او
کسی هلاک شد ضامن شود اگر بیرون نماز بود و اگر در نماز بوده باشد ضامن نشود
و بقول ابی یوسف و محمد رح در هر دو حال ضامن شود +

فصل فی الحائط المائل

مسئله اگر دیوارے[۱] بجانب شارع عام میل کرد
و مسلمانی و یا ذمے فرود آوردن دیوار از و طلب کرد و در مدت که قدرت بر فرود آوردن
داشت فرود نیاورده بسبب آن دیوار نفس کسے و یا مال کسی هلاک شد صاحب دیوار
ضامن شود و بقول شافعی رح ضامن نشود و اگر دیوارے مائل بر آورد هر چیزے
که بفتادن او هلاک شود ضامن شود بے آنکه کسی از و طلب کرده باشد **مسئله**
اگر دیوارے سوی سرائے کسے میل کرد ولایت مطالبه فرود آوردن صاحب سرائے را
بود تا اگر صاحب سرائے او را مهلت داد و یا بری بگردانید جائز بود بخلاف آنکه اگر دیوار سوے
شارع عام میل کرد قاضی و یا کسی که مطالبه کرده است و گواه گرفته او را مهلت دادن جائز
نبود **مسئله** اگر دیوارے است میان پنج کس بر یکی از ین پنج نفر گواه گرفتند و مطالبه
کردند تا دیوار فرود آرد بعده دیوار بر مردے افتاد خمس دیت ضامن شود **مسئله** اگر
سرائے است میان سه کس یکی از ایشان درین سرائے چاهی حفر کرده و یا دیوارے بر آورد
بے دستوری شریکان دگر و بدان سبب مردے هلاک شد آن کس که چاه حفر کرد و یا

---

[۱] اگر دیوار ملک غیر مثل آن دیوار است
آن دیوار را از ملک او منع میتواند کرد
و همچنین اگر دیوار مشترک میان دو کس است
یکے را نرسد که بے رضاے دیگرے در آن
دیوار تصرف کند و اگر کند دیگرے را
منع میتواند کرد و اگر دیوار ملک یکے
از ایشان است و دیگرے را در آن حق
نیست آن را از ملک او منع نمیتواند کرد
و اگر دیوار مشترک میان دو کس است
و یکے از ایشان آن را خراب کند دیگرے
او را منع میتواند کرد و اگر خراب کند
ضامن نیست و اگر دیوار ملک یکے از
ایشان است و دیگرے را در آن حق نیست
و او آن را خراب کند ضامن نیست
و اگر دیوار مشترک میان دو کس است
و یکے از ایشان آن را عمارت کند
دیگرے را منع میتواند کرد و اگر
عمارت کند ضامن نیست و اگر
دیوار ملک یکے از ایشان است
و دیگرے را در آن حق نیست
و او آن را عمارت کند ضامن
نیست و اگر دیوار مشترک
میان دو کس است و یکے
از ایشان آن را عمارت
کند دیگرے را منع
میتواند کرد

و به قتل صبی و مجنون کفارت واجب نشود و بسبب قتل از میراث مقتول محروم نشوند و بقول شافعی رح قصد کودک و دیوانه قصد است و بر ایشان کفارت واجب آید و از میراث محروم شوند **فصل فی الجنین** **مسئله** اگر بر شکم زنی بزد و از شکم وی بچه مرده افتاده غره بروی واجب شود و آن نصف عشر دیت است و اگر بچه زنده افتاد و بمرد دیت واجب آید و اگر بچه مرده افتاد بعده مادر او بمرد دیت و غره واجب آید و اگر اول زن بمرد بعده بچه مرده افتاده بجز دیت چیزی دیگر واجب نباشد و بقول شافعی رح غره کودک نیز واجب آید **مسئله** انچه درین بچه واجب شود میراث شود مر ورثه بچه را و ضارب میراث بزد تا اگر مردی بر شکم زن خود بزد و ازین زن پسری مرده افتاد عاقله پدر غره واجب شود و پدر میراث بزد ازین غره **مسئله** در بچه که از شکم کنیزک افتاد اگر نر است نصف عشر قیمت او در حیات واجب آید و اگر ماده است عشر قیمت واجب آید و بقول شافعی رح عشر قیمت مادر واجب آید **مسئله** اگر مولی بعد از زدن کنیزک بچه را آزاد کرد بعده بچه از شکم او افتاد و بسبب زدن او بچه بمرد نبگرند اگر زنده بودی قیمت او چه مقدار بودی بمان مقدار واجب آید و دیت واجب نیاید **مسئله** اگر زن دارد و بخورد و یا در فرج معالجت کرد تا بچه از شکم اندازد و بچه از شکم افتاد و هر دو صورت عاقله زن غره این بچه را ضامن شوند اگر بی دستوری شوهر کرده باشد و اگر بدستوری شوهر کرده است هیچ ضامن نشود

باب ما احدثه الرجل فی الطریق **مسئله** اگر شخصی سوی شارع عام روزنی یا ناودانی یا جرصنی یا میزابی یا کشید یا دوکانی برآورد و هر یکی از مردمان توانند که دور کنند **مسئله** در شارع عام تصرف جائز است اگر که خلق را بدان تصرف زیان نرسد و در کوچه سر بسته تصرف جائز نبود مگر باذن اهل آن کوچه **مسئله** اگر ناودان و یا غیر آن افتاد و کسی هلاک شد دیت او بر عاقله صاحب ناودان بود و همچنین اگر در شارع عام چاهی بکند و یا سنگی نهاد و بدان سبب آدمی و چهارپایه هلاک شد دیت بر عاقله واجب آید و تاوان چهارپایه در مال چاه کننده و سنگ نهنده واجب شود **مسئله** اگر مردی باذن سلطان در شارع عام چاه آبریز کرد و بدان سبب کسی هلاک شد ضامن نشود

ویا دو انگشت است و یک انگشت است عشر دیت واجب آید و اگر دو انگشت است خمس
دیت واجب آید و در کف هیچ واجب نیاید و بقول ابی یوسف و محمد رح در حکومت عدل و دیت
انگشت بنگرند هر چه بیشتر بود همان واجب آید مسئله در انگشت زائد و در چشم و زبان و ذکر کودک
که صحت آن نظر و حرکت سخن معلوم نبود حکومت عدل واجب آید مسئله اگر مردی را
زخم زد و عقل و یا موی سر او برفت دیت واجب آید ارش موضحه در رود داخل بود و بقول
زفر رح داخل نبود و دیت یا ارش موضحه واجب آید مسئله اگر در سر مردی زخم زد و شنوائی
و بینائی و یا گویائی برفت ارش موضحه داخل نبود و بلکه دیت با ارش موضحه واجب آید و بقول
ابی یوسف رح در دیت شنوائی و سخن ارش موضحه داخل بود مسئله اگر مردی را در
سر زخم زد و جراحت موضحه کرد و هر دو چشم او برفت و یا انگشت او بریده و باقی انگشت دیگر
شل شد و یا ابتدا اول از انگشت بریده و باقی انگشت شل شده یا تمام دست شل شد و یا همه
دندان شکست و باقی دندان سیاه شد درین مسائل قصاص واجب نشود و دیت واجب
شود و بقول ابی یوسف و محمد رح در موضحه قصاص واجب آید مسئله اگر دندان یکی برکند
و بجای آن دندان دیگر برآمد ارش دندان ساقط شود و بقول ابی یوسف و محمد رح ساقط
نشود مسئله اگر زید دندان عمرو برکند و عمرو نیز دندان زید برکند و دندان عمرو برآمد دیت دندان
زید پانصد درم بر عمرو واجب آید مسئله اگر مردی را در سر زخم کرد و گوشت برآمد و اثر زخم
باقی نماند و یا مردی را مجروح کرد و جراحت نیکو شد و اثر جراحت برفت ارش واجب نیاید
و بقول ابی یوسف رح دیت ارش درد واجب آید و آن حکومت عدلیست و بقول محمد رح
اجرت طبیب و بهای دارو واجب آید مسئله در جراحت قصاص نکنند تا نیکو نشود
و بقول شافعی رح در حال قصاص واجب شود مسئله در هر عمدیکه در و قصاص ساقط
شد بشبهه چنانچه پدر پسر خود را بر قصد کشت دیت او در مال قاتل واجب آید و همچنین
ارش که بسبب اقرار و یا بسبب صلح واجب شد یا کم از نصف عشر بود بر مال قاتل
واجب آید مسئله عمد صبی و مجنون بمنزله خطاست و دیت بر عاقله ایشان واجب
آید اگر بپانصد درم برسد و اگر کم از پانصد درم بود در مال ایشان واجب شود

حس و بوئیدن و حس چشیدن و در ستردن موی ریش اگر نروید و در ستردن موی سر
اگر نروید و در دو چشم نور و در دو دست و دو کعب و دو ابرو و دو پای و دو گوش و دو خصیه و دو پستان
زن دیت واجب آید و در یکی از نیها نیمه دیت واجب آید و بقول شافعی در مالک هر در
ستردن موی ریش و موی سر و دو ابرو حکومت عدل واجب آید مسئله در یک دو چشم دیت
واجب شود و در یک پلک ربع دیت واجب شود مسئله در هر انگشتی از انگشتان دست
و پای و نیم عشر از دیت واجب شود و در انگشتی که سه بند است در بریدن یک بند سوم حصه
از دیت انگشت واجب شود و در هر دندانی پنج شتر و یا پانصد درم واجب است مسئله در
هر عضوی که منفعت او برود دیت آن عضو واجب شود چنانچه اگر دست و یا چشم یکی از دو
دست شل شد و بینائی چشم برفت **فصل فی الشجاج** مسئله در موضحه ربع عشر حصه
از دیت واجب شود و موضح آنست که استخوان سر پیدا کند مسئله در هاشمه دهم حصه
دیت واجب شود و آن زخمی است که استخوان سر بشکند مسئله در منقله عشر و نصف عشر
دیت واجب شود و آن جراحتی است که استخوان را بعد از شکستن نقل کند مسئله در
آمّه سوم حصه دیت واجب شود و آن جراحتی است که در سر بمغز رسد مسئله در جائفه ثلث
دیت واجب شود و آن جراحتی است که در شکم سوراخ کند و اگر در شکم سوراخ کرد و
بجانب پشت رسید دو جائفه بود و دو ثلث دیت واجب شود مسئله در حارصه و دامعه
و دامیه و باضعه و متلاحمه و سمّاق حکومت عدل واجب شود و حارصه آنست که پوست
سر تراشد و خون نیارد و دامعه آنست که خون را پیدا کند فامانه ریزد و دامیه آنست که
خون دواند و باضعه آنست که پوست سر ببرد و بگوشت نرسد و متلاحمه آنست که بگوشت
رسد و ببرد و سمّاق آنست که بپوستی تنک رسد که درمیان گوشت و استخوانست
مسئله در غیر موضحه قصاص نیست مسئله در انگشتان دست نصف دیت واجب است
و اگر انگشتان کف دست ببرید نصف دیت واجب است و کف تنها انگشتان است
و اگر انگشتان را با نصف ساعد ببرید در انگشتان با کف نصف دیت واجب شود
و در نصف ساعد حکومت عدل واجب آید مسئله اگر کف ببرید و در و یک انگشت

حس با لکه سخت بیمار شنیدن بخار نسا و آلت و با فتح سر شکستن و شکافتن کردن گاف زیاد دردت کوفتن و شکافتن دفع پوست و غیر آن و موضحه که مغز و خون روان بود و دامعه از دفع با فتح آب ریختن چشم و شکستن و اشک چشم و نفختن و سخن ذکر در بجز ای شک و اواقع شود ۱۲ قوله

بقیه حاشیه از صفحه گذشته

مسئلہ اگر بر بندہ تیر فرستاد و بعد آزاد شدن تیر بدو رسید و بدان سبب بمرد بر تیر فرستندہ قیمت بندہ بر مولی او واجب شود و بقول محمد رح قیمت بندہ کہ بر و تیر فرستادہ باشد بہ بیند و قیمت بندہ کہ بر و تیر نفرستادہ بہ بیند انچہ زیادہ بود ہمان واجب آید مسئلہ اگر بر مردے سنگسار کردن حکم شدہ است و مردے بر و سنگی فرستاد و کسی ازین گواہان رجوع کرد بعد سنگ بر و رسید و بدان سبب بمرد بر سنگ فرستندہ ہیچ واجب نشود مسئلہ اگر مسلمانی بر صید تیر فرستاد و بعد از ارتداد او نعوذ باللہ منہا تیر بصید رسید و بر سیدن تیر صید مجروح و بمرد خوردن صید حلال بود اگر کافری بجانب صید تیر فرستاد و بعد از اسلام آوردن او تیر بصید رسید و صید مجروح شد و بمرد حلال نبود و اگر مردی حلال بر صید تیر فرستاد بعد از احرام بستن او تیر بصید رسید ہیچ واجب نیاید و اگر محرمے سوے صید تیر فرستاد بعد از حلال شدن او تیر بصید رسید بر و جزاے واجب شود

کتاب الدیات

مسئلہ خون بہاء در شبہہ عمد آصد شتر است بست و پنج شتر یکسالہ و بست و پنج شتر دو سالہ بست و پنج شتر سہ سالہ و بست و پنج شتر چہار سالہ و بقول محمد و شافعی رح سی شتر سہ سالہ و سی شتر چہار سالہ و چہل شتر پنجسالہ کہ در شکم ایشان بچہ باشد کہ بر و شش ماہ گذشتہ باشد مسئلہ تغلیظ نیست مگر در شتر مسئلہ دیت در خطا صد شتر است و آن پنج نوع است بست شتر یکسالہ از نر و بست شتر یک سالہ از مادہ و بست شتر دو سالہ از مادہ و بست شتر سہ سالہ از مادہ و بیست شتر چہار سالہ از مادہ و بقول شافعی رح بیست شتر یکسالہ نر و بست شتر دو سالہ نر بدہد و دیت در خطا از زر ہزار دینار و از نقرہ دہ ہزار درم و بقول شافعی رح از نقرہ دوازدہ ہزار درم دہد مسئلہ کفارت شبہہ عمداً و خطاً چنانچہ در نص قرآن مذکور است بدہد فاما اطعام درین دو کفارت جائز نیست و آزاد کردن کودکی کہ در شکم مادر بود ازین کفارت جائز نیست و آزاد کردن کودکی شیر خوارہ کہ مادر او یا پدر او مسلمان بود جائز است مسئلہ دیت زن نیمہ دیت مرد است در نفس و در اعضا مسئلہ دیت مسلمان و ذمی برابر است فصل در نفس و در بر بدن نرمہ بینی و زبان و ذکر و حشفہ و در رفتن عقل و شنوائی و بینائی و در رفتن

بینہ مسموع باشد و قصاص نکنند و همچنین اگر بنده میان دو مرد مشترک است و این بنده کسی را بکشت و یکی از این دو مولے غائب است و قاتل بینه اقامت کرد که مولی غائب عفو کرده است در نیصورت نیز قصاص نکنند مسئله اگر اولیاء مقتول سه نفر اند دوم ولی بر ولی سوم گواهی میدهد که عفو کرده است گواهی ایشان باطل بود پس اگر فقط قاتل ایشان را تصدیق کرد دو سومی تکذیب کرد دیت بر قاتل واجب شود و میان هر سه ولی بسه حصه قسمت شود و اگر قاتل سومی ایشان را تصدیق کرد ثلث دیت برای هر دو بر قاتل لازم شود و سومی را هیچ نرسد بسبب عفو کردن او و اگر قاتل سومی ایشان را تکذیب کرد این دو ولی را هیچ نرسد و برای ولی سوم ثلث دیت بر قاتل واجب شود مسئله اگر دو گواه گواهی دادند که زید عمرو را سلاح بقصد زده است و عمرو پیوسته صاحب فراش بوده است تا بمرد بر زید قصاص واجب شود مسئله اگر یک گواه گواهی داد که روز پنجشنبه کشته است و دوم گواهی داد که روز جمعه کشته است و یا یک گواهی داد که در فلان شهر کشته است و دوم گواهی داد که در شهر دیگر کشته است و یا گواهان در آلهٔ قتل خلاف کردند و یا یکی گواهی داد که بعصا کشته است و یا دوم گواهی میدهد و میگوید نمیدانم که بچه چیز کشته است در جمیع صورت گواهی باطل بود و اگر هر دو گواهی میدهند که او کشته است فانمیدانیم که بچه چیز کشته است دیت واجب شود مسئله اگر دو مرد اقرار کردند هر یکی میگوید که زید را من کشته ام و ولی مقتول میگوید که شما هر دو کشته اید تو انند که هر دو را بکشند و اگر دو گواه گواهی دادند که زید را عمرو کشته است و دو گواه گواهی دادند که زید را بکر کشته است و ولی میگوید که هر دو کشته اند هر دو بینه باطل بود

باب فی اعتبار حالۃ القتل

مسئله معتبر در حق ضمان حالهٔ تیر فرستادن است تا اگر سوی مسلمانی تیر فرستاد و پیش از رسیدن تیر مرتد شد نعوذ باللہ منها بعد از تیر بدو رسید و بدان سبب بمرد دیت برای ورثه واجب شود و قصاص واجب نمی شود بجهت اعتبار حالهٔ اتلاف زیرا که شبهه افتاده است و ثابت شدن قصاص و بقول ابی یوسف و محمد رح هیچ واجب نشود مسئله اگر سوی مرتد و یا حربی تیر فرستاد و بعد از اسلام آوردن تیر بدو رسید و بدان سبب بمرد باتفاق هیچ واجب نیاید

بالاتفاق واگر هر دو فعل بقصد باشد و میان هر دو نیکو نشده باشد ولی مقتول مخیر بود دیت
ببرد بعده بکشد و یا بکشتن بسنده کند و بقول ابی یوسف و محمد رح بکشد و دست ببرد **مسئله**
اگر یکی را صد تازیانه زد و از نود نیکو شده بود و از سبب ده تازیانه بمرد یک دیت واجب آید و از
سبب نود تازیانه هیچ واجب نیاید **مسئله** اگر عمرو دست زید بعمد ببرید و زید از قطع عفو کرد
و هم بران سبب بمرد بر قاطع دیت واجب آید در مال او و بقول ابی یوسف و محمد رح
هیچ واجب نیاید و اگر از سبب قطع و انچه از و حادث شود عفو کرد و یا از جنایت عفو کرد
و هم بدان سبب بمرد هیچ واجب نیاید و بقول ابی یوسف و محمد رح عفو از قطع عفو از نفس بود
مسئله اگر عفو از قطع خطا باشد از ثلث مال معتبر بود و اگر از عمد بود از کل مال معتبر بود
مسئله اگر زنی دست مردی بقصد ببرید و آن مرد این را نکاح کرد و مهر او همین دست گردانید
بعده بمرد این زن را مهر مثل رسد و دیت در مال این زن واجب شود و اگر قطع بخطا بود
دیت بر عاقله زن واجب شود و اگر این زن را نکاح کرد بر ین دست و بدانچه ازین سبب
حادث شود دیت و یا مهر او این جنایت کرد و بدان سبب بمرد زن را مهر مثل رسد و بر زن
هیچ واجب نشود در قطع بعمد و اگر قطع بخطا بود از عاقلهٔ زن مهر مثل بردارند و دم عاقلهٔ
زن را بود ثلث انچه گذاشته است بحکم وصیت **مسئله** اگر زید دست عمرو ببرید و بحکم قصاص
دست زید ببریدند و عمرو بسبب بریدن دست بمرد زید را بکشند و بقول ابی یوسف رح
نکشند **مسئله** اگر ولی مقتول دست قاتل ببرید بعده عفو کرد بر بریدهٔ دست دیت واجب
آید و بقول ابی یوسف و محمد رح هیچ واجب نیاید

باب الشهادة فی القتل

مسئله اگر مردی کشته شد و اورا دو پسر است یکی حاضر
و دوم غائب حاضر بینه اقامت کرد بر کشته شدن پدر گواهی شنوند و قصاص نکنند و لیکن
قاتل را حبس کنند چون پسر غائب حاضر شود اعادت بینه بر پسر حاضر واجب آید و بقول
ابی یوسف و محمد رح اعادت بینه واجب نشود **مسئله** اگر درین مسئله قتل خطا بود و یا پدر
ایشانرا وارثی یافت بوده است بر شخصی حاضر بینه اقامت کرد و آمدن غائب اعادت
بینه باتفاق واجب نشود و اگر قاتل بینه اقامت کرد بر حاضر که غائب عفو کرده است

وبقول شافعی رح اگر جماعت را بترتیب کشته است برای اول بکشند وبرای دیگران دیت واجب شود واگر بیکبار کشته است قرعه اندازند هرکه بنام او قرعه بیرون آید برای او قصاص کنند وبرای دیگران دیت واجب شود فصل اگر دو مرد دست یک مرد ببرند بهیچ کس قصاص واجب نشود ونصف دیت بهر دو لازم شود وبقول شافعی رح اگر هر دو کارد را گرفته بر دست او راندند دست هر دو ببرند واگر یکی از جانبی کارد بر دست نهاده ودیگری از جانب دیگر نهاده دست هر دو ببرند مسئله اگر یک مرد دست راست دو مرد ببرید وهر دو حاضر شدند تواند که دست راست او ببرند ونصف دیت بستانند ومیان خود بنا صفه قسمت کنند اگرچه بیکبار ویا بتعاقب بریده باشند واگر یکی حاضر شد ودست او ببرید برای دوم نصف دیت واجب شود وبقول شافعی رح اگر بیکبار بریده است قرعه اندازند بنام هرکه قرعه بیرون آید برای او ببرند وبرای دوم دیت واجب شود واگر بتعاقب بریده است برای اول ببرند وبرای دوم ارش واجب میشود مسئله اگر زنده به قتل عمداً اقرار کرد قصاص کنند وبقول زفر رح اقرار جائز نبود مسئله اگر بسوی مردی به قصد تیر فرستاد وبدو رسید واز و بگذشت بدیگری نیز رسید وهر دو بمردند برای اول قصاص کنند وبرای دوم بر عاقله کشنده دیت واجب شود فصل اگر دست یکی بریده بعده بکشت بهر دو چیز مواخذ باشند اگرچه هر دو فعل به قصد باشد ویا هر دو بخطا ویا یکی بعمد باشد ویا دیگری بخطا ویا میان بریدن وکشتن نیکو شده باشد ویا نشده باشد مگر در صورتیکه هر دو بخطا باشد ومیان ایشان به نشده باشد درینصورت یکدیه واجب آید واگر میان هر دو فعل به شده باشد هر فعلی علیحده معتبر بود پس اگر هر دو فعل بقصد باشد وی مقتول را هم قطع رسد وهم قتل واگر هر دو بخطا باشند ومیان ایشان به شده باشد یک دیم دیت واجب شود واگر قطع بقصد بود وقتل بخطا در قطع قصاص واجب شود ودر قتل واجب دیت آید واگر قطع بخطا بود وقتل بقصد در قطع نیم دیت واجب شود ودر قتل قصاص واجب آید اگر میان هر دو فعل به نشده بود یکی بقصد بود دوم بخطا هر فعلی علیحده اعتبار کنند در خطا دیت واجب آید ودر عمداً قصاص واجب شود واگر هر دو بخطا بود یکدیه واجب آید

۱۲ کما لا یخفی

واجب نشود بلکه دیت واجب شود **مسئله** در دندان قصاص شود اگرچه دندان یکی بزرگتر از دندان دیگر بود **مسئله** در هر جراحتیکه مماثلة متحقق شود قصاص واجب شود **مسئله** در استخوان قصاص واجب نیست **مسئله** درمیان مرد و زن و میان آزاد و بنده در اعضاء قصاص واجب نشود تا اگر مردی دست زنی برید و یا زن دست مردی برید و یا بنده دست آزاد برید و یا آزاد دست بنده برید درین مسائل قصاص واجب نشود و همچنین اگر بنده دست بنده را برید قصاص واجب نشود و بقول شافعی رح در جمیع مسائل قصاص واجب شود مگر در حُرّی که دست و پای بنده برید در اینصورت قصاص نکنند **مسئله** اگر مسلمانی دست و پای کافری برید و یا کافری دست و پای مسلمانی برید قصاص کنند **مسئله** اگر زید دست عمرو از نصف ساعد برید و یا شکم عمرو جراحت کرد و عمرو نیکو شد قصاص واجب نشود **مسئله** در زبان و ذکر قصاص نیست مگر که ذکر را از حشفه ببرد در اینصورت قصاص واجب شود و بقول ابی یوسف رح اگر بیخ زبان را برید اند قصاص کرده شود **مسئله** اگر زید دست صحیح عمرو برید و دست زید شل است و یا انگشتان کم اند و یا زید بر سر عمرو زخم کرد و سر عمرو از سر زید بزرگتر است و این زخم تمام سر عمرو را گرفته است و بدین مقدار از زخم سر زید اتمام فرا نمیگیرد در هر دو صورت عمرو مخیر بود یا دست صحیح زید را ببرد و سر زید را بمقدار آن زخم کند و چیزی دیگر نستاند و یا ارش کامل بستاند **مسئله** مسلم و ذمی در قصاص باعضا برابر است تا اگر مسلمانی ذمی را دست برید دست مسلمان را ببرند

فصل اگر قاتل و اولیاء مقتول صلح کردند بر مالی قصاص ساقط شود و مال در حال لازم شود **مسئله** اگر آزاد دو بنده شخصی را کشتند و این آزاد دو مولی بنده یکی را فرمود تا از قصاص ایشان بر هزار درم صلح کند و او صلح کرد یا نصف درم بر آزاد واجب آید و یا نصف درم بر مولی واجب شود **مسئله** اگر یکی از اولیاء مقتول از نصیب خود بر کالائی صلح کرد و یا نصیب خود عفو کرد حق دیگران از قصاص ساقط می شود و نصیب ایشان از دیت واجب آید **مسئله** اگر جماعتی یکی را کشتند همه را بکشند و اگر یک مرد جماعتی را کشت و اولیاء ایشان حاضر شدند کشنده را برای همه بکشند و به کشتن او قصاص همه استیفا شود و اگر یکی از اولیاء کشتگان حاضر شد برای او بکشند و حق دیگران ساقط شود چنانکه بردن کشنده حق مقتول ساقط شود

مسئله اگر معتوه کشته شد پدر معتوه تواند که استیفاء قصاص کند و یا مصالح کنند و نتواند که عفو کنند و قاضی در حق معتوه حکم بدرد و دوی در مسئله معتوه بجز صلح نتواند مسئله صبی همچو معتوه است درین مسئله مسئله اگر شخصی کشته شد و را اولیاء صغار و کبار اند تواند که استیفاء قصاص کنند پیش از انکه صغار بلوغ رسند و بقول ابی یوسف و محمد رح کبار نتوانند که پیش از بلوغ صغار قصاص کنند مگر آنکه صغار را پدر باشد بتواند که قصاص گیرد و بقول ابی یوسف و محمد و شافعی رح پدر نیز نتواند که قصاص گیرد مسئله اگر بر شخصی کلند زد و بگشت اگر تیزی کلند بدو رسیده است قصاص واجب شود و اگر چوب رسیده است دیت آن واجب شود بر عاقله مسئله اگر شخصی را غرق و یا حرقه کرد قصاص واجب نشود و بقول ابی یوسف و محمد و شافعی رح قصاص واجب شود مسئله اگر مردی را به قصد جراحت کرد و بدان سبب صاحب فراش شد و بمرد قصاص واجب شود مسئله اگر مردی خود را جراحت کرد و زید نیز او را جراحت کرد و شیر و مار نیز او را انگیزید و بمرد بر زید ثلث دیت واجب آید مسئله اگر شخصی بر مسلمانی تیغ کشید برای کشتن او کشتن او واجب شود و بر کشندهٔ او هیچ واجب نشود مسئله اگر زید بر عمرو سلاح کشید برای کشتن عمرو شب و یا بروز در شهر و یا در بیابان و عمرو زید را کشت بر عمرو هیچ واجب نشود و اگر زید بر عمرو بروز در شهر عصا بر آورد و عمرو زید را کشت عمرو را نکشند و بقول ابی یوسف و محمد رح عمرو را نکشند مسئله اگر دیوانه و یا کودک بر زید سلاح بر آورد و زید او را بکشت بعمداً دیت واجب شود بر مال قاتل و بقول شافعی رح امام ابی یوسف رح بر قاتل هیچ واجب نشود مسئله اگر دابه بر زید حمله کرد و زید دابه را بکشت زید قیمت دابه را ضامن بود و بقول شافعی رح زید قیمت دابه را ضامن نشود مسئله اگر زید بر عمرو سلاح کشید و زود باز گشت و عمرو زید را کشت عمرو را نکشند مسئله اگر زید در خانهٔ عمرو در آمد و مال عمرو زید بیرون آورد و عمرو تعاقب کرد و زید را کشت بر عمرو هیچ واجب نشود

باب القصاص فیما دون النفس

مسئله اگر زید دست عمرو را به قصد بر برید دست زید بر بند از بند دست اگرچه دست عمرو بزرگتر بود و همچنین اگر زید پای عمرو را بقصد بر برید پای زید از بند پای بر بند و همچنین اگر زید بینی و یا بنا گوش عمرو بر برید بینی و بنا گوش زید بر بند مسئله اگر زید بر چشم عمرو زد بینائی او برفت و چشم قائم است قصاص واجب شود پس آئینه را گرم کنند و بروی زید بر نهند و آئینه گرم کرده

کشنده از میراث مقتول محروم شود و در قتل سبب از میراث مقتول محروم نشود عندنا
و بقول شافعی رح محروم شود مسئله آنچه در نفس شبه عمد است آن در ما دون نفس
معنی در اعضا عمد بود

باب ما یوجب القود وما لا یوجبه مسئله اگر مقتول کسی است که خون او بعهد محفوظ است بر کشنده قصاص واجب شود مسئله اگر آزادی آزادرا و بنده را قصد کشت و یا مسلمانی ذمی را کشت بر کشنده قصاص واجب شود بقول شافعی رح اگر مسلمانی ذمی را کشت و یا آزاد بنده را کشت در هر دو مسئله کشنده را نکشند مسئله اگر مسلمانی و یا ذمی مستامن را بکشت مسلمان و ذمی را نکشند و بقول شافعی رح ذمی را بمستامن بکشند مسئله اگر مرد زن را و یا بزرگ خرد را بکشت و یا تندرست نابینا را و یا جای مانده را بکشت کشنده را بکشند و همچنین اگر تندرست کسی را بکشت که در اعضای او نقصان است و یا عاقل مجنون را کشت کشنده را بکشند مسئله اگر فرزند پدر را کشت فرزندرا بکشند و اگر پدر فرزند را کشت پدر را نکشند و بقول مالک رح اگر پدر فرزند را فتح کرد پدر را بکشند مسئله مادر و جد و جده حکم پدر دارند مسئله اگر مولی بنده و یا مدبر و یا مکاتب خود را بکشت مولی را نکشند اگر بنده فرزند خود را کشت کشنده را نکشند و همچنین اگر بنده را بکشت که بعضی از بنده مملوک اوست کشنده را نکشند مسئله اگر قصاص را بر پدر میراث یافت ساقط شود مسئله استیفاء قصاص نکنند مگر به تیغ و بقول شافعی رح اگر بطریق غیر مشروع کشت چنانکه خمر خوانید و بسبب آن بمرد به تیغ قصاص کنند و اگر بطریق دیگر کشته است همچنان بکشند چنانکه اگر دست یکی بریده و بسبب آن بمرد دست قاطع ببرند اگر بدان سبب نمرد بکشند و اگر غرق و یا خنه کرد و یا سوخته باشد بقول او همچنان کنند مسئله اگر مکاتبی بعمد کشته شد و وفاء بدل کتابت گذاشت هیچ وارث ندارد مگر مولی یا وارث گذاشته و وفاء بدل کتابت نگذاشت بر قاتل قصاص واجب شود و بقول محمد رح قصاص واجب نشود مسئله اگر وفا گذاشت و وارث نیز گذاشت قصاص گرفته نشود مسئله اگر بنده مرهون کشته شد قصاص نکنند تا راهن و مرتهن حاضر نشوند

وجوب قصاص بر کشنده و شرائط آن و تفاوت میان عمد و خطا و شبه عمد و ما یوجب القود و ما لا یوجبه

قصاص بر کشنده واجب است و آن حق اولیاء مقتول است و بجای قصاص دیه نتوانند گرفتن مگر بصلح و رضای کشنده و قصاص بر کشنده واجب است و آن حق اولیاء مقتول است و بجای قصاص دیه نتوانند گرفتن مگر بصلح و رضای کشنده و قصاص بر کشنده واجب است و آن حق اولیاء مقتول است و بجای قصاص دیه نتوانند گرفتن مگر بصلح و رضای کشنده

و قصاص بر کشنده واجب است و آن حق اولیاء مقتول است و بجای قصاص دیه نتوانند گرفتن مگر بصلح و رضای کشنده

و قصاص بر کشنده واجب است و آن حق اولیاء مقتول است و بجای قصاص دیه نتوانند گرفتن مگر بصلح و رضای کشنده

و قصاص بر کشنده واجب است و آن حق اولیاء مقتول است و بجای قصاص دیه نتوانند گرفتن مگر بصلح و رضای کشنده

و قصاص بر کشنده واجب است و آن حق اولیاء مقتول است و بجای قصاص دیه نتوانند گرفتن مگر بصلح و رضای کشنده

و قصاص بر کشنده واجب است و آن حق اولیاء مقتول است و بجای قصاص دیه نتوانند گرفتن مگر بصلح و رضای کشنده

و قصاص بر کشنده واجب است و آن حق اولیاء مقتول است و بجای قصاص دیه نتوانند گرفتن مگر بصلح و رضای کشنده

و قصاص بر کشنده واجب است و آن حق اولیاء مقتول است و بجای قصاص دیه نتوانند گرفتن مگر بصلح و رضای کشنده

و قصاص بر کشنده واجب است و آن حق اولیاء مقتول است و بجای قصاص دیه نتوانند گرفتن مگر بصلح و رضای کشنده

در دین جائز نبود تا اگر بنده بهزار درم رهن بود بعده صد درم دیگر وام شد برانکه بنده بهزار درم صد درم رهن باشد جائز نبود و بنده بهزار درم رهن باشد و بقول ابی یوسف رح زیادت در دین نیز جائز بود و بقول زفر و شافعی رح زیادت در دین در رهن جائز نبود **مسئله** اگر بنده بهزار درم بر رهن کرد بعده بندهٔ دیگر را بر رهن داد تا بجای بندهٔ اول رهن بود و قیمت هر یکی هزار درم است بندهٔ اول رهن بود تا مرتهن بندهٔ اول بر راهن رد کند و مرتهن در بندهٔ دوم امین بود تا آنگاه که بندهٔ دوم بجای بندهٔ اول کند **کتاب الجنایات** **مسئله** در قتل عمداً قصاص واجب شود و کشنده بزه کار بود و عمد آنست که سلاح و یا آنچه مانند سلاح است در تفریق اجزاء چنانکه چوب تیز و یا سنگ تیز بقصد زند و یا بپوست نی بکشد و یا آتش بسوزد و از شافعی رح دو قول است یکی آنست که بعد قصاص واجب شود فاما ولی تواند که بی رضای قاتل دیت اختیار کند و دوم قول وی آنست که حکم در قتل عمد قصاص و یا دیت است هر کدام ولی اختیار کند همان معین شود و در عمداً کفارت نیست و بقول شافعی رح در عمداً کفارت واجب است **مسئله** بعفو اولیا قصاص ساقط شود **مسئله** در شبه عمد کفارت و بزه بر قاتل و دیت مغلظه او واجب است و قصاص واجب نشود و شبه عمد آنست که بقصد زند بچیزی که نه سلاح بود و نه قائم مقام سلاح بود چنانچه چوب و سنگ صغیر فاما سنگ کبیر و چوب بزرگ نیز شبه عمد است بقول ابی یوسف و محمد رح شبه عمد آنست که بچیزی نه زند بقصد که گمان غالب آنست که بدان کشته نشود و بقول شافعی رح شبه عمد معلوم نیست و بقول ابی یوسف و محمد شافعی رح اگر به سنگی و یا بچوبی بزرگ بکشت عمد بود و قصاص واجب آید **مسئله** در قتل خطا کفارت بر قاتل و دیت بر عاقله واجب شود و قتل خطا آنست که بر شخصی تیر فرستند بگمان آنکه صید است و یا حربی است و او مسلمان و یا ذمی بود و یا بر بدوی تیر فرستاد و بر آدمی رسید و آنچه قائم مقام خطاست آنست که خفته بر مردی بگشت و بکشت او را پس در هر دو قتل یعنی قتل خطا و آنچه قائم مقام اوست کفارت بر قاتل و دیه بر عاقله واجب آید **مسئله** در قتل بسبب دیت بر عاقله واجب شود و قتل بسبب آنست که چاهی در غیر ملک خود حفر کند و یا سنگی در غیر ملک خود نهد و در قتل بسبب کفارت واجب نشود در قتل عمد و شبه عمد و در قتل خطا

تضمین کند بدان مقدار که از دین ساقط شده است اگر مالک جامه مرهون را از رهن میکشاید
و دین نگذارد مرتهن نتواند که جامه را از مالک باز دارد مسئله اگر راهن یا مرتهن بر رهن جنایت
کرد ضمان واجب شود و اگر رهن جنایت کرد و بر راهن یا مرتهن یا بر مال ایشان هلاکی چیز بود و بقول
ابی یوسف و محمد رح جنایت مرهون بر مرتهن معتبر است تا اگر باتفاق یکدیگر بعد فسخ رهن را
بجنایت دفع کنند بر مرتهن جایز بود مسئله اگر بنده را رهن کرد بهزار درم موجل و قیمت بنده هزار
درم است بعده قیمت بنده نقصان شد بصد درم باز آمد و مردی این بنده را بکشت و صد درم تاوان
داد و مهمات تمام شد مرتهن آن صد درم را قبض کند از جهت حق خود بر راهن هیچ چیز رجوع نکند
و اگر مرتهن بامر راهن بنده بصد درم فروخت و صد درم از وجه وام خود قبض کرد و به ده صد درم
بر راهن رجوع کند مسئله اگر این بندهٔ مرهون را بندهٔ دیگر که قیمت او صد درم است بکشت
و آن بنده را دفع کردند راهن این بنده را تمام دین باز خرد و بقول محمد رح راهن مخیر است یا بنده
را تمام دین باز خرد یا بنده مدفوع را ببدل وام بمرتهن تسلیم کند و بقول زفر رح این بنده رهن
باشد بصد درم مسئله اگر راهن بمرد و وصی او رهن را بفروشد و وام بگذارد و اگر راهن وصی
نباشد قاضی وصی را نصب کند تا راهن را بفروشد و وام بگذارد فصل اگر شیره را که قیمت او
ده درم است بده درم رهن کرد آن شیره خمر شد بعده سرکه شد بدست مرتهن و ده درم می ارزد
این سرکه بدان ده درم رهن کرد مسئله اگر گردگوسپند را که قیمت او ده درم است بده درم و این
گوسپند بمرد و پوست او را دباغت کردند و پوست بعد از دباغت یکدام می ارزد پوست بیکدرم
گرد و بود مسئله آنچه در رهن زیادت شود چون فرزند و میوه و شیر و صوف همه ملک راهن بود
و از رهن زیاده با اصل رهن بود مسئله اگر زیاده هلاک شود از دین هیچ ساقط نشود و اگر اصل
هلاک شد و زیاده ماند اگر راهن زیاده را باز خرد آنچه حصهٔ اوست از دین بدهد و زیادت باز
خرد باین وجه که دین را قسمت کنند بر قیمت زیادة روز باز خریدن و بر قیمت اصل روز قبض
پس آنچه بمقابلهٔ اصل بود ساقط شود از دین و آنچه بمقابلهٔ زیادت بود واجب آید و زیادت را
بدان باز خرد مسئله زیادت در رهن جایز بود تا اگر جامه را به ده درم رهن کرد و قیمت آن جامه
ده و درم است بعده راهن جامهٔ دیگر را هم بدان ده درم رهن کرد هر دو جامه رهن شوند مسئله زیادت

جبر کنند تا جواب دعوی گوید مسئلہ اگر امین رہن را فروخت وہما و آن مرتہن دادو رہن را مستحق ببرد و مشتری امین را تضمین کرد امین مخیر بود یا راہن را بقیمت رہن تضمین کنند و یا مرتہن را بہای رہن تضمین کند مسئلہ اگر بندہ مرہون بدست مرتہن بمرد بعدہ مستحقی استحقاق ثابت داشت و راہن را تضمین کرد بقیمت این بندہ بمقابلہ دام بندہ مردہ باشد و اگر مرتہن را تضمین کرد بقیمت این بندہ مرتہن رجوع کند بر راہن بقیمت آن بندہ و دیگر

باب التصرف فی الرہن والجنایۃ علیہ والجنایۃ علی غیرہ

مسئلہ اگر راہن رہن را فروخت بی اذن مرتہن بیع موقوف بود بر اجازت مرتہن اگر مرتہن اجارہ کردہ جائز بود و اگر راہن دام مرتہن را ادا کرد نیز بیع جائز بود و بقول ابی یوسف رح بیع راہن در رہن نافذ است مسئلہ اگر راہن بندہ مرہون را آزاد کرد آزاد شود و بقول شافعی رح اگر آزاد کنندہ درویش است آزاد نشود پس اگر دین حال بودہ است در حال مطالبہ کنند و اگر موجل است قیمت بندہ ازوی گیرند و بجاے آن بندہ رہن و اگر معتق درویش بود بندہ سعایت کند در آنچہ کمتر است از قیمت و از دین و بدانچہ سعایت کرد بندہ رجوع کند بر مولی مسئلہ اگر راہن رہن را تلف کرد حکم او حکم آزاد کردن راہن است بندہ مرہون را و اگر بیگانہ رہن را ہلاک کرد مرتہن خصم بود در تاوان کردن پس مرتہن تاوان بستاند ازوی قیمت رہن و آن رہن بود بدست مرتہن مسئلہ اگر مرتہن رہن را برای عاریت داد و راہن قبض کرد از ضمان مرتہن بیرون آید تا اگر بدست راہن ہلاک شود ازین ہیچ ساقط نشود و چون راہن رہن را بمرتہن رد کرد باز در ضمان مرتہن در آید مسئلہ اگر مرتہن باذن راہن را باجنبی عاریت داد و یا راہن باذن مرتہن رہن را باجنبی عاریت داد تاوان ساقط شود و ہر یکی تواند کہ رہن را باز دارد و ہمچنان رہن کنند مسئلہ اگر از مردے جامہ عاریت خواست تا رہن کند درست باشد و بہر چیز کہ خواہد رہن کند و اگر مالک جامہ بمقداری از دوام یا جنسے از مال و یا شہری تعین کرد و مستعیر بر خلاف آن کرد مالک مخیر بود یا مستعیر تضمین کند و عقد رہن میان مستعیر و میان مرتہن تمام شود و یا مرتہن را تضمین کند و مرتہن رجوع کند بر راہن بدانچہ ضمان داد و بوام خود و اگر مستعیر موافقت کرد و جامہ مرہون بدست مرتہن ہلاک شد مرتہن وام خود استیفا کردہ باشد و مالک مستعیر را

ولقول ابی یوسف و محمد رح مرتهن قیمت مرهون را از خلاف جنس ضامن شود و دست او رهن
باشد بجای آن رهن **مسئله** اگر بنده را فروخت بشرط آنکه مشتری کالای معین را برای ثمن رهن
دهد و مشتری رهن نمیکند جبر نکنند ولیکن بائع تواند که بیع را فسخ کند مگر که مشتری ثمن را در حال
ادا کند و یا قیمت آن کالا که بر رهن طلب کرده است بدست بائع رهن کند و بقول زفر رح مشتری را
جبر کنند تا آن کالا رهن کند **مسئله** اگر مشتری بائع را گفت این جامه را نگهدار تا بهای تو دهم
این جامه رهن شود و بقول زفر رح نشود **مسئله** اگر دو بنده را بهزار درم رهن کرد و قیمت هر بنده هزار درم
است و حصهٔ یک بنده پانصد درم گذارد نتواند که یک بنده را بگیرد تا پانصد دیگر ادا کنند چنانکه
در مبیع یعنی اگر دو بنده را خرید بهزار درم و قیمت ایشان برابر است و پانصد درم گذارد نتواند که
یک بنده را قبض کند تا باقی ثمن ادا کنند **مسئله** اگر کالای را بدست دو کس رهن کرد جائز بود و
تمام کالا بدست هر یکی رهن بود بر هر یکی بقدر حصهٔ او ضمان واجب شود و اگر دام یکی گذارد تمام کالا را
بدست مرتهن دوم رهن بود **مسئله** اگر بنده بدست مرد است دو مرد دعوی میکنند هر یک
میگوید فرموده است مرا که این بنده بدست مرتهن بهزار درم رهن کرد من قبض کرده بودم و هر دو بینه اقامت
کرد بینه هر دو باطل بود **مسئله** اگر زید بمرد دو بنده بدست او هست و هر یک بینه اقامت کردند
بر رهن و قبض بدست هر یکی نصف بنده رهن بود بمقابلهٔ حق هر یک **باب الرهن**
الذی یوضع علی ید عدل **مسئله** اگر راهن و مرتهن هر دو اتفاق
کردند بر آنکه رهن بدست مردی که عدل باشد جائز بود و هیچ یکی نتواند که از وی بستانند و اگر
هلاک شود در ضمان مرتهن هلاک شود **مسئله** اگر راهن مرتهن را و یا عدل را یا غیر ایشان را وکیل
کرد تا بوقت حلول اجل رهن را بفروشد درست بود اگر وکالت در عقد رهن شرط کرده اند
بعزل راهن وکیل معزول نشود و بموت راهن و مرتهن نیز وکیل را معزول نشود و وکیل تواند که مرهون
را بغیبت ورثهٔ راهن بفروشد و بمردن وکیل وکالت باطل شود **مسئله** راهن نتواند که مرهون
را بفروشد مگر برضاء مرتهن و مرتهن نتواند که مرهون را بفروشد مگر برضاء راهن **مسئله** اگر
مهلت تمام شد و راهن غائب است و وکیل امتناع آورد از بیع رهن وکیل را خبر کنند بر بیع
مرهون و همچنین است اگر مدعا علیه برای جواب دعوی وکیل گرفت و موکل غائب شد و وکیل را

فروخت یک دو رهن شرط کرد که
باشد رهن بجای آن رهن
است رهن شود بجای آن رهن
باشد رهن بجای آن رهن
کرد و در یک حال یعنی
بنده را بهزار درم رهن
بنده را بهزار درم رهن
بنده را بهزار درم رهن

دین خود استیفا کرده باشد و بزیادت بر راهن رجوع کند مسئله مرتهن تواند که راهن را مطالبه
کند بدین و تواند که راهن را حبس کند مسئله چون مرتهن از راهن طلب دین کرد مرتهن را
بفرمایند تا رهن را حاضر آرد بعد از احضار راهن را بفرمایند تا اول تسلیم دین کند بعد رهن را
قبض کند مسئله اگر زمین بدست مرتهن است تمکین نکنند راهن را بر ادای قرض تا دین
را ادا نکند و چون ادای دین کرد رهن را بر راهن تسلیم کند مسئله روا نباشد که مرتهن از
رهن انتفاع گیرد بخدمت فرمودن و سوار شدن و بپوشیدن و یا باجارت دادن و
بعاریت دادن مسئله مرتهن رهن را نگهدارد به نفس خود و زن و فرزند و خدمتگار او که در عیال
او باشند نیز رهن را نگهدارند و اگر بچیزی ایشان دیگر بر امحافظت رهن فرمود و باید بگیری امانت
داد ضامن شود مسئله اگر مرتهن در رهن تعدی کرد و قیمت رهن ضامن شود مسئله
اجرت خانه که رهن را در وی نگاهدارند واجب است نگاه دارنده بر مرتهن واجب شود و اجرت چرنده
مرهون و نفقه مرهون و خراج زمین مرهون هر راهن واجب شود و از امام ابی یوسف رح
جای مردی است که کرایه جای نگاهبان زمین بر راهن واجبست که بمنزله نفقه است باب
ما یجوز ارتهانه وما لا یجوز مسئله رهن مشاع جائز نیست و بقول شافعی رح
جائز است مسئله رهن کردن میوه که بر درخت است جز درخت و رهن کردن کشت
بجز زمین و رهن کردن درختی که در زمین است جز زمین و رهن کردن آزاد و مدبر و مکاتب
و ام ولد جائز نبود و همچنین اگر کالای را امانت می نهند و بدان رهن می ستاند جائز نبود
مسئله رهن بدرک و مبیع باطل است مسئله رهن جائز نیست مگر دین اگرچه دین موعود
بود تا اگر گفت این کالا بدست تو رهن کردم تا هزار درم وام دهی و رهن بدست مرتهن
هلاک شد بمقابله هزار درم هلاک شد مسئله جائز است رهن کردن بر راهن مال سلم
و یا به ثمن صرف و یا به مسلم فیه و بهلاک آن استیفا بود و بقول زفر رح جائز نبود مسئله
اگر پدر بنده پسر صغیر خود را بوام خود رهن کرد جائز بود و بر وایتی از ابی یوسف و زفر رح
جائز نبود مسئله رهن کردن زر و نقره و مکیل و موزون جائز بود و اگر این اشیا را
بجنس رهن کرد و هلاک شدند بقدر آن دین ساقط شود و جوده را اعتبار نیست

ل رهن عبارت است
از حبس کردن چیزی که ممکن است
گرفتن مال بدان از وجه آن دین را
ادا کند نخلاف عین عاریت
که مقابله عین گرو نگاهدارد در ذمه
در عین صورت آن مطلوب است
و تحصیل آن از گرو جز از آن
ممکن نیست ۱۲ ق قوله رهن
زیرا که محافظت رهن در دست مرتهن
تمام رهن بی نقصان براهن آن

ق قوله رهن است ۱۲ صح
ق قوله رهن کردن میوه الخ
ق قوله رهن کردن میوه الخ
ق قوله رهن کردن الخ
ق قوله رهن کردن الخ
ق قوله رهن کردن الخ
ق قوله رهن کردن الخ

کرد حرام بود و اگر هیچ کس سگ را ارسال نکرد و مسلمانی زجر کرده و سگ تمیز جر شد و صید گرفت حلال بود **مسئله** اگر بجانب صید تیر انداخت و تسمیه گفت و بر سیدن تیر صید مجروح شد حلال بود و اگر زنده یافت ذبح کند و اگر ذبح نکرد و قدرت بر ذبح داشت و بمرد حرام بود **مسئله** اگر تیر بصید رسید و صید غائب شد و هم تحمل کرد و او در طلب صید بود تا مرده یافت حلال بود و اگر از طلب او نشست یعنی طلب ترک آورد بعده مرده یافت حرام بود **مسئله** اگر تیر بر صید فرستاد بعد از رسیدن تیر صید در آب افتاد و یا بر سقف و یا بر کوه افتاد از انجا بر زمین افتاد حرام بود و اگر اول بر زمین افتاد حلال بود **مسئله** اگر گز بر شکاری رسید و یا غلوله کمان بشکاری رسید و بمرد حرام بود **مسئله** اگر تیر بر شکاری فرستاد و عضوی از شکاری ببرید حلال بود و عضو حرام و بقول شافعی رح عضو نیز حلال بود و اگر تیر شکاری را بدو حصه کرد و بیشتر باشترین است تمام بخورند **مسئله** صید منع دبت پرست و مرتد حرام است **مسئله** اگر تیر بر شکاری فرستاد و شکار شبر از دویدن و یا پریدن نشد و دیگری تیر نیز فرستاد و بکشت صید ملک دوم بود و صید حلال باشد و اگر صیاد اول صید را راست کرد اول را بود و صید حرام شود و ضامن شود برای اول قیمت جریح بسبب جراحت نقصان شده است **مسئله** شکار کردن چیزی که گوشت او حلال است و چیزی که گوشت او حلال نیست جائز بود

کتاب الرهن

مسئله رهن عبارت از حبس کردن چیزی است برای حقیکه استیفاء آن حق از وی ممکن بود چنانکه وام **مسئله** رهن لازم شود بایجاب و قبول و قبض و بقول مالک رح رهن لازم شود بایجاب و قبول بی قبض **مسئله** چون مرتهن رهن را مخرد و منع و متمیز قبض کرد یعنی قسمت شده و فارغ از ملک راهن قبض کرد رهن لازم شود و در ضمان او در آید و بقول شافعی رح امانت است **مسئله** تخلیه در رهن و در مبیع حکم قبض دارد **مسئله** پیش از قبض راهن مخیر است تواند که از رهن رجوع کند **مسئله** رهن مضمون است بدانچه کمتر است از قیمت رهن و از دین تا اگر رهن هلاک شد و قیمت رهن مثل دین است و این بحکم شرح دین خود را استیفاء کرده باشد و اگر قیمت رهن اکثر از دین است مرتهن مقدار دین استیفا کرده باشد و زوائد امانت بود و اگر قیمت رهن کمتر از دین است مرتهن بمقدار رهن

کمتر است از حرمت خمر تا اگر خمر را حلال گوید کافر شود و اگر این سه شراب را حلال گوید کافر نشود **مسئلہ** شرابہا حلال چہار است یکی نبیذ خرما و نبیذ مویز اگر اندکی طبخ کنند اگرچہ سخت شود بشرطی کہ مست نکند و بی لہو و طرب بود دوم شرابی کہ از خرما و مویز مخلوط سازند سوم شرابی کہ از انگبین و یا از انجیر و یا از گندم و یا از جو و یا از جوارسے بود مطبوخ یا غیر مطبوخ چہارم شیرہ انگور کہ طبخ کنند تا دو حصہ برود و سوم حصہ ماند و بقول محمد و شافعی و مالک رح حرام است **مسئلہ** حلال است نبیذ ساختن در دباء و حنتم و مزفت و نقیر و این آوندہا ہر شراب است **مسئلہ** سرکہ خمر حلال است اگرچہ بنفس خود سرکہ شدہ است و یا چیزے در و انداختہ باشند و بسبب آن سرکہ شدہ است چون نمک **مسئلہ** خوردن دروے خمر و شفعت گرفتن و یا امتشاط بدو کردن مکروہ است **مسئلہ** بخوردن دروے خمر بے مستی حد نزنند و بقول شافعی رح حد زنند و اللہ اعلم بالصواب

کتاب الصید

مسئلہ شکار کردن سگ و باز و بجوارح دیگر اگر معلم باشد درست بود و شکار کردن بشاہین و باشہ و زرغ و یوز اگر معلمند درست بود و تعلیم سگ آنست کہ سہ بار از صید بخورد و تعلیم بازے آنست کہ چون بخوانی باز آید **مسئلہ** نام خدا تعالے گفتن در وقت فرستادن سگ و بازی و شاہین و در وقت تیر بجانب شکاری انداختن شرط است و نیز جراحت کردن سگ و غیر آن در ہر موضعی کہ باشد از صید شرط است و بقول ابی یوسف رح جراحت شرط نیست **مسئلہ** اگر بازے از صید خورد حلال بود باجماع و اگر سگ و یوز از صید خورند حرام بود **مسئلہ** صید را زندہ یافت ذبح کند و اگر ذبح نکرد و بمرد حرام بود **مسئلہ** اگر سگ و یوز و یا غیر او شکاری را خفہ کرد و جراحت نکرد و یا سگے غیر معلم شریک شد و یا سگ مجوسی یا سگ مسلمان شریک شد و یا سگے کہ بر و نام خدا تعالے بعمد انگفتہ اند با سگے کہ بر و نام خدا تعالے گفتہ اند شریک شد درین مسائل صید ایشان حرام بود **مسئلہ** اگر مسلمانی سگ را ارسال کرد و مجوسی بانگ بر و زد و تحریص کرد و سگ متزجر شد یعنی سگ انہار زیادۃ طلب کرد و صید گرفت حلال بود و اگر مجوسی ارسال سگ کرد و مسلمانی بانگ کرد و تحریص کرد و سگ تجریص مسلمان طلب صید زیادت

وجب کرده است روا نبود که انتفاع گیرند مگر باذن مالک کوزه وجب مسئله جوے که غیر مملوک است اجر کافتن آن بر سلطان واجب است از بیت المال واگر در بیت المال هیچ نبود خلق را اجبر کند برای حفر کردن مسئله جوے که مملوک است کافتن آن بر مالک بود اگر از حفر امتناع آورد اجبر کنند و اگر جوی مشترک است مؤنت کافتن از بالا بر همه بود فاما اگر از زمین یکی گذشت او بری شود از مؤنت کافتن جوی پس مؤنت جوی بر باقیماندگان بود و بقول ابی یوسف و محمد رح مؤنت حفر کردن بر همه بود از اول جوی تا آخر بر اهل هفده حفر جوی واجب نیست مسئله اگر دعوی شرب بی زمین میکند جائز بود مسئله اگر جویست مشترک میان قومی و در شرب آن اهل دیه منازعة میکنند هر یک را برابر اندازد زمین شرب بود و همچنین هیچ کس نتواند که از ان جوی بشگافد و یا آسیا بران نصب کند و یا دولهد و یا پلی کند و یا دهن آن جوی فراخ کند و نیز هیچ یکی نتواند که قسمت شرب بروز دیگر کند بعد از انکه قسمت بنالهٔ کردند و هر یک ازان جوی ناله کرده است که بدان ناله زمین مجاور را آب میدهد و اگر یک شریک زمینی دیگر دارد که آن زمین را ازین جوے شرب نیست و میخواهد که شرب خود را ازین جوے مشترک بدان زمین برون نتواند مگر برضاء همه شرکاء مسئله شرب میراث شود و اگر وصیت کرد که بعین شرب منفعت گیرد جائز بود مسئله فرو فتن و بخشیدن شرب جائز نبود مسئله اگر زمینی خود را آب تر کرد و در زمین همسایه ازو ذهاب شد و یا زمین همسایه غرق شد ضامن نشود

کتاب الاشربة

مسئله شراب عبارت از شست کنده است مسئله شرابها حرام چهار است یکی خمر است و آن شیرهٔ انگور است که خام نهند تا بجوشد و سخت شود و کف اندازد و بقول ابی یوسف و محمد رح کف شرط نیست و ازین شراب اندک و بسیار حرام است و دوم شراب طلا است و آن شیرهٔ انگور است که طبخ کنند تا دو حصه کمتر برود و سوم شراب سکر است و آن آب خرما نیز غیر مطبوخ است چهارم نقیع است و آن شرابیست غیر مطبوخ که از موبز گرفته باشند و این سه شراب نیز حرام است اگر بجوشد و سخت شود بقول امام اعظم رح کف زدن درین اشربه نیز شرط است چنانچه در خمر خلافا لهما و حرمت این سه شراب

ف قدر مشترک میان جمیع شرابها ۱۲ ف قولهما خلافا لابی یوسف ۱۳ ف قوله لان الخمر اسم لنیء من ماء العنب الخ ۱۴ ف قوله لان الخمر اسم لنیء من ماء العنب الخ ۱۵ ف قوله لان الخمر اسم لنیء من ماء العنب الخ ۱۶ ف قوله لان الخمر اسم لنیء من ماء العنب الخ

اگر در کنار او بود اما ملتقط را جائز نیست

کتاب احیاء الموات ۔ **مسئلہ** موات در شرع زمینی است کہ زراعت نتواند کرد بسبب آنکہ آب از و منقطع شدہ است و یا بسبب غلبہ آب و مملوک کسی نباشد و از آبادانی دور بود چنانچہ اگر کسی از اقصی آبادانی بایستد و آواز کند آواز او شنیدہ نشود و اگر اینچنین زمین را با ذن امام احیا کند مالک شود و بقول ابی یوسف و محمد رح مالک شود بغیر اذن امام **مسئلہ** اگر زمین را تحجیر کرد یعنے در موضع از زمین موات نشانی کرد و یا گرد بر گرد زمین سنگہا نہاد و یا گرد زمینی خار یا شاخ نہاد و یا زمین را پاک کرد و انچہ در و خار بود بسوخت و یا کاہ از زمین درود مالک نشود و اگر زراعت نکرد بعد از گذشتن سہ سال امام از وی بستاند و بدیگری دہد **مسئلہ** روا نباشد احیا کردن زمینی کہ نزدیک آبادانی بود **مسئلہ** اگر در زمینی موات چاہی حفر کرد حریم چاہ را مقدار چہل گز از ہر جانب مالک شود و بقول ابی یوسف و محمد رح شصت گز **مسئلہ** حریم چشمہ پانصد گز است **مسئلہ** اگر کسی در حریم چاہ چاہے دیگر حفر کند منع کنند **مسئلہ** حریم کار یز مقدار یست کہ بدان اصلاح او بود **مسئلہ** اگر آب فرات و دجلہ و غیر آن از زمین عدول کرد و ترک آن زمین گرفت اگر ممکن نیست کہ باز گردد احیاء آن زمین جائز بود و اگر ممکن است کہ باز گردد احیاء آن زمین جائز نبود **مسئلہ** اگر در زمین ملک غیر جوی حفر کرد با ذن امام مستحق حریم نشود مگر بحجت و بقول ابی یوسف و محمد رح مستحق حریم شود و آن کنارہ جوی است از ہر دو طرف کہ بدان بروند و گل اندازند

کتاب الشرب ۔ **مسئلہ** شرب عبارت از نصیب آب است **مسئلہ** جویہای بزرگ چنانچہ دجلہ و فرات غیر مملوک اند بر یک تواند کہ زمین خود را از ان جویہای آب دہد و از ین آب وضو ساز د و بخورد و بر ین آب آسیا نہد و یا جوی حفر کند و از ین آب بر د و زمین سیراب کند اگر کا وید ین بیشتر خلق را زیان نکند بہر جاے حفر کند **مسئلہ** از جوے مملوک و از چاہ و از حوض ہر یک را خوردن آب و دابہ را خوراندن جائز بود فامانتوانند کہ زمین را آب دہد و اگر خوف آن بود کہ بسبب دادن ستوران جوے خراب شود صاحب جوی تواند کہ منع کند فاما آنکہ در کوزہ و جب کردہ اند مملوک آن کس است کہ در کوزہ

که زید را نفروختن این کنیزک فرموده است جائز بود که این کنیزک را بجز دو وطی کند
مسئلہ مکروہ بود که دام دارا زید بدین بهانه خمر که بدین مسلمان فروخته است دام خود
بگیرد و اگر فروشنده کافر است جائز بود که دام خود بگیرد **مسئلہ** احتکار کردن قوت
آدمیان و چهارپایان در شهری که احتکار کردن اهل آن شهر را زیان دارد مکروه است
و بقول ابی یوسف رح هر چیزے که احتکار او عامه خلق را زیان دارد مکروه است اگرچه
زر و یا نقره و یا جامه بود و فتوے بر قول اول است **مسئلہ** نگاهداشتن غله زراعت
و چیزے که از شهر دیگر آرد مکروه نیست و بقول محمد رح هر موضعے که بیشتر غله آن موضع
درین شهر نمیرسد اگر از انجا بیارد نگهدارد مکروه بود **مسئلہ** نشاید که سلطان نرخ
معین کند مگر که اصحاب طعام از قیمت تعدی فاحش کنند **مسئلہ** جائز است فروختن
شیره بدست خمار **مسئلہ** اگر سوداے خانه را اجازت داد برائے آنکه تا خانه آتش سازد
و یا جاے عبادت یهودان و یا ترسایان سازد و یا برائے آنکه تا دران خانه خمر فروشند جائز
بود و بقول ابی یوسف و محمد رح مکروه بود **مسئلہ** باکی نیست به فروختن خانهاے مکه و مدینه و
زمین او و نشان کردن ده آیت در مصحف و نقط کردن و زبر و زیر کردن مصحف و در آن
ذمی در مسجد و بقول مالک رح و آمدن ذمی در مسجد مکروه است **مسئلہ** جائز است بر سیدن بیمار
از یهود و ترسا و خصے کردن چهارپایه و برگشتی برانداختن در راز گوش برما دیان و قبول
کردن هدیه از بنده که تاجر است و اجازت دعوة او و عاریت ستدن دابه را اما مکروه است
خدمت فرمودن خصے را **مسئلہ** مکروه است که در دعا گوید اسالک بمقعد العزم من عرشک
و یا گوید بحق فلان و یا به حق پیغمبران تو و بقول ابی یوسف رح اگر در دعا گوید بمقعد العزم من
عرشک جائز بود زیرا که ماثوره است **مسئلہ** مکروه است بازی کردن بشطرنج و یا بنرد و جمله
بازیها و نیز مکروه است که در گردن بنده طوق اندازد از آهن فاما قید کردن بنده و سفیه و غیر آن
مکروه نیست **مسئلہ** حلال است حقنه کردن برائے تداوی و رزق قاضی از بیت المال و
بسفر فرستادن کنیزک دام ولد وی محرم و خریدن و فروختن محرم و مادر و ملتقط انچه چاره نیست
ازان برائے صغیر اگر صغیر در کنار ایشان بود **مسئلہ** مادر را جائز بود که پسر خود را اجارت دهد

---

۱۵ قولہ بدون اجازۃ ولیہا الخ اقول ہذا ظاہر الروایۃ عن ابی حنیفۃ وعلیہ الفتوی کما فی الدر المختار وغیرہ من المعتبرات وروی عن ابی یوسف رح انہ یجوز بیعہا بدون اجازۃ ولیہا وہو قول الشافعی رح کما فی الہدایۃ وغیرہا من المعتبرات وہو روایۃ ضعیفۃ عن ابی حنیفۃ رح کما فی الدر المختار وغیرہ من المعتبرات وعلیہ الفتوی کما فی الدر المختار وغیرہ

فصل فی النظر والمس مسئلہ جائز نیست کہ مرد بزنی بیگانہ آزاد نظر کند مگر روے و دو کفدست و این جایے است کہ امین بود از شہوت و از شہوت امین نبود نظر در روی او نیز جائز نبود مگر گواہ را در حال ادا شہادت و قاضی را در حالت حکم جائز بود کہ بر روے بیگانہ نظر کند اگرچہ از شہوت بترسد مسئلہ جائز است کہ طبیب نظر کند در موضع مرض زن اگر زن طبیب در شہر نباشد مسئلہ نظر مرد در تن مرد و نظر زن بر بدن زن جائز بود مگر از زیر ناف تا زیر زانو مسئلہ نظر زن در تن زن دیگر جائز است مقدار نظر مرد در تن مرد بروایتی از امام ابو حنیفہ رح نظر زن بر زن چون نظر مرد است بر نیکہ از محارم بود مسئلہ جائز است نظر مرد در فرج منکوحہ و کنیز ک خود مسئلہ جائز است نظر و مس مرد در روی و سر و سینہ و دو ساق و دو بازوے زنی کہ نکاح او حرام است مسئلہ جاریہ بیگانہ در نظر حکم زنان محارم دارد و روا بود کہ مشتری در حالت خریدن سر و روے و سینہ و ساق و بازوی جاریہ مس کند اگر این از شہوت نبود و جائز نبود کہ جاریہ بالغہ را در یک ازار عرض کند مسئلہ خصی و مجبوب و مخنث در نظر حکم مردان دارند یعنی نظر ایشان در زن بیگانہ جائز نبود مسئلہ نظر بندہ در مالک خود جائز نبود مگر در روی و دو کفدست و بقول مالک و یک قول شافعی رح مالک چون محارم است مسئلہ جائز بود کہ در جماع کنیز ک بر ضاء او بیرون فرج انزال کند اما از زن جائز نبود مگر بدستوری وے **فصل فی الاستبراء وغیرہ** مسئلہ اگر مردی بخرید بدن یا بوصیت یا بارث یا کنیز ک را مالک شد وطے و لمس و نظر بہ فرج او پیش از استبراء حرام بود مسئلہ اگر مردی و کنیز ک را مالک است و این ہر دو میان خود خواہر اند و مولی ہر دو را قبلہ زد بشہوت ہیچ یکی از ایشان را وطی و لمس و قبلہ روا نبا شد تا یکی را بر خود حرام نکنند بتزویج و یا بہ تملیک و یا بہ عتق مسئلہ مکروہ است کہ مرد دہن مرد یا دست یا اندام او را تقبیل کند و یا کنار گیرد در یک ازار و بقول ابی یوسف رح باکی نبود و اگر با پیراہن بود با جماع درست باشد چنانچہ مصافحہ درست است **فصل فی البیع والاحتکار والاجارۃ وغیرہا** مسئلہ بیع عذرہ مکروہ است و فروختن سرگین مکروہ نیست مسئلہ و بقول شافعی رح فروختن سرگین نیز جائز نبود مسئلہ اگر مردے میداند کہ این کنیز ک زید است و دیگر را دید کہ این کنیز ک را میفروشد دیگر گفت

---

۱۲ بخست در ظاہر الروایۃ آوردہ کہ نظر کردن در زن بیگانہ حلال نبود مگر از روی او و دو کف دست او و از امام اعظم رح روایت کہ نظر کردن بر قدم زن بیگانہ جائز است کہ قدم زن عورت نیست ۱۲ منہ

۱۲ یعنی جائز است کہ زن بر بدن مرد بیگانہ نگرد از زیر ناف تا زیر زانو تا از زیر زانو تا گاہ کہ گمان نکند کہ شہوت باشد ۱۲

۱۲ یعنی بر ضاء او اگر در ہوا بیرون کند بخلاف حرہ کہ اینرا نیز جائز نیست ۱۲ منہ

۱۲ یعنی نبیرہ از زن حرہ و نزل در دست بیگانہ جائز نیست ۱۲ منہ

۱۲ یعنی نبیرہ از زن حرہ و نزل در دست بیگانہ جائز نیست ۱۲ منہ

۱۲ یعنی نبیرہ از زن حرہ و نزل در دست بیگانہ جائز نیست ۱۲ منہ

ذخیره نیز کند و مستحب است که صدقه از نشک کند و پوست اضحیه نیز صدقه کند و یا از پوست چیزی سازد که در خانه استعمال کنند چون ابنان و غربال و مندوبست که بدست خود ذبح کنند اگر ذبح کردن داند **مسئله** مکروه است که اضحیه مسلمان یهود یا ترسا ذبح کند **مسئله** اگر دو مرد غلط کردند و هر یک اضحیه دیگری ذبح کردند از هر دو اضحیه جائز بود و بر هیچ کس تا وان واجب نیاید و بقول زفر رح از هر دو اضحیه جائز نبود و بر هر یک تا وان واجب آید

کتاب الکراهیة مکروه بحرام نزدیک تر است و از محمد منصوص است که هر مکروهی حرام است

فصل فی الاکل والشرب **مسئله** شیر ماده خر مکروه است **مسئله** خوردن و آشامیدن و روغن در سر کردن و خوشبوی کردن از آوند زر و نقره زن و مرد را مکروه است و از آوند ارزیز و آبگینه و بلور و عقیق مکروه نیست و بقول شافعی رح مکروه است **مسئله** آشامیدن از آوند و نقره کوفته و سواری شدن بر زین نقره کوفته و نشستن بر کرسی نقره کوفته جائز بود و لیکن از جای نقره پرهیز کند **مسئله** قول کافر حلال و حرام مقبول است **مسئله** قول بنده و جاریه و کودک در هدیه و در اذن تجارت مقبول است **مسئله** قول فاسق در معاملات مقبول است اما در دیانات مقبول نیست **مسئله** اگر شخصی را بمهمانی خواندند و آنجا بازی و سرود است ننشینند و نخورند **فصل فی اللبس** **مسئله** حریر پوشیدن مردان را حرام است مگر مقدار چهار انگشت چون علم و زنان را پوشیدن حریر حلال است **مسئله** با لشت و بستر و حریر و پوشیدن جامه که تار او حریر بود و پود او پنبه و یا قزین است حلال بود و جامه که تار او پنبه و پود او حریر است پوشیدن آن حرام است مگر در حرب پوشیدن پیراهن زر و نقره مرد را حرام است مگر انگشتری و کمربند و پیراهن تیغ از نقره و بهتر است ترک آوردن انگشتری مگر سلطان و قاضی را **مسئله** حرام است انگشتری از آهن و سنگ و روئین و صاص و مثل آن **مسئله** حلال است مسمار کردن میخ زر در سوراخ نگینه و سخت کردن دندان نقره فاما سخت کردند آن بزر حلال بنود و بقول محمد رح پاک نیست و این روایت از امام اعظم رح است **مسئله** مکروه است پوشانیدن زر و حریر کودک را **مسئله** پاک نیست دست کردن پاره جامه بر آب وضو و پاک کردن بینی و پاک نیست ریسمان در انگشت بستن برای یاد آمدن

گوشت و پوست او پاک شود مگر آدمی و خوک و بقول شافعی رح ہر چہ حرام است بذبح کردن گوشت او پاک نشود مسئلہ از حیوان آبی نخورند مگر ماہی زندہ فاما ماہی کہ در آب بی آفت مردہ باشد حرام بود مسئلہ ماہی و ملخ بی ذبح حلال اند مسئلہ اگر گوسپندی بعد از ذبح جنبید و یا خون بیرون آمد حلال بود و اگر نہ جنبید و یا خون او بیرون نیامد حلال نبود و این مسئلہ جائی است کہ در وقت ذبح کردن حیات او معلوم نباشد و اگر در وقت ذبح حیات او معلوم بودہ است حلال بود اگرچہ نجنبید و خون بیرون نیامد

کتاب الاضحیۃ

اضحیہ واجب است بر مسلمان آزاد مقیم و توانگر از نفس خود در روز عید الضحی و بقول شافعی رح و روایتی از ابی یوسف رح سنت موکدہ است مسئلہ از فرزند صغیر اضحیہ واجب نیست و این اصح است و بروایتی دیگر از فرزند صغیر نیز اضحیہ دہد مسئلہ اضحیہ از یک نفس یک گوسپند و از ہفت نفر یک شتر و یا یک گاو دہند مسئلہ وقت اضحیہ از صبح صادق روز عید اضحی است و دو روز دیگر بعد از عید و بقول شافعی رح بعد از عید تا سہ روز اضحیہ جائز است مسئلہ شہری را پیش از نماز عید ذبح قربانی جائز نبود و بقول مالک و شافعی رح پیش از قربانی امام اضحیہ روا نباشد اگرچہ بعد از نماز بود مسئلہ روستایی پیش از نماز عید اضحیہ جائز بود مسئلہ در اضحیہ گاو و یا گوسپندی بی سر و ن و خصی و دیوانہ جائز بود و نابینا و کور و لاغر و لنگ و آنکہ بیشتری از گوش و یا از چشم و یا از دنب او بریدہ باشد جائز نبود و ہمچنین اگر بیشتری از سر ن او بریدہ باشد جائز نبود مسئلہ اضحیہ از شتر و گاو و گوسپند دہد و گوسپند کم از یک سالہ و بیشتر ازان جائز بود و از گاو کم از دو سالہ ندہد و بیشتر ازان جائز بود و از شتر کم از پنج سالہ ندہد پنج سالہ و بیشتر ازان جائز بود و از میش شش ماہہ دہد و بقول بعضے ہفت ماہہ دہد مسئلہ اگر ہفت کس گاوی برای قربانی خریدند و پیش از ذبح یکی بمرد ورثہ گفتند این گاو را ذبح کنید از خود و از میراث جائز بود مسئلہ اگر ہفت کس گاوی خریدند یکی ازایشان ترسا است یا مرتد است و یا مسلمان است فاما مقصود او گوشت است نہ قربانی از ہیچ کس اضحیہ جائز نبود مسئلہ از گوشت اضحیہ خود بخورد و توانگران و درویشان را دہد و

واگر پیش از تسمیه و پیش از خوابانیدن ذبیحه گوید جائز بود مسئله ذبح میان حلق و سینه است
و جای ذبح رگهای حلق است و این چهار است یکی مری است و آن مجری طعام و شراب است
رگ دوم نای گلو است و این مجری نفس است و دو دیگر شه رگ اند و این هر دو مجرای خون اند
مسئله بر بدین شه رگ در ذبح بسنده بود هر کدام که باشد و بقول ابی یوسف رح شرط است
که از هر یکی بیشتر بریده شود مسئله اگر بناخن و یا بسرون و یا باستخوان و یا بدندان جدا شده
و یا بپوست نی و یا بسنگ تیز و یا بکلند و بدانچه رگ ببرد و خون بریزد ذبح کند جائز بود فاما
اگر بدندانی و ناخنی که جدا نکرده باشد ذبح کند جائز نبود و بقول شافعی رح بدندان و
ناخن جدا شده اگر ذبح کردند ذبوح حرام باشد مسئله مستحب است که کارد تیز کند
مسئله مکروه است که در ذبح کردن کارد را برگ استخوان گردن رساند و یا تمام سر
ببرد و یا از پس گردن ذبح کند مسئله اگر شکاری موانست گرفت ذبح کنند و اگر
از چهارپایه اهلی گریخت و یا در چاه افتاد ذبح او بجرح بود و بقول مالک رح بجراحت
کردن حلال نشود مسئله سنت است که شتر را نحر کنند یعنی رگها و گلوی شتر نزدیک
سینه ببرند و در گاو و در گوسپند نحر نکنند بلکه سنت است که ذبح کنند و گاو و گوسپند
را نحر کنند مکروه بود و ذبیحه حلال بود و بقول مالک رح حرام بود مسئله اگر ماده شتری
را نحر کرد و یا ماده گاوی را ذبح کرد از شکم او بچه مرده بیرون آمد نخورند و اگر چه موی برتن
او برآمده باشد و یا بر نیامده باشد و بقول از ابی یوسف و محمد و شافعی رح چون خلقت
او تمام شده است خوردن او جائز بود و ذبح مادر او بمنزله ذبح او بود فصل انچه از چهارپایه
بشک دارد و از پرندگان که چنگل دارد نخورند و مراد از بشک و چنگل آنست که سلاح بود
ایشان را و بدان شکار و جراحت کنند زاغ کشت مردار و سوسمار و موش و باخه خوردنی است
یعنی انچه بر زمین باشند حرام است و بقول شافعی رح کفتار حلال است و زاغ مردار خوار
حرام است مسئله خوردن کفتار و سوسمار حلال است مسئله خوردن خر اهلی و اسپ روا
حرام است و بقول ابی یوسف و محمد و شافعی رح نخوردن گوشت اسپ با کی نیست
مسئله خوردن خرگوش حلال است مسئله انچه گوشت او حرام است چون ذبح کنند

ذبح جمع ذبیحه بمعنی مذبوح و مذبح
بمعنی محل ذبح و ذبیحه جانور
ذبح کرده شده و مذبح بمعنی آلت ذبح
است یعنی کارد و مذبح بمعنی محل ذبح
است یعنی گلو و مذبح بمعنی وقت ذبح
است یعنی هنگام ذبح و مذبح بمعنی
مصدر است یعنی ذبح کردن
ضرورت است قطع سر او و مقصود
از ذبح
اطعام فرو بردن آب و طعام
اطعام نفس یعنی خروج هوا
که از بیرون و اندرون قلب
اسباب قوت ذبح و بقای زندگی آید ۱۲
قال فی السراجیه زکوة علی فوریه
زکوة الفطر ورة ای حال عدم
الوجوب و سبب وجوب این کان ا
فی ای موضع کان من البلدان
و زکوة الاضحیة ای حال القدرة
بغیر محل مخصوصة ۱۲

در نمیرود از زمین هیچ بیرون نیامد برای عامل هیچ واجب نیاید مسئله اگر بعد از عقد مزارعه صاحب تخم از عمل امتناع آمده جبر نکنند و اگر دیگری امتناع او را روا از عمل جبر کنند مسئله بمردن یکی از متعاقدین مزارعه باطل شود مسئله اگر مدت مزارعه گذشت و زراعت هنوز نرسیده است بر مزارع اجر مثل زمین واجب آید تا ادراک زراعت مسئله نفقه زراعت بر اندازه حصه هر یک قسمت کنند و همچنین مرد و رودن و کوفتن و پاک کردن و برداشتن زراعت بعد از درودن بر اندازه حصه هر یک قسمت کنند و اگر در عقد مزارعه اجر بر عامل شرط کرده باشند مزارعه فاسد شود و بر روایتی از ابی یوسف رح اگر این عمل بر عامل شرط کرده اند جائز بود باب المساقات مسئله مساقات عبارت از عقدیست که واقع شود بر دفع کردن درختان بکسی که دران عمل کند بدان شرط که میوه میان ایشان بود و این نیز بقول امام ابوحنیفه کوفی رح باطل است چنانکه مزارعه و بقول ابی یوسف و محمد رح جائز است اگر مدتی معلوم ذکر کنند و جزوی مشاع از میوه معین کنند مسئله مساقاة جائز بود در درخت و در انگور و در ترها و بانگان و بقول شافعی رح جائز نبود مسئله اگر درخت میوه دار را به عقد مساقات دفع کرد و اگر به عمل آورد میوه زیادتی شود جائز بود و اگر میوه رسیده باشد جائز نبود چنانکه عقد مزارعه بعد از رسیدن زراعت جائز نبود مسئله چون عقد مساقات فاسد شد برای عامل اجر مثل عمل او واجب شود مسئله تا اگر عقد مساقاة بمردن یکی از متعاقدین باطل شود مسئله عقد مساقات را بعذر فسخ کنند چنانچه عقد مزارعه تا اگر عامل در رو و یا بیمار بود که عمل نتواند کرد و فسخ کند

کتاب الذبائح

مسئله ذبائح جمع ذبیحه است و ذبیحه اسم مذبوحه است و ذبح بریدن رگهای حلق است مسئله مذبوحه مسلمان و یهود و ترسا و کودک و زن و گنگ و خنثی اگر نه حلال است مسئله مذبوحه مغ و بت پرست و محرم و مرتد حلال نیست مسئله اگر در حالت ذبح بعمد تسمیه نگفت حرام بود و بقول شافعی رح حلال بود مسئله اگر بفراموشی در حالت ذبح تسمیه نگفت باتفاق حلال است مسئله مکروه است که در حالت ذبح بانام خدای عزوجل دیگر چیزها یاد کند و یا نزدیک ذبح گوید ای بار خدایا قبل کن ازو

ل
از رحمتی فی الفتح قوله الثانی
بالضم و سکون الهمزة و ضم الراء
و الرای فی القاموس الا از بجاز
الراء و هی فی القاموس الا از بجاز
انما شاع ست و لذا قال صلی
علیه وسلم المؤمن اخو المؤمن
فلا یحل لمؤمن ان یهجر فوق
ثلاث لیال فتح الغفار کما
فی الکشاف و ص ۱۲۵

ل
فاسده اگر ثمر را به
افشاند و در وقت نازل نفل فرا
گیرد و بعضی گفته اند
بعلت ضعیف و سکت
بعلت ضعیف و سکت
بعلت ضعیف و سکت
بعلت ضعیف و سکت

مسئلہ اگر بعضے شائع از نصیب یک شریک مستحق شد بجمله آن در نصیب شریک رجوع کند
وقسمت برنه اندازند وبقول ابی یوسف ومحمد رح قسمت براندازند واصح آنست که امام محمد یا امام
اعظم رح است مسئلہ اگر دو شریک نوبت کردند در سکنی یک سرای یا در سکنی دو سرای ویا در خدمت
یک بنده یا در خدمت دو بنده ویا در اجرت یک سرای ویا در اجرت دو سرای جائز بود واگر
نوبت کردند در اجرت یک بنده یا دو بنده یا در اجرت یک اشتر یا دو اشتر ویا در سوار شدن یک اشتر
یا دو اشتر ویا در میوه درخت ویا در شریک گویند جائز نبود وبقول ابی یوسف ومحمد رح نوبت
در اجرت دو بنده ویا در سوار شدن یک اشتر ویا ده اشتر جائز است

کتاب المزارعت

مسئلہ مزارعہ عقدیست برگشت کردن بعضی از خارج مسئلہ مزارعہ
جائز است بقول کسیکہ مزارعت درست دارد وشرائط یک شرط آنست کہ زمین صالح زراعت بود
وشرط دوم آنکہ مالک زمین ومزارع را اہلیت عقد بود شرط سوم آنکہ مدت زراعت بیان کنند
شرط چہارم آنکہ بیان کنند کہ تخم از جہت کہ باشد شرط پنجم آنکہ نصیب کسی کہ تخم از جہت اوست
بیان کنند شرط ششم آنکہ رب ارض تخلیہ کند میان زمین ومیان عامل تا اگر شرط کردند کہ
صاحب زمین یا مزارع کار کند عقد مزارعہ فاسد شود وہفتم آنکہ شرکت در خارج کردہ باشند
ہشتم آنکہ جنس تخم بیان کنند وبقول ابی یوسف ومحمد رح مزارعہ وقتی درست بود کہ زمین و
تخم از یکے بود وعمل دستور از دیگرے بود ویا عمل از یکی بود وزمین وتخم دستور از دیگری بود
مسئلہ اگر زمین دستور از یکی بود وتخم وعمل از دیگرے بود ویا تخم از یکے بود وباقے از
دیگرے یا تخم ودستور از یکی بود وباقی از دیگرے فاسد بود بظاہر روایت است از ابی یوسف رح
بدرستیکہ روا بود برائے تعامل مردمان را دیا یکے را خربیمانہ معین شرط کند ویا آنچہ از زراعت
بر کنارہ جوی بود برای یکی شرط کنند درین صورت عقد مزارعہ جائز نبود مسئلہ اگر شرط کردند
کہ صاحب تخم تخم خود را برگیرد وباقی میان ایشان مشترک باشد ویا شرط کردند کہ اول خراج برگیرند
وباقی میان ایشان قسمت شود در ہر دو صورت مزارعہ فاسد بود مسئلہ اگر عقد مزارعت
فاسد شد خارج صاحب تخم را بود برائے شریک دیگر اجر مثل عمل وبہا اجر مثل زمین واجب آید
وزیادہ بر شروط نکنند مسئلہ اگر عقد مزارعہ درست شد خارج بحکم شرط قسمت شود واگر

در یک شهر اگر قاضی مصلحت بیند یعنی در بعضی قسمت کند هر یک را سرای دهد و اگر دو در تراند
یعنی در دو شهر پس همچنان است که امام ابو حنیفه رح گفته است یعنی برضای ایشان قسمت کند
مسئله اگر سرای و زمین کشت است و یا سرای و دوکان است هر یکی را باتفاق علیحده قسمت
کنند مسئله باید که قاسم آنچه قسمت خواهد کرد صورت کند و برابر کند بر سهام قسمت و حد گاه
کند بقسمت کردن از یکدیگر کرز کنند و بنا را قسمت کند و هر نصیبی بطریق و شرب افراز کند و هر نصیبی
را نام نهد به اول و دوم و سوم و نام ایشان بنویسد و قرعه اندازد و هر یک که نام او اول بار
بیرون آید سهم اول او را بود و هر که نام او دوم بار بیرون آید سهم دوم او را بود و دراهم را در
قسمت نیارد مگر بر رضای ایشان و بقول ابی یوسف و محمد رح اگر در قسمت زمین و بنا است قسمت
بقیمت کنند مسئله اگر در قسمت یک شریک را راه آب و یا راه گذر در ملک دیگری افتاده
و در قسمت شرط نکرده اند که آن راه شریک در ملک شریک دیگر بود اگر ممکن بود شریک
راه خود بگرداند و بجانب دیگر راه کند و اگر ممکن نبود قسمت را فسخ کند مسئله اگر در منزلی
بالا و فرود است و در منزل دگر فرود است و بالا ندارد و منزل دیگر بالا دارد و فرود ندارد
و هر یک را جدا قسمت کنند و بقیمت قسمت کنند و این قول امام محمد رح است و قوی
بر نیست و بقول امام ابی حنیفه و ابی یوسف رح هرگز قسمت کنند فاما بقول امام ابی حنیفه رح هرگز
از فرود برابر دوگز بالا بود و بقول ابی یوسف رح یک گز بالا است مسئله اگر سرای
و یا زمین را میان شرکا قسمت کردند و بعضی از ایشان منکر از استیفاء نصیب خود است
و دو قاسم گواهی دادند که او نصیب خود استیفا کرده است گواهی ایشان مقبول بود و بقول
محمد و شافعی رح مقبول نبود مسئله اگر یکی از شرکا دعوی کرد که از نصیب او چیزی
در دست شریک دیگر است و پیش ازان قرار باستیفاء نصیب خود کرده است تصدیق
نکنند مگر بدو گواه و اگر مدعی میگوید که من نصیب خود استیفا کرده بودم و تو بعضی ازان گرفته
قول خصم او شنوند با سوگند مسئله اگر یک شریک میگوید که نصیب من با فلان مرفوع است
و من تسلیم نکرده اند و باستیفاء را گواهی نمی دهند و شریک دوم تکذیب میکند هر دو را
سوگند دهند و قسمت را برانداند مسئله اگر در قسمت غبن فاحش ظاهر شد قسمت برانداند

سرای است باعقاری و ایشان دعوی کردند که ایشان را میراث رسیده است از فلان قاضی قسمت نکند میان ایشان تا بینه اقامت نکند بر موت مورث و بر انحصار ورثه و بقول ابی یوسف قاضی عقار را با قرار ورثه قسمت کند و در صک قسمت ذکر کند که باقرار ایشان قسمت کرده شده است و در منقول باقرار ایشان باتفاق قسمت کند مسئله در عقار مشترک بسبب خریدگی باقرار ایشان قسمت کند مسئله اگر در سرای مشترک دعوی ملک میکند و نمیگویند که چگونه بر ایشان منتقل شده است باقرار ایشان قسمت کند مسئله اگر در زمینی دو کس دعوی کردند و بینه اقامت کردند بر موت مورث و شمار ورثه و سرای در دست ایشان است و قسمت طلب کردند قاضی قسمت نکند تا بینه اقامت نکنند که این سرای از ایشانست مسئله اگر دو وارث حاضر شدند و بینه اقامت کردند بر موت مورث و شمار ورثه و سرای بدست ایشانست و با ایشان وارثی غائب است یا صغیر است قاضی بطلب حاضران قسمت کند و وکیل و یا وصی نصب کند برای قبض نصیب غائب و وصی مسئله اگر بعضے از شریکان در سرای خریدگی در غیبت یک شریک قسمت طلب کردند قسمت نکند تا غائب حاضر نشود و همچنین اگر یک وارث حاضر شد و قسمت طلب کرد قسمت نکند مگر برضای ایشان اگر بعضے ورثه نصیب خود بعد از قسمت انتفاع تواند گرفت و بعضے را نصیب اندک است بعد از قسمت بنصیب خود انتفاع نتواند گرفت و بقسمت ایشان راضی میرسد اگر صاحب کثیر قسمت طلب کند قسمت کند و بطلب صاحب قلیل قسمت نکند و اگر هر یکی بنصیب خود انتفاع تواند گرفت بطلب یکی قسمت کند و اگر هر یکی بعد از قسمت بنصیب خود انتفاع نتواند گرفت و بقسمت هر یکی راضی میرسد قسمت نکند مگر برضای ایشان مسئله اگر عروض یک جنس است قسمت کند و اگر عروض دو جنس است و یا اجناس و یا جواهر است و یا بندگان و یا جامه و یا چاه و یا آسیا قسمت نکند مگر برضای ایشان و بقول ابی یوسف و محمد رح بندگان و جواهر بطلب بعضے قسمت کند چنانچه شتر و عروض دیگر قسمت کرده شود مسئله اگر سرایها مشترک است در یک شهر هر سرای را علیحده قسمت کند و نصیب هر یکی در یک سرای جمع نکند مگر برضای ایشان و بقول ابی یوسف و محمد رح اگر سرایها بمحلتهای نزدیک یکدیگر

باقی خانه نیز خرید همسایه را در سهم اول شفعه نرسد مسئله اگر سرای خرید بهما معین بعده مشتری بعوض بهما جامه داد شفیع بدان بها بستاند نه بجامه مسئله حیله کردن برای اسقاط شفعه و برای اسقاط زکوة مکروه نبود و به قول محمد رح مکروه بود مسئله اگر پنج کس سرای از یکی خرید یک شفیع تواند که نصیب یکی بگیرد و اگر یکی از پنج نفر خرید شفیع تمام بستاند و یا بگذارد و نتواند که بعضی بگیرد و بعضی بگذارد بقول شافعی رح تواند که در مسئله دوم حصه یکی بستاند چنانکه در اول مسئله مسئله اگر نیمه سرای غیر مقسوم خرید بعده با بائع قسمت کرد شفیع تواند که این نصف بعد از قسمت بجانب مشتری آمده است بحکم شفعه بستاند مسئله اگر سرای را فروخت و بنده ماذون مدیون بائع دران سرای شفیع است این بنده ماذون مدیون تواند که بحکم شفعه از مولی بستاند و همچنین اگر بنده ماذون مدیون خانه را فروخت مولی او را نیز شفعه رسد مسئله اگر پدر و یا وصی شفعه صغیر را تسلیم کردند جائز بود و بقول محمد و زفر رح جائز نبود و صغیر بعد از بلوغ تواند که شفعه طلب کند مسئله اگر وکیل برای طلب شفعه تسلیم کرد جائز بود و بقول محمد و زفر رح جائز نبود

کتاب القسمة

مسئله قسمت جمع کردن نصیبی شائع است در نصیب معین و قسمت مشتمل است بر افراز مبادله یعنی در قسمت مثلی چنانچه مکیل و موزون معدودی متقارب یعنی افراز ظاهر است و در قسمت غیر مثلی چنانچه حیوان و عروض معنی مبادله ظاهر است پس شریک در مثلی نصیب خود تواند که بغیبت شریک دوم بگیرد و در غیر مثلی شریک نتواند که بغیبت شریک دوم بگیرد مسئله اگر یک شریک طلب قسمت کرد از شریک حاضر در غیبت شرکای دیگر اگر مال مشترک یک جنس است شریک حاضر را جبر کنند برای قسمت و اگر مال مشترک جنسها مختلف است جبر نکنند مسئله بندوبست کند که قاضی قاسم را نصیب کند برای قسمت بمزد و نفقه او از بیت المال دهند و اگر رزق او از بیت المال ندهند مزد قاسم بر متقاسمان بود بقدر رؤس و بقول ابی یوسف و محمد و شافعی رح بر اندازهٔ نصیب هر یک بود مسئله واجب است که قاسم باید سالم و امین و دانا به قسمت بود و قاضی مرد نابینا را بر یک قاسم معین جبر نکند و نگذارد که قاسمان شریک شوند مسئله اگر شریکان نزد یک قاضی حاضر شدند و بدست ایشان

مسئلہ شبہ درین مسائل شفعہ برسد مسئلہ اگر سرائے بشرط خیار فروخت شفعہ نرسد پیش از اسقاط حق خیار چون ساقط شد شفعہ لازم گردد مسئلہ اگر سرائے را بیع فاسد فروخت شفعہ نرسد مگر کہ حق فسخ بینا منقطع نگردد و بعدہ شفعہ رسد و بقول ابی یوسف و محمد رح بینا و حق فسخ منقطع نگردد و شفیع را شفعہ نرسد مسئلہ در قسمت عقار مشترک ہمسایہ را شفعہ نرسد مسئلہ اگر سرائے خرید و شفیع شفعہ تسلیم کرد و بعدہ مشتری آن سرائے را بخیار رویت و یا بخیار شرط و یا بخیار عیب بحکم قاضی بر بائع رد کرد و شفیع را شفعہ نرسد و اگر بے حکم قاضی رد کرد شفعہ رسد مسئلہ در اقالۃ بیع شفعہ رسد باب ما یبطل الشفعۃ + مسئلہ شفعہ باطل شود بترک طلب مواثبۃ و بترک طلب تقریر و طلب مواثبۃ آنست کہ بمجرد شنیدن در حال طلب شفعہ کند تا اگر بیع بدو رسید و طلب نکرد و قادر بود بر طلب و ساعتے تاخیر کرد شفعہ باطل شود و طلب تقریر آنست کہ در مجلس کہ شفیع را بہ بیع علم شد از آنجا برخیزد و نزد یک بائع گواہ گیرد کہ مبیع در دست او بود و یا نزد یک مشتری گواہ گیرد بر آنکہ طلب شفعہ یا نزد یک عقار گواہ گیرد مسئلہ اگر شفیع از شفعہ صلح کرد بعوضے شفعہ باطل شود و واجب است بر شفیع کہ عوض را رد کند مسئلہ شفعہ باطل شود بمردن شفیع اگر بعد از بیع پیش از قضا شفیع مردہ باشد مسئلہ بمردن مشتری شفعہ باطل شود مسئلہ اگر شفیع خانہ مملوک خود را کہ بسبب آن شفعہ میطلبد فروخت پیش از انکہ حکم شود بشفعہ شفعہ او باطل شود مسئلہ بائع را در ان خانہ کہ فروخت شفعہ نرسد وکیل بود و یا اصیل و همچنین اگر وکیل بائع فروخت نیز بائع را شفعہ نرسد و همچنین اگر شفیع ضمان درک شد از بائع شفعہ او باطل شود مسئلہ اگر خانہ خرید و یا وکیل او و یا دیگرے برای او خانہ خرید او را شفعہ نرسد مسئلہ اگر شفیع را خبر شد کہ این سرائے را بہزار درم فروختہ شد شفعہ را تسلیم کرد بعدہ معلوم شد کہ بکم از ہزار فروختہ شدہ بود و یا بخط و یا بجوفروختہ شدہ است کہ قیمت خط و جو ہزار درم است یا بیشتر شفعہ برسد و اگر معلوم شد کہ بدینار فروختہ شدہ است کہ قیمت ہزار درم است شفعہ نرسد مسئلہ اگر شفیع را خبر کردند کہ این خانہ را زید خریدہ است شفعہ تسلیم کردہ بود بعد معلوم شد کہ عمرو خریدہ است شفعہ رسد مسئلہ اگر خانہ را فروخت مگر بمقدار یک گز از درازی بجانب حدی کہ متصل خانہ شفیع است شفعہ نمیرسد و اگر خانہ یک سہم خرید بہ بہای معین بعدہ

بہ ثمن موجل شفیع مخیر بود بہ بہای حال بستاند و یا صبر کند تا مہلت بگذرد مسئلہ اگر ذمی را خمر یا خنزیر و شفیع نیز ذمی است شفیع نیز بمثل آن خمر و بقیمت آن خوک سرای را بستاند و اگر شفیع مسلمان است قیمت خمر و قیمت خوک دہد مسئلہ اگر مشتری در سرای بنا کرد و یا نہال کرد بعد ہ برای شفیع حکم شد بشفعہ شفیع مخیر بود یا سرای را بستاند و قیمت نہال و بنا دہد یا ثمن سرای بمشتری دہد و او را جبر کنند تا بنا و نہال خود بر کند و ببرد و بقول شافعی رح و مالک رح و بروایتی از ابی یوسف رح شفیع مخیر بود با قیمت بنا و نہال مہیا و سرای بمشتری دہد و سرای را بستاند و یا بگذارد و بر کندید نکنند مسئلہ اگر شفیع سرای را بحکم شفعہ بستد و دران بناء و نہال کرد بعد ہ آن سرای را کسی باستحقاق برد شفیع رجوع کند بثمن و بقیمت بنا و نہال رجوع نکند نہ بر بائع اگر از و ستدہ باشد نہ بر مشتری اگر از و شنیدہ باشد و بقول ابی یوسف رح بقیمت بنا و نہال نیز رجوع کند مسئلہ اگر سرای خراب شد و یا درختان باغ خشک شدند بی فعل مشتری شفیع تمام بہا بستاند یا بگذارد و بقولے از شافعی رح بحصہ بستاند مسئلہ اگر مشتری بنای سرای را القص یا خراب کردہ شفیع تواند کہ بحصہ بستاند یعنے حصہ بنا کم کند و منقوص مشتری را بود و یا بگذارد مسئلہ اگر زمینے را با درخت خرما یا خرما خرید شفیع تواند کہ زمین را با درخت و یا خرما بتمام بہا بستاند و این جائی بود کہ در بیع ذکر خرما نیز کردہ باشد و ہمچنین اگر زمینے را با درخت خرید و در و میوہ نبود و بدست مشتری میوہ حاصل شد در ینصورت نیز شفیع تواند کہ بگیرد و اگر مشتری میوہ را ببرد و آن میوہ پیش از خریدن موجود بودہ است حصہ میوہ از شفیع ساقط شود و اگر این میوہ در دست مشتری حادث شدہ است شفیع تمام بہا بستاند و حصہ میوہ کم نکند

باب مایجب فیہ الشفعۃ ومالا یجب بہ الشفعۃ

مسئلہ در عقارے واجب شود کہ بمقابلۂ مال تملیک کند مسئلہ در بیع عروض و کشتی و بنا و درخت کہ بے زمین فروختہ شوند شفعہ نرسد مسئلہ اگر سرای را مہرزن گردانید یا زمین را بمقابلہ اجرت داد و یا خلع بخانۂ معین کرد و یا بعقاری صلح کرد از قصاص و یا بندہ را بعوض عقاری آزاد کردہ یا سرای را بی شرط عوض بخشید درین مسئلہ شفعہ نرسد و بقول شافعی رح بجز

بعده اگر مبیع بدست بائع است بر بائع گواه گیرد و اگر مبیع بدست مشتری است نزدیک مشتری گواه گیرد و یا نزدیک عقار گواه گیرد لطلب شفعه و بعد از اشهاد اگر تا خیر کرد در سه طلب شفعه خصومت نکرد شفعه او باطل نشود و بقول ابی یوسف رح اگر بعد از اشهاد بمجلس حکم گذشت و مخاصمت نکرد باختیار شفعه باطل شود و بقول محمد و زفر رح اگر بعد از اشهاد یک ماه بی عذر تا خیر کرد شفعه باطل شود و فتوی نیز برین قول است **مسئله** چون شفیع نزدیک قاضی طلب شفعه کرد از مدعا علیه پرسد از ملکیت خانه که بدان سبب بشفعه میطلبد که آن خانه ملک شفیع است یا نه اگر اقرار کرد بملک شفیع و یا منکر شد و از سوگند نکول آورد و یا شفیع بینه اقامت کرد شفعه ثابت شود باز قاضی از مدعا علیه پرسد که آن خانه که دران شفیع میطلبد بدعا علیه خریده است اگر مدعا علیه اقرار کرد بشرا ی آن خانه و یا منکر شد و از سوگند نکول آورد و یا شفیع بینه اقامت کرد حکم کند بشفعه **مسئله** لازم نیست بر شفیع حاضر آوردن ثمن در وقت دعوی بلکه بعد از حکم لازم شود **مسئله** اگر مبیع بدست بائع است شفیع بر بائع خصومت کند **مسئله** قاضی بینه نشنود تا مشتری حاضر نشود و چون مشتری حاضر شد بینه بحضور او شنود و بحضور او بیع بر انداز دو بشفیع بر بائع حکم کند و عهده بر بائع نهد **مسئله** وکیل شرا خصم بود شفیع را با وا میکه سرای را بموکل تسلیم نکرده است **مسئله** شفیع تواند که بحکم خیار رویت و یا بحکم خیار عیب رد کند اگرچه بر مشتری شرط برأت کرده باشد از عیب **مسئله** اگر میان شفیع و مشتری اختلاف در ثمن است و مشتری سرای را قبض کرده است و ثمن تسلیم کرده است قول مشتری مقبول شود اگر شفیع و مشتری بینه اقامت کردند بینه شفیع مسموع بود و بقول ابی یوسف و شافعی رح بینه مشتری مسموع بود **مسئله** اگر مشتری بهاء زیادت میگوید و بائع کم ازان میگوید و بائع ثمن قبض نکرده است شفیع سرای را بگیرد بدانچه بائع میگوید و اگر بائع ثمن قبض کرده شفیع سرای را بدانچه مشتری گوید بستاند **مسئله** اگر بائع از مشتری بعضی از ثمن کم کرده از شفیع نیز کم شود و بقول شافعی رح از شفیع کم نشود و اگر بائع از مشتری تمام کرده از شفیع ساقط نشود و اگر مشتری زیادت کرد در ثمن بر شفیع زیادت لازم نشود **مسئله** اگر سرای را خرید بمقابله کالای و یا بمقابله عقاری دیگر شفیع بقیمت آن کالای و بقیمت عقار بستاند و اگر سرای را بمقابله مکیل و یا موزون خرید شفیع بمثل آن بستاند **مسئله** اگر سرای را خرید

ولو باع الدار بعد ما قبض الثمن ثم استحق المبيع من يد المشتري فللمستحق ان يأخذ الدار من يد الشفيع ويرجع الشفيع على البائع بالثمن الذي اخذه منه لان الاستحقاق ظهر ان البيع كان باطلا فيظهر ان الشفيع لم يتملك الدار بالشفعة لان الشفعة تملك بالبيع فاذا بطل البيع بطلت الشفعة ضمنا

ولو ان المشتري باع الدار من رجل آخر وسلمها اليه وقبض الثمن ثم ان الشفيع اخذ الدار من يد المشتري بالشفعة فان المشتري يرجع على البائع بالثمن الذي اخذه منه لان الاستحقاق ظهر ان البيع كان باطلا فيظهر ان الشفيع لم يتملك الدار بالشفعة لان الشفعة تملك بالبيع فاذا بطل البيع بطلت الشفعة ضمنا

ولو ان الشفيع اخذ الدار من يد المشتري بالشفعة وقبض الدار ثم ان المشتري اخذ الدار من يد الشفيع بالاستحقاق فان الشفيع يرجع على البائع بالثمن الذي دفعه اليه لان الاستحقاق ظهر ان البيع كان باطلا فيظهر ان الشفيع لم يتملك الدار بالشفعة لان الشفعة تملك بالبيع فاذا بطل البيع بطلت الشفعة ضمنا

ولو ان المشتري باع الدار من رجل آخر وسلمها اليه وقبض الثمن ثم ان الشفيع اخذ الدار من يد المشتري بالشفعة فان المشتري يرجع على البائع بالثمن الذي اخذه منه لان الاستحقاق ظهر ان البيع كان باطلا فيظهر ان الشفيع لم يتملك الدار بالشفعة لان الشفعة تملك بالبيع فاذا بطل البيع بطلت الشفعة ضمنا

ولو باع الدار بعد ما قبض الثمن ثم استحق المبيع من يد المشتري فللمستحق ان يأخذ الدار من يد الشفيع ويرجع الشفيع على البائع بالثمن الذي اخذه منه لان الاستحقاق ظهر ان البيع كان باطلا فيظهر ان الشفيع لم يتملك الدار بالشفعة لان الشفعة تملك بالبيع فاذا بطل البيع بطلت الشفعة ضمنا

ولو ان الشفيع اخذ الدار من يد المشتري بالشفعة وقبض الدار ثم ان المشتري اخذ الدار من يد الشفيع بالاستحقاق فان الشفيع يرجع على البائع بالثمن الذي دفعه اليه لان الاستحقاق ظهر ان البيع كان باطلا فيظهر ان الشفيع لم يتملك الدار بالشفعة لان الشفعة تملك بالبيع فاذا بطل البيع بطلت الشفعة ضمنا

از غاصب حمل گرفت و بسبب دلالت برد ضامن نشود و بقول ابی یوسف و محمد رح در کنیزک
نیز ضامن نشود و مسئله غاصب منافع مغصوب را ضامن نشود مگر که در مغصوب نقصان شود
با استعمال او پس نقصان را ضامن شود و بقول شافعی رح منافع مغصوب را ضامن است واجب
مثل وهد مسئله اگر مسلمانی خمر و یا خنزیر ذمی را هلاک کرد ضامن نشود و اگر کسی خمر و خنزیر مسلمانرا
هلاک کرد ضامن نشود هیچ ندهد و بقول شافعی رح بر ای ذمی نیز ضامن نشود مسئله اگر خمر
مسلمانی را غصب کرد و سرکه ساخت و یا پوست مردار را غصب کرد و دباغت کرد مالک خمر تواند
که سرکه بستاند و هیچ نه دهد و مالک پوست نیز پوست را بستاند فاما انچه بدباغت زیادت شده است
بغاصب دهد و اگر غاصب سرکه و پوست مدبوغ را هلاک کرد سرکه را ضامن نشود پوست را ضامن نشود
و بقول ابی یوسف و محمد رح پوست مدبوغ را ضامن شود و انچه بدباغت زیادت شده است
مالک بغاصب باز دهد مسئله اگر مسلمانی بربط و یا طبل و یا مزمار و یا دف ازان مسلمانی بگفت
و یا شراب سکر و یا منصف مسلمانی بخمت ضامن نشود و بیع این اشیا جائز بود و بقول ابی یوسف
و محمد رح جائز نبود مسئله اگر بدبر ام ولد کسی را غصب کرد و بدست او بمرد در قیمت مدبر
باتفاق ضامن شود و قیمت ام ولد را ضامن نشود و بقول ابی یوسف رح قیمت ام ولد را نیز
ضامن شود کتاب الشفعة + مسئله شفعه عبارت از ملک شده بقهر است بهائی که
مشتری خریده است بطریق جبر بر مشتری مسئله شفعه واجب است بر ای شریک در نفس
مبیع بعد بر ای شریک در حق مبیع چون شرب و طریق خاص باشد بعد بر ای همسایه متصل و بقول
شافعی رح شفعه نرسد مگر کسی را که در بقعه شریک بود مسئله اگر یکی را بر دیوار تیرها است و یا در چوبی
که بر دیوار است شرکت دارد و شریک نباشد در بن سرای بلکه همسایه باشد در بن شفعه مسئله
شفعه مر شفیعان را بر عدد رؤس بود نه بر اندازه نصب تا اگر یک شریک ثلث دارد او دوم
نصف دارد شفعه هر دو بر ابر اند و همچنین اگر یک همسایه بدو جانب اتصال دارد بمبیع و همسایه
دوم بیک جانب در شفعه هر دو بر ابر اند و مناصفه برند مسئله شفعه بعقد بیع واجب شود
و بگواه گرفتن استقرار گیرد و گرفتن سرای بتسلیم مشتری و یا بحکم قاضی بمالک شود
باب طلب الشفعة + مسئله اگر شفیع را علم شد ببیع هم در ان مجلس گواه گیرد بر طلب شفعه

ولو ضمن لم یضمن
از اینکه در غصب جوهره ضمان نیست ۱۲
مسئله اگر مرتد مسلمان
مهر مسلم را شکست چون بلشود و
مرتد رود و جز آن یا بمیرد
خمر یا بمرتد شفعه مسلم را غرض
از یک امام ابو یوسف
قیمت لازم آید بر ان مرتد
جائز بود لیکن در ظهور ضمان
شود بهما چون مرتد شده

یا از انکه آلات لهو یا صلیب طلا
بمسلمان و بقول صاحبین ضمان زیان
بمسلمان لازم نیاید او را در طبل زیان
و در دف ضمان نیست و بر دو صاحبین
بلا اتفاق ضمان نیست و بقول صاحبین
است و بقول صاحبین ضمان نیست ۱۲
در بن زیانه بر بقول صاحبین نشود زیرا که
مسئله قوله ضمان نشود بقول صاحبین
نزد یک را بر امر ولد بقول صاحبین
بیت خلاف صاحبین

نقصان از غاصب شاید وجامه مالک را بود مسئله اگر زمینی را غصب کرد و در وی نهال کرد و بنا کرد غاصب نهال و بنا را برکند و زمین را بمالک رد کند و اگر در زمین بسبب بکندن بنا و نهال نقصان شود مالک ضامن شود برای غاصب قیمت بنا و نهال که برکنده آن واجب بود و آن بنا و نهال مالک زمین را بود مسئله اگر جامه را بعد از غصب رنگ سرخ کرد و یا در سویق مغصوب روغن آمیخت غاصب قیمت جامه سفید و مثل آن سویق ضامن شود و جامه و سویق غاصب را بود و اگر مالک خواهد که جامه و سویق بستاند قیمت رنگ و مثل روغن بغاصب تاوان دهد و بقول شافعی رح مالک رح تواند که جامه نگهدارد و غاصب را گوید تا رنگ خود بقدر امکان از جامه برگیرد فصل اگر مغصوب را غائب گردانید و نمان داد غاصب پاک شد و بقول شافعی رح مالک نشود مسئله در قیمت مغصوب که غائب باشد قول غاصب معتبر بود با سوگند و اگر مالک گواه آورد که قیمت مغصوب بیشتر از آنست که غاصب میگوید بینه مالک مسموع بود و اگر مغصوب پیدا شد و قیمت او بیشتر از آنست که غاصب ضامن شده است و تاوان بقول مالک داده است و یا گواه و یا بقبول غاصب از سوگند مالک را اختیار نبود و کالا و غاصب را بود و اگر تاوان بقول غاصب شده است مالک مخیر بود یا امضاء ضمان کند و یا مغصوب را باز ستاند و عوض رد کند مسئله اگر غاصب بنده مغصوب را فروخت بعده مالک از وی قیمت بنده بستد بیع غاصب نافذ است و اگر غاصب بنده را آزاد کرد بعده تاوان داد جائز نبود مسئله زوائد مغصوب امانت دست بدست غاصب چنانچه جاریه در دست غاصب فرزند آورد و یا از باغ مغصوب میوه حاصل شد امانت بود تا اگر هلاک شود تاوان بر غاصب واجب نیاید و اگر غاصب در زوائد تعدی کرد تاوان زوائد بر غاصب واجب شود و همچنین اگر مالک زوائد را طلب کرد و غاصب نداد درین صورت نیز تاوان بر غاصب واجب شود و بقول شافعی رح زوائد مغصوب مضمون است و بهلاک او بر غاصب تاوان واجب شود مسئله انچه در جاریه مغصوب بسبب ولادت نقصان شود غاصب ضامن شود و اگر در قیمت ولد چندان است که در ضمان تاوان تواند کرد تاوان از غاصب ساقط شود مسئله اگر جاریه مغصوب از غاصب حامل شد بعده بر مالک رد کرد بسبب ولادت بدست مالک بمرد غاصب قیمت آن جاریه روز علوق ضامن شود و اگر حره مغصوب

زیرا که مالک را اختیار نبود

یعنی غاصب جامه مغصوب را رنگ کرد و در آن حالت جامه

یعنی غاصب جامه را نقصان

قیمت روز غصب واجب آید و بقول محمد رح قیمت روز انقطاع واجب آید و اگر مغصوب مثلی نیست چنانکه جامه و ستور و غیر آن قیمت روز غصب واجب آید مسئله اگر غاصب عبد مغصوب بلاک مغصوب میکند قاضی حبس کند غاصب را تا معلوم شود که اگر این مغصوب باقی بودی اظهار کردی بعده حکم کنند ببدل آن مسئله غصب در منقول متحقق شود مسئله اگر عقاری را غصب کرد و بدست غاصب بلاک شد ضامن نشود و بقول محمد رح غصب در عقار نیز ثابت شود و بهلاک آن ضامن شود مسئله اگر در عقاری بفعل غاصب نقصان شد چنانکه ساکن شد و بسبب سکنی او چیزی خراب شد و یا بسبب زراعت در زمین نقصان شد تاوان نقصان واجب آید باتفاق چنانکه در منقول مسئله اگر بنده مغصوب را باجارت داد و بدین سبب در بنده نقصان شد نقصان بر غاصب واجب شود و آنچه اجرت قبض کرده باشد صدقه کند و بقول ابی یوسف رح و همچنین اگر غاصب در مغصوب وی را در ودیعت تصرف کرد و ربح حاصل شد ربح غاصب احلال نبود و صدقه بکند و بقول ابی یوسف رح صدقه نکند مسئله اگر کالای مغصوب بفعل غاصب متغیر شد و اسم او زائل شد ملک مالک از وی زائل شود و غاصب مالک شود و تاوان بروی واجب شود و منفعت گرفتن بدان کالا حلال نبود مگر بعد از ادای تاوان بقول زفر رح پیش از ادای تاوان انتفاع حلال بود و بقول شافعی رح حق مالک منقطع نشود چنانکه گوسپندی را بعد از غصب ذبح کرد و بریان کرد و یا دیگ پخت یا گندم مغصوب را آسیا کرد و یا زراعت کرد و یا آهن غصب کرد و تیغ ساخت و یا مس و روئین را غصب کرد و آوندی ساخت و یا چوبی را غصب کرد و بدان بناکرد مسئله اگر زر نقره را غصب کرد و دراهم و دنانیر ساخت و یا آوندی ساخت مالک را ملک زائل نشود و پس مالک آن دراهم و دنانیر را بستاند و هیچ تاوان نکند و بقول ابی یوسف و محمد رح غاصب مالک شود و مثل آن تاوان واجب آید مسئله اگر گوسپندی یکی را غصب کرد و ذبح کرد و مالک مخیر بود و یا گوسپندی مذبوح را بستاند و بدهد و قیمت آن بتاوان ستاند و یا گوسپند مذبوح را نگاه دارد و به نقصان قیمت تاوان ستاند و همچنین اگر جامه کسی را بسیار پاره کرد که بیشتر منافع او باطل شد مالک مخیر بود تمام قیمت از غاصب بستاند و جامه غاصب را بود و یا جامه نگاه دارد و نقصان تاوان ستاند و اگر اندک پاره کرد

باتفاق جائز بود **مسئله** اگر ماذون مدیون بدست مولی کالای بفروشد مثل قیمت جائز بود
دیگر از قیمت جائز نبود واگر مولی بدست ماذون کالای فروخت مثل قیمت ویا به نقصان قیمت
جائز بود پس اگر مولی پیش از استیفاء ثمن مبیع را باذون تسلیم کرد ثمن باطل شود واگر مولے
مبیع را حبس کند برای استیفاء ثمن جائز بود **مسئله** اگر مولی ماذون و مدیون را آزاد کرد درست
باشد و قیمت ماذون برای غرماء ضامن شود و انچه وام زیاده از قیمت بود از ماذون
بعد از عتق طلب کنند **مسئله** اگر مولے بنده ماذون مدیون خود را فروخت و مشتری
ماذون را غائب گردانید وام داران مخیر اند اگر خواهند بائع را مقدار قیمت تضمین کنند و
یا قیمت از مشتری ستانند و یا مبیع را اجازت کنند و ثمن ستانند پس اگر بائع را تضمین
کردند قیمت او بعده ماذون بسبب عیب بر بائع رود شد مولی بر قیمت بر وام داران رجوع
کند و حق وام داران در بنده باشد **مسئله** اگر مولے بنده مشتری را اعلام کرد که این بنده
مدیون است با وجود این اعلام مشتری این بنده را خرید پس وام داران توانند که
بیع را باز گردانند و اگر بائع غائب شد مشتری خصم وام داران بود و بقول ابی یوسف
مشتری خصم بود **مسئله** اگر مردی در شهر در آمد و گفت من بنده ماذون ایدم خرید و
فروخت کرد و هر چه از تجارت است بر ولازم شود مگر که او را برای وام نفروشند تا مولے
او حاضر نشود و اگر مولے او حاضر شد و گفت این بنده ماذون من ست جائز بود که
برای وام نفروشند و اگر گفت او مجور است نتوانند که بفروشند **مسئله** اگر ولی کودک
را و یا معتوهی را که عاقل است در خرید و فروخت اذن کرد در بیع و شرا این کودک معتوه بمنزله بنده ماذون بود

کتاب الغصب

مسئله غصب عبارت از ازالت ید محقه است یا ثبات ید مبطله
مسئله اگر بنده غیرے را خدمت فرمود و یا بر دابه غیری سوار شد و یا بار کرد غاصب بود و اگر
بر بساط غیری نشست غاصب نبود **مسئله** واجب است بر غاصب که عین مغصوب را در جائی
که غصب کرده است بر مالک رد کند و اگر هلاک شده است اگر مثل است چنانکه
کیل و موزون و عددی متقارب چون جوز و بیضه و فلس و مثل آن رد کند و اگر مثل
منقطع شد و موجود نیست قیمت مغصوب روز خصومت واجب آید و بقول ابی یوسف

موقت بوقت ومخصوص بنوعی نشود تا اگر بنده را اذن کرد یکروز ویا یکماه پیوسته ماذون نشود
وهمچنین اگر اذن کرد بنوعی از انواع تجارت وجمیع انواع ماذون نشود **مسئله** اذن ثابت شود
بسکوت تا اگر مولی بنده دید که خرید وفروخت میکرد ومولی ساکت بود بنده ماذون شود وبقول زفر
وشافعی رح ماذون نشود **مسئله** اگر مولی بنده را اذن عام کرد وبخرید کالای معین مقید نکرد
جائز بود که بنده بخرد وبفروشد ووکیل گرداند در بیع وشراء وکند وگرو بستاند واستیجار کند ومضارب
گیرد ونفس خود را اجارت دهد وبقول ابی یوسف رح جائز نبود که نفس خود را اجارت دهد **مسئله**
اقرار ماذون بوام وغصب وودیعت جائز بود **مسئله** اگر بنده ماذون زنی را نکاح کند ویا مملوک
خود را تبزویج کند ویا مکاتب ویا آزاد کند یا وام دهد ویا بخشد جائز نبود واگر طعام اندک به
ویا مهمان دارد ویا بسبب عیب از بهاء کم کند جائز بود **مسئله** وام ماذون متعلق برقبه او شود
ودر ای وام ماذون را نفروشد مگر که مولی باز خرد وبقول زفر وشافعی رح بنده ماذون را برای
وام نفروشد **مسئله** اگر بنده را برای وام داران بفروختند بهای او میان وام داران بر اندازه
سهم هر یک قسمت کنند وانچه وام باقی ماند بعد آزاد شدن ماذون طلب کنند **مسئله** اگر مولی
بنده ماذون را حجر کرد مجور نشود تا بیشتر اهل بازار را معلوم نشود **مسئله** اگر مولی بر دو یا مرتد
نعوذ باللہ منها وبدار حرب رفت ویا دیوانه شد ویا بنده ماذون گریخت درین مسائل ماذون مجور
شود وبقول شافعی رح در گریختن مجور نشود **مسئله** اگر کنیز ک ماذون از مولی فرزند آورد واذن
باطل شود وبقول زفر رح باطل نشود **مسئله** اگر مولی از کنیز ک ماذونه بدیونه فرزند آورد یا تدبیر
کرد مولی قیمت او را برای وام داران ضامن شود ودر صورت تدبیر اذن باقی بود **مسئله** اگر بنده
ماذون بعد از حجر اقرار بامانت ویا بغصب ویا بوام کرد برای شخص بدانچه در دست او ست از اموال
جائز بود وبقول ابی یوسف ومحمد رح جائز نبود **مسئله** اگر ماذون مدیون است بوامی که محیط رفته
ومال او ست مولی مالک مولی مالک نبود بدانچه مال بذمت ماذون است تا اگر مولی بنده ماذون
را که از کسب او ست آزاد کرد آزاد نشود وبقول ابی یوسف ومحمد رح انچه در دست ماذون است
مولی مالک بود وبنده آزاد شود وقیمت بنده بر مولی واجب شود **مسئله** اگر دین ماذون
اندک است از قیمت ماذون واز مال او اگر مولی بنده را که از کسب ماذون است آزاد کند

تازه‌ها

* اما مکاتب بحیث انه اقوی منه فلان باقی قیمت او دین علیه وهو اقوی من الدین الذی علی العبد المأذون ولان المکاتب اقوی من المأذون لانه لا یباع فی الدین ولا یرد فی الرق بالعجز ولا یملک التصرف فی مال المولی بخلاف المأذون فکان المکاتب اقوی منه فاذا لم یکن للمأذون مال ولا للمکاتب مال فالمکاتب اولی بان یکون له الولاء لانه اقوی منه فاذا لم یکن للمأذون مال ولا للمکاتب مال فالمکاتب اولی بان یکون له الولاء لانه اقوی منه

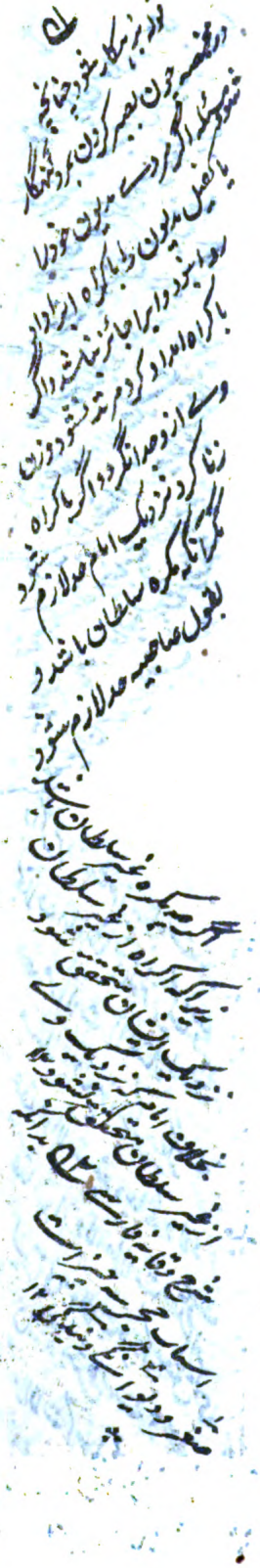
کسی ہلاک کردند ضامن شود مسئلہ اگر کودک یا مجنون برای کسی اقرار کردند نافذ نبود و اقرار
بندہ در حق بندہ نافذ است و در حق مولی نافذ نیست تا اگر برای کسی بمالی اقرار کرد بعد آزاد شدن
لازم شود و اگر بندہ بحد و یا بقصاص اقرار کرد در حال بردی لازم شود مسئلہ اگر آزادی عاقل
و بالغ سفیہ است بردی محجر جائز نبود و بقول ابی یوسف و محمد رح و شافعی رح بر سفیہ حجر جائز بود
مسئلہ اگر کودکی بالغ شد و رشید نیست مال او بدو تسلیم نکنند و تا بیست و پنج سالہ نشود و اگر
پیش از مدت تصرف کرد در مال خود تصرف او جائز بود و چون بیست و پنج سالہ شد و در وے
رشد ظاہر نشد و مفسد است مال او بدو تسلیم کنند و بقول ابی یوسف و محمد رح تا رشد ظاہر نشود
مال او بدو ندہند مسئلہ بر حُر و عاقل بسبب فسق و غفلت دوام حجر جائز نبود و بقول ابی یوسف
و محمد رح بجہت فسق و غفلت جائز بود کہ حجر کند و بقول شافعی رح جائز بود کہ ہمہ اسباب
حجر کنند مسئلہ اگر وام دران طلب حبس ما یون کردند حبس کنند تا مال خود بالفرو شد
و وام ادا کند مسئلہ اگر مال مدیون از جنس دراہم است و وام نیز دراہم است قاضی تواند کہ بی اذن
مدیون وام او ادا کند و اگر وام دراہم است و مال دنیا ریا بر عکس قاضی تواند کہ دراہم و دنیار بفروشد
و وام او ادا کند و اگر مال عروض و یا عقار است قاضی نتواند کہ بفروشد مسئلہ حجر بسبب افلاس
جائز نبود و بقول ابی یوسف و محمد رح اگر غرما طلب حجر مفلس کنند قاضی حجر کند مسئلہ
اگر مردی مفلس شد و بدست او کالا است کہ از مردی معین خریدہ است بائع کالا باو وام داران
دیگر برابر بود و بقول شافعی رح قاضی بطلب بائع بر مشتری حجر کند و بائع را خیار فسخ بود فصل
بلوغ الغلام مسئلہ بلوغ کودک باحتلام و حاملہ کردن و بانزال شدن بود و اگر این علامات
موجود نشد و پانزدہ سال تمام بالغ بود و بلوغ جاریہ بحیض و احتلام و حاملہ شدن بود اگر این
علامات موجود نشد بالغہ نشود تا ہفدہ سال تمام شود فاما فتوی بر آنست کہ چون کودک و جاریہ
پانزدہ سالہ شوند حکم کنند ببلوغ و این قول ابی یوسف و محمد رح و شافعی رح است مسئلہ
اولی مدت بلوغ در حق کودک دوازدہ سال است و در حق جاریہ نہ سال مسئلہ اگر کودک
و جاریہ بمراہق شدند و گفتند کہ بالغ شدیم تصدیق کنند و احکام ایشان احکام بالغ باشد
کتاب الماذون مسئلہ اذن عبارت از رفتن حجر و اسقاط حق است پس اذن

قولہ تا بیست و پنج سال نشود یعنی بلوغ بسن بیست و پنج سال ممکن است و اگر
پیش از بیست و پنج سال رشد ظاہر شود نیز بلوغ ممکن است و اگر تا بیست و پنج سال
رشد ظاہر نشود پس بیست و پنج سال بلوغ حکمی شود و اگر پیش از بیست و پنج سال
رشد ظاہر شود پس بلوغ حقیقی شود و اگر تا بیست و پنج سال رشد ظاہر نشود پس
بلوغ حکمی شود و اگر پیش از بیست و پنج سال رشد ظاہر شود پس بلوغ حقیقی شود
و اگر تا بیست و پنج سال رشد ظاہر نشود پس بلوغ حکمی شود و اگر پیش از بیست و پنج
سال رشد ظاہر شود پس بلوغ حقیقی شود و اگر تا بیست و پنج سال رشد ظاہر نشود
پس

اجازت بود مسئله اگر مبیع بدست مشتری هلاک شد و مشتری مکره نیست و اکراه بر بائع است مشتری قیمت مبیع برای بائع ضامن شود و مکره تواند که اکراه کننده را تضمین کند مسئله اگر اکراه کردند بر خوردن گوشت خوکی یا مردار یا خون و یا بر آشامیدن خمر یا حبس کردن و یا بزدن و یا بقید کردن حلال نبود که بخورد مگر که بکشتن و یا بتر سانیدن و یا بر بدین عضو تر سانند در بنصورت حلال بود که بخورد و روا نباشد که صبر کند و بکشاند و اگر صبر کرد و نخورد و کشته شده بزه کار بود مسئله اگر اکراه کردند تا مال مسلمان را تلف کند و یا کافر شود بخدای عزوجل و یا پیغمبر علیه السلام را دشنام گوید و اکراه بکشتن و یا بر بدین عضو بود رخصت بود که اظهار کلمه کفر کند و یا مال مسلمان هلاک کند و اگر اظهار کرد و دل او با یمان آرمیده بود بزه کار نبود و اگر کلمه کفر نگفت یا مال مسلمان هلاک نکرد و صبر کرد تا کشته شد مثاب ماجور بود و اگر اکراه بکفر و یا بهلاک مال مسلمان بحبس و ضرب و قید بود روا نباشد که کلمه کفر گوید یا مال مسلمان هلاک کند و صاحب مال بعد از زوال اکراه تواند که از اکراه کننده تاوان بستاند مسئله اگر اکراه کردند برای کشتن دیگری بخوف کشتن روا نبود که بکشد و صبر کند تا کشته شود و اگر کشت بزه کار بود و قصاص بر اکراه کننده واجب شود و اگر بعمد بود و بر کشنده واجب نشود و بقول زفر رح قصاص بر کشنده واجب شود و بقول ابی یوسف رح بر هیچ کس واجب نشود و بقول شافعی رح بر هر دو واجب بر اکراه کننده و بر کشنده مسئله اگر اکراه کردند تا زن را طلاق گوید و یا بنده را آزاد کند و زن را طلاق گفت و بنده را آزاد کرد طلاق واقع شود و بنده آزاد شود و در طلاق بیش از دخول طلاق گویند و آزاد کننده بقیمت بنده و یتیمی مهر بر اکراه کننده رجوع کند مسئله اگر اکراه کرد برای مرید شدن و او روت اظهار کرد و دل او آرامیده بود با یمان زن او تباین نشود

کتاب الحجر

حجر عبارت از منع کردن است از تصرف بفعل یعنی حجر در اقوال بود نه در افعال و اسباب حجر صغر و بندگی و دیوانگیست مسئله تصرف کودک و بنده بی اذن ولی جائز نبود مسئله تصرف دیوانه مغلوب بهیچ حالی روا نبود و هر که از ایشان خرید و یا فروخت کند و او فروختن و خریدن می داند ولی مخیر بود در اجازت و فسخ مسئله اگر صبی و مجنون و بنده مال

با دیگری عقد ولاء بسته است نیز ولاء فرزند مادر را بود و بقول ابی یوسف رح در هر دو فصل ولاء فرزند مولے مادر را بنود و موالی فرزند موالی پدر او باشد **مسئلہ** آزاد کنندهٔ مقدم است در میراث آزاد کرده شده از قرابتان ذوی الارحام و آزاد کننده موخر است از عصبهٔ نسبی **مسئلہ** اگر عتیق بعد از مولی بمرد میراث او پسران مولی را بود نه دختران اورا **مسئلہ** زنان را ولاء نیست مگر که مملوک خود را آزاد کرده باشند و یا آزاد کردهٔ ایشان بنده را آزاد کرده باشد و یا این زنان مکاتب کرده باشد و یا مکاتب ایشان دیگر را مکاتب کرده باشد یا این زنان مدبر کرده باشند یا مدبر کردهٔ ایشان دیگر را مکاتب کنند یا جر ولا کنند زنان از معتق خود یا معتق معتق خود **فصل فی ولایۃ الموالات** **مسئلہ** اگر مردی بدست زید اسلام آورد و یا او عقد موالات بست بدانکه زید از ین مسلمان شده میراث بر دو خون بهاء او دهد و یا بر دست زید اسلام آورد و یا عمرو عقد ولاء بست در هر دو صورت ولاء جائز بود و میراث او مولی موالات را بود و دیت او نیز مولی موالاة دهد و اگر او را وارثے دیگر باشد اگرچه ذوی الارحام بود چون عمه و خاله و غیر آن وارث از مولی موالات الا وے و بقول شافعی رح عقد موالات هیچ نیست **مسئلہ** تواند که ولاء موالات را بحضور مولی موالات انتقال کند ما دامیکه از و دیت نداده است و یا دیگری عقد موالات نبندد اما عتیق نتواند که با دیگرے عقد موالاة نبندد **مسئلہ** اگر زنے با مردے عقد ولا بست بعده فرزند آورد که پدر او معلوم نیست فرزند نیز در ولاء مادر در آید

کتاب الاکراہ

مسئلہ اکراہ عبارت از فعلیست که مردم بر دیگرے کنند پس رضا بدان زائل شود و شرط اکراه آنست که اگر اکراه کننده را اقدرت بود بر تحقیق انچه بدان تهدید میکند و می ترساند سلطان بود و یا دزد و نیز ترسیدن مکره شرط است از انچه تهدید میکند متیر ساند **مسئلہ** اگر اکراه کرد بر بیع و شراء و اقرار و اجازت بخوف حبس یا بزدن سخت و یا بحبس در مدت دراز مکره مخیر بود که بعد از زوال اکراه در اجازت و فسخ بیع **مسئلہ** در بیع باکراه بعد از قبض مبیع ملک ثابت شود و بقول زفر رح ثابت نشود **مسئلہ** اگر بائع ثمن بطوع قبض کرد اجازت بود و همچنین اگر بطوع تسلیم مبیع کرد نیز

مکاتب شده اند در بنصورت نیز پسر میراث برد **مسئله** اگر مکاتب مرد و فرزندی از زنی حره
باقی گذاشت و دامی یافت وارد دیگری که بدل کتابت بدان ادا شود و فرزند جنایتی کرد و ارش
جنایت بر عاقله مادر حکم شد این حکم بجنایت بر عاقله مادر حکم بتعجیز مکاتب نبود و اگر فرزند مرد و مولی
مادر فرزند و مولی پدر را و در ولاء او خصومت کردند و بر آنکه مولی مادر حکم شد این حکم ببود بتعجیز مکاتب
مسئله اگر مکاتب از زکوة یافت و بمولی ادا کرد بعده عاجز شد از ادای مال کتابت مولی را
حلال بود **مسئله** اگر بنده جنایت کرد و پیش از آنکه مولی را جنایت او معلوم شود این بنده را
مکاتب گردانید بعده بنده عاجز شد از ادای مال کتابت بر مولی لازم شود که بنده بمولی
جنایت دفع کند و یا ارش جنایت دهد و بنده را باز خرد و همچنین اگر مکاتب جنایت
کرد و هنوز بجنایت حکم نشده بود که بنده عاجز شد از ادای مال کتابت نیز بر مولی واجب
شود که بنده را دفع کند و یا فدا دهد و بقول زفر رح ارش جنایت وام بود بر مکاتب و تواند
که بنده را برای ارش جنایت بفروشد و اگر بجنایت حکم شد بر مکاتب بعده عاجز شد
از ادای بدل کتابت ارش جنایت دین بود بر مکاتب و برای این وام بفروشد **مسئله**
اگر مولی مکاتب بمرد کتابت فسخ نشود و مکاتب مال کتابت را بورثه او هم بر ان نجوم ادا
کند **مسئله** اگر همه ورثه مکاتب را آزاد کردند آزاد شود و مال کتابت او ساقط شود و اگر
بعضی از ورثه آزاد کردند عتق نافذ نبود و نزد یک امام شافعی رح عتق صحیح بود کتاب
الولاء **مسئله** اگر مولی مملوک خود را آزاد کرد ولاء او مولی را بود همچنین اگر بنده آزاد شد
بسبب تدبیر و کتابت و استیلاد بسبب ملک قرابت درین مسئله نیز ولاء مولی را بود
مسئله اگر شرط کرد که ولاء نباشد شرط باطل شود و ولاء مولی را بود **مسئله** اگر بنده زید
کنیزک عمرو را نکاح کرد و مولی کنیزک را آزاد کرد و او حامله بود کنیزک و حمل آزاد شوند و ولاء
حمل مولی مادر را بود و از مولی مادر انتقال نشود و اگر کنیزک بعد از عتق فرزند آورد پیشتر
از شش ماه ولاء فرزند مولی مادر را بود و چون بنده آزاد شود ولاء پسر را بجانب مولی خود
بگشاید و ولاء پسر از مولی مادر منتقل شود و مولی پدر را شود **مسئله** اگر عجمی غیر معتق معتقه
غیری را نکاح کرد و این معتقه فرزند آورد و ولاء فرزند مولی مادر را بود و همچنین اگر پدر

بنده را برای آنکه حکم شد بر او بجنایت بر عاقله مادر حکم بتعجیز مکاتب نیست اما اگر قوم مادر فرزند خصومت کردند در ولاء فرزند با قوم مادر حکم بتعجیز مکاتب شود زیرا که ولاء فرزند با قوم مادر است

مکاتب را بعجز حکمی نیست زیرا که ولاء فرزند با مولی مادر است

مکاتب را بعجز حکمی نیست زیرا که ولاء فرزند با مولی مادر است

مکاتب را بعجز حکمی نیست زیرا که ولاء فرزند با مولی مادر است

ضامن شود و بدان رجوع کند بر کنیزک و بقول ابی یوسف و محمد رح رجوع نکنند **مسئله** بنده ایست مشترک میان دو کس یک شریک این بنده را مدبر کرد بعده شریک دوم آزاد کرد واو تونگر است شریک اول مخیر بود یا شریک دوم نیمه قیمت مدبر تضمین کند و یا بنده را در نصیب خود سعایت فرماید و یا آزاد کند و اگر شریک اول آزاد کرد بعده شریک دوم مدبر کرد شریک دوم نتواند که شریک اول را تضمین کند و بقول ابی یوسف و محمد رح در مسئله اول اعتاق شریک دوم باطل بود و شریک بر آ شریک دوم نصف قیمت بنده ضامن شود اگرچه درویش بود و در مسئله دوم تدبیر شریک دوم باطل بود و شریک اول بر آ شریک دوم نصف قیمت بنده ضامن شود اگر تونگر بود و اگر درویش است بنده در نصف قیمت خود بر آ شریک دوم سعایت کند

باب موت المکاتب وعجزه وموت المولی

مسئله اگر مکاتب عاجز شد از اداء یک نجم و او را مالی است در سفر که بخواهد رسید یا دامی یافت دارد و بر دیگر حاکم تعجیل نکند در تعجیز او تا سه روز منتظر باشد اگر سه روز گذشت و مال حاصل نشد و مولی طلب تعجیز بنده میکند حکم تعجیز نکند و کتابت فسخ شود و بقول ابی یوسف رح تا از دو نجم عاجز نشد فسخ کتابت جائز نبود **مسئله** اگر مکاتب از نجم عاجز شد و مولی بر ضاء مکاتب کتابت فسخ کند جائز بود **مسئله** چون کتابت فسخ کردند احکام رقیت باز آید و هر چه از کسب حاصل کرده است مولی را بود **مسئله** اگر مکاتب بمرد و مولی گذاشت کتابت را فسخ نکنند و بدل کتابت او و هر چه در آخر جز از اجزای حیوة او حکم بعتق او کنند و آنچه آزاد او بدل کتابت باقیماند بورثه مکاتب دهند و بقول شافعی رح کتابت باطل شود و او بنده مرده باشد و آنچه گذاشته است مولی را بود **مسئله** اگر مکاتب بمرد و مالی نگذاشت و فرزندی گذاشت که در حالت کتابت زاده است فرزند در بدل کتابت سعایت کند بر نجوم پدر و چون ادا کرد حکم کنند که او پیدا او پیش از موت آزاد شده است **مسئله** اگر مکاتب بمرد و فرزندی گذاشت که در حالت کتابت بخریده است اگر فرزند بدل کتابت پدر در حال ادا کند آزاد شود و اگر در حال ادا انکار کند بنده شود و بقول ابی یوسف و محمد رح بدل کتابت پدر نجوم پدر ادا کند **مسئله** اگر مکاتب پسر خود را خرید و بمرد و بدل کتابت گذاشت پسر از و میراث برد و همچنین اگر مکاتب و پسر او هر دو بیک عقد کتابت

خود را مکاتب کن بر هزار درم بدانکه اگر من هزار درم بتو ادا کنم او آزاد باشد و مولی بر این شرط مکاتب کرد و او هزار درم ادا کند بنده آزاد شود و اگر پیش از آزاد کردن این خبر به بنده رسید و بنده قبول کرد مکاتب نشود **مسئله** اگر مولی بنده حاضر و غائب خود را مکاتب گردانید و حاضر قبول کرد جائز بود و هر کدام که ادا کند هر دو آزاد شوند و هر که از ایشان ادا کرد بر دوم رجوع نکند و مولی نتواند که غائب را برای بدل کتابت بگیرد و اگر بنده غائب کتابت را قبول کرد او لغو بود **مسئله** کنیزکی را مکاتب گردانید بهزار درم از نفس او و از فرزند پسر خرد او جائز بود و هر کدام که از ایشان ادا کند بر دیگری رجوع نکند

باب کتابت العبد المشترک

مسئله بنده ایست مشترک میان دو کس یکی شریک مر شریک دوم را اذن کرد تا نصیب خود را بهزار درم مکاتب کند و بدل کتابت قبض کند بعد بنده از ادای بدل کتابت عاجز شد آن قبوض قابض را بود و بقول ابی یوسف و محمد رح هر دو شریک را بود **مسئله** کنیزکی است مشترک میان دو کس و هر دو شریک این کنیزک را مکاتبه کردند یکی از این شریکان وطی کرد و این کنیزک فرزند آورد و وطی دعوی نسب کرد بعد شریک دوم نیز این کنیزک وطی کرد کنیزک فرزند آورد و واطی دوم دعوی نسب کرد بعد کنیز از ادای بدل کتابت عاجز شد کنیز ام ولد واطی اول بود و مدعی اول بر ای شریک دوم نیمه قیمت کنیزک و نیمه مهر کنیزک ضامن شود و شریک دوم برای شریک اول تمام مهر کنیزک و قیمت فرزند ضامن شود و نسب فرزند از شریک دوم ثابت شود و هر کدام که مهر بکنیزک دهد جائز بود و بقول ابی یوسف رح شریک اول بر ای شریک دوم نصف قیمت مکاتبه ضامن شود و بقول محمد رح آنچه کمتر بود از نصف قیمت کنیزک و از نصف باقی از بدل کتابت شریک اول بر ای شریک دوم ضامن شود و اگر شریک دوم کنیزک را وطی نکرد و لیکن مدبره گردانید بعد کنیزک از ادای مال کتابت عاجز شد تدبیر باطل شود و کنیزک ام ولد شریک اول بود و بر ای شریک دوم نصف قیمت کنیزک و نصف عقر او ضامن شود و فرزند شریک اول بود **مسئله** اگر دو شریک کنیزک مشترک را مکاتبه کردند بعد یک آزاد کرد و او تونگر است بعد کنیزک از ادای مال کتابت عاجز شد آزاد کنند بر ای شریک دوم نیمه قیمت کنیزک

قوم بنده را آزاد شود و نتواند رجوع کند بر بنده او چیزی که داده است ۱۲

به بنده تزویج کرد بعد ازو مکاتب گردانید فرزندی از ایشان فرزند دیگر کتابت یا در آید
وکسب این فرزند مادر را بود مسئله اگر مکاتب یا بنده ماذون ماذون مولی نی خواستند بر آن که
این زن همه است بعد از شخصی آن زن را باستحقاق ببرد فرزندان این زن بنده باشند و بقول
محمد رح آزاد بقیمت پدر مسئله اگر مکاتب کنیزکی را بشراء فاسد خرید و بقبض مولی در کرد
بر بائع و یا کنیزکی را خرید بعد از وطی مردی باستحقاق برد در هر دو صورت عقد این کنیزک بر مکاتب
و حال واجب شود مسئله اگر مکاتب بی اذن مولی کنیزک را نکاح کرد و وطی کرد عقد و حد شود
بعد از عتیق فصل اگر مکاتبه از مولی خود فرزند آورد و این مکاتبه را اختیار بود و یا بر کتابت
ثابت باشد و یا نفس خود را عاجز کند از بدل کتابت و ام ولد شود مسئله اگر مولی ام ولد را
مدبر خود را مکاتب کرد جائز است و بموت مولی ام ولد بی عوض و بی سعایت آزاد شود و ما در منصور
حکم مدبران بود اگر مولی را بجز این مدبر مال دیگر نیست مدبر مخیر بود یا در ثلثان قیمت سعایت
کند و یا در جمیع مال کتابت سعایت کند و بقول ابی یوسف رح در اقل سعایت کند و بقول محمد رح
در اقل از ثلثان قیمت و از ثلثان بدل کتابت سعایت کند مسئله اگر مولی مکاتب خود را مدبر
گردانید جائز بود و این مکاتب را اختیار بود و یا بر کتابت ثابت باشد و یا نفس خود را از بدل کتابت
عاجز کند مدبر شود و اگر بر کتابت ثابت باشد و مولی بمرد و بجز او مال دیگر ندارد این مدبر مخیر بود
یا در ثلثان قیمت سعایت کند و یا در ثلثان مال کتابت و بقول ابی یوسف و محمد رح انچه کمتر است در ان سعایت
کند مسئله اگر مولی مکاتب خود را بر بنهزار درم آزاد کرد مال کتابت از وی ساقط شود مسئله اگر مکاتب
گردانید بر بنهزار درم تا یکسال بر بانصد درم حال صلح کرد جائز بود مسئله اگر بیماری بنده خود را مکاتب
گردانید بر دو بنهزار درم تا یکسال و قیمت این بنده بنهزار درم است و مولی بمرد و بجز این مکاتب مال
دیگر نگذاشت و ورثه اجازت ندهند این مکاتب ثلثان دو بنهزار درم حال ادا کند و باقی بمهلت و
و یا نفس خود را عاجز کند و باز بنده شود و بقول محمد رح ثلثان یک بنهزار درم حال ادا کند و باقی
بمهلت دهد و یا نفس خود را عاجز کند و باز بنده شود مسئله اگر بیماری بنده را مکاتب گردانید
بنهزار درم بمهلت یکساله و قیمت او دو بنهزار درم است در ورثه اجازت ندهند و بجز او مال دیگر نداشت
ثلثان قیمت در حال ادا کند و یا بنده شود باتفاق مسئله اگر آزادی مولی را گفت که بنده

قیمت آزاد شود **مسئلہ** اگر مکاتب گرداند بہزار درم بدانکہ مولے بندہ غیرے معین مکاتب دہد جائز نبود و بقول ابی یوسف و محمد رح جائز بود و ہزار درم بر قیمت مکاتب و بر قیمت بندہ میانہ قسمت کنند و حصۂ وسط ساقط شود و ما بقی مکاتب شود **مسئلہ** اگر مکاتب گرداند بر کالا معین و آن کالاے مردے دیگر باشد کتابت فاسد شود **مسئلہ** اگر مکاتب گرداند بر حیوانی غیر موصوفے جائز بود و مراد آنست کہ جنس بیان کرد و صفت و نوع بیان نکرد و ازان جنس میانہ واجب شود و اگر قیمت دہد مولی را جبر کند بر قبول و بقول شافعی رحمۃ اللہ علیہ کتابت بر حیوان جائز نبود **مسئلہ** اگر کافری بندہ کافر را مکاتب گرداند بر خمر جائز بود و ہر کدام کہ ازایشان مسلمان شود قیمت خمر برائے مولے واجب شود و چون مولی قیمت خمر قبض کرد مکاتب آزاد شود

باب مایجوز للمکاتب

ان یفعل **مسئلہ** جائزست کہ مکاتب بخرد و یا بفروشد و یا در سفر رود اگرچہ مولے شرط کردہ است کہ مکاتب از شہر بیرون نرود **مسئلہ** اگر مکاتب بندہ خود را مکاتبہ کرد و یا کنیزک را بکسی تزویج کرد جائز بود و بقول زفر و شافعی رح اگر مکاتب بندہ خود را مکاتب کرد جائز نبود **مسئلہ** اگر مکاتب دوم مال کتابت بمکاتب اول ادا کرد پیش از انکہ مکاتب اول ادا کند آزاد شود و ولاء مکاتب دوم مولی را بود و اگر بعد آزاد شدن مکاتب اول مکاتب دوم مال کتابت ادا کرد ولاء مکاتب دوم مکاتب اول را بود **مسئلہ** اگر مکاتب بے اذن مولی زنی خواہد جائز نبود **مسئلہ** نخشیدن مکاتب و صدقہ دادن او جائز نبود مگر اندکے **مسئلہ** اگر مکاتب سیلبخے شود بنفس و یا بمال و یا وام دہد و یا بندہ را آزاد کند و یا بنفس بندہ را بدست بندہ بفروشد و یا بندہ را تزویج کند جائز نبود و ہمچنین پدر و وصی در بندگان صغیر بمنزلہ مکاتب اند یعنی آنچہ مکاتب تصرف نتواند ایشان نیز تواند و مضارب و شریک ہیچ یکی ازین قعود نتواند کرد **مسئلہ** اگر مکاتب پدر و یا پسر خود را خرید در کتابت او در آیند و اگر برادر و یا دو عم محرم دیگر را کہ قرابتے و ولاء ندارد بخرید در کتابت در نیاید و بقول ابی یوسف و محمد رحمۃ اللہ علیہ در آید **مسئلہ** اگر مکاتب ام ولد خود را با فرزند خرید مع این ام ولد جائز نبود و اگر مکاتب از کنیزک خود فرزندے زاد در کتابت در آید و کسب فرزند مکاتب را بود **مسئلہ** اگر مکاتب کنیزک خود را

قولہ آزاد شود زیرا کہ بقبض او معلق بقبض جراست مع ذلک واجب قیمت جراست ۱۲ شرح وقایہ ۵۲ قولہ اگرچہ مولے زیرا کہ این شرط مخالف مقتضاے عقد است ۱۲ شرح وقایہ فارسی ۵۳ قولہ جائز نبود زیرا کہ این ہر دو عقد مال حاصل میشود ۱۲ شرح وقایہ فارسی ۵۴ قولہ زفر خواہد زیرا کہ این زیادت

کتابت سہ سال نیست مولی را بعد از ان قبض آن خمر نیست زیرا کہ این

۵۵ قولہ نخشیدن الخ زیرا کہ این عقد تبرع است و او از اہل

۵۶ قولہ مگر اندکے یعنی کہ این عادۃ است مثلاً

قولہ بنفس بندہ زیرا کہ این عقد تبرع است و او از اہل

قولہ و تزویج بمال زیرا کہ این عقد معاوضہ است و او از اہل

قولہ و ہمچنین پدر الخ زیرا کہ این عقد تبرع است و ایشان از اہل

قولہ و وصی زیرا کہ او مالک نیست

قولہ و مضارب و شریک زیرا کہ این عقد تبرع است و ایشان از اہل

قولہ و ہیچ یکی از ین قعود زیرا کہ این عقد تبرع است و او از اہل

قولہ در کتابت او در آیند زیرا کہ این عقد معاوضہ است و او از اہل

قولہ و اگر برادر الخ زیرا کہ این عقد تبرع است و او از اہل

قولہ و بقول ابی یوسف الخ زیرا کہ این عقد معاوضہ است و او از اہل

قولہ در کتابت در آید زیرا کہ این عقد معاوضہ است و او از اہل

فسخ کند وبقول شافعی رح اجارت را فسخ نکند مگر بعیب

باب المتفرقات ✦ **مسئله** اگر زمینی را استیجار کرد و یا عاریت خواست وبرو دوبار از زمین آتش زد وچیز از زمین دیگر نیز بسوخت ضامن نشود **مسئله** اگر درزی ویا زرگر پسری را در دکان خود نشاند تا کار کند وبا او نصف اجرت شرط کرد جائز بود **مسئله** اگر شتری را استیجار کرد تا برو محمل نهند ودو کس سوار شوند تا مکه جائز بود وتواند که محمل نهاد نهند واگر صاحب شتر محمل را بیند بهتر بود **مسئله** اگر شتر را استیجار کرد تا مقداری از توشه بار کند وآن مقداری در راه بخورد اگر عوض آن که خورده است در توشه زیادت کند جائز بود **مسئله** عقدهای که مضاف بوقت در آینده است سپرده است اجارت وفسخ اجارت ومزارعه ومعامله ومضاربت ووکاله وکفالت ووصی گردانیدن ووصیت کردن وقصار دادن واسیر گردانیدن وطلاق گفتن وآزاد کردن وبقول شافعی رح اضافت اجارت بوقت جائز نبود **مسئله** عقدهای که مضاف بوقت جائز نبوده است بیع واجارت بیع وفسخ بیع وقسمت وشرکت وبینه ونکاح ورجعت وصلح از مال وابراء از دم

کتاب المکاتب ✦ **مسئله** کتابت عبارت آزاد کردن مملوک است بدل در حال ورقبه در مستقبل **مسئله** اگر بنده ویا کنیزک مکاتب گرداند بر مالی واو قبول کرد مکاتب شود **مسئله** اگر بنده صغیر عاقل را مکاتب گرداند بمالی واو قبول کرد جائز بود **مسئله** کتابت بمال حال ومؤجل ونجوم جائز بود تا اگر مکاتب گرداند بشرطیکه مال کتابت در حال او اکند ویا بچندین مهلت ویا در هر ماه چندین درم ادا کند جائز بود وبقول شافعی رح کتابت بمال حاله جائز نبود **مسئله** اگر مولی بنده را گفت بر تو هزار درم کردم که بنجوم ادا کنی نجم اول چندین درم ونجم آخر چندین درم چون هزار درم ادا کنی آزاد باشی واگر عاجز شوی بنده باشی وبنده قبول کرد مکاتب شود واز دست مولی بیرون آید تا ما از ملک مولی بیرون نیاید تا آنزمان که مال ادا کند **مسئله** اگر مولی کنیزک مکاتب را وطی کرد ویا بر او یا بر فرزند او جنایت کرد ویا مال تلف کرد مولی ضامن شود **مسئله** اگر مسلمانی بنده خود را بر قیمت او ویا بر خمر ویا بر خوک مکاتب گرداند کتابت فاسد شود واگر بنده خمر ادا کرد آزاد شود ولازم شود ببردی که در قیمت خود برای مولی سعایت کند واگر قیمت از مسمی زیاده است واجب شود واگر کم از مسمی است نقصان نکند وبقول زفر رح باداء خمر آزاد نشود بعد از ادای

قوله جائز نبوده نزد ابی حنیفه رح اگر اشیاء وملک است وحال است تنجیز ایشان ودر حال بس جائز نیست بضمان کردن بیمان تا وقت رفتن او بمکاتب

در زمان قبض گریخته یا بیمار بود و مولی میگوید که پیشتر ازین زمان گریخته است و یا بیمار شده بحکم حال کنند اگر در وقت اختلاف بنده صحیح و یا حاضر نیست قول مستاجر معتبر بود و اگر در وقت اختلاف بنده صحیح و یا حاضر است قول مالک معتبر بود **مسئله** اگر میان خیاط و مالک جامه اختلاف شد صاحب جامه میگوید که فرموده ام تا قبا بدوزی در رزی میگوید که سراسین فرموده بود یا مالک جامه رنگریز را میگوید که رنگ سرخ فرموده ام و تو رنگ زرد کردی رنگریز میگوید که رنگ زرد فرموده در هر دو مسئله قول صاحب جامه معتبر بود **مسئله** اگر مالک جامه میگوید که بی مزد عمل کرده صانع میگوید که بشرط مزد عمل کردم قول صاحب جامه معتبر بود و بقول ابی یوسف رح اگر میان صاحب ثوب و صانع داد و ستد است باحرث قول صانع معتبر بود و بقول محمد رح اگر این صانع بدین حرفت شدن مزد معروف است قول او معتبر بود

باب فسخ الاجارة

مسئله اگر سرای را استیجار کرد برای سکنی و در سرای عیبی یافت که سکنی را زیان میدارد تواند که فسخ کند **مسئله** اگر سرای را اجارت گرفت و آن سرای خراب شد و یا زمینی را استیجار کرد برای زراعت و از ان زمین آب بمنقطع شد و یا آب آسیا را استیجار کرد و آب از آسیا منقطع شد مستاجر تواند که اجارت را فسخ کند **مسئله** اگر یکی از دو عاقد مرد و مستاجر برای خود عقد اجارت بسته است اجارت فسخ شود و اگر برای دیگر عقد اجارت بسته است یعنی وکیل و یا وصی بود و یا متولی در وقف بود بموت او اجارت فسخ نشود و اجارت بخیار شرط و یا بخیار رویت و بعذر تواند که فسخ کند و عذر آن بود **مسئله** عذ که عاقد عاجز بود که بحکم اجارت بگذرد و دیگر تحمل ضرری زاید که بسبب اجارت مستحق نشده است چنانکه مردی اجیر گرفت تا دندان او برکند بسبب درد و پیش از برکندن درد بیارامید و یا اجیر گرفت تا برای مهمانی عروسی طعام پزد و زن خلع کرد و یا دوکانی را استیجار کرد برای تجارت مال او هلاک شد و یا مالک دوکانی مفلس شد و برو اموال بر آمد بمعاینه و یا ببیان و یا باقرار و بجز این دوکان مال دیگر ندارد در جمیع مسائل قاضی اجارت فسخ کند و همچنین اگر دابه را استیجار کرد برای سفر و از سفر بماند چنانچه برای طلب غریمی رفت و غریم حاضر شد و یا برای اداء حج میرفت و وقت حج گذشت این عذر بود و تواند که اجارت فسخ کند **مسئله** مکاری نواند که بسبب عذر اجارت

برای اینکه عقد اجاره واقع شده است و موجود است ۱۲ قوله یا میپرس اگر فسخ اجاره نکنند و تعمان صحیح که عقد اجاره آخر فسخ اید بکتاب جرجانی خواهد پسید چنانکه اجیر گرفت که برای ولیمه طعام بپزد پیش از انکه بپزد یا بپزد پس اگر عقد اجاره

برداشته است تضمین کند و مزد ندهد یا قیمت خشب در جائیکه شکسته است تضمین کند و مزد بحساب آن بدهد **مسئله** اگر فصاد فصد کرد و یا حجام و یا بزاغ حیوان را نشتر زد و از مواضع معتاد نگذشت و حیوان هلاک شود ضامن نشود **مسئله** اجیر خاص آنست که چون نفس خود را تسلیم کرد در مدت اجارت اجارت او واجب آید اگرچه عمل نکند چنانچه اگر شخصی را اجیر گرفت برای خدمت و یا برای چرانیدن گوسپندان **مسئله** اجیر خاص ضامن نشود آنچه در دست او یا بسبب عمل او هلاک شود **مسئله** اگر درزی را اجیر گرفت و گفت اگر این جامه را پارسی دوختی یکدرم دهم و اگر رومی دوختی دو درم دهم جائز بود و اگر پارسی دوخت یکدرم واجب آید و اگر رومی دوخت دو درم واجب آید **مسئله** اگر گفت اگر امروز دوختی یکدرم و اگر فردا دوختی نیمدرم اگر امروز دوخت یکدرم دهد و اگر فردا دوخت اجر مثل آید و بقول ابی یوسف و محمد رح هر دو شرط جائز بود اگر امروز دوخته یکدرم دهد و اگر فردا دوخت نیمدرم دهد و بقول زفر رح هر دو شرط فاسد بود **مسئله** اگر دوکانی و یا خانه را باجارت داد و گفت اگر عطار را ساکن کنی ماهی یکدرم دهی و اگر آهنگر را ساکن کنی دو درم دهی جائز بود و اگر آهنگر را ساکن کرد دو درم دهد و اگر عطار را ساکن کرد یکدرم دهد و بقول ابی یوسف و محمد رح اجارت فاسد بود **مسئله** اگر دابه را استیجار کرد تا بصره یکدرم و اگر از انجا تجاوز کرد تا قادسیه بردد و درم دهد اجارت جائز بود و اگر دابه را استیجار کرد بران شرط که اگر یک فرسخ گندم بار کند یکدرم دهد و اگر یک فرسخ جو بار کند نیمدرم دهد جائز بود و بقول ابی یوسف و محمد رح جائز نبود **مسئله** اگر بنده را استیجار کرد بر خدمت نتواند که در سفر برد دیگر که با مولی او شرط کرده باشد **مسئله** اگر بنده مجور را اجیر گرفت در مدت یکماه و مزد بدهد یعنی نتواند که مستاجر از بنده مزد باز ستاند **مسئله** اگر بنده مغصوب مزدوری کرد غاصب مزد از بنده بستد و بخورد ضامن نشود و بقول ابی یوسف و محمد رح ضامن شود و اگر مولی عین اجرت بیابد بستاند اجماعا **مسئله** اگر بنده باجرت خود قبض کرد بالاتفاق جائز بود **مسئله** اگر بنده را اجارت داد بدو ماه معین یکماه بچهار درم و یکماه بپنج درم جائز بود و در ماه اول چهار درم واجب آید و در ماه دوم پنجدرم لازم آید **مسئله** اگر بنده را استیجار کرد یکماه بیکدرم اول ماه و در مستاجر بنده را قبض کرد و در آخر ماه بنده گریخت یا بیمار شد مستاجر میگوید که این بنده

اجارت فاسد بود و بقول ابی یوسف و محمد رح جائز بود مسئله اگر زمینی را استیجار کرد تا در ان
زمین جفت راند بعده کشت کند و یا آب دهد بعده کشت کند جائز بود و اگر شرط کرد تا در یا جفت راند
و یا جو تخم را در ان زمین سرگین اندازد اجارت فاسد شود مسئله و اگر زمینی را اجارت
داد برای زراعت و باجرت آن زمین زمین دیگر از متاجر بستد تا موجر زراعت کند جائز نبود همچنین
اگر سرای اجارت داد برای ساکن شدن بران شرط که متاجری نیز سرای بمواجر دهد تا مواجر ساکن
شود و اجرت آن سرای سکنی این سرای بود جائز نبود بقول شافعی رح جائز بود مسئله اگر طعامی
میان دو شریک است یک شریک دوم را اجیر گرفت برای بر گرفتن مشترک را طعام
بر گرفت هیچ واجب نیاید و بقول شافعی رح اجر مسمی واجب آید مسئله اگر راهن مرهون را
از مرتهن استیجار کرد اجارت جائز نبود و اجر واجب نیاید مسئله اگر زمینی استیجار کرد تا در زراعت
نکرد و یا زراعت مسمی نکرد اجارت فاسد بود و بقول زفر رح اجارت فاسد نبود پس اگر در مقصود
زراعت کرد و مهلت گذشت اجر مسمی واجب آید مسئله اگر دراز گوشی را اجارت گرفت تا که
بیکاریدم و بار تعیین نکرد اجارت جائز نبود پس اگر بار کرد انچه مردم بار کنند و دراز گوش هلاک شد
ضامن نشود و اگر در ملکه رسید پس مر او راست اجر مسمی و اگر خصومت کردند پیش از انکه زراعت
کنند در مسئله اول و یا پیش از انکه بار کنند در مسئله دوم عقد اجارت بشکند

باب ضمان الاجیر

اجیر بر دو نوع است اجیر مشترک است و اجیر خاص اجیر مشترک آنست
که برای شخصی معین عمل نکند بلکه برای بسیار عمل کند و اجرت مستحق نشود مگر بعمل چون رنگرز
و برد کوب و گاذر و کالا بدست اجیر مشترک امانت بود و اگر بلاک شود ضمان واجب نیاید بقول ابی یوسف
و محمد رح ضمان واجب آید مگر آتشی غالب بسوزد و یا دشمنی مکابره که دفع آن ممکن نبود غارت
کند مسئله اگر جامه بسبب کوفتن پاره شود یا حمال المغزید و کالا هلاک شد و یا رسنی که در ان بکاری
بایسته بود بریده شد و یا کشتی را میکشید کشتی غرق گشت و کالا هلاک شد در هر چهار مسئله ضمان بر اجیر
واجب شود و بقول زفر و شافعی رح واجب نشود مسئله اگر در کشتی آدمیان بودند غرق
شدند بر اجیر ضمان آدمیان واجب نیاید مسئله اگر شخصی را اجیر گرفت تا خنب آب از فرات
بر گیرد پس بر گرفت و در اثنای راه معتقد خنب شکست مالک خنب مخیر بود یا تضمیت خنب را یا تضمیت

باب الاجارة الفاسدة مسئلہ شرط معتد اجارات است و چون اجارہ فاسد شود اجیر مثل را واجب آید برائے اجیر بر مسمے زیادت نکند و بقول زفر رح و شافعی رح اگر اجر مثل زیادت از مسمے است زیادت کند تا اجر مثل تمام شود **مسئلہ** اگر سرائے را اجرت داد هر ماهے بدرمے در یک ماه درست بلشد و در سائر شهور جائز نبود مگر که حمل ما بهار اذکر کند و اگر ساعتی از ماه دوم ساکن شد در ماه دوم نیز عقد درست باشد **مسئلہ** اگر سرائے در مدت یک سال استیجار کرد جائز بود اگرچه مقدر هر ماهے تعین نکرده باشند **مسئلہ** ابتداء مدت از وقت عقد اجارت بود پس اگر در وقت ماه نو دین عقد بستند اجارت شمار سال بماهها بود و اگر در میانه ماه عقد بستند شمار سال بروزها بود و بقول ابی یوسف و محمد رح اول ماه بروزها شمار کنند و یازده ماه دیگر بماهها باشد **مسئلہ** جائز است که حجام و صاحب گرما با اجرت ستانند **مسئلہ** اگر کشن را اجارت گرفت تا بر مادیان برنشاند روا نباشد **مسئلہ** اگر برائے بانگ نماز گفتن و یا برای حج و یا برای امامت و یا برای تعلیم قرآن و یا فقه اجارت گرفت جائز نبود و امروز فتوے بر آنست که برای تعلیم قرآن اجیر گرفتن جائز بود **مسئلہ** اجیر گرفتن برای سرود و نوحه و بازی جائز نبود **مسئلہ** اجرت مشاع فاسد است اگر با شریک و صورت او آنست که نصف خرما از سرای مشترک بدست کسی که شریک نیست اجارت دهد و یا از سرائے خود سهمی اجرت دهد و یا اجارت دهد نصف بنده یا نصف دابه درست نیست و بقول ابی یوسف و محمد رح اجارت مشاع جائز است **مسئلہ** اجارت گرفتن دابه باجرت معلوم و یا بنان و جامه جائز بود و بقول ابی یوسف و محمد رح اجارت گرفتن دابه بنان و جامه جائز نبود **مسئلہ** ستاجر نتواند که شوهر دابه را از وطی منع کند و اگر حمل گرفت و یا بیمار شد تواند که اجارت فسخ کند **مسئلہ** بر دابه واجب است که طعام برای کودک اصلاح کند **مسئلہ** اگر دابه کودک را شیر گوسفند داد در مدت اجارت خرد واجب نیاید **مسئلہ** اگر ریسمان بجولاهه داد برائے بافتن جامه بمقابله نصف جامه جائز نبود و تمام مالک را بود برائے جولاهه اجرت مثل واجب آید و همچنین اگر اجیر گرفت برای برگرفتن طعام باجرت یک پیمانه از آن طعام اجرت فاسد بود و حمال را اجرت مثل واجب آید **مسئلہ** اگر اجیر گرفت تا امروز برای او چندین من نان بزد یکدرم

مطلق گفته است روا بود که دیگری را سوار کند و یا دیگری را بپوشاند و اگر بدان شرط استیجار کرد که فلان سوار شود و یا فلان بپوشد اگر دیگری را سوار کرد و یا پوشانید و دابه و جامه هلاک شد ضامن نشود **مسئله** هر چه باختلاف مستعمل مختلف شود همین حکم دارد تا اگر مطلق نگفته است تواند که دیگری استعمال کند و اگر مقید گفته باشد دیگری نتواند که استعمال کند و اگر باستعمال مستعمل مختلف نشود شرط تقیید باطل بود چنانکه اگر شرط کرد که فلان ساکن شود تواند که دیگری را ساکن کند **مسئله** اگر دابه را استیجار کرد تا مقداری معین از گندم بار کند تواند که چیزی دیگر مثل گندم در ضرر و با سبکتر ازان بار کند چون جو و کنجد فاما انچه از گندم در ضرر بیشتر است چون نمک و آهن نتواند که بار کند **مسئله** اگر ستوری را اجاره گرفت برای آنکه تا سوار شود و خود سوار شد و دیگری را نیز پس خود بنشاند و ستور هلاک شد نصف قیمت ستور ضامن شود اگر چه آن دیگر گران تر بود و یا سبکتر **مسئله** اگر ستوری را کرای کرد تا مقدار معین از گندم بار کند و زیادت ازان بار کرد و ستور هلاک شد مقدار زیادت ضامن شود **مسئله** اگر لگام ستور کشید و یا ستور را بزد و دابه هلاک شد ضامن شود و بقول ابی یوسف و محمد رح اگر چنانچه متعارف است لگام کشید و یا بزد ضامن نشود **مسئله** اگر دراز گوش را کرای گرفت باز ین بهم و آن زین دور کرد و زین دیگر نهاد و اگر این زین مثل آن زین است ضامن نشود و اگر این زین چنانست که این دراز گوش را بدین چنین زین نکنند ضامن شود و بالان همین حکم دارد تا اگر ستوری را با بالان کرای کرد و آن بالان فرود آورد و بالان دیگر نهاد اگر این بالان مثل آن بالان است ضامن نشود و اگر برین ستور مثل این بالان ننهند ضامن شود **مسئله** اگر حمالی را اجیر گرفت تا طعام او برگرد و در فلان راه رود و حمال در راه دیگر رفت که مردمان دران راه میروند و طعام می برند و هلاک شد ضمان واجب نیاید و اگر میان این دو راه تفاوت است ضمان شود و اگر طعام را در کشتی دریا بار کرد ضامن شود و اگر طعام رسانید اجر واجب آید **مسئله** اگر زمینی اجارت گرفت تا گندم در زراعت کند و تره کاشت انچه در زمین نقصان شود ضامن بود اجر واجب نیاید **مسئله** اگر درزی را جامه داد تا پیراهن دوزد او قبا دوخت مالک جامه مخیر بود یا قیمت جامه تضمین کند و یا قبا را قبول کند و اجر مثل آید

و اجرت باطمان جمع نشود الخ شرح وقایه فارسی کر

قوله ضامن شود زیرا که در خالف کردن از تقیید متعدی شد الخ قوله و دیگری را ساکن کند ماشل صدا و قصار و غیر آنرا که سکونت ایشان مضر است ساکن را الخ قوله نصف قیمت آن و قیل است کر ستور طاقت بردا شتن هر دو را داشته باشد و اگر طاقت نداشته باشد تمام قیمت را ضامن شود الخ قوله و یا سبکتر ضامن شود الخ قوله و یا بزد ضامن شود الخ قوله و یا بزد ضامن نشود الخ قوله و یا بزد ضامن نشود الخ قوله و یا بزد ضامن نش

باآن صنعت تضمین کند واجرت بدهد یا قیمت کالا بی صنعت تضمین کند واجرت بدهد **مسئله** هر چیزی که اثر عمل او در کالا موجود نیست چو حمال وملاح نتواند که کالا را برای اجرت حبس کنند **مسئله** اگر برای اجیر شرط کرد که بنفس خود عمل کند نتواند که دیگری را عمل فرماید واگر امر مطلق فرموده است تواند که از دیگری کار کناند **مسئله** اگر اجیر گرفت تا عیال وبار دو برفت و بعضی را مرده یافت وزندگان را آورد پس مر او را بحساب آن مژد واجب آید واجرت کسانی که مرده اند ساقط شود **مسئله** اگر اجیر گرفت تا نامه بر فلان موضع برد وجواب نامه بیار را و برفت وفلان مرده بود وآن نامه باز آورد مژد واجب نیاید وبقول محمد رح فرو رفتن واجب شود اما اگر کاتوب همانجا رها کرد باز گشت اجرت بالاجماع واجب شود **مسئله** اگر اجیر گرفت تا طعام او بفلان موضع برزید رساند برفت وزید مرده بود وطعام باز آورد باتفاق مژد واجب نیاید

باب ما یجوز من الاجارة وما یکون خلافا فیها

مسئله اجرت گرفتن سرای ودوکان برای سکنی جائز بود اگرچه بیان نکرد که چه عمل خواهد ومستاجر تواند که هر عملی که خواهد بکند مگر آنکه نتواند که آهنگر را ویا خوتگر را ویا خراسیا را ساکن کند **مسئله** جائز است اجارت گرفتن زمینها برای زراعت اگر بیان کند انچه زراعت خواهد کرد ویا گوید که هر چه خواهد زراعت کند **مسئله** جائز است اجارت گرفتن زمین برای نهال کردن ویا بنا کردن سرای وخانه بمدت معلوم وچون مدت گذشت بر مستاجر لازم شود که بنا ونهال قلع کند وزمین را فارغ بمالک تسلیم کند مگر رضا صاحب زمین قیمت آن نهال وبنا که واجب القلع بود ضامن شود ونهال وبنا را مالک شود وبی رضا صاحب نهال وبنا بود واگر زمین بسبب قلع بنا ونهال نقصان میشود در بعضی صورت مالک زمین تواند که بی رضا صاحب نهال وبنا را مالک شود ویا مالک زمین رضا دهد بترک نهال و بنا در زمین پس بنا ونهال صاحب بنا ونهال را بود وزمین صاحب زمین را بود **مسئله** اگر مدت اجارت گذشت ودر زمین تره کاشته است تره را قلع کند وزمین فارغ بمالک تسلیم کند **مسئله** اگر مدت اجارت گذشت ودر زمین زراعت است زراعت را ترک کنند باجر مثل تا وقت ادراک **فصل** اگر دابه را استیجار کرد برای سوار شدن ویا برای بار کردن ویا جامه را استیجار کرد برای پوشیدن اگر سوار شدن وبار کردن وپوشیدن

فی الواجب الاقل من المسمی ومن اجر المثل

فی الاجارة الفاسدة

فی الاختلاف فی المدة

فی الاختلاف فی المعقود علیه

فی الاختلاف فی المعقود به

فی الاختلاف فی الاجرة

فی الاختلاف فی الاجارة

فی الاختلاف فی الاجارة

فی الاختلاف فی الاجار

بیان مدت چنانکه سرای را استیجار کردی برای ساکن شدن بمدت شش ماه یا زمین را استیجار کرد برای زراعت در مدت معلوم پس هر مدتی که تعین کنند جائز بود مسئله اجارت دادن وقف زیادت از سه سال درست بنود مسئله منفعت بنام گرفتن عمل نیز معلوم شود چنانچه استیجار کرد برای رنگ کردن جامه یا برای دوختن جامه مسئله منفعت باشارت نیز معلوم شود چنانچه اجیر گرفت برای نقل کردن طعام تا فلان موضع مسئله اجرت بمجرد عقد اجارت اجیر مالک نشود مگر که مستاجر تعجیل کند و اجرت دهد و یا بشرط تعجیل اجرت عقد اجارت بسته باشند و یا اجیر منفعت استیفا کند و بقول شافعی رح بمجرد عقد اجیر مالک اجرت شود مسئله اگر سرای را اجارت گرفت برای ساکن شدن و قبض کرد و مدت گذشت و ساکن نشد اجرت واجب آید مسئله اگر غاصبی سرا را از مستاجر غصب کرد اجرت ساقط شود مسئله اگر سرای را استیجار کرد صاحب سرای تواند که اجرت هر روز طلب کرد مسئله اگر شتری را گرفت تا مکه شتروان تواند که اجرت هر منزل طلب کند فاما گاذر و خیاط نتواند که اجرت طلب کند تا از عمل فارغ نشوند مسئله نان پز نتواند که اجرت طلب کند تا نان را از تنور بیرون نیاورد مسئله اگر مردی نان پز را اجیر گرفت برای پختن نان یک پیمانه بدرم مستحق درم وقتی گردد که نان را از تنور بیرون آرد اگر نان را از تنور بیرون آورد بعده نان بسوخت بی فعل او نان پز را اجرت رسد و تاوان برو واجب نشود و بقول ابی یوسف و محمد رح مثل آن آرد ضامن شود و اجرت نرسد و اگر پیش از بیرون آوردن سوخت و یا پیش از بیرون آوردن از دست او افتاد اجرت واجب نیاید مسئله اگر طباخ را مزدور گرفت و تا برای مهمانی گوشت پزد بعد از بیرون آوردن شوربا از دیگ دور نشود و این مسئله در محیط و ایضاح مسطور است مسئله اگر خشت بندرا مزدور گرفت برای خشت بستن بعد از آنکه بیاندن خشت اجرت واجب آید و بقول ابی یوسف و محمد رح چون خشت را خرگه کند آنگاه اجرت واجب شود مسئله هر کاشتر عمل او در کالای موجود بود و چون رنگرز یا دگاذر تواند که برای استیفاء اجرت کالا را حبس کند و بقول زفر رح تواند پس اگر کالا را بسرای اجرت حبس کرد و آن کالا یا هلاک شد ضمان واجب نیاید و اجرت نیز واجب نشود و بقول ابی یوسف و محمد رح صاحب کالا مخیر بود یا قیمت کالا

مسئله بعد از هلاک موهوب رجوع جائز نبود تا اگر موهوب له دعوی هلاک همه کرد و تصدیق کنند مسئله رجوع در همه جائز نبود مگر بتراضی یکدیگر و یا بحکم قاضی مسئله بعد از هلاک موهوب مستحق استحقاق موهوب له قیمت کرد موهوب را ضمان زاد و موهوب له بدانچه ضمان داد نتواند که بر واهب رجوع کند مسئله اگر کالای را بشرط عوض بخشید در ابتدا حکم همه دارد تا قبض هر دو عوض شرط بود و همه بتقاضای شرط عوض باطل بود و در انتها حکم بیع دارد تا اگر در موهوب عیبی ظاهر شد تواند که بحکم عیب رد کند و بحکم خیار رویت نیز تواند که رد کند و شفیع را شفعه رسد و بقول زفر رح و شافعی رح همه بشرط عوض در ابتدا و انتها بنزدیک بیع است فصل اگر کنیزک را بخشید مگر حمل او همه جائز بود و استثنای حمل باطل بود پس کنیزک با حمل موهوب له شود مسئله اگر کنیزکی را بخشید بشرط یکه موهوب له آن کنیزک را بواهب رد کند و یا بشرط یکه موهوب له این کنیزک را آزاد کند و یا بشرط یکه کنیزک را ام ولد کند یا سرای بخشید بشرط یکه موهوب له چیزی از آن سرای بواهب رد کند و یا موهوب له چیزی از آن سرای بواهب عوض آن سرای دهد در جمیع صورت همه جائز بود و شرط باطل شود مسئله اگر مدیون خود را گفت بچون فردا شود این وام ترا بود و یا گفت تو از آن وام بیزار باشی و یا گفت اگر نمی از آن وام بمن ادا کنی نصف دیگر ترا بود و یا گفت از آن نیمی باقی بیزار باشی این همه ابرا باطل بود مسئله اگر گفت دار ی ملک عمری درست است و معنی وی آنست که زید را گوید این سرای ملک تو گردانیده ام تا تو زنده باشی گوید تا مدت عمر تو و چون بمیری این سرای ترا باشد پس این تملیک درست باشد و شرط باطل بود پس بعد موت زید ورثه او بود مسئله اگر گفت دار ی ملک زید باطل شود و معنی وی آنست که اگر زید را گفت اگر من بمیرم پیش از تو این سرای ترا بود و اگر تو پیش از من بمیری این سرای مرا بود این تملیک باطل بود و بقول ابی یوسف رح بر قبض نیز جائز بود مسئله صدقه حکم همه دارد چنانچه همه بی قبض درست نیست صدقه نیز بی قبض درست نبود و صدقه شاعی که محتمل قسمت است جائز نشود مسئله در صدقه رجوع جائز نیست

کتاب الاجارت مسئله اجارت عبارت است از بیع منفعت معلوم باجری معلوم مسئله انچه جائز است که ثمن سازند جائز است که اجرت سازند مسئله منفعت معلوم شود

فرزند خرد را چیزے بخشید بمجرد عقد هبه تمام شود مسئله اگر بیگانه صغیره را چیزی بخشید بقبض ولی او هبه تمام شود و قبض مادر و اجنبی نیز هبه تمام شود و اگر صغیره در کناره ایشان بود مسئله اگر صبی هبه را بنفسه خود قبض کرد اگر عاقل است جائز بود مسئله اگر دو کس سرای را بیکی بخشیدند درست باشد و اگر یکی ازین دو سرا بدو کس بخشید درست نباشد مسئله اگر ده درم به دو فقیر صدقه کرد و یا بخشید جائز بود اگر ده درم به دو تو انگر صدقه کرد و یا بخشید جائز نبود و بقول ابے یوسف و محمد رح در تو انگر نیز جائز بود باب الرجوع فی الهبة مسئله رجوع در هبه جائز است و بقول شافعی رح جائز نیست مسئله اگر موهوب له که در زمین موهوب نهال و یا بنا کرد واهب نتواند که رجوع کند مسئله اگر واهب مرد و ورثه او نتوانند که در هبه رجوع کنند و اگر موهوب له مرد واهب نیز نتواند که در هبه بر ورثه موهوب له رجوع کند مسئله اگر موهوب له عوض هبه واهب را چیزے داد و گفت این را عوض هبه خود بستان و یا گفت بدل آن هبه خود بستان و یا گفت بمقابله هبه خود بستان و واهب آنرا قبول کرد و قبض کرد نتواند که در هبه رجوع کند و اگر اجنبی عوض هبه داد درست باشد و حق رجوع ساقط شود مسئله اگر در نصف هبه مستحق استحقاق آورد در نصف عوض رجوع کند و اگر در نصف عوض مستحق استحقاق آورد در هبه رجوع نکند مگر که باقی را رد کند و بقول زفر رح در نصف هبه رجوع کند و اگر بمقابله نصف هبه عوض داد و عوض مستحق شد در نصفے که عوض نداده است واهب تواند که رجوع کند مسئله اگر موهوب از ملک موهوب له بیرون آمد رجوع ساقط شود مسئله اگر موهوب له نیمه موهوب بیع کرد واهب تواند که در نصف باقی رجوع کند و پیش از فروختن نیز تواند که در نصف رجوع کند چنانکه بتواند که در کل رجوع کند مسئله اگر شوهر زن را چیزی بخشید و یا زن چیزے شوهر را بخشید هر یکی از ایشان نتواند که بر دیگری رجوع کند مسئله اگر زنی شخصے را چیزی بخشید بعد آن شخص این زن را بنکاح کرد تواند که این زن در هبه رجوع کند و اگر شوهر زن را چیزی بخشید و یا زن شوهر را چیزی بخشید بعده نکاح بر افتاد هر یکے نتواند که از هبه رجوع کند مسئله اگر قرابت محرم را چیزی بخشید نتواند که از هبه رجوع کند

ل بر آنکه اضافت بیان هبه جائز نشود و نسبت و تخلت بکار و محله و خیطت معنی هر سه لفظ اینست که بتو بخشیدم و بگمانک در شد الطعام یعنی که طعام را بطعام نسبت کرده شود مراد ازان همسه باشد اگر بزمین نسبت کرده شود مراد ازان عادت بود و حجت هذا لک یعنی این علیه خاص را گویند و هبه

واگرچه مقید نکرده باشند بوقت مسئله مؤنة رد کردن مستعار بر مستعیر واجب است ومؤنت
رد کردن ودیعت بر مالک بود ومؤنت رد کردن کالای که باجارت سنده است بر مالک است
ومؤنت رد کردن مغصوب بر غاصب است ومؤنت رد کردن مرهون بر مرتهن مسئله اگر دابه
مستعار را در بیابان بگاه مالک رسانید وهلاک شد ویا بنده مستعار را در سرای مالک کرد وهلاک شد
در هر دو صورت ضامن نشود مسئله اگر مغصوب یا ودیعت را در سرای مالک رد کرد و
بمالک تسلیم نکرد وهلاک شد ضامن شود مسئله مستعیر دابه را یا بندهٔ خود دیا بامزد در بیگاه
ویا بنده مالک یا مزدور مالک رد کرد وهلاک شد درین صورت ضامن نشود واگر بابیگانه
رد کرد وهلاک شد ضامن شود مسئله اگر زمین را برای زراعت عاریت ستد
درحک عاریت نویسند اطعمتنی ارضک وبقول ابی یوسف ومحمد رح لفظ اعرتنی نویسد

کتاب الهبة

مسئله هبه عبارت از تملیک عین است بعوض مسئله الفاظ تملیک
بدان بخشیده شود انیست وهبت نحلت واطعمتک هذا الطعام جعلت هذا الشئ لک واعمرتک
هذا الشئ وحملتک علی هذا الدابة ودرین لفظ هبه شرط است واگر گفت کسوتک هذا الثوب
وداری لک هبت تسکنها هبه منعقد شود واگر گفت داری هبة لک سکنی ویا گفت دارے
لک سکنی هبة بدین الفاظ هبه منعقد نشود مسئله هبه منعقد شود بایجاب وقبول
وقبض در مجلس اگرچه بے اذن واهب بود وبعد از افتراق مجلس قبض جائز نبود
مگر باذن واهب مسئله بخشیدن چیزے که قابل قسمت است جائز نبود مگر که محوز
ومقسوم بود ومراد از محوز آنست که از ملک واهب فارغ بود وهبه مشاع در قابل قسمت
جائز نبود واگر قسمت جدا کرده بنود وتسلیم کرد جائز بود مسئله چیزے که قابل قسمت
نیست چنانکه یک بنده ویک دابه هبه مشاع در رد جائز بود مسئله اگر آرد یکه در گندم را
بخشید جائز نبود اگرچه آس کرد وتسلیم میکرد وهمین اگر روغنے که در کنجد است بخشید جائز نبود
اگرچه روغن از کنجد کشید وتسلیم کرد وهمچنین اگر روغن که در شیر است بخشید جائز نبود
اگرچه روغن کشیده تسلیم کرد مسئله اگر کالاے موهوب بدست موهوب له است
بامانت یا بعاریت بمجرد بخشیدن وقبول کردن مالک شود بے قبض جدید مسئله اگر پدر

از و چاره ندارد داد و یا در خانه دیگر از آن سرای نگهداشت ضامن نشود و اگر از عیال خود و یکسی داد که از او چاره داشت و یا در سرای دیگر محافظت کرد ضامن نشود **مسئله** اگر مردی کالای شخصی غصب کرد و بدست کسی امانت نهاد و هلاک شد امین غاصب ضامن شود و اگر امین امانت بدست دیگری امانت نهاد و هلاک شد امین دوم ضامن نشود و امین اول ضامن شود و بقول ابی یوسف و محمد رح مالک مخیر بود از هر که خواهد تاوان بستاند **مسئله** اگر بدست شخصی هزار درم است دو کس دعوی میکنند هر یک میگوید که از آن من است و را امانت داده ام و او منکر است و از سوگند هر دو نکول آورد پس این هزار درم میان هر دو بود بر روی هر یک هزار درم دیگر لازم شود برای هر دو مدعی **کتاب العاریت** **مسئله** عاریت عبارت از تملیک منفعت است بی عوض **مسئله** اگر خانه بدان عاریت جائز بود انیست اعرتک یعنی عاریت دادم ترا طعنک ارضی منحتک ثوبی حملتک علی و انتی اخدمتک عبدی داری لک سکنی داری لک عمری **مسئله** مالک عاریت هر وقت که خواهد بعاریت خود رجوع کند **مسئله** اگر بی تعدی عاریت هلاک شد ضامن نشود و بقول شافعی رح ضامن شود **مسئله** اجارت دادن عاریت و رهن کردن آن جائز نبود چنانچه ودیعت را اجارت دادن و رهن کردن جائز نیست **مسئله** اگر مستعیر عاریت را اجارت داد و هلاک شد ضامن شود **مسئله** اگر کالای مستعار را از آنهاست که باختلاف مستعمل مختلف نشود مستعیر خواند که بدیگر عاریت دهد بقول شافعی رح نتواند **مسئله** اگر مالک عاریت را بوقت و یا بمنفعت یا بهر دو چیزی مقید گردانید مستعیر نتواند که از آنچه مسمی کرده است تجاوز کند و اگر مقید نکرد مستعیر تواند که بهر نوع و هر وقت که خواهد بمنفعت گیرد **مسئله** عاریت دادن دراهم و دنانیر و مکیل و موزون و معدود حکم قرض دارد **مسئله** اگر زمینی را برای بنا کردن و یا برای نهال کردن عاریت داد جائز بود و مالک تواند که بعاریت رجوع کند و مستعیر را تکلیف کند تا بنا و نهال خود را قلع کند اگر مالک عاریت را بوقت مقید نکرد تا وان بنا و نهال بردی واجب نیاید و اگر وقت مقید کرده باشد نتواند که پیش از وقت رجوع کند اگر پیش از وقت رجوع کرد و آنچه بسبب قلع در بنا و نهال نقصان شود مالک زمین ضامن شود **مسئله** اگر زمین را عاریت داد تا زراعت کند مستعیر زراعت کرد مالک نتواند که در عاریت آن زمان که زرع درو شود

امین ضامن نشود خواه مالی دیگر از آن موضع بآن ودیعت هلاک شود خواه نشود و نزد یکی امام مالک رح
اگر دزدیده و ودیعت و دزدیده نشود مالی دیگر از آن موضع درین صورت تاوان نکشید مسئله
امین تواند که امانت را خود نگهدارد و یا یکسی که در عیال او دست بنگاه داشتن بدهد و اگر بیگانه
را دارد ضامن شود مگر که از خوف سوختن خانه و یا غرق شدن کشتی در آب اگر در صورت امانت
بهمسایه دهد و یا در کشتی دیگر نهد ضامن نشود مسئله اگر مالک امانت از امین طلب کرد و او نداد
و قدرت بر تسلیم داشت بعده هلاک شد امین ضامن شود مسئله اگر امین امانت را در مال
خود آمیخته و تمیز ممکن نه ضامن شود و بقول ابی یوسف و محمد و مالک رح تولد که در آن آمیخته
شریک شود مسئله اگر مالک امانت در مال این آمیخته بی فعل او و هر دو شریک شود باتفاق مسئله
اگر امین بعضے از امانت خرج کرد و مثل آن آورد و در باقی امانت آمیخت اگر هلاک شود تمام
امانت را ضامن شود و اگر باقی ودیعت پیش از خلط هلاک شد ضامن نشود و باقی را
مسئله اگر امین در امانت تعدی کرد یعنی بر دابه امانت سوار شد و یا جامه امانت پوشید
یا بنده امانت را خدمت فرمود بعده تعدی را زائل کرد ضمان نیز زائل گردد و بقول شافعی رح
زائل نشود اگر مستعیر و یا مستاجر در کالای که بعاریت و یا باجارت سنده اند تعدی کردند
بعده تعدی زائل کردند ضمان زائل نشود و بقول زفر رح زائل شود و همچنین اگر بعد از انکار
آوردن اقرار کرد نیز ضمان زائل نشود مسئله امین تواند که امانت را در سفر برد و اگر مالک
امانت منع کرده باشد و نیز خوف راه نبود و بقول شافعی رح نتواند مسئله اگر دو کس کالای
بر شخصے امانت نهادند و یکی از ایشان نصیب خود طلب میکند هیچکس نباید تا دوم نیز حاضر
نشود و بقول ابی یوسف و محمد رح نصیب بدهد مسئله اگر یکی بردو کس کالای که قابل قسمت
است امانت نهاد جائز نبود که یک امین تمام کالا باین دوم بدهد بلکه قسمت کنند و هر یک
نصیب خود نگهدارد و اگر یکے تمام بدیگرے داد ضامن شود و بقول ابی یوسف و محمد رحمة الله علیهما
هر یکی از ایشان تواند که باذن دوم تمام امانت را نگهدارد و اگر امانت قابل قسمت نیست هر یک
از ایشان تواند که باین دوم بدهد بالاجماع مسئله اگر مالک امین را گفت که
این امانت بعیال خود بده بگفت این امانت در خانه نگاهدار و دو این امانت را بعیال خود که

برای خود کار کند مضارب متطوع[۵۱] بود و اگر بدان صد درم رنگ سرخ کرد مضارب شریک[۵۲] نشود
در جامه بدانچه در رنگ کردن زیاده شده است مضارب بسبب رنگ کردن جامه ضامن نشود
مسئله اگر بر مضارب بهزار درم است بمناصفه بدان هزار درم جامه خرید و بدو هزار فروخت بدان
دو هزار بنده خرید و پیش از تسلیم هلاک شد رب مال بهزار درم و پانصد ضامن شود و مضارب
پانصد درم ضامن شود و ربع بنده مضارب را بود و سه ربع دیگر بر مضاربت بود و[۵۳] راس
مال دو هزار و پانصد درم بود و چون مرابحه فروشد بدو هزار مرابحه فروشد **مسئله** اگر
بر مضارب هزار درم است بشرط نصف ربح و مالک بنده بپانصد درم خرید و بدست مضارب
سه هزار درم فروخت مضارب مرابحه بپانصد[۵۴] فروشد **مسئله** اگر بر مضارب هزار درم
بود بشرط نصف ربح و مضارب بدان هزار درم بنده خرید که قیمت آن دو هزار درم است
و آن بنده مردی را بخطا کشت پس سه ربع از فدا بر رب مال واجب آید و یک ربع
بر مضارب واجب آید و بنده سه روز رب مال را خدمت کند دیگر روز مضارب را
خدمت کند **مسئله** اگر بر مضارب هزار درم است و بدین هزار درم بنده خرید و پیش از
تسلیم این هزار درم بدست مضارب هلاک شد رب مال هزار درم دیگر دهد و اگر این
هزار درم نیز پیش از تسلیم هلاک شد هزار درم دیگر دهد و همچنین هر بار که هلاک می شود
پیش از تسلیم هر بار بر رب مال واجب آید و جمیع آنچه رب مال داده است راس مال بود
مسئله اگر بر مضارب دو هزار درم است میگوید که رب مال هزار درم داده بود هزار درم
دیگر ربح حاصل شده است و رب مال میگوید که این هر دو هزار از من بتو داده ام قول
مضارب معتبر بود و بقول زفر رح قول رب مال بود **مسئله** اگر بر مضارب هزار درم
است و میگوید که این هزار درم مضاربت است از فلان بشرط نصف ربح
و ازین هزار درم دیگر ربح حاصل شده است و رب مال میگوید که بضاعت بمنیت
بر تو پس قول مرب مال با یسوگند معتبر بود

کتاب الودیعة

مسئله ایداع عبارت از گماشتن غیری بر حفظ مال خود
ودیعت آنست که نزدیک امین گذارند **مسئله** ودیعت امانت است اگر هلاک شود

---

[۵۱] فرد متطوع بود زیرا که از راس مال چیزی باقی نمانده بود پس این خرج کردن بر رب المال مستدانشته باشد و استدانشته نگیرد و این جایز نیست
[۵۲] شریک شود زیرا که رنگ عین مال است و قائم است بجامه و عینی
[۵۳] فرد و سه ربع پس آن غلام را بچهار هزار و دو ششم هزار ملک مضاربه باشد زیرا که ربع غلام وی است و سه ربع غلام مضاربه
[۵۴] فرد و سه ربع

شرط کرد بهر آنکه این بنده با مضارب عمل کند و ثلث ربح برای خود شرط کرد درست باشد مسئله بموت رب مال یا مضارب و بارتداد مالک و رسیدن او در دار حرب مضاربت باطل شود مسئله اگر مالک مضارب را معزول کرد و مضارب را خبر نکرد تا بخرید و یا بفروخت جائز بود و اگر مضارب را عزل معلوم شد و مال عروض است تواند که عروض را برای ادا کردن وام بفروشد بعده در آن تصرف نکند مسئله اگر مضارب و رب المال جدا شدند و از مال مضارب وام یافت است و ربح نیز حاصل شده است جبر کند مضارب را برای تقاضا کردن وام و اگر ربح نبود جبر نکنند برای تقاضای وام و مضارب را گویند که رب مال را وکیل کن در تقاضا و قبض کردن مسئله آنچه از مضاربت هلاک شود از ربح هلاک شود نه از راس مال و اگر زیادت از ربح هلاک شد مضارب ضامن نشود مسئله اگر ربح را قسمت کردند مضاربت همچنان باقیست و تمام مال هلاک شد و یا بعضی از مال آنچه از ربح قسمت کرده اند باز آرند تا مالک راس مال خود بستاند بعده آنچه فاضل ماند میان رب مال و مضارب بود و اگر نقصان بود مضارب ضامن نبود و اگر ربح قسمت کردند و مضاربت را فسخ کردند بعده عقد مضاربت دیگر بستند و مال هلاک شد ربحی که مضاربت اول قسمت کردند رد نکنند

فصل مسئله اگر مضارب مال مضاربت را بمالک داد بضاعت و مالک خریده و فروخت کرد مضاربت فاسد نشود و بقول زفر رح مضاربت فاسد شود مسئله اگر مضارب مسافر شد طعام و شراب و جامه و مرکب او در مال مضاربت بود مسئله اگر مضارب در شهر خود عمل کرد نفقه او در مال مضاربت نباشد و اگر مضارب دارو خورد در مال مضاربت نباشد بلکه نفقه او در حال حضر و دارو در خاصه مال مضارب بود مسئله چون ربح حاصل شد و از راس مال مقداری نفقه کرده بود از آنچه راس مال نفقه کرده است مالک بستاند مسئله اگر مضارب کالا را بمرابحه فروخت آنچه بر متاع خرج کرده است چون کرایه بار کرد و مثل آن جائز بود که بر راس مال ضم کند و تمام مرابحه فروشد آنچه بر نفس خود خرج کرد بر راس مال ضم نکنند مسئله اگر هزار درم مال مضاربت بود و بدان جامه خرید برای تضارب کردن و بار کردن صد درم از مال خود خرج کند و رب مال نفقه است عمل برابر یعنی

بشرط مناصفه ربح و مضارب بدین هزار درم کنیزک کسی خرید که قیمت کنیزک هزار درم است
و مضارب کنیزک را وطی کرد و کنیزک فرزند آورد که قیمت او هزار درم است و مضارب دعوی نسب
کرد و مضارب تونگر است بعده قیمت فرزند هزار و پانصد درم شد دعوی نسب درست باشد و این فرزند
پسر بود و اگر رب مال خواهد که کودک را سعایت فرمایند در هزار و دویست پنجاه درم و یا آزاد کند
و چون رب مال هزار درهم بسعایت کودک قبض کرده رب مال مضارب را نصف قیمت کنیزک تضمین کند

باب المضارب الذی یضارب مسئله اگر مضارب دیگری را مضارب
گرفت بی اذن رب مال و مال بدو تسلیم کرد مضارب اول ضامن نشود و تا مضارب دوم
عمل نکند و بقول زفر رح و ابی یوسف رح مضارب اول بمجرد دفع مال مضارب دوم ضامن شود
بی آنکه مضارب دوم عمل کند مسئله اگر باذن رب مضاربی دیگر گرفت و مال بدو تسلیم کرد یا
مضارب اول رب مال نصف ربح شرط کرده بود و مضارب اول با مضارب دوم ثلث
ربح شرط کرد و مضارب دوم تصرف کرد و ربح حاصل شد اگر رب مال مضارب گفته است
انچه خدای تعالی ربح روزی کند میان ما مناصفه باشد نصفی از ربح رب مال را بود و مضارب
اول را سدس ربح بود و مضارب دوم را ثلث ربح بود و اگر رب مال مضارب اول را گفته باشد
انچه خدا یتعالی ترا روزی کند میان ما مناصفه باشد درین صورت مضارب دوم را سوم
حصه از سود دهد و باقی میان رب مال و مضارب اول مناصفه شود و اگر رب مال یا مضارب
شرط کرد که انچه تو سود کنی میان ما مناصفه باشد و مضارب اول با مضارب دوم نصف ربح
شرط کرد و ربح حاصل شد نصف ربح مضارب دوم بر دو نصفی دیگر میان رب مال و میان مضارب
اول مناصفه بود و اگر رب مال مضارب اول را گفت انچه ربح خدا یتعالی روزی کند نصفی را بود
یا گفت انچه زیادت بود میان ما مناصفه باشد و مضارب اول با مضارب دوم نصف ربح شرط
کرد و ربح حاصل شد نصف ربح مالک را بود و نصف ربح مضارب دوم بر دو مضارب اول را اثلاث بود
و اگر درین مسئله مضارب اول با مضارب دوم دو ثلث ربح شرط کرد نصف ربح مالک را
بود و باقی مضارب دوم را بود و مضارب اول سدس ربح برای مضارب دوم
ضامن شود و اگر مضارب رب مال را ثلث ربح شرط کرد برای بنده رب مال نیز ثلث ربح

عمل وقت است تصرف نیز مشروط از جانب مالک انزاد در قبض تو وکیل است و بعد از ان چون مضارب در مال تصرف کرد و در عمل خود آورده وکیل میگردد زیرا که بامر مالک در مال او تصرف کرده است و آنرا در عمل خود آورده چون منفعت حاصل کرد در منفعت یا مالک شریک میشود و آنرا در عمل خلافت امر مالک کرده است

نامناسب باشد زیرا که قدری از مال را بمضارب داده است

فرخ نصف از ربح پس ربح را

شش حصه شود سه حصه رب مال را

و دو حصه مضارب اول را و یک حصه مضارب دوم را

مضارب اول جان خود را بمنفعت داده است

واگر کل ربح برای مضارب شرط کردند مضارب مستقرض بود واگر کل ربح برای رب مال شرط کردند مضارب مستبضع بود مسئلہ مضاربت جائز بود بدانچہ شرکت جائز است یعنی شرط مضاربت آنست کہ راس مال دراہم یا دنانیر یا فلوس نافقہ بود دوشرط دیگر آنکہ ربح میان ایشان مشاع بود تا اگر رب مال و یا مضارب زیادت از نصیب ربح دہ درم شرط کردند جائز نبود و مضارب را اجر مثل بود زیادت از مشروط نگیرند و ربح رب مال را بود مسئلہ ہر شرطیکہ موجب جہالت ربح است مفسد مضاربت است و اگر شرط موجب جہالت ربح نبود مضاربت درست بود و شرط باطل بود تا اگر شرط کردند کہ زیان بر مضارب بود شرط باطل بود و مضاربت درست باشد مسئلہ و تسلیم مال المضاربت از شرائط مضاربت است و چون مضاربت درست افتاد جائز بود مضارب بنقد و نسیہ بفروشد و بخرد و وکیل گیرد و در سفر رود و بروایتی از ابی یوسف رح نتواند کہ مال السفر برد مسئلہ جائز است کہ مضارب بضاعت دہد و یا ودیعت دہد و جائز نبود کہ مضارب بندہ و یا کنیزک را تزویج کند و بروایتی از ابی یوسف رح تزویج کنیزک جائز بود مسئلہ مضارب نتواند کہ دیگری را مضارب گیرد مگر باذن مال و یا رب مال گفتہ بود کہ برای خود کار کن مسئلہ اگر رب مال تصرف در شہری معین مخصوص کرد جائز نبود کہ مضارب از آن شہر بگذرد و ہمچنین اگر رب مال تصرف در کالای معین مخصوص کرد مضارب نتواند کہ از آن تجاوز کند و ہمچنین اگر رب مال برای مضاربت مدتی تعین کرد ہمین مدت مقید شود بگذشتن آن مدت مضاربت باطل شود و ہمچنین اگر گفت با فلان بیع و شرا کند ہمین مقید شود نتواند کہ با دیگری بیع و شرا کند چنانچہ در شرکت نیز تجاوز ازین شرط جائز نیست مسئلہ مضارب بخرد کسی را کہ بر رب مال و یا بر مضارب آزاد شود اگر در مال ربح بود و اگر خرید برای خود خریدہ باشد و ضمان بروی لازم شود اگر ثمن از مال مضاربت دہد و اگر ربح نبود جائز بود کہ قریب خود را بخرد و اگر بعد از شرا ربح در قریب شد بزیادت قیمت وی نصیب مضارب آزاد شود برای رب مال ہیچ ضمان نشود و این معتق در قیمت نصیب رب مال سعایہ کند مسئلہ اگر بر مضارب ہزار درم است

پانصد درم بمن ادا کن بدان شرط که از من بیزار باشی زر باقی داد یا پانصد درم فردا ادا کند
از پانصد درم دیگر نیز بیزار شود و اگر پانصد درم فردا ادا نکرد بری نشود و همچنان هزار درم
در ذمه او بود و بقول ابی یوسف و محمد رح همان پانصد درم در ذمه او بود اگرچه پانصد ادا نکرد
مسئله اگر مردی میگوید اقرار کردم بمال تو تا از من تاخیر کنی داد تا خیر و یا کم کرد جائز بود و این
عبائی بود که میان گفته باشند ما اگر آشکارا گوید برای این اقرار بگیرند **فصل** اگر
دینی است مشترک میان دو کس یکی از ایشان از نصیب خود صلح کرد بر جامه شریک وی
تخیر بود یا نصف دین از مدیون بستاند و یا نصف جامه از شریک بستاند اگر شریک
ربع دین بدو دهد **مسئله** اگر یک شریک نصیب خود از مدیون بستد شریک دوم تواند که
در مقبوض شریک شود و بباقی هر دو بر مدیون رجوع کنند و اگر یک شریک به نصیب
خود چیزی از مدیون خرید شریک دوم تواند که بر ربع دین شریک را تضمین کند **مسئله**
اگر دو مرد عقد سلم بستند و یکی از نصیب خود بر راس مال صلح کرد جائز بود و بقول ابی یوسف
رح جائز نبود **مسئله** اگر یک وارث با ورثه دیگر صلح میکند عالی و ترکه عروض و عقارات
جائز بود ماند ک و بسیار و اگر ترکه زر است و بنقره صلح کردند و یا ترکه نقره است بزر صلح
شد نیز جائز بود و اگر در ترکه زر و نقره و عروض و عقار است و بنقره و یا بزر صلح
شد باید که بدل صلح پیشتر از نصیب بود از زر و نقره تا آنچه نصیب اوست از زر و نقره
عین نصیب خود قبض کرده باشد و زیادت بمقابله نصیب او بود از عروض و عقار و اگر
در ترکه دو امتعه است که از هم جدا یافت و وارث و یکی وارث با ورثه دیگر از دیون صلح میکند
از حصه خود تا حصه او ورثه را بود جائز نبود و اگر شرط کردند که غرما از نصیب این وارث بری
باشد جائز بود **مسئله** اگر ترکه صد درم است و میت را برای زید صد درم دانی است

صلح و قسمت در ترکه جائز نبود

کتاب المضاربة

مسئله مضاربة عبارت از عقد شرکت است بمال
از یک جانب و بعمل از جانب دیگر **مسئله** مضارب امین است و بتصرف وکیل است
و در ربح شریک ست و در مضاربت فاسد مضارب اجیر بود و در مخالفت غاصب بود

قوله جائز نبود زیرا که این لازم آید قسمت دین بر دو مدیون روا نباشد جائز نیست ۱۲ برهان

قوله جائز بود در مجلس شرط بدین صورت در کتاب الصلح مسطور است ۱۲ شرح وقایه

صلح قوله جائز بود زیرا که مصلح مالک میگذرد مر مصالح را از حصه خود از دین و این روا نیست بنا بر آنکه تملیک از غیر مدیون باطل است پس چه جواز

صلح است که بعضی از دین ساقط شود و بعضی باقی و از ان سر را فرمود که صلح ابراء است و بعضی قضاء و این جا فرمود که صلح معاوضه است و از حصه خود از دین صلح نماید

پس معلوم شد که صلح از بعضی دین ابراء است و از بعضی معاوضه و باقی را بر ان حمل کرده اند

۱۲ شرح نقایه

زیرا که عوض مستحق بنا شد در آنکه مصالح باز گیرد و این جا مصالح باز نگیرد و این جا مصالح باز نگیرد زیرا که مصالح عنه دین است و دین بعوض ساقط شده است ۱۲ منه

واگر کل ربح برای مضارب شرط کردند مضارب مستقرض بود واگر کل ربح برای رب مال شرط کردند مضارب مستبضع بود مسئلہ مضاربت جائز بود بدانچہ شرکت جائز است یعنی شرط مضاربت آنست کہ راس مال دراہم یا دنانیر یا فلوس نافقہ بود و شرط دیگر آنکہ ربح میان ایشان مشاع بود تا اگر رب مال و یا مضارب زیادت از نصیب ربح دہ درم شرط کردند جائز نبود و مضارب را اجر مثل بود زیادت از مشروط نگذند و ربح رب مال را بود مسئلہ ہر شرطیکہ موجب جہالت ربح است مفسد مضاربت است و اگر شرط موجب جہالت ربح نبود مضاربت درست بود و شرط باطل بود تا اگر شرط کردند کہ زیان بر مضارب بود شرط باطل بود و مضاربت درست باشد مسئلہ و تسلیم مال بمضارب از شرائط مضاربت است و چون مضاربت درست افتاد جائز بود مضارب بنقد و نسیہ بفروشد و بخرد و وکیل گیرد و در سفر رود و بروایتی از ابی یوسف رح نتواند کہ مال بسفر برد مسئلہ جائز است کہ مضارب بضاعت و یا ودیعت دہد و جائز نبود کہ مضارب بندہ و یا کنیزک را تزویج کند و بروایتی از ابی یوسف رح تزویج کنیزک جائز بود مسئلہ مضارب نتواند کہ دیگری را مضارب گیرد مگر باذن مال و یا رب مال گفتہ بود کہ برای خود کار کن مسئلہ اگر رب مال تصرف در شہری معین مخصوص کرد جائز نبود کہ مضارب از آن شہر بگذرد و ہمچنین اگر رب مال تصرف در کالای معین مخصوص کرد مضارب نتواند کہ از آن تجاوز کند و ہمچنین اگر رب مال برای مضاربت مدتی تعین کرد ہمین مدت مقید شود بگذشتن آن مدت مضاربت باطل شود و ہمچنین اگر گفت با فلان بیع و شرا کند ہم مقید شود نتواند کہ با دیگری بیع و شرا کند چنانچہ در شرکت نیز تجاوز ازین شرط جائز نیست مسئلہ مضارب بخرد کسی را کہ بر رب مال و یا بر مضارب آزاد شود اگر در مال ربح بود و اگر خرید برای خود خریدہ باشد و ضمان بروی لازم شود اگر ثمن از مال مضاربت دہد و اگر ربح نبود جائز بود کہ قریب خود را بخرد و اگر بعد از شرا ربح در قریب شد بزیادت قیمت وی نصیب مضارب آزاد شود برای رب مال ہیچ ضمان نشود و این معتق در قیمت نصیب رب مال سعایہ کند مسئلہ اگر بر مضارب ہزار درم است

پانصد درم بمن ادا کن بدان شرط که از من بیزار باشی زر باقی داد یا پانصد درم فردا ادا کند از پانصد درم دیگر نیز بیزار شود و اگر پانصد درم فردا ادا نکند بری نشود و همچنان هزار درم در ذمه او بود و بقول ابی یوسف و محمد رح همان پانصد درم در ذمه او بود اگرچه پانصد ادا نکرد

مسئله اگر مردی میگوید اقرار کردم بمال تو تا از من تاخیر نکنی و ادا تاخیر و یا کم کرد جائز بود و این حوالت بود که پنهان گفته باشد فاما اگر آشکارا گوید برای این اقرار بگیرند **فصل** اگر دینی است مشترک میان دو کس یکی از ایشان از نصیب خود صلح کرد بر جامه شریکی وی تخیر بود یا نصف دین از مدیون بستاند و یا نصف جامه از شریک بستاند اگر شریک ربع دین بدو دهد و ندهد **مسئله** اگر یک شریک نصیب خود از مدیون بستد شریک دوم تواند که در مقبوض شریک شود و بباقی هر دو بر مدیون رجوع کنند و اگر یک شریک به نصیب خود چیزی از مدیون خرید شریک دوم تواند که بر ربع دین شریک را تضمین کند **مسئله** اگر دو مرد عقد سلم بستند و یکی از نصیب خود بر راس مال صلح کرد جائز نبود و بقول ابی یوسف رح جائز بود **مسئله** اگر یک وارث با ورثه دیگر صلح میکند بمالی و ترکه عروض و عقار است جائز بود ماندک و بسیار و اگر ترکه زر است و نقره صلح کردند و یا ترکه نقره است بزر صلح شد نیز جائز بود و اگر در ترکه زر و نقره و عروض و عقار است و نقره و یا زر صلح شد باید که بدل صلح پیشتر از نصیب بود از زر و نقره تا انچه نصیب اوست از زر و نقره عین نصیب خود قبض کرده باشد و زیادت بمقابله نصیب او بود از عروض و عقار و اگر در ترکه دراهم است که از مردمان یافت دارد و یکی وارث با ورثه دیگر از دیون صلح میکند از حصه خود تا حصه او ورثه را بود جائز بود و اگر شرط کردند که غرما از نصیب این وارث بری باشد جائز بود **مسئله** اگر ترکه صد درم است و میت را بر ای زید صد درم دادنی است

صلح و قسمت در ترکه جائز نبود

کتاب المضاربة

مسئله مضاربه عبارت از عقد شرکت است بمال از یک جانب و عمل از جانب دیگر **مسئله** مضارب امین است و متصرف وکیل است و در ربح شریک است و در مضاربت فاسد مضارب اجیر بود و در مخالفت غاصب بود

قوله جائز نبود زیرا که این لازم آید قیمت دین بر ذمه مدیون دان جائز نیست ۱۲ منه

قوله جائز بود در مجلس شرط و بعد از مجلس شرط در کتاب الصلح مذکور است ۱۲ منه

قوله جائز نبود زیرا که صلح مالک میکند مر ما سوق را از حصه خود از دین و این دین مال است پس جایز نبود

صلح از آنست که باقی داران سوا فرشکر کرد و صلح ابرا بعوض نیست و این صلح بعوض است و در بعضی از آن حصه از آن عوض صلح نباید پس صلح از بعضی دارندان سوا شرکت بود و باقی داران را خواهد بود ۱۲ منه

زیرا که عوض در صلح عاری شرط است از عوض اتفاق

زیرا که عوض در صلح عاری شرط است از عوض اتفاق

در کتاب الصلح مذکور است ۱۲ منه

قذف نکند صلح باطل بود و آنچه بسبته است رد کند **مسئله** صلح از دعوی نکاح جائز بود تا اگر
مردی بر زنی دعوی نکاح کرد و زن منکر شد و صلح کرد بر مالی تا ترک دعوی کرد و یا زنی بر مردی دعوی
نکاح کرد و مرد با زن صلح کرد بر مالی این هر دو صلح جائز بود و این صلح در حق مدعا علیه بدل مال است
برای دفع خصومت و خلع است در حق مدعی **مسئله** صلح از دعوی رقبت نیز جائز است تا اگر
بر مجهول نسبی دعوی کرد که او بنده من است و مدعا علیه با مدعی بمالی صلح کرد جائز بود و این صلح
در حق مدعا علیه بدل مال است برای دفع خصومت و در حق مدعی اعتاق بر مال بود **مسئله**
اگر بنده ماذون مردی را عمداً بکشت و صلح کرد از نفس خود جائز نبود فاما اگر مولا از جهت
بنده خود بمالی صلح کرد جائز بود **مسئله** اگر جامه و یا بنده غصب کرد و قیمت بنده و یا جامه
ده درم است و آنرا استهلاک کرد بعده صلح کرد بر شانزده درم جائز بود و بقول ابی یوسف
و محمد رح آنچه زیادت از قیمت است باطل شود مگر که غبن یسیر بود **مسئله** اگر صلح کرد از مغصوب
بر کالای که قیمت او زیاده است از قیمت مغصوب باتفاق جائز بود **مسئله** بنده مشترک
است میان دو شریک و یکی آزاد کرد و او توانگر است و با شریک دوم بزیادت از قیمت
نصیب او صلح کرد باطل بود باتفاق **مسئله** اگر مردی را وکیل کرد تا از دو صلح کند و وکیل
صلح کرد جائز بود و بدل صلح بر موکل لازم شود و بر وکیل لازم نشود مگر که میانجی شود **مسئله**
اگر مردی بی اذن او صلح کرد با شخصی اگر مال را ضامن شود و یا اضافت صلح بمال خود کند
یعنی گفت که بدین هزار درم صلح کرده ام و یا بر هزار درم صلح کرد هزار درم را تسلیم کرد و در هر سه
صورت صلح جائز بود و اگر بر هزار درم صلح کرد و تسلیم نکرد موقوف بود اگر مدعا علیه اجازت
کرده بود والا باطل شود **باب الصلح فی الدین** **مسئله** اگر صلح بر چیزی واقع شود که آن بعقد
مداینه واجب بود حمل بر معاوضه نکنند بلکه بران حمل کنند که بعضی حق خود استیفاء کرد و بعضی را
اسقاط کرد تا اگر صلح کرد از هزار درم بپانصد درم و یا از هزار درم حال بر هزار درم موجل
صلح کرد جائز بود و اگر صلح کرد از هزار درم حال بر صد دینار موجل جائز نبود و همچنین
اگر صلح کرد از هزار درم موجل بر پانصد درم حال و یا صلح کرد از هزار درم موجل سیاه
بر پانصد درم سپید جائز نبود **مسئله** اگر شخصی بر یکی هزار درم حال دارد گفت فردا

ف قولها جائز بود اگر صلح از دعوی نکاح جائز است پس صلح از دعوی طلاق اولی بجواز است و همچنین صلح از دعوی عتاق و قصاص و حد قذف جائز است پس صلح از دعوی طلاق اولی بجواز است و همچنین صلح از دعوی عتاق و قصاص و حد قذف جائز است پس صلح از دعوی طلاق اولی بجواز است و همچنین صلح از دعوی عتاق و قصاص و حد قذف جائز است

ف قولها بدل مال است برای دفع خصومت یعنی صلح از دعوی نکاح و طلاق و عتاق و قصاص و حد قذف بدل مال است برای دفع خصومت

ف قولها جائز نبود و اگر صلح کرد از نفس خود جائز نبود یعنی اگر صلح از دعوی قصاص کرد بر مالی جائز نبود و اگر صلح از دعوی حد قذف کرد بر مالی جائز نبود

ف قولها جائز بود و بدل صلح بر موکل لازم شود و بر وکیل لازم نشود یعنی اگر وکیل صلح از دعوی نکاح کرد بر مالی جائز بود و بدل صلح بر موکل لازم شود و بر وکیل لازم نشود

ف قولها و اگر صلح کرد از مغصوب بر کالای که قیمت او زیاده است از قیمت مغصوب باتفاق جائز بود یعنی اگر صلح کرد از مغصوب بر کالای که قیمت او زیاده است از قیمت مغصوب باتفاق جائز بود

وادرا بر مردے صد درم است و یکی ازین دو پسر اقرار کرد کہ پدر او پنجاہ درم قبض کردہ است و پسر دیگر تکذیب کرد مقر را بقدر نصیب پسر دوم کہ منکر است پنجاہ درم برد +

کتاب الصلح

مسئلہ صلح عقدیست کہ خصومت را برداردو **مسئلہ** صلح با اقرار و سکوت جائز بود و معنی سکوت آنست کہ مدعا علیہ نہ اقرار کند و نہ منکر شود و نیز صلح با انکار جائز بود و بقول شافعی رح صلح با انکار و سکوت جائز نبود **مسئلہ** اگر از مالی بمالی صلح کرد با اقرار این صلح در معنی بیع بود تا شفیع را شفعہ رسد و بخیار عیب و شرط و رویت رد شود و جہالت بدل صلح مفسد بود فاما جہالت مصالح عنہ مفسد نبود **مسئلہ** اگر صلح از اقرار است و بعضے از مصالح عنہ و یا تمام مستحق شد مدعا علیہ بحصہ آن از عوض و یا کل عوض رجوع کند **مسئلہ** و اگر مصالح علیہ یعنی بدل صلح تمام و یا بعض مستحق شد مدعی بتمام مصالح عنہ رجوع کند و یا ببعض **مسئلہ** اگر صلح از مالی بمنفعت صلح شد این صلح در معنی اجارت بود پس بیان وقت در و شرط و بمردن یکی از ایشان این صلح باطل شود **مسئلہ** صلح از سکوت و یا از انکار در حق منکر فدا و سوگند بود یعنی بمقابلہ چیزے سوگند باز میخرد و در حق مدعی در معنی معاوضہ بود پس اگر در انکار و سکوت از سر آی صلح شد شفعہ واجب نشود و اگر صلح بر سرای شد در انکار و سکوت شفعہ واجب شود و اگر در انکار و سکوت صلح بر سرای شد و متنازع فیہ مستحق شد بحصہ آن رد کند و بدان مقدار از خصومت رجوع کند و اگر بعضے از بدل صلح و یا کل بدل صلح مستحق شد بر مدعا علیہ بدعوی بعضی در استحقاق یا بدعوی در استحقاق کل رجوع کند و اگر بدل صلح ہلاک شد پیش از تسلیم حکم او حکم استحقاق بود در ہر دو فصل اقرار و انکار **فصل** صلح جائز است از دعوے مال و منفعت یعنی اگر دعوے کرد در سکنی سرائے یک سال کہ صاحب سرای وصیت کردہ است وارث منکر شد و یا اقرار کرد بر چیزے صلح شد جائز بود **مسئلہ** صلح از دعوے جنایت نیز جائز بود و اگر چہ جنایت عمداً بود و یا خطاءً و یا جنایت در نفس بود یا در اطراف **مسئلہ** صلح از دعوے حد جائز نیست تا اگر زانے یا سارق یا شارب خمر یا قاذف را گفت و صلح کرد با ے تا بسلطان نرساند و یا دعوے

حالت صحت لازم شده است و دامیکه در مرض او باسباب[۵۱] معلوم لازم شده است بعد از موت دین صحت و دینے که باسباب معلوم لازم شده است این هر دو دین را مقدم دارند بر دینے که در مرض اقرار کرده است و انچه از دو دین فاضل ماند دینے که در مرض موت اقرار کرده است ادا کنند بعده انچه باقی ماند ورثه را بود و بقول شافعی رح دین مرض و دین صحت برابر است **مسئله** اگر مریض برای وارث اقرار کرد باطل[۵۲] است مگر که بقیه ورثه تصدیق کنند و بقول شافعی رح درست بود **مسئله** اگر مریض برای بیگانه اقرار کرد درست بود اگرچه بتمام مال اقرار کرد **مسئله** اگر برای اجنبی بمالی اقرار کرد بعده گفت این پسر منست نسب ثابت شود و اقرار باطل بود و اگر برای زنی بیگانه اقرار کرد بعده نکاح کرد نکاح جائز بود و اقرار باطل[۵۳] نشود و بقول زفر رح باطل شود **مسئله** اگر زنے بیگانه را چیزے بخشید و یا برای او وصیت کرد بعده آن زن را نکاح کرد وصیت و هبه باطل شود و اگر در مرض موت سه طلاق گفت بعده برای او اقرار بوام کرد انچه کمتر است از میراث و از وام بدو بدهند **مسئله** اگر برای کودکی مجهول النسب اقرار کرد که این پسر منست و ممکن است که مثل این کودک پسر او بود و کودک تصدیق کرد نسب ثابت شود و اگرچه در مرض موت بود و کودک با ورثه دیگر در میراث شریک شود **مسئله** جائز است اقرار دو بفرزند مادر و پدر جائز است اقرار بزن و بنده بمولی و اقرار زن بمادر و پدر و شوهر و مولے و اقرار زن بفرزند جائز نبود مگر که شوهر تصدیق کند و یا دایه گواهے دهد نیز و آن در اقرار فرزند و مادر و پدر و مولے تصدیق ایشان شرط است و تصدیق ایشان بعد از موت مقر جائز بود **مسئله** اگر مردے اقرار کرد بنکاح زنی و زن بعد از موت او تصدیق کرد جائز بود و اگر زنے بنکاح مردے اقرار کرد و شوهر بعد از موت او تصدیق کند جائز نبود و بقول ابی یوسف و محمد رح جائز بود و مهر بر و لازم شود و شوهر میراث برد **مسئله** اقرار به برادر و عم وجد و بینه جائز نبود و اگر مقر را وارث دیگر دور و یا نزدیک نباشد مقر له میراث برد و اگر با وجود وارث دیگر قریب یا بعید مقر له به نسب میراث نبرد **مسئله** اگر مردے بعد از موت پدر را اقرار کرد که فلان برادر من است فلان در میراث با او شریک شود و نسب از پدر او ثابت نشود **مسئله** مردے بمرد و دو پسر گذاشت

---

۵۱ قولہ باسباب معلوم یعنی ہر دین کہ بسبب معلوم ثابت شدہ باشد مثلاً بیع یا قرض یا اتلاف مال کسے

۵۲ قولہ باطل است زیرا کہ دین صحت بر دین مرض مقدم است و در مرض موت اقرار بدین کردن برای وارثان و بعضی فرزندان حکم وصیت دارد و وصیت برای وارث باطل است

۵۳ قولہ باطل نشود زیرا کہ در اقرار فرزند تصدیق نبود و در صورت اقرار نسب ثابت شود و اضافہ بوقت علوق کردہ شود پس بعضی از دین مقدم شود

۵۴ قولہ ثابت نشود پس حق در نفس ماند

بستان واگر نه ترا هیچ نرسد واگر از بهای بنده غیر معین گفت هزار درم واجب شود وبدین سخن
کر در قبض نکرده ام تصدیق نکنند اگر چه متصل گفته است وبقول ابی یوسف ومحمد رح اگر متصل
گفته است تصدیق کنند وهیچ واجب نشود واگر متصل نگفته است تصدیق نکنند وهزار درم
واجب شود وهمبرین خلاف ست اگر گفت فلان را برمن هزار درم است از بهای خمر ویا از بهای
خوک هزار درم لازم شود وتفسیر او قبول نکنند اگر چه متصل گفت وبقول ابی یوسف ومحمد رح
اگر متصل گفت هیچ واجب نشود وهمبرین خلاف است اگر گفت فلان را برمن هزار درم است
از بهای متاعی یا از وجه قرض وآن دراهم زیوف ویا بنهرجه است ومقر له میگوید که هزار درم
جیاد است هزار درم جیاد لازم شود وبقول ابی یوسف ومحمد رح اگر متصل گفت تصدیق
کنند **مسئله** اگر گفت از فلان هزار درم غصب کرده ام وآن زیوف ست یا گفت فلان برمن
هزار درم امانت نهاده است وآن زیوف است تصدیق کنند اگر چه متصل یا منفصل گوید
مسئله اگر بغصب فلانرا برمن هزار درم است از بهای کالای ویا گفت از وجه دام ویا ودیعة
ویا گفت غصب کرده ام ودر هر چهار مسئله متصل میگوید مگر که چندین کم ست تصدیق کنند اگر
متصل گوید واگر منفصل گفت تصدیق نکنند **مسئله** اگر بغصب جامه اقرار کرد وجامه معیب
آورد تصدیق کنند **مسئله** اگر گفت هزار درم ودیعت از تو گرفته ام ونزد من هلاک شده است
ومقر له گفت از من غصب کرده ضامن شود **مسئله** اگر گفت هزار درم ودیعت بمن داده بودی
ومقر له میگوید که غصب کرده بودی از من ضامن نشود **مسئله** اگر گفت این هزار درم امانت
من بر فلان بوده است واز او گرفته ام ومقر له میگوید که هزار از آن منست مقر له هزار درم
از مقر بستاند **مسئله** اگر گفت این دابه ویا گفت این جامه خود بفلان باجازت وبعاریت
داده بودم واو سوار شده است ویا جامه پوشیده است وبمن رد کرده است ومقر له میگوید
که جامه ودابه از آن منست قول مقر معتبر بود وبقول ابی یوسف ومحمد رح قول مقر له معتبر شود
مسئله اگر گفت این هزار درم ودیعت زید است نه بلکه ودیعت عمرو است این هزار درم
زید را بود وبرای عمرو هزار درم دیگر بر مقر واجب شود

باب اقرار المریض

اگر مریض در مرض موت بوامها اقرار کرد بر دوامی است که در

ف۱ زیرا که غصب ودیعه وجحود قرض را تقاضا نمیکند بخلاف قرض ۱۲ منه

ف۲ قوله اگر منفصل گفت واگر انفصال بسبب قطع نفس یا سوال است نزد ابی یوسف رح تصدیق کنند وزین است فتوی ۱۲ منه

ف۳ قوله ضامن شود زیرا که اول سبب ضامن شدن است وآن فعل مقر است وثانی اقرار بجهه دعوی کرده براءة راد ان

ف۴ ازین اخذ است بسبب اقرار بسبب ثانی نمیگیرند وهمین قول ابی یوسف ومحمد رح است بخلاف صورت اینده که گذشت در آن اقرار باعطاء است وآن فعل مقر است وهنا اقرار بفعل غیر است

ف۵ قوله اگر گفت این هزار درم امانت من بر فلان بوده است واز او گرفته ام ومقر له میگوید که هزار از آن منست مقر له هزار درم از مقر بستاند بالاتفاق ۱۲ منه

جامه هر دو چیز واجب شود **مسئله** اگر گفت فلان را بر من جامه است در ده جامه یک جامه واجب شود و بقول محمد رح یازده جامه واجب شود **مسئله** اگر گفت فلان را بر من پنجدرم در پنج است و مراد ضرب و حساب دارد بیست و پنج واجب شود و اگر مراد پنج یا پنج دارد ده درم واجب شود **مسئله** اگر گفت فلان را بر من از دری تا ده است یا گفت که علی ما بین درهم الی عشرة یعنی آنچه میان درمے تا ده درم است نه درم واجب شود و بقول ابی یوسف و محمد ده درم واجب شود و بقول زفر رح هشت واجب شود **مسئله** اگر گفت فلان راست از سرای من آنچه میان این دیوار است تا آن دیوار زمینے که میان هر دو دیوار بود واجب شود بران اقرار خاما از هر دو دیوار هیچ واجب نشود **مسئله** اگر بحمل جاریه یا بحمل گوسپند برائے شخصے اقرار کرد درست بود و اگر برائے حمل عورتے بچیزے اقرار کرد اگر بسبب صالح بیان کرد چنانچه گوید فلان برائے حمل وصیت کرده است و یا گوید پدر او مرده است و این حمل را میراث رسیده است اقرار درست باشد و اگر سببی صالح بیان نکرده اقرار جائز نباشد و بقول محمد رح جائز بود **مسئله** اگر بحالی اقرار کرده باشرط خیار مال لازم شود و شرط باطل بود *

باب الاستثناء وما فی معناه

مسئله اگر اقرار کرد و بعضے از آن متصل استثناء کرد درست بود و باقی لازم شود و اگر تمام استثناء کرد درست نبود و تمام واجب شود **مسئله** استثناء کرد بکیل و موزون از دراهم درست بود چنانچه گوید فلان را بر من صد درم است مگر یک دینار و یا گفت مگر یک دینار و یا گفت مگر یک پیمانه حنطه صد درم کم از قیمت یک دینار و یا کم از قیمت یک پیمانه حنطه واجب شود و بقول محمد رح استثناء دینار و پیمانه از دراهم جائز شود **مسئله** اگر گفت فلان را بر من صد درم است مگر یک جامه و یا یک گوسپند و یا غیر آن صد درم لازم شود و استثناء جائز نبود **مسئله** اگر بچیزے اقرار کرد و متصل آن انشاء الله گفت اقرار باطل شود **مسئله** اگر بسرائے اقرار کرد و بنا سرای را استثناء کرد سرای و بناء ان هر دو واجب آید **مسئله** اگر گفت بناء این سرای مراد عرصه فلان را بناء سرائے مقرر ابود و عرصه سرای مقرله را **مسئله** اگر گفت فلان را بر من هزار درم است از بهاء بنده که از وی خریده ام و قبض نکرده ام اگر بنده معین گفت مقرله را میگویند که بنده تسلیم کن و هزار درم

---

۱ صورت یکی از دو چیز است یعنی اگر گوید بر من یکی از دو چیز است ۲ یعنی یک جامه ۳ زیرا که از روی عادت ده جامه بیکدیگر متفق اند و ده جامه یک جامه است ۴ یعنی بر من ۵ زیرا که عادت متفق است که بر ده درم حساب کنند ۶ یعنی بر من ۷ زیرا که عادت متفق است که بر ده درم حساب کنند ۸ یعنی بر من ۹ زیرا که عادت متفق است که بر ده درم حساب کنند

بر من اموال عظام است سه نصاب شود مسئلہ اگر گفت فلان را بر من دراہم است سہ درم واجب شود و اگر گفت فلان را بر من دراہم کثیرہ است دہ درم واجب آید و بقول ابی یوسف و محمد رح دویست درم واجب آید مسئلہ اگر گفت فلان را بر من چندین درم است یک درم واجب آید مسئلہ اگر گفت بفلان علی کذا کذا درہما یعنے فلان را بر من چندین چندین درم است یازدہ درم واجب آید و اگر گفت بفلان علی کذا کذا درہما است و یکدرم واجب آید و اگر سہ بار لفظ کذا درہما یا دا و مکرر میکند صد و بست و یکدرم واجب آید و اگر چہار بار لفظ کذا یا دا و مکرر کرد یکہزار و صد و بست و یک درم واجب آید مسئلہ اگر گفت لفلان علے یا گفت لفلان قبلے اقرار بدین بود و اگر گفت لفلان عندے و یا گفت لفلان معے یا گفت فی یدے یا گفت لفلان فی صندوقے یا گفت لفلان فی کیسے درین الفاظ اقرار بامانت بود مسئلہ اگر گفت مرا بر تو ہزار درم است و او جواب گفت اتزنتی اتنقدہ او اجلنی بہا او قضیتک بہ او اجلتک بہ معنے وزن کنے آنرا و یا گفت سرہ کن آنرا او یا گفت مہلت دہ بدان یا گفت گذاردہ ام بر تو آنرا یا گفت حوالہ کردہ ام بر تو بدان اقرار بود اگر کنایت نگفت و گفت اتزن و انقد یعنے وزن کن یا سرہ کن اقرار نبود مسئلہ اگر اقرار بدین موصل کرد و مقر لہ دعوے بدین حال کرد در حالہ لازم شود و مقر لہ را سوگند دہند بر مہلت مسئلہ اگر گفت علے مائۃ درہم یعنے بر من صد است و یکدرم یکصد و یکدرم واجب آید مسئلہ اگر گفت علی مائۃ و ثوب یک جامہ واجب آید و در قول مائۃ بیان واجب شود و بقول شافعی رح در مائۃ و دراہم نیز بیان واجب آید بر مقر مسئلہ اگر گفت علے مائۃ و ثوبا دو جامہ واجب آید و در مائۃ بیان واجب شود مسئلہ اگر گفت علے مائۃ و ثلثۃ اثواب صد و سہ جامہ واجب آید مسئلہ اگر گفت من حمار فلان در قوصرہ غصب کردہ ام حمارے و قوصرہ واجب آید مسئلہ اگر اقرار کرد بدابہ در اصطبل دابہ واجب آید بے اصطبل و بقیاس قول محمد رح دابہ با صطبل واجب آید مسئلہ اگر اقرار کرد بانگشترے حلقہ و نگینہ واجب آید مسئلہ اگر اقرار کرد بتیغ تیغ و دستہ و فروائے او واجب آید مسئلہ اگر اقرار کرد بغصب جامہ در مندیل یا بغصب جامہ در

ذکر کردہ است دو عدد مبہم را بغیر عطف و اقل آن از عدد مفسر یازدہ است و اکثر آن نوزدہ پس اقل لازم شود بغیر بیان و باقی موقوف بر بیان و در کذا کذا بیست و یکدرم شود زیرا کہ مبہم مفصل گردد بکون عطف و اقل آں از عدد مفسر بست و یکدرم و اکثر آن نوزدہ و نصف ایں

بیکبار زادند و یکی را دعوی نسب کرد نسب از هر دو ثابت شود و اگر مشتری یکی را ازین دو بچه
خرید و آزاد کرد بعده بائع دعوی نسب آن بچه کرد که بدست بائع است نسب از هر دو ثابت
شود و عتق مشتری باطل شود مسئله اگر کودک بدست مرد یست شخصی گفت این کودک
پسر بنده غائب من است بعده میگوید که پسر منست نسب از و ثابت نشود اگرچه بنده
غائب از نسب او منکر شود و بقول ابی یوسف و محمد رح اگر بنده منکر شود و کودک پسر
مولی بود و همبرین خلاف است اگر گفت این کودک که پسر فلان است و در
فراش او زاده است بعده گفت که پسر منست مسئله اگر کودک بدست مسلمان
و ترسا ست ترسا گفت پسر من است و مسلمان گفت بنده من است این کودک آزاد بود و پسر
ترسا بود مسئله اگر کودک بدست زن و شوی است شوی میگوید که این کودک
من است از زن دیگر و زن گفت کودک پسر منست از شوهر دیگر کودک پسر هر دو
بود مسئله اگر جاریه از مشتری فرزند آورد دیگرے جاریه را باستحقاق بر دپدر ضامن
شود برای مولی حقر کنیزک و قیمت فرزند فرزند آزاد بود و اگر بعد مردن فرزند استحقاق
آورد پدر قیمت فرزند ضامن نشود اگرچه فرزند مالی گذاشته است و مال پدر را بود
و اگر فرزند کشته شد و پدر دیت بستد و یا پدر فرزند کشت در هر دو صورت قیمت فرزند
بر پدر واجب شود برای مستحق و مشتری بهای جاریه و قیمت فرزند بر بائع رجوع کند
و بعقر جاریه رجوع نکند و بقول شافعی رح بعقر جاریه نیز رجوع کند کتاب الاقرار
مسئله اقرار عبارت از اخبار است به ثبوت حق غیر بر نفس خود مسلم
اگر آزاد ے عاقل و بالغ اقرار کرد بحقے لازم شود بروے اگرچه مجهول بود چنانچه
اقرار کند که فلان را بر من چیزیست و یا بر من حقی است اقرار جائز بود و جبر کنند
تا بیان کند و اگر مقر له زیادت از ان دعوے کرد که مقر بیان کرد قول مقر معتبر بود با
سوگند مسئله اگر گفت فلان را بر من مال است اگر کم از یک درم بیان کند
تصدیق نکنند پس گرفته شود از و یکدرم و اگر گفت فلان را بر من مالی عظیم است اگر
کم از نصاب بیان کند تصدیق نکنند و دویست درم لازم شود مسئله اگر گفت

و دوم کوزه آویخته است صاحب بار اولی بود مسئله اگر دو کس در دیواری خصومت کردند و تیری یکی بران دیوار است و یا دیوار متصل بنای او است و دیگری را دسته نی بران دیوار است صاحب اتصال و صاحب تیر اولی بود مسئله اگر دو کس در جامه خصومت کردند و جامه بدست یکی ست و دیگری گوشهٔ جامه گرفته است میان هر دو منا صفه بود مسئله اگر کودک بدست مردی است و کودک عاقل است چنان که تعبیر نفس خود میکند گفت من آزادم قول او معتبر بود مگر آنکه ذوالید بینه اقامت کند که این کودک بندهٔ من است برای ذوالید حکم کنند و اگر گفت من بندهٔ فلانم بندهٔ ذوالید بود و اگر کودک خرد است بنفس خود تعبیر نمیتواند کرد بندهٔ ذوالید بود مسئله اگر سرای است که ده خانه ازان سرا بدست زید است و یک خانه بدست عمرو است در صحن سرا هر دو خصومت میکنند صحن میان ایشان منا صفه بود مسئله اگر دو کس زمین دعوی قبض کردند و یکی از ایشان دران زمین خشت بسته است و یا بنا کرده است و یا چاهے کافته زمین در قبض او بود و همچنین اگر یکے بینه اقامت کرد که زمین در قبض اوست قبض ثابت شود

باب دعوی النسب مسئله اگر جاریه را فروخت و جاریه بدست مشتری فرزند آورد و بائع دعوے نسب کرد اگر از روز بیع کم از شش ماه فرزند آورده است از بائع ثابت شود و کنیزک ام ولد بائع بود و بیع فسخ شود و ثمن بر مشتری رد کند و بقول زفر و شافعی رح دعوے باطل بود و اگر مشتری نیز بعد از دعوی بائع و یا با دعوی نسب کرد دعوی بائع اولی بود و اگر بعد از مردن کنیزک بائع دعوی نسب کرد و کم از شش ماه ولادت بود نسب ثابت نشود و جاریه ام ولد نشود مسئله اگر جاریه حامله را فروخت و در خانه مشتری جاریه فرزند آورد کم از شش ماه از گاه شرا و مشتری جاریه را آزاد کرد بعده بائع دعوی نسب کرد نسب از بائع ثابت شود حصه فرزند از ثمن بمشتری رد کند و اگر مشتری فرزند آزاد کرد بعده بائع دعوی نسب کرد و ولادت کم از شش ماه بود نسب از بائع ثابت نشود و جاریه ام ولد نشود مسئله اگر جاریه پیشتر از شش ماه از گاه بیع فرزند آورد دعوی نسب از بائع جائز نبود مگر که مشتری تصدیق کند مسئله اگر دو بچه

واگر خارج ببینه بر ملک باتاریخ اقامت کرد ذوالید ببینه اقامت کرد بر ملک و تاریخ ذوالید سابق است ذوالید اولی بود و بروایتی از محمد رح ببینه ذوالید مقبول بود مسئله اگر خارج و ذوالید هر یک ببینه اقامت کردند که خانه زاد منست ذوالید اولی بود و همچنین اگر خارج و ذوالید هر یک دعوے سببی کردند و آن سبب بر ملک مکرر نشود چنانکه بافتن جامه و رسیدن ببینه و دوشیدن شیر و هر یک ببینه اقامت کردند ذوالید اولی بود مسئله اگر خارج ببینه بملکیت اقامت کرد و ذوالید ببینه شرا ازین خارج اقامت کرد ذوالید اولے بود مسئله اگر خارج دعوے شرا سرا ے از ذوالید کرد و ببینه آورد بی تاریخ اقامت کرد و ذوالید دعوے شرا ے کرد ازین خارج و ببینه اقامت کرد بی تاریخ هر دو ببینه ساقط شود و سرا ے بدست ذوالید بگذارند بحکم و بقول محمد رح اگر هر دو اثبات قبض کردند ذوالید ملک بود و اگر هر دو از قبض ساکت اند خارج مالک بود مسئله اگر یک مدعی دو گواه آورد و مدعے دوم چهار گواه آورد هر دو برابر باشند و مدعی دوم چهارم گواه راجح نشود مسئله اگر سرا ے بدست شخصے است یکی دعوی تمام سرا ی کرد و دیگری نصف سرا ے دعوی کرد و هر یکے بر وفق دعوی خود ببینه اقامت کردند سرا ی را بر چهار سهم قسمت کنند ربع آن مدعی نصف دهند و سه ربع بمدعی کل دهند و بقول ابی یوسف و محمد رح سه سهم قسمت کنند دو حصه بمدعی کل دهند و یک حصه بمدعی نصف مسئله اگر سرا ی هم بدست ایشان است نصف بدست یکی و نصف بدست دیگرے تمام سرا ے بمدعی کل دهند نصفی بحکم قاضی و نصفی بغیر حکم قاضی مسئله اگر دو کس در دابه دعوی کردند و هر یک ببینه اقامت کردند که در خانه او زاده است و هر یک تاریخ بیان کردند یکے سن دابه موافق تاریخ او ست برا ے او حکم کنند و اگر سن دابه مشکل شد برا ی هر دو بنا صفه حکم شود مسئله اگر بنده بدست مرد یست یکی دعوی غصب کرد و ببینه آورد و دوم دعوی ودیعت کرد و ببینه آورد برا ے هر دو برابر حکم شود مسئله اگر دو کس در اسپی دعوی کردند یکی سوار است و دیگرے لگام گرفته است سوار اولی بود و اگر دو کس در پیراهن دعوی کردند یکی پوشیده و دوم آستین گرفته پوشنده اولی بود و اگر دو کس در دابه خصومت کردند یکی بار بر دابه نهاده است

---

۱۲ شرح هدایه

فلان غائب غصب کردہ ام بدین سخنان بینہ اقامت کرد دفع کردہ شود خصومت مدعی
از وے **مسئلہ** اگر مدعا علیہ گفت از فلان غائب خریدہ ام درین صورت خصومت دفع
نشود و یا مدعی گفت کہ از من این کالا سے دزدیدہ برد ہ است و یا گفت وزدی شدہ است
یا گفت غصب کردہ است و ذوالید میگوید کہ فلان غائب بر من ودیعت نہادہ آن غائب
است و برین سخن ذوالید بینہ اقامت کرد دعوے دفع نشود و بقول محمد رح دفع شود
مسئلہ اگر مدعے میگوید کہ من از فلان غائب خریدہ ام ذوالید میگوید ہمون
بدست من ودیعت نہادہ است دعوے ساقط شود

باب ما یدعیہ الرجلان

مسئلہ اگر کالاے بدست زید است و دو کس دعوے
کردند و ہر یک بینہ آوردند کہ تمام ملک منست برای ہر دو بمناصفہ حکم شود **مسئلہ**
اگر دو مرد بر زنے دعوے نکاح کردند و ہر یک بینہ اقامت کردند ہر دو بینہ ساقط شود
و ہر کرا ازان تصدیق کند و یا تاریخ او سابق بود نکاح او ثابت شود **مسئلہ** اگر دو کس
دعوے کردند و ہر دو بینہ آوردند کہ این کالا از ذوالید خریدہ ام ہر یکی مخیر بود نصف کالا
بنصف ثمن بستاند و یا ترک گیرد و اگر یکے از ایشان بعد از حکم از نصف امتناع آورد و
مدعی دوم نتواند کہ تمام کالا بگیرد و اگر ہر دو تاریخ بیان کردند سابق اولی بود و اگر تاریخ
بیان نکردند و یکے قابض است قابض اولے بود **مسئلہ** اگر یکے دعوی شرا کرد از زید
و دوم دعوے ہبہ و قبض کرد از زید و بینہ اقامت کردند بی تاریخ بینہ شرا اولی بود **مسئلہ**
اگر مردے دعوی شرا از ذوالید کرد و زنی دعوی کرد کہ ذوالید مرا بدین کالا بزنے خواستہ
است میان ہر دو بمناصفہ حکم شود و بقول محمد رح صاحب شرا اولے بود و بر شوہر
قیمت کالا واجب بود برائے زن **مسئلہ** اگر یکے دعوے رہن و قبض کرد و دوم دعوے
ہبہ و قبض کرد و بینہ اقامت کردند بینہ رہن اولے بود **مسئلہ** اگر دو خارج بر ملک
دعوے کردند و بر تاریخ بینہ اقامت کردند سابق اولی بود **مسئلہ** اگر دو کس دعوے
شرا از زید کردند و ہر دو بر ذوالید و بر تاریخ بینہ اقامت کردند سابق اولے بود و اگر
یکے دعوے شرا از زید کرد و دوم از عمرو و ہر دو تاریخ بیان کردند ہر دو را برابر باشند

فوایم دو پیمانہ ساقط شود
زیرا کہ گفتہ بود کہ ہر دو متفق
است کہ عقد مشتری را فسخ کرد
بعضے ۱۲ قول نتواند زیرا کہ بر
از صفت قضا کردہ شدہ بود و
او خود باقضاء مبیع رباع فسخ کردہ
بعد فسخ نیست اورا اگر گفت تمام در
بیت بخلاف آنکہ اگر قبل از فسخ
ترک کردہ باشد در بعضے روایات
جائز است کہ تمام ملکم دہد زیرا کہ

گواہان او در کل ثابت
شد شود و رجوع بنصف بر
مزاحمت بود اکنون فراغتہ نماند
است ۱۲ یعنی بعضے قول فوق شرا اولی
بعضے بر عکس قول فوق شرا اولی
بعضے بر تاریخ اولی و بعضے بر
است و مضمون او چنین است از
امانت ۱۲ منہ

حکم شود و اگر هر دو بینه آورند بینه زن اولے بود اگر هر دو از اقامت بینه عاجز شدند هر دو را سوگند دهند و نکاح فسخ نشود بلکه حکم بمهر مثل کنند اگر مهر مثل آنست که شوهر اعتراف کرد و یا کمتر از انست بقول شوهر حکم کنند و اگر مهر مثل آنست که زن دعوے کرده است و یا بیشتر ازان بقول زن حکم کنند و اگر مهر مثل[۹۱] بیشتر از انست که شوهر اعتراف کرده و کمتر از انست که زن دعوے کرده بمهر مثل حکم کنند **مسئله** اگر در اجازت پیش از استیفاء منفعت اختلاف کردند هر دو سوگند خورند و اگر بعد از استیفاء منفعت اختلاف شد تحالف نکنند و قول قول مستاجر بود و اگر بعد از استیفاء بعض منفعت اختلاف شد هر دو سوگند[۹۲] خورند و در باقے[۹۳] اجازت فسخ شود و در گذشته قول مستاجر معتبر بود **مسئله** اگر زن و شوے اختلاف کردند در متاع خانه انچه صالح مرد انست چون دستار و قبا و کلاه و طیلسان و سلاح و کمر بند و کتب قول مرد معتبر بود و انچه صالح زنان است چون چادر و آئینه و پیراهن و دامنے قول زن معتبر بود و انچه هر دو را صالح است چون اوانے و اسپ و برده و زمین و فراش و نقود شوهر را بود و اگر یکے از زن و شوهر بمرد و ورثهٔ او با زنده اختلاف کردند در متاع خانه انچه صالح مرد انست مرد را بود و انچه صالح زنان ست زن را بود و انچه هر دو را صالح است مر کسے را ست که زنده بود و بقول محمد رح انچه صالح مرد انست مرد را بود و انچه صالح زنان است زن را بود و انچه[۹۴] صالح هر دو را ست مرد را بود اگر زنده است و اگر نه برای ورثهٔ مرد بود و بقول ابی یوسف رح انچه مثل جهاز زن بود وارث زن را دهند و باقی شوهر را بود با سوگند **مسئله** اگر یکے از زن و شوے مملوک بود و در متاع خانه اختلاف کردند تمام متاع آزاد را بود اگر هر دو زنده اند و اگر یکے از ایشان بمرد و ورثهٔ او با زنده در متاع خانه اختلاف شد متاع زنده را بود و بقول ابی یوسف و محمد رح بنده ماذون و مکاتب بمنزلهٔ آزاد است **مسئله** اگر مدعا علیه میگوید که این کالا را فلان غائب بمن ودیعت داده است یا گفت اجارت و یا عاریت داده است و یا فلان غائب بدست من رهن کرده است و یا انه

وطلب سوگند وارث را سوگند دهند بخدای که نمیداند[۵۱] که این بنده اوست **مسئله** اگر مردے بنده را بخرید و یا ببخشیده یافت و قبض کرد و دیگرے دعوی ملکیت این بنده کرد وبینه ندارد سوگند طلب کرد سوگند بر قطع و بتات و بند یعنے بگوید بخدای که بنده اوست **مسئله** اگر دعوے ماے کرد وبینه ندارد سوگند طلب کرد مدعا علیه سوگند را بمالی باز نخرد و یا از سوگند صلح میکند بر چیزے جائز بود و مدعی نتواند[۵۲] که بعد از صلح و فدا سوگند دهد

باب التحالف مسئله اگر بائع و مشترے را اختلاف شد در مقدار ثمن و یا در مقدار مبیع هر که بینه اقامت کند بر او حکم کنند و اگر هر دو بینه اقامت کردند بینه هر که زیادت اثبات کند مقبول[۵۳] بود و اگر هر دو از احضار بینه عاجز آمدند مشتری را گویند بهائیکه بائع دعوی میکند رضاے دهی پس بهتر و الا بیع فسخ کنم و بائع را گویند اگر ایچه مشتری از مبیع دعوے میکند تسلیم میکنے پس بهتر و الا بیع فسخ کنم اگر رضا ندادند قاضے هر دو فریقین را سوگند دهد و ابتدا از پسوگند مشتری کند و چون هر دو سوگند خوردند و یکے طلب فسخ کرد فسخ کند و هر که از ایشان از سوگند نکول آورد لازم شود او را دعوے دیگر **مسئله** اگر در مهلت و یا شرط[۵۴] خیار رویا در قبض بعضے از ثمن و یا بعد از هلاک بعضے از مبیع اختلاف کردند و یا در بدل کتابت و یا بعد از اقاله عقد سلم در راس مال اختلاف کردند تحالف نکنند و قول منکر با سوگند معتبر بود و بقول زفر رح اگر اختلاف کردند در نفے اجل و اثبات او و یا در سلم در قدر اجل تحالف کنند و بقول محمد و شافعی رح با اختلاف در مقدار ثمن بعد از هلاک مبیع تحالف کنند و بیع فسخ شود بر قیمت هلاک و در هلاک بعضے از مبیع یعنی در هلاک یک بنده از دو بنده مبیع بقول ابی یوسف رح تحالف کنند و بیع در بنده زنده فسخ شود و در قیمت بنده هلاک قول مشترے معتبر بود و بقول محمد رح در هر دو بنده تحالف کنند و زنده را رد کنند یا قیمت بنده هالک و بقول اے یوسف و محمد و شافعے رح در بدل کتابت تحالف کنند و کتابت او فسخ شود **مسئله** اگر اختلاف شد در مقدار ثمن بعد از قبض مبیع بعد از اقالت هر دو سوگند خورند و بیع اول باز آید **مسئله** اگر میان زن و شوی در مقدار مهر اختلاف شد هر که بینه اقامت کند برای او

---

۵۱ قولہ نمیداند بنا بر آنکہ نفی میکند علم خود را بملک او و عدم علم ملک در کلام او قطع ثبت زیرا که احتمال است که در دست صورت امانت باشد ۱۲ منہ

۵۲ قولہ نتواند زیرا که بعد از فدا و صلح حق او در عین باطل باشد ۱۲ منہ

۵۳ یعنی مثلاً بائع میگوید که مبیع بیست من است و مشتری میگوید نه بلکه پنج من است ۱۲ منہ

۵۴ بائع میگوید در ثمن این مبیع خیار شرط و مشتری انکار میکند یا بائع میگوید که خیار شرط را اسقاط کردم و مشتری انکار میکند یا بائع میگوید که ثمن را قبض کردم و مشتری انکار میکند یا بائع میگوید که ثمن را بعد از هلاک مبیع قبض کردم و مشتری انکار میکند یا بائع میگوید که ثمن را بعد از اقالت قبض کردم و مشتری انکار میکند یا بائع میگوید که ثمن را بعد از هلاک بعضے از مبیع قبض کردم و مشتری انکار میکند ۱۲ منہ

دراطراف است بنکول قصاص[۵۱] کند و بقول ابی یوسف و محمد رح بنکول در دعوی نفس واطراف
مال لازم نشود **مسئلہ** اگر مدعی گفت کہ بینۂ من حاضر ست و سوگند از خصم طلب
میکند سوگند ندہند و خصم او را گویند کہ میانجے نفس تا سہ روز بدہ و اگر میانجی
ندہد مدعی ملازمت کند یعنے ہر کجا کہ مدعے رود مدعا علیہ با او رود و اگر مدعا علیہ غریب
باشد بمقدار مجلس[۵۲] قاضے ملازمت کند **مسئلہ** سوگند بکلمہ باللہ دہد و بطلاق و عتاق
سوگند ندہد مگر کہ مدعے النکاح[۵۳] کند و سوگند را تغلیظ کند بذکر اوصاف خدا تعالے
و سوگند را بزمان و مکان مخصوص نکنند و بقول شافعی رح اگر دعوی مقدار بیست مثقال
بود اگر در مکہ است سوگند دہد میان رکن و مقام و اگر در مدینہ است نزدیک قبر پیغامبر
علیہ السلام سوگند دہد و در شہر ہاے دیگر در مسجد جامع سوگند دہند و اگر در مسجد جامع
نبود در مسجد محلہ سوگند دہند بعد از نماز دیگر روز جمعہ سوگند دہند **مسئلہ**
جہود را سوگند دہند بخدائے کہ توریت بر موسے علیہ السلام فرستاد و ترسا را سوگند
دہند بخدائے کہ انجیل بر عیسے علیہ السلام فرستاد و مغ[۵۴] را سوگند
دہند بخدائی کہ آتش بیافرید و بت پرست را سوگند دہند بخدائیکہ آن بت را بیافرید و
ایشان را در خانہا[۵۵] عبادت ایشان سوگند ندہند **مسئلہ** سوگند بر حاصل دہند کہ
یعنے در دعوے بیع سوگند دہند بخدائیکہ درمیان شما بیع قائم نیست این زمان و در
دعوے نکاح سوگند دہند بخدائے کہ میان شما نکاح قائم نیست این زمان و در
دعوے غصب سوگند دہند بخدائی کہ بر تو رد آن کالا واجب نیست این زمان و در
دعوے طلاق سوگند دہند بخدائیکہ این زن از تو مبانہ نیست این زمان **مسئلہ**
اگر دعوے شفعہ بود بسبب جوار و یا زن مطلقہ بطلاق باین دعوی نفقہ عدت کند
و مدعا علیہ شافعی رحمۃ اللہ علیہ مذہب است کہ شفعہ جوار و نفقہ میتوتہ بر خود لازم نمی بیند
درین دو مسئلہ سوگند بر سبب دہند یعنے بخدائے کہ بخریدے سرائے در ہمسایگی
مدعی و یا آن خدائیکہ طلاق نداد ے زن را **مسئلہ** در میراث سوگند بر علم دہند
یعنے اگر شخصے را بندہ میراث رسید و دیگرے دعوے ملکیت بندہ میکند و مدعی بینہ ندارد

---

۵۱ قولہ قصاص کنند زیرا کہ اطراف نزد ما مانند نفس است
۵۲ قولہ بمقدار مجلس یعنے اگر مدعی ملازمت نفس تا سہ روز واجب نیست
۵۳ قولہ النکاح یعنے اگر مدعی منکر نکاح باشد
۵۴ قولہ مغ آتش پرست
۵۵ قولہ در خانہا عبادت ایشان سوگند ندہند یعنے در کنشت و دیر و ہمچنین زنار کردن

بقول شافعی رح اگر مدعی بینه ندارد و یا یک گواه آورد قاضی مدعا علیه را سوگند دهد اگر نکول آورد و مدعی را سوگند دهد اگر مدعی سوگند خورد حکم کند بر مدعا علیه بدانچه مدعی دعوی کرده است **مسئله** در دعوی ملک مطلق بینه قابض قبول نکند و اگر قابض و خارج هر دو بینه اقامت کردند بینه خارج اولی بود و بقول شافعی رح بینه ذوالید اولی بود **مسئله** اگر مردے بر زنی دعوے نکاح کرد و زن منکر شد و یا زنے بر مردے دعوے کرد که مرا نکاح کرده است و مرد منکر شد در هر دو صورت منکر را سوگند ندهند و همچنین اگر شوهر بر زن و یا زن بر شوهر بعد از عدة دعوے مراجعة کرد و مدعا علیه منکر شد سوگند ندهند و همچنین اگر شوهر بر زن و یا زن بر شوهر دعوے کرد که در مدت چهار ماه شوهر رجوع از ایلا کرده است و مدعا علیه منکر شد سوگند ندهند و همچنین اگر کنیزک بر مولی دعوے میکند که از مولی فرزند آورده ام و مولے منکر است سوگند ندهند و همچنین اگر بر مجهول نسبی شخصے دعوی کرد که بنده ادست داد منکر شد و یا مجهول نسبی بر شخصے دعوی کرد که من بنده توام منکر را سوگند ندهند و همچنین اگر بر مجهول نسبی دعوے کرد که پسر منست و یا مجهول نسب بر شخصے دعوی کرد که من پسر توام منکر را سوگند ندهند و همچنین اگر معروفے بر مجهولی دعوے اعتاق و ولا میکند و یا مجهولے بر معروفے دعوے کرد که مرا آزاد کرده و یا من بعقد ولا بسته منکر را سوگند ندهند و بقول ابی یوسف و محمد رح در هر شش مسئله منکر را سوگند دهند **مسئله** در دعوے حدود و لعان منکر را باتفاق سوگند ندهند و دعوے لعان چنان ست که زن بر شوهر دعوے میکند که مرا بزنا قذف کرده است بروے لعان واجب است و شوهر منکر شود سوگند ندهند و قاضی امام فخر الدین رح در جامع صغیر گفته است که درین شش چیز فتوے بقول ابی یوسف و محمد رح است **مسئله** در دعوے دزدی منکر را سوگند دهند اگر نکول آورد مال را ضامن شود و دست نزنند **مسئله** اگر زن بر شوهر پیش از دخول دعوی طلاق کرد شوهر منکر شد سوگند دهند اگر نکول آورد نصف مهر را ضامن شود **مسئله** در دعوی قصاص منکر را سوگند دهند اگر نکول آورد پس اگر دعوے قصاص در نفس ست حبس کنند تا اقرار کند و یا سوگند خورد و اگر دعوے

قولہ راجعتہ یعنے دعوے رجوع کردن در طلاق رجعی ۱۲ غفرلہ

قولہ قولہ سوگند ندہند زیرا کہ حدود بشبہات ساقط میشود و بسبب انکار ثبوت واقع نمیشود **مسئلہ** در دعوی عقار قابض ثابت می شود اگر چہ گواہان یا علم قاضی دعوا می لصحیح ازبرای آنکہ دران وقت ثبوت مدعی و مدعا علیہ است ازیرا کہ خواند کہ عقار در دست دیگرے باشد و این

مسئلہ در دعوے شفعہ و مشتری شفیع را بر آن ملک قابض یابد و شفیع آن ملک از دست مشتری بیرون آرد و مشتری دعوی کند کہ ملک من است و شفیع گواہ آرد کہ ملک بایع است و بایع ازو بمن فروخت

وکیل یا موکل بمرد و یا دیوانه شد بدیوانگی مطبق یعنی تا بسال[۱] ماند و یا مرتد شد و بدار حرب ملحق شد وکالت باطل شود و بقول محمد رح اگر وکیل و یا موکل بعد از ارتداد و لحوق بدار حرب مسلمان نشده باز آمد وکالت باز آید **مسئله** بجدا شدن شریکان از شرکت وکالت باطل شود **مسئله** اگر مکاتب بعد از توکیل عاجز شد و یا بنده ماذون بعد از توکیل محجور شد وکالت باطل شود

کتاب الدعوی

مسئله دعوی[۲] عبارت از اضافت چیزیست بنفس خود در حال خصومت و مدعی کسی است که اگر ترک خصومت گیرد برو جبر نکنند و مدعا علیه کسی است که اگر ترک خصومت گیرد برای جواب دعوی خبر کنند **مسئله** دعوی جائز بنود تا چیزی ذکر نکنند که جنس و مقدار معلوم بود **مسئله** اگر دعوی کالای کرد که در دست مدعا علیه است مدعا علیه را جبر کنند تا کالا را حاضر آرد تا در حالت دعوی و گواهی دادن گواهان و سوگند دادن مدعا علیه بکالا اشارت کنند و اگر دعوی در چیزیست که احضار آن متعذر است آن ذکر کند و در دعوی عقار حدود[۳] ذکر کند و اگر سه حد گفت بسنده بود و بقول زفر رح دعوی جائز بنود تا ذکر هر چهار حد نکند و در دیگر حد نام صاحب حد و نام پدر و جد او گوید اگر صاحب حد مشهور است نام او بسنده کند و در دعوی ذکر کند که عقار و غیر آن بدست مدعا علیه است و اگر مدعا علیه اقرار کرد که عقار در قبض اوست مدعی تصدیق کرد ثابت نشود تا مدعی بینه اقامت نکند که عقار بدست مدعا علیه است و یا قاضی را قبض مدعا علیه معلوم بود و قبض منقول بتصادق ثابت میشود و نیز در دعوی ذکر کند که مدعی از مدعا علیه کالا طلب میکند و اگر دعوے دین بود باید که صفت دین بگوید و نیز ذکر کند که مدعی دین طلب میکند و چون دعوی درست شد قاضی از مدعا علیه بپرسد از حال دعوی اگر مدعا علیه اقرار کرد و یا منکر شد و مدعی بینه اقامت کرد حکم کند بر مدعا علیه و اگر مدعی از اقامت بینه عاجز آمد سوگند مدعا علیه طلب کرد مدعا علیه را سوگند دهد و اگر بر مدعا علیه سوگند عرضه کرد مدعا علیه یکبار نکول آورد و گفت سوگند نمیخورم و یا خاموش شد قاضی بر مدعا علیه حکم کند و عرض کردن سوگند سه بار مسند و بست **مسئله** سوگند بر مدعی رد نکنند و

---

[۱] قولہ بسال الخ یہ تقیید اتفاقی ہے امام محمد کے نزدیک ایسا ہی ہے امام ابو یوسف کے نزدیک ایک سال کا انتظار نہیں کیا جائے گا بلکہ قاضی کے اجتہاد پر ہے جتنا زمانہ گزرنے پر اس کو یقین ہو جائے کہ اب یہ واپس نہیں آئے گا اتنا زمانہ گزرنے پر وکالت باطل ہو جائے گی اور یہی قول مفتی بہ ہے کذا فی الدر المختار وغیرہ

[۲] قولہ دعوی الخ دعوی کی تعریف میں بعض نسخوں میں یہ اضافہ ہے کہ دعوی ایسا قول ہے جو مقبول ہونے کا احتمال رکھتا ہو اس قید سے وہ قول خارج ہو گیا جو مقبول ہونے کا احتمال نہ رکھتا ہو جیسے کسی نے کہا کہ میں نے زید کا مال غصب کیا ہے اور زید نے اس کا انکار کیا تو یہ قول مقبول ہونے کا احتمال نہیں رکھتا کیونکہ اس کا اقرار کرنا اپنے اوپر ضرر کا اقرار کرنا ہے اور ضرر کا اقرار کرنا مقبول نہیں ہوتا اس لئے یہ قول دعوی نہیں ہے کذا فی الدر المختار وغیرہ

[۳] قولہ حدود الخ حد کی تعریف یہ ہے کہ وہ ایسا خط ہے جو ایک زمین کو دوسری زمین سے جدا کرتا ہو اور حد کی تعیین کے لئے ضروری ہے کہ حد کے چاروں طرف کی چیزوں کا ذکر کیا جائے اور ہر طرف کی چیز کا ذکر کرنے کے بعد اس کے صاحب کا نام اور اس کے باپ دادا کا نام ذکر کیا جائے اور اگر صاحب حد مشہور ہو تو اس کا نام ذکر کرنا کافی ہے کذا فی الدر المختار وغیرہ

مقبول بنود فاما برای آنکه تا دست وکیل از ایشان کوتاه شود مسموع بود مسئله اگر وکیل مدعی
ویا وکیل مدعا علیه پیش قاضی اقرار کرد بر موکل جائز[۵۱] بود واگر در غیر مجلس قاضی اقرار کرد
جائز نبود وبقول شافعی رح وقول زفر رح وقول اول از ابی یوسف رح در هر دو وجه جائز
نبود وبقول آخر از ابی یوسف رح در هر دو وجه جائز بود مسئله اگر صیانجی رب مال را وکیل کرد
برای قبض دین از مدیون جائز بود مسئله اگر مردی دعوی کرد بر زید که من وکیلم از
از فلان غائب برای قبض دین که در ذمه تست وزید تصدیق کرد بفرمایند تا زید دین
بوکیل تسلیم کند پس اگر غائب حاضر شد وبوکالت تصدیق کرد زید از دین برست شود
اگر غائب از وکالت منکر شد زید بار دوم دین را بطالب دهد و بر وکیل رجوع کند بدانچه
اول بار داده است اگر دین بدست وکیل موجود بود واگر دین هلاک شده است زید
نتواند که بر وکیل رجوع کند مگر که وکیل صیانجی شده باشد وقتیکه زید دین بدو داده است
واگر مدیون وکالت تصدیق نکرده بسبب دعوی دین بدو داد و موکل از وکالت منکر شد
و دین از مدیون بستد و این صورت مدیون بر وکیل رجوع کند مسئله اگر شخصی دعوی
وکالت بقبض ودیعت کرد و مودع تصدیق وکالت و دیعت کرد و ودیعت بوکیل ندهد
و همچنان اگر وکیل مودع دعوی خریدن ودیعت کرد از مالک و مودع تصدیق کرد
نیز ودیعت بمدعی ندهد واگر دعوی کرد که مودع مرده و ودیعت برای مدعی میراث گذاشت
مودع تصدیق کرد و ودیعت بمدعی[۵۲] ندهد مسئله اگر وکیل بقبض از غریم مطالبه مال کرد
غریم گفت که رب مال استیفا کرده است غریم مال بوکیل دهد و غریم متبعیه کند و رب مال را
سوگند دهد مسئله اگر وکیل مشتری بر بائع دعوی عیب جاریه کرد و بائع گفت مشتری
بعیب رضا داده است جاریه بر بائع رد نکند تا مشتری سوگند بخورد مسئله اگر ده درم
بمردی داد تا بر اهل من اورا انفاق کند و مامور ده درم از مال خود بر اهل موکل انفاق
کرد این ده درم بمقابله آن ده درم شود

باب فی عزل الوکیل

مسئله اگر وکیل را عزل موکل معلوم شد وکالت باطل
شود وبقول شافعی رح وکیل بعزل معزول شود اگرچه خبر عزل بدو نرسد مسئله اگر

[۵۱] قوله جائز نبود زیرا که چون وکیل صحیح شد پس در توکیل دخل بود بر آنکه موکل را در آن اختیار بود از قرار دادن کار مسلمان بخصومت بحضور قاضی بر موکل فرود آرد و در نزد یک امام اعظم رح اقراری معتبر است واگر بحضور قاضی اقرار نکرده است معتبر نیست بخلاف امام ابو یوسف رح که نزد یک وی معتبر است اگرچه بحضور قاضی اقرار نکرده باشد

[۵۲] بخلاف امین زیرا که مودع بر ایشان ولایت دارد و وکیل بر موکل ولایت ندارد زیرا که وکیل مامور بخصومت است نه بقبض و ودیعت و بقبض مامور نیست و ودیعت بدو نداده است پس ضمان بر وی واجب است

[۵۳] قوله مدعی یعنی وکیل مدعی و قضا بر وفق دعوی کرد و این ده درم بمقابله آن ده درم شود بدان که اندوختن مال مسلمان را انفاق نامند

اگر وکیل اقرار کرد بعیب قدیم چون انگشت و دندان زائد وکیل بر موکل رد کند مسئلہ اگر وکیل بنیہ فروخت و موکل میگوید کہ بنقد فرمودہ ام و وکیل گوید کہ بمطلق ثمن فروختن فرمودہ قول موکل معتبر بود و اگر رب مال میگوید کہ بنقد فرمودہ ام و مضارب میگوید کہ مال بمضاربہ دادے و ہیچ نگفتے قول مضارب معتبر بود مسئلہ اگر وکیل ثمن رہن بستد و بدست او ہلاک شد ضامن نشود و ہمچنین اگر میانجی ستد و مال بر کفیل ہلاک شد یعنی اگر پیش قاضی دعوے کرد و قاضی بہ برات اصیل حکم کرد بمجرد کفالت چنانچہ مذہب مالک است وکیل مفلس بگرد وکیل ضامن نشود مسئلہ اگر دو وکیل گرفت یک وکیل در غیبت دوم تصرف نکند مگر در خصومت و طلاق بعوض و اعتاق بغیر بدل و رد ودیعت و رد قرض و بقول زفر رح یکی در غیبت وکیل دوم خصومت نکنند مسئلہ وکیل نتواند کہ دیگرے را وکیل گیرد مگر باذن موکل و یا بگفت وکیل را موکل اعمل برایک و اگر وکیل اول دیگرے را بی اذن موکل وکیل گرفت و وکیل دوم بحضور وکیل اول تصرف کرد جائز بود و بقول زفر رحمۃ اللہ علیہ جائز نبود مسئلہ اگر اجنبی و یا وکیل دوم در غیبت اول تصرف کرد و وکیل اجازت کرد جائز بود مسئلہ اگر بندہ یا مکاتب یا دمی دختر خود صغیرہ حرہ مسلمان را تزویج کرد و یا برای این دختر از مال او خریدند و یا فروختند جائز نبود

باب الوکالۃ بالخصومۃ والقبض

مسئلہ اگر وکیل گرفت بخصومت یا بتقاضا کردن وکیل نتواند کہ قبض کند و این قول زفر رح است و ہمچنین است فتوی و بقول علماء ثلثہ تواند کہ قبض کند مسئلہ وکیل بقبض دین وکیل است بخصومت تا اگر مدعا علیہ بحضور وکیل بینہ اقامت کرد باستیفاء موکل و یا برای وی نشنوند و بقول ابی یوسف و محمد رح وکیل بقبض دین وکیل نیست بخصومت و اقامت بینہ مدعا علیہ بر وکیل نشنوند مسئلہ وکیل بقبض عین وکیل نیست بخصومت تا اگر ذوالید بینہ اقامت کرد بر روے وکیل کہ موکل تو بدست من چیزی فروختہ است بینہ مسموع نبود و برای دفع خصومت مسموع بود پس توقف کند تا موکل حاضر شود و ہمچنین اگر زن و یا بندہ بر وکیل کہ ایشان را از شہری بشہری دیگر برد بینہ بطلاق و یا باعتاق اقامت کردند بینہ اثبات طلاق و عتق

---

۱۷ قولہ وکیل بقبض دین وکیل نیست بخصومت یعنی اگر مدیون منکر دین شود وکیل قبض را حق نیست کہ خصومت کند و دعوی بر مدیون کند و بینہ اقامت کند بلکہ وکیل خصومت را باید کہ دعوی بر مدیون کند و بینہ اقامت کند و ہمچنین وکیل بقبض عین را حق نیست کہ خصومت کند و دعوی بر ذوالید کند و بینہ اقامت کند بلکہ وکیل خصومت را باید کہ دعوی بر ذوالید کند و بینہ اقامت کند و ہمچنین وکیل بطلاق و عتاق را حق نیست کہ خصومت کند و دعوی بر زوج و مولی کند و بینہ اقامت کند بلکہ وکیل خصومت را باید کہ دعوی بر زوج و مولی کند و بینہ اقامت کند و ہمچنین وکیل بقبض ودیعت و قرض و رد ودیعت و رد قرض را حق نیست کہ خصومت کند و دعوی بر مودع و مقترض کند و بینہ اقامت کند بلکہ وکیل خصومت را باید کہ دعوی بر مودع و مقترض کند و بینہ اقامت کند و ہمچنین وکیل بطلاق و عتاق را حق نیست کہ خصومت کند و دعوی بر زوج و مولی کند و بینہ اقامت کند بلکہ وکیل خصومت را باید کہ دعوی بر زوج و مولی کند و بینہ اقامت کند و ہمچنین وکیل بقبض ودیعت و قرض و رد ودیعت و رد قرض را حق نیست کہ خصومت کند و دعوی بر مودع و مقترض کند و بینہ اقامت کند بلکہ وکیل خصومت را باید کہ دعوی بر مودع و مقترض کند و بینہ اقامت کند

پیش از قبض موکل بنده مرد از مال مشتری هلاک شود و دین در ذمه او باقی بود و بقول ابی یوسف و محمد رح در هر دو وجه شرا بر ای موکل واقع شود **مسئلہ** اگر هزار درم بوکیل داد و گفت بدان هزار درم جاریه برای من بخر و وکیل بخرید موکل میگوید که بنا نصد خریده و وکیل میگوید که بهزار درم خریده ام و بایع تصدیق کرد قول وکیل معتبر بود و اگر هزار درم نداده است قول موکل معتبر بود **مسئلہ** اگر وکیل گرفت بخریدن بنده معین با تعیین ثمن و وکیل خرید و گفت بهزار درم خریده ام و بایع تصدیق کرد و موکل میگوید که بنا نصد خریده هر دو سوگند خورند و بقول ابی یوسف و محمد رح سوگند ندهند و قول قول وکیل باشد با سوگند **مسئلہ** اگر بنده مر زید را گفت که نفس من از مولی برای من بخر بهزار درم و بنده هزار درم داد و زید گفت بنده را برای او خریده ام و بایع همین شرط فروخت بنده آزاد شود و ولاء او مولی را بود و اگر زید گفت این بنده را خریده ام و برین زیادت نکرد بنده ملک مشتری بود و هزار درم که بنده داده است بایع را بود و بر مشتری هزار درم دیگر لازم شود **مسئلہ** اگر بنده را گفت نفس خود برای من بخر و بنده مولی را گفت که نفس مرا برای فلان بهزار درم بفروش و مولی فروخت بیع برای امر واقع شود و آن بنده مر او را باشد و اگر بنده مولی را گفت که مرا بفروش و گفت برای فلان در بنصورت بنده آزاد شود **فصل** وکیل ببیع و شرا نتواند که با کسی بیع و شرا کند که گواهی او برای وکیل رد شود چنانچه پدر و جد و غیر آن و بقول ابی یوسف و محمد رح جائز بود که بابت ایشان بفروشد مگر بدست بنده خود و مکاتب خود **مسئلہ** وکیل ببیع تواند که بادک و بسیار و بغیر نقود و بمهلت بفروشد و بقول ابی یوسف و محمد رحمۃ اللہ علیہما غیر نقود و تعیین فاحش جائز نبود **مسئلہ** وکیل شرا اگر بمثل قیمت و یا بغبن یسیر بخرد جائز بود و اگر بغبن فاحش خرید جائز نبود و بغبن یسیر آنست که در قیمت مقومان در آید و غبن فاحش آنکه در قیمت مقومان در نیاید **مسئلہ** اگر وکیل کرد بفروختن بنده و وکیل نبه بنده فروخت جائز بود و بقول ابی یوسف و محمد رحمۃ اللہ علیہما جائز نبود **مسئلہ** اگر وکیل گرفت بخریدن بنده و وکیل نصف بنده خرید موقوف بود تا خریدن نصف دیگر **مسئلہ** اگر مشتری مبیع را برد وکیل بائع بسبب عیب به بینه و یا سکول سوگند رد کند و وکیل نیز بر موکل رد کند و همچنین

---

۱ قولہ اگر دو سو گفته نه گفته هزار اختلاف کرده اند در مقدار نفس دو گواه نزدیکی یست ۱۲ یعنی

۲ قولہ عبد تجارت عبد اشتراق بمال است و مبیع بر گردن غلام تعلق خورد قبول اشتراق بمال است ۱۲ منه

۳ قولہ اگر درم نداده این وقتی است که قیمت کمتر نباشد از پنج درم باشد و اگر از پنج باشد قبض شرط است ۱۲ منه

۴ یعنی آزاد نشود برای سبب نسبت کردن شرا بنفس خود پس شد انعقاد بیع برای موکل ۱۲ منه

۵ یعنی در غیر نقود و در غیر نقد البلد ۱۲ منه

۶ یعنی در غیر یسیر ۱۲ منه

۷ یعنی اگر بغبن یسیر بفروشد ۱۲ منه

۸ یعنی اگر بغبن یسیر بخرد ۱۲ منه

۹ یعنی اگر بغبن فاحش بفروشد ۱۲ منه

۱۰ یعنی اگر بغبن فاحش بخرد ۱۲ منه

۱۱ یعنی در عقار که در حیوانات ده دوازده است ۱۲ منه

صرف باطل نشود واگر وکیل پیش از قبض عوضین از مجلس رفت وموکل حاضر است صرف باطل شود وهمچنین در عقد سلم مفارقت وکیل مفسد عقد است نه مفارقت موکل **مسئله** اگر وکیل کرد برای خریدن ده رطل گوشت بیکدرم ووکیل یک درم بیست رطل خرید از گوشتیکه ده رطل ازان بیکدرم فروخته میشود ده رطل ازان بیک درم موکل را لازم آید وبقول ابی یوسف ومحمد رح هر بیست رطل بر موکل بیک درم لازم شود **مسئله** اگر وکیل گرفت بخریدن کالای معین وکیل نتواند که کالای معین را بخود بخرد واگر بهای معین بود وکیل بخلاف جنس آن بخرید وبهای معین نبود ووکیل بمقابله متاعی خرید این شرا برای وکیل واقع شود **مسئله** اگر وکیل گرفت بخریدن بنده غیر معین ووکیل بنده خرید شرا برای وکیل واقع شود مگر که وکیل گوید در وقت خریدن نیت برای موکل کرده ام یا بمال موکل خریده باشد یعنی اضافت عقد بدراهم موکل کرده باشد انگاه شرا برای موکل واقع شود **مسئله** اگر وکیل گرفت بخریدن بنده بهای معین ووکیل گفت این بنده برای تو خریده ام موکل میگوید که برای خود خریده قول موکل معتبر بود اگر بهای نداده است واگر بهای داده است قول وکیل معتبر بود وبقول ابی یوسف ومحمد رح اگر بهای بوکیل داده است یا نداده است قول وکیل معتبر بود **مسئله** اگر زید عمرو را گفت که این بنده برای بکر بفروش وعمرو فروخت وزید از وکالت منکر شد مگر تواند که بنده از زید بستاند مگر که بکر از توکیل منکر شود واگر بعد از انکار بکر زید بنده به بکر تسلیم کرد وبکر قبض کرد از تسلیم بمنزله بیع دوم بود **مسئله** اگر وکیل گرفت بخریدن دو بنده معین بی تعیین بمثن ووکیل یکی ازین دو بنده خرید برای موکل درست باشد **مسئله** اگر وکیل گرفت بخریدن دو بنده بهزار درم وقیمت هر دو بنده برابر است ویکی از دو بنده خرید بپانصد درم ویا کمتر از ان جائز بود واگر زیادت از پانصد درم خرید جائز نبود مگر که بنده دوم را پیش از خصومت بباقی از هزار درم بخرد بیع هر دو بنده برای موکل واقع شود وبقول ابی یوسف ومحمد رح اگر زیادت از پانصد غبن یسیر بود وبه بقیه ثمن بنده دوم حاصل شود جائز بود **مسئله** اگر زید بر یکی هزار درم یافت داشت ووکیل گرفت مدیون را تا بدان هزار درم بنده معین برای موکل بخرد ووکیل خرید جائز بود واگر بنده معین نکرد ووکیل بنده خرید برای وکیل نافذ شود تا اگر

نگردد و استیفاء حدود و قصاص در غیبت موکل از مجلس قاضی توکیل جائز نیست **مسئله** عقود دیگه وکیل بخود اضافت کند چون بیع و اجارت و صلح انا قرار حقوق آن بوکیل متعلق شود اگر وکیل مجبور نبود پس از بیع و شرا تسلیم و قبض مبیع و قبض ثمن و رجوع به ثمن در وقت استحقاق و خصومت در عیب بر وکیل بود و بقول شافعی رح بر موکل متعلق شود **مسئله** ملک در مبیع بابتداء موکل را ثابت شود تا اگر وکیل قریب خود را خرید برای موکل آزاد نشود **مسئله** عقود دیگه بسوی موکل اضافت کند چون نکاح و صلح از دم عمد و خلع و صلح از انکار حقوق این عقود بموکل متعلق شود پس مطالبه مهر و تسلیم زوجه بر وکیل نبود **مسئله** اگر موکل از مشتری بها طلب کرد تواند که ندهد و اگر داد جائز بود و وکیل بار دوم مطالبه ثمن نکند

باب الوکالة بالبیع والشراء

مسئله اگر وکیل گرفت برای خریدن جامه مزدی و یا خریدن اسپ و شتر جائز بود اگر تعیین ثمن نکرد **مسئله** اگر وکیل گرفت برای خریدن بنده و یا سرای اگر تعیین ثمن کرد جائز بود و اگر تعیین ثمن نکرد جائز نبود **مسئله** اگر وکیل گرفت برای خریدن طعام بگندم و آرد گندم واقع شود **مسئله** اگر مبیع بدست وکیل بود تواند که رد کند بسبب عیب و اگر موکل تسلیم کرد نتواند که رد کند مگر بفرمان موکل **مسئله** اگر وکیل بها از مال خود داد تواند که از مشتری مبیع حبس کند برای ثمن اگر درین مسئله مبیع پیش از حبس بدست وکیل هلاک شد از مال موکل هلاک شود و ثمن از ذمه موکل ساقط نشود و اگر مبیع بعد از حبس وکیل هلاک شد حکم او حکم مبیع که بدست بائع بود پس ثمن از ذمه موکل ساقط شود و بقول ابی یوسف رح حکم او حکم هلاک مرهون بدست مرتهن بود تا اگر ثمن بیشتر از قیمت مبیع بود ضمان قیمت بر وکیل لازم آید و وکیل بزیادت بر موکل رجوع کند و بقول زفر رح وکیل نتواند که برای استیفاء ثمن مبیع را حبس کند و اگر حبس کرد غاصب شود بعد از هلاک ضمان غصب بر وکیل لازم شود یعنی تمام قیمت بر وکیل لازم شود **مسئله** اگر برای عقد صرف و یا برای عقد سلم وکیل گرفت و وکیل عقد صرف کرد و موکل پیش از قبض عوضین از مجلس رفت و وکیل در مجلس صرف قبض و تسلیم کرد

گواہی دادند بر رجوع قیمت ضمان واجب شود و اگر بقصاص گواہی دادند بر رجوع دیت ضمان واجب شود و گواہان را نگشند و بقول شافعی رح گواہان را بکشند **مسئلہ** اگر گواہان فرع رجوع کردند تاوان دہند و اگر شہود اصل گفتند کہ شہود فرع را گواہ نگرفتہ ایم تاوان ندہند و اگر گفتند کہ اشہاد کردہ ایم و لیکن غلط کردہ ایم نیز تاوان ندہند و بقول محمد رح تاوان دہند **مسئلہ** اگر گواہان اصل و فرع رجوع کردند بر گواہان فرع تاوان واجب شود نہ بر گواہان اصل و بقول محمد رح مشہود علیہ مخیر بود در تضمین گواہان فرع و اصل **مسئلہ** اگر گواہان فرع گفتند کہ گواہان اصل در رجوع گفتہ اند و یا غلط کردہ بقول ایشان التفات نکنند **مسئلہ** اگر مزکے از تزکیہ رجوع کرد ضامن شود و بقول ابی یوسف و محمد رح ضامن نشود **مسئلہ** اگر دو گواہ گواہی دادند کہ زید بدخول سرائے سوگند خوردہ است و دو گواہ بدخول گواہے دادند و گواہان سوگند و وجود شرط رجوع ہر دو کردند گواہان سوگند تاوان دہند نہ گواہان شرط تا اگر دو گواہ گواہے دادند کہ زید عتق بندہ و باطلاق زن پس از دخول ایشان در سرائے معلق کردہ است و دو گواہ بدر آمدن ایشان در سرائے گواہی دادند و ہر دو طائفہ رجوع کردند گواہان سوگند تاوان دہند نہ گواہان وجود شرط **مسئلہ** اگر گواہان زنا و احصان رجوع کردند بعد از رجم گواہان زنا تاوان دہند نہ گواہان احصان

کتاب الوکالۃ

مسئلہ توکیل عبارت از ایستادہ کردن دیگری است بجاے خود در تصرف **مسئلہ** ہر عقدی کہ موکل تواند کرد جائز بود کہ وکیل گیرد و شرط است کہ وکیل عاقل بود بعقد تا اگر بندہ مجور را و یا کودک عاقل را در بیع و شرا وکیل گرفت جائز بود و حقوق عقد بر ایشان متعلق نشود **مسئلہ** توکیل جائز بود از کسی کہ مالک تصرف بود **مسئلہ** وکیل گرفتن جائز نیست بخصومت در حقوق بے رضاے خصم مگر آنکہ موکل بیمار و یا غائب بود بمسافت سفر یا در عزیمت رواں کردن بود و یا موکل مخدرہ بود در ین مسائل توکیل بخصومت بی رضاے خصم جائز بود و بقول ابی یوسف و محمد و شافعی رح توکیل بخصومت بے رضاے خصم در جمیع مسائل جائز است **مسئلہ** وکیل گرفتن برای دادن و ستدن حقوق جائز است

---

۱ قولہ بگواہان سوگند نیز الخ بیان خلاف و وفاق مفتی است بعد از اتفاق کہ گواہان سوگند نیز الخ

۲ قولہ مخدرہ زنی باشد کہ رود نشستہ و بمسئلہ روا است کہ غیر خود را وکیل گیرد رضا نخست خود در ابری سیارد و شرط وکالت آنست کہ موکل مالک تصرف باشد بچیزے کہ او را وکیل گیرد و وکیل عاقل باشد یا غلام تاوان بر سبب ملک است

۳ قولہ ضامن نشود و در بیان آنست کہ ضمان بر کہ واجب شود و بر کہ واجب نشود

۴ قولہ ضامن نشود و در بیان آنست کہ ضمان بر کہ واجب شود و بر کہ واجب نشود

۵ قولہ بقول ایشان التفات نکنند و در بیان آنست کہ ضمان بر کہ واجب شود و بر کہ واجب نشود

۶ قولہ ضامن نشود و در بیان آنست کہ ضمان بر کہ واجب شود و بر کہ واجب نشود

پیش او رود گواهان فرع گفته ما نمیدانیم که این زن فلانه مذکوره است یا نی قاضی از مدعی و گواه دیگر برای تعریف مذکوره طلب کند و همچنین اگر نامه قاضی بقاضی دیگر رسید و در ان مذکور است که پیش من فلان بن فلان گواهی داد که فلان بن فلان را بر زید بن فلان چندین مال است و زید منکر شد که من زید بن فلان نیستم پس نامه بردی حجت نشود تا دو گواه دیگر گواهی ندهند که این زید فلان بن فلان است **مسئله** اگر گواهی فرع گویند و یا در نامه قاضی بسوی قاضی دیگر نویسند که فلانه بنت فلان بیمیه است روا نباشد تا نسبت بقبیله خاصه نکنند **مسئله** اگر گواه اقرار کرد که گواهی دروغ داده است تشهیر کنند و تعزیر نکنند و بقول ابی یوسف و محمد و شافعی رح ضرب و حبس کنند

کتاب الرجوع عن الشهادة

مسئله باز گشتن از گواهی جایز بود اگر بحضور قاضی

مسئله اگر گواهان پیش از حکم رجوع کردند قاضی قضا نکند و اگر بعد از حکم رجوع کردند قضا فسخ نشود و انچه بدان گواهی داده اند برای مشهود علیه و آن بر شود واجب آید اگر مدعی مال قبض کرده باشد عین و یا دین بود **مسئله** اگر یک گواه رجوع کرد بعد از حکم و قبض مدعی نصف مال ضامن شود **مسئله** در رجوع بقیهٔ شهود معتبر است نه رجوع راجع تا اگر سه گواه گواهی دادند و یکی رجوع کرد هیچ ضامن نشود و اگر دوم نیز رجوع کرد بر هر دو نصف تاوان واجب شود و اگر یک مرد و دو زن گواهی دادند یک زن رجوع کرد ربع مال تاوان دهد و اگر دوم زن نیز رجوع کرد بر هر دو نصف مال تاوان واجب شود و اگر یک مرد و ده زن گواهی دادند و هشت زن رجوع کردند هیچ واجب نشود و اگر نهم زن نیز رجوع کرد بر هر نه زن ربع مال تاوان واجب شود و اگر ده زن مرد دهم رجوع کردند تاوان مال شش سهم شود یک سدس بر مرد واجب شود و پنج سدس بر ده زن واجب شود و بقول ابی یوسف و محمد رح نصف مال بر مرد واجب شود و نصف بر ده زن واجب شود **مسئله** اگر دو مرد بر زنی دیگر بر مردی بنکاح گواهی دادند بمقدار مهر مثل و هر دو گواه رجوع کردند تاوان واجب نشود و اگر بزیادت از مهر مثل گواهی دادند بزیادت ضامن شوند **مسئله** اگر به بیع چیزی بمثل قیمت و بزیادت از قیمت گواهی دادند و رجوع کردند ضامن نشوند و اگر بنقصان قیمت گواهی دادند بنقصان ضامن شوند **مسئله** اگر بطلاق پیش از وطی گواهی دادند بر رجوع نصف مال مهر ضامن شوند و اگر بطلاق بعد از وطی گواهی دادند ضامن نشوند و اگر بعتق بنده

ف وقد تشهیر یعنی در بازارها و مجلسها ندا کرده نشود که فلان شاهدی دروغ داده است از دو چیز گفته اند یعنی ف تا دیگر کسی بشهادت قانع نشود زیرا که رجوع از شهادت فسخ شهادت است پس انچه بر اساس شهادت مختص است از مجلس قاضی برا فسخ او نیز مختص است **مسئله** اگر یکی از دو گواه از شهادت رجوع کرد نصف مشهود را ضامن شود و اگر یکی از سه گواه رجوع کرد ضمان لازم نیاید و اگر یکی از چهار گواه رجوع کرد ضمان ربع لازم آید و اگر یکی از پنج گواه رجوع کرد ضمان پنج یک لازم آید و اگر یکی از شش گواه رجوع کرد ضمان شش یک لازم آید و اگر یکی از هفت گواه رجوع کرد ضمان هفت یک لازم آید و اگر یکی از هشت گواه رجوع کرد ضمان هشت یک لازم آید و اگر یکی از نه گواه رجوع کرد ضمان نه یک لازم آید و اگر یکی از ده گواه رجوع کرد ضمان ده یک لازم آید یعنی در شرح وقایه است

مسئلہ اگر گواہان گواہی دارند کہ این سرا بدست زید یک ماہ بودہ است و زید زندہ است گواہی نشنوند و بروایتی از ابی یوسف رح شنوند **مسئلہ** اگر مدعا علیہ اقرار کرد کہ این سرای بدست مدعی بودہ است و یا گواہان گواہی دادند کہ مدعی علیہ اقرار کردہ است کہ سرائے بدست مدعی بودہ است در ہر دو صورت سرائے بمدعی دہند

باب الشهادة علی الشهادة

مسئلہ گواہی گواہان فرع در آنچہ بشبہہ ساقط نشود مقبول بود و در چیزے کہ بشبہہ ساقط میشود چنانچہ حدود و قصاص گواہی گواہان فرع نشنوند **مسئلہ** اگر دو گواہ فرع بر گواہی دو گواہ اصل گواہے دہند مقبول بود و بقول شافعی رح اگر چہار گواہ فرع از دو گواہ اصل گواہی دہند از ہر اصلے دو فرع مقبول بود **مسئلہ** اگر یک گواہ فرع از یک گواہ اصلی گواہی دہد نشنوند و بقول مالک رح شنوند **مسئلہ** صفت اشہاد آنست کہ گواہ اصل گواہ فرع را گوید کہ گواہ ہے دہ بر گواہے من کہ من گواہے میدہم کہ فلان نزد یک من بچندین درم برائے فلان اقرار کردہ است **مسئلہ** صفت ادائے گواہی فرع آنست کہ گواہ فرع گوید گواہی میدہم کہ فلان مرا گواہ کردہ است بر گواہی خود کہ زید نزد یک او بچندین درم برائے عمر و اقرار کردہ است و فلان گفتہ است مرا کہ گواہی دہ بر گواہی من باقرار زید **مسئلہ** گواہی گواہان فرع نشنوند مگر کہ گواہان اصل مردہ و یا بیمار باشند بہ بیماری کہ در مجلس قاضی نتواند آمد و یا در سفر باشد مسافت سہ روزہ یا بیشتر و بقولی از ابی یوسف رح اگر شہود اصل غائب اند از شہر بمسافتی کہ اگر بامداد برای ادائے شہادت در مجلس قاضی آیند شب در خانہ نرسند گواہی گواہان فرع نشنوند **مسئلہ** اگر شہود فرع شہود اصل را تعدیل کردند جائز بود و اگر از تعدیل شہود اصل شہود فرع ساکت آید قاضی از شہود فرع حال اصل تفحص کند و بقول محمد رح اگر شہود فرع شہود اصل را تعدیل نکنند گواہے فرع نشنوند **مسئلہ** اگر شہود اصل از گواہی سنگر شدند گواہی فرع نشنوند **مسئلہ** اگر شہود فرع بر شہادت دو گواہ اصل باقرار فلانہ بنت فلان برای فلان بن فلان بہزار درم گواہی دادند و گفتند کہ شہود اصل ما را اخبار کردند کہ فلانہ مذکورہ را می شناسیم و مدعی نفی را

قولہ شنوند زیرا کہ در صورتے کہ گواہی گواہان بر گواہی گواہان بجائے گواہی باشد گواہی گواہان بر گواہی گواہان بجائے گواہی گواہان باشد پس چگونہ جائز باشد کہ گواہی گواہان بر گواہی گواہان بجائے گواہی گواہان نباشد

قولہ مسئلہ اگر دو گواہ گواہی دہند کہ فلانی نگاہ داشت در دیعہ است نزد فلانی و دیگر دو گواہ گواہی دہند کہ فلانی ودیعہ را بفلانی داد و ہر دو گروہ در رنگ گواہی مختلف شدند و نزد یک آن اختلاف نیست و بقول آن صاحبین کہ ہر دو گروہ قابل گرفتہ شدند و بقول ابی حنیفہ کہ ہر دو گروہ قابل گرفتہ نشدند اختلاف در رنگ است کہ ہر دو یکدیگر را متشابہ باشند چون سیاہی و سرخی بخلاف آنکہ متشابہ نباشد چون سیاہی و سپیدی و در میان اختلاف نیست و بقول امام میگوید در ودی در رنگہای اختلاف است و در رنگہای متشابہ واقع میشود و میماند زود رنگ مدتے پس رنگہای بر دو گروہ متشابہ شدند و الا ظہر قولہا ۱۲ منہ وقایہ فارسی

ویک گواه گفت که مدیون پانصد ادا کرده است گواهی نهزار نشنوند وگواهی یک گواه با دای نشنوند مگر که دیگر نیز با دای گواهی دهد و بروایتی از ابی یوسف رح بپانصد حکم کنند و درین مسئله گواه را باید که گواهی ندهد تا مدعی بمقبوض اقرار نکند **مسئله** اگر نهزار درم قرض گواهی دادند و یکی از ایشان گفت که گذارده است گواهی نهزار نشنوند و بقول زفر رح نشنوند **مسئله** اگر گواهی دادند که عمر زید را روز نحر در مکه کشته است و دو گواه دیگر گواهی دادند که زید را همان روز در مصر کشته است گواهی هیچ نشنوند اگر یک بینه حکم شد بعده بینه دیگر حاضر شد بینه دوم باطل شود **مسئله** اگر مردی گواهی دادند که گاوی دزدیده است و درون او اختلاف کردند قطع کنند و بقول ابی یوسف و محمد رح قطع نکنند و اگر یک گواه گفت که آن نر بوده است و گواه دیگر گفت که ماده بوده است قطع نکنند و اگر بغصب گاو گواهی دادند و درون او اختلاف کردند با تفاق گواهی نشنوند **مسئله** اگر یکی گواهی داد که زید بنده عمر و است بنهزار درم خریده گواه دوم بنهزار و پانصد گواهی داد نشنوند اگر بنده را تسلیم نکرده است و اگر تسلیم کرده است بشنوند بنهزار **مسئله** اگر گواهان در بدل کتابت و در بدل خلع اختلاف کردند نشنوند و اگر در مقدار مهر اختلاف کردند چنانچه یک گواه گفت بنهزار نکاح کرده است و گواهی دیگر بنهزار و پانصد گفت گواهی در نهزار شنوند و نکاح بنهزار درم ثابت شود و بقول ابی یوسف و محمد رح نشنوند **مسئله** سرائی است در قبض زید و عمرو دعوی کرد که این سرای ملک پدر عمر و بوده است دیگر عاریت و یا اجارة بزید داده بود و بکر وفات یافت عمرو سرا از زید بگیرد و تکلیف نکنند تا بیّنه آرد بدانکه بکر مر درسرای را میراث گذاشت فاما اگر دعوی کرد که سرای ملک پدر او بوده و بینه آورد و دعوی عاریت و اجارت نکرد و گواهان میگویند که سرای ملک پدر مدعی بوده است و پدر او مرد و این سرای را برای مدعی میراث گذاشت برای مدعی حکم کنند و بقول ابی یوسف رح شرط نیست که گواهان گویند که پدر او مرد و این سرای میراث گذاشت **مسئله** اگر گواهان گواهی دهند درین مسئله که سرای ملک پدر عمر و بوده است تا روز وفات و یا گواهی دهند این سرا در دست متعیر او بوده است تا روز وفات در بصورت برای وارث حکم کنند

---

۱ گواه را چون بدانند یا نصد گرفته است
۲ یعنی گواهی نهزار تا آنگه اقرار کند
۳ مدعی که پیشتر قبض کرده ام یا نصد
۴ را ۱۲ قدوری ۵ قول زفر رح نشنوند
۶ زیرا که حجت بعد گواهی دادن آن
۷ تمام شده است و بعد ازان گواهی
۸ یقینا درست نیست ۱۲ یعنی
۹ قول زفر رح نشنوند زیرا که یکی از
دو طائفه یقینا کاذب است و

۱۰ یعنی از سر دو طائفه اولی
۱۱ برای قبول از یک گواه است
۱۲ باطل شود زیرا که گاو
۱۳ اولی بسبب متصل شدن بقضا
۱۴ قول زفر رح ۱۲ یعنی
۱۵ نتایج یافت ۱۲ یعنی که احتمال است آن
۱۶ قطع کنند زیرا که احتمال است که
۱۷ قول زفر رح ۱۲ یعنی
۱۸ مدعی است بر

برای زن وگواهی زن برای شوهر نشنوند **مسئله** گواهی دشمن اگر عداوت دنیاوی دارد و گواهی مدمن شراب بر لهو وگواهی کبوتر باز وکسیکه برای مردمان سرود گوید وکسی که گناه موجب حد کند و کسیکه در حمام بی ازار رود وگواهی رباخوار ومقابر بر نرد وشطرنج باز نشنوند **مسئله** گواهی کسیکه در راه بول کند ویا در راه نان خورد وکسیکه دشنام سلف اظهار کند گواهی او نشنوند **مسئله** گواهی کسیکه باشتغال شطرنج نماز فوت کند نشنوند **مسئله** گواهی برادر وعمه وپدر ومادر رضاعی وخشوی دوختند رود اما دوزن پس بپذیرند رواهل هوا شنوند وبقول شافعی رح گواهی اهل هوی نشنوند **مسئله** گواهی خطابیه نشنوند والیشان قومی اند که بسوگند مدعی اعتماد کنند وبرای او گواهی دهند **مسئله** گواهی ذمی بر ذمی وگواهی حربی بر حربی شنوند وگواهی حربی بر ذمی نشنوند وبقول مالک وشافعی رح گواهی ذمی بر ذمی نشنوند **مسئله** اگر شخصی گناه صغیره میکند و از کبایر محترز است وحسنات او بیشتر از سیئات است گواهی او شنوند **مسئله** گواهی ختنه ناکرده وحرامزاده وخصی شنوند وبقول مالک رح گواهی حرامزاده نشنوند **مسئله** گواهی خنثی وعاملان سلطان وگواهی آزاد کرده برای آزاد کننده نشنوند **مسئله** اگر مرد گواهی میدهند که پدر ایشان زید را وصی کرده است وزید دعوی میکند شنوند واگر زید از وصایت منکر است نشنوند **مسئله** اگر دو مرد گواهی میدهند که پدر غائب ایشان زید را بقبض کردن وام وکیل کرده است وکیل دعوی وکالت میکند ویا منکر است نشنوند **مسئله** قاضی گواهی بر جرح نشنود **مسئله** اگر گواه بعد از ادای شهادت در حال گفت در بعضی گواهی غلط کرده ام شنوند اگر عدل بود **باب الاختلاف فی الشهادة** **مسئله** اگر گواهی موافق دعوی بود شنوند واگر مخالف بود نشنوند **مسئله** اگر دعوی سرای کرد بسبب میراث ویا خریدگی وگواهان بمطلق ملک گواهی دادند نشنوند واگر دعوی ملک مطلق کرد وگواهان ملک بسبب ارث ویا خریدگی گواهی دادند شنوند **مسئله** اتفاق گواهان در لفظ ومعنی شرط است تا اگر یکی بهزار درم گواهی داد ودوم بدو هزار نشنوند وبقول ابی یوسف ومحمد رح اگر مدعی دو هزار دعوی میکند گواهی بهزار شنوند **مسئله** اگر یکی بهزار گواهی داد ودوم بهزار وپانصد ودعوی هزار ویا نصد دعوی کرد گواهی بهزار شنوند **مسئله** اگر نیز ار گواهی دادند

---

۹۲ وبرای دفع وحشت نفس خود وبرادر خود
ازعدالت نفی برادر یکسان نپذیرند بخلاف
گواهی دادن بر دشمنی برادر یکسان
در یکی از دو روز گواهی دادند
بقبول آن در آن روز مقبول نباشد
در یکی از دو روز گواهی دادند
دو یکی از دو روز گواهی دادند
دو یکی از دو روز گواهی دادند
دو

تا اگر مدعا علیہ میگوید کہ گواہان مدعی عدل اند نشنوند بلکہ قاضی ادخال گواہان تفحص کند
مسئلہ در تزکیہ شہود و ترجمہ شہادت و در رسالہ از جہت حاکم برمزگے یک[۵۱] مرد
بسندہ است **مسئلہ** در بیع و اقرار و حلم حاکم و غضب و قتل اگر خود نشنیدہ و یا دیدہ باشد
جائز است کہ گواہی دہد اگرچہ باشتہاد نکردہ اند **مسئلہ** گواہی فرع بی اشتہاد جائز نبود
مسئلہ اگر گواہ وقائعے و راوی حادثہ یاد ندارند بشناختن خط خود عمل نکنند و
بے معائنہ کردن بتسامع شہادت جائز نبود مگر در نسب و موت و نکاح و دخول و ولایت
قاضی و اصل وقف پس درین مسائل اگر گواہ از کسی شنیند کہ بر و اعتماد دارد جائز بود کہ
گواہی دہد **مسئلہ** اگر چیزے بدست یکی دید جائز بود کہ گواہی دہد کہ آن چیز ازان اوست
مگر در بندہ و کنیزک و بقولے از ابی یوسف رحمۃ اللہ علیہ شرط است کہ غالب بود بر ظن
گواہ کہ این کالا ازان ذوالید است اگر درین مسائل گواہان پیش قاضی بیان کردند
کہ بتسامع و یا بسبب معائنہ قبض گواہی سید ہم قبول نکنند **مسئلہ** اگر گواہ میگوید کہ
من در دفن فلان حاضر بودہ ام و یا میگوید نماز جنازۂ فلان گزاردہ ام این گواہ
بمعائنہ بود تا اگر پیش قاضی بیان کرد مقبول بود

باب من یقبل شہادتہ ومن لا یقبل شہادتہ

گواہی نابینا و مملوک و صبی نشنوند و اگر بودک در حالۃ صغر تحمل شہادت و بندہ در حالۃ
رقیت تحمل شہادت کرد و بعد از بلوغ و حریت گواہی سید ہند بشنوند و بقول
زفر رح گواہی نابینا در انچہ بتسامع قبول است بشنوند و بقول ابی یوسف و شافعی رح
اگر نابینا در وقت تحمل شہادت بینا بودہ است بشنوند **مسئلہ** گواہی محدود در قذف
نشنوند اگرچہ توبہ کردہ باشد و بقول شافعی رح بعد از توبہ بشنوند **مسئلہ** اگر کافر
محدود در قذف اسلام آورد گواہی بشنوند **مسئلہ** گواہی فرزند برای مادر و پدر و گواہی
نبیسہ و گواہے اجداد برای نبیسہ و گواہی زن برای شوہر و گواہی شوہر برائے
زن و گواہی مالک برای بندہ و برای مکاتب و گواہی شریک برائے شریک در متاع
مشترک و گواہی مخنث و نوحہ گر و سرود گو نشنوند و بہ قول شافعی رح گواہی شوہر

[۵۱] فوایک مرد اہل کردو کس بودن افضل است و نزدیک امام محمد رح دو کس و چہار تن اند و اصح و فتوا بہ
[۵۲] فوایک اگرچہ توبہ کردہ یعنی از جہاد متوقف اگر توبہ ثابت شدہ باشد قبول نکنند گواہی او مسئلہ شہادت اہل سوا کہ از اہل قبلہ باشند روا بود اگرچہ معتقدات ایشان معتقد اہل سنت نباشد چنانچہ جبریہ کہ

رجوع بر غرما کند واگر قاضی وصی را فرمود بقبض وختن بنده برای غرما پیش از قبض بنده را مستحق برود یا مال بدست وصی هلاک شد مشتری بر وصی رجوع کند و وصی بر غرما رجوع کند **مسئله** اگر قاضی عدل وعالم میگوید که برین شخص بسنگسار کردن حکم کرده ام ویا به قطع حکم کرده ام ویا گفت بضرب حکم کرده ام کردن انکار جائز بود و دیگری را میگوید که در ذوات حانی باقامت رسان کردن انکار جائز بود و بقول محمد رح کردن انکار جائز نبود تا گواه معائنه نکنند وفتوی بر اینست **مسئله** اگر قاضی معزول گفت زید را بهزار درم بر تو حکم کرده ام واز تو ستده بعمر داده ام وزید میگوید بظلم ستده قول قاضی معتبر بود اگر زید مقر است که در حالة قضا ستده وهمچنین اگر قاضی معزول گفت زید را که بر دین دست تو در حقی حکم کرده ام وزید گفت که ظلم کرده و زید مقر است که در حالة قضا بوده است قول قاضی معزول معتبر بود

کتاب الشهادت

مسئله شهادت اخبار است از چیزی که معائنه ومشاهده کرده است نه آنکه بگمان گوید **مسئله** ادای شهادت بر گواه فرض است بطلب مدعی ودر حدود ستر افضل است ودر سرقه گواهی دهد که مال ستده است ونگوید که دزدی کرده است **مسئله** در زنا گواهی چهار مرد شرط است ودر حدود دیگر ودر قصاص گواهی دو مرد شرط است ودر ولادت وبکارت وعیبهای زنان که مرد را در ین اطلاع نبود گواهی یک زن مقبول است وبقول شافعی رحمة الله علیه گواهی چهار زن شرط است **مسئله** در حقوق دیگر گواهی دو مرد ویا یک مرد ودو زن مقبول است وبقول شافعی رحمة الله علیه گواهی زنان با مردان مقبول نیست مگر در اموال وتوابع آن چون اجل وشرط خیار **مسئله** در جمیع مسائل لفظ شهادت وعدالت گواهان شرط است تا اگر گواه گفت میدانم ویا گفت یقین دارم که این کار چنین است گواهی او نشنوند تا نگوید که گواهی میدهم وبقول ابی یوسف رحمة الله علیه گواهی معروف بمروت اگرچه فاسق است بشنوند **مسئله** از حال شهود در سائر حقوق پنهان وآشکارا تفحص کنند وبقول ابی یوسف رح حاکم بر ظاهر عدالت مسلمانی اختصار کند **مسئله** تعدیل خصم جائز نبود

۴۱ قوله بر غرما یعنی بر ورثه میت

۴۲ قوله قاضی عدل وعالم یعنی قاضی که عدل وعالم است

۴۳ قوله شهادت یعنی شهادت بر اینکه قاضی عدل وعالم است

۴۴ قوله قاضی معزول یعنی قاضی که معزول شده است

۴۵ قوله بکارت یعنی زنی را بشرط بکارت نکاح کرده بود و میگوید که زن ثیب است اگر یک زن بر ثیبوبت او گواهی دهد گواهی او مقبول است ۱۲

کردند از غریم و وارث میانجی نستانند و بقول ابی یوسف و محمد رح قاضی میانجی نستاند
مسئلہ اگر پدر فوت شد و یکی گرد بسبب ارث از پدر برای خود و برای برادر غائب
و بینه اقامت کرد نصف سرای بستاند و نصف دیگر پدر فوت شد گذارند و بقول ابی یوسف
و محمد رح اگر ذوالید منکر است نصف دیگر از وی هم بستانند و نزد امین نهند و اگر
منکر نبوده بدست او گذارند تا غائب بیاید و چون غائب حاضر شود محتاج نشود
بسوے اعادت بینه و تسلیم کرده شود نصف بسوے او بدان قضا **مسئلہ** اگر گفت
مال من در ساکین صدقه است و یا گفت انچه من مالکم در در ویشان صدقه بود
مالی صدقه کند که در آن زکوة واجب بود **مسئلہ** اگر وصیت بثلث مال کرد
برسانے که دارد به ثلث آن وصیت بود **مسئلہ** اگر مردے را وصی گردانید
و او را معلوم نبود تا چیزے از ترکه فروخت و صے بود و بیع جائز بود اما اگر وکیل
گرفت و وکیل پیش از علم کالا موکل فروخت جائز نبود و بقول ابی یوسف رح
در وصیت نیز پیش از علم جائز نبود **مسئلہ** تصرف وکیل با غلام یک عدل
و با مستور جائز است و عزل وکیل ثابت نشود مگر با علام یک عدل و یا دو مستور
و بقول ابی یوسف و محمد رح عزل وکیل بجز یکے ثابت شود بعدل و غیر عدل
برابر است **مسئلہ** و همبرین صورت خلاف است اگر مولی را نجایت بنده
یکی غیر عدل خبر کرد و مولے بنده را فروخت یا آزاد کرد مختار فدا نبود مگر بجز
یک عدل و یا دو مستور و همبرین خلاف است اگر شفیع را یک غیر عدل خبر کرد و شفیع
ساکت ماند شفعه باطل نشود مگر بسکوت بعد از اخبار یک عدل و یا دو مستور و همبرین
خلاف است اگر خبر تزویج ولی به بکر رسید از غیر عدل سکوت او رضا نبود مگر بجز
یک عدل و یا دو مستور و همبرین خلاف است اگر مسلمانی را که در دار حرب اسلام
آورده است یکی غیر عدل بشرائع خبر کرد لازم نشود مگر بخبر یک عدل و یا دو مستور
مسئلہ اگر قاضی و یا امین او بنده را برای غرما فروخت و مال بستد و بدست
او هلاک شد و بنده را باستحقاق بردند قاضی و امین او ضامن نشوند و مشتری به

را در فلان وقت بمن بخشیده بود قاضی بینه طلب کرد بعد ازان گفت که عمرو از هبه منکر شده بود از و بخریده ام و بینه بر شراء اقامت کرد بتاریخ سابق از بینه مقبول[۵۱] بنود اگر بتاریخ شراء موخر بود از هبه مقبول بود **مسئله** اگر مردی دعوی کرد که این جاریه از من خریده داد اگر بائع ترک خصومت گرفت بائع تواند که این جاریه[۵۲] را وطی کند **مسئله** اگر اقرار کرد که از فلان ده درم قبض کرده ام بعده میگوید که ده درم زیوف بود تصدیق کنند **مسئله** اگر گفت ترا بر من هزار درم است و او در کرد بعده تصدیق کرد هیچ واجب نیاید **مسئله** اگر بر زید دعوی مالی کرد و زید گفت ترا بر من هیچ وقت چیزے نبود و مدعی بینه بهزار درم آورد و زید بینه براداء و یا بابرا آورد مقبول[۵۳] بود و بقول زفر رح مقبول نبود و اگر زید انکار کرد در جواب دعوی و گفت ترا بر من هرگز چیزے نبوده است و تا امروز هم و مدعی بینه بهزار درم آورد و زید بینه براداء و یا بابرا آورد نشنوند[۵۴] **مسئله** اگر مردے بر زید دعوی کرد که کنیزک بدست من فروخته و زید گفت که کنیزک بدست تو نفروخته ام و مدعی بینه بشراء آورد بعده مدعی در کنیزک عیبی یافت و دعوی رد کرد و زید بینه سے آورد که مدعی از جمله عیوب ابرا کرده است بینه[۵۵] زید نشنوند **مسئله** اگر مردے صک اقرار مدیون نبشت و در آخر ذکر کرد که هر که این صک بیرون آرد و طلب کند انچه در و بیست از حق او را رسد و وکیل بود و متصل نبشت انشاء الله تعالی و یا در آخر صک سطرے نبشت که اگر بر فلان مدعی دعوی استحقاق کند خلاص و تسلیم آن بر من بود انشاء الله تعالی تمام صک باطل شود و بقول ابی یوسف و محمد رح اقرار آخر که متصل است با نشاء الله تعالی باطل شود و در اقاریر مقدم باطل نشود **مسئله** اگر زن ذمی بعد از موت شوهر میگوید که بعد از موت او اسلام آورده ام و ورثه ذمی میگویند که پیش از موت او اسلام آورده قول ورثه معتبر بود و بقول زفر قول زن معتبر بود **مسئله** اگر مردے بمرد به شخصی ودیعت گذاشت و مودع میگوید که زید پسر این میت است بخبر او وارث ندارد مال را بدو دفع کند و اگر مودع دیگرے را میگوید که این نیز پسر میت است و اول پسر او را تکذیب کرد مال برائے[۵۶] اول حکم شود **مسئله** اگر میراث میان ورثه و یا میان غرباء شهر

---

۵۱ قوله مقبول نشنوند زیرا که تناقض است در میان اقرار و انکار و در بعد بینه را واسطه شده است

۵۲ قوله جاریه را وطی کند زیرا که بعد از فسخ و رد بینه بر عیب مقبول است

۵۳ قوله مقبول بود زیرا که بعد از انکار بینه بر اقرار مقبول است

۵۴ قوله نشنوند زیرا که بعد از انکار بینه بر اقرار مقبول نیست

۵۵ قوله بینه زید نشنوند زیرا که در قول او تناقض است ۱۲ منه

۵۶ قوله برائے اول حکم شود زیرا که در حق ثانی اقرار اول باطل است ۱۲ منه

سابق رفع کردند اگر مخالف قرآن و حدیث مشهور و اجماع نبود امضا کند مسئله
حکم قاضی بگواهان در فروع در عقود و فسوخ نافذ بود ظاهر او باطنا فاما املاک مرسله یعنی
در ملک مطلق قاضی بگواهان در فروع ظاهر نافذ شود و باطن نشود و بقول ابی یوسف و محمد رح
حکم قاضی بگواهی در فروع در عقود و فسوخ در ظاهر نافذ بود و در باطن نافذ نبود مسئله حکم
قاضی بر غائب جائز نبود مگر بحضور وکیل و یا وصی غائب و یا دعوی بر غائب که بسبب
دعوی او بر حاضر بود پس حاضر بجای غائب خصم شود چنانکه زید دعوی متاع کرد که در
قبض عمرو است بسبب شراء از بکر غائب و عمرو منکر شد و بینه شراء بکر بیت اقامت کرد
بکر بعد از حکم حاضر شد و از شراء منکر شد انکار او معتبر نبود مسئله جائز است که قاضی
مال صغیر را وام دهد و صک قرض نویسد اما بدروضی نتواند که مال صغیر را وام دهد و الله اعلم

باب التحکیم مسئله اگر دو کس مردی را حکم گرفتند تا میان ایشان هر دو حکم کند پس
حکم به بینه و یا باقرار و یا بنکول از سوگند حکم کرد جائز بود مسئله حکم گرفتن در حد و قصاص
جائز نبود مسئله اگر در قتل خطا حکم گرفتند و او بدیت بر عاقله حکم کرد جائز نبود مسئله
در حکم اهلیت قضا شرط است تا اگر کافر و یا بنده و یا صبی و یا زنی و یا محدود در
قذف را حکم گرفتند جائز نبود مسئله هر یک از خصمان توانند که پیش از حکم
حاکم رجوع کنند و حکم حکم کرد لازم شود بر هر دو خصم مسئله اگر حکم حاکم پیش قاضی رفع کردند
امضا کند اگر موافقت مذهب بود و اگر مخالف بود ابطال کند مسئله باطل حکم حاکم
برای پدر و مادر و فرزند و زن چنانکه حکم قاضی بر ایشان باطل است و حکم حاکم بر پدر و مادر
و فرزند و زن جائز بود **مسائل شتی** مسئله اگر از خانه یکی علو دارد و دیگری سفل صاحب
سفل نتواند که در دیوار میخ زند و یا روزنی سوراخ کند بیرون صاحب علو و بقول ابی یوسف و
محمد رح اگر علو را زیان ندارد تواند که بکند مسئله اگر کوچه ایست دراز و زان کوچه کوچه سربست
بیرون آمده است اهل کوچه دراز نتوانند که درین کوچه سربست دری گشایند ما اگر کوچه مدور است
که هر دو طرف او بکوچه دراز متصل است هر یک تواند که درین کوچه مدور دری گشاید
مسئله اگر زید بر عمرو دعوی بهبه سرای کرد که در دست عمرو است و گفت که عمرو این سرای

۵۱ ۵۲

ازو جدا نکنند یعنی غمار با او ملازمت کنند مسئلہ اگر مدعا علیہ پیش از حبس بینہ افلاس اقامت کرد قبول نکنند و اگر بعد از حبس مدعا علیہ بینہ افلاس اقامت کرد و مدعی بینہ غنا آورد بینہ مدعی اولی بود مسئلہ اگر قاضی از حال محبوس تفحص کرد و غنا را ظاہر شد حبس او مؤبد کنند مسئلہ شوہر را بامتناع از نفقہ زن حبس کنند مسئلہ پدر را بدین فرزند پدر را حبس نکنند و اگر از نفقہ پدر فرزند را امتناع آورد حبس کنند کتاب القاضی الی القاضی مسئلہ اگر قاضی بجانب قاضی در حقوق نامہ بنویسد جائز بود و در حد و قصاص اگر نامہ بنویسد جائز نبود مسئلہ اگر پیش قاضی گواہان بحضور خصم گواہی دادند حکم کند و حکمنامہ نویسد و آنرا سجل میخوانند و اگر در پیش قاضی در غیبت خصم گواہی دادند حکم نکنند و نامہ جانب قاضی دیگر نویسند و دران نامہ ذکر شہادت کنند تا قاضی مکتوب الیہ حکم کند بدان نامہ و این نامہ را کتاب حکمی گویند و در حقیقت آن نامہ نقل شہادت است و چون نامہ بر قاضی فرستد باید کہ پیش گواہان کہ بران قاضی خواہند رفت نامہ بخواند و مہر کند و بگواہان تسلیم کند و بقول ابی یوسف رحمۃ اللہ علیہ خواندن نامہ و مہر کردن پیش گواہان شرط نیست و لیکن این مقدار شرط است کہ پیش گواہان گوید این نامہ و مہر منست و چون نامہ قاضی بقاضی دیگر رسد باید کہ قاضی در مہر نامہ نظر کند و نامہ در غیبت خصم و شہود قبول نکند مسئلہ اگر گواہان گواہی دادند کہ این فلان قاضی است در مجلس حکم بما تسلیم کردہ است و پیش ما خواندہ است و مہر کردہ قاضی نامہ را بگشاید و پیش خصم بخواند و آنچہ در نامہ مسطور است بر خصم لازم کند و نامہ قاضی بموت قاضی کاتب و بعزل او و بموت و عزل قاضی مکتوب الیہ باطل نشود مگر کہ قاضی در مکتوب نبشتہ باشد کہ این نامہ بجانب فلان قاضی است و بجانب ہر قاضی از قضات مسلمانان کہ این نامہ بدو رسد اگر درین صورت قاضی مکتوب الیہ بمرد نامہ باطل نشود و بموت خصم نامہ قاضی باطل نشود مسئلہ حکم زن در ہمہ چیز ہا جائز است مگر در حد و قصاص مسئلہ قاضی خلیفہ نگیرد مگر کہ والی بدو تفویض کردہ باشد فاما مامور باقامت جمعہ را جائز بود کہ خلیفہ گیرد بے اذن امام مسئلہ اگر پیش قاضی حکم قاضی

اگر قضا بر شوت بستد قاضی نشود و بقول شافعی رح گواہے فاسق و قضاے فاسق جائز بنود مسئلہ فاسق صلاحیت فتوی دارد و بقولے صلاحیت ندارد و مسئلہ نشاید کہ قاضے در شتخوے و جبار و تیرہ کار بود و باید کہ قاضی معتمد بہ باشد در پارسائی و صلاحیت در عقل و فہم و علم احادیث و آثار و وجوہ فقہ واثق بود و اجتہاد قاضی شرط اولے تر است یعنے اولی آنست کہ قاضے مجتہد بود و باید کہ مفتے نیز بدین اوصاف موصوف بود اگر قاضے خائف است بر نفس خود از ظلم مکروہ بود کہ قضا قبول کند و اگر ایمن بود قبول قضا مکروہ نبود و نشاید کہ درخواست قضا کند مسئلہ جائز است قبول قضا از سلطان عادل و ظالم و اہل بغی مسئلہ بعد از قبول قضا تفحص حال دیوان قاضی ماضی کند و دیوان عبارت از خریطہا است کہ دران نسخہا سجلات و صکوک و محاضر و غیر آنست و در حال محبوسان نظر کند پس ہر کہ اقرار کند بحقے و یا بینہ بروے اقامت کند الزام کند و اگر اقرار نکرد و بینہ حاضر نشد بفرماید تا ندا کنند ہر روز تا خصم حاضر شود و در دو یعنی تہا روا جرۃ و وقف عمل کنند بہ بینہ و یا باقرار و بقول قاضے معزول عمل نکنند مگر کہ ذوالید اقرار کند کہ قاضی این امانت و یا وقف و یا اجرت آن بدو تسلیم کردہ است آنگاہ قول قاضی معزول قبول کند و حکم در مسجد و در سرائے خود کند و بقول شافعی رحمۃ اللہ علیہ در مسجد بنشستن برائے حکم مکروہ است مسئلہ ہدیہ رد کند مگر از قرابت خود و یا از کسے کہ پیش از قضا ہدیہ او قبول میکرد و در دعوت خاصہ حاضر نشود و در نماز جنازہ حاضر شود و بیمار را بپرسد و ہر دو خصم را برابر دارد در نشستن و پیش آمدن و در روے یکی از دو خصم بخوشی نظر نکند و با یکے از دو خصم تبسم و مزاح نکند و بیکے از دو خصم اشارت و تلقین حجت نکند و نیز یکے را از ایشان ضیافت نکند و گواہ را تلقین نکند و بقول ابی یوسف رحمۃ اللہ علیہ تلقین شاید جائز بود اگر متہم نباشد **فصل** مسئلہ چون حق مدعی پیش قاضے ثابت شد مدعا علیہ را بفرماید تا حق مدعی دفع کند و اگر امتناع آورد حبس کند و در بہاء متاعے کہ خریدہ باشد و در بدل قرض و در مہر حال و در انچہ بسبب کفالت لازم شود و فا مادر غیر آن اگر مدعا علیہ گوید کہ من فقیرم حبس نکنند مگر کہ مدعی اثبات کند بدانے کہ قاضے مصلحت بیند و تفحص کند اگر مالی ظاہر نشد رہا کند و غرماء را دہد

---

۱ فوت مکروہ بود زیرا کہ از صحابہ کسے بود و تابعین بزرگوار مقلدین کاریشہ از ۱۲ سر عنہ

۲ قول اہل بغی و آن آن گروہ کہ از اطاعت امام بیرون آیند زیرا کہ صحابہ از صحابہ و تابعین تقلید قضا کردہ بودند و حی میجانب علام الغیوب نبود و کذا تقلید کردن سلف از خلف ۱۲ عنی

۳ یعنی اگر قاضی معزول نگوید مالی کہ

۴ دیعہ امانت

۵ وصیت از مکروہات است

۶ ہدیہ از مکروہات است

۷ ضیافت مکروہ است

۸ تلقین مکروہ است

۹ در مسجد بنشستن مکروہ است

مسئلہ اگر مولی از بندہ خود سیایجی شد بمالی کہ بروی لازم نیست مگر بعد از عتق حال و غیر حال نگفت حال لازم شود مسئلہ اگر زید بر بکر دعوے رقبہ بندہ کرد کہ در قبض بکر است و مردے بنفس بندہ سیایجی شد و بندہ مرد و مدعی بر ملکیت بندہ بینہ اقامت کرد سیایجی قیمت بندہ ضامن شود مسئلہ اگر بندہ دعوی مال کرد و مردے بہ نفس بندہ سیایجی شد و بندہ بر دے سیایجی بری شود مسئلہ اگر بندہ از مولی باذن او سیایجی شد یا مولی از بندہ سیایجی شد و بعد از عتق او مال ادا کرد ہیچ کس بر دیگری رجوع نکند

کتاب الحوالہ حوالت عبارت از نقل دین است از ذمہ بر ذمہ دیگر مسئلہ حوالہ در عین جائز نیست بر رضاء محتال یعنی دائن و بر رضاء محتال علیہ یعنی کسے کہ قبول کردہ چون حوالہ قبول کرد حوالہ تمام شد محیل یعنے حوالہ کنندہ از دین بری شود و محتال لہ بر محتل رجوع نکند مگر بتوے یعنے بہلاک حق و این وقتے بود کہ محتال علیہ حوالہ را منکر شود و سوگند خورد و محتال لہ را بینہ نبود و یا محتال علیہ مفلس بمیرد در ہر دو صورت محتال لہ بر محیل رجوع کند و بقول ابے یوسف و محمد رح اگر قاضے با فلاس محتال علیہ حکم کرد نیز محتال لہ بر محیل رجوع کند مسئلہ اگر محتال علیہ از محیل آنچہ بسبب حوالہ دادہ است طلب کرد و محیل میگوید کہ بر تو حوالہ کردہ ام دینے کہ مرا بر تو یافت بودہ است و محتال علیہ منکر است بر محیل واجب آید مثل آنچہ محتال علیہ ادا کردہ است مسئلہ اگر محیل از محتال لہ طلب کرد بدہ آنچہ او را حوالہ کردہ است و گفت ترا حوالہ کردہ ام تا برای من قبض کنے و محتال لہ میگوید کہ مرا بر تو دینے یافت بودہ است و بدان حوالہ کردہ و محیل از دین منکر است قول محیل معتبر بود مسئلہ اگر ہزار درم بر یکے امانت نہاد و بران حوالہ کرد جائز بود اگر آن ہزار درم ہلاک شد محتال علیہ بری شود مسئلہ سفاتج یعنے ہنڈوے مکروہ است و این وامے است کہ بکسی دہد تا مقرض از خوف راہ ایمن شود

کتاب القضاء مسئلہ ہر کہ اہل شہادت است اہل قضا است و فاسق اہلیت قضا دارد چنانچہ اہلیت شہادت دارد و لیکن نشاید کہ فاسق را قضا دہند مسئلہ اگر قاضے عادل بستدن رشوت فاسق شد از قضا معزول نشود و اما مستحق عزل شود

خرید شراء جامه بر کفیل واقع شود و رب[۵۱] پنجدرم بر کفیل لازم شود مسئله اگر مردی میانجی شد بدانچه
واجب شود بر وی و باید انچه حکم کرده شود بر وی بعده مطلوب غائب شد و مدعی بر کفیل بینه آورد
و هزار درم بر مطلوب غائب بستد یافت در و بینه بر کفیل[۵۲] نشنوند مسئله اگر بر مردی بینه آورد که هزار درم از
زید یافت دارد و این مرد با مردی میانجی شده است قاضی هزار درم بر هر دو حکم کند و اگر اثبات کفالت
بی امر زید کرد بهزار درم بر کفیل حکم شود نه بر زید[۵۳] و در مسئله اول کفیل بر زید بدانچه ادا کرد رجوع کند
و بقول زفر رح رجوع نکند و در مسئله دوم باتفاق کفیل بر اصیل رجوع نکند مسئله اگر ضامن
درک مبیع شد این کفالت تسلیم بود تا اگر بعد ضمان[۵۴] درک دعوی ملکیت این مبیع کند جائز نبود
و اگر در خط مبیع گواهی ثبت و مهر کرد و میانجی نشد تسلیم[۵۵] نبود و تواند که دعوی ملکیت کند مسئله
اگر از مردی میانجی خراج شد و یابد ان رهن دادو یا میانجی نوائب قسمت شد جائز نبود مسئله اگر
مردی را گفت که برای تو میانجی شده ام از فلان بصد درم مهلت یکماه و طالب و مقر گفت که
صد درم حال است قول ضامن معتبر بود مسئله اگر کنیزکی را خرید و مردی ضمان درک شد و
این کنیزک را مردی باستحقاق برد نتواند که مشتری کفیل را بگیرد تا حکم بر بائع بثمن برای مشتری نشود

باب کفالت الرجلین

مسئله اگر دو مرد دین دادنی دارند و هر دو میانجی یکدیگر اند
و یکی مقداری از دین ادا نتواند کرد که بر دیگر دوم رجوع کند تا زیادت از نصف ادا نکند
اگر زیادت از نصف ادا کرد بزیادت بر شریک رجوع کند مسئله اگر دو مرد از شخصی میانجی
شدند و هر دو میانجی یکدیگر شدند هر چه یکی از ایشان ادا کند به نصف آن بر شریک رجوع کند و اگر خواهد
بتمام بر اصیل رجوع کند مسئله اگر طالب یک میانجی را بری گرداند نتواند که دوم را بتمام دین مطالبه
کند مسئله اگر دو شریک مفاوض از شرکت جدا شدند و وامی دادنی دارند غریم تواند که از هر که
خواهد تمام دین بستاند و هر یکی از ایشان بر شریک رجوع نکند مگر زیاده از نصف ادا کند مسئله
اگر دو بنده را بیک عقد کتابت مکاتبه کردند و هر دو مکاتب از یکدیگر میانجی شدند هر کدام از ایشان
از مال کتابت چیزی ادا کند بنصف آن بر شریک رجوع کند و اگر مولی پیش از ادا یکی از ایشان
آزاد کرد مولی تواند که حصه مکاتب دوم از هر که خواهد بستاند و اگر مولی حصه مکاتب دوم از
آزاد بستد آزاد رجوع کند بر مکاتب و اگر از مکاتب بستد مکاتب نتواند که بر آزاد رجوع کند

---

[۵۱] رب لازم شود: فرق این و سابق آنست که سابق بر خود نوشته زیرا که این وکالت فاسد است
[۵۲] بر کفیل: زیرا که این وکالت فاسد است
[۵۳] بر زید: زیرا که کفیل ازو رجوع نکند
[۵۴] ضمان: یعنی کفیل بر اصیل رجوع نکند
[۵۵] تسلیم: زیرا که کفیل بر اصیل رجوع نکند

موجل شود و اگر طالب کفیل را بری گرداند و یا از کفیل تاخیر کرد اصیل بری نشود و بری ناخیر نشود مسئلہ اگر کفیل یا اصیل یا رب مال از هزار درم بیانصد درم صلح کرد از پانصد درم هر دو بری شوند مسئلہ اگر بامر اصیل میانجی شده است و طالب او را گفت بریت انی من المال میانجی بر مطلوب رجوع کند و در بریت و بر ترک میانجی بر مطلوب رجوع نکند و باشد طالب حق بر مطلوب و بقول ابی یوسف رح در لفظ بریت میانجی بر مطلوب رجوع کند مسئلہ تعلیق برات از کفالت بشرط باطل است مسئلہ کفالت بنفس در حدود و قصاص و مبیع مرهون و امانت باطل است مسئلہ کفالت ثمن و مغصوب و مقبوض بر سوم خریدن و مبیع بیع فاسد جائز است اگر دابہ را استیجار کرد اگر معین بود کفالت بران جائز نبود مسئلہ اگر بنده را استیجار کرد برای خدمت و مردی بخدمت آن بنده میانجی شد جائز نبود مسئلہ کفالت بنفس و مال بنود اگر بقول طالب در مجلس عقد کفالت و بقول ابی یوسف رح اگر بعد از مجلس عقد طالب را خبر شد و اجازت کرد جائز بود مسئلہ اگر در غیبت غرما مریض وارث را گفت کفیل شو تو از من بدینے که بر من است و وارث میانجی شد جائز بود مسئلہ اگر بدین مفلس مرد و مردی از وی میانجی شد برای غرما جائز نبود و بقول ابی یوسف و محمد رح جائز بود مسئلہ اگر جامہ مردی بامرد بیع کرد و بہ ثمن از مشتری میانجی شد برای موکل یا مال مضاربت فروخت و ثمن از مشتری برای رب مال میانجی شد جائز نبود مسئلہ اگر دو شریک کالای مشترک فروختند بیک عقد و یک شریک بحصہ شریک دوم از ثمن میانجی شد جائز نبود مسئلہ اگر بنده را خرید و مردی ضمان عهده شد جائز نبود مسئلہ زمان خلاص باطل است و نفیر وی آنست که اگر در مبیع استحقاق کردند تخلیص کند و بقول ابی یوسف و محمد رح زمان خلاص جائز است و این عبارت از تسلیم مبیع است و یا تسلیم قیمت اوست بمنزلہ ضمان درک مسئلہ کفالت بمال کتابت جائز نبود فصل اگر مدیون دین بکفیل داد پیش از ادا کفیل مر یون را از کفیل نتواند که باز ستاند و اگر کفیل وزین مال بیع حاصل کرد بیع کفیل را بود و اگر دینے است که بتعین معین میشود چنانکه گندم بهتر آنست که آنچه بیع حاصل کند بمطلوب رد کند و بقول ابی یوسف و محمد رحمۃ اللہ علیہما رد نکند مسئلہ اگر کفیل بامر مطلوب از شخصے جامہ خرید بوام بیانزده درم و قیمت جامہ دوازده درم است

۱۲ ۱۵ ۱۲

طلب کرد و میانجی مدعا علیه را تسلیم نکرد صد دینار لازم شود **مسئله** در حدود و قصاص
بر میانجی دادن به نفس خبر نکنند قاضی مدعا علیه را و بقول ابی یوسف و محمد رح در حد قذف و
قصاص بر میانجی دادن بنفس خبر کنند **مسئله** در حدود و قصاص حبس نکنند مگر بگواهی
دو مستوران و یا گواهی یک عدل که قاضی بعدالت او عالم بود **مسئله** کفالت بمال جائز
است اگر چه مال مجهول بود چون دین صحیح باشد و آن دینی است که ساقط نشود مگر باداکردن
یا باابراکردن چنانچه گوید میانجی شدم ازوی بهزار درم و یا گوید میانجی شدم ازوی بدانچه ترا
بر وی است و یا گوید میانجی شدم ازوی بدانچه بر سد ترا در بن بیع و یا گفت انچه بافلان
خرید و فروخت کنی بر منست و یا گفت انچه فلان ترا واجب شود بر من بود و یا گفت انچه
بر فلان از تو غصب کند بر من است و درین مسائل طالب مخیر بود بر کفیل و یا بر مدیون مطالبه کند مگر که
در کفالت شرط براة اصیل کرده باشند پس حواله بود چنانچه خواهد شرط عدم براة محیل کفالت
است **مسئله** اگر طالب از کفیل مطالبه کرد تواند که از اصیل نیز مطالبه کند و اگر از اصیل
مطالبه کرد نیز تواند که از کفیل مطالبه کند **مسئله** تعلیق کفالت بشرط لازم جائز است و آن
شرطیست که بدان حق واجب شود چنانچه گوید اگر مبیع مستحق شود من ضامنم بهر شرطیکه بدان
امکان استیفاء بود چنانچه گوید اگر زید از سفر باز آید من ضامنم و زید بکفول عنه است و شرطیکه
بدان استیفاء متعذر شود چنانچه گوید اگر مدیون از شهر غائب شود من ضامنم **مسئله** تعلیق کفالت
مجرد شرط جائز نبود چنانچه گوید اگر باو بوزد من ضامنم درینصورت کفالت درست بود و مال در
حال لازم شود **مسئله** اگر گفت کفیل شدم بدانچه ترا بر ویست و بینه اقامت کرد بنهار درم
بر کفیل لازم شود و اگر بینه اقامت نکرد کفیل مصدق بود بدانچه اقرار کند کفیل باو سوگند و اگر مدیون
زیادت ازان اقرار کرد بر کفیل لازم نشود **مسئله** اگر باو مطلوب میانجی شد بدانچه او اگر در مطلوب
تواند که رجوع کند و اگر بغیر او مطلوب میانجی شد نتواند که رجوع کند **مسئله** میانجی پیش
از ادای مال بر اصیل مطالبه نکند اگر مدعی بر میانجی نیز بر اصیل ملازمت کند و اگر حبس کرده شود
کفیل بکفول عنه نیز حبس کرده شود و اگر اصیل مال اداکرد میانجی بری شود و اگر
طالب اصیل را ابری ساخت از دین کفیل نیز بری شود و اگر طالب اصیل را مهلت داد در حق کفیل

۵۱ قوله حبس کنند الخ یعنی
تا شهود حال او را تفتیش کنند
شرطی لا اشهادت اما اذا عرفوا حاله
۵۲ قوله دین صحیح
دین صحیح آنست که از اصل کتابت ازاد
۵۳ قوله لازم ای شرط صحة
۵۴ قوله بری شود
۵۵ قوله بکفول عنه
۵۶ قوله نتواند

مسئلہ اگر بہ نصف درم فلوس چیزی خرید درست بود بر مشتری واجب شود آنچہ از فلوس نیم درم پیدا شود مسئلہ اگر مردے درم بصراف داد و گفت کہ بدین درم را فلوس دہ و نیم درم کم از جبہ دہ جائز بود

کتاب الکفالۃ

کفالت عبارت از ضم ذمہ بذمہ دیگر است در مطالبہ و کفالہ بہ نفس جائز است بلفظ کفالت بنفس فلان یعنی میانجی شدم بنفس فلان اگرچہ متعدد شود تا اگر دو مرد و یا سہ مرد میانجی شوند جائز بود بنفس او نیز کفالت بہ نفس جائز بود و بلفظے کہ معبر است از بدن چون رقبہ و روح و جسد و رأس و وجہ و نیز کفالہ منعقد شود و بکفالت بہ نصف فلان و ثلث فلان و بلفظ ضمنت فلانا و بلفظ علی و الی و یا بلفظ انا زعیم بہ و قبیل بہ یعنی من میانجی ام بنفس فلان مسئلہ اگر گفت من ضامنم بمعرفت او میانجی نشود مسئلہ اگر در کفالت شرط کرد کہ مکفول عنہ را در وقت معین تسلیم کند لازم شود احضار وی بران وقت اگر مطالبہ کند و اگر از احضار عاجز آید قاضی میانجی را حبس کند و اگر مکفول بنفسہ غائب شد قاضی کفیل را مدت آمدن و رفتن مہلت دہد اگر این مہلت گذشت و حاضر نیاورد کفیل را حبس کند اگر مکفول بنفسہ غائب شد مکان معلوم نیست کفیل را مطالبہ نبود و اگر کفیل مکفول عنہ را حاضر آورد در مکانی کہ مکفول لہ تواند کہ مخاصمت کند چنانچہ در شہر تسلم کند کفیل نفس از کفالت بری شود و اگر شرط کرد کہ در مجلس قاضی تسلیم کند لازم شود کہ در مجلس قاضی تسلیم کند مسئلہ کفالت بہ نفس باطل شود و بموت مطلوب و بموت کفیل فا ما بموت طالب باطل نشود مسئلہ اگر میانجی بنفس مطلوب را بطالب تسلیم کرد از ضمانت بری شود اگرچہ در حالت کفالت برات بہ تسلیم مطلوب شرط نبودہ است مسئلہ اگر مکفول عنہ نفس خود را تسلیم کرد از جہت کفیل کفیل بری میشود اگر وکیل کفیل و یا رسول کفیل مطلوب را بطالب تسلیم کرد کفیل بری شود مسئلہ اگر کفیل بنفس شد بشرطیکہ اگر مکفول بہ را فردا تسلیم نکنم ضامن باشم بدانچہ بر و لیت جائز بود و اگر فردا مکفول بہ را تسلیم نکرد و یا مطلوب بر دہ مال کفیل را ضامن شود و بقول شافعی رح این کفالت جائز نبود مسئلہ اگر بر یکی دعوی صد دینار کرد و مرد میانجی شد و گفت اگر فردا مدعا علیہ را بتو تسلیم نکنم صد دینار بر من بود مدعے

اگر گفت نصف درم بدہ یعنی نصف درم فلوس بدہ و گفت نصف درم بدہ یعنی نصف درم فلوس بدہ ہر دو جائز است و

مشتری باقی بحصه ثمن بستاند بی خیار **مسئله** اگر دو درم نقره و یک دینار زر بیکدرم نقره و دو دینار زر فروخت جائز بود و درم مقابل دینار بود و دو درم مقابله دو دینار بود و بقول زفر و شافعی رح جائز نبود و همچنین اگر یک خروار گندم و یک خروار جو بدو خروار گندم و بدو خروار جو فروخت جائز بود و هر جنس مقابل خلاف جنس بود و بقول شافعی رح و زفر رح جائز نبود **مسئله** اگر یازده درم رایده درم و یک دینار زر فروخت بیع جائز بود **مسئله** اگر زید بر عمرو ده درم یافت دارد و عمرو بدست زید دیناری فروخته بمقابله ده درمی که بر عمرو بود و یایده درم مطلق فروخت و عمرو دینار زر بزید داد در هر دو نوع بیع جائز بود و ده درم از ذمهٔ عمرو بطریق مقاساة ساقط شود **مسئله** اگر یکدرم صحیح و دو درم مغشوش بدو درم صحیح و یکدرم مغشوش فروخت جائز[۵۱] بود **مسئله** درم و دینار که در و زر و نقره غالب بود حکم زر و نقره خالص دارد تا اگر دراهم صحیح بدراهم مغشوش که نقره غالب دارد میفروشد و یا دنانیر خالص بدنانیر مغشوش که زر غالب دارد میفروشد و یا درم مغشوش بدرم مغشوش و یا دینار مغشوش بدینار مغشوش میفروشد اگر برابر وزن فروشد جائز بود و زیادت و نقصان جائز نبود و اگر این دراهم و دنانیر که غالب است دران زر و نقره بوام می ستاند جائز نبود مگر بوزن **مسئله** و اگر در درم و دینار غش غالب است حکم درم و دینار ندارد و اگر بجنس خود متفاضل فروشد جائز بود و اگر بوزن رواج دارند بیع و استقراض بوزن[۵۲] جائز بود و اگر بعد رواج دارند بیع و استقراض بعد جائز بود و اگر بهر دو رواج است بیع و استقراض هر دو طریق جائز بود و مادامیکه رواج دارند بتعین در بیع و شراء معین نشوند و اگر رواج ندارند معین شوند و اگر در دراهم و دنانیر غش برابر است در بیع و شراء و استقراض حکم دراهم و دینار دارند که در ایشان غش غالب است در صرف حکم غالب غش دارند اگر بدراهم مغشوش و یا بفلوس رایجه چیزی خرید و کاسد شد بیع باطل شود و بقول ابی یوسف رح بر مشتری قیمت دراهم و فلوس روز بیع واجب شود و بقول محمد رح قیمت آخرین روزی که تعامل کرده اند واجب آید **مسئله** بیع بفلوس نافقه جائز بود اگرچه تعیین نکنند و بیع بفلوس کاسده جائز نبود مگر که تعیین کنند **مسئله** اگر بفلوس نافقه بیع کرد و بعده کاسد شد بیع باطل[۵۳] شود و اگر بفلوس نافقه دام بستد بعده کاسد شد مثل آن فلوس را رد کند و بقول ابی یوسف رح قیمت فلوس روز قبض واجب آید و بقول محمد رح قیمت روز کاسد واجب آید

۵۱ قولہ جائز بود زیرا کہ مساوات در وزن مستحق است بوجودت و علت را اعتباری نیست ۱۲ منہ

۵۲ قولہ بوزن جائز بود زیرا کہ اینہا بوزن در دراہم درمیان متعین میشوند مگر آنکہ رواج خلاف این باشد یعنی نقد ثمن کاسد باشد پس رد کردن مبیعہ لازم گردد اگر قائم باشد والا قیمت او اگر قیمی باشد والا

۵۳ قولہ باطل شود یعنی اگر قبل از تفرق مجلس کاسد شد بیع باطل شود و اگر بعد تفرق مجلس کاسد شد بیع باطل نشود و بر مشتری مثل آن فلوس در وقت استقراض لازم گردد اگر مثلی باشد و اگر قیمی باشد قیمت روز استقراض لازم گردد ۱۲ منہ

وصلح از مال ابرا از دین دخول وکیل واعتکاف ومزارعت ومعاملة در اشجار واقرار ووقف وتحکیم **مسئله** انچه بشرط فاسد باطل نشود انست قرض وهبه وصدقه ونکاح وطلاق وعتق ورهن وایصاء ووصیت شرکت ومضاربه وقضا وامارت وکفالت وکتابت واذون بنده بتجارت ودعوی نسب فرزند وصلح از دم عمدا وصلح از جراحت وعقد دم وتعلیق ردبیعت ویا نجیار شرط وعزل قاضی

کتاب الصرف صرف عبارت از بیع زر بزر ونقره بنقره ویا نقره بزر یا زر بنقره است **مسئله** اگر زر بزر ویا نقره بنقره میفروشد قبض هر دو عوض در مجلس صرف شرط است اگرچه یکی جیده ودوم ردی بود ویا یکی ساخته ودوم ناساخته بود **مسئله** اگر زر بنقره میفروشد قبض هر دو عوض در مجلس شرط است وتفاضل جائز بود واگر زر بنقره بکداف میفروشد بی آنکه وزن کند جائز است بشرطیکه هر دو عوض در مجلس قبض کند **مسئله** تصرف در ثمن صرف پیش از قبض جائز نبود پس اگر فروخت دینار را بدراهم وقبض نکرد دراهم وخرید بدان دراهم جامه بیع فاسد باشد آن وبقول زفر رح جائز است **مسئله** اگر کنیزکی را باطوق نقره فروخت بدو هزار وقیمت حلیه هزار درم نقره است وقیمت طوق نیز هزار درم نقره است ومشتری در مجلس هزار درم ببائع داد واز مجلس متفرق شدند هزار درم مقبوض بهای طوق بود وهمچنین اگر حلیه را باطوق نقره بدو هزار درم خرید هزار حال وهزار بمهلت بیع جائز بود وهزار درم حال بهای طوق بود **مسئله** اگر تیغی با حلیه فروخت بصد درم وحلیه پنجاه درم نقره است واز بهای پنجاه درم ببائع داد بیع درست باشد و پنجاه درم مقبوض حصه حلیه بود اگر بیان نکند که این پنجاه درم حصه حلیه است وهمچنین اگر گفت این پنجاه درم از بهای هر دو چیز است پنجاه درم حصه حلیه بود وبیع جائز بود واگر هر دو عاقد متفرق شدند وهیچ قبض نشد بیع در سیف درست بود ودر نقره فاسد شود اگر نقره از تیغ جدا شود بی ضرر اگر بی ضرر جدا نمیشود در هر دو باطل شود **مسئله** اگر آوند نقره فروخت وچیزی از ثمن قبض کرد و از مجلس متفرق شدند بمقداری که ثمن قبض نشده است بیع باطل شود ودر مقدار یکه ثمن قبض شده است بیع جائز بود واوند میان هر دو مشترک بود واگر بعضی از اوند مستحق یا بتحقاق بر دو مشتری مخیر بود باقی بجمله ثمن بستاند ویا رد کند **مسئله** اگر قطعه نقره فروخت وبعضی از ان قطعه مستحق یا بتحقاق بر

سلم ندارد **باب المتفرقات** **مسئله** بیع سگ و یوز و درندگان و پرندگان جائز است
و بقول شافعی رحمة الله علیه بیع سگ جائز نیست و بروایتی از ابی یوسف رح فروختن سگ
گزنده جائز نیست **مسئله** حکم در بیع خمر و خوک چون حکم مسلمان است در بیع شیر و گوسپند
مسئله اگر دیگری را گفت بنده خود بدست زید بهزار درم بفروش بدانکه من میانجی ام برای
تو بصد درم جز هزار درم داد فروخت بیع جائز بود و بر میانجی هیچ واجب نیاید و اگر گفت بنده
خود بدست زید بهزار درم بفروش بدانکه من میانجی ام برای تو بصد درم از بهای آن بنده
جز هزار درم و او بفروخت هزار درم بر مشتری واجب آید و صد درم بر میانجی لازم **مسئله**
اگر کنیزک را خرید و پیش از قبض کردن تزویج کرد و شوهر او را وطی کرد و طی شوهر بمنزله قبض
مشتری بود و نکاح حکم قبض ندارد **مسئله** اگر بنده را بخرید و مشتری پیش از قبض و تسلیم
ثمن غائب شد و بائع بینه اقامت کرد بشراء و غیبت مشتری پیش از تسلیم ثمن و از قاضی طلب
بیع بنده کرد برای ثمن اگر غیبت مشتری معروف است بیع بنده جائز بود و اگر مکان مشتری
معلوم نبود بیع بنده برای رفع ثمن جائز بود **مسئله** اگر دو کس خریدند یکی پیش از قبض مبیع
و تسلیم ثمن غائب شد مشتری حاضر تواند که تمام ثمن ببائع دهد و تمام مبیع قبض کند چون
شریک غائب حاضر آید تواند که نصیب خود را از مبیع قبض کند پیش از دفع نصیب
خود از ثمن و بقول ابی یوسف رح اگر حاضر تمام ثمن ادا کرد نتواند که نصیب غائب قبض
کند و در نصیب غائب از ثمن متبرع بود بر شریک رجوع نکند **مسئله** اگر کنیزکی را فروخته
بهزار مثقال نقره و زر بر مشتری پانصد مثقال زر و پانصد مثقال نقره واجب آید **مسئله**
اگر در راهم جیاد دوانق داشت و زیوف دوانق را معلوم بود تا تلف کردن مستحق شده
باشد و بر مدیون بیع واجب بنماید و بقول ابی یوسف رح این تواند که مثل زیوف بمدیون رد کند
و در راهم جیاد بستاند **مسئله** اگر مرغی در زمین غیری چوزه یا بیضه نهاد و یا آهو در زمین یکی
پنهان شد هر که بگیرد ملک او شود و این حکم جائیست که صاحب زمین زمین خود را برای صید
مهیا نکرده باشد و اگر زمین از برای صید مهیا کرده باشد این همه صاحب زمین را بود **مسئله**
آنچه شرط باطل شود و تعلیق آن بشرط جائز نباشد انیت بیع و قسمت و اجارت و مراجعت

فروختن جائز است بیع یوز نزد ما جائز است اگرچه معلوم نباشد مسئله جائز نیست نزدیک ما بیع سگ دیوز و درنده اگرچه معلوم باشد و نزدیک امام ابو یوسف جائز نیست بیع سگ گزنده که قابل تعلیم نباشد و نزدیک امام شافعی بیع سگ هر گز جائز نیست از اگر نزدیک ایشان نجس عین است و نزدیک ما

در سرمایه و در مسلم فیه پیش از قبض جائز نبود تا اگر دیگری را در مسلم فیه شریک میکند و یا مسلم فیه را بتولیت میفروشد جائز بود **مسئله** اگر در سلم اقالت کردند رب سلم نتواند که بدل سرمایه از مسلم الیه چیزی بستاند **مسئله** اگر مسلم الیه یک خروار گندم خرید و رب سلم را فرمود تا از بدل مسلم فیه قبض کند جائز نبود و اگر مسلم الیه رب سلم را فرمود که اول بار برای او قبض کند بعده برای خود قبض کند و او همچنان کند یعنی یکبار برای او پیمانه کرد و بار دوم برای خود پیمانه کرد جائز بود و اگر یک خروار گندم خرید و زید را فرمود که بدل قرض خود قبض کند جائز نبود **مسئله** اگر در خروار گندم سلم بست و رب سلم مسلم الیه را فرمود تا بطرف رب سلم کیل کند و مسلم الیه بغیبت رب سلم بطرف او کیل کرد قبض نبود و اگر طعام معین بخرید و بائع فرمود تا بطرف مشتری کیل کند و بائع در غیبت مشتری با وند اد کیل کرد قبض بود **مسئله** اگر بجاریه در خروار حنطه سلم بست و مسلم الیه جاریه را قبض کرد بعده اقالت کردند پس جاریه مسلم الیه مرد و یا پیش از اقالت جاریه مرد اقالت باقی بود در مسئله اول درست باشد و در مسئله دوم قیمت جاریه واجب آید بر مسلم الیه و اگر مروی جاریه خرید بصد درم پس تقاله کردند و آن جاریه بدست مشتری بمرد اقالت باطل شود و اگر بعد از موت جاریه اقالت کردند نیز اقالت باطل بود **مسئله** اگر مسلم الیه میگوید که در وی شرط کرده ام و رب سلم میگوید که هیچ شرط نکرده ام قول مسلم الیه معتبر بود و اگر رب سلم دعوی شرط در وی میکند و مسلم الیه منکر است قول رب سلم بود و بقول ابی یوسف و محمد رح قول مسلم الیه معتبر بود **مسئله** اگر رب سلم دعوی اجل میکند و مسلم الیه منکر است قول رب سلم معتبر بود باتفاق و اگر مسلم الیه دعوی اجل میکند و رب سلم منکر است قول مسلم الیه معتبر بود و بقول ابی یوسف و محمد رح قول رب سلم معتبر بود و همچنین قول مدعی در صفت معتبر است نه قول منکر **مسئله** جائز است سلم و استصناع در موزه و طشت و قتلبه و چون فرمانیده بیند مخیر بود و پیش از انکه خرنده بیند ضائع تواند که بدست دیگری فروشد و صورت استصناع آنست که مردی موزه دوز را گوید که موزه از جلد او یم خود بر اندازه پای من بدوز بچندین مهلت و بچندین درم و پای نماید و یا زرگر را گوید که انگشتری از نقره خود برای من بساز بچندین مهلت و بچندین درم و در استصناع موجل را حکم سلم بود و بقول ابی یوسف و محمد رح حکم حکم

ومشتری طلب فسخ کرد بیع باطل شود **مسئلہ** اگر مردی سرای غیری را فروخت ومشتری سرای را در بنای خود داخل کرد بائع ضامن نشود وبقول محمد رح وقول اول از ابی یوسف رح ضامن شود **باب السلم** **سلم** چیزی که ضبط صفت او ممکن شود ومقدار او معلوم بود سلم در و جائز بود وانچه ضبط صفت او و معرفت مقدار او ممکن نبود سلم در و جائز نبود پس سلم در مکیل وموزون جز در دراهم ودنانیر و در عددی متقارب چون جوز و بیضه وفلس و خشت خام وپخته بکالبد معلوم و در بذر وبیخ چون جامه بشرط بیان مقدار گز و صفت صنعت جائز بود وسلم در دراهم ودنانیر و حیوان و در اطراف او بود و در پوست تنها و معدود و پشاره ها هیزم و در دستها شمرده و در جواهر و خرمهره جائز نبود **مسئلہ** سلم جائز است در چیزی که از وقت عقد سلم تا وقت حلول اجل موجود بود تا اگر سلم فیه بوقت سلم موجود بود و بوقت تمام شدن مهلت موجود نبود و یا در وقت عقد سلم منقطع شود و در آخر مهلت موجود بود سلم جائز نبود و بقول شافعی رح اگر در وقت حلول اجل موجود شود جائز بود **مسئلہ** سلم در ماهی تازه در غیر وقت جائز نبود و در ماهی تازه در وقت وی بوزن معلوم جائز بود **مسئلہ** در ماهی شور بوزن معلوم جائز بود **مسئلہ** سلم در گوشت جائز نبود وبقول ابی یوسف ومحمد رح اگر جنس گوشت ونوع او و در سن حیوان وصفت او و موضع بریدن گوشت ومقدار او بیان کند جائز بود **مسئلہ** اگر سلم بست به پیمانه معین که مقدار او معلوم بود و یا بگزی معین که قدر او معلوم بود و یا سلم بست در گندم وبهی معین و یا در خرما در ریختی معین جائز نبود **مسئلہ** در سلم شرط است بیان جنس ونوع وصفت واندازه ومهلت واقل او یک ماه است ومقدار سرمایه اگر سرمایه از جنس مکیل وموزون و یا معدود بود وجای تسلیم مسلم فیه اگر دو مسلم فیه حمل ومؤنت بود واگر در مسلم فیه حمل ومؤنت نیست در مکان بیع عقد تسلیم کند وقبض سرمایه پیش از انکه هر دو عاقد جدا شوند شرط است وبقول ابی یوسف ومحمد رح چون سرمایه معین بود بیان او وبیان مکان تسلیم شرط نیست در سلم و مسلم فیه را در موضع عقد سلم تسلیم کند **مسئلہ** اگر بدویست درم یک خروار گندم سلم بست صد درم وام بوده است بر مسلم الیه وصد درم نقد داد سلم در حصه صد درم دین باطل شود و در صد درم نقد درست بود **مسئلہ** تصرف

استحقاق جاریه بینه ثابت کرد جاریه را با فرزند ببرد و اگر مشتری اقرار جاریه برای او کرد فرزند را اقرار در نیاید زیرا که بینه بحجتی متعدیه است نه اقرار **مسئله** تناقض در دعوی ملک مانع حق است تا اگر از شخصی طلب هبه کرد یا طلب شراء کرد بعد دعوی ملک کرد پیش از هبه و یا پیش از شراء دعوی نشنوند و در دعوی حریت و طلاق و نسب تناقض مانع نیست تا اگر بنده مشتری را گفت مرا بخر که من بنده ام و بخرید و این بنده ازاد پیدا شد اگر بائع حاضر بود و یا غائب بود که غیبت معلوم مشتری بر بائع رجوع کند و اگر بائع غائب بود معلوم نبود که کجاست مشتری بر بنده ثمن رجوع کند و بنده بر بائع کند و بقول ابی یوسف رح در هر دو صورت مشتری بر بنده رجوع نکند **مسئله** اگر بنده گفت مرا گرو بستان که من بنده ام و زید گرو ستد این بنده آزاد بود زید بر بنده هیچ حال بوام رجوع نکند و بقول ابی یوسف رح در رهن نیز بر بنده رجوع نبود **مسئله** اگر مردی در سرای حقی مجهول دعوی کرد و صاحب سرای بصد درم صلح کرد و بعضی از این سرای مردی دیگر باستحقاق بر دمدعا علیه بر مدعی هیچ رجوع نکند و اگر دعوی تمام سرای کرده بود بعد صلح کرد مدعا علیه بحصه آن از مال صلح بر مدعی اول رجوع کند **مسئله** اگر مردی ملک غیر بی اذن او فروخت مالک مخیر بود در اجازت و فسخ و در اجازت بقاء مبیع و بقاء متعاقدین شرط است و بقاء ثمن نیز در اجازت شرط است اگر از جنس عروض باشد و بقول شافعی رح بیع فضولی منعقد نشود **مسئله** اگر مردی بنده زید را غصب کرد و فروخت و مشتری آزاد کرد بعد ه غاصب را زید در بیع اجازت کرد عتق درست باشد و بقول محمد و زفر رح درست نباشد و اگر مشتری از غاصب قبض کرد و بدست دیگری فروخت و مالک بیع اول را اجازت کرد بیع دوم جائز نبود و اگر دست بنده مغصوب نزد یک مشتری برید ند و مشتری ارش بستد و مولی بیع غاصب را اجازت کرد ارش مشتری را بود و انچه از ارش زیاده بر نصف ثمن بود صدقه بدهد **مسئله** اگر بنده غیری را فروخت بی اذن او و مشتری بینه اقامت کرد بر اقرار بائع که مولی بنده او را به بیع بنده اذن نکرده است و یا بر اقرار مولی بنده که مولی به بیع او نفر موده است و منکر است که مبیع را رد کند بینه مشتری نشنوند و اگر بائع پیش قاضی اقرار کرد که بی اذن مولی فروخته

فروخت را بعضی از اقرار ثابت
مقبوض نیست بگیرد بهم مقبوض است نیست
دگر است بر دوان الاتفاق ۵۲ فروخت
متوقف بتاده و اما عدم
لان بالاجازة تبین الملک للمولی من الاصل
انما طرأ على ملك المولى فتوقف
الا تری انه لو اجاز
والملک
۵۳ قوله صدقه و هذا اذا كان
بیع
نسبه علم مالک
در حقیقت وقف فاسد بود
اگر شخص دیگری را گفت این بنده ام
مرا از سیدن بخران نقص قیمت
بعد از ان ظاهر شد که وی آزاد است
اگر کان مال معلوم و مبیع تالف
شود زیرا که وی بغیر اذن او
ایراد کرده است

در بیع بنده مغصوب از نزدیک مالک بیع نافذ نیست و اگر مشتری بعد از بیع غاصب از نزدیک مالک بیع را اجازت کرد بیع نافذ نیست و اگر مشتری بعد از بیع غاصب از نزدیک مالک بیع را اجازت کرد بیع نافذ نیست و اگر مشتری بعد از بیع غاصب از نزدیک مالک بیع را اجازت کرد بیع نافذ نیست

مسئلہ بیع کرباس[۵۱] بہ پنبہ جائز بود باجماع مسئلہ بیع خرمای تر بخرمای تر جائز است و بقول شافعی رح جائز نے مسئلہ فروختن خرمای خشک بخرمای تر برابر بپیمانہ و بسنگ بمویز برابر[۵۲] جائز است و بقول ابی یوسف و محمد رح بیع خرمای تر بخرمای خشک جائز نبود مسئلہ فروختن گوشت گوسپند بگوشت ستور و یا بگوشت شتر بزیادت[۵۳] جائز بود و بیع گوشت ستور بگوشت گاو میش بزیادت جائز بود و همچنین بیع گوشت بز بگوشت میش نیز بزیادت جائز نبود مسئلہ بیع شیر گوسپند بشیر ماده گاو بزیادت جائز بود و بقول شافعی رحمتہ اللہ علیہ جائز نبود مگر برابر مسئلہ فروختن سرکہ خرما بسرکہ انگور بزیادت جائز بود مسئلہ فروختن نان گندم بگندم و یا آرد گندم بزیادت جائز بود و فتوی برین است و بروایتی از ابی حنیفہ رح جائز نبود مسئلہ فروختن پیہ شکم بہ پیہ سرین و یا بگوشت بزیادت جائز بود مسئلہ فروختن گندم بآرد گندم و یا بسویق گندم جائز نبود باجماع مسئلہ فروختن ثمرہ چوب زیتون بروغن زیت و یا فروختن کنجد بروغن کنجد درست نباشد مگر کہ روغن زیادت بود ازان روغن کہ در کنجد و زیتون است مسئلہ وام استدن نان بوزن جائز بود و بہ شمار جائز نبود و این قول ابی یوسف رح است و فتوی برین است و بقول ابی حنیفہ رح ہر دو طریق جائز نبود و بقول محمد رح جائز بود مسئلہ میان بندہ و مولی و میان مسلمان و حربی در دار حرب ربوا حرام نبود و بقول ابی یوسف و شافعی رح میان مسلمان و حربی در دار حرب ربوا حرام بود **باب الحقوق** مسئلہ بخریدن منزل اگر بالای او و ربع در نہ باید مگر کہ ذکر کند در بیع بکل حق ہو لہ او مرافقہ و بکل حق قلیل و کثیر ہو فیہ او منہ مسئلہ اگر بیت خرید در بیع بکل حق ذکر کرد و بالای آن در نہ باید تا ذکر بالا در بیع بصریح ذکر نکند مسئلہ اگر سرای خرید نا دوان در بیع در آید و بالای آن سرای نیز در آید مسئلہ ساباط[۵۴] در خریدن سرای در نہ باید مگر کہ ذکر کند بکل حق ہو لہ او مرافقہ او بکل قلیل و کثیر ہو فیہ او منہ و بقول ابی یوسف و محمد رح اگر در ساباط درون سرای است بی آنکہ ذکر کل حق ہو لہ کند ساباط در آید در بیع مسئلہ اگر از سرای بیت و یا منزل و یا مسکن خرید طریق و میل و شرب در بیع در نہ باید مگر کہ بکل حق ہو لہ او مرافقہ ذکر کند مسئلہ اگر از سرای خانہ و یا منزل و یا مسکن اجازت داد طریق و میل در آید بی آنکہ حقوق و مرافق ذکر کند **باب الاستحقاق** مسئلہ اگر مرد کنیزکی خرید و در قبض او فرزند او دو مرد

۵۱ فروختن کرباس یعنی جائز است خواہ بزیادتی خواہ برابر بسبب مخالفت بودن جنس ۱۲ یعنی فروختن جائز است زیرا کہ این استثناء در معیار شرعی داخل نیست و بنابرین تا بمصباح در حکم حنطہ است ۱۲ یعنی ۵۳ فروختن جائز بود ای برابر بزیادتی ۱۲ یعنی نزد امام و نزد صاحبین جائز نیست ۱۲ یعنی ۵۴ فروختن ساباط یعنی سرکہ صدرات او بر در مسجد باشد فتاوی قاضی خان

شمردن جائز بود مسئلہ تصرف[۱] در ثمن از قبض جائز بود مسئلہ جائز است کہ مشتری در ثمن زیادت کند و یا بائع در مبیع زیادت کند و یا در ثمن نقصان کند و استحقاق ہر دو جمیع متعلق است و بقول شافعی رح زیادت در مبیع و ثمن جائز نے مسئلہ ہر دین حال کہ موجل کنند موجل نشود مگر قرض

باب الربوا[۲] الربوا بر وا عبارت است از افزونی مال کہ بے عوض بود در میان مبادلہ مال بمال و علت ربا قدر و جنس است یعنی مراد از قدر کیل در مکیلات و وزن در موزونات است و بقول شافعی رح علت ربا طعم در مطعومات و ثمنیت در اثمان شرط است و بقول مالک رح علت ربوا اقتیات و ادخار است مسئلہ بیع مکیل بجنس خود و بیع موزون بجنس خود برابر دست بدست جائز بود و با فزونی و مہلت جائز نبود مسئلہ و بیع مکیل بمکیل غیر جنس و بیع موزون بموزون غیر جنس با فزونی دست بدست جائز بود و بمہلت جائز نبود مسئلہ بیع مکیل چون گندم و جو و خرما و نمک و موزون چون زر و نقرہ و آنچہ منسوب است بر طل بیع او بجنس خود برابر جائز بود و با فزونی جائز نبود مسئلہ بیع جید بار دے در جمیع صور برابر جائز بود و با فزونی جائز نبود حرام باشد مسئلہ در غیر صرف تعیین شرط است نہ تقابض و بقول شافعی رح در بیع طعام مثل او تقابض شرط است مسئلہ جائز است بیع یک حفنہ[۳] بدو حفنہ و یک سیب بدو سیب و یک بیضہ بدو بیضہ و یک جوز بدو جوز و یک خرما بدو خرما و یک فلس بدو فلس بشرطیکہ ہر دو معین باشند و بقول شافعی رح بیع یک حفنہ گندم بدو حفنہ مثل آن جائز نبود و بقول محمد رح بیع یک فلس بدو فلس معین جائز نبود مسئلہ اگر گوشت گوسپند بگوسپند و یا گوشت گاو بگاو و یا گوشت گوسپند بگاو و یا گوشت ستور بگوسپند بیع کرد در جمیع صور جائز بود و بقول محمد رح گوشت گوسپند بگوسپند و گوشت ستور بہ ستور جائز نبود مگر کہ گوشت مفرز زیادت بود از گوشتیکہ در گوسپند و یا در ستور است تا گوشت برابر گوشت بود و زیادت گوشت برابر سر و پا چہ و پوست و غیر آن بود

---

[۱] تصرف در ثمن از قبض جائز است کہ مشتری در ثمن زیادت کند و یا بائع در مبیع زیادت کند و یا در ثمن نقصان کند و استحقاق ہر دو جمیع متعلق است و بقول شافعی رح زیادت در مبیع و ثمن جائز نے

[۲] الربوا بر وا عبارت است از افزونی مال کہ بے عوض بود در میان مبادلہ مال بمال و علت ربا قدر و جنس است یعنی مراد از قدر کیل در مکیلات و وزن در موزونات است و بقول شافعی رح علت ربا طعم در مطعومات و ثمنیت در اثمان شرط است و بقول مالک رح علت ربوا اقتیات و ادخار است

[۳] حفنہ بدو حفنہ

مدیون جامہ را بدہ درم خرید و بعد از قبض بدست مولی بپانزدہ درم فروخت مولے بندہ ۱۰ درم مرابحہ فروشد و ہمچنین اگر مولے جامہ را بدہ درم خرید و بعد از قبض بدست بندۂ ماذون و مدیون خود بپانزدہ درم فروخت بندہ ماذون بدہ درم مرابحہ فروشد

مسئلہ اگر بدست مضارب دہ درم است بنصف ربح و بدین دہ درم جامہ را خرید و بدست رب مال بپانزدہ درم فروخت رب مال اگر مرابحہ فروشد بدہ و ازدہ ۱۲ نیمدرم فروشد و بقول زفر رح بیع مضارب بدست رب مال و بیع رب مال بدست مضارب جائز بود **مسئلہ** اگر جاریہ کاملہ را خرید و کور شد و یا مولے وطی کرد جائز بود بی بیان بمرابحہ فروشد و اگر مولے جاریہ کاملہ را کور کرد و یا بیگانہ چشم جاریہ را کشد و مولے ما دان بستد و با جاریہ بکر را مشتری وطی کرد در ینصورت بے بیان مرابحہ بفروشد و بقول ابی یوسف و شافعی رح در مسئلہ اول جائز نبود کہ بے بیان مرابحہ بفروشد

مسئلہ اگر غلامی بہزار درم موجل خرید و بر بحصد درم فروخت و بیان نکرد و بعد مشتری را معلوم شد مشتری مخیر بود بتمام ثمن قبول کند و یا رد کند و اگر مشتری غلام را ہلاک کرد بعدہ دانست بہزار و صد درم لازم شود و اگر بتولیت فروخت و بیان نکرد کہ بہ مہلت خریدہ است بعدہ مشتری را معلوم شد مشتری مخیر بود بتمام ثمن قبول کند و یا رد کند و اگر تلف کرد بعدہ معلوم شد بر مشتری ہزار درم حال واجب شود و بقول ابی یوسف رح مشتری قیمت کالا رد کند و تمام ثمن از بائع بستاند **مسئلہ** اگر کالا بدست مردی بتولیت فروخت بدانچہ او را حاصل شدہ است و مشتری را معلوم نیست کہ بائع را بچند حاصل شدہ است بیع فاسد شود و اگر مشتری را در محل معلوم شد مخیر بود

فصل بیع العقار بیع غیر منقول پیش از قبض جائز است و بقول محمد رح جائز نے **مسئلہ** بیع منقول پیش از قبض جائز نیست **مسئلہ** اگر مکیل را بشرط کیل و یا موزون را بشرط وزن و یا معدود را بشرط وعد خرید پیش از پیمودن و سنجیدن و شمردن فروختن و خوردن جائز نبود و اگر جامہ خرید بشرط ذراع جائز بود کہ پیش از گز کردن بفروشد و بقول ابی یوسف و محمد رح فروختن معدود پیش از

شمردن

۱۰ یعنی اگر فروخت مولی نزد بندہ ماذون بر عکس اگر بظاہر بیع صحیح است لکن در اینجا عدم صحت است زیرا کہ بندہ در ملک مولی است و اخذ و دست از آن نزد مولی است ۱۲

۱۲ مسئلہ شرط است در مرابحہ و تولیت کہ خریدہ باشد بیع را بتمامہ از نفس کہ منفعت باشد زیرا کہ فائدہ دین در وضع اعتماد و غنی است بر خلاف ذکی بخلاف آنکہ

درحق بائع ومشتری وبیع جدید است درحق ثالث واقاله درست باشد بمثل ثمن اول واگر زیادت از ثمن اول ویا کم ازان شرط کردند ثمن اول واجب آید وشرط باطل شود وبقول ابی یوسف رح اقاله بیع است مگر که بیع داشتن ممکن نبود آنگاه فسخ بود وبقول محمد رح اقالت فسخ است مگر که فسخ نتوان داشت آنگاه بیع بود واگر بیع نیز نتوان داشت اقاله باطل شود **مسئله** اگر در مبیع بعد حدوث عیب بکمتر از ثمن اول میکند جائز بود **مسئله** اگر اقالت بغیر جنس ثمن اول کردند فسخ بود وثمن اول لازم شود وبقول ابی یوسف ومحمد رح بیع بود **مسئله** هلاک ثمن اول مانع اقالت نبود وهلاک مبیع مانع اقالت است واگر بعضے از مبیع هلاک شد در باقی اقالت جائز بود

باب التولیۃ والمرابحۃ

تولیۃ عبارت از بیع ست بثمن اول بغیر زیادت ومرابحه عبارت از بیع است بمقدار ثمن اول یا زیادت ربح وشرط مرابحه وتولیت آنست که ثمن اول مثلی بود **مسئله** جائز بود که بائع مزدگاذر ورنگریز وعلم کش ومزد تافتن ریسمان وبرداشتن طعام ومزد راندن گوسپندان بر اس مال ضم کند وبگوید که این کالاے مرابدین مقدار شده است ونگوید که بدینمقدار خریده ام فاما مزد شبان وتعلیم واجرت خانه که مبیع دران نگهداشته است بر اس مال ضم نکند **مسئله** اگر بائع در مرابحه خیانت کرد مشتری مخیر است بتمام بها بستاند ویا رد کند **مسئله** اگر بائع در تولیت خیانت کرد مشتری مقدار خیانت کم کند وبقول ابی یوسف رح در مرابحه وتولیته کم کند وبقول محمد رح هر دو صورت مخیر است **مسئله** اگر مشتری جامه کهنه درم خریده است بعد از قبض ببانزده فروخت وتقابض شد باز آنرا بده درم خریده اگر مرابحه فروشد وبگوید که این کالا است مرا به پنج درم افتاده است ونگوید که به پنج درم خریده ام اگر جامه را بده درم خریدبا به بیست درم فروخت بعد از قبض باز بنده درم خرید بمرابحه فروختن جائز بود وبقول ابی یوسف ومحمد رح هر دو صورت مرابحه بده درم جائز بود **مسئله** اگر بنده ماذون

اقاله نزد یک ابی یوسف رح وقت ثانی فسخ است واگر فسخ ممکن نباشد بیع است واگر فسخ وبیع ممکن نباشد باطل شود ودر وقت ثالث اقاله بیع است اندرا اقاله بیع است اگر فسخ ممکن نباشد بیع است واگر فسخ وبیع ممکن نباشد باطل است زیرا که در وقت ثالث فسخ ممکن نیست ونزد یک محمد رح اقاله فسخ است اگر فسخ ممکن نباشد بیع است واگر فسخ وبیع ممکن نباشد باطل است ۱۲ الدرایه

مسئله اقاله بعد از ولادت فسخ نشود زیرا که بعد از ولادت فسخ ممکن نیست ونزد یک صاحبین باطل نمیشود زیرا که نزد یک ایشان اقاله بیع نسخ است ۱۲ شرح وقایه فارسی

بیع ہر دو جائز نبود و قول ابی یوسف و محمد رح اگر بہای ہر یکے معین کردہ است در ہمہ بندہ و مذبوحہ بیع جائز بود و در آزاد و مردار یاس بود **مسئلہ** اگر بندہ و مدبر را و یا بندہ خود را یا بندہ دیگرے فروخت و یا ملک وقف را بایک بیع فروختہ بیع در بندہ خود و ملک جائز بود بحصۂ ثمن و در مدبر و بندہ دیگرے و در وقف بیع جائز نبود و بقول زفر رح در ہمہ بیع فاسد بود

فصل فی احکام البیع الفاسد

مسئلہ اگر مشتری در بیع فاسد مبیع را قبض کرد باذن بائع و ہر دو عوض مال بود مشتری مالک شود و اگر ہلاک شود قیمت واجب آید و ہر یکے را ولایت فسخ بیع بود مگر کہ مبیع از ملک مشتری برون آید بہبہ یا بیع و یا آزاد کند و یا بنا کند و بقول شافعی رح اگرچہ قبض کند ملک نشود و بقول ابی یوسف و محمد رح بنا را خراب کند و سر اے بر بائع رد کند و در فسخ بیع بائع نتواند کہ پیش از تسلیم ثمن مبیع از مشتری بستاند **مسئلہ** اگر جاریہ بشرار فاسد خرید و در ہر دو بدل تقابض شد و مشتری این جاریہ را بدست دیگری بربح فروخت ربح را صدقہ کند و اگر بائع در ثمن ربح کرد بائع را حلال بود **مسئلہ** اگر بر شخصے مالی دعوی کرد و آن شخص مالی داد مدعی ازین مال ربح حاصل کرد بعد ہ ہر دو اتفاق کردند کہ ہیچ مالی ثابت نبود و مدعی علیہ را ادا دنی نبود مدعی را سود حلال بود **مسئلہ** بیع بخش مکروہ است و بخشن آن بود کہ در ثمن مقصود زیادت کند و خریدن ندارد و نیز مکروہ است خریداری کردن بر خریدن دیگری بزیادت کردن ثمن و نیز مکروہ است تلقی جلب یعنے شخصے از شہر برون رود بر کاروانی کہ طعام و گوسپند و جز آن سوی شہر آوردہ اند از ایشان بخرد و اگر اہل شہر را زیان ندارد مکروہ نبود مگر کہ نرخ بر اہل شہر پوشیدہ بود و نیز مکروہ است فروختن شہری بدست بیابانی اگر اہل شہر محتاج باشند و نیز مکروہ است فروختن بوقت بانگ نماز جمعہ **مسئلہ** باکی نیست در بیع من یزید یعنے ہر کہ زیادت کند بخرد اگر پیش از بیع دیگر میکند و اگر بعد خریدن دیگرے خواہد کرد مکروہ است **مسئلہ** در میان دو مملوک خود ذی رحم محرم تفریق نکنند ہمچنین اگر یکے خرد باشد نیز تفریق نکنند و اگر تفریق کرد مکروہ بود و اگر ہر دو بزرگ اند تفریق مکروہ نبود و بقول ابی یوسف رح بیع جائز نبود در قرابت ولاد یعنے میان والد و ولد و تفریق میان زن و شوے مکروہ نبود

باب الاقالہ

مسئلہ اقالہ فسخ است در حق بائع و مشتری و بیع جدید است

مسئلہ در بیع فاسد اگر فساد در یکی از دو عوض است چنانچہ فروختن یکدرم را بدو درم جایز نیست ہر دو عقد را از بائع و مشتری اگر فسخ نکنند بیع را پیش از قبض یا بعد از قبض تا آنگہ بیع در ملک مشتری است اگر شاد بسیر شد و زائد است چنانکہ فروخت بر فروختہ و بقول امام محمد جایز است فسخ او را

مسئلہ اگر بیع فاسد را بقول ابی یوسف رح بائع و مشتری فسخ کنند و مشتری آن را بفروشد بائع اول را رسد کہ ثمن را از مشتری دوم بستاند

مسئلہ بیع فاسد را بقول ابی یوسف رح مشتری بفروشد و بقول محمد رح نفوذ تصرف او نباشد

مسئلہ بیع فاسد را بقول ابی یوسف رح مشتری بفروشد و بقول محمد رح نفوذ تصرف او نباشد

مسئلہ بیع فاسد را بقول ابی یوسف رح مشتری بفروشد و بقول محمد رح نفوذ تصرف او نباشد

بهزار درم خرید وقبض کرد و پیش از تسلیم ثمن آن جاریه را بدست بائع کنیزک را یا نصد درم
فروخت جائز نبود و بقول شافعی رح جائز بود **مسئله** اگر جاریه بیا نصد درم خرید و قبض
کرد و پیش از ادا ر ثمن آن جاریه را با جاریهٔ دیگر بدست بائع به پانصد درم فروخت و
دران جاریه که از بائع نخریده است بیع جائز بود دران جاریه که از بائع خریده است بیع
جائز نبود **مسئله** اگر روغن خرید بشرط آنکه این روغن با وند بهم وزن کنند و بدل آو نیجا
رطل کم کند این بیع فاسد شود و اگر شرط کرد انچه وزن آوند بود کم کند جائز بود **مسئله**
اگر روغن در مشک خرید و مشتری مشک بر بائع خالی رد کرد که وزن او ده رطل است
و بائع میگوید که آن مشک دیگرست وزن آن مشک که در روغن پنج رطل است
و مشتری گفت که این مشک همان ست قول مشتری معتبر بود با حلف **مسئله**
اگر مسلمانی ذمی را خمر مود بخریدن یا بفروختن خمر جائز بود و بقول ابی یوسف و محمد رح
جائز نبود **مسئله** اگر کنیزکے فروخت بشرط آنکه مشتری آزاد کند یا مدبر و یا مکاتبه
و یا ام ولد گرداند بیع فاسد بود و بقول شافعی رح شرط اعتاق جائز بود **مسئله** اگر کنیزکے
حامله را خرید مگر حمل وے یک ماه این بیع فاسد بود **مسئله** اگر بنده را فروخت بشرط آنکه
بائع را خدمت کند یکماه و یا سرائے فروخت بشرط آنکه یک ماه بائع ساکن شود و یا شرطیکه
مشتری ورمی ببائع وام دهد و یا بشرطیکه مشتری هدیه ببائع دهد و یا بشرطی که بائع مبیع را
بعد سه ماه تسلیم کند در جمیع صورت بیع فاسد بود **مسئله** اگر جامه خرید بشرط آنکه بائع ببرد
و پیراهن یا قبا دوزد فاسد بود و اگر نعل خرید بشرط آنکه بائع برابر کند بند ها و نعل بند جائز
بود و بقول زفر رح جائز نبود **مسئله** اگر کالائی فروخت به بهائے موجل تا نوروز مهرجان
و صوم نصارے و فطر جهودان اگر بائع و مشتری را معلوم بود بیع فاسد بود **مسئله**
اگر کالائے فروخت تا آمدن حاجیان یا درودن و پاک کردن و گرفتن غله کشت و
یا تا وقت انگور بریدن جائز بود و اگر تا این اوقات سیاهنجے شود جائز بود و اگر
پیش از رسیدن این اوقات مهلت براند اختلاف بیع جائز بود و بقول زفر رح
جائز نبود **مسئله** اگر آزاد و بنده را و یا گوسپند مذبوحه و مردار را بیک بیع فروخت

در ملد بر وام ولد بر مشتری ضمان واجب شود مسئله روا نباشد فروختن ماهی پیش
از گرفتن و پرنده در هوا و فروختن حمل کنیزک و گوسپند و غیر آن و فروختن انچه
نخواهد زاد پیش از انکه وضع حمل شود و فروختن شیر در پستان و مروارید در صدف و
صوف بر پشت گوسپند و بر واسطه از ابی یوسف رح اگر گفت این که بر پشت این گوسپند
است فروختم روا باشد مسئله روا نباشد فروختن تیری که بر سقف است و فروختن
یک گز از جامه مگر پاره کرده مسئله اگر صیاد گفت انچه این بار از دام صید حاصل
شود فروختم و شتری خرید روا نبود مسئله اگر خرمائیکه بر درخت است بمقابله خرمائیکه
بریده اند فروخت نگمان آنکه هر دو خرما برابر اند روا نباشد و این بیع را مزابنه گویند و
بقول شافعی رح روا باشد مسئله اگر دو کس در کالای راضی شدند بدانکه چون بایع
دست بدان کالای نهد و یا سنگریزه بران نهد میان ایشان بیع بود در هر دو صورت
بیع درست نباشد اول را بیع ملامسته گویند و دوم را بیع بالقاء حجر گویند مسئله فروختن
یک جامه از دو جامه و فروختن گاه چراگاه و یا اجازت دادن جائز نبود مسئله فروختن
زنبوران انگبین جائز نبود و بقول محمد و شافعی رح اگر جمع کرده باشند جائز بود مسئله
فروختن کرم قزین و بیضهٔ او جائز بود و فتوی بر نیست و بقول ابی حنیفه رح جائز نبود و
بقول ابی یوسف رح اگر قزین در وظاهر شده است جائز بود مسئله فروختن بنده
گریخته روا نبود مگر که بنده بدست مشتری بود مسئله فروختن شیر زنی در پستان یا در قدح
جائز نبود و بقول شافعی رح جائز بود و بقول ابی یوسف رح اگر کنیزک بود روا باشد مسئله
فروختن موی خوک جائز نبود فاما انتفاع گرفتن بموی خوک در دوختن موزه و غیر آن
جائز بود مسئله فروختن موی آدمی و منفعت گرفتن بدو و فروختن پوست مردار پیش از
دباغت جائز نبود مسئله پاک نیست فروختن استخوان مردار و پشم و سرگین آن و
انتفاع گرفتن باین اشیا مسئله اگر خانه زید بالاست و عمرو را فرود بالا خراب شد زید
بعد از افتادن و خراب کردن بالا را میفروشد جائز نبود مسئله اگر کنیزک را فروخت و او
غلام بود یا بر عکس بیع منعقد نباشد و بقول زفر رح بیع منعقد شود مسئله اگر جاریه

۵۱ قولها فی الاسر اذا کان در حوض ماشی و بکلم فیتوان گرفت اگرچه صید اند رخشکی توان گرفت درست است ۱۲ شرح وقایه

۵۲ قولهم تیری که بر سقف است زیرا که پیکان او بر سقف قرار ممکن نیست ۱۲

۵۳ یک گز از جامه بایع قرار داد که بقیه در جامه باقی است کرخی گفته کرد ان او معتبر

بعده دعوے عیب کرد مشتری را خبر نتواند کرد برای دفع ثمن تا آنگاه که مشتری بینه اقامت
کند و یا بائع سوگند خورد و اگر مشتری میگوید که گواهان من در شام اند بائع را سوگند دهند و ثمن
تسلیم کند **مسئله** اگر مشتری دعوی میکند که این بنده گریز پا است بائع را سوگند ندهند
مگر که مشتری بینه اقامت کند که بنده نزدیک وی گریخته بود بعده بائع را سوگند دهند
که هرگز نزدیک تو نگریخته است **مسئله** کنیزک[۱۵۱] خرید قبض کرد و ثمن تسلیم کرد بعده مشتری
در کنیزک عیب یافت و بائع میگوید که کنیزک را با کنیزک دیگر فروخته ام مشتری میگوید
که همین کنیزک تنها فروخته قول مشتری معتبر بود **مسئله** اگر دو بنده را یک صفقه خرید
و یکی را قبض کرد و در دوم عیب یافت مشتری مخیر بود یا هر دو قبول کند و یا هر دو را رد کند
مسئله اگر مشتری بعضے مکیل را و یا موزون را[۱۵۲] عیب یافت تمام رد کند و یا تمام قبول
کند و اگر بعضے مکیل را و یا موزون را مستحق یا باستحقاق بر مشتری نتواند که باقی رد کند و اگر
بعضے جامه را مستحق یا باستحقاق بر و مشتری مخیر بود که جامه باقی رد کند بر بائع و بتمام بهاء
رجوع کند و یا باقی جامه نگهدارد و بحساب آن از ثمن رجوع کند **مسئله** اگر مشتری جاریه
معیب را مداوات کرد و یا جامه معیب را پوشید و یا بر دابه معیب سوار شد در حاجت
خود رفت نتواند که رد کند و این فعل رضا بود بعیب و اگر سوار شد تا دابه را آب دهد
یا برای او علف بخرد و یا بر بائع رد کند رضا نبود و تواند که رد کند **مسئله** اگر بنده را
در قبض مشتری دست برید ند بسبب دزدے که پیش از بیع کرده بود مشتری را معلوم
نبود تواند که بنده را بائع رد کند و تمام بها بستاند و بقول ابی یوسف و محمد رح بنده را
بے عیب دزدے و با عیب دزدے قیمت کنند آنچه نقصان شود بحساب آن از ثمن رجوع
کند **مسئله** اگر بائع شرط برات جمله عیوب کرد جائز بود و مشتری[۱۵۳] نتواند که بسبب عیبی
رد کند اگرچه جمله عیوب نشمرد و بقول شافعے رح این شرط برات درست نباشد

باب البیع الفاسد فروختن مردار و خون و خوک و مے و آزاد و ام ولد و
مدبر و مکاتب روا نباشد و بقول شافعے رح بیع مدبر مطلق روا نباشد و اگر این
اشیا بر دست مشتری هلاک شدند ضامن نشود و بقول ابی یوسف و محمد رح

[۱۵۱] مسئله مصنف را اینجا ذکر نکرده است و در نسخه ها نیز نیست
[۱۵۲] مسئله مصنف را اینجا ذکر نکرده است و در نسخه ها نیز نیست
[۱۵۳] مسئله مصنف را اینجا ذکر نکرده است و در نسخه ها نیز نیست

نتواند کہ بخیار رویت و بخیار شرط جامہای باقی رد کند و بخیار عیب تواند کہ رد کند

باب خیار العیب اگر مشتری در مبیع عیبی یافت بتمام بہا بستاند و یا رد کند **مسئلہ** ہر چہ بسبب او نقصان ثمن شود نزد یک تجاران عیب بود چون گرفتن بندہ و بول در دست کردن و دزدے و دیوانگی و گند گے دہن و بغل و زنا کردن **مسئلہ** فرزند زنا در کنیز ک عیب است و در غلام نیست و بقول شافعی رح مطلق زنا عیب است و کفر در غلام و کنیز ک عیب است و نا دیدن حیض و استحاضہ و سرقہ قدیم دوام کہ فی الحال طلبند و موی و آب در چشم عیب است

مسئلہ اگر نزد یک مشتری عیبی دیگر حادث شد مشتری بر بائع رجوع کند بہ نقصان و یا بر رضاء بائع رد کند **مسئلہ** اگر مشتری بعد از بریدن و دوختن و یا بعد از رنگ کردن جامہ بر عیبی مطلع شد و یا بعد از تر کردن سویق بر روغن بر عیب مطلع شد رجوع بہ نقصان کند **مسئلہ** اگر این جامہ و سویق را کہ بعد از دوختن و رنگ کردن و بر روغن تر کردن عیب یافتہ است بدست دیگرے فروخت رجوع بہ نقصان کند اگر مشتری کالای عیب دار را فروخت بعد آن بر عیب مطلع شد رجوع بہ نقصان نکند **مسئلہ** اگر بندہ را خرید و آزاد کرد بر مالی و یا موئے او را کشت و یا طعام خرید و تمام و یا بعضے از ان خورد و بعد عیب یافت درین مسائل رجوع بہ نقصان نکند و بقول ابی یوسف و محمد رح رجوع بنقصان کند و باقی طعام رد کند و اگر مشتری بندہ را کشت بر بائع رجوع بہ نقصان کند و در مسئلہ طعام بقول ابی یوسف و محمد رح در انچہ خورده است رجوع بنقصان کند و باقے طعام رد کند **مسئلہ** اگر بندہ را خرید و آزاد کرد و یا بندہ بمرد و بعد مطلع شد بر عیب رجوع بہ نقصان کند و بقول شافعی رح در عتق رجوع نکند **مسئلہ** اگر بیضہ و یا خیار رویا جوز و یا خربوزہ خرید و شکست و فاسد یافت کہ با و با نتفاع تواند گرفت رد نکنند و رجوع بہ نقصان کند و اگر منفعت نتوان گرفت رد کند و کل ثمن رجوع کند و بقول شافعی رح اگر برای آن شکست نا عیب روشن کند در مسئلہ اول نیز تواند کہ رد کند **مسئلہ** اگر مشتری مبیع را فروخت و بروے رد کردہ شد بسبب عیب اگر بحکم قاضے رد شد مشتری تواند کہ بر بائع خود رد کند و اگر بر رضای وی رد شد بے حکم قاضے نتواند کہ بر بائع اول رد کند **مسئلہ** اگر بندہ را خرید و قبض کرد

بندہ

و محمد رح تواند مسئلہ اگر بندہ خرید بشرط آنکہ نان پز دویا نویسندہ است و بخلاف آن
بود مشتری مخیر بود بتمام بہا بستاند و یا بیع فسخ کند

باب خیار الرویۃ خریدن کالاے کہ ندیدہ است جائز بود و چون بہ بیند تواند
کہ رد کند اگرچہ پیش از دیدن رضا دادہ باشد و بقول شافعی رح بیع پیش از دیدن جایز
نباشد مسئلہ اگر کالاے فروخت کہ ندیدہ است بائع را خیار نیست مسئلہ خیار
رویت باطل شود بہ انچہ خیار شرط باطل شود مسئلہ اگر در ظاہر تودہ غلہ و یا روے
بندہ و کنیزک و یا روے و سرین دایہ و یا ظاہر جامہ بپسندید و یا درون سراے
دید و در حال رد نکرد خیار رویت ساقط شود و بقول زفر رح در آمدن درون سراے
و باز کردن جامہ شرط است برائے سقوط خیار رویت مسئلہ نظر وکیل بقبض او
ہمچو نظر موکل است در سقوط خیار رویت و نظر رسول مشتری خیار او باطل نشود
و بقول ابی یوسف و محمد رح نظر وکیل مشتری بقبض خیار رویت ساقط نشود
مسئلہ اگر نابینا چیزے خرید جائز بود و خیار او ساقط شود بالیدن اگر بالیدن
معلوم شود و انچہ بہ بوے معلوم شود خیار نابینا بوے ساقط شود و انچہ چشیدنیست
خیار نابینا بچشیدن ساقط شود و در عقار چون پیش نابینا صفت کردند و او
رد نکرد خیار او ساقط شود و بقول ابی یوسف رح اگر نابینا در سراے استاد
اگر بینا بود بدیدے و گفت رضا دادم خیار رویت ساقط شود مسئلہ اگر
یکے از دو جامہ پیش از خریدن دہد و ہر دو جامہ را خریدہ بعدہ دوم جامہ را دید
تواند کہ ہر دو جامہ رد کند مسئلہ بمردن مشتری خیار رویت ساقط شود و
میراث نشود مسئلہ اگر چیزے را خرید کہ پیش از خریدن دیدہ بود اگر ہمان
صفت یافت نتواند کہ رد کند و اگر متغیر شدہ یافت تواند کہ رد کند. و اگر میان
بائع و مشترے در تغیر اختلاف شد قول بائع معتبر بود با یمین و اگر میان
بائع و مشترے در رویت مبیع اختلاف شد قول مشتری معتبر بود با یمین مسئلہ
اگر تنگ جامہ خرید و پیش از رویت یک جامہ از ان فروخت و یا بخشیدہ و تسلیم کرد

سه روز نیز جائز نبود و اگر در سه روز ثمن نقد کرد باتفاق بیع جائز بود **مسئله** اگر خیار بائع را بود بیع از ملک وے بیرون نیاید اگر مشتری قبض کرد و هلاک شد بدست وے قیمت قیمت واجب آید **مسئله** اگر خیار مشتری را بود مبیع از ملک بائع بیرون آید و مشتری مالک نشود و اگر مشتری قبض کرد و بیع از دست وی هلاک شد در مدت خیار ثمن واجب آید و بقول شافعی رح قیمت نیز واجب آید و بقول ابی یوسف و محمد رح بخیار مشتری مبیع از ملک بائع بیرون آید و ملک مشتری شود **مسئله** اگر خیار مشتری است و مبیع در قبض وے معیوب شد ثمن واجب آید **مسئله** اگر زن خود را بشرط خیار خرید نکاح باقی بود و بعد از وے تواند که رد کند و بقول ابی یوسف و محمد رح نکاح فاسد شود و بعد از وے نتواند که رد کند **مسئله** اگر صاحب خیار در غیبت متعاقد دوم بیع اجازت کرد جائز بود و فسخ جائز نبود مگر بحضور او و بقول ابی یوسف و شافعی رح فسخ نیز در غیبت جائز بود **مسئله** بگذشتن مدت خیار و بموت صاحب خیار رد به آزاد کردن و مدبر و مکاتب گردانیدن مشتری در مدت خیار بیع تمام شود و بقول شافعی رح در موت خیار بورثه منتقل شود و بقول مالک رح بگذشتن مدت بے اجازت و موت صاحب خیار بیع باطل شود **مسئله** اگر صاحب خیار مشتری بود و او بحکم شفعه جوار[۱] خانه بستد بیع تمام شود **مسئله** اگر مشتری خیار دیگرے شرط کرد جائز بود هر کدام که اجازت و یا فسخ کند جائز بود و بقول زفر رح بیع فاسد شود **مسئله** اگر خیار مر بائع و مشتری را است و یکے اجازت کرد و دوم فسخ کرد سابق اوے بود و اگر هر دو برابر اند فسخ اولی بود **مسئله** اگر دو بنده فروخت بهزار درم بدانکه در یکے خیار بود و اگر بهاء هر بنده جداگانه معین کرد جائز بود و اگر خیار و بهاء هر بنده معین نکرد جائز نبود **مسئله** اگر دو و یا سه جامه خرید بدانکه مشتری را خیار باشد و بهاء هر جامه معین کرد جائز بود **مسئله** اگر دو و یا سه جامه خرید بدانکه مشتری را خیار باشد هر کدام که خواهد بنده درم اختیار کند بیع جائز بود و در جمیع جائز نبود بقول زفر رح و شافعی رح در هر دو مسئله بیع فاسد شود **مسئله** اگر دو کس کالائے خریدند بشرط خیار و یکے اجازت کرد و دوم نتواند که فسخ کند و بقول ابی یوسف

---

[۱] جوار خانه اگر بخیار خریده شود جائز نیست بلکه بیع بتمام رسد و شفیع را حق نماند و این دلیل است بر اجازت

[۲] یعنی اگر خیار هر دو را بود و یکے اجازت کرد و دیگرے فسخ کرد اجازت اولی بود

[۳] یعنی اگر خیار مر هر دو را بود و یکے اجازت کرد و دیگرے فسخ کرد اجازت اولی بود

بقدر آن درست بود و مشتری مخیر بود هر جامه که به بهای معین کرده است بستاند و یا بیع فسخ کند و در برآمدن زیاده بیع فاسد شود **مسئله** اگر جامه خرید بدانکه ده گز است هر گزی بدرهمی و ده نیم گز یافت بده درهم بستاند بی خیار و اگر نه نیم گز یافت به نه درهم بستاند و یا فسخ کند و بقول ابی یوسف رح در فصل اول اگر خواهد بیازده درهم بستاند و در فصل دوم اگر خواهد بده درهم بستاند و بقول محمد رح در فصل زیاده اگر خواهد بده و نیم درهم بستاند و در فصل نقصان اگر خواهد بنه و نیم درم بستاند **فصل** در بیع سرای بنا و مفاتیح اغلاق درآید و در بیع زمین درخت بی ذکر درآید اما در بیع زمین زراعت داخل نبود مگر که در بیع ذکر کنند **مسئله** اگر درخت میوه دار فروخت میوه بائع را بود مگر آنکه در بیع ذکر کند و بائع را گویند که میوه را بر در درخت بمشتری تسلیم کن و بقول شافعی رح بگذارند تا میوه برسد بعده ببرد **مسئله** اگر میوه بر سر درخت فروخت جائز بود اگرچه صلاح وی ظاهر بود و یا نبود و مشتری در حالت میوه ببرد اگر شرط کرد که میوه بر درخت بگذارد بیع فاسد شود **مسئله** اگر درخت میوه فروخت و چند رطل معلوم استثناء کرد جائز نبود **مسئله** اگر کندم در خوشه و یا باقلی در پوست فروخت جائز بود و بقول شافعی رح بیع باقلی سبز جائز نبود **مسئله** اجرت کیان بر بائع است و اجرت سره کردن و وزن کردن بها بر مشتری است **مسئله** اگر کالائی بکالائی فروخت هر دو برابر تسلیم کنند و اگر کالائی بثمن فروخت اول تسلیم ثمن کنند بعده تسلیم مبیع کنند

باب خیار الشرط **مسئله** شرط خیار جائز است بائع و مشتری را **مسئله** اگر یکی از بائع و مشتری و یا هر دو خیار شرط کردند سه روز یا کمتر ازان درست بود و بیشتر از سه روز درست نبود و بقول ابی یوسف و محمد رح زیادت از سه روز نیز جائز بود اگر مهلت معلوم بود **مسئله** اگر زیاده از سه روز خیار شرط کرد و در سه روز بیع اجازت کرد جائز بود و بقول شافعی رح و زفر رح جائز نبود **مسئله** اگر کالائی فروخت بشرطیکه اگر در مدت سه روز ثمن نقد نکند میان ایشان بیع نباشد جائز بود و زیاده از سه روز جائز نبود و بقول محمد جائز بود و بقول زفر رح شرط

وبقول محمد رح چون مردمان از سقایه آب خورند و در کاروان سرائے و رباط ساکن شوند و در مقبره دفن کنند آنگاه ملک زائل شود **مسئلہ** اگر چیزے[۱] از راه داخل مسجد کنند و یا چیزے از مسجد شارع درآرند جائز بود

کتاب البیوع

مسئلہ بیع عبارت ست از مبادلۂ مال بمال بتراضے یکدیگر بائع و مشتری است و بایجاب و قبول[۲] و بلفظ ماضی بوند و تعاطی[۳] لازم شود و هر کدام که از مجلس پیش از قبول برخاست ایجاب باطل شود **مسئلہ** بیع بدراهم غیر مشاره که قدر و وصف او بیان کرده باشند لازم شوند **مسئلہ** اگر بدراهم معین مشار الیه بیع کرد جائز بود اگرچه قدر و وصف او بیان نکنند **مسئلہ** بیع بثمن حال و موجل باجل معلوم جائز بود **مسئلہ** اگر بدراهم مطلق فروخت بدراهمی واقع شود که غالب در شهر نقد میکنند و اگر نقود در ممالیت مختلف بود و در رواج مختلف بود و هیچ کدام غالب نبود بیع فاسد بود مگر که یک جنس از دراهم بیان کند **مسئلہ** جائز است بیع طعام و حبوب بشرط کیل و مجارفته و بوزن سنگے معین که قدر آن معلوم بنود **مسئلہ** اگر راس گندم فروخت مثلاً هر پیمانه بدراهمے در یک صاع بیع جائز بود و بقول ابی یوسف و محمد رح در کل جائز بود **مسئلہ** و اگر رمه گوسپندان فروخت هر گوسپندے بدراهمے و با جامه فروخت هر گز بدراهمے بیع درهم فاسد بود و اگر مقدار همه گوسپندان و مقدار تمام جامه در مجلس بیع ذکر کرد در تمام رمه و جامه درست بود و بقول ابی یوسف و محمد رح اگرچه کل رمه و کل جامه بیان نکرد جائز بود **مسئلہ** اگر تودۂ گندم خرید بشرطیکه صد پیمانه است بصد درم و کم ازان یافت بحصۂ آن از ثمن بستاند و یا بیع فسخ کند و اگر زیاده یافت زیادت بائع را بدهد و اگر جامه خرید و یا زینے خرید بدانکه صد گز است بصد درم و کم ازان یافت بتمام بها بستاند و یا بگزارد **مسئلہ** اگر از سه[۴] ده گزیده درم فروخت بیع فاسد بود و اگر ده سهم بده درم فروخت جائز بود و بقول ابی یوسف و محمد رح بیع ده گز بده درهم نیز جائز بود **مسئلہ** اگر یارد جامه خرید بدانکه در و ده جامه است و نه جامه و یا یازده جامه یافت بیع فاسد بود و اگر بهاء هر جامه معین کرد در و نقصان یافت

---

[۱] فرد اگر چیزی از راہ داخل مسجد کنند این وقتی جائز است کہ بر راہ روندگان راہ تنگ نکردد و اگر مسجد بر مردمان تنگ گردد زینگہ در جنب مسجد باشد جائز کہ بکار گرفتہ در مسجد انداز راہ گردد

[۲] تقاسط نزدیک بعضی ایجاب و قبول ہم ازیں قبیل است و نزدیک بعضے کافیست از یک جانب چنانکہ وقتی کہ خریدہ بقبض کرد

مسئلہ اگر بطریق سلم خرید و در مجلس قبض سرمایہ نکرد بیع باطل شود

مسئلہ اگر بطریق سلم خرید و در مجلس قبض سرمایہ نکرد بیع باطل شود

مسئلہ اگر بطریق سلم خرید و در مجلس قبض سرمایہ نکرد بیع باطل شود

کشاورز درست بود **مسئله** درست است وقف مشاعی که بجوانا و حکم شده است و نیز درست است وقف منقولے که در و تعامل است و بقول محمد رح وقف در مشاعے که متحمل قسمت بود جائز نیست و بقول ابی یوسف رح وقف منقولی جائز نیست **مسئله** چون وقف درست افتاد تملیک و قسمت او جائز نبود اگرچه وقف بر اولاد بود **مسئله** آنچه از وقف حاصل شود اول بر عمارت وقف خرج کنند اگرچه واقف شرط نکرده است **مسئله** اگر سرایرا وقف کرد بر سکنی فرزند خود عمارت آن سرا بر فرزند بود اگر فرزند از عمارت امتناع آورد و یا عاجز شد قاضی آن سرا را باجارت دهد و از اجرت آن عمارت کند و اگر سرائے وقف خراب شد و عمارت کردند و چیزے از بناء وقف باقی ماند اگر در عمارت وقف حاجت بود در عمارت صرف کند و اگر حاجت نیست نگهدارد که تا وقت حاجت بکار آید و میان مستحقان قسمت نکنند **مسئله** اگر واقف اجرت وقف را برای خود معین کرد و یا ولایت وقف برای خود شرط کرد درست بود و بقول محمد و شافعی رح تعیین اجرت برای خود جائز نبود **مسئله** و اگر واقف ولایت برای خود شرط کرد و او خائن است قاضی از دست او بستاند اگرچه در وقف شرط کرده است که هیچ سلطانے و قاضی وقف از دست من نستاند **مسئله** اگر وصی خائن بود قاضی از وصیت او را دور کند

فصل اگر مسجدے بناکرد ملک مالک ازو زائل نشود تا از ملک خود او را قرار نکند برای علاحده تا مردمان را اذن نکنند بنماز و چون دران مسجد یکے نماز گزارد ملک مالک ازو زائل شود و بقول ابی یوسف رح اگر گفت این زمین را مسجد گردانیدم از ملک او زائل شود و پیش از انکه نماز گزارد و بروایتی از محمد رح برای زوال ملک نماز بجماعت شرط است **مسئله** اگر مسجدے را بناکرد و زیر مسجد سردابه کرد و یا بالا مسجد خانه برآورد و دران مسجد بطرف راه جداگانه کرد و یا میان سرائے خود مسجد کرد و مردمان را بدرآمدن اذن کرد در هر دو صورت فروختن این مسجد جائز بود و بعد او میراث شود **مسئله** اگر سقایه و یا کاروان سرائے یا رباطے و یا مقبره را بناکرد ملک زائل نشود تا حکم حاکم نشود و بقول ابی یوسف رحمة الله علیه بمجرد قول ملک زائل شود

---

۱ فرق میان مزارع و وقف خان ۲ افتادن
۲ مسئله وقف الزام میکند یا نه
۳ مسجد بنا کردن و نماز گزاردن اذن عام
۴ نماز گزاردن نماز بجماعت وقف
۵ لازم نشود و فروختن یک ایام ابی یوسف
گفتن واقف کراین مکان را
مسجد ساختم کفایت کند یا نه
نزد یک او لزوم وقف بران هم
شرط نیست ۱۲ شیخ وقایه فاده
۶ مسئله اگر واقف برا
مصالح مسجد از مسجد مردم است
وقف جائز بود اگر برا
مسجد نساخته است
اگر بنا و مسجد را خراب کرده
است
۷ مسجد نشود تا حکم حاکم نشود و بقول ابی یوسف رحمة الله علیه بمجرد قول ملک زائل شود

پس ہر کہ عمل قبول کرد از ایشان بر ہر دو لازم شود اگر یکے کسب کرد و دیگر نکرد در میان ہر دو باشد
مسئلہ نوع چہارم شرکت وجوہ است و شرکت وجوہ آنست کہ دو مرد بی مال شریک شوند بدانکہ
بخرند و فروشند بوجاہت یکدیگر جائز بود و ہر یکے وکیل دیگرے باشد در خریدن و فروختن و اگر شرط
کردند انچہ بخرند میان ایشان مناصفہ و یا ثلاثہ باشد و ربح نیز ہمچنان بود و اگر یکے را در ربح زیادت
شرط کردند شرط باطل باشد و بقول شافعی رح شرکت مفاوضہ و شرکت وجوہ و تقبل جائز نبود
فصل شرکت در ہیزم چیدن و صید کردن و آب دادن جائز نبود و انچہ از کسب حاصل شود
کاسب را بود و برای دیگر اجر مثل لازم شود **مسئلہ** در شرکت فاسد ربح بقدر مال قسمت کنند
اگر چہ ربح زیادہ شرط کردہ اند **مسئلہ** اگر یک شریک بمرد و یا مرتد شد و بدار حرب رفت
شرکت باطل شود **مسئلہ** شریک نتواند کہ زکوۃ مال شریک دیگر دہد مگر باذن او **مسئلہ** اگر
ہر دو شریک یکدیگر را اذن کردند بدادن زکوۃ و ہر یک زکوۃ مال خود متعاقب دادند ثانی زکوۃ
دیگر را ضامن شود اگر چہ دانستہ دادند بود کہ شریک زکوۃ خود دادہ است و بقول ابی یوسف
و محمد رح اگر نمیدانست کہ شریک زکوۃ مال خود دادہ است ضامن نشود و اگر ہر دو شریک برابر
زکوۃ دادند ہر یکے برای شریک دوم ضامن شود بحصہ صاحب **مسئلہ** اگر یک شریک بفاوضہ
باذن شریک دوم کنیزکے کہ برای وطی خرید و بہای آن از مال شرکت داد مالک مشتری شود و
برای شریک ضامن نشود و بقول ابی یوسف و محمد رح حصہ شریک ضامن شود بہ نصف
کتاب الوقف وقف عبارت از حبس عین است بر ملک واقف و تصدق بہ منفعت
و بقول ابی یوسف و محمد رح وقف حبس عین است بر حکم ملک خدا تعالی **مسئلہ** در وقف ملک
زائل شود بحکم قاضی و در ملک کسے در نیاید و پیش از حکم حاکم در وقف ملک مالک زائل نشود مگر
کہ تعلیق عدت کند و گوید چون بمیرم پس سرای خود وقف کردم و بقول ابی یوسف و شافعی رح
بمجرد قول مالک زائل شود و بقول محمد رح ملک واقف زائل نشود تا وقف را بمتولی تسلیم نکنند
و بقول شافعی رح وقف در ملک موقوف علیہ در آید **مسئلہ** وقف تمام نشود مگر بقبض متولی
و اقرار از ملک و بیان جہتے غیر کہ منقطع شرط نشود و بقول ابی یوسف رح بہ قبض و اقرار و
بیان کردن جہت غیر منقطع شرط نیست **مسئلہ** اگر زمین وقف کرد باستوران و بایندگان

۵ قولہ بوجاہت وجاہۃ شناس شدن و خداوند جاہ شناختن و برزگر شدن ۱۲
۶ قولہ اگر یکے وکیل دیگرے اسے آخرہ دلوا شریک احد شریکے العنان ما ہو من جنس تجارتہما او اشتہد عند الشراء ان یشتری بہ لنفسہ فہو مشترک بینہما الا ان کل واحد منہما اضافہ الی مال صاحبہ او نوی وقت الشراء کذا فی الخلاصۃ ۱۲
۷ قولہ وکیل شد تا حاکم شرکت را درست کند یعنی شرکت باطل شود و ہر یکے مال خود را بخواہد و اگر در آن مال زیادتی پیدا شدہ باشد ہر دو شریک را باشد بقدر مال ہر یکے و اگر در آن مال نقصان آمدہ باشد بر ہر دو شریک بقدر مال ہر یکے تقسیم کنند و بقول علی و آن ۱۲
۸ قولہ وقف عبارت از حبس عین است بر ملک واقف و تصدق بہ منفعت و بقول ابی یوسف و محمد رح وقف حبس عین است بر حکم ملک خدا تعالی ۱۲

وکفالت است و ہر کہ شریک بخرد بشریک دوم مشترک بود مگر طعام وجامہ کہ برای اہل خود بخرد و ہر وام
کہ بر یک مفاوض لازم شود بسبب تجارت وغصب وکفالت بر شریک دوم نیز لازم شود و اگر از یک
شریک از جنس مال شرکت بخشیدہ یافت و یا میراث رسید شرکت مفاوضہ باطل شود و شرکت عنان
گردد و اگر عروض بخشیدہ یافت و یا میراث رسید باطل نشود مسئلہ شرکت مفاوضہ وعنان جائز
نیست مگر بدراہم و دنانیر و فلوس نافذہ و بزر و نقرہ ناساختہ کہ مردمان بدان معاملت کنند
مسئلہ اگر خواہند کہ بعروض شرکت مفاوضہ وعنان بندند ہر یک نصف عروض خود بنصف
عروض شریک دوم بفروشد بعد عقد شرکت بندند تا شرکت مفاوضہ صحیح شود مسئلہ
نوع دوم شرکت عنانست و درین شریک ہر یک وکیل دیگرے باشد فاما ہر یکی میانجی یکدیگر
نباشند و شرکت عنان جائز بود اگرچہ مال متساوی بود و یا متفاضل و یا مال متساوی است
و رنج متفاضل و یا مال متفاضل بود و رنج متساوے و یا بکل مال شرکت و یا ببعض مال و بقول
زفر و شافعی رح اگر مال متساوی بود و رنج متفاضل شرکت جائز نبود مسئلہ اگر شرکت عنان
بستند از جہت یکی دراہم است و از دیگرے دنانیر جائز بود و بقول زفر و شافعی رح جائز نبود مسئلہ
در شرکت عنان خلط مال شرط نیست و بقول زفر و شافعی رح خلط مال شرط است مسئلہ
اگر یکے کالاے برای شرکت خرید از شریک دوم بہا طلب نکنند و اگر مشتری بہا از مال خود داد بسہم شریک
بحصۂ او رجوع کند از ثمن مسئلہ اگر پیش از انکہ کالاے بخرند مال ہر دو شریک ہلاک شد و یا مال
یک شریک ہلاک شد شرکت باطل شود مسئلہ اگر یک شریک بمال خود کالای برای شرکت خرید
و مال شریک دوم ہلاک شد کالاے میان ہر دو شریک مشترک بود و شریک بحصۂ او از
ثمن رجوع کند مسئلہ اگر برای یک شریک چند درم معین از رنج شرط کردند شرکت فاسد
شود مسئلہ ہر یکے از شریکان در مفاوضہ وعنان تواند کہ مال شریک بضاعت دہد و یا اجیر کرد
برای عمل و یا ودیعت نہد و یا دیگر را مضارب گیرد و یا وکیل کند برای تصرف در مال شرکت مسئلہ
مال شرکت بدست شریک امانت است مسئلہ نوع سوم شرکت تقبل است و شرکت تقبل آنست
کہ دو درزی و یا یک درزی و یا یک رنگریز شریک شوند بر آنکہ از خلق عمل قبول کنند و اجرت از کسب
حاصل شود میان ایشان باشد جائز بود و بقول زفر رح اگر درزے و رنگریز شریک شوند جائز نبود

فقہ عروض بانفاق عاریت شود
رفت و رسب بسبب اتلاف نشود و بانفاق ودیعت
قبضا لا بصلح راس مال عاریت
نیست شرط ابتدا و انتہا
نصف عروض این ملک
است و قول
بیش میشود مال
مشترک شرکت تملک
عقد شرکت معاوضہ
و عروض راس مال
اگر قیمت مال
یا بالعکس
مال او
سہیم
درین
اگر راس مال

بعد از گرفتن گریخت و در وقت گرفتن گواه گرفته است که این را میگیرم تا بمالک دهم گیرنده ضامن نشود **مسئلہ** جعل[۵۱] دادن بنده مرهون بر مرتهن بود **مسئلہ** باید که در وقت گرفتن برده گواه گیرد که این بنده را میگیرم تا بمالک دهم **مسئلہ** حکم در نفقه بنده گریخته چون حکم[۵۲] نفقه لقطه است

کتاب المفقود

مسئلہ مفقود غائبی است که حیوة و موت او معلوم نشود **مسئلہ** قاضی نصب کسی را کند تا مال مفقود نگهدارد و حقوق او استیفا کند و بر مال او قیام نماید و بر زن مفقود و کسی که با مفقود قرابتی[۵۳] و لادی دارد از مال او نفقه کند **مسئلہ** میان زن[۵۴] مفقود و میان مفقود تفریق نکنند تا نود سال نگذرد و بقول مالک رح بعد از گذشتن چهل سال قاضی تفریق کند اگر طلب کند از زن پس عدت وفات نگهدارد و پس هر کرا خواهد شوهر کند **مسئلہ** بعد از گذشتن نود سال قاضی حکم بموت او کند و زن عدت وفات دارد و مال او میان ورثه او که دران وقت موجود اند قسمت کند و هر که پیش از حکم موت او مرد میراث نبرد و مفقود نیز از وی میراث نبرد **مسئلہ** اگر وارثی با وجود مفقود میراث نمی برد او را میراث ندهند و اگر با وجود مفقود نصیب او کم میشود آنچه با وجود مفقود برد همان مقدار دهند و باقی نگهدارند تا اگر مردی بمرد و دختر گذاشت و یک پسر مفقود و پسر پسر و دختر پسر و ترکه بدست اجنبی است و دختران میراث میطلبند نصف مال بدختران دهند و نصف دیگر موقوف دارند و بفرزندان پسر ندهند و اگر میت زن حامله گذاشت هر وارثی که با حمل میراث میبرد او نصیب او نقصان نمیشود نصیب او بدهند و اگر با حمل احتمال دارد که میراث نبرد توقف دارند تا ولادت شود و اگر احتمال نقصان بود آنچه کمتر است همان دهند

باب الشرکۃ

شرکت در مال بر دو نوع است شرکت املاک و شرکت عقود شرکت املاک آنست که دو کس کالای را بسبب ارث و یا بسبب شرا مالک شوند و هر یکی ازین شریکان در نصیب شریک دیگری بمنزله اجنبی است پس روا نباشد هر یکی را ازینها که در نصیب دیگری تصرف کند مگر باذن شریک خود **مسئلہ** شرکت عقود آنست که دو کس شریک شوند و یکی دیگر را گویند که من شریک شدم با تو بچندین درم و شریک دوم قبول کرد و شرکت عقود بر انواع است یکی مفاوضه[۵۵] است و درین شرکت هر دو شریک برابر اند در مال و تصرف و دین تا اگر خود بنده و یا کودک و بالغ و یا مسلمان و کافر شرکت مفاوضه بستند درست نبود و آن متضمن وکالت

---

۵۱ فوله جعل بالضم اجرت الرهن

۵۲ بنده گریخته ۱۲ این ملک قوله چون حکم نفقه لقطه است یعنی اگر بامر قاضی نفقه داده باشد بر صاحب او دین است والا متبرع است ۱۲ معدن

۵۳ قوله قرابتی ولادی کالابن والبنت ۱۲ معدن

۵۴ قوله میان زن مفقود نیز از که مفقود در حق زنده خود است پس زن او را نکاح روا نبود و مال او را قسمت نکنند و از جاه او رسم نسازند و در حق غیر خود وارث نشود و لیکن پیش از غیر خود وارث است تا نود سال ۱۲

۵۵ قوله مفاوضه من التفویض یعنی هر یکی کل مال را بدیگری تفویض کند ۱۲ مختار

مسئلہ اگر کسے لقیط را چیزے بخشید یا ملتقط قبض کند

باب اللقطہ اگر کالاے افتادہ یافت برگرفتن گواہ گرفت کہ این کالای برای مالک بریم تا بدو رسانم درینصورت لقطہ امانت بود و لقطہ از زمین حرم وغیر آن برابر است و در لقطہ اشتہار و تعریف کند تا انگاہ بداند کہ مالک او طلب نخواہد کرد بعدہ تصدق کند اگر بعد از صدقہ دادن مالک لقطہ آمد مالک مخیر بود یا تنفیذ صدقہ کند یا ملتقط را تضمین کند مسئلہ التقاط در چہارپایہ جائز است و بقول مالک و شافعی رحمۃ اللہ علیہما اگر چہارپایہ را در صحرا یافت گذاشتن از برداشتن فاضلتر است مسئلہ اگر ملتقط بر چہارپایہ بے اذن قاضی انفاق کرد متبرع بود و ہمچنین اگر بر لقیط بے اذن قاضی انفاق کرد متبرع بود و اگر باذن قاضی انفاق کرد دین بود بر مالک لقطہ و اگر پیش قاضی برای لقطہ مرافعت کردند نظر کنند اگر در چہارپایہ منفعت است اجارہ دہد از اجرت وی بروی نفقہ کند و اگر منفعت نباشد بفرماید تا بفروشد بہای آن نگہدارد و اگر مالک حاضر شد و باذن قاضی بر لقطہ نفقہ کردہ است تواند کہ مالک را نہد کہ تا لقطہ نستاند مسئلہ اگر شخصے دعوے لقطہ کرد ملتقط لقطہ بدو ندہد تا بینہ اقامت نکنند و اگر مدعی علامتی در لقطہ گفت و آن علامت موجود است روا بود کہ لقطہ بدو بدہد فا ما جبر نکنند و بقول شافعی و مالک رحمۃ اللہ علیہما جبر کنند مسئلہ اگر ملتقط درویش است باکی نبود کہ بلقطہ انتفاع گیرد و اگر تو انگر است روا نباشد بلکہ صدقہ کند بر درویشے بیگانہ و بر مادر و پدر و زن و فرزند نیز اگر درویش باشند روا بود و بقول شافعی رح جائز بود کہ ملتقط منفعت گیرد اگرچہ تونگر بود

کتاب الآبق + مسئلہ گرفتن برده گریختہ بہتر است اگر قادر است بر گرفتن بندہ مسئلہ اگر شخصے برده گریختہ را در سہ شبانروز از راہ آورد چہل درم نقرہ بر مالک برده واجب شود برای آرندہ اگرچہ قیمت وی کم از چہل درم باشد و بقول امام محمد رح اگر قیمت برده کم از چہل درم باشد قیمت برده دہد مگر یکدرم و بقول شافعی رح چہل درم واجب نیاید مگر بشرط سابق مسئلہ اگر برده را کم از سہ شبانروز از راہ آورد چہل درم بحساب آن کم کنند تا اگر در یک شبانروز راہ آورد سیزده درم و سوم حصہ درم دہد مسئلہ اگر ام ولد را دیابد بر گریختہ را از سہ شبانروز راہ آورد در حیوۃ مالک چہل درم بدہد مسئلہ بعدہ اگر بندہ

قولہ لقطہ ای یافتہ ضائع شدن از ترسیدن
یا فوت شدن حال اہل لقطہ در شرع
قولہ و تعریف کند یعنی بر پا بندہ لقطہ
در جماعت تا کسانی کہ او را دیدہ اند بدانند
طلب کسے خواہد کرد یا نہ
یافتہ است و در جمعہا سے مردم چون
سہ جمعہ بگذارد تعریف نکند خواجہ
گوید کہ این لقطہ یافتہ ام و مالک آنرا
نمی شناسم ہر کہ مالک آن را شناسد بیاید
و نشانہ بگوید تا بدہم

در نزد یک امام محمد مالک را شناسد
تا یکسال تعریف کند اگرچہ کم از دہ درم
بود شرح وقایہ در ظاہر روایت
از مجلدہ تا دہ درم و فتوا دہ در زمان
و در کم از دہ درم بحسب حال خود
تعریف کند ۱۲ این ملک .....
قولہ شرط سابق یعنی اگر پیش
از گرفتن شرط کردہ است
واجب آید والا نہ ۱۲

بیرون آمدند امام ایشان را دعوت کند بسنت و جماعت و شبهه ایشان دور کند و جائز است که امام ابتدا کند بقتال ایشان و بقول شافعی رح جائز نبود و اگر ایشان بگروهی قوت گیرند مجروحان را بکشند و هر که روی گردانیده است اتباع کند و مدبر را بر آورد و اگر متفرق شدند و جمعیت نگردند خستگان را بکشند و اتباع نکنند و بقول شافعی رح در هر دو حال کشتن خسته و اتباع روی گردانیده جائز نبود مسئله فرزندان ایشان را برده نکنند و مال ایشان حبس کنند تا توبه کنند و اگر مسلمانی را بسلاح ایشان و باسب ایشان حاجت شود بستانند و جنگ کنند و بقول شافعی رح روا نبود که بستانند مسئله اگر باغی باغی دیگر را بکشت و امام بر ایشان غلبه کرد بر قاتل هیچ واجب نشود مسئله اگر باغیان بر شهر غالب شدند و شهری مر شهری دیگر را کشت و مسلمانان بران شهر غالب شدند شهری را بکشند مسئله اگر عادل باغی را و یا باغی عادل را کشت و گفت که بر حق بوده ام و اکنون نیز بر حقم و قاتل وارث اوست میراث برد اگر گفت من بر باطل بوده ام بعده میراث نبرد و بقول امام ابی یوسف و شافعی رح هر دو وجه میراث نبرد مسئله فروختن سلاح بدست اهل فتنه مکروه است و اگر خریدار از اهل فتنه نداند مکروه نبود و الله اعلم

کتاب اللقیط بر گرفتن لقیط مندوب است و اگر خوف ضائع شدن بود بر گرفتن لقیط واجب شود مسئله اگر لقیط را بر داشت لقیط آزاد است و نفقه او از بیت المال بود و اگر لقیط بر دو مالی گذاشت مال او در بیت المال بود و جنایت لقیط در بیت المال بود هر که لقیط را بر داشت و دیگری نتواند که از وی بستاند مسئله اگر یکی دعوی نسب لقیط کرد نسب از و ثابت شود و اگر دو کس دعوی نسب لقیط کردند و یکی نشانی در تن لقیط گفت و آن نشانی موجود است او اولی بود و اگر هیچکس نشانی نگفت نسب لقیط از هر دو ثابت شود مسئله اگر در شهر و یا در دیه مسلمانان لقیط موجود شد و ذمی دعوی نسب کرد نسب از ذمی ثابت شود و لقیط مسلمان بود و اگر بنده دعوی نسب لقیط کرد نسب ثابت شود و لقیط آزاد بود مسئله اگر مردی دعوی کرد که لقیط بنده من است بنده نشود مگر که بینه اقامت کند مسئله اگر با لقیط مال بسته یافتند آن مال لقیط بود مسئله جائز نیست که ملتقط لقیط را تزویج کند و یا در مال او تصرف کند ملتقط لقیط را با موضعی حرفت بفرستد مسئله ملتقط را جائز نیست که مال لقیط را بفروشد و یا اجاره دهد

وارث باشد بستاند و انچه از ملک وارث زائل شده است بطلبد مسئله اگر مرتد جاریه نصرانیه
را که در حالت اسلام داشت وطی کرد این جاریه شش ماه و یا بیشتر از شش ماه از گاه ارتداد
فرزند آورد و مرتد دعوے نسب کرد نسب از و ثابت شود و جاریه ام ولد او شود و فرزند آزاد بود
و میراث از مرتد ببرد و اگر جاریه مسلمان بود و مرتد در ردت بمرد و یا بدار حرب ملحق شد فرزند
او میراث ببرد مسئله اگر مرتد با مال خود از دار اسلام بدار حرب رفت و اهل اسلام بر دار حرب غالب شدند مال
ردت غنیمت شود و اگر مرتد از دار حرب باز گشت و مال خود از دار اسلام بدار حرب برد و اهل اسلام
بر دار حرب غالب شدند و ورثه او آن مال را پیش از قسمت غنیمت یافتند بر ورثه او رد کنند
مسئله اگر بعد از رسیدن مرتد بدار حرب قاضی حکم کرد بلحوق و بنده او را به پسر او داد پسر او این بنده
را مکاتب گرداند و مرتد مسلمان شد بدار اسلام آمد مال کتابت و ولاء مکاتب پدر را بود مسئله اگر
مرتد شخصے را خطا کشت و ملحق شد بدار حرب و یا کشته شد دیت این مقتول در مال بود که مرتد در حالت
اسلام حاصل کرده است و بقول ابی یوسف و محمد رح دیت او از مال حالت اسلام و ارتداد
نیز واجب آید مسئله اگر دست مسلمانی بعمد ببریده شد بعده نعوذ باللہ منها مرتد شد و بسبب
قطع ید در حالت ارتداد بمرد و یا بدار حرب رفت بعده مسلمان شده بدار اسلام آمد و بسبب
آن قطع بمرد بر قاطع نصف دیت در مال او واجب شود برای ورثه مقطوع و اگر بدار حرب نرفت
و بعد از مسلمان شدن بمرد بسبب آن قطع بر قاطع تمام دیت واجب شود و بقول محمد رح در هر
در جمیع صورت نصف دیت واجب شود مسئله اگر مکاتب مرتد شد نعوذ باللہ منها و بدار حرب
رفت و مالی کسب کرد و با مال گرفتار شد و بر و عرض اسلام کردند و از اسلام امتناع آورد
و کشته شد مقدار مال بدل کتابت بمولی او دهند و باقی ورثه مکاتب برند مسئله اگر زن و شوهر
مرتد شدند نعوذ باللہ منها و بدار حرب رفتند و زن حامله شده فرزند آورد و فرزندان ایشان از
فرزند شدند و اهل اسلام غالب شدند هر دو فرزند غنیمت شوند و ولد اول را جبر کنند بر اسلام
و بر ولد ولد ایشان جبر نکنند مسئله ارتداد صبی عاقل و اسلام او صحیح است و جبر کنند بر اسلام
و نکشند و بقول ابی یوسف رح ارتداد او معتبر نے و اسلام صحیح است و بقول زفر و شافعی رح هیچ
معتبر نے باب البغات مسئله اگر جماعتی از مسلمانان بشهری غالب شدند و از انقیاد امام

زین را مثل پالان نهد مسئله اگر ذمی از اداء جزیه امتناع آورد و یا ذمی مسلمه را زنا کرد یا
مسلمانی را بکشت و یا پیغمبر علیه السلام را دشنام زد عهد او بشکنند و بقول شافعی رح بدشنام
پیغمبر علیه السلام عهد بشکنند مسئله عهد ذمی نشکنند مگر بر سیدن در دار حرب و یا آنکه میان
بر موضعی که غالب شوند برای جنگ و بدین سبب بمنزله مرتد شوند مسئله از مرد تغلبی و از زن
تغلبیه که بالغ باشند دو چندند که زکوة بستانند جائز باشد و بقول شافعی رح و زفر رح از تغلبیه جزیه نستانند
مسئله مولی تغلبی همچو مولی قرشی است یعنی بر مولی تغلبی جزیه و خراج زمین وضع کنند و بقول
زفر رح از مولی تغلبی دو چند زکوة ستانند مسئله آنچه امام جمع کند از خراج و جزیه و مال تغلبی و
هدیه اهل حرب و آنچه از اهل حرب بی جنگ حاصل شد در مصالح مسلمانان صرف کنند چنانچه
بستن سرحد و برآوردن پل و کفایت قضاة و نفقهٔ عمال و کفایت علماء و غزاة و فرزندان ایشان
و هر که در نیمه سال از ایشان فوت شد و ازین عطاے محروم شود باب المرتدین
بر مرتد عرض اسلام و کشف شبهه او کنند و سه روز حبس کنند و اگر اسلام آورد
بهتر و اگر نیاورد بکشند و اسلام مرتد آنست که از جمله دینهاء باطل بیزار شود و بدین اسلام
ایمان آورد و یا بدینے که رفته است ازان دین بیزار شود مسئله کشتن مرتد پیش از
عرض اسلام مکروه بود و اگر کسے پیش از عرض اسلام مرتد را بکشت بر قاتل ضمان لازم نشود مسئله
زن مرتد را نکشند بلکه حبس کنند تا اسلام آرد مسئله ملک مرتد از اموال او زائل شود و بر ورثهٔ
موقوف تا اگر اسلام آرد و ملک او بدو باز گردد و اگر در ردة بمرد و یا کشته شد مالی که در حالت
اسلام حاصل کرده است وارث مسلمان برد بعد از اداء دیون اسلام و مالیکه در حالت ارتداد
گرده است غنیمت بود در بیت المال اندازند بعد از قضاء دیون ارتداد و بقول ابی یوسف رح
محمد رح هر مالی که در حالت اسلام در ردة حاصل کرده است بورثه دهند و بقول شافعی رح در هر دو مال
غنیمت شود مسئله اگر مرتد در دار حرب رفت و قاضی بلحوق او حکم کرد مدبر و ام ولد او آزاد شود
و دین موجل که بر وی است حال شود و آنچه خرید و فروخت و آزاد کرده و بخشیده بود در حالت
ردة موقوف بود اگر اسلام آورد نافذ شود و اگر هلاک شد باطل بود و بقول ابی یوسف و محمد رح
موقوف نبود جائز بود مسئله اگر مرتد بعد از حکم قاضی بلحوق او مسلمان شد و بدار اسلام آمده هر مالی که

جزیه و خراج مال تغلبی و هدیه مردم
باشد صرف آن مصالح اهل اسلام است
چون راه خوف و شغب بستن و پل بنا کردن و
جر بستن و کفایت علی و قضات و کفایت
عالمان عمد و قوت و کفایت متعلقان
باستحقان اینهمه کفقه آنست
پر ایشان فرض است زیرا که اگر
کفایت مستحقان ایشان بایشان
نه بندند بایشان بر کفقه آنست

ویا بآب دجلہ و فرات و جوی بزرگ کہ ملک کسی نیست تر گردد عشری بود و اگر بآب آسمان تر گردد
ویا بآب جوی کہ عجمیان حفرہ کردہ اند چون جوی ملک و جوی بزرگ تر گردد و خراجی بود مسئلہ
خراج موظف[۵۱] از ہر جریبی[۵۲] کہ صالح زراعت بود یک صاع و یک درم است و از جریب تررہ
پنج درم است و در جریب انگور و درختان خرما متصل یک دیگر دہ درم و اگر انچہ موظف است
ادا نتواند کرد از خراج جائز بود کہ امام نقصان کند و اگر زیادہ از موضوع است زیادہ نکنند
و بقول محمد رحمۃ اللہ علیہ زیادہ نیز جائز بود مسئلہ اگر بر زمین خراجی آب غلبہ کرد و یا منقطع[۵۳] شد
و یا بہ آفت سماوی زراعت ہلاک شد خراج ساقط شود و اگر صاحب زمین زمین را معطل[۵۴] کرد
از زراعت و یا مسلمان شد یا مسلمان زمین خراجی خرید کرد خراج واجب شود مسئلہ در خراج
زمین خراجی عشر واجب نیاید و بقول شافعی رحمہ اللہ علیہ واجب آید

فصل فی الجزیۃ اگر جزیہ بتراضی وضع شد معدل نکنند و زیادہ ازان جائز نبود
مسئلہ اگر امام شہری را بقہر و غلبہ فتح کرد و بر اہل او جزیہ وضع کرد بر فقیر دوازدہ درم در سالے
معین کند و بر وسط الحال بیست و چہار درم و بر تونگر چہل و ہشت درم و بقول امام شافعی رحمۃ
اللہ علیہ از ہر دو بالغے یک دینار و یا کالائی بقیمت یک دینار بستانند و درین حکم توانگر با فقیر
برابر است مسئلہ جزیہ بر اہل کتاب و مجوسی و بت پرست عجمی وضع کنند و بقول شافعی رح
از بت پرست عجمی جزیہ نستانند بلکہ بکشند مسئلہ کودک و زن و بندہ و مکاتب و جای ماندہ
و بت پرست عربی و مرتد[۵۵] و نابینا و درویشی کہ کسب نکند و راہبی کہ با مردمان اختلاط نکند جزیہ
وضع نکنند و بقول شافعی رح از فقیری کہ کسب نکند جزیہ ستانند و بقول ابی یوسف و شافعی
رح در روایت محمد از ابی حنیفہ رح اگر راہب قادر است بر کسب جزیہ بر و وضع کند مسئلہ
اگر بر ذمی دو سالہ جزیہ جمع شد نہ داخل کنند و یک سالہ[۵۶] ستانند و بقول ابی یوسف و محمد رح تداخل
نکنند و دو سالہ ستانند مسئلہ اگر ذمی در آخر سال مسلمان شد و یا ہمہ جزیہ ساقط شود
مسئلہ جائز نیست تو بر آوردن کنیسہ و یا کہنشت در دار اسلام و اگر کنیسہ قدیم خراب شد
بنا کنند جائز بود مسئلہ اہل ذمی را الفرمایند تا تمیز کنند از مسلمانان در لباس و مرکب و
زینت پس ذمی بر اسپ سوار نشود و سلاح پیکار نہ بندد و زنار و صلیب را اظہار کند و چون بیمار شود

---

۵۱ از ابن ملک موظف مقرر کردہ شدہ
۵۲ و از جریب بستون زراعتی نیست تبیان
۵۳ یعنی آب از بس مستولی شد کہ زراعت متعذر شد
۵۴ و از ابن ملک معطل آنست کہ زمین را بدون
۵۵ قولہ و مرتد و نابینا الخ در فتاوی قاضی خان
۵۶ قولہ و یک سالہ الخ در فتاوی قاضی خان

جزیہ بر تو وضع شود و اگر یک سال ساکن شد ذمی شود و نگذارند کہ در دار حرب باز رود و همچنین
اگر حربی در دار اسلام با مان در آمد و زمین خراجی خرید و خراج بر وی وضع شد ذمی شود و
همچنین اگر زنی حربیہ در دار اسلام با مان در آمد ذمی او را نکاح کرد این حربیہ نیز ذمیہ شود و اگر
حربی در دار اسلام با مان در آمد و ذمیہ را نکاح کرد ذمی نشود **مسئلہ** اگر حربی در دار اسلام
با مان در آمد و بمسلمان و یا ذمی امانت نهاد و یا مسلمان و یا ذمی را وام داد و باز در دار حرب
رفت خون وی مباح[1] شود و اگر حربی اسیر شد بدست مسلمان و یا مسلمانان بر دار حرب غالب شدند
و او کشته شد دین ساقط شود و امانت غنیمت شود و اگر او کشته شد و مسلمان بر دار حرب غالب
نشده اند و یا مرد امانت و ودیت او بورثهٔ او رسد **مسئلہ** اگر حربی در دار اسلام با مان در آمد و مسلمان
شد و او را در دار حرب زنی است و فرزندان خرد و بزرگ و مالی کہ ودیعت نهاده است بدست مسلمان
و یا ذمی و یا حربی و مسلمانان بر دار حرب غالب شد فرزندان و زن و مال او همہ غنیمت شوند و اگر
در دار حرب مسلمان شد بعد از آن باسلام آمد و مسلمانان بر دار حرب غالب شده اند پس فرزندان
خرد او آزاد مسلمان باشند و امانتی کہ بدست مسلمان و یا بدست ذمی نهاده است ملک او بود
و مالی کہ بدست حربی امانت نهاده است غنیمت نشود و نیز فرزند کبار او غنیمت شود **مسئلہ**
اگر مسلمانی کہ ولی ندارد و یا حربی کہ در دار اسلام با مان در آمد و مسلمان شد هر دو کشته شدند
بخطا دیت ایشان بر عاقلهٔ کشنده بود برای امام و اگر عمد کشته شده اند امام قاتل را
بکشد و یا دیت ستاند و خواند کہ عفو کند

باب العشر والخراج والجزیۃ

مسئلہ زمین[2] عرب تمام عشری است و زمینی کہ اهل او خود
اسلام آوردند و یا زمینی کہ بقهر و غلبہ فتح شد و میان غانمان قسمت شده است این هر دو
زمین عشری بود و اگر میان غانمان قسمت نکرد بلکہ هم بر اهل آن مقرر کرد خراجی بود **مسئلہ**
سواد عراق و زمین کہ بقهر و غلبہ فتح شود و اهل او بر ایدان مقرر دارند و یا با اهل آن زمین صلح کنند
هر سه زمین خراجی بود **مسئلہ** اگر زمین موات را احیاء کرد اگر نزدیک زمین عشری است عشری
بود و اگر نزدیک زمین خراجی است خراجی بود زمین بصره عشری است و بقول محمد رحمۃ اللہ علیہ
اگر زمین موات را آب جاهی کہ خود حفر کرده است و یا آب چشمہ کہ بیرون آورده است

حربی را در دار اسلام آوردند مالک شوند **مسئله** اگر مشتری از دار اسلام در دار حرب رفت
و اهل حرب گرفتند مالک شوند و اگر بنده مسلمانی از دار حرب گریخته در دار حرب رفت و حربیان
گرفتند مالک نشوند و بقول ابی یوسف و محمد رح مالک شوند **مسئله** اگر بنده مسلمانی با اسب
و متاع گریخته در دار حرب رفت و گرفتار حربیان شد و مردی بنده را با اسب و متاع خرید و
بدار اسلام آورد و مالک قدیم بنده را بی عوض نبستاند و اسب و متاع را به بهائی که خریده
بستاند و بقول ابی یوسف و محمد رح بنده را نیز به بها بستاند **مسئله** اگر حربی در دار اسلام
بامان درآمد بنده مسلمان خرید و در دار حرب برد آزاد نشود و بقول ابی یوسف و محمد رح
آزاد شود **مسئله** اگر بنده حربی در دار حرب مسلمان شد و بدار اسلام آمد و مسلمانان
بر دار حرب غالب شدند در هر دو صورت آزاد باشد

باب المتامن اگر مسلمانی بتجارت در دار حرب بامان رفت روا نبود که اموال
و دماء اهل حرب تعرض رساند و اگر چیزی از ان حربی بیرون آورد و در دار اسلام آورد
و مالک شود بملک بلید پس تصدق کند **مسئله** اگر بازرگانی بامان در دار حرب درآمد
بدست حربی بوام چیزی فروخت و یا حربی بدست او بوام چیزی فروخت و یا حربی غصب
کرد و یا حربی از و غصب کرد هر دو در دار اسلام درآمدند میان ایشان برین معاملات حکم نکنند
و همچنین اگر دو حربی میان خود این معاملات کرده باشند بعده بامان در دار اسلام درآمدند و دعوی
کردند میان ایشان نیز حکم نکنند و اگر دو حربی مسلمان شدند و بدار اسلام آمدند بوام حکم کنند و
به غصب حکم نکنند **مسئله** اگر دو مسلمان در دار حرب بامان درآمدند و یکی مرد را کشت بعمد و یا بخطا
برگشنده دیت واجب آید در مال او در خطا کفارت بر او واجب شود و اگر دو مسلمان اسیر گفار
شدند و یکی مرد دیگری را کشت بر قاتل هیچ واجب نیاید مگر کفارت در خطا و بقول ابی یوسف
و محمد رح در خطا و عمد بر قاتل دیت واجب شود و اگر مسلمانی در دار حرب مسلمانی را کشت
که در دار حرب مسلمان شده است بر قاتل هیچ واجب نشود مگر کفارت در خطا و بقول
ابی یوسف و محمد رح در خطا و عمد بر قاتل دیت واجب شود **مسئله** اگر حربی در دار اسلام
بامان درآمد بگذارند که ذمی یک سال ساکن شود و بگویند و تا یک سال در دار اقامت کردی

سهم پیغمبر صلعم بخلیفه دهند **مسئله** اگر جماعتی باصولت وشوکت بی اذن امام در دار حرب
در آمدند وچیزی آوردند خمس بستانند واگر یکی ویا دو مرد در دار حرب بی اذن امام در آمدند
وچیزی آوردند خمس نستانند **مسئله** جائز است که امام در حالت قتال لشکر را تحریص وتعفیل
بر قتل کند وگوید هر که حربی را کشد جامه وسلاح وزیره ومرکب او ومال او که بروی باشد ویا دابه او
باشد قاتل را بود ونزک را گوید که ربعی از غنیمت بعد از خمس شمارا تعین کردم **مسئله** بعد از
احراز غنیمت بدار اسلام تنفیل روا نبود دیگر از خمس واگر امام تنفیل جامه وسلاح مقتول
نکرد مال او غنیمت بود وبقول شافعی رح قاتل را بود

باب استیلاء الکفار اگر ترک بر روم غالب شدند وروم را برده کردند ومال ایشان ستدند
مالک شوند واگر مسلمانان بر ترک غالب شوند واز ایشان اموال بدست مسلمانان
افتاد مسلمانان نیز مالک شوند واگر ترک بر مسلمانان غالب شدند وانموال مسلمانان در
دار خود برند مالک شوند وبقول شافعی رح مالک نشوند وباز چون مسلمانی بر ترک غالب
شوند هر مسلمانی که ملک خود یابد پیش از قسمت غنیمت بی عوض ستاند واگر بعد از قسمت
یابد بقیمت ستاند واگر بازرگانی در دار حرب رفت وکالای مسلمانی که کفار از دار اسلام
برده اند بخرید ودر دار اسلام آورد مالک قدیم مخیر است به بهائی که بازرگان خریده است
بستاند ویا ترک گیرد واگر بنده از دار اسلام اسیر کفار شد وبازرگان مسلمان از دار حرب
خرید وبدار اسلام آورد شخصی چشم بنده کشید ومولی ارش بستد مالک قدیم مخیر است
بتمام بها بستاند ویا ترک آرد ونتواند که از ثمن نقصان کند **مسئله** اگر بنده مسلمان
اسیر کفار شد وتاجری مسلمان از دار حرب بهزار درم خریده در دار اسلام آورد واین
بنده بار دوم اسیر کفار شد تاجری دیگر از دار حرب بهزار درم خرید ودر دار اسلام آورد
مالک قدیم نتواند که از مشتری دوم بدان بها که خریده است بستاند ومشتری دوم اول
تواند که از مشتری دوم بدان بها که خریده است بستاند بعده مالک قدیم اگر خواهد بدو هزار
درم بستاند **مسئله** اگر کفار از دار اسلام آزاد را یابند برده یا مکاتب ویا ام ولد را بدار حرب
برند مالک نشوند واگر مسلمانان از دار حرب آزاد حربی را ویابند برده یا مکاتب ویا ام ولد

ل قوله امام در حالت قتال لشکر را تحریض بکند یعنی ترغیب کند قاتلان حربی را بکشتن ایشان یا حربی باشد از مال واسلاح او پس در ابود یا بگوید جائزه از لشکریان که بعد از بدست آوردن خمس ربع یا ثلث غنیمت شما را باشد نیز اگر در خمس فی غانمان نیست اما چون غنیمت شد در دار اسلام

م یا بازرگان کند یعنی اگر گوید بنده را بمن ده بهای او چند خواهی تا تقریر بدهد

ن نتواند که از ثمن نقصان کند یعنی نتواند که بعد از آنکه بهای او تقریر کرده است از آن بها کم کند

تعلیف مرکب و بخوردن طعام و بسوختن هیزم و بکار بستن سلاح و چرب کردن بروغن بی قسمت فاما فروختن هیچ چیز از غنیمت جایز نبود پیش از قسمت و بعد از بیرون آوردن غنیمت از دار حرب انتفاع جایز نبود و آنچه از غنیمت بعد از انتفاع فاضل ماند رد کنند بغنیمت **مسئله** اگر حربی در دار حرب مسلمان شد او را و فرزندان خرد او را نکشند و برده نکنند و مالی که در قبض اوست و یا ودیعت او نزد یک مسلمان و یا ذمی بود غنیمت نکنند فاما فرزندان کبار و زن او و حمل زن و عقار او و بنده او که جنگ کنند غنیمت شوند و بقول محمد و شافعی رح عقار مسلمان در دار حرب نیز غنیمت نشود و بقول شافعی رح حمل زن او غنیمت نشود **فصل فی الغنیمة** پیاده را یک سهم دهند و سوار را دو سهم دهند اگرچه دو اسپ دارد و بقول ابی یوسف و محمد و شافعی رح سوار را سه سهم است **مسئله** سوار را نصیب یک اسپ است دهند اگرچه اسپان بسیار دارد و بقول ابی یوسف و محمد رح نصیب دو اسپ دهند **مسئله** اسپ عربی و عجمی در قسمت برابر است و شتر و استر را سهم ندهند **مسئله** اگر سوار در دار حرب در آمد بعده اسپ او بمرد سهم سوار بود و اگر پیاده در دار حرب در آمد بعده اسپ خرید سهم پیاده و بقول شافعی رح اگر بعد از مردن اسپ کارزار پیاده کرده سهم پیاده برد **مسئله** اگر زن یا کودک یا بنده یا ذمی جنگ کردند سهم تمام ندهند فاما اندکی که امام مصلحت بیند ایشان را بدهد **مسئله** چون امام خمس از غنیمت جدا کرد سه سهم کند یک سهم یتیمان را و یک سهم مساکین را و یک سهم ابن سبیل را دهد و درین سهام درویشان و خویشاوندان پیغمبر صلعم یعنی بنی هاشم و بنی عبد المطلب و غیر آن داخل اند و درویشان و خویشاوندان پیغمبر صلعم را بر یتیمان و مساکین و ابن السبیل مقدم دارد و تواند خویشاوندان پیغمبر صلعم را در غنیمت حق نیست و بقول شافعی قرابتیان پیغمبر صلعم را خمسی از خمس غنیمت دهند و تونگر و درویش ایشان برابر است و زن را یک حصه دهند و مرد را دو حصه و جز بنی هاشم و بنی عبد المطلب قرابتیان دیگر را ندهند **مسئله** ذکر خدای تعالی در قرآن برای تبرک است و سهم پیغمبر صلعم بقول وی ساقط شد چنانچه صفی بنقل او ساقط شده است و صفی چیزی بود که پیغمبر صلعم در غنیمت برای خود از غنیمت برگزیدی چون ذره یا تیغ و یا جاریه و بقول شافعی رح

بعد از زوال دولت آل عباس رح
آورده اند که امام معصوم رح
بنابران نصف شد
خاص و عام
سپاهیان ملحق شده است
و غنیمت ساخته تلان
ایشان را
نصف غنیمت

مسلمانان را که سلاح بدست کافر فروشند مسئله اگر حربی یا حره از مسلمانان کافر یا جماعتی از کفار ویا اهل خطا را امان داد درست بود و کشتن ایشان جائز نبود فاما اگر درین امان دادن فساد بود امام براندازد و ایشان را خبر کند مسئله امان دادن ذمی اسیری مسلمان که نزد کفار است و تاجری که در دار حرب است و بنده که مهجور بود از اقبال باطل بود و بقول محمد و شافعی رح و بروایتی از ابی یوسف رح امان بنده مجور درست است

باب الغنائم وقسمتها

چون امام شهری را بقهر و غلبه فتح کرد و مخیر بود یا قسمت کند میان مسلمانان و یا اهل شهر را مقرر دارد و بر ایشان و برزمینهای ایشان جزیه و خراج وضع کند فاما منقول بر ایشان رد نکند و بقول شافعی رح رد عقار نیز جائز نبود مسئله در کفاری که اسیر شده اند نیز امام مخیر است که بکشد یا برده کند و یا بگذارد تا آزاد و ذمی شود اسیران مسلمانان باشند اما استدن فدا و رد کردن اسیران کفار بدار حرب جائز نبود و نیز منت نهادن بر اسیر کفار و گذاشتن ایشان بغیر گرفتن فدا جائز نبود و بقول ابی یوسف و محمد و شافعی رح اگر اسیران مسلمانان را فدا می ستانند بدیل اسیران کفار رد ابود مسئله چون امام از دار حرب باز گشت و با او مویشی ست و نقل آن بدار اسلام ممکن نه ذبح کند و بسوزد و دست برای ایشان نبرد و نگذارد و بقول شافعی رح بگذارد و قول مالک رح رد ست و برای ایشان ببرد و بگذارد

مسئله قسمت غنیمت در دار حرب جائز نبود مگر برای نگهداشتن و آوردن بدار اسلام و بقول شافعی رح جائز بود که در دار حرب غنیمت قسمت کند مسئله بیع غنیمت پیش از قسمت جائز نبود و بقول شافعی رح جائز بود مسئله یاری ده شریک است در غنیمت و با جنگ کننده برابر است مسئله اگر پیش از بیرون آوردن غنیمت از دار حرب مدد رسید در غنیمت شریک شوند و بقول شافعی رح اگر بعد از جنگ مدد رسید شریک نشود مسئله یاران در غنیمت شریک نشوند مگر که مقاتله کنند و بیک قول شافعی رح شریک شوند مسئله اگر از خانمان کسی در دار حرب مرد از غنیمت نصیب نبرد و اگر بعد از بیرون آوردن از غنیمت از دار حرب مرد نصیب او بورثه او دهند و بقول شافعی رح هر که بعد از استقرار غنیمت مرد نصیب او میراث شود مسئله جائز است که لشکر انتفاع گیرد و در دار حرب از غنیمت

مسئله کافری که در دین آمده است بجاریه نسبت کند او را بگذارند بدین بود بسه صفت نیست نزد یک امام شافعی رح جائز است و نزد ما جائز نیست که او را بگذارد بدین کفار و مال را یا مسلمانی را که در بند کفار باشد از دعوی فدیه بگیرند و نزد یک امام محمد رح بعد از رفع قتال بفدیه مسلمانی گذاشتن او را جائز است و از امام ابو یوسف رح روایت است که جائز است و از امام ابو حنیفه رح روایت است که جائز نیست و نزد یک امام شافعی جائز است و نزد یک امام محمد رح بعد از رفع قتال بفدیه مسلمانی گذاشتن او را جائز است و از امام ابو یوسف رح روایت است که جائز نیست و از امام ابو حنیفه رح روایت است که جائز است

وبقول شافعی رح حد واجب شود وبقول ابی یوسف رح اگر بیرون شهر قطع طریق کردند حد واجب شود اگرچه در دیه بود وبروایتی ازابی یوسف رح اگر قطع طریق بروز کردند در شهر بسلاح ویا شب بسنگ ویا بچوب حد واجب آید مسئله اگر مردی در شهر بار بار خصه کرد باشد

کتاب السیر والجهاد

جهاد فرض کفایه است در ابتداء اگر بعضی جهاد کردند از همه ساقط شود واگر همه ترک کردند بزهکار شوند مسئله جهاد بر کودک وبنده وزن نابینا وجای مانده ودست وپای بریده واجب نیست مسئله اگر کفار بردار اسلام هجوم کردند جهاد بر همه فرض عین است پس زن بی اذن شوهر بیرون آید وبنده بی اذن مولی بیرون آید مسئله جعل دادن با وجود غنیمت مکروه بود اگر غنیمت موجود نبود جعل دادن مکروه نبود مسئله چون مسلمانان دار حرب روند وکفار را محاصره کنند اول دعوت باسلام کنند واگر اسلام آورند ترک قتال کنند واگر امتناع آورند جزیه طلب کنند واگر جزیه قبول کردند انچه برای مسلمانان واجب آید برای ایشان نیز واجب شود وکسیکه دعوت اسلام بر وی نرسیده است پیش از دعوت اسلام با وی مقاتله نکنند اگر دعوت اسلام رسیده است ودعوت اسلام مستحب بود پیش از مقاتله واگر کفار از قبول جزیه نیز امتناع آورند مسلمانان از خدا یتعالی اعانت طلبند وبا کفار جنگ کنند منجنیق بر ایشان نصب کردن وبسوختن وغرق کردن وبریدن درختان وفاسد کردن زراعتها واگر کفار مسلمانان اسیران را سپری میسازند روا بود که ایشان نیز فرستند لیکن در تیر فرستادن قصد کفار کنند مسئله در جنگ اگر خوف هزیمت بود مصحف وزن همراه نبرند مسئله مسلمانان در غنیمت خیانت نکنند وعهد نشکنند ومثله آنست که بعضی اعضا ببرند وروی سیاه کنند مسئله از کفار زن وکودک ودیوانه وشیخ فانی ونابینا وجای مانده را نکشند مگر کسیکه صاحب رای بود در جنگ یا در مدد بود یا لکه باشد وبقول شافعی رح شیخ فانی وجای مانده ونابینا را کشتن جائز است مسئله اگر مسلمانی با پدر مشرک در جنگ مقابل شد از کشتن پدر امتناع آرد تا دیگری او را نکشد مسئله اگر امام بصلح مصلحت بیند روا بود که با کفار صلح کند بمال وغیر آن واگر در شکستن صلح منفعت بیند شکستن صلح خبر کند وصلح بشکند واگر ملک کفار بعد از صلح باتفاق ایشان جنایت کرد مقاتله نکنند تا ایشان بی آنکه صلح اندازند مسئله اگر امام با مرتدان صلح کرد بی مال وروا بود اگر مال بستد ونکند مسئله نشاید

مسئلہ اگر گوسپندے دزدید و ذبح کرد بعدہ بیرون آورد قطع نکنند مسئلہ اگر زر
و یا نقرہ دزدید و دراہم و دنانیر ساخت قطع کنند و دراہم و دنانیر بمالک دہند و بقول
ابی یوسف و محمد رح قطع نکنند مسئلہ اگر جامہ دزدید و رنگ سرخ کرد و قطع کردند رد نکنند
و ضامن نشود و بقول محمد رح جامہ بمالک رد کنند و از مالک قیمت انچہ در رنگ زیادہ
شدہ است بستانند و اگر رنگ سیاہ کرد بمالک رد کنند و نزد یک ابی یوسف رح قول
اول و دوم برابر است نہ تاوان ستاند و نہ نقصان طلبد **باب قطع الطریق**
اگر جماعتے قصد قطع طریق کردند پیش از قطع طریق گرفتار شدند حبس کنند
تا توبہ کنند و اگر ماتے معلوم بستند دست راست و پای چپ ببرند و اگر کسی را کشتند و
مال نہ بستند بحکم حد بکشند اگرچہ اولیا مقتول عفو کنند و بقول شافعی رح بحکم قصاص
بکشند و اگر کشتند و ہم مال بستند دست و پای ایشان ببرند و بعدہ بکشند و یا بردار کشند و یا
بے قطع بکشند و بردار نکنند و یا زندہ بردار کشند و بقول ابے یوسف و محمد رح بکشند و یا بردار
بکنند و قطع نکنند مسئلہ اگر بردار کنند باید کہ زندہ بردار کنند و شکم وی نیزہ زنند تا بمیرد
و سہ روز بردار دارند مسئلہ چون قطاع طریق را بکشند ضمان مال برایشان لازم
نشود مسئلہ اگر بعضے از قطاع طریق مباشرت قتل کردند و بعضے نکردند حد بہ ہمہ
واجب شود و بقول شافعی رح کسیکہ قتل نکردہ است بروی حد واجب نشود مسئلہ
قطع طریق بعصا و سنگ و تیغ برابر است مسئلہ اگر قطاع طریق مال بستند و جراحت کردند
دست و پای ایشان ببرند و جراحت باطل شود و اگر جراحت کردند و مال بستند و در جراحتی کہ
قصاص واجب است قصاص کنند و در انچہ ارش واجب است ارش بستانند و اگر قطاع طریق
بعد از فعل محاربہ توبہ گرفتار شدند اولیا مقتول مخیر ند بکشند یا عفو کنند و اگر در میان
قطاع طریق کودک و یا مجنون و یا ذی رحم محرم مقطوع علیہ باشد حد ساقط شود و اولیاے
مقتول در عفو و قصاص مخیر ند مسئلہ بعضے از قافلہ بر بعضے قطع طریق کردند حد واجب نشود و
اولیاے مقتول در عفو و قصاص مخیر ند مسئلہ اگر در شہر قطع طریق کردند در شب یا روز
و یا میان دو شہر قطع طریق کردند حد واجب نشود و لی مقتول مخیر بود در عفو و قصاص

ویا شل است ویا دو انگشت فرو نیز انگشت بریدہ است ویا شل انند ویا پای راست او بریدہ شدہ است
درین مسائل قطع نکنند **مسئلہ** اگر بامور قطع دست راست چپ بریدہ ضامن نشود وبقول
ابی یوسف ومحمد رح درعمداً ضامن شود وبقول زفر رح در خطا اگر وعمداً نیز ضامن شود **مسئلہ**
طلب قطع از ضامن مال شرط قطع است **مسئلہ** اگر کالا را از موضع یا از غاصب یا از ضاب
دزدید بطالبۂ ایشان قطع کند واگر درین صورت مالک طلب قطع کرد نیز قطع کنند وبقول
زفر رح وشافعی رح نکنند مگر بطلب مالک **مسئلہ** اگر کالای از دزد بعد از قطع دیگری دزدید
پس دزد دوم را قطع نکنند اگرچہ مالک ویا سارق اول طلب قطع کند **مسئلہ** اگر کالای
دزدید وپیش از خصومت بمالک رد کرد ویا بعد از حکم بقطع دزد مالک شد ویا دزد دعوے
ملکیت کرد بعد از ثبوت سرقہ ویا قیمت مسروق کم از نصاب شد درین مسائل قطع نکنند
وبقول ابی یوسف رح درصورت رد بمالک پیش از حکم قطع کند وبقول زفر وشافعی رح وبروایتے
از ابی یوسف رح درصورت مالک شدن سارق قطع کند ودر مسئلہ نقصان قیمت
از نصاب بقول زفر وشافعی رح وبروایتے از محمد رح قطع کنند **مسئلہ** اگر دو مرد بدزدی
اقرار کردند ویکے گفت کہ این مسروق مال منست ہر دو را قطع کنند **مسئلہ** اگر دو کس
سرقہ کردند ویکی غائب شد وبر حاضر بینہ اقامت کردند بر حاضر قطع واجب شود **مسئلہ**
اگر بندہ مجور یا ماذون اقرار کرد بدزدی دہ درم معین قطع کنند وآن دہ درم بمالک
مال دہند وبقول ابی یوسف رح اگر مالک تکذیب کرد درم بمالک بندہ دہند وقطع کنند
وبقول محمد رح قطع نکنند ودہ درم بمالک غلام دہند **مسئلہ** اگر دزد مال را ہلاک
کرد وقطع کردند ضمان لازم نیاید وبقول شافعی رح لازم شود **مسئلہ** اگر قطع کردند و
کالای مسروق بر وموجود است بمالک رد کنند **مسئلہ** اگر از جماعتے دزدید یا بارہا سرقہ
کرد وبرای بعض قطع کردند از ہمہ دزدیہا قطع واقع شود وبرای ہیچ کس ضامن نشود وبقول
ابی یوسف ومحمد رح برای ہمہ ضامن شود مگر برای سرقہ کہ بدعوی آن قطع کردند **مسئلہ**
اگر دزدے در سرائے درآمد وجامہ دزدید ودو پارہ کرد وبعد ازان بیرون آورد
وقیمت آن دہ درم نقرہ است قطع کنند وبروایتے از ابی یوسف رح قطع نکنند **مسئلہ** اگر

فائدہ درین مسائل از بنا کہ موجب ہلاک است مثل آنکہ
موجب قطع دست یا پا باشد قطع ساقط شود
فائدہ در مصر است بہ دزدان بست درم وقف کردن
بست درم را دزدان بست درم را
نقطع نکنند از خلاف ان مالک
ان القطع لسارق الاول
لانہ تعیب بہ
لعلہا قطعت لانہا لیست بمبدہ
امانۃ وان طرء القطع الشاق بخصومۃ
الاول لانہ کالغاصب
قولہ رح اگر مالک تکذیب
لان السرقۃ ای الخاصۃ
فادا جاء الغائب صاحب
ای قیمت آن پس ازیں دہ درم
باشد واگر او را تلف کرد نیز چنان
دزدیدہ قیمت او از
نقصان نقصان

ویا کالای مالک خود را دزدیدند قطع نکنند همچنین اگر کالای شوهر مالک خود دزدید قطع نکنند مسئله
اگر از مکاتب خود یا داماد خود یا از خسر خود و یا از پسر خود کالای دزدید قطع نکنند و بقول ابی یوسف و محمد رح
اگر خسر از خانه داماد و یا داماد از خانهٔ خسر خود دزدید قطع کنند اما اگر داماد و خسر در یک خانه ساکن اند
اگر داماد از خسر و یا خسر از داماد دزدید باتفاق علمای قطع نکنند مسئله اگر از غنیمت و یا از حمام
و یا از خانه که بدر آمدن در آنجا نه ماذون ست دزدید قطع نکنند مسئله اگر از مسجد کالای دزدید
و مالک کالای نزدیک وی بود قطع کنند مسئله اگر مهمان از خانه که دران خانه مهمان طلبیده اند
کالای دزدید قطع نکنند مسئله اگر دزد در سرای درآمد و کالای دزدید و از سرای بیرون نیاورد
قطع نکنند و اگر از حجره بیرون آورد تا صحن سرای قطع کنند مسئله اگر از اهل حجرات حجره را
غارت کرد و ازان حجره کالای دزدید قطع کنند مسئله اگر دزد خانه را سوراخ کرد و درآمد و کالای
در کوچه انداخت بعده بیرون برآمد و آن کالا را بستد و یا دزد کالای بر خر بار کرد و براند و خر را بیرون
آورد و در هر دو صورت قطع کند و بقول زفر رح در مسئلهٔ اول قطع نکند مسئله اگر دزد در خانه
سوراخ کرد و درآمد و کالای گرفت و بدزد دیگر که بیرون خانه است اورا داد هر دو را قطع نکنند
و بقول ابی یوسف رح اگر دزد درونی دست بیرون آورد و کالا بدزد بیرونی داد و دزد درونی را
قطع کنند و اگر دزد بیرونی دست درون کرد از دست دزد درونی کالای بستد هر دو را قطع
کنند مسئله اگر دزد خانه سوراخ کرده دست درون کرد و کالای بیرون آورد قطع
نکنند و بقول ابی یوسف رح کنند مسئله اگر از آستین گره بیرون آمد و شخصی از بیرون برید
قطع نکنند و بقول ابی یوسف رح قطع کنند مسئله اگر از قطار شتری یا یارے دزدید قطع
نکنند مسئله اگر بار را پاره کرد و از متاع بستد و یا جوالی با متاع دزدید و صاحب جوال نزدیک
جوال بود و یا بر جوال خفته بود قطع کنند مسئله اگر دست در صندوق و یا در جیب و یا در آستین کسے
آورد و مال کشید قطع کنند فصل فی کیفیة القطع واثباته دست راست دزد را بند
قطع کرده بروغن گرم بریان کنند تا نغز شود و اگر بار دوم دزدی کند پای چپ ببرند و اگر سوم بار
دزدی کرد حبس کنند تا توبه کند و قطع نکنند و بقول شافعی رح بار سوم دست چپ ببرند و بار چهارم
پاے راست ببرند مسئله اگر نر انگشت دست چپ دزد پیش از دزدے بریده شده

قولہ لم یقطع لانقطاع ید الاخراج من الداخل ومن الخارج لم یوجد بشک اخرز اذ ثقب بیتا واخذ شیأ وخرج ولان الشک یدرء الحد اکمال اما لو وقف احدهما رجل لیست ۱۲ ابن ملک

قولہ ولا قطع علی سارق السارقین وانما القطع علی المنفرد والمشترک فی الحرز والمنفرد والمشترک فی غیر الحرز سواء عن الکل الحرز لیس بشرط ۱۲ منه ابن ملک

بطریق خفیہ از حرز بمکان و یا بحافظہ **مسئلہ** اگر سرقہ ثابت شد بگواہی دو مرد و یا بیک اقرار قطع ید واجب آید و بقول شافعی رح نصاب سرقہ ربع دینار است و بقول مالک رح سہ درم و اگر جماعتے سرقہ کردند ہمہ را قطع کنند و بقول ابی یوسف در اقرار دو بار مجلس مختلف شرط است **مسئلہ** اگر جماعتے دزدی کردند و یکی از ایشان مال گرفت و بہر یکی از ایشان در قسمت دہ درم رسیدہ بر ہمہ قطع واجب شود و بقول شافعی رح ہر کہ متاع گرفت ہمون را قطع کنند و بقول امام مالک رحمۃ اللہ علیہ اگر جماعتی سہ درم سرقہ کردند ہمہ را قطع کنند **مسئلہ** بدزدیدن چوب و گیاہ و ماہی و نے و مرغ شکارے و زرنیخ و گل سرخ و میوہ تر اگرچہ بر درخت باشد و شیر و گوشت و کشتی کہ نا در وہ باشد و یا اشربہ و طنبور و مصحف اگرچہ با پیرایہ بود قطع واجب نیاید و بقول شافعی رحمۃ اللہ علیہ و یک روایت ابی یوسف رحمۃ اللہ علیہ قطع واجب آید اگر قیمت او دہ درم باشد **مسئلہ** بدزدیدن چلیپار زر و شطرنج و نرد و در مسجد و بدزدیدن کودک آزاد اگرچہ او با پیرایہ بود قطع نکنند و بقول ابی یوسف رحمۃ اللہ علیہ اگر پیرایہ بہ نصاب سرقہ رسد قطع کنند **مسئلہ** بدزدیدن بندہ بالغ و وفاتر قطع نکنند مگر در وفاتر حساب و اگر کودک خردنادان را دزدید قطع کند و بقول ابی یوسف رحمۃ اللہ علیہ قطع نکنند **مسئلہ** بدزدیدن سگ و یوز و دف و طبل و بربط نای و نخچیر انبیق و نہب کردن و ربودن و از گور کفن دزدیدن و دزدیدن زیبت المال قطع نکنند و بقول ابی یوسف و شافعی رحمۃ اللہ علیہما بر کفن دزد قطع واجب آید **مسئلہ** اگر یکے از شریکان مال مشترک دزدید قطع نکنند **مسئلہ** اگر مثل دین خود از مدیون دزدید قطع واجب نیاید **مسئلہ** اگر کالا ریکے سرقہ کرد قطع کردند و آن کالا را بمالک رد کردند باز آن کالا را بار دیگر دزدید قطع نکنند و قطع کنند اگر آن کالا متغیر شدہ است **مسئلہ** بدزدیدن چوب ساج و نے نیزہ آبنوس و صندل و نگینہاے سبز و یاقوت و زبرجد و مروارید و در ہا و آوندہا کہ از چوب ساختہ اند قطع کنند **فصل فی الحرز** **مسئلہ** اگر از قرابت ذی رحم محرم دزدید قطع نکنند و بقول شافعی رح بجز قرابت ولاد قطع کنند **مسئلہ** اگر از مادر رضاعی یا پدر رضاعی دزدید قطع کنند و بقول ابی یوسف رحمۃ اللہ علیہ نکنند **مسئلہ** اگر زن از شوی دزدید و یا شوہر از زن دزدید قطع نکنند و بقول شافعی قطع کنند **مسئلہ** اگر بندہ کالا ر مولی و یا کالا ر زن مولی

راوطی کرده است و یا مکاتبے را قذف کرد که او بمرده است و وفا بدل کتابت گذاشته است
درین مسائل حد واجب نشود **مسئلہ** اگر مردے را قذف کرده که کنیزک مجوسیه را وطی کرده است
و یا زن را در حالت حیض وطی کرده است و مکاتب قاذف را وطی کرده است حد واجب شود در قول
ابی یوسف و زفر رح مکاتب حصان ساقط شود و بر قاذف حد واجب نیاید **مسئلہ** اگر مسلمانی را
قذف کرده که در حالت کفر مادر خود را نکاح کرده است حد زنند و بقول ابی یوسف و محمد رح حد نزنند
مسئلہ اگر حربے که در دار اسلام امان آمد و مسلمان را قذف کرد یا زنا کرد و یا شراب خورد
حد نزنند **مسئلہ** اگر شخصے بار ها قذف کرد و یا زنا کرد و یا شراب خورد یک حد زنند از همه
محسوب بود و بقول شافعی رح اگر مقذوف مختلف بود یعنی جماعتی را قذف کرد بر ای هر یکی حد زنند

فصل فی التعزیر

اگر مملوکی و یا کافری را بزنا قذف کرد و یا مسلمان را فاسق یا کافر
یا خبیث یا سارق یا فاجر یا منافق یا لوطے گفت بر قاذف تعزیر واجب آید و همچنین
اگر مسلمانی را لاعب صبیان یا ربوا خوار یا شارب خمر یا دیوث یا مخنث یا ابن فحبه یا خائن
یا زندیق یا قرطبان یا باوے الزانی یا بادے للمصوص یا حرامزاده گفت تعزیر
واجب شود **مسئلہ** اگر مردے را گفت ای سگ ای خرای خوک ای گاو ای یا گفت
یا تیس یا حجام یا لفا یا مواجر یا ولد حرام یا عیار یا ناکس یا منکوس یا سخره یا ضحکه یا کشخان
یا ابله یا موسوس یا منحوس در جمیع الفاظ تعزیر واجب نشود **مسئلہ** اکثر تعزیر
بر سے و نه تازیانه است و اقل سه تازیانه و بقول ابی یوسف و زفر رح هفتاد و نه سوط
اکثر تعزیر است و بر وایتے از ابی یوسف رح اکثر او هفتاد و پنج سوط است **مسئلہ** اگر امام
بعد از ضرب حبس کند جائز بود **مسئلہ** سخت ترین ضرب تعزیر است بعده حد زنا بعد ازان حد
شرب بعد ازان حد قذف **مسئلہ** اگر بسبب حد و یا تعزیر مرد دیت وی هدر بود یعنی هیچ واجب نیاید
و بقول شافعی رح دیت در بیت المال بود **مسئلہ** اگر شوهر زن خود را تعزیر کرد به سبب
ترک زینت و یا بسبب ترک اجابت بسوی فراش و یا بسبب ترک نماز و یا بسبب ترک غسل
و یا بسبب بیرون آمدن از خانه و زن بمرد دیت واجب شود و الله اعلم بالصواب

کتاب السرقة

سرقه عبارت از بر گرفتن عاقل و بالغ ده درم نقره که مضروب است

---

۱ نوح واجب شود ۲ بثبوت بلکه نفس وفی الاخر قفا فیها ۳ ۱۲ درهم قدر ۴ و لم تقرر بوطی ۵ دون الحد وقد یکون التعزیر بالحبس وقد یکون بالکلام وقد یکون بالضرب وعن ابی یوسف ان التعزیر بالضرب لیس للسلطان لکن لم یقدره تقدیرا ۶ و لم تخنث ماخوذ از الخنث بالکسر یعنی لست ۷ یا ابن فحبه یعنی ۸ یا ابن قرطبان یعنی ۹ یا باده یعنی

چنانچه حد مستی بنده را بجلد تازیانه **مسئله** اگر مردی محصن را یا زنی محصنه را قذف کرد بزنا و مقذوف طلب حد کرد حد زنند پراگنده بر اندام یا جامه مگر که پوستین و لباجه دور کنند **مسئله** احصان مقذوف آنست که عاقل و بالغ و حر و مسلمان و عفیف از فعل زنا بود **مسئله** اگر گفت لست لابیک یعنی نیستی تو پدر خود را و مادر او محصنه است حد زنند **مسئله** اگر بخشم گفت که تو پسر زیدی و او پسر زید میداند حد نزنند اگر بخشم نبود حد نزنند **مسئله** اگر نفی نسب از جد کرد یعنی گفت تو پسر زید نه و زید مر او را جد نشود حد نزنند **مسئله** اگر عربی را گفت ویا نبطی و یا گفت ابن السماء و یا نسبت بعم و یا بخال و یا بشوی مادر کرد حد نزنند **مسئله** اگر شخصی را گفت اے پسر زانیه و مادر مقذوف مرده است او محصنه بود و پسر آن زن و یا پسر پسر آن زن و یابد را و طلب حد کرد حد بزنند **مسئله** اگر پدر پسر خود را قذف مادر کرد و یا مولے بنده خود را قذف مادر کرد و مادر بنده حره و مسلمان است و ایشان طلب حد کردند حد نزنند **مسئله** بمردن مقذوف حد باطل شود و بقول شافعی رح باطل نشود **مسئله** اگر اقرار بقذف کرد و رجوع کرد و یا قاذف را مقذوف عفو کرد حد باطل نشود و بقول ابی یوسف و شافعی رح باطل شود **مسئله** اگر گفت زنات فی الجبل و مراد برآمدن کوه دارد حد واجب شود و بقول محمد رح واجب نشود **مسئله** اگر مردی گفت اے زانی و او گفت نے بلکه تو ئے بر هر دو حد واجب آید **مسئله** اگر زن خود را گفت اے زانیه و او گفت نے بلکه تو ئی بر زن حد واجب آید و لعان واجب نشود **مسئله** اگر زن خود را گفت اے زانیه و زن گفت با تو زنا کرده ام نه حد واجب آید و نه لعان **مسئله** اگر اقرار بفرزند کرده بعده نفے کرد لعان کنند و اگر اول نفے کرده بعده اقرار کرد حد واجب آید و در هر دو صورت نسب از وے ثابت شود **مسئله** اگر زن را گفت این فرزند نه پسر منست و نه پسر تو حد و لعان هر دو ساقط شود **مسئله** اگر زنے را قذف کرد و این زن فرزند دارد و پدر فرزند معلوم نے و یا شوهر باوے نفے لعان کرده است حد واجب نشود **مسئله** شخصے را قذف کرد که در غیر ملک وطی کرده است و یا کنیزکے مشترک را وطی کرده و یا مسلمانی را قذف کرد که در حالت کفر زنا کرده است و یا مکاتبه

یک گواه رجوع کرد گواهان همه را حد قذف زنند واز مشهود علیه حد ساقط شود و بقول محمد
وزفر رح حد نزنند مگر راجع را واگر پیش از حکم یک گواه رجوع کرد همه گواهان را حد قذف زنند
وبقول زفر رح هر که رجوع کرد همو را حد زنند **مسئله** اگر هیچ گواه گواهی دادند بزنا و یکی رجوع
کرد بر راجع هیچ واجب نیاید واگر دوم نیز رجوع کرد بر هر دو حد قذف واجب آید و بربع
دیت را هر دو ضامن شوند **مسئله** اگر گواهان بعد از رجم و بعد از تزکیه مزکی بنده
ظاهر شدند مزکی دیت مرجوم را ضامن شود یعنی اگر از تزکیه رجوع کند و بقول ابی یوسف
ومحمد رح دیت مرجوم در بیت المال واجب آید **مسئله** اگر چهار گواه گواهی دادند بزنا بر مردی
وقاضی رجم فرمود و مردی او را بکشت بعد از رجم شهود بنده پیدا شدند بر قاتل دیت مقتول
زانی واجب آید واگر بعد از رجم شهود بنده پیدا شدند دیت مرجوم کشته در بیت المال بود
مسئله اگر شهود زنا گفتند که بقصد نظر کرده ایم در محل زنا هر دو زانی گواهی مسموع بود
مسئله اگر مشهود علیه احصان را منکر شد و یک مرد دو زن باحصان گواهی دادند و یا زانی
را زنی یا کنیزکی فرزند آورده است رجم کنند و بقول زفر و شافعی رح گواهی زنان در احصان
نشنوند **باب حد الشرب** اگر مردی خمر خورد و مگر فتند و بوی خمر موجود است و یا نخوردن نمیدند
مست شد و دو گواه گواهی دادند که شراب خمر و یا نبیذ باختیار بوده است یا یکبار اقرار کرد
حد نزنند بعد از زوال مستی و بقول ابی یوسف رح در بار اقرار شرط است **مسئله** اگر اقرار کرد بعد
از رفتن بوی و یا گواهی دادند حد نزنند و بقول محمد رح حد زنند و اما بسبب مسافت بوی سکر
زائل شد باتفاق نزنند **مسئله** اگر شخصی را بوی خمر موجود شد و یا خمر راقی کرد یا اقرار شرب خمر
کرد بعد ازان پیش از حد یا درمیان حد رجوع کرد یا مستی که عقل وی زائل شده است اقرار
شرب خود کرد درین مسائل حد نزنند **مسئله** مستی که بر وی حد واجب است کیست که عقل او زائل شود
وبقول ابی یوسف ومحمد رح اگر بهوده گوید و سخن او مختلط بود حد مستی واجب شود **مسئله** حد مستی
وشرب خمر هشتاد تازیانه است وبقول شافعی رح چهل تازیانه **مسئله** اگر قطره خمر خورد حد واجب شود
مسئله حد مستی و شرب خمر مرد و زن را چهل تازیانه بزنند **مسئله** حد مستی بر اندام پراگنده زنند
چنانچه حد زنا **باب حد القذف** هشتاد تازیانه است بدو گواه و یا بیک اقرار ثابت شود

ف یعنی اگر از تزکیه رجوع کند ای بجرح المشهود و اسلام او ترجمان قاله بحر ۱۲ منه
ف قوله اگر شهود زنا گفتند الخ ای که بقصد نظر کرده ایم انتهی محل شهادة ۱۲ منه
ف قوله مرد و زن باحصان الخ شرط وجود احصان در شهود نیز هست ۱۲ منه
ف قوله اول بودن بوی خمر الخ وجود مستی در وقت شهادت و در وقت حکم شرط است ۱۲ منه
ف قوله یعنی اگر مستی الخ ای بعد از شهادت و قبل از حکم ۱۲ منه
ف قوله مسائل حد نزنند الخ بشرط وجود مستی در وقت شهادت و حکم ۱۲ منه

شقا[۱] دوم که بعد ایشان مانع نبود از ادای شهادت مقبول نبود دیگر در حد قذف و بقول شافعی رحمة الله علیه مقبول بود مسئله اگر در دزدی گواهی بعد از مدتی دادند قطع نکنند و ضمان سرقه دزدی لازم آید مسئله اگر گواهی دادند بر زنا با زانیه غائبه حد نزنند[۲] و اگر گواهی دادند که از فلان غائب دزدیده است قطع نکنند مسئله اگر گواهان بر مردی گواهی دادند بر زنا با زنی که گواهان نمی شناسند آنرا حد نزنند و اگر اقرار کرد بر زنا با زنی مجهوله حد زنند مسئله اگر دو گواه گواهی دادند بر زنا مردی بر زنی معینه که آن زن را اکراه کرده است بر تمکین و دو گواه گواهی دادند که این زن طائعه بوده است بر هر دو صورت حد واجب نیاید و بقول ابی یوسف و محمد رحمة الله علیهما بر مرد حد واجب شود[۳] مسئله اگر دو گواه گواهی دادند که زید با فلانیه زنا کرده است در کوفه و دو گواه گواهی دادند که زید با فلانیه زنا کرده است در بصره بر هر دو صورت حد واجب نیاید و بقول زفر رحمة الله علیه بر گواهان حد واجب آید مسئله اگر چهار گواه گواهی دادند که زید با فلانیه زنا کرده است بوقت طلوع شمس در فلان محله و چهار گواه گواهی دادند که زید با آن زن بوقت طلوع آفتاب همدران روز در محله دیگر با آن زن زنا کرده است از همه[۴] حد ساقط شود مسئله اگر دو گواه گواهی دادند که زید با فلانه در فلان گوشه زنا کرده است و دو گواه گواهی دادند بگوشه دیگر[۵] از آن خانه بر هر دو صورت حد واجب آید مسئله اگر چهار گواه گواهی دادند بر زنا با زنی معینه و آن زن بکر است و یا گواهان فاسق اند از همه حد ساقط شود مسئله اگر چهار گواه فرع گواهی بر زنا دادند حد نزنند و اگر گواهان اصل نیز گواهی دادند بمعاینه نیز حد نزنند مسئله اگر چهار گواه نابینا و یا محدود در قذف یا سه کس بر زنا گواهی دادند بر گواهان حد قذف واجب آید و مشهود علیه را حد نزنند و اگر چهار گواه بر زنا گواهی دادند و حد اقامت شد بعده یکی از گواهان بنده و یا محدود در قذف ظاهر شد بر گواهان حد قذف واجب آید و ارش ضرب او بدر بود نه بر گواهان واجب آید نه در بیت المال و اگر درین مسئله رجم کردند دیت در بیت المال واجب آید و بقول ابی یوسف[۶] و محمد رح ارش ضرب در بیت المال واجب آید مسئله اگر بعد از رجم یکی از چهار گواه رجوع کرد بر راجع حد قذف واجب آید و ربع دیت ضامن شود و بقول زفر رح حد نزند و بقول شافعی رح کشتن واجب آید نهال اگر پیش از رجم

---

[۱] فی موضعین ۱۲ ابن ملک

[۲] قوله بگوشه دیگر از آن خانه الی آخره محتمل انتقالها بالاضطراب ۱۲ ابن ملک

[۳] قوله و بقول ابی یوسف و محمد رحمة الله علیهما ارش ضرب الخ و هو قول الائمة الثلاثة رحمهم الله سلیمی منه نبذا الا شروعنا سلیم فی ضمن اصلها منها تفاوت ۱۲ ابن ملک

[۴] قوله از همه حد ساقط شود لان فیها زنا و ثبات بعضها بعضا ۱۲ ابن ملک

[۵] قوله بگوشه دیگر از آن خانه ای لانه لا یمکن الجمع بین الزنا فی موضعین ۱۲ ابن ملک

[۶] قوله و بقول ابی یوسف و محمد رحمة الله علیهما ارش ضرب الخ و هو قول الائمة الثلاثة رحمهم الله سلیمی منه نبذا الا شروعنا سلیم فی ضمن اصلها منها تفاوت ۱۲ ابن ملک

وضع حمل در حال پیش از بیرون آمدن از نفاس رجم کنند و اللہ اعلم بالصواب

باب الوطی الذی لایوجب الحد مسئلہ اگر در محل شبہہ بود بر نا حد واجب نیاید اگرچہ گمان حرمت بود چنانچہ کنیزک فرزند[۱] و یا کنیزک منکوحہ[۲] را وطی کرد و یا معتدہ طلاق کنایات را وطی کرد مسئلہ اگر شبہہ در فعل بود چنانچہ معتدہ ثلاثہ را در عدت وطی کرد و یا کنیزک مادر و پدر را و یا کنیزک منکوحہ را و یا کنیزک مولی را وطی کرد اگر عالم است بحرمت وطی حد واجب آید و اگر گمان حل وطی کردہ است حد واجب نیاید و در مسئلہ اولی نسب ثابت شود و در مسائل دیگر نسب ثابت نشود مسئلہ اگر کنیزک برادر و یا عم را وطی کرد حد واجب آید اگرچہ بگمان حل بود مسئلہ اگر زنی در بستر خود یافت و وطی کرد حد واجب آید مسئلہ اگر اجنبیہ را در شب در خانہ آورد و گفتند کہ این زن تست و او وطی کرد حد واجب نیاید و مہر واجب آید مسئلہ اگر زنی را از محارم نکاح کرد و وطی کرد یا غیر اجنبیہ در غیر فرج وطی کرد حد واجب نیاید و بقول ابی یوسف و محمد و شافعی رح در وطی محارم نکاح اگر عالم است بحرمت حد واجب آید مسئلہ بلواطت حد نیاید و بقول ابی یوسف و محمد رح واجب آید مسئلہ بوطی بہایم یا بہ پسر بزنا در دار حرب یا در دار بغی حد واجب نیاید و بقول شافعی رح حد واجب آید مسئلہ اگر حربی در دار اسلام بامان در آمد و با ذمیہ زنا کرد بر حربی حد واجب نیاید و بقول آخر از ابی یوسف رح حد واجب آید مسئلہ بزنا صبی و مجنون عاقلہ و بالغہ حد واجب نیاید و بقول زفر و شافعی رح و دیگر روایت از ابی یوسف بر زن حد واجب آید مسئلہ اگر عاقل بالغ بصبیہ و یا بمجنون زنا کرد بر زانی حد واجب آید مسئلہ اگر زنی را استیجار کرد برائے زنا و یا او زنا کرد حد واجب نیاید و بقول ابی یوسف و محمد و شافعی رح حد واجب آید مسئلہ اگر با کراہ زنا کرد حد واجب نیاید بقول زفر رح حد واجب آید مسئلہ اگر اقرار کرد بزنا بازنی معینہ و زن گفت کہ مرا نکاح کردہ است و یا زنی اقرار زنا بر فلان مرد کرد و او گفت کہ نکاح کردہ ام در ہر دو صورت[۳] حد واجب نیاید و نزد یک ابی یوسف و محمد رحمۃ اللہ علیہما حد واجب آید مسئلہ اگر بکنیزک کے زنا کرد پس بکشت او را بفعل زنا حد و قیمت کنیزک واجب آید و بیک قول از ابی یوسف رحمۃ اللہ علیہ حد واجب نیاید مسئلہ خلیفہ[۴] بقصاص اموال مواخذ است و بحد مواخذ نے باب الشہادۃ علی الزنا و الرجوع عنہا مسئلہ اگر گواہی دادند بحدے

---

[۱] فرزند چنانچہ کنیزک فرزند لانہ لم یحل فی قال الاولاد فروعنا علیہ السلام است و مالک لا یملک لقیمتہ ثبوت حقیقۃ الملک فان لم یثبت فشبہۃ الملک افعل من ان یشتد و شبہۃ الملک و الشبہۃ فی المحل تمنع الحد فی کل حال و ان معتدہ الکنایات فالدلیل فیہ ان الکنایات رواح عند الحاجۃ عرضی اللہ عنہ ۱۲ ابن ملک

[۲] منکوحہ یعنی منکوحہ بیا و معروف و

[۳] در ہر دو صورت یعنی کہ بشبہہ پسر زادہ فرزند دو خیانت الالفات وطی النکاح فی محل الحرث دو صورت اول بنا بر قول ابی یوسف و دوم بنا بر قول ابی یوسف و محمد رحمہما اللہ ۱۲ ابن ملک

[۴] خلیفہ یعنی کہ بشبہہ پسر زادہ فرزند دو الف سہ بیا مرا لاما مسر ۱۲ *

چنانچه از شهود پرسیده است و چون بیان کرد حد زنند و بقول شافعی رح چهار بار اقرار شرط نیست بلکه باقرار یکبار حد زنند **مسئله** اگر مقر پیش از اقامت حد از اقرار رجوع کرد و یا در میانه حد رجوع کرد در رجوع وی قبول بود و حد ساقط شود و بقول شافعی رح و ابن لیلی حد اقامت کنند **مسئله** مستحب است که امام مقر را بر رجوع تلقین کند و بگوید مگر که قبله زده باشی و یا لمس کرده باشی و یا به شبهه وطی کرده باشی **مسئله** اگر زانی محصن بود در صحرا رجم کنند تا بمیرد و در رجم ابتدا از شهود کنند بعده امام رجم کند بعده مردمان دیگر اما اگر رجم باقرار زانی ثابت شود آغاز سنگ زدن از امام باشد و بقول شافعی رح ابتدا از شهود شرط نیست **مسئله** اگر شهود از رجم امتناع آورند حد ساقط شود و بقول ابی یوسف رح ساقط نشود **مسئله** اگر زانی غیر از محصن باشد صد تازیانه زنند اگر حر است و اگر بنده بود پنجاه تازیانه زنند و باید که در تازیانه گره و خار نباشد و ضربی متوسط زنند نه نیک سخت زنند و نه نیک سست زنند و در وقت حد زدن جامه را از زانی دور کنند و تازیانه بر اندام وی پراگنده زنند مگر بر سر و روی و فرج نزنند و بقول ابی یوسف رح بر سر نیز نزنند و بقول شافعی رح بجز پشت بر اندام دیگر نیز نزنند **مسئله** مرد را حد ایستاده زنند و بر زمین نشانند و از زن جامه نکشند برای حد زدن مگر پوستین و لحافی که زن را نشسته حد زنند و اگر زن را رجم کنند حفره بکاوند و در آن حفره تا سینه فرو برند و برای مرد حفره نکاوند **مسئله** مولی بنده را حد نزند بی اذن امام و بقول شافعی رح مولی تواند که بی اذن امام بنده را حد زند **مسئله** احصان رجم بحریت و عقل و بلوغ و اسلام و وطی بنکاح صحیح بود در حالت که زن و شوی موصوف باشند به صفت احصان و بقول ابی یوسف و شافعی رح احصان در اسلام شرط نیست و بقول شافعی رح احصان زن در اسلام شرط نیست **مسئله** میان جلد و رجم جمع نکنند و میان جلد و نفی نیز جمع نکنند و بقول شافعی رح میان جلد و نفی جمع واجب است **مسئله** اگر امام مصلحت بیند که بکر را تغریب کند بدتر که امام را مصلحت افتد **مسئله** اگر بیمار زنا کرد اگر محصن بود رجم کنند و اگر محصن نباشد جلد نکنند تا از مرض صحت یابد **مسئله** اگر زنی حامله زنا کند حد نزنند تا ولادت نشود و از نفاس بیرون نیاید اگر حد او جلد بود و اگر جلد او رجم بود بعد از

ف قوله لان الفعل للان اذ الفعل مضاف الى الفاعل ط

ف قوله بعد ان سكن الوجع عن الجلدة الاخيرة ط

ف قوله بعد ان سكن الوجع عن الجلدة الاخيرة ط

ف قوله بعد ان سكن الوجع عن الجلدة الاخيرة ط

قبض کرد ومیان این دو زن بکاری مشغول نشد حانث نشود ولقول زفر رح حانث شود **مسئلہ** اگر گفت نیت مرا گمریکدرم ویا گفت اگر مرا بجز صدورم باشد پس بندۂ من چنین اگر صد درم کمتر از صد درم را مالک ست حانث نشود **مسئلہ** اگر سوگند خورد کہ فلان کار نکنم پیوستہ انکار ترک آرد ہر وقت انکار کرد حانث شود **مسئلہ** اگر سوگند خورد کہ فلان کار کنم اگر یکبار کرد سوگند راست شود حانث نشود واز عہدۂ آن بیرون آید **مسئلہ** اگر والی شخصے را سوگند داد تا ہر قافلہ ویا ہر جا سوسی کہ در شہر در آید اعلام کند این سوگند مقید بحالت امارت ووالیت اوست ولقول ابی یوسف رح بعد از عزل وی نیز اعلام واجب بود **مسئلہ** اگر سوگند خورد بہ بخشیدن بندہ بفلان وبخشید وفلان قبول نکرد حانث نشود ولقول زفر رح حانث شود واگر سوگند خورد بفروختن بندہ بدست فلان وفروخت وفلان قبول نکرد حانث شود **مسئلہ** اگر سوگند خورد کہ ریحان بنویم گل بعل ویاسمین وگل بنفشہ را بوید حانث نشود واگر سوگند خورد کہ گل ورد یا بنفشہ را بوید بر برگ گل واقع شود **مسئلہ** اگر سوگند خورد کہ زن نکنم وفضولی برائے او زنی خواست واجازت بقول کرد حانث شود واگر اجازت بفعل کرد حانث نشود ولقول شافعی رح نیز حانث شود **مسئلہ** اگر سوگند خورد کہ در سرائے زید در نیایم ودر سرائے مملوکۂ زید در آمد حانث شود **مسئلہ** اگر در سرائے کہ زید باجارت ساکن است در آید نیز حانث شود ولقول شافعی رح این سوگند بسرائے مملوک زید واقع شود ودر غیر مملوک حانث نشود **مسئلہ** اگر سوگند خورد کہ بر مدیون مفلس ویا بر مدیون تونگر حانث نشود

کتاب الحدود

حد عقوبتے مقدار است کہ واجب است برائے خدا وزنا عبارت از وطے است در قبل خالے از ملک وشبہہ ملک **مسئلہ** زنا ثابت شود بگواہی چار مرد کہ گواہی دہند بصریح زنا نہ بلفظ وطی ونہ بلفظ جماع وامام از گواہان بپرسد از ماہیت وکیفیت زنا و از مکان وزمان زنا واز زنیکہ بوے زنا کردہ است **مسئلہ** اگر گواہان بیان کردند وگفتند دیدیم کہ زنا کردہ است ووطی کردہ است بفلان زن چون سرمۂ چوب در سرمہ دان وگواہان را تعدیل کند در نہان وآشکارا بعدہ حکم بزنا کند **مسئلہ** زنا ثابت شود باقرار چہار بار باچہار مجلس وہر بار کہ اقرار کند قاضی رد کند بپرسد از ماہیت وکیفیت زنا

لہ فرمودہ عقوبتی مقدر است پس تعزیر وقصاص از حد خارج شد زیرا کہ مقدر نیست وقصاص حق خدا نیست بلکہ حق بندہ است لہذا بعفو وعوض دادن ساقط شود مسئلہ حدود شرع عقوبتی است معین برائے حق اللہ واشتمال امر او واجب شود وتعزیر وقصاص حد نیست بنابر اینکہ تعزیر معین

لہ وقتل مرتد از صدور است زیرا کہ ارتداد بامتناع از اقرار ثابت میشود وبالاقرار ثابت نمیشود

لہ تقرار بامتناع از اقرار ثابت میشود

لہ یعنی زنا بالاحصان واگر بکیفیہ الاحتمال ان یکون الزنا بطاوعۃ الزوج والاکراہ والاشکال ان یکون فی زمانہ مستامنا او مراہقا

وپنبہ خرید وزن بریست وازان جامہ پوشید ہی شود وبقول ابی یوسف ومحمد رح اگر وقت سوگند پنبہ را مالک بودہ است ہی شود والا نشود **مسئلہ** اگر سوگند خورد کہ پیرایہ نپوشم وانگشتری رز ویا رشتہ مروارید پوشید حانث شود وبقول ابی حنیفہ رح بپوشیدن رشتہ مروارید حانث نشود **مسئلہ** اگر گفت پیرایہ نپوشم وانگشتری نقرہ پوشیدہ حانث نشود **مسئلہ** سوگند خورد کہ بزمین نشیند وبر بساط ویا بر پشت بوریا نشست حانث نشود **مسئلہ** اگر گفت برین بستر نخسپم وبرین بستری دیگر انداخت وبران خفت حانث نشود **مسئلہ** اگر بر بستر جامہ انداخت وبگسترد وبران خفت حانث شود **مسئلہ** اگر گفت برین تختہ نہ نشینم وبر تختہ بساط ویا بوریا بگسترد وبران نشست حانث شود واگر بران تختہ تختۂ دیگر انداخت وبران نشست حانث نشود

وبقول ابی یوسف رح اگر بستر دیگر بگسترد وبخفت حانث شود

باب الیمین فی الضرب والقتل وغیر ذلک

اگر سوگند خورد کہ زید را بزنم ویا بپوشانم ویا باو سخن نگویم ویا بر ودر ایم یعنے او را زیارت کنم این سوگند مقید بحیات زید بود واگر سوگند خورد کہ زید را بشویم ویا بردارم ویا مس کنم وبعد از وفات زید اشست وبرداشت ویا مس کرد حانث شود **مسئلہ** اگر سوگند خورد کہ زن را نزنم وموی او کشید ویا خفہ کرد ویا گزید حانث شود وبقول شافعی رح حانث نشود **مسئلہ** سوگند خورد کہ اگر فلان را نکشم بندۂ من آزاد وفلان مردہ است اگر در وقت سوگند بمردن او علم بود حانث شود واگر بموت او علم نبود بندہ آزاد نشود وبقول ابی یوسف رح اگر چہ بموت علم نبود نیز بندہ آزاد شود **مسئلہ** اگر سوگند خورد کہ دین فلان بمدت قرب ادا کنم از یک ماہ واقع شود واگر گفت بمدت بعید ادا کنم بر یکماہ وزیادہ از یکماہ واقع شود **مسئلہ** اگر سوگند خورد کہ دین فلان امروز ادا کنم وادا کرد او را بہم زیوف ومنہرجہ ویا مستحق بودہ است حانث نشود واگر دراہم ازریز ویا ستوقہ بود حانث شود واگر سوگند خورد کہ دین وی امروز نگذارم وبدان دین کالا بدست داین فروخت داین قبض کرد حانث نشود واگر داین این دین بدیون بخشید حانث شود **مسئلہ** اگر سوگند خورد کہ دین خود را درمے بے درم دیگر قبض نکنم وچیزے قبض کرد حانث نشود تا تمام دین متفرق قبض نکند آنگاہ حانث شود وبتفریق ضروری حانث نشود یعنی اگر این دین مرد وزن

---

۱۲ قولہ بقول ابی حنیفہ رح الخ عند ابی حنیفہ رح ہر لباسے کہ معتاد نہ بود بدان لباس را نپوشد وقول صاحبین رح بقول صاحبین اصح است لقولہ تعالیٰ الخ

۱۲ قولہ بمدت قرب الخ قولہ بمدت بعید الخ

۱۲ قولہ ازریز وستوقہ الخ ازریز درمے است کہ نقرہ او کم باشد وستوقہ درمے است کہ مس او غالب باشد

واگر جامہ ملک مملوک علیہ نباشد حانث نشود مسئلہ واگر گفت رخلت الدار لک ویا گفت ان
ضربت ولدا لک ویا گفت ان اکلت طعاما لک ویا گفت ان شربت شرابا لک واین اشیاء مملوک
ومختص مملوک علیہ باشد وحالف این تصرفات کرد حانث شود واگرچہ بامر وی کرد ویا بی امر وی کرد
ویا گفت ان اکلت طعاما لک ویا گفت ان اکلت لک طعاما در ہر دو صورت حکم برابر است واگر در مسئلہ
ان بعت لک ثوبا نیت ان بعت ثوبا لک دارد تصدیق کند در انچہ بر و تخفیف بود مسئلہ اگر گفت
اگر این بندہ را بفروشم ویا بخرم آزاد بود و بشرط خیار فروخت ویا خرید نیز آزاد شود و ہمچنین اگر
بعقد فاسد چیزی خرید ویا فروخت نیز آزاد شود واگر بندہ بدست بائع بود واگر بدست مشتری بود
آزاد نشود و بعقد موقوف نیز آزاد شود بعقد باطل آزاد نشود مسئلہ اگر گفت این بندہ را بفروشم
زن من چنین بود و این بندہ را آزاد ویا مدبر کرد حانث شود مسئلہ اگر زن شوہر خود را گفت کہ
ہر مرد من نی نکاح کردہ و شوہر گفت کل امراۃ لی طالق یعنی ہر زنی کہ مراست طلاق این زن سوگند
نیز مطلقہ شود و بقول ابی یوسف رح این زن مطلقہ نشود مسئلہ اگر گفت علی المشی الی بیت اللہ
والی الکعبۃ حج او عمرہ ماشیا گر بر منست رفتن سوی خانہ خدای ویا گفت بر منست رفتن سوی خانہ کعبہ
حج ویا عمرہ پیادہ لازم شود و اگر سوار رود قربانی دہد و اگر گفت علی الخروج الی بیت اللہ ویا گفت
علی الذہاب الی بیت اللہ یعنی بر منست بیرون آمدن سوی خانہ خدا ویا بر منست رفتن سوی خانہ خدا
ہیچ واجب نشود و ہمچنین اگر گفت علی المشی الی الحرم ویا گفت علی المشی الی الصفا والمروۃ یعنی بر منست
رفتن سوی حرم کعبہ ویا گفت بر منست رفتن سوی صفا و مروہ ہیچ واجب نشود و بقول ابی یوسف
و محمد رح در مسئلہ علی المشی الی الحرم حج ویا عمرہ واجب شود مسئلہ اگر سوگند خورد کہ امسال حج نکند
بندہ وی آزاد و گفت حج کردہ ام و دو مرد گواہی دادند کہ این مرد امسال در کوفہ ضحیہ دادہ است بندہ
وی آزاد نشود و بقول محمد رحمۃ اللہ علیہ آزاد شود مسئلہ اگر گفت لا اصوم وساعتی نیت صوم
امساک کرد حانث شود و اگر گفت الیوم صوما ویا گفت لا صوم الیوم یوما یا امساک ساعتی حانث نشود مگر
آنکہ تمام روز نیت صوم امساک کند آنگاہ حانث شود مسئلہ اگر گفت لا اصلی و قیام رکوع و قراءۃ
کرد حانث نشود و بگذاردن یک رکعت حانث شود و اگر گفت لا اصلی صلوۃ بگذاردن دو رکعت حانث
شود و بیک رکعت حانث نشود مسئلہ اگر زن را گفت اگر رشتہ تو پوشم پس آن بدے بود

وقد یعقد بالعقل ویا بالقلب ویا بالنیۃ ویا بالکتابۃ ویا بالاشارۃ ویا بالعقد ویا بالقلب ویا بالنیۃ ویا بالکتابۃ ویا بالاشارۃ

وفی ہذہ العقد ملکیۃ ثابتۃ یتیقن بہا ویا بالعقد ویا بالقلب ویا بالنیۃ ویا بالکتابۃ ویا بالاشارۃ

۱۲ در مختار

قولہ حج ویا عمرہ سوا کان الی الکعبۃ او الی بیت اللہ

اوہ لیکن ۱۲

بندہ وسے آزاد نشود لانہ یقول الخ

مسئلہ اگر سوگند خورد اگر کنیزک را سریہ کنم آزاد باشد و کنیزک کہ در ملک او بود سریہ کرد آزاد شود و اگر بعد از سوگند کنیزکے خرید و سریہ کرد آزاد نشود و بقول زفر رح آزاد شود **مسئلہ** اگر گفت ہر مملوکی کہ مراست آزاد بندہ گان او مدبران او و امہات اولاد او ہم آزاد شوند فاما مکاتبان بریں سوگند آزاد نشوند **مسئلہ** زنان خود را گفت ہذہ طالق او ہذہ و ہذہ زن اخیرہ مطلقہ شود و در دو زن پیشینہ شوہر مخیر بود ہر کرا تعین کند ہمون مطلقہ شود **مسئلہ** اگر گفت ہذا حرٌ او ہذا او ہذا بندہ آخر آزاد شود و در دو بندہ دیگر پیشینہ مولی مخیر بود ہر کدام را کہ تعین کند ہمون آزاد شود و ہمچنین اگر گفت ازید الف او بعمر و بکر برائے بکر یا نصد درم واجب شود و یا نصد دیگرے برائے عمر و زید واجب آید و میان ایشان منا صفہ بود +

باب الیمین فی البیع والشراء والصلوٰۃ والتزویج وغیر ذلک

مسئلہ اگر سوگند خورد کہ نفروشم و یا نخرم و یا اجارت ندہم و یا استیجار نکنم و یا صلح از مال نکنم و قسمت نکنم و خصومت نکنم و فرزند را نزنم و در ین تصرفات دیگرے را وکیل گرفت و وکیل آن تصرفات کرد حانث نشود **مسئلہ** اگر سوگند خورد کہ زنے نکاح نکنم و طلاق نگویم و خلع نکنم و بندہ را مکاتب نکنم و صلح از قصاص نکنم و نہ بخشم و صدقہ ندہم و وام ندہم و وام نستانم و بندہ را نزنم و ذبح نکنم و بنا نکنم و ندورم و امانت بر کسی ندہم و از کسی نستانم و عاریت ندہم و نستانم و وام نگذارم و قبض نکنم و جامہ بپوشم و باز نکنم اگر این تصرفات خود کرد و یا دیگرے را برائے تصرفات وکیل گرفت و وکیل آن کرد در ہر دو صورت حانث شود **مسئلہ** اگر گفت ان بعت لک ہذا الثوب یعنے اگر این جامہ را برای تو بفروشم و یا گفت ان اشتریت لک ثوبا یعنی اگر این جامہ برای تو بخرم و یا گفت ان اجرت لک یعنی برای تو اجارت دہم و یا گفت ان صنعت لک یعنی برای تو رنگ کنم و یا گفت ان خطت لک یعنے بدوزم برائے تو و یا گفت ان بنیت لک یعنی اگر بنا کنم برائے تو این زمین را و این تصرفات بفرمان محلوف علیہ برائے او کرد حانث شود اگر چہ آن کالائے ملک محلوف علیہ نباشد **مسئلہ** اگر گفت ان بعت ثوبا لک یعنے اگر بفروشم جامہ کہ تراست اگر جامہ کہ محلوف علیہ بفروشد بامروی و یا بی امروی بعلم وے و یا بی علم وے حانث شود و شراء و اجارت و صباغت و خیاطت و بنا ہمچنین حکم دارد

گویم و بعد از بیع همیشان با وی سخن گفت عاقد شود مسئله اگر گفت لا اتکلم الزمان او الحین او الساعة او
الساعة الآن او حینئذ یعنی با فلان سخن نگویم زمانی و یا هنگامی بر شش ماه واقع شود مسئله اگر گفت
لا اکلمه الدهر و یا گفت لا اکلمه دهرا و یا گفت لا اکلمه ابدا و یا گفت لا اکلمه العمر محل است و حکما معلوم فی
و بقول ابی یوسف و محمد رح در لفظ دهر گر الف و لام بر شش ماه واقع شود مسئله اگر گفت لا اکلمه
الایام و یا گفت لا اکلمه ایاما کثیرة و یا گفت لا اکلمه الشهور و یا گفت لا اکلمه السنین بر ده ماه و بر ده روز
و ده سال واقع شود و بقول ابی یوسف و محمد رح در ایام بر یک هفته و در شهور بر یک سال و
در سنین تمام عمر واقع شود و اگر بی الف و لام گفت و نیت ندارد باتفاق بر سه گان روز
بر سه گان ماه بر سه گان سال واقع شود

باب الیمین فی الطلاق والعتاق اگر زن را گفت اگر فرزند آری ترا طلاق و فرزند
مرده آورد در طلاق افتد و اگر کنیزک را گفت اگر از تو فرزندی زاید او آزاد باشد و فرزند مرده زاد
بعده کنیزک فرزند زنده زاد زنده آزاد شود و بقول ابی یوسف و محمد رح آزاد نشود مسئله اگر گفت
اول بنده که مالک شوم آزاد پس یک بنده را مالک شد آزاد شود و اگر بعد از سوگند دو بنده را یکبار
مالک شد بعده بنده دیگر را مالک شد هیچ کدام آزاد نشود مسئله اگر گفت هر بنده یگانه را که
اول مالک شوم آزاد است و بعده دو بنده را یکبار مالک شد بعد ازان یک بنده را مالک شد این بنده
سوم آزاد شود مسئله اگر گفت آخر بنده که مالک شوم آزاد بعده بنده را مالک شد بعد ازان
بنده دیگر را مالک شد بعده مالک مرده بنده آخر آزاد شود آنگاه که در ملک او آمده است
و بقول ابی یوسف و محمد رح از وقت مرگ آزاد شود و اگر از ثلث مال بیرون آمد
مسئله اگر گفت هر بنده که بشارت دهد مرا بفلان چیز آزاد باشد و سه بنده پیش
یکدیگر بشارت دادند اول بنده بشارت دهنده آزاد شود و اگر هر سه بیکبار بشارت
دادند همه آزاد شوند مسئله اگر پدر خود را به نیت کفارت خرید از کفارت محسوب بود
و بقول زفر و شافعی رح محسوب نشود مسئله اگر بنده گفت اگر ترا بخرم تو آزاد و او را نیت
کفارت خرید آزاد شود و از کفارت محسوب بود مسئله اگر کنیزکی شخصی بسبب نکاح فرزندی دارد
و گفت اگر ترا بخرم تو از کفارت سوگند من آزاد باشی و بخرید آزاد شود و از کفارت محسوب بود

که بر آسمان برآییم امروز و یا این سنگ را از گرد ایم در حال حانث شود و بقول زفر رح سوگند منعقد نشود **مسئله** اگر سوگند خورد که با زید سخن نگویم و زید را خواند در حالت که خفته بود و بیدار کرد او را حانث شود و اگر بیدار نکند حانث نشود و بقول صحیح **مسئله** اگر گفت که با وی سخن نگویم مگر با ذن او و او اذن کرد و معلوم نداشت تا سخن گفت حانث شود و بقول ابی یوسف رح حانث نشود **مسئله** اگر گفت که یکماه با او سخن نگویم از وقت سوگند شمار کند **مسئله** سوگند خورد که سخن نگویم و قرآن خواند و یا تسبیح گفت حانث نشود و بر وایتی از علماء ما اگر در غیر نماز میخواند حانث شود **مسئله** اگر گفت یوم اکلم فلانا فعبدی کذا یعنی آن روز که با فلان سخن گویم بنده او چنین باشد یعنی بنده وی آزاد باشد بر شب و روز واقع شود و اگر مراد روز دارد تصدیق کند **مسئله** اگر سوگند خورد اگر شب با فلان سخن گوید بنده وی چنین باشد این سوگند بر شب واقع شود **مسئله** اگر گفت ان کلمت فلانا الا ان یقدم زید یا گفت حتی یقدم زید یا گفت الا باذن زید یا گفت حتی باذن زید فامرأته کذا یعنی اگر با فلان سخن گویم مگر آنکه زید از سفر باز آید یا گفت تا زید از سفر باز آید یا گفت مگر آنکه زید اذن بکند یا گفت تا زید اذن کند پس زن وی چنین باشد و پیش از قدوم و اذن زید با فلان سخن گفت حانث شود اگر پس از قدم یا اذن زید سخن گفت حانث نشود و اگر زید بمرد سوگند ساقط شود و بقول ابی یوسف رح ساقط نشود **مسئله** اگر گفت طعام زید نخورم و یا گفت در سرای زید در نیایم و یا گفت جامهٔ زید نپوشم و یا گفت بر دابهٔ زید سوار نشوم و یا گفت با بندهٔ زید سخن نگویم و اگر بهر یکی درین اشیاء اشاره کرد و از ملک زید این اشیاء زائل شد و این شروط موجود شدند حانث نشود و بقول محمد رح فور حانث شود و اگر اشارت نکرد و بعد زوال ملک این شروط موجود شدند حانث نشود و باتفاق و اگر زید این اشیاء را بعد از سوگند مالک شد و این شروط موجود شدند حانث شود و اگر در سوگند اشارت کرده است بدین اشیاء و اگر اشارت نکرده است حانث نشود و بقول ابی یوسف رح در **مسئله** سرای در ملک جدید حانث نشود **مسئله** سوگند خورد که با این دو دست زید و یا با این زن زید سخن نگویم و بعد از زوال محبت و نکاح سخن گفت حانث شود و اگر اشارت نکرده است حانث نشود و بقول محمد رح حانث شود و اگر زید زن را بعد از سوگند نکاح کرد و این حالف با او سخن گفت و اشارت نکرده حانث شود و بقول محمد رح حانث نشود **مسئله** اگر گفت با صاحب این طیلسان سخن

حانث نشود و بقول ابی یوسف و محمد رح حانث شود **مسئلہ** اگر گفت ازین آرد نخورم و از نان وے
خورد حانث شود و اگر همان آرد است استفاف[۵۱] کرد حانث شود **مسئلہ** اگر گفت نان نخورم بدانچہ
متعارف اہل شہر است کہ نان وے میخورند واقع شود چنانچہ نان گندم و نان جو و نان برنج و نخود و
لوبیا و جواری در عرف بیشتر در بلاد ہند و بدانچہ متعارف بنا شد بدان چون ارزن و مانند آن کہ
معتاد بلاد ما نیست حانث نشود **مسئلہ** اگر گفت بریان نخورم و گوشت بریان خورد حانث شود **مسئلہ**
اگر گفت طبیخ نخورم برگوشت بآب پختہ حانث شود **مسئلہ** اگر گفت سر بریان نخورم سر بریان کہ
در شہر میفروشند حانث شود **مسئلہ** اگر گفت فواکہ نخورم بخوردن سیب و خربزہ و زردآلو حانث
شود و بخوردن انگور و انار و خرما تر و خیار تر و باد رنگ حانث نشود و بقول ابی یوسف[۵۲] و محمد رح
بخوردن انگور و انار و خرما حانث شود **مسئلہ** اگر گفت نان خورش نخورم و نان خورش چیز ہا گویند
کہ بدان نان را تر کنند پس بخوردن چون سرکہ و نمک و روغن زیت[۵۳] حانث شود و بخوردن گوشت
و بیضہ و پنیر حانث نشود و بقول محمد رح حانث شود **مسئلہ** سوگند غذا خوردن است از
طلوع صبح تا وقت ظہر تا نیم شب و سحر از نیم شب تا طلوع صبح **مسئلہ** اگر گفت بخورم و
بیاشامم و یا بپوشم بندہ من آزاد و چیزے معین از ماکولات و مشروبات و ملبوسات
نیت داشت تصدیق نکنند ہر چہ بخورد و بیاشامد و یا بپوشد بندہ آزاد شود و بقول شافعی رح
دیانتاً مصدق باشد **مسئلہ** اگر گفت ان لبست ثوبا یا گفت ان اکلت طعاما و یا گفت ان شربت
شرابا فعبدی حر یعنے اگر جامہ بپوشم و یا طعام بخورم و یا شراب بیاشامم و طعامی معین و
یا شرابی معین نیت داشت تصدیق کنند **مسئلہ** اگر گفت آب از دجلہ نیاشامم اگر بدہن آب از دجلہ
خورد حانث شود و اگر آب دجلہ از دست و یا از کوزہ و یا از سبو خورد حانث نشود[۵۴] و بقول
ابی یوسف و محمد رح حانث شود **مسئلہ** اگر گفت از آب دجلہ نیاشامم بہر طریق کہ بیاشامد
حانث شود **مسئلہ** اگر گفت آبی کہ درین کوزہ است اگر امروز نیاشامم پس بندہ من
آزاد و کوزہ خالیست و یا آب از کوزہ ریختہ شد ہمہ ان روز روزگذشت و یا مقید بروز
نکرد و در و آب بنود حانث نشود و اگر در کوزہ آب بود ریختہ شد حانث شود و بقول ابی یوسف رح
در مسئلہ مقید بروز بگذشتن روز حانث شود و در غیر مقید فی الحال حانث شود **مسئلہ** سوگند خورد

---

۵۱ قولہ استفاف ای ابتدا بخشت
بیان اکل الدقیق سفوفا و سویقا و ہو ان یضع
علی الکف شیئا من مضغ ۱۲
۵۲ قولہ بقول ابی یوسف رح الخ
دلیلہ ان الحالف عند الاطلاق انما یحلف علی
ما یعتاد فی زمنہ لا یحلف علی ما یعتاد فی
الناس فی جمیع الاعصار لانہ قد یتغیر
بعض الاشیاء بخلاف الزمان فانہ لا یتغیر
بحسب الزمان تغیرا فاحشا ۱۲ منہ
۵۳ قولہ زیت الخ
سبیلہ سبیل الادم حتی لو حلف لا یأکل ادما
فاکل زیتا حنث ۱۲ منہ
۵۴ قولہ لا یحنث الخ
لان الحالف لا یقصد بہ الا الکیفیۃ المعتادۃ
فی الشرب ۱۲ منہ
قولہ بہر طریق الخ
ای من کوزہ ما لم یعلم ان الحالف قصد بہ
الکیفیۃ المعتادۃ فی الشرب من الکوز
فحینئذ لا یحنث الا بالشرب منہ ۱۲ منہ

وبندہ مدیون نیست بدین مستغرق نیست کسب او برای مولی است حانث شود وبقول ابی حنیفہ رح
اگر بر بندہ دین مستغرق است حانث نشود اگرچہ نیت داشت واگر مستغرق نیست ویا آنکہ
مدیون نیست حانث نشود مگر بہ نیت وبقول ابی یوسف رح اگر نیت کرد حانث شود بر روے
دین باشد یا نباشد وبقول محمد رح در جمیع صورت حانث شود

باب الیمین فی الاکل والشرب واللبس والکلام

مسئلہ اگر گفت ازین درخت خرما نخورم اگر میوہ آن درخت خورد حانث شود **مسئلہ** اگر گفت
این خرما تر ش نخورم وبعد از پختہ شدن میخورد حانث نشود واگر گفت این خرما تر نخورم
وبعد از خشک شدن میخورد حانث نشود **مسئلہ** اگر گفت این شیر نخورم وشیر خیرات دے
میخورد حانث نشود **مسئلہ** واگر گفت باین کودک سخن نگویم ویا گفت باین جوان سخن نگویم
وبعد ازان کہ پیر شدند با ایشان سخن میگوید حانث شود **مسئلہ** اگر گفت گوشت
این برہ نخورم وبعد ازان کہ گوسپند بزرگ شد گوشت او میخورد حانث شود **مسئلہ**
اگر گفت کہ خرما تر شے نخورم وخرما تر میخورد حانث نشود **مسئلہ** اگر گفت خرما تر
نخورم وخوشۂ خرماے تر ش کہ در ذنب او خرماے تر است می خورد ویا گفت خرما تر ش
نخورم وخوشۂ خرما تر کہ ذنب آن خرما تر ش است میخورد ویا گفت خرماے تر ش نخورم و
نہ خرماے تر وخوشۂ خرماے تر کہ ذنب او خرماے تر ش است میخورد ویا خوشہ خرماے تر ش کہ ذنب او
خرماے تر است میخورد جمیع در مسائل حانث شود وبقول ابی یوسف رح حانث نشود **مسئلہ**
اگر گفت خرماے تر ویا خوشہ خرما نخورم وخوشہ خرماے تر ش کہ در ذنب او خرماے تر بود نخرید حانث نشود
مسئلہ اگر گفت گوشت نخورم وماہی خورد حانث نشود وبقول شافعی رح ومالک رح حانث
شود **مسئلہ** اگر گفت گوشت نخورم وگوشت خوک ویا گوشت آدمی ویا جگر گوسپند ویا شکنبہ
خورد حانث شود **مسئلہ** اگر گفت پیہ نخورم وگوشت پیہ خورد کہ در وچربی بود حانث نشود
وبقول ابی یوسف ومحمد رح حانث شود **مسئلہ** اگر گفت گوشت نخورم ویا گفت پیہ نخورم و
گوشت سرین ودنبہ خورد حانث نشود **مسئلہ** اگر گفت ازین گندم نخورم واز نان وی میخورد

۱ قولہ حانث شود
۲ قولہ حانث نشود
۳ قولہ حانث نشود
۴ قولہ حانث نشود
۵ قولہ حانث نشود
۶ قولہ حانث نشود
۷ قولہ حانث نشود
۸ قولہ حانث نشود
۹ قولہ حانث نشود
۱۰ قولہ حانث نشود
۱۱ قولہ حانث نشود
۱۲ قولہ حانث نشود
۱۳ قولہ حانث نشود
۱۴ قولہ حانث نشود
۱۵ قولہ حانث نشود
۱۶ قولہ حانث نشود
۱۷ قولہ حانث نشود
۱۸ قولہ حانث نشود
۱۹ قولہ حانث نشود
۲۰ قولہ حانث نشود
۲۱ قولہ حانث نشود
۲۲ قولہ حانث نشود
۲۳ قولہ حانث نشود
۲۴ قولہ حانث نشود
۲۵ قولہ حانث نشود
۲۶ قولہ حانث نشود
۲۷ قولہ حانث نشود
۲۸ قولہ حانث نشود
۲۹ قولہ حانث نشود
۳۰ قولہ حانث نشود
۳۱ قولہ حانث نشود
۳۲ قولہ حانث نشود
۳۳ قولہ حانث نشود

سوگند خورد که درین سرای یا درین خانه و یا درین محله ساکن نشود و خود بیرون آمد و متاع و اهل خود بجا گذاشت حانث شود و اگر گفت درین شهر ساکن نشود و خود بیرون آمد و متاع و اهل خود بجا گذاشت حانث نشود و بقول شافعی رح حانث شود **مسئله** اگر گفت بخدائی که بیرون نیایم و او را برگشته بیرون آورند بفرمان او حانث و اگر باکراه بیرون آورند و یا بفرمان او برگرفته بیرون آورند ولیکن رضا داشته[1] حانث نشود **مسئله** اگر سوگند خورد که بیرون نیایم مگر برای نماز جنازه بیرون آمد و بجا جتی دیگر نیز رفت حانث نشود **مسئله** اگر گفت لاتخرج ولا اذهب الی مکة یعنی بیرون نیاید سوی مکه و یا گفت نرود سوی مکه و به نیت مکه بیرون آمد و از راه بازگشت حانث شود **مسئله** و اگر گفت لایاتی مکة یعنی در مکه نیاید و بیرون آمد به نیت مکه و باز گشت از اثنای راه حانث نشود تا در مکه در نیاید **مسئله** اگر سوگند خورد که فردا بر فلان بیایم پس نیامد تا آنکه بمرد و در آخر جزو از اجزاء حیات حانث شود **مسئله** اگر سوگند خورد که در بصره آید و بمرد و در بصره نیامد در آخر جزو از اجزاء حیات حانث شود **مسئله** اگر سوگند خورد که فردا بر فلان بیایم اگر توانم این استطاعت صحت باشد تا اگر بیاید و یا منع سلطان و یا منع دیگر نبود و فردا گذشت و نیامد حانث شود و اگر نیت استطاعت قدرت حقیقی داشت تصدیق کنند **مسئله** اگر سوگند خورد که او بیرون نیاید مگر بدستوری او برای هر خروج اذن شرط است **مسئله** اگر گفت لاتخرج الا ان اذن لک یعنی بیرون نیائی تا آنکه دستوری دهم اول بار بدستوری بیرون آمد بار دیگر بی دستوری بیرون آمد حانث نشود **مسئله** اگر شوهر وقت بیرون آمدن زن گفت که اگر بیرون آمدی تو طلاقی و یا بوقت ضرب بنده زن را گفت اگر بزدی تو طلاقی سوگند مقید شود بزدن و بیرون آمدن آن زن همدران وقت تا اگر وقت دیگر بیرون آمد و یا بزد طلاق نیفتد **مسئله** اگر شخصی گفت بنشین و طعام چاشت بخور او گفت اگر چاشت خورم بندهٔ من آزاد سوگند مقید شود بدین طریق طعام معین که مے خورد تا اگر در منزل خود رفت و چاشت خود خورد بنده آزاد نشود و بقول زفر رح و شافعی رح آزاد شود **مسئله** اگر سوگند خورد که بر دابه زید سوار نشود و بر دابه بنده ماذون زید مستغرق ترین را سوار شد و اگر از زید نیت دابه بنده نیز داشت

[1] مسئلہ واجب الکفارت اگرچہ عاقلا و رشید نسیوا یا اکراہا یا خطا او خود چنانچہ مذکور شد یا اگر بزبان او سوگند نزدیک ارادہ بخلاف او بدانکہ سوگند بخلاف استحلاف مرد و ثوقیت بر نیت نبود و پس منعقد گردد سوگند عمدا خود و یا سہوا یا بخطا و یا باکراہ اما نیت حاصل کردن در طعام سوگند درست است در دیانت باتفاق لاز

در کفر بعد از اسلام کفارت واجب نیاید وبقول شافعی رح سوگند کافر صحیح است و در حنث کافر کفارت بمال واجب آید **مسئلہ** اگر مملوک خود را بر خود حرام گرداند حرام نشود وچون بدان اقدام کند کفارہ واجب شود وبقول شافعی رح کفارت واجب نشود **مسئلہ** اگر گفت ہمہ حلال بر من حرام بر طعام وشراب واقع شود فما فتوی بر ین است کہ درین سوگند باین افتد بے نیت **مسئلہ** اگر نذر مطلق کرد وفا نذر واجب آید واگر نذر معلق بشرط کرد اگر شرط موجود شد وفائے نذر واجب شود **مسئلہ** اگر سوگند خورد ومتصل انشاء اللہ گفت سوگند باطل شود **باب الیمین فی الدخول والسکنی والخروج والاتیان وغیر ذلک**

اگر سوگند خورد کہ درخانہ درنیایم اگر در کعبہ[1] ویا در مسجد ویا در کلیسیاء ترسایان ویا در گنشت جہودان ویا در دہلیز ویا در سابا ط ویا در صفہ در آید حانث نشود **مسئلہ** اگر سوگند خورد کہ در سرائے درنیایم وبعد از خراب شدن درمے آمد حانث نشود **مسئلہ** اگر سوگند[2] خورد کہ درین سرائے درنیایم وبعد از خراب شدن درمے آمد حانث شود وہمچنین اگر سوگند خورد کہ درین سرائے درنیایم وآن سرائے خراب شد وصحرا گشت وآنجا سرائے دیگر بنا کردند بعدہ در آمد حانث شود واگر آن سرائے را بستان یا مسجد یا حمام ویا خانہ ساختند بعدہ در آمد حانث نشود **مسئلہ** اگر سوگند خورد کہ درین خانہ درنیایم وآن[3] خانہ خراب شد وصحرا گشت بعدہ در آمد حانث نشود وہمچنین اگر آنجائے خانۂ دیگر بنا کردند بعدہ در آمد حانث نشود **مسئلہ** اگر سوگند خورد کہ درین سرائے درنیایم وبر سقف او بایستاد حانث نشود واگر در طاق بایستاد حانث نشود **مسئلہ** اگر جامہ پوشیدہ است وسوگند خورد کہ این جامہ نپوشد ودر حال کشید حانث نشود واگر زمانے توقف کرد حانث شود **مسئلہ** اگر سوگند خورد کہ درین دابہ سوار نشوم وبران سوار است ودر حال فرود آمد حانث نشود واگر از مرکب فرود نیامد وزمانی گذشت حانث شود **مسئلہ** اگر سوگند خورد کہ درین خانہ ساکن نشوم ودر وی ساکن است ودر حال بیرون آوردن متاع مشغول شد حانث نشود وبقول زفر رح حانث شود **مسئلہ** سوگند خورد کہ درین سرائے درنیایم واو در آمدہ است حانث نشود تا بار دیگر درنیاید وبقول شافعی رح اگر اول بار در نگ ساخت حانث شود **مسئلہ** اگر

کفارہ واجب آید وبقول شافعی رح کفارت واجب نیاید **مسئلہ** اگر سوگند خورد کہ فلان کار نکنم و باکراہ و یا بہ نسیان و یا بقصد کرد کفارت واجب آید **مسئلہ** کلمات کہ جائز بود بدان سوگند انیست باللہ و بالرحمن و بالرحیم و بعزۃ اللہ و بجلال اللہ دیگر باللہ و اقسم و احلف و اشہد بے آنکہ متصل کند بکلمہ باللہ و بعمر اللہ و ایم اللہ یعنے سوگند ببقاء خداے و بعہد اللہ و بمیثاق اللہ علے نذر و نذر اللہ یعنے بر منست عہد خدائے و بقول زفر رح و احلف و اشہد بے اتصال بکلمہ باللہ بے نیت سوگند نشود **مسئلہ** اگر چنین کار کند او کافر نشود و انکار کرد کفارت سوگند واجب آید و اگر بداند کہ بدین سخن سوگند میشود و اگر نداند کہ بکردن این کار درین سوگند کافر میشود کافر نشود و بقول شافعی رح سوگند نشود **مسئلہ** اگر سوگند خورد بعلم خداے و یا بغضب خداے و یا بسخط او و یا برحمت او و یا سوگند قرآن و پیغمبر و یا بہ کعبہ خورد جائز نبود و ہمچنین اگر گفت بحق اللہ این کار نکنم سوگند نبود و بقول ابی یوسف رح سوگند بود **مسئلہ** سوگند خورد اگر بکنم چنین پس بر من غضب خدا و روشم خداے باد و یا اگر مرد آن گفت اگر آن کار نکند زانے یا سارق یا شارب خمر یا رخوار بود سوگند نبود **مسئلہ** حروف قسم سہ اسم و آن با و تا و واو است چنانچہ باللہ و للہ و تاللہ جائز بود کہ حروف قسم را اضمار کنند و گویند اللہ لافعلن کذا یعنے بخداے ہر آئینہ این کار بکنم **مسئلہ** کفارہ سوگند آزاد کردن بندہ است و یا طعام دادن بدہ درویش و یا پوشانیدن جامہ دہ درویش را و اندک ترین جامہ آنست کہ بیشتر اندام پوشیدہ شود تا اگر ہر یکے را یکان ازار داد و صحیح آنست کہ جائز نبود و بقول محمد رح مقدار یا بجوز بہ الصلوۃ شرط است و اگر از ین سہ چیز عاجز بود سہ روز متصل روزہ بدارد و بقول شافعی رح مخیر بود متتابع روزہ دارد و یا متفرق روزہ دارد **مسئلہ** آزاد کردن بندہ و طعام دادن چنانچہ در ظہار است در کفارۂ یمین نیز درست است **مسئلہ** پیش از انکہ حانث شود اگر کفارت میدہد جائز نبود و بقول شافعی رح کفارت مال پیش از حنث جائز بود **مسئلہ** اگر سوگند بر معصیت خورد چنانکہ نماز نگذارد و یا با مادر و پدر سخن نگوید و یا مسلمانی را بکشد باید کہ سوگند بشکند و بر خلاف آن کند و کفارت دہد **مسئلہ** اگر کافر سوگند خورد و خلاف کرد

بجز ازاین بود برام ولد **مسئلہ** اگر مردے کنیزک شخصی را نکاح کرد وازوی فرزند زاد بعدہ شوہر مالک کنیزک ام ولد او شود وبقول شافعی رح ام ولد نشود **مسئلہ** اگر کنیزک مشترک فرزند آورد یکی ازین دو شریک دعوی نسب کرد نسب ثابت نشود وکنیزک ام ولد او شود وبرای شریک نصف قیمت کنیزک ونصف عقر او ضامن شود وبقیمت فرزند ضامن نشود وبقول ابی حنیفہ رح نصف او ام ولد شود وبعدہ بہ نصیب شریک مالک شود بسبب ضمان واگر ہر دو شریک بیکبار دعوی کردند نسب فرزند از ہر دو ثابت شود وکنیزک ام ولد ہر دو شود وبر ہر یکے نصف عقر کنیزک واجب شود وبطریق مقاصات ساقط شود واین پسر از ہر دو میراث کامل بر دو ایشان ہر دو ازین پسر میراث یک پدر برند وبقول شافعی رح در مسئلہ رجوع بقول قائف کند بہر کہ قائف این پسر را الحاق کند پسر او باشد **مسئلہ** اگر مولی کنیزک مکاتبہ خود را وطی کرد واز و فرزند زاد مولی دعوی نسب فرزند کرد اگر مکاتبہ تصدیق کند نسب از مولی ثابت شود وبر مولی عقر کنیزک وقیمت فرزند برای مکاتب واجب آید وکنیزک ام ولد او نشود واگر مکاتب تکذیب کرد نسب از مولی ثابت نشود وبقول ابی یوسف رح تصدیق مکاتب معتبر نی واللہ اعلم

کتاب الایمان یمین عبارت از تقویت یکی از دو طرف خبر است مقسم بہ **مسئلہ** سوگند بر سہ نوع است نوع اول را غموس گویند واین سوگند یست بر کارے گذشتہ با قصد دروغ ودرین سوگند بزہکار شود وکفارہ واجب نیاید وتوبہ واستغفار کند وبقول شافعی رح سوگند غموس از سوگند منعقد است وکفارہ واجب آید **مسئلہ** نوع دوم سوگند لغو است واین سوگند یست بر کارے گذشتہ بگمان صدق وحال بر خلاف آن بود ودرین سوگند امید است کہ عند اللہ ماخوذ نشود وبقول شافعی رح لغو سوگند یست کہ بے قصد بر زبان رود چنانکہ در حالت خشم والحاح گوید لا واللہ بلے واللہ بے قصد سوگند **مسئلہ** نوع سوم سوگندے است کہ آنرا منعقد گویند وآن سوگند یست بر کار آینده چنانکہ گوید بخدائی کہ این کار بکنم ویا بخدائے کہ این کار نکنم ودرین سوگند اگر خلاف آن کار کرد کفارہ واجب آید وبقول شافعی رح کفارہ واجب نیاید **مسئلہ** اگر باکراہ ویا بفراموشی سوگند خورد کہ فلان کار نکنم باکراہ ویا بہ نسیان ویا بقصد کرد بر خلاف آن کرد

آزاد شود و بر فرماینده هیچ واجب نشود و اگر گوید این کنیزک را جهت من آزاد کن هزار درم بشرط یکه بمن تزویج کنی مولی آزاد کرد و کنیزک از نکاح امتناع آورد هزار درم قیمت کنند و بر قیمت و بر مهر مثل او انچه حصهٔ قیمت آید فرماینده بمالک کنیزک رادهد و حصهٔ مهر ساقط شود

باب التدبیر **مسئله** تدبیر معلق گردانیدن عتق است مطلق موت چنانکه گوید مدبرون من بمیرم پس تو آزاد باشی و یا گفت آنروز که بمیرم تو آزادی یا بگوید تو آزادی پس مرگ من و یا گوید تو مدبر سے و یا گوید ترا مدبر کردم درین جمیع مسائل مدبر شود و فروختن و بخشیدن او را روا نباشد و بقول شافعی رح فروختن و بخشیدن مرمدبر را جائز بود **مسئله** جائز بود که مولے مدبر را خدمت فرماید و یا دیگرے را بمزدوری دهد و نیز جائز بود که مولی کنیزک مدبر را وطی کند یا تزویج کند و بموت مولی مدبر از ثلث مال آزاد شود یعنے اگر ترک کمیت دو چند آن قیمت مدبر بود تمام آزاد شود و اگر مولے بجز مدبر بر مال دیگر نگذاشت مدبر در دو حصه قیمت سعایت کند برای ورثه و اگر مولے وام دادنے دارد که مستغرق قیمت مدبر است مدبر در کل قیمت سعایت کند **مسئله** اگر مولے گفت که اگر درین مرض یا درین سفر بمیرم و یا تا ده سال میرم تا تو آزاد باشی مدبر مقید بود همچنین اگر گفت تو آزادی بعد از مرگ فلان این مدبر مقید بود و فروختن و بخشیدن او جائز بود و اگر مولے همبران صفت بمیرد آزاد شود چنانچه مدبر مطلق آزاد میشود یعنے از ثلث مال آزاد شود و در مسئله تعلیق عتق بمرگ اگر فلان بمیرد نیز آزاد شود **باب الاستیلاد** **مسئله** اگر کنیزکے از مولے فرزند آورد وام ولد شود و فروختن و در ملک دیگری گردانیدن او جائز نبود و روا بود که مولے وطی کند و یا خدمت فرماید و یا اجازت دهد و یا تزویج کند چون ام ولد بار دیگر فرزند آورد نسبت از مولے ثابت شود بدعوی مولے اگر بفرزند اول اقرار کرده باشد و اگر مولے بر فرزند اول اقرار کرد و بفرزند دوم نفی کرد نفی شود و اول بار بے اقرار مولے نسب ثابت نشود و بقول شافعی رح اول بار نیز بی اقرار مولی نسب ثابت شود **مسئله** چون مولی بمرد ام ولد از کل مال آزاد شود و اگر مولی مدیون بود برای دین طال سعایت نکند **مسئله** اگر ام ولد نصرانی اسلام آورد و در جمیع قیمت برای نصرانی سعایت و بمنزله مکاتب بود تا قیمت ادا نکند آزاد نشود و بقول زفر رح در حال آزاد شود و سعایت

---

۱ قوله تزویج واجب نشود الخ اشتراط اصل سعایت الخ فرماینده اطلاق ان الاعتاق ۱۲ در مختار

۲ قوله مهر ساقط شود ای چنانچه اگر قیمت آن ده یا نصد است و مهر مثل او هم یا نصد است واجب میشود یا فرماینده یا نصد و هم قیمت ده و یا طال میشود از ده یا نصد و هم مهر مثل ۱۲ یعنی زیرا که ملک در هنوز قائم است ۱۲

۳ قوله و جائز است که مولی ابن ملک سعایت کند الخ فرق در کل قیمت

۴ قوله و جائز بود که مولی الخ فرق در ابن ملک

۵ مسئله اگر مولے گفت الخ فرق در قرار دادن گفت قوله

۶ قوله و بر فرماینده هیچ واجب نشود الخ فرق در ابن ملک

۷ قوله و اگر گوید این کنیزک را جهت من آزاد کن الخ فرق در ابن ملک

۸ قوله و بر مهر مثل او الخ فرق در ابن ملک

۹ قوله مهر ساقط شود الخ فرق در ابن ملک

۱۰ قوله و بر فرماینده هیچ واجب نشود الخ فرق در ابن ملک

آورد معلوم نیست که اول پسر زاده یا دختر پسر بنده بود و نصفے از مادر و دختر آزاد شود مسئله دو مرد گواهی دادند بر مردے که یکے از بنده خود آزاد کرده است و یا گواهی دادند که یکی از دو کنیز ک خود آزاد کرده است گواهی نشنوند و بقول ابی یوسف و محمد رح گواهی بشنوند و خبر گیرند تا یکے را تعیین کند مسئله اگر گواهی دادند که در مرض موت سیدے را ازین دو بنده آزاد کرده است و یا گواهی دادند که سیدے را ازین دو زن طلاق گفته است مسموع بود

باب الخلع بالعتق مردے گفت اگر در سرائے درایم پس هر بنده که آنروز مرا بود آزاد و هر بنده که قبل از سوگند در ملک او باشد و نیز آنکه بعد از سوگند مالک شود بدر آمدن سرای آزاد شود و اگر آنروز نگفت آزاد نشود بنده که آنرا مالک شده است بعد از سوگند آزاد شود آنکه قبل از سوگند در ملک باشد مسئله لفظ مملوک متناول حمل نیست تا اگر گفت هر مملوکے که مراست آزاد و کنیز ک حمل دارد و پسر آورد آزاد نشود مسئله اگر گفت هر بنده که مراست پس نزد آزاد و یا گفت هر مملوکے را که مالکم پس فرد آزاد و او یکی بنده داد بنده دیگر خرید پس فرو شد همان بنده که در حالت سوگند در ملک او بوده است آزاد شود و بنده دیگر که بعد یمین خریده آزاد نشود مسئله اگر گفت هر مملوکے که مراست بعد از موت من آزاد و همچنین اگر گفت هر بنده که من مالکم بعد از موت من آزاد و در حالت سوگند یک بنده دارد و دیگر خرید و بمرد و هر دو بنده از ثلث مال آزاد شود **باب العتق علی جعل** بنده را برمالے مقدار آزاد کرد و بنده قبول کرد آزاد شود و اگر عتق بنده معلق گردانید باداء مال بنده ماذون شود و چون بنده مال پیش مولی حاضر آورد بنده آزاد شود و مولی را جبر کنند بر قبض یعنی در شرع او را قابض دانند و بقول زفر رح جبر نکنند بر قبض مسئله اگر گفت تو آزادی بعد از مرگ من بهزار درم قبول بنده بعد از موت مولے معتبر بود تا اگر بنده بعد از موت مولی هزار درم قبول کرد آزاد شود و هزار درم واجب آید مسئله اگر بنده را بر خدمت یک ساله آزاد کرد و بنده قبول کرد آزاد شود و خدمت یکساله واجب آید اگر مولے پیش از خدمت بمرد قیمت بنده واجب آید و بقول محمد رح قیمت یک ساله واجب آید مسئله مردی گفت که این کنیز ک خود را بهزار درم آزاد کن بشرطیکه بمن تزویج کنے مولے آزاد کرد و این معتقه از نکاح او آورد کنیز ک

ف۱ نصف ظ از مادر و دختر ایضا ف۲ لان کلمة من للتبعیض فلا یتناول الا عامة من ف۳ ولیست بشیء لان الاعلام اذا وقع علی عامة من یحل التناول لا یتناول الا عامة من ف۴ اولا لعدم الاشتراط ثانیا لان الشرط لا یصلح ان یکون مغیرا ف۵ نصف کلها بعد والا لزم عدم الاشتراط ف۶ عامة من یحل تناولها لا یتناول الا عامة من ف۷ لان الشرط لا یصلح ان یکون مغیرا ف۸ قوله بشرط العتق والعتق علی مال ف۹ قوله بشرط ان ابن ملک ف۱۰ قوله ولا یعتق ولد المدبرة ف۱۱ قوله ولا یعتق ولد المدبرة ف۱۲ قوله ولا یعتق ولد المدبرة ف۱۳ قوله ولا یعتق ولد المدبرة ف۱۴ قوله ولا یعتق ولد المدبرة ف۱۵ قوله ولا یعتق ولد المدبرة

گردانید بعد ه شریک دوم آزاد کرد و هر دو تونگر اند شریک سوم ساکت ماند و شریک
سوم مدبر را تضمین کند در نصیب خود از حال قن نه از حال مدبر و معتق را تضمین نکند و شریک
مدبر معتق را تضمین کند در ثلث قیمت بنده مدبر انه بدانچه ضامن شده است مدبر و بقول
ابی یوسف و محمد رح مدبر شود تمام بنده و اعتاق شریک دوم باطل شود و شریک مدبر برای
هر دو شریک دو ثلث قیمت بنده ضامن شود اگرچه درویش بود **مسئله** کنیزک مشترک
درمیان دو شریک است یک شریک دوم را گفت که این کنیزک ام ولد تست و او منکر
شد این کنیزک یک روز منکر را خدمت کند و یک روز توقف یعنی کسب کند و بر نفس
خود نفقه کند و بقول ابی یوسف و محمد رح اگر منکر خواهد کنیزک را در نصف قیمت سعایت
فرماید بعده آزاد شود **مسئله** ام ولد را قیمت نیست تا اگر ام ولد مشترک است میان
دو کس دیگی آزاد کرد و او تونگر است ضامن نشود و بقول ابی یوسف و محمد رح نصف
قیمت ام ولد ضامن شود **مسئله** مردے سه بنده دارد و بنده دو برادر آمدند و گفت
یکے از شما آزاد یکے بیرون آمد و سوم بنده درآمد باز موے گفت یکے از شما آزاد و موے
پیش از بیان مر دو بنده که اول درآمده بود بیرون نرفت سه ربع او آزاد شود و نصف
هر یک از دو بنده دیگر آزاد شود و بقول محمد رح بنده که آخر درآمد ربع او آزاد شود
و اگر این مسئله در مرض موت بود و تمام ترکه همین سه بنده است ثلث مال او یک بنده
است مجاناً آزاد شود میان این سه بنده هفت سهم آزاد شود بنده اول درآمده است
و ثابت بوده است سه سهم او آزاد شود و در چهار سهم سعایت کند و از دو بنده دیگر از
هر بنده دو کان سهم آزاد شود و هر یکے در پنجگان سهم سعایت کند **مسئله** مردے
دو بنده دارد و گفت یکے از شما آزاد دو یکے از ین دو بنده فروخت و یا یکی بمرد یا یکے آزاد
کرد و یا مدبر کرد و یا یکے را بخشید دوم آزاد شود و اگر دو کنیزک را گفت یکے از شما آزاد
و یکی را وطی کرد کنیزک دوم آزاد نشود و بقول ابی یوسف و محمد رح آزاد شود و اگر دو زن را
گفت یکے از شما مطلقه است و یکے را وطی کرد و یا بمرد و زن دوم مطلقه **مسئله** اگر کنیزک را
گفت اول فرزندے که از تو بزاید اگر پسر باشد آزاد باشد و آن کنیزک پسر و دختر بیک شکم

ام ولد دارای است گر فرزند اجنبیه فرانشد
آرد و او را دعوت کند یا از زنا کے
پس مالک او شود یعنی از زنا کے
فرزند آورد پس آن زنا کے مالک
آن را بشود و چه او چون بزاید
مگر آنکه بعد از دعوت خواجه
کل مال او آزاد شود و سعایت
نکند دین خواجه را و چون آزاد
گشت فرزندان که از غیر خواجه

و محمد رح شافعی رح سعایت نکند مسئله مستوفی بمنزله مکاتب است و بقول ابی یوسف و محمد رح بمنزله مرد یون است مسئله اگر از بنده مشترک نصیب خود آزاد کرد شریک دوم یا سعایت فرماید یا آزاد کند و یا شریک اول را تضمین کرد شریک اول بر بنده رجوع کند و ولاء بنده شریک اول بود و بقول ابی یوسف و محمد رح شریک دوم نتواند که تضمین کند مگر که شریک اول تواند گردد و یا سعایت فرماید اگر شریک اول درویش بود مسئله اگر بنده ایست مشترک میان دو شریک و هر یکی بر دیگری گواهی اعتاق نصیب او میدهند بنده برای هر یکی در نصیب او سعایت کند اگر هر دو فقیر یا هر دو غنی یا یکی فقیر است و دوم غنی بقول ابی یوسف و محمد رح اگر هر دو شریک تواند سعایت نکنند و اگر یکی تونگر است و دوم درویش برای تونگر سعایت نکند و برای درویش نی مسئله اگر یکی شریک گفت اگر زید درین سرای در نیاید در فلان روز این بنده آزاد و شریک دوم گفت اگر زید درین سرای در آید فلان روز این بنده آزاد و آن روز گذشت و دخول زید و عدم دخول او معلوم نشده نصف بنده آزاد می شود و برای نصف دیگر بنده برای هر دو شریک سعایت کند مطلقا و بقول محمد رح در جمیع قیمت سعایت کند مسئله اگر درین صورت بغیر شرکت یکی سوگند خورد بی عتق بنده خود بدخول زید دران سرای بر وز معین و دیگری سوگند خورد بعتق بنده خود بعدم دخول زید دران سرای همدران روز گذشته و دخول زید و عدم دخول او معلوم نشد هیچ بنده آزاد نشود مسئله اگر دو کس بنده خریدند و آن بنده پسر یکی بوده است نصیب پدر آزاد نشود و پدر ضامن نشود و شریک وی نصیب خود از بنده آزاد کند و یا سعایت فرماید و بقول ابی یوسف و محمد رح اگر پدر تواند است نصف قیمت پسر ضامن شود برای شریک دوم و اگر درویش ست بنده سعایت کند در نصف قیمت خود برای شریک دوم مسئله اگر اول اجنبی نصف بنده خرید بعده پدر نصف دیگر خرید و پدر تواند است شریک بیگانه مخیر بود که پدر بنده را تضمین کند و یا بنده را سعایت فرماید و بقول ابی یوسف و محمد رح مخیر نبود بیشتر بیگانه و پدر بنده را در نصف قیمت تضمین کند مسئله اگر پدر نصف پسر خود دختر خرید از کسی که تمام در ملک او بود و بر اکثر بائع ضامن نشود و بقول ابی یوسف و محمد رح اگر پدر تواند است نصف قیمت باقی برای بائع ضامن شود مسئله بنده ایست مشترک میان سه شریک یکی مدبر

یا روی تو یا گردن تو یا فرج تو یا تن تو آزاد درین الفاظ آزاد نشود اگرچه بنیت آزادی بود
مسئله اگر گفت لا ملک لی علیک و یا گفت لا رق لی علیک یا گفت لا سبیل لی علیک
یعنی مرا بر تو هیچ ملکی و رقی و راهی نیست درین الفاظ بی نیت آزاد نشود مسئله اگر گفت
ہذا لا بنی و یا گفت ہذا ابی یعنی این پسر منست و یا پدر منست و یا کنیزک را گفت ہذا امی یعنی
این مادر منست و یا گفت ہذا مولای یعنی این مولای منست و یا گفت یا حر و یا گفت یا عتیق
ای آزاد درین الفاظ نیز آزاد نشود و بقول زفر رح و لفظ یا حر و یا عتیق آزاد نشود مسئله
اگر گفت یا ابنی یعنی ای پسر من و یا گفت یا اخی یعنی ای برادر من و یا گفت لا سلطان لی
علیک یعنی نیست مرا حجتی بر تو درین الفاظ آزاد نشود مسئله اگر کنیزک را گفت انت طالق
و یا انت بائن و یا گفت تحرری و انت مثل الحر و بدین الفاظ اگرچه بنیت آزادگی دارد آزاد
نشود و بقول شافعی رح اگر نیت عتق دارد آزاد شود مسئله اگر بنده را گفت تو مثل آزادی
آزاد نشود اگر گفت بنده را نیستی تو مگر آزاد آزاد شود مسئله اگر ذی رحم محرم را مالک شد آزاد
شود اگرچه مالک کافر یا مسلمان و یا صبی و یا مجنون بود و بقول شافعی رح در ذی رحم محرم غیر اولاد آزاد
نشود مسئله اگر گفت بنده را آزاد کردم برای خدا و یا برای شیطان و یا برای بت آزاد نشود
مسئله اگر با کراه بنده را آزاد کرد و یا در حالت مستی بنده را آزاد کرد آزاد شود و بقول
شافعی رح آزاد نشود مسئله اگر اضافت عتق بملک کرد چنانکه بنده غیری را گفت اگر ترا
بخرم آزاد باشی و یا اضافت عتق بوجود شرط کرد چنانکه بنده خود را گفت اگر در سرای
در آئی تو آزاد باشی درین ہر دو صورت چون بخرد و یا در سرای در آید آزاد شود و بقول شافعی رح
در اضافت بملک آزاد نشود مسئله اگر کنیزک حامله را آزاد کرد حمل وی نیز آزاد شود
و اگر حمل آزاد شود مادر او آزاد نشود مسئله فرزند تبع مادر است در ملک و رقیت و در تدبیر
و در استیلاد و کتابت اگر مادر مکاتبه است فرزند نیز مکاتبه است مسئله اگر کنیزک از مولای
فرزند آورد فرزند حر بود باب العبد الذی یعتق بعضه اگر بعضی بنده آزاد کرده
همان مقدار آزاد شود و تمام آزاد نشود و بقول ابی یوسف و محمد و شافعی رح تمام
آزاد شود مسئله اگر جزوی از بنده آزاد کرد و در باقی برای مولی سعایت کند و بقول ابی یوسف

---

۱ قوله درین الفاظ و اگر اضافه اعتاق باحضای او کند چنانکه تو من مرد را گشته می شود و چنانکه کسی بملک خود و بملک خود و مانند آن آزاد نشود ۱۲ منه ۲ قوله لا سلطان عبارة عن البید و قوله لا سبیل لی علیک کنایة عن الملک کذا فی الکفایة ۱۲ منه ۳ بر آنکه اعتاق مشروط چنانچه در حدیث آمده ای مسلم اعتق مومن اعتق الله بکل عضو منه عضوا من النار

پسر شوہر را تمکین کرد برای وطی نفقه عدت ساقط نشود و بقول زفر رح ساقط شود **مسئله**
نفقه طفل در پیش پدر واجب است و مادر او برای شیر دادن جبر نکنند بلکه بر پدر واجب است
کرد یه مزدور گیرد تا طفل را شیر دهد نزد یک مادر طفل در نکاح پدر طفل بود و یا معتده بود
واگر مادر طفل بعد از گذشتن عدت باجرت مثل شیر دهد همون اولی بود و بقول مالک رح
اگر مادر طفل شریفه بنود جبر بکنند تا شیر دهد **مسئله** نفقه مادر و پدر و جدات و اجداد اگر درویش
باشند واجب آید اما نفقه ایشان با اختلاف دین نیز واجب آید **مسئله** کسے شریک
بنود یا مادر و پدر با نفقه فرزند صغیر و نیز کسے شریک بنود با فرزند با نفقه مادر و پدر **مسئله**
نفقه ذی رحم محرم فقیر عاجز از کسب چون نابینای و جای ماند و بر تونگر بقدر میراث واجب آید
یعنی نفقه خواهر بالغه فقیره و برادر بالغ فقیر و جاے مانده بر برادر دو حصه و بر خواهر یک حصه
واجب آید و بقول شافعی رح نفقه واجب نیست مگر بر مادر و پدر برای فرزند و بر فرزند
برای مادر و پدر **مسئله** اگر پسر غائب است و پدر متاع او برای نفقه خود بفروشد جائز بود
و بقول ابی یوسف و محمد رح جائز بنود فاما بیع عقار پسر غائب برای نفقه باتفاق جائز نے
مسئله اگر مودع پسر غائب از مال غائب برآورد پدر او نفقه میکند بی امر قاضے ضامن
شود **مسئله** اگر مادر و پدر مال پسر غائب که نزد ایشان است نفقه گیرند ضامن نشوند **مسئله**
اگر قاضی نفقه مادر و پدر و فرزند و ذی رحم محرم فرض کرد و مدتی گذشت و نفقه نرسید ساقط
شود مگر قاضی بوام کردن فرموده باشد **مسئله** نفقه مملوک بر مالک واجب است اگر امتناع
آرد مولی از نفقه مملوک کسب کند و ازان وجه نفقه کند و اگر کسب نتواند مولی را الجبر مایند تا
بفروشد **کتاب الاعتاق** **مسئله** عتاق قولی است شرعی که ثابت مے شود
در محل نزدیک زائل شدن رق و ملک **مسئله** عتق جائز است از حر عاقل و بالغ مر مملوک
خود را **مسئله** عتق ثابت شود بدین الفاظ انت حر انت عتق انت محرر
انت معتق یعنے تو آزادے و نیز آزاد شود بالفظ حرتک و اعتقتک یعنے ترا
آزاد کردم و نیز آزاد شود بالفاظے که معتبر از تمام تن است چون راسک
حر و یا وجهک حر یا گوید رقبتک حر یا گوید فرجک حر یا گوید بدنک حر یعنے سر تو

۹۷ عتاق بمعنے آزاد
کردن بنده آمده
و در اصطلاح شرع
زائل شدن ملک
از بنده و ملک
گردن و بعضے
گویند عتق
زائل شدن ملک
از تمام بدن
بنده است
۹۸ عتق در ملک از
ملک احرار است
زیرا که ولاء
عتق بعد از
عتق زائل نشود
ملک مکاتب
ملک مولا
زائل نشود
معلوم

وبقول شافعی رح برای زن صغیره نفقه واجب آید وبروایتی ازابی یوسف رح برای منصوب بهوزنی
که برای حج میرود نفقه واجب آید مسئله اگر شوهر تونگرست نفقه یک خدمتکار زن بنیز واجب آید و
بقول ابی یوسف رح نفقه دو خدمتکار واجب آید مسئله اگر شوهر از نفقه زن حاضر شد تفریق نکنند وبقول
شافعی رح تفریق کنند بطلب زن مسئله اگر شوهر از نفقه عاجز است زن را نفرماید تا وارم کند
برشوهر واگر شوهر درویش بود ونفقه درویشانه بدهد بعده تونگر شد نفقه تونگرانه تمام دهد اگرچه
نفقه درویشانه حکم شده است مسئله اگر مدتی گذشت ونفقه نداد واجب نشود مگر
قاضی نفقه فرض کرده باشد ویازن بمقداری باشوهر صلح کرده باشد وبقول شافعی رح
نفقه گذشته واجب شود مسئله اگر زن ویاشوهر بمرد نفقه گذشته ساقط شود واگرچه
حکم شده باشد وبقول شافعی رح ساقط نشود مسئله اگر زن نفقهٔ آینده بدهد وشوهر
بمرد رد نکند وبقول شافعی ومحمد رح نفقه روزهای آینده اگر موجود بود بستاند اگر بی استهلاک
او هلاک شده است هیچ نستاند واگر هلاک باستهلاک او باشد قیمت واجب آید مسئله
اگر بنده باذن مولی زنی را نکاح کرد بنده را برای نفقه زن نفروشند مسئله اگر کنیزک
شخصی نکاح کرد اگر مولی کنیزک را بشوهر تسلیم کرد نفقه برشوهر واجب شود مسئله برشوهر
واجب است که زن را ساکن گرداند در منزلی که خالیست از اهل هر دو وشوهر تواند که اهل زن را
منع کند از درآمدن منزل خود فاما از نظر وسخن منع نتواند کرد مسئله مردی ست غائب و
اورا مالی است بدست شخصی از دراهم ویا دنانیر ویا طعام ویا جامه از جنس کسوت او واین
شخص معترف است بمال او زوجیت قاضی فرض کند دران مال نفقه زن مرد غائب ونفقه
فرزندان صغار وما در وپدر واز زن او میانجی ستاند وبقول شافعی از مال ودیعت ندهند
ونفرماید زن را تا برشوهر وام کند مسئله اگر زن را طلاق گفت نفقه عدت وسکنی
برشوهر واجب است اگرچه طلاق بائن گفت ویا طلاق رجعی ویا مثلثه باشد وبقول شافعی رح
در طلاق بائن نفقه عدت واجب نیاید مسئله معتده وفات را نفقه واجب نیاید مسئله
هر فرقتی که از جهت زن شود بسبب معصیت چون ردت وغیر آن نفقه ساقط کند مسئله
اگر زن مطلقه بائن عدت ارتداد آورد نفقه عدت ساقط شود مسئله اگر بعد از طلاق بائن

۵۱ زیرا که حکم بنفقه درویشان بسبب عذر شوهر بود چون عذر زایل شد آن حکم باطل شود ۱۲ ابن ملک
۵۲ تو ساقط شود والاصلات تسقط بالموت ۱۲ ابن ملک
۵۳ تو بفروشند ای مرة بعد اخری لان النفقة تتجدد ۱۲ ابن ملک
۵۴ تو در مغرب

کنز فارسی ۹۰ باب النفقه

وبقول شافعی رح برای زن صغیره نفقه واجب آید وبروایتی ازابی یوسف رح برای منصوب بهوزنی
که برای حج میرود نفقه واجب آید مسئله اگر شوهر تونگرست نفقه یک خدمتکار زن بنیز واجب آید و
بقول ابی یوسف رح نفقه دو خدمتکار واجب آید مسئله اگر شوهر از نفقه زن حاضر شد تفریق نکنند وبقول
شافعی رح تفریق کنند بطلب زن مسئله اگر شوهر از نفقه عاجز است زن را نفرماید تا وارم کند
برشوهر واگر شوهر درویش بود ونفقه درویشانه بدهد بعده تونگر شد نفقه تونگرانه تمام دهد اگرچه
نفقه درویشانه حکم شده است مسئله اگر مدتی گذشت ونفقه نداد واجب نشود مگر
قاضی نفقه فرض کرده باشد ویازن بمقداری باشوهر صلح کرده باشد وبقول شافعی رح
نفقه گذشته واجب شود مسئله اگر زن ویاشوهر بمرد نفقه گذشته ساقط شود واگرچه
حکم شده باشد وبقول شافعی رح ساقط نشود مسئله اگر زن نفقهٔ آینده بدهد وشوهر
بمرد رد نکند وبقول شافعی ومحمد رح نفقه روزهای آینده اگر موجود بود بستاند اگر بی استهلاک
او هلاک شده است هیچ نستاند واگر هلاک باستهلاک او باشد قیمت واجب آید مسئله
اگر بنده باذن مولی زنی را نکاح کرد بنده را برای نفقه زن نفروشند مسئله اگر کنیزک
شخصی نکاح کرد اگر مولی کنیزک را بشوهر تسلیم کرد نفقه برشوهر واجب شود مسئله برشوهر
واجب است که زن را ساکن گرداند در منزلی که خالیست از اهل هر دو وشوهر تواند که اهل زن را
منع کند از درآمدن منزل خود فاما از نظر وسخن منع نتواند کرد مسئله مردی ست غائب و
اورا مالی است بدست شخصی از دراهم ویا دنانیر ویا طعام ویا جامه از جنس کسوت او واین
شخص معترف است بمال او زوجیت قاضی فرض کند دران مال نفقه زن مرد غائب ونفقه
فرزندان صغار وما در وپدر واز زن او میانجی ستاند وبقول شافعی از مال ودیعت ندهند
ونفرماید زن را تا برشوهر وام کند مسئله اگر زن را طلاق گفت نفقه عدت وسکنی
برشوهر واجب است اگرچه طلاق بائن گفت ویا طلاق رجعی ویا مثلثه باشد وبقول شافعی رح
در طلاق بائن نفقه عدت واجب نیاید مسئله معتده وفات را نفقه واجب نیاید مسئله
هر فرقتی که از جهت زن شود بسبب معصیت چون ردت وغیر آن نفقه ساقط کند مسئله
اگر زن مطلقه بائن عدت ارتداد آورد نفقه عدت ساقط شود مسئله اگر بعد از طلاق بائن

خود را گفت اگر تو را در شکم فرزند بود از من بود پس بایستان بولادت این کنیزک گواهی داد کنیزک ام ولد شود **مسئلہ** اگر کودکی را گفت این کودک پسر منست و بعد از موت او مادر کودک میگوید که من زن او بوده ام و کودک پسر اوست هر دو میراث برند و اگر حریت این زن معلوم نبود ورثه میگویند که تو ام ولد پدر مائی این زن میراث نبرد **باب الحضانة** **مسئلہ** مادر اولی است بفرزند پیش از تفریق و بعد از تفریق جدهٔ مادری اولی است بعد جدهٔ پدری بعده خواهر مادری و پدری اولی است بعده خواهر مادری بعده خواهر پدری بعده خاله مادری و پدری بعده خاله مادری بعده خاله پدری بعده عمهٔ مادری و پدری بعده عمهٔ مادری بعده عمهٔ پدری و هر که از ایشان شوهر کند اگر غیر محرم ولد بود حق او ساقط شود و بعد از فرقت از شوهر حق ولد او باز گردد و بقول زفر رح خاله اولی است از جدهٔ پدری **مسئلہ** اگر زنان مذکوره نباشند عصبه اقرب اولی است **مسئلہ** مادر و جد اولی بود بپسر تا مستغنی شود و حد استغناء مقدر بهفت سال است و مادر و جده بدختر اولی است تا حیض بیند و بقول محمد رح تا حد شهوت رسد **مسئلہ** دختر و مادر و جد اولی است تا حد بشهوت رسد بدختر **مسئلہ** کنیزک و ام ولد را حق حضانة نیست تا آزاد نشود **مسئلہ** ذمیه اولی است بفرزند مسلمان تا وقتیکه فرزند بر دین مادر مستقل نشود **مسئلہ** فرزند را اختیار نیست و بقول شافعی رح فرزند مخیر است بعد از هفت سال اگر تمیز دارد **مسئلہ** زن مطلقه خواهد که فرزند را در سفر برد مگر بوطن خود که نکاح او بدان وطن بود **باب النفقة** نفقهٔ زوجه بر زوج واجب است بقدر حال زن و شوی یعنی اگر هر دو تونگر اند نفقه تونگرانه دهد و اگر هر دو درویش اند نفقه درویشانه دهد و اگر زن درویش است و شوی تونگر است نفقه کمتر از تونگرانه و بالاتر از درویشانه دهد و بقول شافعی رح بر اندازهٔ حال شوهر واجب آید **مسئلہ** اگر زن منع نفس از وطی میکند برای طلب مهر نفقه واجب آید اگرچه پیش از دخول بود و یا بعد از دخول و بقول ابی یوسف و محمد رح اگر منع نفس بعد از دخول است نفقه واجب نیاید **مسئلہ** اگر زن ناشزه است و یا صغیره که وطی او ممکن نبود و یا برای دین محبوس است و یا کسی او را غصب کرده است و یا برای حج بی محرم رود و یا بیمار است و تسلیم بشوهر نکرده اند نفقه واجب نیاید

مسئلہ اگر زن صغیر را از خانه شوهر ببرد و شوهر او را بخانه خود نبرد تا وقتیکه بالغ شود نفقه واجب نیاید و بعد از بلوغ اگر زن او را بخانه خود نبرد نفقه واجب آید **مسئلہ** اگر زن بیمار است و شوهر او را بخانه خود نبرد نفقه واجب آید **مسئلہ** اگر زن بیمار است و شوهر او را بخانه خود برد نفقه واجب نیاید **مسئلہ** اگر زن بیمار است و شوهر او را بخانه خود برد و بعد از آن بیمار شد نفقه واجب آید **مسئلہ** اگر زن بیمار است و شوهر او را بخانه خود برد و بعد از آن بیمار ش

مسئلہ اگر مرا مہقہ را طلاق گفت بائن و یا رجعی و این حرا مہقہ کم از نہ ماہ فرزند آورد زمان طلاق نسب ثابت شود و اگر بہ نہ ماہ آورد نسب ثابت نشود و بقول ابی یوسف و محمد رح در طلاق بائن تا دو سال نسب ثابت شود و در رجعی تا بست و ہفت ماہ نسب ثابت شود و این مسئلہ جائی است کہ اقرار نکردہ است بگذشتن عدت **مسئلہ** اگر معتدہ وفات فرزند آورد نسب او از شوہر ثابت شود کم از دو سال اگر اقرار بگذشتن عدت نکردہ است و بقول زفر رح اگر بعد گذشتن عدت وفات بہ شش ماہ فرزند آورد نسب ثابت نشود **مسئلہ** اگر معتدہ اقرار کرد بگذشتن عدت و بکم از شش ماہ از وقت اقرار فرزند آورد نسب ثابت نشود و بقول شافعی رح ثابت شود **مسئلہ** اگر معتدہ طلاق بائن و یا وفات فرزند آورد و یا شوہر و یا ورثہ از ولادت منکر شدند و کم از دو سال آوردہ است و اقرار بگذشتن عدت نکردہ است اگر دو مرد و یا یک مرد و دو زن گواہی ولادت دہند و یا حمل ظاہر باشد و یا شوہر اقرار بحمل کردہ باشد و یا ورثہ تصدیق کنند نسب ثابت شود **مسئلہ** اگر زنے را نکاح کرد و کم از شش ماہ فرزند آورد نسب ثابت نشود و اگر بہ شش ماہ یا زیادہ ازان آورد از وقت نکاح نسب ثابت شود اگرچہ شوہر ہلاکت بود و اگر شوہر از ولادت منکر شود بگواہی یک زن بولادت نسب ثابت شود و اگر بعد از ولادت میان زن و شوہر اختلاف افتاد شوہر میگوید کہ مدت چہار ماہ باشد کہ ترا نکاح کردہ ام و زن میگوید کہ شش ماہ شدہ است کہ مرا نکاح کردہ قول زن معتبر بود و نسب از شوہر ثابت شود **مسئلہ** اگر تعلیق طلاق بولادت زن کرد و یک زن گواہی داد بگواہی این زن طلاق نیفتد و بقول ابی یوسف و محمد رحمۃ اللہ علیہما افتد **مسئلہ** اگر تعلیق طلاق بولادت کرد و شوہر اقرار کردہ است بحمل بی گواہی دایہ طلاق افتد و بقول ابی یوسف و محمد رحمۃ اللہ علیہما گواہی دایہ برائے وقوع طلاق شرط است **مسئلہ** اکثر مدت حمل دو سال است و بقول شافعی رحمۃ اللہ علیہ چہار سال **مسئلہ** اقل مدت حمل شش ماہ است تا اگر کنیزکی را نکاح کرد و یک طلاق گفت پس بخرید و از وقت خریدن کم از شش ماہ فرزند آورد نسب از وی ثابت شود و اگر بہ شش ماہ آورد ثابت نشود مگر کہ دعوی کند **مسئلہ** اگر کنیزک

مسئلہ اگر در میان عدت طلاق بائن در میان خانہ پردہ کند و اگر خانہ تنگ باشد جائی کہ از ان خانہ بخانہ دیگر آمد رفت زوج را است و نیز اگر زوج فاسق باشد و ترسد کہ از خانہ بیرون آید و اگر زوج با او جائی بود و نگذارد کہ از میان ایشان زنی را گذارد کہ ایشان را از وطی مانع بود ۱۲

گذشته است و شوهر منکر ست قول زن معتبر بود با سوگند **مسئله** اگر مردی معتده خود را
نکاح کرد و پیش از وطی طلاق گفت مهر کامل واجب آید و عدت از سر گیرد و بقول محمد رح
عدت اول تمام کند و نصف مهر واجب شود و بی محرم بیرون نیاید و بقول زفر رح عدت دوم
واجب نیاید **مسئله** اگر ذمی ذمیه را طلاق گفت عدت واجب نیاید و بقول ابی یوسف رح
و محمد رح واجب آید **فصل فی الحداد** معتده مسلمه بائنه از طلاق بائن و یا از وفات
سوگ دارد و تبرک زینت و خوشبوی و سرمه و روغن مگر معذور تبرک حنا و جامه رنگین مصفر
و زعفران و بقول شافعی رح معتده از طلاق بائن سوگ ندارد **مسئله** معتده
عتاق و معتده نکاح فاسد سوگ ندارد **مسئله** نشاید که خطبه کند معتده را و تعریض
در خطبه در عدت درست است و تعریض آن بود که گوید تو جمیله و من میخواهم که زنی نکاح
کنم مثل تو **مسئله** معتده طلاق از خانه بیرون نیاید فاما شب در منزل خود باز آید
و معتده طلاق و وفات عدت دارند در منزلی که در وی عدت واجب شده است مگر آنکه ورثه
بیرون کنند و یا آن منزل خراب شود **مسئله** اگر زنی در سفر مطلقه شد بطلاق بائن و یا
شوهری ببرد و از انجا تا خانه وشهری کم از سه روزه راه است باز گردد بسوی خانه شوهر خود و اگر زیادت
از سه روزه راه است نرود و اگر تا مقصد کم از سه روزه راه است برود و اگر تا شهری و تا مقصد کم از سه
روزه راه است اختیار بدست او بود بشهر خود باز آید و یا بجانب مقصد رود و یا او محرم بود و یا نبود و اگر از سر جانبی
سه کان روزه راه است و او در شهر است بهانجای عدت دارد و بیرون نیاید اگرچه محرم دارد و بقول ابی یوسف
و محمد رحمهما الله اگر بادی محرم بود روا باشد که بیرون آید با محرم بیرون نیاید **باب ثبوت النسب**
اگر زنی را گفت که ترا نکاح کنم تو مطلقه بائنی پس نکاح کرد و از وقت نکاح شش ماه فرزند آورد ثابت
از وی ثابت شود و مهر واجب آید **مسئله** اگر معتده از طلاق رجعی فرزند آورد ثابت از شوهر
ثابت شود اگرچه بیشتر از دو سال بود تا اقرار نکرده است بگذاشتن عدت و مراجعت ثابت شود
و اگر کم از دو سال آورد ثابت شود و مراجعت نبود **مسئله** اگر معتده طلاق بائن فرزند آورد
و اقرار نکرده است بگذشتن عدت اگر کم از دو سال بود ثابت از شوهر ثابت شود و اگر
بدو سال یا بیشتر از دو سال فرزند آورد ثابت نشود مگر که شوهر دعوی نسب کند

و برص و بقول محمد رح اگر در زن و شوهر جنون و جذام و یا برص یافت تواند که نکاح رد کند

باب العدة عدت عبارت از انتظاریست که بر زن لازم شود **مسئله** عدت زن آزاد بطلاق و یا به فسخ نکاح سه حیض ست و بقول شافعی رح سه طهر است **مسئله** اگر زن حیض نه بیند بسبب صغر و یا کبر عدت او سه ماه است **مسئله** عدت وفات چهار ماه و ده روز است **مسئله** عدت کنیزگی دو حیض است و یا یک و نیم ماه در طلاق و فسخ نکاح و در وفات دو ماه و پنج روز است **مسئله** عدت زن حامله در فسخ و طلاق و وفات بوضع حمل است **مسئله** اگر شوهر در مرض موت طلاق بائن گفت و در عدت بمرد و عدت این زن چهار ماه و ده روز است که دران سه حیض بیند و اگر سه حیض در چهار ماه و ده روز مرتب نشد مثلاً بعد دو ماه یا بعد یک و نیم ماه حیض می آید آنزمان سه حیض مرتب کند و بقول ابی یوسف رح سه حیض است **مسئله** اگر کنیزکی در عدة از طلاق رجعی آزاد شد عدت وی بگردد دو سه حیض واجب شود اما در عدت سه طلاق و یا در عدت طلاق بائن و یا در عدت وفات آزاد شد همان عدت کنیزکان تمام کند **مسئله** اگر زنی آیسه عدت بماه ها میداشت و درمیان عدت بر عادت خود حیض دید عدت او بحیض شود **مسئله** عدت از نکاح فاسد و از وطی بشبهه و در فرقت و بموت سه حیض است **مسئله** اگر ام ولد آزاد شد و یا مولی او بمرد عدت او سه حیض بود و بقول شافعی و مالک و احمد یک حیض بود **مسئله** عدت وفات حامله که شوهر او صغیر بود بوضع حمل است و بقول ابی یوسف و شافعی و مالک رح چهار ماه و ده روز است **مسئله** اگر زن صغیر بعد از موت شوهر حامله شد عدت وی بچهار ماه و ده روز ست و نسب حمل در هر دو مسئله از صغیر ثابت نشود **مسئله** حیض که دران طلاق افتاد آن حیض از عدت شمرده نشود **مسئله** اگر معتده را بشبهه وطی کرد عدتی دیگر واجب آید و در هر دو عدت تداخل بود در هر حیضی که بعد از وطی بیند از هر دو عدت محسوب بود چون عدت اولی تمام شد عدت دوم تمام کند و بقول شافعی رح تداخل نبود **مسئله** ابتداء عدت در طلاق و موت بعد از طلاق و موت بود و در نکاح فاسد ابتداء عدت بعد از تفریق و یا بعد از عزم شوهر بترک وطی بود و بقول زفر رح از آخر وطی ابتدا کند **مسئله** اگر زن گفت که عدت من

ف۱ قرء چهار ماه دور زنست خواه صغیره باشد یا کبیره کاذره باشد یا مسلمه موطوءه باشد یا غیر موطوءه لاطلاق قوله تعالی و یترکن بانفسهن اربعة اشهر و عشرا ۱۲ ابن ملک

ف۲ قوله اگر شوهر در مرض الخ یعنی عدة القضاء واجب است ان انقضت عدة الموت و لم ترث و ان انقضت عدة الطلاق و لم تحض

ف۳ قوله اگر زنی آیسه الخ ۱۲ ابن ملک

ف۴ قوله عدت او بحیض شود الخ یعنی اگر آیسه بعد از عدت بماه ها حیض دید عدت او بحیض شود

ف۵ قوله حیضی که بعد از وطی بیند الخ ۱۲ ابن ملک

وبقول ابی یوسف رح جائز نبود **مسئلہ** همچنین اگر زنی زنگیرا دشنام گفت واورا حد قذف زدند
وایزن ملاعنه زنا کرد حد زنا نزدند تواند که این زن رانکاح کند **مسئلہ** اگر گنگ زن را دشنام
زد لعان واجب نیاید وبقول شافعی رح واجب آید **مسئلہ** بنفی حمل لعان نکنند وبقول ابی یوسف
ومحمد رح بنفی حمل لعان کنند اگر کم از شش ماه از گاه نفی فرزند آورده است وبقول
شافعی ومالک واحمد حنبل رح نفی حمل در حال لعان کنند **مسئلہ** اگر زن راگفت که زنا کردی
تو واین حمل از زنا ست لعان واجب شود ونفی نکند قاضی حمل راوبقول شافعی رح نفی کند
مسئلہ نفی نسب فرزند بعد از ولادت بوقت تهنیت ویا خریدن چیزهای که در ولادت
مے آید جائز بود ولعان واجب شود وبعده نفی جائز نبود وبقول ابی یوسف ومحمد رح
فرزند در مدت نفاس جائز بود ولعان در هر دو صورت واجب آید **مسئلہ** اگر
نفی ولد بعد از ولادت در وقت تهنیت کرد لعان واجب شود واگر بعده نفی کند
لعان نکنند ونسب ثابت شود **مسئلہ** اگر دو بچه که یک شکم زاده اند اول را نفی کرد
ودوم را اقرار کرد حد قذف واجب آید بر مرد واگر باول اقرار کرد دوم را نفی کرد ولعان
واجب آید ودر هر دو صورت نسب هر دو ثابت شود **باب العنین** **مسئلہ** عنین
کسی است که وطی نتواند کرد ویا کسے که بر یکبار قادر نشود اگرچه بر زنیه قادر شود **مسئلہ** اگر
زن شوهر خود را محبوب یافت در حال تفریق کنند واگر عنین ویا خصی یافت یک سال
مهلت دهند اگر وطی کرد نیکو بود واگر نه تفریق کنند بطلب زن وبتفریق قاضی فرقت
واقع شود وبقول ابی یوسف ومحمد رح بقول زن فرقت بی تفریق قاضی واقع شود **مسئلہ**
تفریق قاضی بمنزله طلاق بائن بود وبقول شافعی رح بمنزله فسخ بود **مسئلہ** اگر شوهر میگوید
که وطی کردم وزن انکار مے آرد بزنان دیگر نمانند اگر گویند که بکر است ان مخیره بود که همین
شوهر را اختیار کند ویا از قاضی تفریق طلب کند واگر کاملہ باشد در وطی میان زن وشوهر
اختلاف شد قول شوهر معتبر بود با سوگند واگر زن شوهر را اختیار کرد حق زن در طلب تفریق
باطل شود **مسئلہ** اگر در زن ویا در شوهر عیبی ظاهر شد هیچ یکے را اختیار فسخ نکاح نبود
وبقول مالک واحمد رح شوهر تواند که زن را رد کند به پنج عیب بجنون وجذام وبرص وقرن

ف قولہ همچنین اگر زنی زنگیرا الخ
ف قولہ لعان واجب نیاید الخ
ف قولہ بنفی حمل لعان نکنند الخ
ف قولہ حد قذف الخ
ف قولہ خصی یافت الخ
ف قولہ بنزله فسخ الخ
ف قولہ دشنام گفت الخ

تاکید کرده شد بسوگند پیوسته بذکر لعنت در حق مرد بمنزله حد قذف و در حق زن بمنزله
حد زنا و بقول شافعی رحمة الله علیه لعان سوگند است موکده بلفظ شهادت اگر منکوحه
خود را ببزنا دشنام زد و زن و شوهر صلاحیت گواهی دارند و زن از انهاست که بر قاذف
او حد واجب است و یا گفت که این فرزند از من نیست و زن حکم قذف را مطالبه کرد
لعان واجب شود و اگر شوهر از لعان امتناع آورد حبس کنند تا لعان کند و یا خود را رفع
کند پس حد قذف زنند و چون شوهر لعان کرد و بر زن نیز لعان واجب شود و اگر زن از
لعان امتناع آورد حبس کنند تا لعان کند و یا شوهر را تصدیق کند و اگر شوهر صلاحیت
گواهی ندارد یعنی بنده و یا کافر و یا محدود قذف بود شوهر را حد قذف زنند و اگر شوهر از اهل
شهادت است و زن از انهاست که بر قاذف او حد و لعان واجب نیست یعنی کنیز ک
و یا صبیه یا مجنونه و یا زانیه بود بر شوهر حد و لعان واجب نیاید و صفت لعان در قرآن مجید
مسطور است و قاضی ابتدا از شوهر کند و شوهر چهار بار بگوید اشهد بالله انی لمن الصادقین
فیما رمیتها به من الزنا یعنی گواهی میدهم من بخدای که از راست گویانم در انچه قذف کرده ام
او را ببزنا و هر بار بزن اشارت کند و پنجم بار بگوید لعنة الله علیه ان کان من الکاذبین فیما
رماها به من الزنا یعنی لعنت خدای بر و باد اگر باشد او از دروغ گویان در انچه قذف
کرده است او را ببزنا بعده زن چهار بار بگوید اشهد بالله انه لمن الکاذبین فیما رمانی به
من الزنا یعنی گواهی میدهم من بخدای که او از دروغ گویانست بدانچه دشنام گفته است
مرا ببزنا و پنجم بار بگوید غضب الله علیها ان کان من الصادقین فیما رمانی به من الزنا یعنی خشم
خدای بران زن باد اگر او از راست گویانست در انچه دشنام گفته است مرا ببزنا و چون زن
و شوی لعان کردند فرقت واقع شود میان ایشان بتفریق قاضی و بعد تفریق طلاق بائن
واقع شود و بقول زفر رح بلعان هر دو فرقت واقع شود بی تفریق قاضی و بقول شافعی رح
بلعان شوهر فرقت واقع شود پیش از لعان زن مسئله اگر بنفی نسب فرزند دشنام گفته
و لعان کرد خد قاضی نسب فرزند از پدر نفی کند و فرزند را بمادر الحاق کند مسئله اگر شوهر بعد
از لعان گفت که در دروغ گفته بودم حد قذف کنند و جائز بود که این زن را نکاح کند

قذف زن بمنزله زنا ساقط گردد از مختار
قول صلاحیت گواهی
اخره بان یکونا من اهل
مکلفین مسلمین عفیفین محدودین
فی القذف کذا قال ابن ملک
قول لعنه تفریق
حرام است و سقوط حد از زن بان بهم زن

ظهار نیمه بنده مشترک آزاد کرد و باقی را ضمان داد و یا نصف بنده آزاد کرد بعده وطی کرد زنی را که ازو ظهار کرده است بعده نصف دیگر نیز از کفارت ظهار آزاد از ظهار جائز نبود **مسئله** اگر آزاد کردن بنده عاجز است دو ماه پیوسته روزه دارد که دران دو ماه رمضان و دو عید و سه روز تشریق نبود که اگر درین دو ماه زنی را که ازو ظهار کرده است وطی کرد در شب بقصد و یا در روز بنسیان و یا افطار کرد روزه بعد از مرض یا بسفر از سر گیرد و بقول ابی یوسف رح اگر وطی کرد شب بعمد آو یا به فراموشی از سر نگیرد و همچنین دو ماه تمام کند **مسئله** در ظهار بنده جائز نبود مگر روزه واگر مولے از کفارت او بنده آزاد میکند و یا طعام میدهد جائز نبود **مسئله** اگر مظاهر قدرت بر روزه ندارد شصت درویش را طعام دهد چنانچه در صدقه فطر و یا قیمت طعام دهد واگر دیگرے نمود که در ظهار دی طعام دهد او داد درست بود و بقول شافعی رح جائز نے که قیمت طعام دهد **مسئله** اباحت در طعام کفاره و فدیه روزه جائز بود و در زکوة و صدقه فطر و عشر جائز نی و بقول شافعی رح اباحه جائز نبود **مسئله** شرط اباحت انیست که در دو وقت اول روز و یا آخر روز طعام سیر یک وقت آخر روز دیگر دهد و یا یک وقت اول روز طعام دهد **مسئله** اگر یک درویش را دو ماه پیوسته طعام داد از کفاره جائز بود و بقول شافعی رح و زفر رح جائز نبود **مسئله** اگر یک روز طعام شصت درویش بیک درویش داد جائز نبود مگر از یک روز **مسئله** اگر در میان طعام دادن وطی کرد از سر نگیرد **مسئله** اگر از دو کفاره ظهار به شصت درویش طعام داد هر یکے را یک صاع گندم کفارت جائز بود از یک ظهار و بقول محمد رح از هر دو کفارت محسوب بود **مسئله** اگر از کفارت ظهار و افطار به شصت درویش یگانه صاع گندم داد و یا از دو ظهار دو بنده آزاد کرد و هر دو بنده را برائے هر کفاره معین نکرد و از هر دو کفارت جائز بود و همچنین اگر از دو کفاره ظهار چهار ماه روزه داشت و یا صد و بست درویش را طعام داد جائز بود و اگر از دو ظهار یک بنده آزاد کرد و یا دو ماه روزه داشت از هر کدام که تعیین کند جائز بود و بقول زفر رح جائز نبود **مسئله** اگر کفاره ظهار و قتل یک بنده آزاد کرد از هیچ یکے جائز نبود و بقول شافعی رح تواند که از یکے تعین کند **باب اللعان** لعان عبارت از گواهی

---

۱ قوله در شب بقصد و یا در روز بنسیان الخ

۲ قوله و اگر مولے الخ

۳ قوله و بقول شافعی رح الخ

۴ قوله و بقول شافعی رح الخ

۵ قوله باب اللعان الخ

وچیزے دیگر واجب نشود مسئلہ کفارہ بعود واجب شود ومراد از عود عزم است بر وطی تا اگر بعد از ظہار مدتی گذشت وشوہر را عزم وطی نبود وزن بمرد کفارہ از شوہر ساقط شود وبقول شافعی رح عود عبارت از امساک زن است بعد از ظہار تا اگر زمانی گذشت وطلاق نگفتہ بقول او کفارہ لازم آید اگرچہ زن بمیرد مسئلہ اگر زن را گفت راسک علی کظہر امی او وجہک او فرجک او رقبتک یعنی سر تو بر من ہمچو پشت مادر منست ویا روی تو ہمچو پشت مادر منست ویا فرج تو ہمچو پشت مادر منست ویا گردن تو ہمچو پشت مادر منست ظہار بود وہمچنین اگر گفت نصف وثلث تو ہمچو پشت مادر منست ظہار بود وہمچنین اگر گفت تو ہمچو پشت مادر منی ویا گفت تو ہمچو ران مادر منی ویا گفت تو ہمچو فرج مادر منی ظہار بود مسئلہ اگر منکوحہ را مانند کرد بخواہر رضاعی ویا بعمہ ویا بمادر رضاعی ظہار بود مسئلہ اگر گفت تو بر من مثل مادر منی ونیت کرامت ویا ظہار ویا طلاق داشت ہر چہ نیت داشت ہمان بود واگر ہیچ نیت نداشت ہیچ واقع نشود وبقول محمد رح ظہار بود مسئلہ اگر گفت تو بر من حرامی ہمچو پشت مادر من ونیت طلاق ویا ایلا داشت ظہار بود وبقول ابی یوسف رح اگر نیت ظہار وطلاق داشت ہر دو بود وبقول محمد رح در نیت طلاق ظہار بود مسئلہ اگر گفت تو بر من حرامی ہمچو مادر من ونیت ظہار ویا طلاق داشت نیت معتبر بود مسئلہ ظہار جائز نبود مگر از منکوحہ تا اگر کنیزک را ظہار کرد ظہار نبود بقول مالک رح ظہار بود مسئلہ اگر زنی را نکاح کرد بی اذن او وزن را ظہار کرد بعدہ زن اجازت نکاح کرد ظہار باطل بود مسئلہ اگر چہار زن را گفت شما من ہمچو پشت مادر منید از ہر چہار زن ظہار بود وبرائے ہر یک کفارہ دہد وبقول مالک رح یک کفارت بسند بود مسئلہ کفارت ظہار آزاد کردن بندہ است اگر قادر بود ورا نبود از کفارۂ ظہار آزاد کردن نابینا ویا دو دست بریدہ ویا دو پای بریدہ ویا دو نر انگشت بریدہ یا آزاد کردن دیوانہ ویا مدبر ویا ام ولد ویا مکاتبی کہ از مال کتابت چیزی ادا کردہ باشد واگر مکاتبی آزاد کرد کہ از مال کتابت ہیچ ادا نکردہ است جائز بود وبقول زفر رح وشافعی رح جائز نبود مسئلہ اگر نیمہ بندہ آزاد کرد بہ نیت کفارۂ ظہار ونیمہ دیگر نیز بہ نیت کفارۂ ظہار آزاد کرد ویا ذو رحم محرم خود خرید بہ نیت کفارۂ ظہار جائز بود وبقول شافعی رح آزاد کردن ذو رحم محرم از کفارۂ جائز نبود مسئلہ اگر از کفارۂ

---

۵۱ قولہ چیزے دیگر واجب نشود یعنی غیر از کفارت اول چیزے دیگر بسبب وسط کردن کہ فعل او حرام بود واجب نشود ۱۲ منہ

۵۲ قولہ ہمچو پشت مادر منست ویا روی تو ہمچو پشت مادر منست ویا فرج تو ہمچو پشت مادر منست ویا گردن تو ہمچو پشت مادر منست ظہار بود ہمچنین ابن ملک نشود لانہ یحتمل وجوہا فلا مرجح لبعضہا دون بعض ۱۲ منہ

۵۳ قولہ ظہار بود زیرا کہ این کلمہ باسم ظہار صریح است پس اعتبار دیگر کردہ نشود ۱۲ منہ ابن ملک

۵۴ مسئلہ اگر نصف بندہ را آزاد کرد وبعد ازو نصف دیگر کفارت ظہار نبود کہ آزاد کردن نصف باقی آزاد کردن تمام است پس کفارت نشود ونیز اگر کفارت آزاد کردن بندہ بود ہر آئینہ آزاد کردن تمام بندہ باید نہ نصف پس بیقین ادا نمی شود کفارت بآزاد کردن نصف بندہ ۱۲ منہ

۵۵ قولہ ہر آئینہ کفارت بآزاد کردن تمام بندہ باید ۱۲ منہ صاحبہ

۵۶ قولہ بیقین ادا نمی شود کفارت بآزاد کردن نصف بندہ ۱۲ منہ صاحبہ

وشوہر یکی گفت برزن ہیچ واجب نشود و یک طلاق رجعی افتد و بقول ابی یوسف و محمد رح یک طلاق بائن افتد و برزن سیصد و سی و سه درهم و سوم حصه یکدرم واجب آید **مسئله** اگر زن راگفت نفس خود را سه طلاق گوئی بهزار درم و یاگفت بر هزار درم و زن یک طلاق گفت هیچ نیفتد **مسئله** اگر زن راگفت تو طلاق بهزار درم و یا بر هزار درم و زن قبول کرد هزار درم لازم شود و یک طلاق بائن افتد **مسئله** اگر زن راگفت تو مطلقه و بر تو هزار درم است یا به بنده گفت تو آزاد و بر تو هزار درم است طلاق افتد و بنده آزاد شود و بر هر دو هیچ واجب نشود و بقول ابی یوسف و محمد رح اگر قبول کردند بر هر یکی هزار درم واجب آید و یک طلاق بر زن افتد بنده آزاد شود و اگر قبول نکردند طلاق نیفتد و بنده آزاد نشود **مسئله** شرط خیار در خلع از جانب زن جائز بود و بقول ابی یوسف و محمد رح جائز نے و از جانب شوہر شرط خیار در خلع باتفاق جائز بنود **مسئله** زن راگفت دیروز ترا بهزار درم طلاق گفته ام و تو قبول نکردی زن گفت قبول کردم قول شوہر تصدیق کنند **مسئله** شخصے زن راگفت این بنده بدست تو دیروز بیع کرده ام بهزار درم و تو قبول نکردے او گفت قبول کردم قول مشتری معتبر بود **مسئله** خلع و مبارات ساقط کند هر حقے از حقوق نکاح که یکے را بر دیگرے بود تا اگر زن با شوہر خلع و مبارات کرد و بمالی معلوم آن مال برزن برائے شوہر واجب آید و هیچ یکے بر دیگرے دعوے باقی نماند اگرچه مهر قبض کرده است و یا نکرده است و خلع و مبارات پیش از دخول است و یا بعد از دخول عند ابی حنیفه و بقول محمد رح ساقط نشود مگر انچه ذکر کنند و ابو یوسف رح در خلع با محمد است و در مبارات با ابی حنیفه رضی الله عنه **مسئله** اگر پدر صغیره بمال صغیره خلع بر صغیره جائز نبود و بدل خلع بر مال صغیره لازم نشود و مهر از ذمه شوہر ساقط نشود و طلاق افتد اگر پدر صغیره با شوہر او خلع کرد بهزار درم از جهت صغیره بدین هزار درم ضامن بود طلاق واقع شود و هزار درم بر پدر صغیره لازم آید **باب الظهار** ظهار عبارت ماننده کردن از منکوحه است بزنی که حرام است بردی بحرمت مؤبده **مسئله** اگر زن راگفت تو بر من حرامے چون پشت مادر من وطی و لمس و قبله حرام شود و بعد از ادا کفاره حرمت برافتد و بقول شافعی رح لمس و قبله حرام نشود و اگر پیش از کفاره وطی کرد توبه و استغفار کند

که در مدت ایلا نتواند رسید درین مسائل رجوع از ایلا و بقول شوهر بود که گوید باز گشتم بتو
و یا گوید باز گشتم بدین زن و بقول شافعی رح رجوع از ایلا جائز نبود مگر بوطی که در مدت
ایلا قادر شد بر وطی رجوع بوطی شود **مسئله** اگر زن را گفت تو بر من حرامی اگر نیت
تحریم دارد و یا هیچ نیت ندارد ایلا بود اگر نیت ظهار داشت ظهار بود اگر نیت دروغ داشت دروغ
بود و اگر نیت طلاق داشت یک طلاق افتد بائن و اگر نیت سه طلاق داشت سه طلاق افتد
و بقول محمد رح در نیت ظهار ظهار نبود **مسئله** در فتاوی مذکور است اگر زن را گفت تو بر من حرامی
و حرام نیز ذوی طلاق است و نیت طلاق ندارد طلاق افتد **باب الخلع**
خلع جدائی است از نکاح بخلع طلاق بائن واقع شود و اگر شوهر طلاق بر مال گفت و زن
قبول کرد یک طلاق بائن افتد و مال لازم آید و بقول شافعی رح خلع فسخ نکاح است نه
طلاق تا اگر بعد دو طلاق خلع کرد بی حلاله شوهر اول نتواند که نکاح کند عندنا و بقول شافعی رح
بی حلاله تواند که نکاح کند و در خلع و طلاق بال مال لازم شود **مسئله** اگر بغیر مانی از جهة زن
بود مکروه نبود ستدن مال و اگر نشوز از جهت شوهر بود مکروه بود که عوض طلاق و بدل خلع
از زن مال ستاند **مسئله** هر چه صلاحیت مهر دارد صلاحیت بدل خلع دارد **مسئله**
اگر خلع کرد و یا طلاق گفت بمقابله خمر و یا خوک و یا مردار هیچ واجب نیاید در خلع و طلاق
بائن افتد و در طلاق بمقابله خمر و خوک و مردار یک طلاق رجعی واقع شود **مسئله** اگر زن
با شوهر گفت خلع کن با من بدانچه در دست منست شوهر خلع کرد بدست زن هیچ نبود و هیچ
واجب نیاید و اگر گفت خلع کن با من بدانچه بدست من است از مال او یا بدانچه بدست منست از دراهم
و بدست وی هیچ نبود اگر زن مهر نشده است رد کند بر شوهر و در صورتیکه گفت خلع کن با من بدانچه
بدست منست از دراهم سه درم واجب آید **مسئله** اگر خلع کرد زن بر بنده که گرخته است
بدان شرط که آن زن از ضمان بنده بیزار بود و بیزار نشود و تسلیم بنده بزن لازم آید اگر
قدرت بود اگر عاجز بود از تسلیم بنده قیمت بنده لازم شود **مسئله** اگر زن شوهر را گفت
سه طلاق ده مرا بهزار درم و شوهر یک طلاق گفت یک طلاق بائن افتد و بر زن بسیصد و سی
و سه درم و سوم حصه یکدرم واجب شود و اگر زن گفت سه طلاق گوی مرا بر هزار درم

قوله الخلع هو بالضم طلاق اگر فتن بعوض بخشیدن مهر زوج را یا دون مال او یا غیر آن بالفاظ مخصوصه وهو بضم الخاء وفتحها لغة واما شرعا فهو ازالة ملك النكاح بلفظ الخلع او ما في معناه كالمبارأة وهو في اللغة النزع يقال خلع الرجل ثوبه وخلع الوالي نعله اذا نزعه ومنه قوله تعالى فاخلع نعليك اي انزعهما وسمي الخلع خلعا لان الله تعالى جعل الرجال قوامين على النساء كالولاة والحكام فسمي الخلع خلعا لان الزوج يتولى الطلاق بالعوض كالحاكم وقيل لان كل واحد منهما لباس صاحبه قال الله تعالى هن لباس لكم وانتم لباس لهن فسمي الخلع خلعا لان كل واحد منهما يخلع لباس صاحبه عند الجماع وقيل لان المرأة تخلع لباسها عند الجماع وقيل لان الله تعالى جعل الرجال قوامين على النساء كالولاة والحكام فسمي الخلع خلعا لان الزوج يتولى الطلاق بالعوض كالحاكم وقيل لان كل واحد منهما لباس صاحبه قال الله تعالى هن لباس لكم وانتم لباس لهن فسمي الخلع خلعا لان كل واحد منهما يخلع لباس صاحبه عند الجماع وقيل لان المرأة تخلع لباسها عند الجماع

مالک دو طلاق بود و اگر دو طلاق گفته بود مالک یک طلاق شود **مسئله** اگر مطلقه ثلثه میگوید
که بعد از گذشتن عدت شوہر اول شوہر دوم کرده ام و بعد از وطی مطلقه شده ام و عدت شوہر
دوم نیز گذشته است و مدت محتمل و عدت است اگر شوہر را ظن غالب است بصدق این زن جایز
بود که تصدیق کند **باب الایلاء** ایلاء سوگند است بر ترک وطی زن بمدت چهار ماه یا بیشتر
مسئله اگر زن را گفت که بخدای ترا قربان نکنم چهار ماه یا گفت بخدا که ترا قربان نکنم اگر در مدت
چهار ماه وطی کرد کفارت سوگند واجب شود و ایلاء ساقط شود و اگر چهار ماه گذشت و وطی نکرد
یک طلاق بائن افتد و یمین ساقط شود و بقول شافعی رح بتفریق قاضی مبانته شود **مسئله**
اگر سوگند بر ایلاء بوده است بطلاق ایلاء ساقط نشود اگر نکاح کرد حکم ایلاء باز آید اگر وطی کرد
در مدت چهار ماه کفارت واجب آید و اگر چهار ماه گذشت وطی نکرد طلاق دوم واقع شود و اگر
بار سوم نکاح کرد و چهار ماه خالی از وطی گذشت طلاق سوم واقع شود و اگر وطی کرد کفارت
سوگند دهد و چون بعد از شوہر دوم شوہر اول نکاح کرد و چهار ماه خالی از وطی گذشت طلاق
نیفتد و بقول زفر رح افتد فاما اگر وطی کرد کفارت سوگند دهد **مسئله** اگر یکی از چهار ماه سوگند
خورد ایلاء نبود **مسئله** اگر زن را گفت بخدائی که ترا وطی نکنم دو ماه و دو ماه بعد ازین دو ماه اول
ایلاء بود **مسئله** اگر گفت بخدائیکه ترا وطی نکنم دو ماه دیگر و زن رنگ کرد و بعد ازان بخدائیکه
ترا وطی نکنم دو ماه بعد ازان دو ماه اول ایلاء نبود **مسئله** اگر گفت بخدائی که ترا وطی نکنم یکسال
الا یک روز ایلاء نبود و بقول زفر رح ایلاء بود **مسئله** اگر مردی در بصره گفت بخدائیکه در مکه
نه نیائم و زن وی در مکه است ایلاء نبود **مسئله** اگر زن را گفت که اگر ترا وطی کنم بر من حج
اسلام بود و یا گفت بر من روزه بود و یا بر من صدقه بود و یا بنده از من آزاد شود و یا گفت
اگر ترا وطی کنم تو مطلقه باشی درین مسئله ایلاء بود **مسئله** اگر مطلقه رجعیه را گفت در عدت
بخدائی که ترا قربان نکنم ایلاء بود و اگر مطلقه بائنه را و اجنبیه را گوید بخدائی که ترا وطی نکنم ایلاء نبود
مسئله مدت ایلاء کنیزک دو ماه است **مسئله** اگر سوگند خورد و از وطی بسبب مرض خود و یا
از سبب مرض زن عاجز شد و یا از زن صغیره سوگند خورد و یا زن بسته اندام نهانی است
دور موضع وطی استخوانی ست که بدان سبب وطی ممکن نیست و یا در میان زن و شوہر مسافت

۱۱ اشهر الایلاء ۱۱ ازیک ربیع الاول تا ۳۱ شهر الایلاء ۱۱
فلا یکون موجبا لما فی وقوع الطلاق
ولکن فی قوله تعالی تربص اربعة اشهر
الکفارة ۱۲ ابن ملک ۵۳ غم
قوله ایلاء نبود لانه یحلف الا قران من غم
قوله و مدت ایلاء چهار ماه است لقوله تعالی للذین یؤلون من نسائهم تربص اربعة اشهر
دقیقه ۱۲ ابن ملک ۵۴
قوله در این مسئله ایلاء نبود پس اگر وطی کند
قربان نگردد حانث نشود و کفارت لازم
گردد ۱۲ از محمد

از تن بفراموشی نشست اگر عضو کامل است و یا زیادہ از عضو مراجعت منقطع نشود و اگر کم از عضو است منقطع شود **مسئلہ** اگر زن را طلاق گفت و زن حاملہ است و یا از دو ولد آوردہ است یکی متعاقب دیگرے و شوہر میگوید کہ دخول نکردہ ام نتواند کہ مراجعت کند و اگر شوہر بازن خلوت کرد و گفت کہ وطی نکردہ ام و بعدہ طلاق گفت نتواند کہ مراجعت کند و اگر بعد از خلوت و بعد از انکار از وطی رجوع کرد و زن فرزند آورد کم از دو سال بیک روز از آن رجوع درست بود **مسئلہ** اگر تعلیق طلاق بولادت زن کرد و زن فرزند آورد و بار دیگر حاملہ شد و فرزند آورد مراجعت ثابت شود و اگر اقرار بانقضاء عدت نکردہ است **مسئلہ** اگر زن را گفت ہر بار کہ فرزند آری تو مطلقہ باشی پس سہ فرزند آورد بسہ حمل فرزند دوم و سوم مراجعت بود **مسئلہ** جائز است کہ مطلقہ رجعیہ خود را بیاراید و مستحب است کہ شوہر بر مطلقہ رجعیہ بی اعلام بیاید **مسئلہ** شوہر مطلقہ رجعیہ را بسفر برد تا مراجعت نکند و بقول زفر رح جائز است کہ بی مراجعت بسفر برد **مسئلہ** بطلاق رجعی وطی حرام نشود و بقول شافعی رح حرام شود **مسئلہ** اگر یک طلاق و یا دو طلاق بائن گفت جائز بود کہ نکاح کند شوہر اول در عدت و بعد از عدت و اگر سہ طلاق گفت زنی آزاد را و یا کنیزک غیری را کہ در نکاح اوست دو طلاق گفت نتواند کہ شوہر اول نکاح کند مگر بعد از گذشتن عدت از شوہر دوم اگر نکاح صحیح وطی کردہ باشد **مسئلہ** اگر کودک مراہق مطلقہ ثلثہ را نکاح و وطی کرد و طلاق گفت و عدت گذشت جائز بود کہ شوہر اول نکاح کند و بقول مالک رح جائز نبود **مسئلہ** بوطی مولی حلال نبود **مسئلہ** اگر مطلقہ ثلثہ را شوہر دوم نکاح میکند بشرط آنکہ حلال نشود بشوہر اول این نکاح مکروہ بود و در نیصورت بعد از وطی بطلاق شوہر دوم بعد از گذشتن عدت وی جائز بود کہ شوہر اول نکاح کند و بقول ابی یوسف رح نکاح بشرط تحلیل فاسد شود و بشوہر اول حلال نشود و بقول محمد رح نکاح بشرط تحلیل جائز بود اما حلال نشود بر شوہر اول **مسئلہ** اگر زن حرہ را یک طلاق و یا دو طلاق گفت و بعد از گذشتن عدت شوہر دیگر کرد و بعد از عدت شوہر دوم بشوہر اول نکاح کرد شوہر اول مالک سہ طلاق شود و بقول محمد رح اگر شوہر اول یک طلاق گفتہ بود

۵۱ قولہ نتواند کہ بر جوع مراجعت کند لان التحلیل متی ظہر فی مدۃ متصورۃ انہ یکون منہ ذلک یسیل الوطی او کذلک اذا شہد شہود بانہ وطیہا فیطل رجعتہ ہدایہ ۱۲ ابن ملک

۵۲ قولہ نتواند الخ لان الرجعۃ بعثت فی الملک المرکوۃ او الوطی وقد انکر فصدق فی نفسہ ۱۲ ابن ملک

۵۳ قولہ کودک مراہق الخ

و در عدت بمرد زن میراث نبرد و بقول زفر رح میراث برد مسئله اگر در مرض طلاق گفت
بعده زن مرتده شد بعده اسلام آورد و شوهر همچنان مرض در عدت مرد زن میراث نبرد مسئله
اگر بعد از طلاق بائن گفتن شوهر در مرض این زن پسر شوهر را در زنا مطاوعت کرد میراث برد مسئله
اگر در صحت زن را قذف و در مرض لعان شد و در عدت مرد زن میراث برد و بقول محمد رح میراث
نبرد و اگر قذف در مرض بود باتفاق میراث برد مسئله اگر در صحت ایلا کرد و در مرض بسبب ایلا طلاق
افتاد میراث نبرد و اگر ایلا نیز در مرض بود میراث برد اگر در عدت وی بمیرد **باب الرجعة**
رجعت عبارت از استدامت ملک نکاح است در عدت مسئله اگر زن را یک طلاق رجعی و یا
دو طلاق رجعی گفت و در عدت مراجعت کرد جائز بود اگرچه بی رضای زن بود و بعد از گذشتن
عدت رجعت جائز نبود و اگر سه طلاق گفت مراجعت نتواند کرد و مراجعت آن بود که زن را
گوید بتو باز گشتم یا گوید بزن خود باز گشتم و یا مراجعت بوطی و یا بقبله و یا بلمس و یا بنظر داخل
فرج زن کند بشهوت و بقول شافعی رح اگر قادر بود بر فعل مراجعت بقول جائز نبود مسئله
مستحب است که در حالت مراجعت دو گواه گیرد و بقول مالک و شافعی رح بی اشتهاد مراجعت
جائز نبود مسئله اگر بعد از گذشتن عدت گفت که مراجعت کرده ام و زن تصدیق کرد مراجعت
ثابت شود و اگر زن تکذیب کرد مراجعت جائز نبود مسئله اگر شوهر گفت زن را بتو مراجعت
کرده ام بفور زن جواب گفت که عدت من گذشته است مراجعت درست نبود عند ابی حنیفه رح
و بقول ابی یوسف و محمد رح درست بود مسئله اگر شوهر کنیزک میگوید بعد از گذشتن عدت
مراجعت کرده ام و مالک کنیزک تصدیق کرد و کنیزک تکذیب میکند قول کنیزک معتبر بود
عند ابی حنیفه رح و بقول ابی یوسف و محمد رح قول مولی معتبر بود مسئله اگر کنیزک میگوید که
عدت من گذشته است و شوهر و مولی میگویند نگذشته است نیز قول کنیزک معتبر است مسئله
اگر زن از سوم حیض در ده روز پاک شود ولایت مراجعت منقطع شود اگرچه غسل نکرده است
و اگر خون حیض سوم کم از ده روز منقطع شد بعد از غسل و یا بعد از گذشتن بوقت صلوة
مراجعت منقطع شود و اگر تیمم کرد و نماز گذارد مراجعت منقطع شود و بقول محمد رح بمجرد تیمم
مراجعت منقطع نشود بی آنکه نماز گذارد مسئله اگر غسل کرد از حیض سوم یکم از ده روز بمقدار

۴ قوله در میراث برد الخ
زیرا که در وقت بسبب طلاق زن
باین واقع شده است بسبب
مطاوعت و اما اگر ابتدا مطاوعت
باشد و ارث نگیرد و همچنین اگر
طلاق رجعی داده باشد بسبب
مطاوعت پسر شوهر را مسئله
۵ قوله رجعت عبارت الخ
رجعت لغة رد و حسا و شرعا
رد زوجه الخ
۶ قوله قول کنیزک معتبر است
عند الامام لانها امینة دعاته
الضمان فالقول للمولی کالودیعة
الامینة فالقول للمولی کما ان
ملکه فی البضع فکذلک کما
الطلاق

کرد در عدت باشد بسبب طلاق
طلاق باشد یکی بسبب طلاق
مقابل آن باشد بسبب طلاق
دیگر زوجه خواهد باشد

میراث برد **مسئله** اگر زن را در مرض موت بطلب وی سه طلاق گفت بعد اقرار
بدین کرد برای زن و یا وصیت کرد برای زن[۵۱] انچه کمتر از میراث و از دین در صورت
اقرار بهان واجب شود و در صورت وصیت کمتر از میراث و وصیت واجب شود و بقول ابی فرح
تمام وصیت و دین واجب شود **مسئله** اگر شوهر در مرض گفت ترا در صحت سه طلاق گفته ام
و زن تصدیق کرد و عدت گذشت بعده اقرار و یا وصیت کرد برای زن انچه کمتر است از میراث
و دین بهان واجب شود و در صورت اقرار و در مسئله وصیت نیز هر چه کمتر است از میراث
و وصیت بهان دهند و بقول ابی یوسف رح و محمد رح اقرار و وصیت درست بود **مسئله**
اگر کسی در صف قتال با دشمنان مقابله میکند و یا در قصاص جرمی پیش فرستاده اند
برای کشتن درین حال زن را سه طلاق بائن گفت زن میراث برد اگر شوهر در عدت وی
هم بدان[۵۲] سبب بمیرد و یا کشته شود و اگر در حصار محبوس است یا در صف قتال ایستاده است
و زن را سه طلاق بائن گفت میراث نبرد **مسئله** اگر در حال صحت طلاق معلق کرد بامدن
وقتی معین و بامدن آنوقت شوهر بیمار شد و در عدت بمرد زن میراث[۵۳] نبرد همچنین اگر
تعلیق طلاق در صحت بفعل اجنبی کرد و در حالت وجود شرط شوهر بیمار بود زن میراث
نبرد و بقول زفر رح میراث برد **مسئله** اگر در صحت گفت اگر در سرای در آئی مطلقه باشی
و زن در سرای در آمد و شوهر بیمار شد و در عدت بمرد زن میراث نبرد **مسئله** اگر در حال
تعلیق طلاق بامدن وقت معین و یا بگذاردن نماز اجنبی و یا بر آمدن اجنبی در سرای
شوهر بیمار بود و در حال وجود شرط نیز بیمار بود زن میراث برد شوهر در عدت او بمرد
مسئله اگر در صحت تعلیق طلاق[۵۴] بفعل زن کرد و زن را ازان فعل چاره نیست و
در حالت وجود شرط شوهر بیمار بود و در عدت مرد و زن میراث برد و بقول محمد و زفر رح
میراث نبرد و اگر در مرض تعلیق طلاق بفعل زن کرد و زن ازین فعل چاره دارد و شرط
نیز در مرض موجود شد میراث نبرد **مسئله** اگر تعلیق طلاق بفعل خود کرد در جمیع احوال
میراث برد اگر چه تعلیق در صحت بود و شرط در مرض و یا هر دو در مرض و یا تعلیق بفعلی کند
و ازو چاره دارد و یا ندارد **مسئله** اگر مریض سه طلاق گفت بعده صحیح شد بعده باز بیمار شد

۵۱ قوله ابی الخ وهو ضعیف کما ذکره
میراث زن صدر رح وهو اوفق بالاصول
وصدر رح وصیت کرد بود و صدر رح
یا اگر باشد میراث زن دون وصیت
اقرار کرد و صدر رح
کرد و صدر رح یا وصیت
درم کر اقل
۵۲ قوله رح بدان سبب بمرد
صحیح فی غایة التامل
۵۳ قوله میراث الخ وهو ضعیف کما ذکره
۵۴ قوله طلاق الخ وهو ضعیف کما ذکره

تا اگر زن را گفت اگر سخن گوئی با ابی عمر و ابی یوسف مطلقه باشی بسه طلاق پیش از انکه با ایشان سخن گوید یک طلاق گفت و عدت گذشت بعد با ابی عمر و سخن گفت بعده شوہر دیگر کرد و بعد از گذشتن عدت شوہر دوم بشوہر اول باز گشت و بعد از نکاح شوہر اول با ابی یوسف سخن گفت سه طلاق افتد با آن یک طلاق اول و بقول زفر رح واقع نشود **مسئله** تخییر سه طلاق مبطل تعلیق است تا اگر زن را گفت اگر در سرای در آئی مطلقه باشی بسه طلاق پیش از انکه در سرای در آید سه طلاق گفت و بعد گذشتن عدت و تزویج و دخول و عدت شوہر دوم شوہر اول نکاح کرد و در سرای در آمد هیچ واقع نشود و بقول زفر رح سه طلاق واقع شود که بقول او تخییر مبطل تعلیق نیست **مسئله** اگر زن را گفت اگر ترا جماع کنم تو مطلقه باشی بسه طلاق و یا کنیزک را گفت اگر ترا جماع کنم تو آزاد باشی و جماع کرد بعد از دخول زمانی درنگ کرد سه طلاق افتد و کنیزک و عقر آزاد شود باتفاق و بسبب درنگ مهر و عقر واجب نشود و در هر دو مسئله بقول ابی یوسف رح مهر واجب آید و اگر کم از سه طلاق بجماع متعلق کرده است و در جماع بعد از ادخال درنگ کرد مراجعت نشود و بقول ابی یوسف رح در طلاق رجعی مراجعت شود و اگر بار دیگر ادخال کرد باتفاق در طلاق رجعی مراجعت شود **مسئله** اگر مرد زنی را شوہر گفت که بر تو زنی نکاح کنم آن زن مطلقه باشد و زن قدیم را طلاق بائن گفت و در عدت وی زنی دیگر نکاح کرد طلاق نیفتد **مسئله** اگر گفت تو مطلقه اگر خدای خواهد طلاق نیفتد **مسئله** اگر گفت تو مطلقه انشاء الله و پیش گفتن انشاء الله زن مرد طلاق نیفتد **مسئله** اگر گفت تو طلاقی سه مگر یک دو طلاق افتد اگر گفت تو طلاقی سه مگر دو یک طلاق افتد **مسئله** اگر گفت تو سه طلاقی مگر سه طلاق هر سه طلاق افتد

باب طلاق المریض

مسئله اگر شوہر در مرض موت طلاق رجعی و یا بائن گفت و در عدت وی شوہر بمرد زن میراث ببرد و بقول شافعی رح میراث نبرد و اگر بعد از عدت وی شوہر بمرد میراث نبرد **مسئله** اگر شوہر بطلب زن سه طلاق گفت و یا زن با شوہر خلع کرد و یا زن به تفویض شوہر نفس خود را طلاق گفت و شوہر در عدت زن بمرد میراث ببرد و اگر زن از شوہر در مرض طلاق رجعی طلب کرد و شوہر سه طلاق گفت

اگر ترا نکاح کنم تو مطلقه باشی پس بعد از وجود شرط طلاق واقع شود و بقول شافعی رح تعلیق مضاف بملک جائز نی و در مسئله دوم نزد او طلاق نیفتد **مسئله** اگر زنی بیگانه را گفت اگر زیارت کردی تو مطلقه باشی بعده این زن را نکاح کرد بعده زن زیارت کرد طلاق نیفتد زیرا که نه تعلیق در ملک بود و نه مضاف بملک و الفاظ شرطان و اذا و اذا ما و کل وکلما و متی و متیما پس درین الفاظ چون شرط بیکبار موجود شد سوگند بآخر رسید و باقی نماند مگر در لفظ کلما که لفظ کلما عموم افعال اقتضا کند چنانکه لفظ کل عموم اسما اقتضا کند پس اگر گفت کلما تزوجت امراة فهی طالق یعنی هر بار زنی که نکاح کنم او مطلقه باشد هر بار که نکاح کند طلاق افتد چون زنی سه بار نکاح کرد و سه طلاق افتاد و این زن را بعد از شوهر دیگر شوهر اول نکاح کرد طلاق افتد **مسئله** نزوال ملک سوگند باطل نشود اگر شرط در ملک نکاح موجود شد طلاق افتد و سوگند باقی نماند و اگر سوگند در غیر ملک نکاح موجود شد یعنی بعد از تعلیق یک طلاق بائن گفت و عدت گذشت بعده شرط موجود شد طلاق نیفتد و سوگند باقی نماند تا اگر بعد از وجود شرط نکاح کرد آن زن را بار دیگر شرط موجود شد طلاق نیفتد **مسئله** اگر میان زن و شوهر اختلاف شد در وجود شرط قول شوهر معتبر بود مگر که زن بینه اقامت کند بوجود شرط **مسئله** اگر تعلیق طلاق بشرطی کرد که وجود آن شرط معلوم نشود مگر از زن درین مسئله قول زن معتبر بود در وجود شرط اگر در حق خود گوید چنانچه شوهر زن را گفت اگر تو حیض بینی تو مطلقه باشی و انباغ تو و یا گفت اگر مرا دوست میداری تو مطلقه باشی و انباغ تو زن گفت که حیض دیدم و ترا دوست میدارم این زن مطلقه شود و انباغ او مطلقه نشود **مسئله** اگر زنی را گفت اگر تو حائض شوی مطلقه باشی بدین خون طلاق نیفتد تا سه روز متتم نشود چون سه روز متتم شد طلاق افتد از گاه دیدن خون **مسئله** اگر گفت ان حضت حیضة فانت طالق چون از حیض پاک شود طلاق افتد **مسئله** زن را گفت اگر پسر آری مطلقه باشی بیک طلاق و اگر دختر آری بدو طلاق پس آن زن پسر و دختر آورد معلوم نه که اول پسر آورد یا دختر قاضی بیک طلاق حکم کند و در ثره دو طلاق افتد و عدت هم بدین ولادت بگذرد **مسئله** اگر طلاق بدو شرط معلق کرد و وجود ملک نکاح برای وجود شرط

ق ۱ نوشته شود اول نکاح کرد طلاق افتاد الخ افتادن باعتبار ملک باشد و در نکاح غیر محصور و یا بقطع نسبت و اگر فرق نوزدهم دخلت الدار فانت طالق الطلقات المملوکة فی هذا النکاح شرط لم یتحقق الجزاء و لا یقال ایمن بود و یا نبوت بقوات اعدها ۱۲ ابن ملک

ق ۲ قوله تا اگر بعد از وجود شرط پس اگر ان بعد انقضاء عدت

ق ۳ قوله تا سه روز متتم شد طلاق افتد از گاه دیدن خون

ق ۴ قوله یکبار و یکبار و یکبار یقع واحدة رجعیة اخر بعد الرجعة و قبل انقضاء العدة و یقع ثنتان اخر بعد انقضاء العدة و قبل النکاح الثانی و یقع ثلاث اخر بعد النکاح الثانی و قبل الدخول ابن ملک

سه طلاق گوئی اگر خواهی وزن یک طلاق گفت هیچ نیفتد وهمچنین اگر مرد گفت ونفس خود را یک طلاق گوئی اگر خواهی وزن سه طلاق گفت هیچ نیفتد وبقول ابی یوسف ومحمد رح یکی افتد **مسئله** اگر زن را طلاق بائن فرمود واو رجعی گفت بائن افتد واگر رجعی فرمود او بائن گفت رجعی افتد **مسئله** اگر زن را گفت تو مطلقه اگر خواهی زن گفت خواستم اگر تو خواهی مرد گفت خواستم ونیت طلاق داشت امر طلاق باطل شود واگر همچنین زن را گفت تو طلاق اگر خواهی زن گفت خواستم اگر این کار چنین بود وآن کار نیست که هنوز نیامده است ومعدوم است امر طلاق باطل شود واگر کاری بود که گذشته بود یک طلاق افتد **مسئله** اگر گفت انت طالق متی شئت او متیما شئت یعنی تو طلاقی هرگاه که خواهی یا گفت انت طالق او اذا شئت ویا گفت انت طالق او اذا شئت وزن امر طلاق رد کرد در دنشود ومقید بمجلس بود وبرین مسائل نتواند مگر که یک طلاق گوید **مسئله** اگر زن را گفت تو مطلقه هر بار که خواهی زن تواند که سه طلاق پراگنده گوید ونتواند که بیک لفظ گوید **مسئله** اگر زن درین مسئله سه طلاق متفرق گفت وبعد از شوهر دیگر بشوهر اول بازگشت وبحکم آن تفویض نفس خود را طلاق گفت نیفتد **مسئله** اگر گفت تو مطلقه هر جا که خواهی بمشیت زن معلق شود ومقید بمجلس بود تا اگر از مجلس برخاست خیار باطل شود **مسئله** اگر زن را گفت تو مطلقه هر گونه که خواهی یک طلاق رجعی بی مشیت زن افتد واگر زن یک طلاق بائن ویا سه طلاق دران مجلس خواست وشوهر نیت داشت در هر دو صورت طلاق افتد چنانکه خواهد وبقول ابی یوسف ومحمد رح هیچ واقع نشود تا زن در مجلس نخواهد **مسئله** اگر زن را گفت تو مطلقه هر چند که خواهی ویا گفت تو مطلقه انچه خواهی زن هر چند که خواهد طلاق گوید واگر زن این امر را رد کرد رد نشود **مسئله** اگر زن را گفت طلاق گوئی نفس خود را از سه طلاق انچه خواهی تواند که یک یا دو طلاق گوید ونتواند که سه طلاق گوید وبقول ابی یوسف ومحمد رح تواند **باب التعلیق** تعلیق طلاق وغیر آن جائز بود مگر در ملک چنانچه زن خود را گوید اگر زیارت کنی تو مطلقه باشی ونیز تعلیق طلاق وغیر طلاق جائز نبود مگر اضافت بملک چنانچه گوید زنی بیگانه را

گفت امر تو بدست تست و نیت سه طلاق دارد و زن گفت اختیار کردم نفس خود را بیکی
هر سه واقع شود و اگر زن گفت طلاق گفتم نفس خود را بیکی و یا گفت اختیار کردم
نفس خود را بیک طلاق واقع شود و باین **مسئله** اگر گفت امر تو بدست تست امروز
و فردا شب در نیاید و اگر زن امر امروز نه رد کرد رد شود و پس فردا تواند که زن خود را
طلاق گوید و بقول زفر رح امر پس فردا نیز رد شود و اگر گفت امر تو بدست تست امروز
و فردا شب نیز در آید اگر امر امروز رد کرد امر فردا نیز رد شود و فردا نتواند که طلاق گوید **مسئله**
اگر زن بعد از تفویض طلاق یک روز همدران مجلس توقف کرد و بفعل مشغول نشد از
مجلس برنخاست و یا وقت تفویض استاده بود نشست و یا نشسته بود تکیه کرد
و یا تکیه کرده بود نشست و یا پدر را برای مشورت بخواند و یا شوهر را برای اشهاد خواند و یا
سواری میرفت دابه را استانید خیار وی باقی بود اگر دابه را استاده نکرد خیار باطل شود
و گشتی درین مسئله حکم خانه دارد **مسئله** اگر زن را گفت طلاق گوے نفس خود را
و نیت طلاق نداشت و یا نیت یک طلاق داشت و زن نفس خود را طلاق گفت
یک طلاق رجعی افتد و اگر زن سه طلاق گفت و شوهر نیت سه طلاق داشت هر سه واقع شود
مسئله اگر شوهر زن را گفت نفس خود را یک طلاق گوئی و زن طلاق بائن گفت رجعی افتد
و اگر درینصورت زن گفت اختیار کردم نفس خود را طلاق نیفتد **مسئله** اگر شوهر گفت نفس
خود را طلاق گوی نتواند که ازین رجوع کند و این تفویض مقید بود بمجلس تا اگر شوهر زن را گفت
نفس خود را طلاق گوی زن از مجلس برخاست خیار او باطل شود مگر که گوید نفس خود را طلاق گو
هر وقت که خواهی درینصورت زن تواند که در مجلس و بعد از مجلس خود را طلاق گوید **مسئله** اگر مرد
مردی را گفت که زن مرا طلاق گوی تواند که در مجلس و بعد از مجلس طلاق گوید مگر که گوید طلاق
گوی زن مرا اگر خواهی درینصورت مقید بمجلس بود بقول زفر رح در هر دو مسئله در آن مجلس
و بعد از مجلس تواند که طلاق گوید **مسئله** اگر زن را گفت نفس خود را سه طلاق گوے و زن
یک طلاق گفت یکی افتد و اگر گفت یک طلاق گوی و زن سه طلاق گفت هیچ واقع
نشود و بقول ابی یوسف و محمد رح یکے واقع شود **مسئله** اگر زن را گفت نفس خود را

مسئله اگر مرد سه
مرزوجم خود را گفت امروز و فردا
امر تو بدست تست شبی که
درمیان امروز و فردا ست در
خیار داخل نشود پس اگر در شب
نفس خود را اختیار کرد طلاق واقع
شود و اگر نه هم امروز رد کرد
خیار بعد فردا باقی نماند زیرا که
چون شب در خیار داخل باشد
مجموع یک خیار گشت پس

اگر زن بعض تطلیق بعد از مجلس باطل
شود خلاف این صورت اول که آمد
که خیار باطل نگردد زیرا که
واقع نشود الا بقبول و این
ایضا الا بقبول الا انها

به نیت طلاق یک طلاق واقع شود و بقول ابی یوسف و محمد رح واقع نشود اگرچه نیت
داشت **مسئله** اگر طلاق صریح گفت و در عدت نیز طلاق صریح دیگر گفت هر دو واقع
شوند و اگر طلاق بائن گفت و در عدت طلاق صریح گفت هر دو واقع نشوند و اگر
یک طلاق صریح گفت و در عدت طلاق بائن گفت هر دو واقع شوند و اگر طلاق بائن
گفت و در عدت نیز طلاق بائن گفت دوم واقع نشود مگر که معلق بشرط باشد تا اگر زن را
گفت تو اگر درین سرای درائی مبانیه باشی بعده این زن را طلاق بائن گفت و زن
در عدت در سرای درآمد هر دو طلاق واقع شود و بقول زفر رح واقع نشود و بقول شافعی
طلاق صریح یا بائن ملحق نشود تا اگر بعد از خلع در عدت طلاق صریح گفت بقول او واقع نشود
و اگر بعد از خلع در عدت طلاق بائن گفت باجماع واقع نشود **باب تفویض الطلاق**
اگر زن را گفت نفس خود را اختیار کن و نیت طلاق دارد و زن همدران مجلس اختیار نفس
خود کرد یک طلاق بائن واقع شود و نیت سه طلاق درین مسئله جائز نبود و اگر زن
بعد از تفویض از مجلس برخاست و یا بکاری مشغول شد اختیار زن باطل شود **مسئله**
ذکر نفس در کلام مرد و یا در کلام زن یا لفظ اختیار شرط است تا اگر مردی گفت
زن را اختیار کن و زن گفت اختیار کردم این کلام باطل بود و طلاق واقع نشود و اما
اگر شوهر گفت نفس خود را اختیار کن و زن گفت اختیار کردم و یا شوهر گفت اختیار کردن و زن
گفت نفس خود را اختیار کردم در هر دو صورت طلاق واقع شود اگر شوهر نیت طلاق داشت
و اگر شوهر گفت اختیاری اختیارة و زن گفت اخترت طلاق واقع شود و اگر شوهر
گفت اختیار کن و زن گفت میکنم نفس خود را طلاق واقع شود و اگر شوهر گفت سه بار
اختیاری و زن گفت اخترت الاولی او الوسطی او الاخیرة و یا گفت اخترت اختیارة
سه طلاق واقع شود بی نیت شوهر و بقول ابی یوسف و محمد رح در مسئله اولی یکی واقع شود
و اگر شوهر سه بار اختیاری گفت و زن گفت طلقت نفسی یا گفت اخترت نفسی بطلیقة
یک طلاق بائن واقع شود **مسئله** اگر شوهر گفت امرتو بدست تست در یک طلاق یا گفت
اختیار کن یک طلاق و زن اختیار نفس کرد یک طلاق رجعی واقع شود **مسئله** اگر شوهر

قوله رضت الاولی از رضت طلاق خ تطلیقة
اخترت الاولی تقع واحدة بالاتفاق ۱۲ این یک
قوله بقول ابی یوسف و محمد رح واقع
قوله بقول اختیاره یطلق ای واقعة
المقدسی یقع واحدة رجعیة ۱۲ منه
قوله طلاق بائن لانه لم یملک الا
قوله طلاق صریح یا بائن گفت فرق
کرباو دخل کرده است انت طالق
در عدت یا گفت انت طالق بائن
واقع نشود و طلاق دوم را لاقی نشود
بائن پس اگر گفت موطوءة فورا
انت طالق بائن یا در عدت اول
گفت انت بائن واقع نشود طلاق
دوم ما دام که طلاق معلق بائن باشد
بائن چنانکه گفت مرزن خود را که تو
طلاق بائن گفت پس زن در عدت بی نیت طلاق بائن واقع شود ۱۲

پیش از یکی و یا گفت تو طلاقی یک طلاق بعد آن یک طلاق واقع شود **مسئلہ** اگر گفت تو طلاقے یک طلاق بعد از یک طلاق یا گفت تو طلاقی یک طلاق پیش آن یک طلاق یا گفت تو طلاقے یکی با یکے یا گفت تو طلاقی یکے بآن یکے درین مسائل دو طلاق واقع شود و بقول ابی یوسف رح در مسئلہ اخیرہ یک طلاق واقع شود **مسئلہ** اگر گفت اگر درین سرائے در آئے تو مطلقہ باشے یکے دیگر در سرائے در آید یک طلاق واقع شود و بقول ابی یوسف و محمد رح دو طلاق واقع شود و اگر شرط را موخر داشت و گفت تو طلاقی یکی و یکی اگر در سرائے در آئی و در سرائے در آمد بالاتفاق دو طلاق واقع شود **باب الکنایات** در کنایات طلاق بنیت طلاق و یا بدلالت حال واقع شود و بے نیت واقع نشود مگر در حالت گویند زن طلاق طلبد بے نیت واقع شود و اگر در لفظ کنایات احتمال رد و دشنام بود اگر محتمل رد و دشنام بود بی نیت واقع نشود **مسئلہ** اگر زن را گفت اعتدی یعنی شمار کن یا گفت استبری رحمک یعنی زہدان خود پاک کن یا گفت انت واحدۃ درین سہ لفظ کنایت یک طلاق رجعی واقع شود و بقول زفر رح در مسئلہ اخیرہ یک طلاق بائن واقع شود و بقول شافعی رح در مسئلہ اخیرہ طلاق واقع نشود **مسئلہ** در کنایات دیگر اگر نیت یک طلاق یا دو طلاق دارد یکی بائن واقع شود و بنیت سہ ہر سہ واقع شود و بقول زفر رح بنیت دو طلاق دو واقع شود و بقول شافعی رح در کنایات یک طلاق رجعی واقع شود و الفاظ کنایات اینست انت بائن یعنی تو جدائی انت بتۃ و انت تبتۃ یعنے تو بریدۂ انت حرام یعنے تو حرامے انت خلیۃ یعنے تو خالی انت برئیۃ یعنے تو بیزارے حبلک علی غاربک یعنے رسن تو بر گردن تست الحقی یا بلک یعنے برس باہل خود و ہینک لا ہلک یعنے بخشیدم ترا بخاندان تو سرحتک یعنے گذاشتم ترا فارقتک جدا کردم ترا امرک بیدک فرمان تو بدست تست اختیارے برگزین انت حرۃ تو آزادے تقنعی مقعدک بپوش روی خود را تخمرے دامنے بسر کن استتری خود را بپوش اغربے غریب شو اخرجے بروں آی اذہبی از ہمی برخیز ابتغی الازواج شوہر ان بجوے **مسئلہ** اگر سہ بار اعتدے گفت و با دل بار نیت طلاق کرد و بار دوم و سوم نیت حیض کرد استوارہ دارند اگر گفت دوم و سوم ہیچ نیت نداشتم سہ طلاق واقع شود **مسئلہ** اگر گفت تو زن منی و یا گفت من شوہر تو نیستے

کنایت طلاق دو نوع است یکے آنکہ موضوع برائے طلاق نیست احتمال دارد طلاق را و غیر طلاق را پس بآں طلاق واقع نشود مگر آنکہ بہ نیت طلاق گفتہ باشد یا حال بر آن دلالت کند چنانکہ در مذاکرۂ طلاق یا در دلالت غضب بگوید از خانۂ من بیرون شو و بخانۂ پدر برو و امثال ذالک و دوم آنکہ موضوع است برائے طلاق بعد از زوال ملک یا در عدت رجعی و بائن و بعد از زوال ملک و در عدت رجعی و بائن و بعد از زوال ملک و در عدت رجعی و بائن و بعد از زوال ملک و

در نیصورت مالک عقد باطل شود **مسئله** اگر شوہر زن را خرید و طلاق گفت واقع نشود اگرچہ بعد از دخول بود و بقول محمد رح واقع شود **مسئله** اگر گفت ترا دو طلاق بازاد کردن مولی ترا پس سوے آزاد کرد طلاق واقع شود و شوہر را حق مراجعت باشد **مسئله** اگر مولی عبد کنیزک مطلق گردانید بآمدن فردا و گفت چون فردا بیاید تو آزادی و شوہر گفت چون فردا بیاید تو مطلقہ بود طلاق کنیزک بآمدن فردا آزاد شود و دو طلاق واقع شود و شوہر مراجعت نتواند کرد و بقول محمد رح تواند و باتفاق عدت او بسہ حیض بود **مسئله** اگر گفت تو مطلقہ ہمچنین و اشارت بسہ انگشت کرد سہ طلاق واقع شود و اگر انگشت از اطراف باطن بود حکم منشور بود و اگر از جانب ظاہر بود حکم مضموم بود **مسئله** اگر گفت انت طالق بائن او بنتہ طلاق بائن واقع شود بے نیت و بنیت سہ ہر سہ واقع شود و بقول شافعی رح اگر مدخولہ است یک طلاق رجعی واقع شود **مسئله** اگر گفت تو مطلقہ بطلاق بدعۃ یک طلاق بائن واقع شود بے نیت و بنیت سہ ہر سہ واقع شود و بقول ابی یوسف رح بائن نشود مگر بنیت و بقول محمد رح رجعی واقع شود **مسئله** اگر گفت تو طلاقے ہمچو کوہ یک طلاق بائن واقع شود و بقول ابی یوسف رح رجعی واقع شود **مسئله** اگر گفت تو طلاقے زشت ترین طلاق یا گفت تو طلاقی طلاق شیطان یک طلاق بائن واقع شود بے نیت و در نیت سہ ہر سہ واقع شود و بقول محمد رح یک طلاق رجعی واقع شود **مسئله** اگر گفت تو طلاقے سخت ترین یک طلاق بائن بے نیت واقع شود بہ نیت سہ ہر سہ واقع شود **مسئله** اگر گفت تو طلاقی ہمچو ہزار یک طلاق بائن بے نیت واقع شود بہ نیت سہ ہر سہ واقع شود و بقول محمد رح بے نیت سہ طلاق واقع شود **مسئله** اگر گفت تو طلاقی بدی خانہ و یا گفت تو طلاقی طلاق سخت یا گفت تو طلاقی طلاق دراز یا گفت تو طلاقی طلاق بہین درین مسائل یک طلاق بائن بی نیت واقع شود و بنیت سہ ہر سہ واقع شود **فصل فی الطلاق قبل الدخول** **مسئله** اگر غیر مدخولہ را سہ طلاق بیک لفظ گفت ہر سہ واقع شود و اگر سہ طلاق بسہ لفظ گفت یک طلاق بائن واقع شود **مسئله** اگر بعد از گفتن انت طالق یا پیش از گفتن واحدۃ یا پیش از گفتن ثنتین زن را دو طلاق واقع نشود **مسئله** اگر پیش از دخول گفت انت طالق واحدۃ و واحدۃ یک طلاق واقع شود و بقول مالک رح دو طلاق واقع شود **مسئله** اگر پیش از دخول گفت تو طلاقے یک طلاق

فرد اطلاق واقع شود و اگر در مسئلہ دوم نیت کرد طلاق بوقت عصر جائز بود و بقول ابی یوسف و محمد رحمۃ اللہ علیہ جائز نبود **مسئلہ** اگر گفت تو طلاقے امروز فردا یا گفت تو طلاقی فردا امروز در مسئلہ اول ہمان روز در حال واقع شود و در مسئلہ دوم فردا واقع شود **مسئلہ** اگر گفت تو طلاقے پیش از انکہ ترا نکاح کنم و یا گفت طلاقے دیروز و امروز نکاح کردہ است در ہر دو مسئلہ طلاق واقع نشود و اگر در مسئلہ دوم پیش از دیروز نکاح کردہ بود در حال واقع شود **مسئلہ** اگر گفت تو طلاقے وقتیکہ ترا طلاق نکنم و بعد از گفتن مقدارے خاموش شد کہ اگر طلاقے گفتے ممکن طلاق شدے یک طلاق واقع شود **مسئلہ** اگر گفت تو طلاقے اگر ترا طلاق نکنم واقع نشود تا یکے از زن شوہر نمیرد **مسئلہ** اگر گفت انت طالق اولم اطلاقک و یا گفت انت طالق اذا ما لم اطلقک در ہر دو مسئلہ در آخر جزو از اجزاء حیات یکی از ایشان طلاق واقع شود و بہ قول ابی یوسف و محمد رح بعد از گفتن این الفاظ اگر خاموش شد مقدار یکہ اگر طلاق گفتے ممکن شدے یک طلاق واقع شود **مسئلہ** اگر گفت تو طلاقی وقتے کہ ترا طلاق نکنم و متصل گفت تو طلاقے بگفتن تو طلاقے دوم بار یک طلاق واقع شود بقول زفر رح اگر زن مدخولہ بود دو طلاق واقع شود **مسئلہ** اگر گفت انت طالق یوم اتزوجک و در شب نکاح کرد طلاق واقع شود **مسئلہ** اگر گفت امرک بیدک یوم یقدم زید و در شب زید قدوم کرد امر طلاق بدست زن بنود و نتواند کہ خود را طلاق گوید **مسئلہ** اگر گفت من از تو طلاقم و نیت طلاق دارد طلاق واقع نشود و بقول شافعی رح اگر نیت طلاق دارد طلاق واقع شود **مسئلہ** اگر گفت من از تو جدا ام و یا گفت من بر تو حرامم اگر نیت کرد یک طلاق واقع شود **مسئلہ** اگر گفت انت طالق واحدۃ اولا یعنے تو طلاقے یکے مایہ طلاق واقع نشود و بقول محمد رح طلاق واقع شود **مسئلہ** اگر گفت تو طلاقے بامر دن من و یا گفت تو طلاقے با مردن تو ہیچ واقع نشود **مسئلہ** اگر شوہر زن را مالک شد و یا نصیبے از زن مالک شد چون ثلث و ربع و نصف و یا زن شوہر را مالک شد و یا بعضے از شوہر مالک شد

---

۱ فرد در مسئلہ اول الخ یقع فی القول الاول فی الیوم و صار فردا فی القول الثانی و یقع فی الغد و فی قول الثانی لا یقع فی الغد و صار الیوم فردا فی القولین الا یقع فی الغد لا یتصور ان یکون الایقاع فی الیوم ۱۲ منہ

۲ فرد وقتیکہ ترا طلاق نکنم الخ الاول انہ لا یقع فی ہذہ الصور مضافا الی زمان خال عن التطلیق

مالک سه طلاق بود باب الطلاق الصریح طلاق صریح آنست که گوید تو مطلقه
ویا ترا طلاق کفتم ویا تو طلاقی درین الفاظ یک طلاق رجعی واقع شود اگرچه بیشتر نیت
دارد ویا نیت طلاق بائن دارد ویا اصلا نیت طلاق ندارد مسئله اگر گفت انت الطلاق ویا
انت طالق الطلاق ویا گفت انت طالق طلاقا یک طلاق رجعی واقع شود بی نیت واگر نیت
یک طلاق یا دو طلاق کرد نیز یک طلاق واقع شود واگر نیت سه طلاق کرد سه طلاق واقع
شود وبقول زفر رح هر چه نیت کند همان واقع شود مسئله اگر طلاق را اضافت کرد
بجمله تن زن ویا بعضو یکه عبارت از تمام تن است چون رقبه وعنق وروح وبدن وجسد
وفرج ووجه یا اضافت طلاق کرد بجزوی شائع شائع آن زن چون نصف وثلث درین مسائل
یک طلاق واقع شود واگر اضافت طلاق ببید ورجل ودبر کرد هیچ واقع نشود وبقول
زفر وشافعی رح واقع شود مسئله اگر نصف طلاق ویا ثلث طلاق گفت یک طلاق
واقع شود مسئله اگر گفت تو طلاقی سه نصف از دو طلاق سه طلاق واقع شود مسئله
اگر گفت تو طلاقی از یکی تا دو یا انچه میان یکی است تا دو یک طلاق واقع شود وبقول
ابی یوسف ومحمد رح دو طلاق واقع شود وبقول زفر رح هیچ واقع نشود مسئله اگر گفت
تو طلاقی از یکی تا سه دو طلاق واقع شود وبقول ابی یوسف ومحمد رح سه طلاق واقع شود
وبقول زفر رح یک طلاق واقع شود مسئله اگر گفت تو طلاقی یکی در دو ویا یکی در سه هیچ
نیت نداشت ویا نیت ضرب حساب دارد یکی واقع شود وبقول زفر رحمة الله علیه در مسئله
اول دو واقع شود ودر مسئله دوم سه واقع شود واگر گفت انت طالق واحدة فی ثلثة و
نیت یکی ودو دارد سه طلاق واقع شود مسئله اگر گفت تو طلاقی دو در دو دو واقع
شود اگرچه نیت ضرب وحساب دارد وبقول زفر رح سه واقع شود مسئله اگر گفت تو
طلاقی از اینجا تا شام یک طلاق رجعی واقع شود وبقول زفر رح بائن گردد مسئله اگر
گفت تو طلاقی بمکه یا در مکه یا در سرای یک طلاق رجعی در حال واقع شود واگر گفت
تو طلاقی چون در مکه در آئی طلاق معلق شود بدر آمدن مکه فصل در اضافت
طلاق بسوی زمان مسئله اگر گفت تو طلاقی فردا یا در فردا وقت طلوع صبح

---

۵۱ قوله اگر گفت انت الطلاق الخ وهو خلاف ظاهر الروایة حیث جعل الطلاق صفة للمرأة

وطلاق واقع شود و بقول شافعی رح در هر سه نوع طلاق مباح است و بقول مالک رح هیچ طلاق در سه طهر خالی از وطی بدعت است و مباح نباشد مگر یک طلاق **مسئله** اگر غیر مدخوله را گفت ترا سه طلاق سنت است یک طلاق در حال واقع شود و باقی دو طلاق لغو اگرچه حائض بود و بقول امام زفر رح طلاق در حالت حیض غیر مدخوله را نیز بدعت است **مسئله** اگر زنی حیض نمی بیند بسبب صغر چون آئسه و صغیره و یا حامله بود طلاق سنت او سه طلاق بود در سه ماه و جائز بود که آئسه و صغیره و هر که حیض نه بیند بعد از وطی در حال طلاق سنت گوید و بقول زفر رح طلاق سنت آئسه و صغیره و بالغه که هرگز حیض ندیده است بعد از وطی نگذشتن یک ماه طلاق گوید **مسئله** طلاق مدخوله در حالت حیض بدعت است اگر در حالت حیض طلاق گفت مستحب است که مراجعت کند و بعد از مراجعت در طهر دوم طلاق سنی گوید و این بقول ابی یوسف و محمد رح است و بقول ابی حنیفه رح اگر در طهری که بعد ازین حیض است طلاق گوید سنی بود **مسئله** طلاق حامله بعد از وطی جائز بود **مسئله** و طلاق سنی در حق حامله بعد از وطی جائز بود و طلاق سنی در حق حامله در هر ماهی یک طلاق است و بقول محمد و زفر رح سنت در حق حامله یک طلاق است **مسئله** اگر مدخوله را گفت ترا سه طلاق بسنت در هر طهری یک طلاق واقع شود و اگر نیت کرد که سه طلاق در یک ساعت واقع شود و یا سر هر ماهی یک طلاق واقع شود نیت او درست بود و بقول زفر رح نیت سه طلاق در یک ساعت جائز نی **مسئله** اگر عاقل و بالغ زن را طلاق گوید واقع شود اگرچه مکره و یا مست و یا بیهوده بود و بقول شافعی رح طلاق مکره واقع نی و در سکران از شافعی رح دو روایت است **مسئله** طلاق گنگ باشارت واقع شود **مسئله** طلاق صبی و مجنون و خفته و طلاق مولی بر زن بنده واقع نیست **مسئله** اگر منکوحه حره است شوهر او مالک سه طلاق است اگرچه بنده بود و اگر منکوحه کنیزک است شوهر او مالک دو طلاق بود اگرچه خر است یا بنده و بقول شافعی رح عدد طلاق معتبر است بحال شوهر تا اگر بنده حره را نکاح کرد مالک دو طلاق بود اگرچه زن حره است یا بنده است و اگر حری کنیزی را نکاح کرد

۵ زن آئسه و صغیره و حامله را غیر مدخوله طلاق دادن حلال است و بر عی دادن سنی طلاق یا دو طلاق است در یک طهر طوری که در میان آن رجوع کرده باشد یا دادن یک طلاق بعد از وطی در طهر موطوء و در هر رجوع واجب بود نزد اگر احتمال است که از

نفوت طلاق دارد و میان بعد از رجعت یک طلاق

۵ قوله واجب است که رجوع کند الخ اختیار

تنبیه صاحب الهدایه قول الرابع رفعا للاشکال ۱۲

جائز بود کہ آن برادر پدری زید خواہر مادری نے نکاح کند **مسئلہ** شیر خوردن اندک و بسیار حرمت رضاع ثابت شود و بقول شافعی رحمۃ اللہ علیہ پنج بار مکیدن شرط حرمت رضاع است **مسئلہ** اگر دو بچہ شیر زنی خوردند میان ایشان و شیر دہندہ و فرزندان و بندگان او حرمت رضاع ثابت شود **مسئلہ** بخوردن شیر مخلوط بطعام غالب و مغلوب پختہ و ناپختہ حرمت ثابت نشود و بقول ابی یوسف و محمد رحمۃ اللہ علیہما اگر شیر مخلوط غالب بود و آتش نرسیدہ باشد حرمت ثابت شود **مسئلہ** اگر شیر زنے با آب یا بدارو یا شیر گوسپند و یا شیر زنے دیگر مخلوط کردند حکم غالب را بود و بقول شافعی رح در شیر مخلوط با آب اگر مقدارے پنجبار مکیدن بود حرمت ثابت شود و بقول محمد رح فرق رحمۃ اللہ علیہ اگر شیر دو زن خلط کردند در ہر دو حرمت ثابت شود اگرچہ یک شیر غالب بود بر شیر دیگر **مسئلہ** بخوردن شیر زنے بکر و یا مردہ حرمت ثابت شود و بقول شافعی رحمۃ اللہ علیہ بخوردن شیر زنے مردہ حرمت ثابت نشود **مسئلہ** اگر کودکے را شیر زنی حقنہ کردند حرمت ثابت نشود بقول محمد رح ثابت شود **مسئلہ** بخوردن شیر مرد و گوسپند حرمت ثابت نشود **مسئلہ** اگر زنے ابناغ خود را شیر داد بر شوہر ہر دو حرام شوند اگر شیر دہندہ مخولہ نبود مہر وے ساقط شود و برائے صغیرہ نصف مہر بر شوہر واجب شود و شوہر بہ نصف مہر بر شیر دہندہ رجوع کند اگر بقصد فساد نکاح شیر دادہ است و اگر بشیر دادن مقصود فساد نکاح نداشت شوہر رجوع نکند بروے اگرچہ علم نکاح صغیرہ داشت و بقول محمد و شافعی رح در ہر دو وجہ رجوع کند **مسئلہ** رضاع ثابت شود بگواہی دو مرد و یا یک مرد و دو زن و بقول مالک رح بگواہی زن کہ موصوفہ است بصفت عدالت رضاع ثابت شود **کتاب الطلاق** طلاق در شرع عبارت از رفع قیدے است کہ ثابت بود بنکاح **مسئلہ** طلاق بر سہ نوع است حسن است و احسن است و بدعت است طلاق حسن آنست کہ سہ طلاق در سہ طہر خالی از وطے گوید و این را طلاق سنی نیز گویند و طلاق احسن آنست کہ یک طلاق گوید در طہرے کہ خالی از وطے بود و بگذارد تا عدۂ او بگذرد و طلاق بدعت آنست کہ سہ طلاق بیک کلمہ و یا در یک طہر گوید و دین آنہم باشد

وخلوت است بعد از سه حیض فرقت واقع شود **مسئله** در ارتداد شوہر بعد از دخول کل مہر واجب بر شوہر شود و پیش از دخول نصف مہر واجب شود بارتداد زن پیش از دخول مہر ساقط شود و بعد از دخول ساقط نشود **مسئله** اما حکم ارتداد دار دیعنی اگر باتمناع شوہر از اسلام قاضی تفریق کرد اگر بعد از دخول بود تمام مہر واجب آید اگر پیش از دخول بود نصف مہر واجب آید اگر قاضی تفریق باتمناع زن کرد از اسلام اگر بعد از دخول بود مہر ساقط نشود و اگر پیش از دخول بود ساقط شود **مسئله** اگر زن و شوہر بیکبار مرتد شدند و بیکبار اسلام آوردند فرقت نشود و بقول زفر رح فرقت شود و اگر یکبار مرتد شدند و یکے پیش از دیگرے اسلام آورد فرقت شود **باب القسم** اگر مردی دو زن آزاد نکاح کرد و یکی بکر است و دوم ثیبہ و یا یکے قدیم است و دوم جدیدہ قسمت ہر دو برابر کند و ہمچنین میان مسلمہ و کتابیہ قسمت برابر کند و بقول شافعی رحمۃ اللہ علیہ اگر زن قدیم دار دو زن دیگر نکاح کرد اگر ثیبہ بود سہ روز بروی بود و اگر بکر بود ہفت روز بروی بود بعدہ میان قدیمہ و جدیدہ قسمت برابر کند **مسئله** اگر یک زن حرہ است و دیگر کنیز ک حرہ را دو حصہ دہد و کنیز ک را یک حصہ **مسئله** زنان را در سفر بردن حق قسمت نیست و شوہر مخیر است ہر زنی کہ خواہد در سفر برد و قرعہ اولی بود و بقول شافعی رح و مالک و احمد رح قرعہ واجب است **مسئله** اگر زنی نوبت بانباغ بخشید تواند کہ رجوع کند **کتاب الرضاع**

مسئله رضاع عبارت از مکیدن کودک است از پستان آدمیہ در مدت رضاع باشیر خوردن در مدت سی ماہ حرام شود آنچہ در نسب حرام است در رضاع نیز حرام است و بقول ابی یوسف و محمد و شافعی رح در مدت دو سال و بقول امام زفر در مدت سہ سال مگر مادر برادر در رضاعی و خواہر پسر رضاعی **مسئله** شوہر شیر دہندہ کہ شیر از و است حکم پدر دارد و بقول شافعی رح حکم پدر ندارد یعنی روا بود کہ زوج مرضعہ نکاح کند رضیعہ را **مسئله** پسر و دختر شوہر شیر دہندہ حکم برادر و خواہر شیر خوارہ دارد و برادر و خواہر شوہر شیر دہندہ مر شیر خوارہ را عم و عمہ شوند و برادر و خواہر شیر دہندہ مر شیر خوارہ را خال و خالہ شوند **مسئله** با خواہر برادر رضاعی و نسبتی نکاح جائز است تا اگر برادر پدر کے زید را خواہر مادری بود

قولہ زیرا کہ رایک حصہ و حکم مکاتبہ دہد بہ دام اولد مثل کنز ک تمام است زیرا کہ حکم بحریت در ایشان قائم است ۱۲ ابن ملک

قولہ مگر مادر مثلاً از شوہر شیر دادہ کودک را آن زن شیر دہندہ پسر دارد ولیکن جائز است آن پسر را کہ مادرات در نکاح آورد ۱۲ ابن ملک

قولہ

نکاح خود در آرد ۱۲ ابن ملک

کافری دیگر وچنین نکاح دردین ایشان جائزاست بعده زن وشوہر اسلام آورند ہمہ ان نکاح مقدر دارند وبقول ابی یوسف ومحمد رح نکاح معتدہ کافر جائز نے وبقول امام زفر رح نکاح کافری بے گواہ ویا درعدت کافر درست نے مسئلہ اگر کافرے مادر ویا دختر ویا محرمہ دیگر نکاح کرد وزن وشوہر اسلام آورند میان ایشان تفریق کنند مسئلہ جائز نے کہ مرتد مسلمہ ویا کافر ویا مرتدہ را نکاح کند ونیز جائز نبود کہ مرتدہ مرد مسلمان وبا کافر ویا مرتد را شوہر کند مسئلہ اگر یکے از زن وشوہر مسلمان است فرزند صغیرہ متبع مسلمان بود ہمچنین اگر یکے از ایشان مسلمان شود فرزند صغیر نیز مسلمان شود واگر یکے از ایشان کتابی است ودوم مجوسی فرزند صغیر کتابی بود تا ذبیحہ این ولد وزنکاح او مسلمان را حلال بود وبقول شافعی رح حلال نبود مسئلہ اگر زن وشوی یکی مسلمان شدہ بردوم اسلام عرض کنند اگر اسلام آورد نکاح قائم بود ودگر از اسلام امتناع آوردہ تفریق کنند وامتناع شوہر از اسلام در حالت عرض اسلام حکم طلاق دارد وبقول ابی یوسف رح حکم فسخ دارد اما اگر زن امتناع اسلام آمدہ باتفاق فسخ بود مسئلہ اگر یکے از زن وشوہر در دار حرب اسلام آورند فرقت واقع نشود وتا کہ حیض نگذرد وبعد از گذشتن سہ حیض فرقت واقع شود وبقول شافعی رح اگر اسلام پیش از دخول بود در حال فرقت واقع شود واگر بعد از دخول آورد چون سہ حیض بگذرد بعدہ فرقت واقع شود مسئلہ اگر شوہر کتابیہ اسلام آورد نکاح باقی بود مسئلہ تباین دارین سبب فرقت است نہ سبی تا اگر یکے از زن وشوہر در دار حرب مسلمان شدہ وبدار اسلام آمد فرقت واقع شود واگر یکے از زن ویا شوی بردہ شد نیز فرقت واقع شود ومیان ایشان واگر ہر دو کافر از زن وشوی در دار حرب اسیر مسلمان شدند ودر دار حرب اسلام آوردند فرقت واقع نشود وبقول شافعی رح از مسئلہ اول فرقت واقع نشود ودر مسئلہ دوم وسوم فرقت واقع شود مسئلہ اگر زنے از دار حرب ہجرت کرد بدار اسلام آمد وحمل ندارد نکاح این زن پیش از عدت جائز بود وبقول ابی یوسف ومحمد رح جائز نبود مسئلہ اگر یکے از زن وشوہر مرتد شد در حال نکاح فسخ شود وبقول محمد رح ارتداد شوہر حکم طلاق دارد وبقول شافعی رح اگر ردت بعد از دخول

فرق بین نکاح بسبی اگر چنین نکاح دردین ایشان درست نباشد واجب است کہ تفریق کنند بالفاظ الخ

مستخلص مسئلہ فرق نکاح بابی الخ

لا ترجیح الفساد بنیہا ای بین ایشان اسلام الخ

ہمایہ مسئلہ فرق در حمل ندارد الخ

حمل دارد نکاح کردہ شود تا بوضع حمل ویرد ایشان از ابی حنیفہ رح نکاح باطل وجائز است لیکن مادامیکہ حمل وضع نشود وطی نکند کذا فی الہدایہ اگر در شرح وقایہ وایں ملک وغیرہ بر اول فتوی دادہ اند ۱۲

شوہر ساقط شود و بقول ابی یوسف و محمد رح ساقط نشود **مسئلہ** اگر چہ خود را پیش از دخول بگشت مہر از شوہر ساقط نشود و بقول زفر و شافعی رح ساقط شود **مسئلہ** ولایت اذن در عزل مولے راست نہ کنیزک را و بقول ابی یوسف و محمد رح کنیزک را **مسئلہ** اگر کنیزکے یا مکاتبہ آزاد شد تواند کہ نکاح بر اندازد اگر چہ شوہر او آزاد بود و بقول شافعی رح کنیزک نتواند کہ نکاح بر اندازد و اگر شوہر او آزاد بود و بقول زفر رح مکاتبہ را خیار فسخ نبود **مسئلہ** اگر کنیزکی بے اذن مولے شوہر کرد بعدہ آزاد شد نکاح نافذ بود و نتواند کہ اندازد و بقول زفر رح نافذ نبود **مسئلہ** و اگر کنیزکے بی اذن مولی شوہر کرد و آزاد شد و پیش از آزاد شدن بشوہر وطی کرد مہر مسمی مولی را بود و اگر پیش از عتق دخول کرد مہر مسمی کنیزک را بود **مسئلہ** اگر پدر کنیزک پسر را وطی کرد و این کنیزک فرزند آورد و پدر دعوے نسب کرد نسب از پدر ثابت شود بشرط آنکہ ام مذکورہ در ملک پسر بودہ باشد از وقت علوق تا وقت دعوۃ و کنیزک ام ولد او شود و بر پدر قیمت کنیزک برای پسر واجب آید و مہر کنیزک و قیمت ولد واجب نیاید و در صورت اگر پدر نباشد و جد کنیزک پسر پسر را وطی کند و دعوی نسب کند نسب او ثابت شود و قتیکہ پدر زندہ نباشد یا باشد مگر غلام یا کافر است والا ثابت شود و بقول زفر و شافعی رح مہر کنیزک بر پدر و جد لازم آید **مسئلہ** اگر پسر کنیزک خود را بہ پدر زنی داد این کنیزک از پدر او فرزند آورد و نکاح جائز بود و این کنیزک ام ولد پدر او نشود و مہر کنیزک بر پدر لازم آید و قیمت لازم نیاید و فرزند آزاد شود و بقول شافعی رح نکاح جائز نے **مسئلہ** اگر چہ کہ در نکاح بندہ است مولائے شوہر را گفت کہ شوہر مرا آزاد کن بجہت من بہزار درم و مولی آزاد کرد نکاح فاسد شود و بندہ از جہت حرہ آزاد شود و ولاء او آن زن را بود و مہر ساقط و بر حرہ ہزار درم برائے مولاء واجب شود و بقول امام زفر رح نکاح فاسد نبود **مسئلہ** اگر گفت زنے حرہ مولاء شوہر خود را کہ شوہر من از جہت من آزاد کن و درم دگر نگرد نکاح فاسد نشود و ولا مولی را بود و بقول ابی یوسف رح نکاح فاسد شود و ولاء حرہ را بود **باب نکاح الکافر** **مسئلہ** کافرے زن کافرہ نکاح کرد بے شہود و یا از عدت

قولہ بود دعوے نسب الخ شرط کہ پدر مسلمان و آزاد باشد ۱۲ اگر غلام یا کافر باشد یا مکاتب یا کافر زن ہو سے صحیح نباشد ۱۲ یعنی قولہ فرزند آزاد شود زیرا کہ آن ولد کنیزک این کنیزک ملک او بود و اکنون ملک مولا است بلکہ ولد از بطن کنیزک اوست

بیان سبب ثبوت آزادی شدہ ۱۲

این ملک متعہ واقع شود و آزاد باشد فرزند او نیز زیرا کہ عتق واقع شد و آزاد شد فرزند او نیز

انتفاء ولاء از مولی کہ کنیزک بود و کیل من

ولاء عتاقت حاصل شد

شرط آنکہ شوہر باشد و مولی آن زن را

مولاء شوہر

میگوید از وجه مهر بود قول شوہر معتبر بود مگر در چیزے کہ برای خوردن ساختہ باشند **فصل** اگر ذمی زنے ذمیہ را نکاح کرد بمردار یا بی مہر و در دین ایشان جائز است در وسطے وطلاق پیش از دخول وبموت ہیچ واجب نیاید وبقول ابی یوسف رحمۃ اللہ علیہ در موت و دخول مہر مثل واجب آید وبطلاق پیش از دخول متعہ واجب آید **مسئلہ** واگر در دار حرب حربے حربیہ را نکاح کرد بمردار و یا بے مہر و این عقد در اعتقاد ایشان جائز است بدخول وطلاق پیش از دخول وموت ہیچ واجب نیاید **مسئلہ** اگر ذمی ذمیہ را بخمر معین و یا بخوک معین نکاح کرد و ہر دو پیش از قبض مسلمان شدند و باکی پیش از قبض مسلمان شد ہمان خمر و خوک واجب آید و اگر خمر و خوک معین نبود در خمر قیمت واجب آید و در خوک مہر مثل واجب آید وبقول ابی یوسف رح در معین و غیر معین مہر مثل واجب آید وبقول محمد رح در معین و غیر معین قیمت واجب آید **باب نکاح الرقیق** نکاح بندہ و کنیزک و مکاتبہ و مدبر و ام ولد جائز نبود مگر باذن مولی وبقول مالک رحمۃ اللہ نکاح بندہ بی اذن مولے درست است **مسئلہ** اگر بندہ ماذون مولے زنی حرہ نکاح کرد برائے مہر این بندہ را بفروشند **مسئلہ** اگر مکاتبہ باید بر باذن مولے نکاح کردند برای مہر سعایت کنند و فروختن ایشان جائز نبود **مسئلہ** اگر بندہ بی اذن مولی نکاح کرد و مولے گفت طلاق رجعی بگو اجازت بود بر نکاح موقوف و اگر گفت طلاق گو و یا جدائی کن ازوی اجازت نبود و بر قول ابن ابی لیلی رح اجازت بود **مسئلہ** اگر مولے بندہ را گفت این زن را نکاح کن این اذن متناول نکاح صحیح و فاسد بود تا اگر بندہ نکاح فاسد خواست و دخول کرد برای مہر بفروشند وبقول ابی یوسف و محمد رح این اذن متناول نکاح فاسد نبود و درین صورت مہر بعد از عتق طلب کند **مسئلہ** اگر مولے برای بندہ ماذون خمر و زنی نکاح کرد بمہر مثل و یا کمتر از ان جائز بود و این زن برابر بود در مہر با دیندار ان دیگر **مسئلہ** اگر مولی کنیزک خود را تزویج کرد بدیگرے داد بر مولی واجب نیاید کہ این کنیزک را شب بر شوہر فرستد بلکہ مولے کنیزک را خدمت فرماید و ہر گاہ کہ شوہر فرصت یابد وطے کند **مسئلہ** مولی تواند کہ بندہ و کنیزک را مجبور کند بر نکاح وبقول امام شافعی رح مولے نتواند کہ بندہ را مجبور کند بر نکاح **مسئلہ** اگر مولی کنیزک را بکابین بزنی داد و پیش از دخول بگشت مہر از

یکی ازان دو بنده آزاد بود مهر او آن بنده باقی بود اگر قیمت او ده درم نقره بود و اگر کم از ده درم است فلها کمال العشرة و بقول ابی یوسف رح مهر او بنده باقی بود و قیمت حر اگر بنده بود **مسئله** و بقول محمد رح مهر او بنده باقی بود و مهر مثل تمام کند اگرچه مهر مثل بیشتر از قیمت بنده بود **مسئله** زنی را نکاح کرد بنکاح فاسد و قاضی پیش از دخول و خلوت صحیح تفریق کرده هیچ واجب نیاید و بوطی مهر مثل واجب آید زیادت نکند بر مسمی و بقول زفر رحمه الله اگر مهر مثل زیادت از مسمی بود زیادت نیز واجب آید **مسئله** در نکاح فاسد نسب ثابت شود و عدت واجب آید از وقت تفریق **مسئله** در مهر مثل قیاس بزمانی کنند که از قوم پدر او باشند چون خواهر و عمه و دختر عم و مادر و خاله قیاس نکنند مگر که از قوم پدر او باشند و شرط آنست در مهر مثل که مساوات باشد درمیان هر دو زن در عمر و جمال و مال و شهر و زبان و عقل و دین و بکارت و اگر از قوم پدر مثل او موجود نشود دبر اجنبیه قیاس کنند **مسئله** اگر ولی زن بمهر ضمان شد جائز بود و زن مخیر بود در طلب مهر از ولی و یا از شوهر **مسئله** در مهر معجل یعنی دست پیمان زن تواند که شوهر را از وطی و در سفر بردن منع کند اگرچه بعد از دخول بود و بقول ابی یوسف و محمد رحمهما الله اگر دخول برضای زن بود نتواند زن که منع کند از وطی **مسئله** اگر درمیان زن و شوهر اختلاف شد در مقدار مهر حکم بمهر مثل کنند یعنی قول هر کرا موافق مهر مثل بود همان معتبر بود و بقول ابی یوسف رح قول شوهر معتبر بود مگر که اندکی که گوید که در عرف بدان مقدار مهر نکنند و اگر درین مسئله پیش از دخول طلاق گفت قول شوهر معتبر است تا نصف مهر **مسئله** اگر درمیان زن و شوهر اختلاف شد در تسمیه مهر مثل واجب آید و اگر بعد از موت زن و شوهر اختلاف شد میان ورثه در اصل مسمی قول منکر معتبر بود باسوگند و بقول ابی یوسف و محمد رح بمهر مثل حکم کنند چنانچه در حال حیات و فتوی همبرین است و اگر ورثه اختلاف کردند در مقدار مهر مثل قول ورثه شوهر معتبر بود در اندک و بسیار و بقول ابی یوسف رحمة الله علیه قول ورثه شوهر معتبر بود مگر که اندکی که گویند که در عرفی آن مقدار مهر نبود و بقول محمد رحمة الله علیه قول ورثه زن معتبر است تا مقدار مهر مثل **مسئله** اگر شوهر بر زن چیزی فرستاد زن میگوید از وجه هدیه بود و شوهر

یا پنصد درم برزن رجوع کند مسئلہ اگر ہزار درم پیش از قبض بشوہر بخشید و یا پنصد درم قبض کرد و این پانصد درم مقبوض با آن پانصد درم دیگر غیر مقبوض تمام ہزار درم بشوہر بخشید و پیش از وطی مطلقہ شد شوہر زن ہیچ رجوع نکند و بقول ابی یوسف رحمہ اللہ علیہ درین صورت کہ پانصد درم قبض کردہ است بدو بیست و پنجاہ درم برزن رجوع کند مسئلہ مردی زنی را بنکاح کرد بر کالای و پیش از قبض و یا بعد از قبض زن آن کالا را بشوہر بخشید و پیش از وطی مطلقہ شد شوہر برزن ہیچ رجوع نکند و بقول زفر رحمہ اللہ تعالی بقیمت نصف کالا شوہر رجوع کند برزن مسئلہ اگر زنی را بہزار درم نقرہ بنکاح کرد بشرط آنکہ از شہر بیرون نبرد و یا زنی دیگر بر سر او نخواہد اگر شرط وفا کرد ہزار درم مہر بود و اگر وفا نکرد مہر مثل واجب آید مسئلہ اگر زنے را بنکاح کرد بہزار درم بشرطی کہ درین شہر دارد و اگر بیرون برد مہر او دو ہزار درم بود اگر بشرط وفا کرد و زن را دران شہر داشت مہر او ہزار درم بود و اگر بیرون شہر برد مہر مثل واجب آید زیادہ بر دہ ہزار نکند و نقصان از ہزار نیز نکند و بقول ابی یوسف و محمد رح ہر دو شرط درست بود اگر در شہر داشت یکہزار درم مہر بود و اگر ہر دو بیرون برد دو ہزار درم بود و بقول زفر رح ہر دو شرط فاسد بود و مہر مثل واجب آید زیادت از دہ ہزار نکند و نقصان از یک ہزار درم نکند مسئلہ اگر زنی را بنکاح کرد و مہر او یکی از دو بندہ گردانید و قیمت ہر دو بندہ مختلف است بمہر مثل حکم شود و اگر مہر مثل موافق بندۂ اعلے بود اعلے واجب آید و اگر موافق بندہ ادنے بود ادنے واجب آید و اگر کمتر از اعلے است و زیادت بر ادنے مہر مثل واجب آید مسئلہ اگر زنی را بنکاح کرد بر اسپی یا بر چیزے غیر معین وسط واجب آید یا قیمت وسط و بقول شافعی رحمہ اللہ علیہ مہر مثل واجب آید و بقول ابی یوسف رح و محمد رح در ہمہ صورت بندہ ادنی واجب آید مسئلہ اگر زنی را بنکاح کرد بجامہ غیر موصوف مہر مثل واجب آید مسئلہ اگر زنی را بخمر یا بخوک نکاح کرد درست بود و مہر مثل واجب آید مسئلہ اگر زنی را بنکاح کرد بخمر سرکہ و خمر ظاہر شد و یا زن را بنکاح کرد بہ بندہ معین و آزاد بود مہر مثل واجب آید و بقول ابی یوسف رح در مسئلہ سرکہ بوزن آن خمر سرکہ واجب آید و در مسئلہ بندہ بقول ابی یوسف رح قیمت بندہ واجب آید مسئلہ زنے را بنکاح کرد و مہر او دو بندہ معین گردانید

۹۱ قولہ برزن رجوع کند الخ یعنی نصف المہر بالطلاق قبل الدخول و قبل التسلیم ایضا بعین ما استحقت لان الفسخ ہنا بمعنی الطلاق

۹۲ قولہ ہیچ رجوع نکند لان الفسخ ہنا بعد التقرر بمنزلۃ الطلاق بعد الدخول

۹۳ قولہ بقیمت نصف کالا لان الفسخ ہنا بعد التقرر بمنزلۃ الطلاق بعد الدخول

۹۴ قولہ مسئلہ بخلاف مسئلۃ الاولی لان المراد ہم غیر متقوم فانتفض ہذا الصورۃ قبض المہر بہ ہو قولہ ۱۲ الکاکی فی شرح وقایۃ

۹۵ قولہ بر اسپی یا بر چیزے الخ شرط فاسد فیصح النکاح و یلغو الشرط بخلاف البیع الخ یتقابل بالشروط الفاسدۃ ۱۲ وایہ

و پیش از دخول طلاق گفت چهار درم نقره واجب آید و بقول زفر رح متعه واجب آید مسئله در نکاح اگر
مهر مسمی نبود و یا نفی مهر کردند خلوت و موت مهر مثل واجب آید و بطلاق پیش از دخول متعه واجب آید و متعه جامه
است اندک حال مرد و آن سه پیراهن و دامنی و چادرست از آن جنس که مثل آن این زن میپوشد و بقول
شافعی رحمه الله در موت پیش از دخول هیچ واجب نیاید بقول ما کدرح متعه مستحب است مسئله اگر بعد از نکاح مهر
تعیین کردند و یا زیاده کردند در مهر بوطی و موت مهر مسمی و زیاده تمام واجب آید و بطلاق پیش از دخول
زیاده ساقط شود و اصل منتصف و بطلاق پیش از دخول مسمی منتصف شود بلکه متعه واجب آید و بقول
شافعی رح مفروض بعد از عقد بطلاق پیش از دخول منتصف شود و بقول ابی یوسف رح بطلاق
پیش از دخول مفروض و زیاده منتصف شود و بقول زفر رح بوطی و موت زیاده لازم نیاید مسئله
اگر زن بعد از عقد نکاح از مهر حط کرد جائز بود مسئله خلوت صحیح حکم وطی دارد و خلوت صحیح آنست
که جمع شوند در مکانی و کسی در انجا نباشد و هیچ یکی از ایشان مریض و صائم بصوم فرض و یا محرم
بحج فرض و نفل و عمره نباشد و زن حائض نباشد تا اگر بعد از خلوت صحیح طلاق گوید تمام مهر لازم آید و
بقول شافعی رح نصف مهر لازم آید مسئله خلوت محجوب و خصی و عنین نیز حکم دخول دارد و بقول ابی یوسف
و محمد رح خلوت محجوب حکم دخول ندارد مسئله در خلوت صحیح و فاسد عدت واجب آید مسئله
مستحب است متعه برای هر مطلقه مگر برای مطلقه پیش از دخول که در نکاح او مهر مسمی نباشد و برای او
متعه واجب آید مسئله در نکاح شغار مهر مثل واجب آید و نکاح شغار آنست که شخص دختر یا خواهر
خود بزنی دهد بر زید بشرطیکه زید بدین شخص خواهر یا دختر خود بزنی دهد و هر دو مهر عوض یکدیگر
باشد هر دو عقد درست باشد و برای هر یکی از ایشان مهر مثل واجب آید و بقول شافعی رح هر دو
عقد باطل شود مسئله اگر حری زنی خواست بشرط آنکه مهر او خدمت یک ساله و یا تعلیم قرآن
بود نکاح جائز بود و مهر مثل واجب آید و بقول محمد رح قیمت خدمت یک ساله واجب آید
مسئله اگر بنده زن حره خواست باذن مولی بر آنکه مهر او خدمت یکساله بود نکاح درست بود
و مهر او خدمت یک ساله بود و بقول شافعی رح در مسئله خود بنده تعلیم قرآن و خدمت
یکساله مهر بود مسئله اگر مردی بزنی خواست زنی را بهزار درم و زن تمام
هزار درم قبض کرد و بعد از قبض به شوهر بخشید پیش از دخول مطلقه شد شوهر

کفو نبود وبقول ابی یوسف رح اگر شوہر قادر است بر تسلیم مہر معجل ونفقہ روز حاصل میکند کفو بود
مسئلہ کفارت در حرفت معتبر است موزہ دوز کفو بزاز وعطار نبود بقول ابی یوسف رح
کفارۃ در حرفہ معتبر نیست مگر آنکہ فاحش باشد چنانچہ حجام وحائک **مسئلہ** اگر زنی شوہر کرد
واز مہر مثل نقصان کرد اولیارا ولایت اعتراض بود تا مہر تمام کند ویا مفارقت کند وبقول ابی یوسف
ومحمد رح اولیارا ولایت اعتراض نیست **مسئلہ** اگر پدر صغیر ویا صغیرہ را بغیر کفو دادند
ویا مہر نقصان ویا زیادہ فاحش کرد جائز بود وبقول ابی یوسف ومحمد رح جائز
نبود **مسئلہ** تزویج صغیر وصغیرہ بغبن فاحش ویا بغیر کفو جز پدر وجد نتواند **باب**
فی الوکالۃ **مسئلہ** جائز است ابن عم را کہ دختر عم خود بحکم ولایت برای نفس خود تزویج
کند وبقول زفر رح جائز نے **مسئلہ** اگر زنی مردے را وکیل گرفت تا نفس این زن برائے
خود بزنی کند ووکیل نفس این زن بحضور گواہان بزنی کرد جائز بود وبقول زفر وشافعی رح
جائز نے **مسئلہ** نکاح بندہ وکنیزک بی اذن مولی موقوف است تا باجازت مولی وبقول
مالک رح نافذ بود وموقوف نے **مسئلہ** نکاح فضولی موقوف بود یعنی اگر فضولے زنے را
بے اذن او بمردے حاضر تزویج کرد وبازنی حاضرہ رابرای مردی غائب بزنے خواست
بی اذن او واین نکاح موقوف بود باجازت ایشان وبقول شافعی رح تصرفات فضولی باطل است
مسئلہ زنی نفس خود بغائبی بزنی داد بحضور دوگواہ واز جہت غائب کسے قبول نکرد
وبامردی بحضور دوگواہ گفت کہ من فلانی رابزنی خواستم وکسی از جہت زن قبول نکرد نکاح
باطل بود وبقول ابی یوسف رح موقوف بود باجازت ایشان **مسئلہ** اگر وکیل گرفت تا زنی
خواہد برای او وکیل دوزن بیک عقد خواست جائز نبود واگر کنیزک کسی برائے موکل بزنے
خواست جائز بود وبقول ابی یوسف ومحمد رحمہ اللہ تعالی جائز نے **باب المہر** **مسئلہ**
نکاح بے ذکر مہر جائز بود وبقول مالک رح جائز نبود **مسئلہ** اقل مہر دہ درم است وبقول شافعی
رح انچہ صلاحیت ثمن دارد در بیع صلاحیت مہر دارد **مسئلہ** اگر نکاح کرد بدہ درم
نقرہ یا کم از دہ درم نقرہ بوسط شوہر وبموت یکے ازین زن وشوہر دہ درم نقرہ واجب آید
وبقول زفر رح در صورتیکہ از دہ درم مہر بود مثل واجب آید **مسئلہ** اگر مہر کم از دہ درم نقرہ بود

مگر پدر را مسئلہ ولایت عصبیہ بترتیب میراث است وبوجود ولی اقرب البعد را ولایت نبود
مسئلہ صغیر وصغیرہ را در تزویج غیر پدر وجد ببلوغ خیار فسخ است بشرط قضاء قاضی
وبقول ابی یوسف رح خیار فسخ نیست چنانچہ در تزویج پدر وجد مسئلہ اگر زن بکر انکاح
معلوم شد خیار او بسکوت باطل شود وخیار مرد بسکوت باطل نشود تا بگوید کہ رضا دادم
ویا دلیل رضای از وی ظاہر شود وآنگاہ خیار بسکوت باطل شود واگر یکے از ایشان
پیش فسخ بمرد میراث برند مسئلہ بندہ بر آزاد وصغیر بر بالغہ ومجنون بر عاقلہ وکافرہ بر
مسلمان ولایت ندارد مسئلہ اگر از عصبہ ولی نبود ولایت تزویج مادر را بود بعدہ خواہر
مادر وپدری را بعدہ خواہر پدری را بعدہ اولاد مادری را بعدہ ذوی الارحام را بعدہ قاضی را
وبقول محمد رحمۃ اللہ غیر عصبہ را ولایت نیست مگر قاضی را مسئلہ اگر ولی اقرب غائب است
بغیبت سفر ولی البعد تواند کہ تزویج کند وبقول شافعی رحمہ اللہ سلطان تزویج کند وبقول
زفر رحمۃ اللہ علیہ ہیچکس نتواند کہ تزویج کند مسئلہ اگر ولی اقرب بعد از تزویج ولی البعد از
سفر آمد نکاح باطل نشود وبقول زفر رحمۃ اللہ علیہ باطل شود مسئلہ ولایت تزویج مجنونہ
پسر را بود وبقول محمد رحمۃ اللہ علیہ پدر را بود **فصل فی الکفاءۃ** مسئلہ اگر زنی بالغہ
خود را بغیر کفو بزنی داد ولی او تواند کہ تفریق کند وبقول مالک رحمۃ اللہ علیہ نتواند کہ تفریق کند
مسئلہ رضاء بعضے از اولیاء بمنزلہ رضاء کل است وبقول ابی یوسف رحمۃ اللہ علیہ رضاء بعضے
از اولیاء بمنزلہ رضاء کل نیست مسئلہ قبض مہر ومانند آن رضاء بود مسئلہ اگر ولی بعد از علم
نکاح ساکت شد حق او باطل نشود مسئلہ کفاءت در نسب معتبر است پس قریش کفو قریش بود
وعرب کفو عرب بود مسئلہ کفائت در حریت واسلام معتبر است تا اگر یکے را پدر آزاد ومسلمان
است کفو نبود کسی را کہ پدر وجد او آزاد ومسلمان بود وبقول ابی یوسف رحمۃ اللہ علیہ کفو بود
مسئلہ اگر یکے را پدر وجد آزاد ومسلمان است کفو بود کسی را کہ پدر وجد وجد جد بالاتر مسلمان
وآزاد باشند مسئلہ کفاءت در دیانت معتبر است تا اگر زنی از فوقی کہ صالح اند فاسقی را
خواست اولیاء را ولایت تفریق بود وبقول محمد رح کفاءت در دیانت نی مسئلہ کفاءت
در مال معتبر است یعنی باید کہ شوہر مالک مہر ونفقہ بود تا اگر از ہر دو عاجز بود ویا از یکی عاجز

ولایت عصبہ بترتیب میراث است پس اولی از عصبات پسر است بعدہ پسر پسر اگرچہ دورتر باشد بعدہ پدر وپدر پدر اگرچہ بالاتر باشد بعدہ برادر پدری بعدہ برادر مادری بعدہ برادر زادہ پدری بعدہ برادر زادہ مادری بعدہ عم پدری بعدہ عم مادری بعدہ پسر عم پدری وپسر عم مادری

مسئله اگر دو زن بیک عقد نکاح کرد و نکاح یکی از ان دو زن حرام است بر وی آن زن که نکاح او درست است نکاح او جائز بود و تمام مهر مسمی مهر او شود و بقول ابی یوسف و محمد رح مسمی مهر مثل هر دو زن قسمت کند آن زن که نکاح او جائز است هر چه نصیب او آید مهر او همان بود و انچه نکاح او جائز نیست حصه او ساقط شود مسئله نکاح متعه[۵۱] و موقت باطل است و صورت متعه آنست که مردی بزنی گوید که این ده درم بگیر تا من بتو چند روز تمتع گیرم و صورت موقت آنست که مردی زنی را نکاح کند بگواهی دو مرد تا ده روز مثلاً و بقول مالک رح متعه جائز است و بقول زفر رحمه الله تعالی موقت باطل است و نکاح جائز است مسئله اگر زنی بر مردی دعوی نکاح کرد و بینه اقامت کرد و قاضی حکم کرد و در حقیقت میان ایشان نکاح نبود و ولی این زن در تکمین ولی برای وطی جائز بود و بقول ابی یوسف و محمد و شافعی رحمهم الله جائز نی باب الاولیا والاکفاء نکاح زن حره عاقله بالغه بی اذن ولی جائز بود اگر چه بکر بود یا ثیبه و بقول محمد رح در یک قول از ابی یوسف رح نکاح موقوف باجازت ولی جائز بود و بقول مالک بعبارت زنان نکاح منعقد نشود بی اجازت ولی مسئله بکر بالغه را جبر نکنند بر نکاح و بقول احمد و مالک و شافعی رح سوا بود که ولی بکر بالغه را جبر کند بر نکاح مسئله اگر ولی از بکر بالغه دستوری خواست برای نکاح و او سکوت کرد و یا بخندید یا بگریست و یا بی اذن او تزویج کرد و خبر نکاح باو رسید سکوت آورد و یا بخندید در هر دو صورت سکوت و خنده اذن بود و اگر ابا آورد نکاح نکند او را مسئله اما اگر غیر ولی دستوری خواست از وی برای تزویج او تا با سخن نگوید اذن نبود مسئله اگر ولی از ثیبه بالغه دستوری خواست اجازت بقول شرط است مسئله بزوال بکارت بجستن و حیض و جراحت و بدیر ماندگی بی شوهر و بزنا حکم بکارت بکی زائل نشود و بقول ابی یوسف و محمد رحمهما الله در زنا حکم ثیبه دارد و بقول شافعی رح در جمیع صورت حکم ثیبه دارد مسئله اگر شوهر گفت که خبر نکاح بتو رسید و تو سکوت کردی زن گفت که رد کرده ام قول زن معتبر بود و بقول زفر رحمه الله قول شوهر معتبر بود مسئله جائز است که ولی صغیر و صغیره بکر و ثیبه را تزویج کند و ولی عصبه است و بقول شافعی رح ولایت تزویج نیست مگر بر پدر و جد را نیز بقول شافعی رح ولی را بر صغیره ثیبه ولایت تزویج نیست و بقول مالک رحمه الله ولایت نیست

۵۱ در انکه نکاح متعه باطل است از برای انست که متعه یعنی از برای طلب استمتاع مرد از زن بخلاف غرض آن موقوف نیست اگر چه بان نیز ملک متعه ثابت شود ۱۲ منه

۵۲ بر انکه نکاح موقوف باجازت است از برای انست که ولی در تزویج او تا با سخن نگوید اذن نبود و سکوت او رضا نبود و اگر سکوت او رضا بود اذن نبود و اگر سکوت او رضا نبود اذن بود و اگر سکوت او رضا بود و اذن نبود و اگر سکوت او رضا نبود و

تا اگر یکی ما نیذیرد دوم دختر کہ مادر دوم موطوءہ باشد جمع کردن این دو زن در یک نکاح جائز بود نزدیک علمای ثلثہ و بقول مالک و زفر رح جائز نے مسئلہ بزنا و مس و نظر بشہوت حرمت مصاہرہ ثابت شود تا اگر زنی مرد را بشہوت مس کرد و یا مرد زن را بشہوت مس کرد و یا مردے بداخل فرج زنی بشہوت نظر کرد و یا زنی بذکر مردی بشہوت نظر کرد و ایشان شدہ مادر و دختر آن زن را نکاح کند و بقول شافعی رح بزنا و مس و نظر شہوت حرمت مصاہرہ ثابت نشود و در صورت مذکورہ مادر و دختران زن کہ نکاح کند درست بود مسئلہ اگر خواہر معتدۂ خود را نکاح کند جائز نبود و بقول شافعی رح اگر عدت از طلاق بائن و یا از سہ طلاق بود جائز بود مسئلہ حرام است نکاح مولی بکنیز ک خود و نکاح بندہ با مالک خود و نکاح مجوسیہ کافر و بت پرست مسئلہ نکاح کتابیہ و صابئہ جائز است و بقول ابی یوسف و محمد رحمہ اللہ نکاح صابیہ جائز نیست مسئلہ اگر محرمی محرمہ را نکاح کرد جائز بود و بقول شافعی رح جائز نی مسئلہ نکاح بکنیز ک غیری مسلمہ باشد یا کتابیہ جائز است اگرچہ قادر است بر نکاح حرہ و بقول شافعی رح نکاح بکنیز ک کتابیہ یا قدرت بر کنیز ک مسلمہ جائز نے و نیز بقول او با قدرت بر نکاح حرہ نکاح کنیز ک جائز نے مسئلہ نکاح حرہ بر کنیز ک جائز است و نکاح کنیز ک بر حرہ جائز نی اگرچہ حرہ در عدت بود از طلاق بائن بود یا رجعی و بقول ابی یوسف و محمد رحمہ اللہ نکاح کنیز ک در عدت حرہ از طلاق بائن جائز بود و بقول شافعی رح نکاح کنیز ک بر حرہ بندہ را جائز بود و بقول مالک رحمہ اللہ تعالی کنیز ک بر حرہ بر ضاء حرہ جائز بود مسئلہ جائز است کہ حر چہار زن از حرائر و جوارے نکاح خود کند و زیادت بران جائز نے مسئلہ جائز است کہ بندہ دو زن نکاح کند و زیادت بران جائز نے و بقول مالک رح جائز است کہ بندہ چہار زن کند و بقول شافعی رح نکاح حر زیادت بر یک کنیز ک جائز نے مسئلہ نکاح زنی حاملہ کہ حمل او از زنا است جائز است و لیکن وطی بعد وضع حمل باید کرد و بقول ابی یوسف رح نکاح فاسد بود مسئلہ نکاح زنی کہ حمل وی از حلال بود بالاتفاق جائز نبود مسئلہ اگر مولی کنیز ک خود را وطی کرد بعدہ تزویج او برای غیری کرد درست بود مسئلہ اگر مردی زنی را دید کہ زنا کرد کہ بعدہ از نکاح کرد جائز بود و تواند کہ پیش از استبرا وطی کند و بقول محمد رح بعد از استبرا وطی کند

کتاب النکاح نکاح عبارت از عقدیست کہ بر ملک متعہ وا رد میشود **مسئلہ** نکاح سنت است وبغلبہ شہوت واجب است ونکاح منعقد شود بایجاب وقبول کہ ہر دو بلفظ ماضی باشند چنانچہ زن گوید نفس خود را بتو بزنی دادم مرد گوید بزنی قبول کردم اگر یک لفظ ماضی بود ودوم مستقبل جائز بود چنانچہ مرد گوید نفس خود را بمن بزنی ده وزن گوید نفس خود را بزنی بتو دادم **مسئلہ** نکاح جائز نبود مگر بلفظ نکاح وتزویج وبالفاظی کہ موضوع است برای تملیک عین در حال چون ہبت وتصدقت وملکت ونزد یک شافعی رح منعقد نشود مگر بلفظ نکاح وتزویج **مسئلہ** نکاح منعقد نشود مگر بحضور دو مرد آزاد ویا یک مرد ودو زن بشرط آنکہ عاقل وبالغ ومسلمان باشند اگرچہ فاسق ومحدود قذف ویا نابینا یا پسران عاقدین باشند وبقول مالک رح اگر بی شہود نکاح کردند بشرط اعلان جائز بود وبقول شافعی رح بحضور گواہان فاسق ومحدود قذف ونابینا وزنان نکاح منعقد نشود **مسئلہ** نکاح مسلمان با ذمیہ کتابیہ بحضور دو ذمی جائز بود وبقول محمد وزفر رح بحضور دو ذمی جائز نبود **مسئلہ** اگر مرد را مردی فرمود کہ دختر صغیرہ وے بمردی تزویج کند کہ بوکیل تزویج کرد بحضور یک دو بحضور پدر صغیرہ جائز بود ودر غیبت پدر جائز نبود مگر بحضور دو گواہ **فصل فی المحرمات** حرام است نکاح مادر ودختر وجدات مادری وپدری اگرچہ دور ترند ونکاح خواہر وخواہر زادہ وبرادر زادہ وعمہ وخالہ وخشویہ ودختر ے کہ مادر ویرا وطی کردہ است وزن پدر وجد اگرچہ دور تر اند وزن پسر وپسر پسر اگرچہ فرو تر اند **مسئلہ** ہر چہ در نسب حرام است در رضاع نیز حرام است **مسئلہ** جمع کردن میان دو خواہر در یک نکاح حرام است **مسئلہ** اگر دو خواہر در ملک یکی اند اگر یکے را وطی کرد دوم را نتوانند کہ وطی کنند تا موطوءہ را از ملک خود بیرون نیارد یا بکسی بزنی بدہد واگر خواہر جاریہ موطوءہ خود را نکاح کرد درست بود ولیکن ہر دو را وطی نکنند تا موطوءہ را بر خود حرام نگرداند بہ بیع یا تزویج **مسئلہ** اگر دو خواہر بدو عقد خواست وتقدیم وتاخیر معلوم نی در ہر دو نکاح تفریق کند ونصف مہر ہر دو خواہر بدہد **مسئلہ** اگر دو زن بیک عقد نکاح کرد واگر ہر یکے ازان دو زن مرد بودی نکاح در میان ایشان جائز نبودی نکاح ہر دو زن جائز نبود **مسئلہ** اگر از یک جانب قرض کردن بر دیگری حرام شود واز قرض کردن جانب دیگر حرام جمع کردن درست ست

---

۱۲ از تنویر نقل کردہ است از بحر ۱۲ از بحر نقل کردہ است از ہدایہ ۱۲ از ہدایہ نقل کردہ است از ذخیرہ ۱۲ از ذخیرہ نقل کردہ است از محیط ۱۲ از محیط نقل کردہ است از مبسوط ۱۲ از مبسوط نقل کردہ است از جامع صغیر ۱۲ از جامع صغیر نقل کردہ است از جامع کبیر ۱۲ از جامع کبیر نقل کردہ است از زیادات ۱۲ از زیادات نقل کردہ است از اصل ۱۲ از اصل نقل کردہ است از نوادر ۱۲ از نوادر نقل کردہ است از واقعات ۱۲ از واقعات نقل کردہ است از فتاوی قاضی خان ۱۲ از فتاوی قاضی خان نقل کردہ است از فتاوی ظہیریہ ۱۲ از فتاوی ظہیریہ نقل کردہ است از خزانۃ المفتین ۱۲ از خزانۃ المفتین نقل کردہ است از خزانۃ الفقہ ۱۲ از خزانۃ الفقہ نقل کردہ است از فتاوی ابو اللیث ۱۲ از فتاوی ابو اللیث نقل کردہ است از تنبیہ الغافلین ۱۲ از تنبیہ الغافلین نقل کردہ است از مقدمۃ العلوم ۱۲ از مقدمۃ العلوم نقل کردہ است از ارشاد ۱۲ از ارشاد نقل کردہ است از منتخب ۱۲ از منتخب نقل کردہ است از فوائد ظہیر الدین ۱۲ از فوائد ظہیر الدین نقل کردہ است از فوائد رشید الدین ۱۲ از فوائد رشید الدین نقل کردہ است از فوائد ظہیریہ ۱۲ از فوائد ظہیریہ

اگر از مانے کہ نائب را دادہ بود ندا گر چیزے ماندہ است نائب گیرند والا وصیت باطل شود و بقولہ
ابی یوسف رح انچہ باقی است از ثلث مال اول وانچہ باقی است از نفقہ نائب بدان نائب گیرند **مسئلہ**
اگر سہ پسر حج از پدر و مادر اہلال کرد بعدہ برای یکے از ایشان حج تعین کرد جائز بود کمترین
ہدے گوسپند است وبہدے برشتر و گاؤ گوسپند واقع شود وانچہ در اضحیہ درست است
در ہدے درست بود و گوسپند در ہمہ چیزی درست بود مگر در طواف[۵۱] رکن کہ در حالت جنابت
کردہ باشد و در وطے بعد وقوف بعرفہ درین دو چیز ہدنہ واجب شود **مسئلہ** قربانی تطوع
و متعہ و قران بخورد و بقول شافعی رحمۃ اللہ علیہ از دم متعہ و قران بخورد اما از دم کفارت و
نذر و ہدے و احصار نخورد و تمام صدقہ دہد **مسئلہ** ذبح قربانی متعہ و قران روا نباشد
مگر بروز نحر **مسئلہ** جملہ قربانیہاے حج روا نباشد مگر در حرم جز قربانی نذر و بقول ابی یوسف رح
ہدنہ نذر نیز مختص است بحرم **مسئلہ** تصدیق ہدی بر فقراے حرم و غیر آن جائز بود و بقول شافعی رح
بجز فقراے حرم روا نبود **مسئلہ** بیرون آوردن ہدی باخود سوی عرفات واجب نیست **مسئلہ**
جل و مہار ہدی صدقہ کند و شتر ذبح کنندہ از ہدی ندہد و بر ہدی بی ضرورت سوار نشود و
بقول شافعی رحمۃ اللہ جائز است کہ بی ضرورت سوار شود **مسئلہ** ہدی راند و شد و لیکن
آب سرد در پستان او زند تا شیر کم شود مگر آنکہ او را تا دوشیدن زیان دارد بدہ و شد و شیر
صدقہ دہد **مسئلہ** اگر ہدی واجب ہلاک شد یا معیب گشت بجاے او دیگر بیارد و این معیب ہمو را بود
و اگر ہدے تطوع معیب شد نکشد و نعل او را نجون او رنگ کند و کوہان او را زند و از ان چیزی
نخورد و تونگران را نیز نخوراند و بدرویشان صدقہ دہد **مسئلہ** ہدیہ تطوع و متعہ و قران از قلادہ بہ
مسئلہ قربانی احصار و جنایت را قلادہ نہ بندد **مسئلہ** اگر بر اہل حرفہ قومی گواہے دادند
بوقوف ایشان پیش از عرفہ شنوند و اگر گواہی دادند بوقوف[۵۲] ایشان بعد از عرفہ روز نحر نشنوند
مسئلہ اگر روز دوم جمرہ اولی ترک آورد و اگر اول[۵۳] رمی اعادت کند بعدہ باقی رمی کند تمتع بود
و اگر جمرہ اولی تنہا رمی کرد جائز بود و بقول شافعی رح جائز نبود تا تمام اعادت نکند **مسئلہ**
اگر در حج رفتن پیادہ بر خود واجب کرد سوار نشود تا طواف زیارت نکند **مسئلہ** اگر کنیزک محرم
بخرید مشتہی تواند کہ کنیزک را از احرام بیرون آرد و وطے کند و بقول زفر رح نتواند

---

۵۱ قولہ مگر در طواف قال علیہ السلام سئل عن الحمد فقال لو ناولت شاۃ یجزئنی کل شئ الا الاذی طاہن للزیارۃ جنبا او حائضا بعد الوقوف بعرفۃ فان الواجب فیہما البدنۃ ۱۲ صدقی

۵۲ قولہ بوقوف ایشان ای اذا وقف الناس بعرفۃ وشہد قوم انہم وقفوا بعد دخول عرفۃ لا یقبل شہادتہم لانہ شہادۃ علی النفی کذا فی الفتح ۱۲ منہ

۵۳ قولہ اگر اول ای اگر رمی جمرۃ العقبۃ یوم النحر ترک کرد و بعد ایام تشریق یاد آمد اعادت کند و دم لازم نشود ۱۲ منہ

کتاب النکاح نکاح عبارت از عقدیست کہ بر ملک متعہ وا رو میشود **مسئلہ** نکاح سنت است وبغلبہ شہوت واجب است ونکاح منعقد شود بایجاب وقبول کہ ہر دو بلفظ ماضی باشند چنانچہ زن گوید نفس خود را بتو بزنی دادم مرد گوید بزنی قبول کردم اگر یک لفظ ماضی بود ودوم مستقبل جائز بود چنانچہ مرد گوید نفس خود را بمن بزنی ده وزن گوید نفس خود را بزنی بتو دادم **مسئلہ** نکاح جائز نبود مگر بلفظ نکاح وتزویج وبالفاظی کہ موضوع است بر اصل تملیک عین در حال چون ہبت وتصدقت وملکت ونزدیک شافعی رح منعقد نشود مگر بلفظ نکاح وتزویج **مسئلہ** نکاح منعقد نشود مگر بحضور دو مرد آزاد ویا یک مرد ودو زن بشرط آنکہ عاقل وبالغ ومسلمان باشند اگرچہ فاسق ومحدود وقذف ویا نابینا یا پسران عاقدین باشند وبقول مالک رح اگر بی شہود نکاح کردند بشرط اعلان جائز بود وبقول شافعی رح بحضور گواہان فاسق ومحدود وقذف ونابینا وزنان نکاح منعقد نشود **مسئلہ** نکاح مسلمان باذمیہ کتابیہ بحضور دو ذمی جائز بود وبقول محمد وزفر رح بحضور دو ذمی جائز نبود **مسئلہ** اگر مرد را مردی فرمود کہ دختر صغیرہ وے بمردی تزویج کند بقبول تزویج کرد بحضور یک دو بحضور پدر صغیرہ جائز بود ودر غیبت پدر جائز نبود مگر بحضور دو گواہ **فصل فی المحرمات** حرام است نکاح مادر ودختر وجدات مادری وپدری اگرچہ دور ترند ونکاح خواہر وخواہرزادہ وبرادرزادہ وعمہ وخالہ وخشیویہ ودخترے کہ مادر ویرا اوطی کردہ است وزن پدر وجد اگرچہ دور تر اند وزن پسر وپسر پسر اگرچہ فرو تر اند **مسئلہ** ہر چہ ورنسب حرام است در رضاع نیز حرام است **مسئلہ** جمع کردن میان دو خواہر در یک نکاح حرام است **مسئلہ** اگر دو خواہر در ملک یکی اند اگر یکے را وطی کرد دوم را نتوانند کہ وطی کند تا موطوءہ را از ملک خود بیرون نیارد یا بکسی بزنی بدہد واگر خواہر جاریہ موطوءہ خود را نکاح کرد درست بود ولیکن ہر دو را وطی نکند تا موطوءہ را بر خود حرام نگرداند بہ بیع یا تزویج **مسئلہ** اگر دو خواہر بدو عقد خواست وتقدیم وتاخیر معلوم نی در ہر دو نکاح تفریق کند ونصف مہر ہر دو خواہر بدہد **مسئلہ** اگر دو زن بیک عقد نکاح کرد واگر ہر یکے ازان دو زن مرد بودی نکاح در میان ایشان جائز نبودی نکاح ہر دو زن جائز نبود **مسئلہ** اگر از یک جانب فرض کردن بر دیگری حرام شود واز فرض کردن جانب دیگر حرام جمع کردن درست ست

ف ۱ متعہ بالضم ۱۲ منہ

ف ۲ از اینجا معلوم میشود کہ تملیک عین در حال چون ہبت وتصدقت از لفظ نکاح نیست بلکہ از لفظ دیگر است ۱۲ منہ

ف ۳ از اینجا معلوم میشود کہ تملیک عین در حال چون ہبت وتصدقت از لفظ نکاح نیست بلکہ از لفظ دیگر است ۱۲ منہ

ف ۴ از اینجا معلوم میشود کہ تملیک عین در حال چون ہبت وتصدقت از لفظ نکاح نیست بلکہ از لفظ دیگر است ۱۲ منہ

ف ۵ از اینجا معلوم میشود کہ تملیک عین در حال چون ہبت وتصدقت از لفظ نکاح نیست بلکہ از لفظ دیگر است ۱۲ منہ

ف ۶ از اینجا معلوم میشود کہ تملیک عین در حال چون ہبت وتصدقت از لفظ نکاح نیست بلکہ از لفظ دیگر است ۱۲ منہ

ف ۷ از اینجا معلوم میشود کہ تملیک عین در حال چون ہبت وتصدقت از لفظ نکاح نیست بلکہ از لفظ دیگر است ۱۲ منہ

ف ۸ از اینجا معلوم میشود کہ تملیک عین در حال چون ہبت وتصدقت از لفظ نکاح نیست بلکہ از لفظ دیگر است ۱۲ منہ

ف ۹ از اینجا معلوم میشود کہ تملیک عین در حال چون ہبت وتصدقت از لفظ نکاح نیست بلکہ از لفظ دیگر است ۱۲ منہ

ف ۱۰ از اینجا معلوم میشود کہ تملیک عین در حال چون ہبت وتصدقت از لفظ نکاح نیست بلکہ از لفظ دیگر است ۱۲ منہ

ف ۱۱ از اینجا معلوم میشود کہ تملیک عین در حال چون ہبت وتصدقت از لفظ نکاح نیست بلکہ از لفظ دیگر است ۱۲ منہ

ف ۱۲ از اینجا معلوم میشود کہ تملیک عین در حال چون ہبت وتصدقت از لفظ نکاح نیست بلکہ از لفظ دیگر است ۱۲ منہ

ف ۱۳ از اینجا معلوم میشود کہ تملیک عین در حال چون ہبت وتصدقت از لفظ نکاح نیست بلکہ از لفظ دیگر است ۱۲ منہ

ف ۱۴ از اینجا معلوم میشود کہ تملیک عین در حال چون ہبت وتصدقت از لفظ نکاح نیست بلکہ از لفظ دیگر است ۱۲ منہ

ف ۱۵ از اینجا معلوم میشود کہ تملیک عین در حال چون ہبت وتصدقت از لفظ نکاح نیست بلکہ از لفظ دیگر است ۱۲ منہ

ف ۱۶ از اینجا معلوم میشود کہ تملیک عین در حال چون ہبت وتصدقت از لفظ نکاح نیست بلکہ از لفظ دیگر است ۱۲ منہ

ف ۱۷ از اینجا معلوم میشود کہ تملیک عین در حال چون ہبت وتصدقت از لفظ نکاح نیست بلکہ از لفظ دیگر است ۱۲ منہ

ف ۱۸ از اینجا معلوم میشود کہ تملیک عین در حال چون ہبت وتصدقت از لفظ نکاح نیست بلکہ از لفظ دیگر است ۱۲ منہ

ف ۱۹ از اینجا معلوم میشود کہ تملیک عین در حال چون ہبت وتصدقت از لفظ نکاح نیست بلکہ از لفظ دیگر است ۱۲ منہ

ف ۲۰ از اینجا معلوم میشود کہ تملیک عین در حال چون ہبت وتصدقت از لفظ نکاح نیست بلکہ از لفظ دیگر است ۱۲ منہ

ف ۲۱ از اینجا معلوم میشود کہ تملیک عین در حال چون ہبت وتصدقت از لفظ نکاح نیست بلکہ از لفظ دیگر است ۱۲ منہ

ف ۲۲ از اینجا معلوم میشود کہ تملیک عین در حال چون ہبت وتصدقت از لفظ نکاح نیست بلکہ از لفظ دیگر است ۱۲ منہ

ف ۲۳ از اینجا معلوم میشود کہ تملیک عین در حال چون ہبت وتصدقت از لفظ نکاح نیست بلکہ از لفظ دیگر است ۱۲ منہ

ف ۲۴ از اینجا معلوم میشود کہ تملیک عین در حال چون ہبت وتصدقت از لفظ نکاح نیست بلکہ از لفظ دیگر است ۱۲ منہ

ف ۲۵ از اینجا معلوم میشود کہ تملیک عین در حال چون ہبت وتصدقت از لفظ نکاح نیست بلکہ از لفظ دیگر است ۱۲ منہ

ف ۲۶ از اینجا معلوم میشود کہ تملیک عین در حال چون ہبت وتصدقت از لفظ نکاح نیست بلکہ از لفظ دیگر است ۱۲ منہ

ف ۲۷ از اینجا معلوم میشود کہ تملیک عین در حال چون ہبت وتصدقت از لفظ نکاح نیست بلکہ از لفظ دیگر است ۱۲ منہ

ف ۲۸ از اینجا معلوم میشود کہ تملیک عین در حال چون ہبت وتصدقت از لفظ نکاح نیست بلکہ از لفظ دیگر است ۱۲ منہ

ف ۲۹ از اینجا معلوم میشود کہ تملیک عین در حال چون ہبت وتصدقت از لفظ نکاح نیست بلکہ از لفظ دیگر است ۱۲ منہ

ف ۳۰ از اینجا معلوم میشود کہ تملیک عین در حال چون ہبت وتصدقت از لفظ نکاح نیست بلکہ از لفظ دیگر است ۱۲ منہ

ف ۳۱ از اینجا معلوم میشود کہ تملیک عین در حال چون ہبت وتصدقت از لفظ نکاح نیست بلکہ از لفظ دیگر است ۱۲ منہ

ف ۳۲ از اینجا معلوم میشود کہ تملیک عین در حال چون ہبت وتصدقت از لفظ نکاح نیست بلکہ از لفظ دیگر است ۱۲ منہ

ف ۳۳ از اینجا معلوم میشود کہ تملیک عین در حال چون ہبت وتصدقت از لفظ نکاح نیست بلکہ از لفظ دیگر است ۱۲ منہ

ف ۳۴ از اینجا معلوم میشود کہ تملیک عین در حال چون ہبت وتصدقت از لفظ نکاح نیست بلکہ از لفظ دیگر است ۱۲ منہ

ف ۳۵ از اینجا معلوم میشود کہ تملیک عین در حال چون ہبت وتصدقت از لفظ نکاح نیست بلکہ از لفظ دیگر است ۱۲ منہ

ف ۳۶ از اینجا معلوم میشود کہ تملیک عین در حال چون ہبت وتصدقت از لفظ نکاح نیست بلکہ از لفظ دیگر است ۱۲ منہ

ف ۳۷ از اینجا معلوم میشود کہ تملیک عین در حال چون ہبت وتصدقت از لفظ نکاح نیست بلکہ از لفظ دیگر است ۱۲ منہ

ف ۳۸ از اینجا معلوم میشود کہ تملیک عین در حال چون ہبت وتصدقت از لفظ نکاح نیست بلکہ از لفظ دیگر است ۱۲ منہ

ف ۳۹ از اینجا معلوم میشود کہ تملیک عین در حال چون ہبت وتصدقت از لفظ نکاح نیست بلکہ از لفظ دیگر است ۱۲ منہ

ف ۴۰ از اینجا معلوم میشود کہ تملیک عین در حال چون ہبت وتصدقت از لفظ نکاح نیست بلکہ از لفظ دیگر است ۱۲ منہ

ف ۴۱ از اینجا معلوم میشود کہ تملیک عین در حال چون ہبت وتصدقت از لفظ نکاح نیست بلکہ از لفظ دیگر است ۱۲ منہ

ف ۴۲ از اینجا معلوم میشود کہ تملیک عین در حال چون ہبت وتصدقت از لفظ نکاح نیست بلکہ از لفظ دیگر است ۱۲ منہ

ف ۴۳ از اینجا معلوم میشود کہ تملیک عین در حال چون ہبت وتصدقت از لفظ نکاح نیست بلکہ از لفظ دیگر است ۱۲ منہ

ف ۴۴ از اینجا معلوم میشود کہ تملیک عین در حال چون ہبت وتصدقت از لفظ نکاح نیست بلکہ از لفظ دیگر است ۱۲ منہ

ف ۴۵ از اینجا معلوم میشود کہ تملیک عین در حال چون ہبت وتصدقت از لفظ نکاح نیست بلکہ از لفظ دیگر است ۱۲ منہ

ف ۴۶ از اینجا معلوم میشود کہ تملیک عین در حال چون ہبت وتصدقت از لفظ نکاح نیست بلکہ از لفظ دیگر است ۱۲ منہ

ف ۴۷ از اینجا معلوم میشود کہ تملیک عین در حال چون ہبت وتصدقت از لفظ نکاح نیست بلکہ از لفظ دیگر است ۱۲ منہ

ف ۴۸ از اینجا معلوم میشود کہ تملیک عین در حال چون ہبت وتصدقت از لفظ نکاح نیست بلکہ از لفظ دیگر است ۱۲ منہ

ف ۴۹ از اینجا معلوم میشود کہ تملیک عین در حال چون ہبت وتصدقت از لفظ نکاح نیست بلکہ از لفظ دیگر است ۱۲ منہ

ف ۵۰ از اینجا معلوم میشود کہ تملیک عین در حال چون ہبت وتصدقت از لفظ نکاح نیست بلکہ از لفظ دیگر است ۱۲ منہ

ف ۵۱ از اینجا معلوم میشود کہ تملیک عین در حال چون ہبت وتصدقت از لفظ نکاح نیست بلکہ از لفظ دیگر است ۱۲ منہ

ف ۵۲ از اینجا معلوم میشود کہ تملیک عین در حال چون ہبت وتصدقت از لفظ نکاح نیست بلکہ از لفظ دیگر است ۱۲ منہ

ف ۵۳ از اینجا معلوم میشود کہ تملیک عین در حال چون ہبت وتصدقت از لفظ نکاح نیست بلکہ از لفظ دیگر است ۱۲ منہ

ف ۵۴ از اینجا معلوم میشود کہ تملیک عین در حال چون ہبت وتصدقت از لفظ نکاح نیست بلکہ از لفظ دیگر است ۱۲ منہ

ف ۵۵ از اینجا معلوم میشود کہ تملیک عین در حال چون ہبت وتصدقت از لفظ نکاح نیست بلکہ از لفظ دیگر است ۱۲ منہ

ف ۵۶ از اینجا معلوم میشود کہ تملیک عین در حال چون ہبت وتصدقت از لفظ نکاح نیست بلکہ از لفظ دیگر است ۱۲ منہ

ف ۵۷ از اینجا معلوم میشود کہ تملیک عین در حال چون ہبت وتصدقت از لفظ نکاح نیست بلکہ از لفظ دیگر است ۱۲ منہ

ف ۵۸ از اینجا معلوم میشود کہ تملیک عین در حال چون ہبت وتصدقت از لفظ نکاح نیست بلکہ از لفظ دیگر است ۱۲ منہ

ف ۵۹ از اینجا معلوم میشود کہ تملیک عین در حال چون ہبت وتصدقت از لفظ نکاح نیست بلکہ از لفظ دیگر است ۱۲ منہ

ف ۶۰ از اینجا معلوم میشود کہ تملیک عین در حال چون ہبت وتصدقت از لفظ نکاح نیست بلکہ از لفظ دیگر است ۱۲ منہ

ف ۶۱ از اینجا معلوم میشود کہ تملیک عین در حال چون ہبت وتصدقت از لفظ نکاح نیست بلکہ از لفظ دیگر است ۱۲ منہ

ف ۶۲ از اینجا معلوم میشود کہ تملیک عین در حال چون ہبت وتصدقت از لفظ نکاح نیست بلکہ از لفظ دیگر است ۱۲ منہ

ف ۶۳ از اینجا معلوم میشود کہ تملیک عین در حال چون ہبت وتصدقت از لفظ نکاح نیست بلکہ از لفظ دیگر است ۱۲ منہ

ف ۶۴ از اینجا معلوم میشود کہ تملیک عین در حال چون ہبت وتصدقت از لفظ نکاح نیست بلکہ از لفظ دیگر است ۱۲ منہ

ف ۶۵ از اینجا معلوم میشود کہ تملیک عین در حال چون ہبت وتصدقت از لفظ نکاح نیست بلکہ از لفظ دیگر است ۱۲ منہ

ف ۶۶ از اینجا معلوم میشود کہ تملیک عین در حال چون ہبت وتصدقت از لفظ نکاح نیست بلکہ از لفظ دیگر است ۱۲ منہ

ف ۶۷ از اینجا معلوم میشود کہ تملیک عین در حال چون ہبت وتصدقت از لفظ نکاح نیست بلکہ از لفظ دیگر است ۱۲ منہ

ف ۶۸ از اینجا معلوم میشود کہ تملیک عین در حال چون ہبت وتصدقت از لفظ نکاح نیست بلکہ از لفظ دیگر است ۱۲ منہ

ف ۶۹ از اینجا معلوم میشود کہ تملیک عین در حال چون ہبت وتصدقت از لفظ نکاح نیست بلکہ از لفظ دیگر است ۱۲ منہ

ف ۷۰ از اینجا معلوم میشود کہ تملیک عین در حال چون ہبت وتصدقت از لفظ نکاح نیست بلکہ از لفظ دیگر است ۱۲ منہ

ف ۷۱ از اینجا معلوم میشود کہ تملیک عین در حال چون ہبت وتصدقت از لفظ نکاح نیست بلکہ از لفظ دیگر است ۱۲ منہ

ف ۷۲ از اینجا معلوم میشود کہ تملیک عین در حال چون ہبت وتصدقت از لفظ نکاح نیست بلکہ از لفظ دیگر است ۱۲ منہ

ف ۷۳ از اینجا معلوم میشود کہ تملیک عین در حال چون ہبت وتصدقت از لفظ نکاح نیست بلکہ از لفظ دیگر است ۱۲ منہ

ف ۷۴ از اینجا معلوم میشود کہ تملیک عین در حال چون ہبت وتصدقت از لفظ نکاح نیست بلکہ از لفظ دیگر است ۱۲ منہ

ف ۷۵ از اینجا معلوم میشود کہ تملیک عین در حال چون ہبت وتصدقت از لفظ نکاح نیست بلکہ از لفظ دیگر است ۱۲ منہ

ف ۷۶ از اینجا معلوم میشود کہ تملیک عین در حال چون ہبت وتصدقت از لفظ نکاح نیست بلکہ از لفظ دیگر است ۱۲ منہ

ف ۷۷ از اینجا معلوم میشود کہ تملیک عین در حال چون ہبت وتصدقت از لفظ نکاح نیست بلکہ از لفظ دیگر است ۱۲ منہ

ف ۷۸ از اینجا معلوم میشود کہ تملیک عین در حال چون ہبت وتصدقت از لفظ نکاح نیست بلکہ از لفظ دیگر است ۱۲ منہ

ف ۷۹ از اینجا معلوم میشود کہ تملیک عین در حال چون ہبت وتصدقت از لفظ نکاح نیست بلکہ از لفظ دیگر است ۱۲ منہ

ف ۸۰ از اینجا معلوم میشود کہ تملیک عین در حال چون ہبت وتصدقت از لفظ نکاح نیست بلکہ از لفظ دیگر است ۱۲ منہ

ف ۸۱ از اینجا معلوم میشود کہ تملیک عین در حال چون ہبت وتصدقت از لفظ نکاح نیست بلکہ از لفظ دیگر است ۱۲ منہ

ف ۸۲ از اینجا معلوم میشود کہ تملیک عین در حال چون ہبت وتصدقت از لفظ نکاح نیست بلکہ از لفظ دیگر است ۱۲ منہ

ف ۸۳ از اینجا معلوم میشود کہ تملیک عین در حال چون ہبت وتصدقت از لفظ نکاح نیست بلکہ از لفظ دیگر است ۱۲ منہ

ف ۸۴ از اینجا معلوم میشود کہ تملیک عین در حال چون ہبت وتصدقت از لفظ نکاح نیست بلکہ از لفظ دیگر است ۱۲ منہ

ف ۸۵ از اینجا معلوم میشود کہ تملیک عین در حال چون ہبت وتصدقت از لفظ نکاح نیست بلکہ از لفظ دیگر است ۱۲ منہ

ف ۸۶ از اینجا معلوم میشود کہ تملیک عین در حال چون ہبت وتصدقت از لفظ نکاح نیست بلکہ از لفظ دیگر است ۱۲ منہ

ف ۸۷ از اینجا معلوم میشود کہ تملیک عین در حال چون ہبت وتصدقت از لفظ نکاح نیست بلکہ از لفظ دیگر است ۱۲ منہ

ف ۸۸ از اینجا معلوم میشود کہ تملیک عین در حال چون ہبت وتصدقت از لفظ نکاح نیست بلکہ از لفظ دیگر است ۱۲ منہ

ف ۸۹ از اینجا معلوم میشود کہ تملیک عین در حال چون ہبت وتصدقت از لفظ نکاح نیست بلکہ از لفظ دیگر است ۱۲ منہ

ف ۹۰ از اینجا معلوم میشود کہ تملیک عین در حال چون ہبت وتصدقت از لفظ نکاح نیست بلکہ از لفظ دیگر است ۱۲ منہ

ف ۹۱ از اینجا معلوم میشود کہ تملیک عین در حال چون ہبت وتصدقت از لفظ نکاح نیست بلکہ از لفظ دیگر است ۱۲ منہ

ف ۹۲ از اینجا معلوم میشود کہ تملیک عین در حال چون ہبت وتصدقت از لفظ نکاح نیست بلکہ از لفظ دیگر است ۱۲ منہ

ف ۹۳ از اینجا معلوم میشود کہ تملیک عین در حال چون ہبت وتصدقت از لفظ نکاح نیست بلکہ از لفظ دیگر است ۱۲ منہ

ف ۹۴ از اینجا معلوم میشود کہ تملیک عین در حال چون ہبت وتصدقت از لفظ نکاح نیست بلکہ از لفظ دیگر است ۱۲ منہ

ف ۹۵ از اینجا معلوم میشود کہ تملیک عین در حال چون ہبت وتصدقت از لفظ نکاح نیست بلکہ از لفظ دیگر است ۱۲ منہ

ف ۹۶ از اینجا معلوم میشود کہ تملیک عین در حال چون ہبت وتصدقت از لفظ نکاح نیست بلکہ از لفظ دیگر است ۱۲ منہ

ف ۹۷ از اینجا معلوم میشود کہ تملیک عین در حال چون ہبت وتصدقت از لفظ نکاح نیست بلکہ از لفظ دیگر است ۱۲ منہ

ف ۹۸ از اینجا معلوم میشود کہ تملیک عین در حال چون ہبت وتصدقت از لفظ نکاح نیست بلکہ از لفظ دیگر است ۱۲ منہ

ف ۹۹ از اینجا معلوم میشود کہ تملیک عین در حال چون ہبت وتصدقت از لفظ نکاح نیست بلکہ از لفظ دیگر است ۱۲ منہ

ف ۱۰۰ از اینجا معلوم میشود کہ تملیک عین در حال چون ہبت وتصدقت از لفظ نکاح نیست بلکہ از لفظ دیگر است ۱۲ منہ

اگر از مالے کہ نائب را دادہ بود ندا اگر چیزے ماندہ است نائب گیرند والا وصیت باطل شود و بقولہ
ابی یوسف رح انچہ باقی است از ثلث مال اول وانچہ باقی است از نفقہ نائب بدان نائب گیرند **مسئلہ**
اگر سہ حج از پدر و مادر اہلال کرد بعدہ برای یکے از ایشان حج تعین کرد جائز بود کمترین
ہدے گوسپند است وہدے بر شتر و گاؤ گوسپند واقع شود وانچہ در اضحیہ درست است
در ہدے درست بود و گوسپند در ہمہ چیزی درست بود مگر در طواف رکن کہ در حالت جنابت
کردہ باشد و در وسط بعد وقوف بعرفہ درین دو چیز ہدہ واجب شود **مسئلہ** قربانی تطوع
و متعہ و قران نخورد و بقول شافعی رحمۃ اللہ علیہ از دم متعہ و قران نخورد اما از دم کفارت و
نذر و ہدے واحصار نخورد و تمام صدقہ دہد **مسئلہ** ذبح قربانی متعہ و قران روا نباشد
مگر بروز نحر **مسئلہ** جملہ قربانیہاے حج روا نباشد مگر در حرم جز قربانی نذر و بقول ابی یوسف رح
ہدہ نذر نیز مختص است بحرم **مسئلہ** تصدیق ہدی بر فقراء حرم و غیر آن جائز بود و بقول شافعی رح
بجز فقراء حرم روا نبود **مسئلہ** بیرون آوردن ہدی باخود سوی عرفات واجب نیست **مسئلہ**
جل و مہار ہدی صدقہ کند و شرد ذبح کنندہ از ہدی ندہد و بر ہدی بی ضرورت سوار نشود و
بقول شافعی رحمۃ اللہ جائز است کہ بی ضرورت سوار شود **مسئلہ** ہدی راند و شد و لیکن
آب سرد در پستان او زند تا شیر کم شود مگر آنکہ او را تا دو شیدن زیان دارد بدہ و شد و شیر
صدقہ دہد **مسئلہ** اگر ہدی واجب ہلاک شد یا معیب گشت بجای او دیگر بیارد و این معیب ہمو را بود
و اگر ہدے تطوع معیب شد نکشد و نعل او را نجون او رنگ کند و کوہان او را زند و ازان چیزی
نخورد و تونگران را نیز نخوراند و بدر ویشان صدقہ دہد **مسئلہ** ہدیہ تطوع و متعہ و قران را قلادہ بہ
مسئلہ قربانی احصار و جنایت را قلادہ نہ بند **مسئلہ** اگر بر اہل حرفہ قومی گواہے دادند
بوقوف ایشان پیش از عرفہ شنوند و اگر گواہی دادند بوقوف ایشان بعد از عرفہ روز نحر نشنوند
مسئلہ اگر روز دوم جمرہ اولی ترک آورد و اگر اول رمی اعادت کند بعدہ باقی رمی کند بہتر بود
و اگر جمرہ اولی تنہا رمی کرد جائز بود و بقول شافعی رح جائز نبود تا تمام اعادت نکند **مسئلہ**
اگر در حج رفتن پیادہ بر خود واجب کرد سوار نشود تا طواف زیارت نکند **مسئلہ** اگر کنیزکی محرم
بخرید مشتہی تواند کہ کنیزک را از احرام بیرون آرد و وطے کند و بقول زفر رح نتواند

قولہ مگر در طواف قال علیہ السلام وسئل عن الحمد فقال یوتی الوالی فیہ بحوزی کل شی الا الاذی
للزیادۃ حینا او جامع بعد الوقوف بعرفۃ فان الواجب فیہما البدنۃ ۱۲ صدیقی قولہ وقوف ایشان
الخ ای اذا وقفت الناس بعرفۃ وشہد قوم انہم وقفوا بعد دخول عرفۃ لا یقبل شہادتہم لانہ شہادۃ علی النفی لان عرفہم نفی ۱۲ ابن ملک قولہ اگر اول

رمی اعادہ نکند بدم الخ لان رمی الجمرۃ الاولی فی الیوم الثانی لبعضہ حکم الادائ فان رمی الجمرۃ الاولی فی الیوم الثانی بعد الزوال ولم یعدہا حتی رمی الجمرۃ الوسطی فعلیہ دم لان رمی الجمرۃ الاولی فقط جاز ۱۲ ابن ملک

نفرستند از جهت او ذبح کنند بعده از احرام بیرون آید و بر حلق و قصر بنود و بقول ابی یوسف رحمة الله تعالی حلق واجب آید **مسئله** اگر قارن از حج به سبب دشمن یا بسبب بیماری باز ماند دو قربانی بجانب حرم فرستد تا ذبح کنند و ذبح قربانی احصار بجز حرم جائز نبود فا ماپیش از روز نحر جائز بود و بقول ابی یوسف و محمد رحمة الله جائز بنود و ذبح دم احصار حج مگر در روز نحر **مسئله** اگر محصر از احرام حج حلال شود حج و عمره لازم شود و اگر احرام برای عمره بسته باشد چون حلال شود عمره لازم شود و اگر قارن بود حج و دو عمره لازم شود **مسئله** اگر محصر گوسپندی قربانی فرستاد بعده احصار زائل شد بر هدی و حج قادر شد توجه کند بحج اگر بهدی و حج نرسد توجه لازم نشود و اگر بر هدی[۱] بی حج قادر شد بذبح هدی حلال شود و اگر بر حج بی هدی قادر شد بی ذبح هدی از احرام بیرون آید و بقول زفر رحمة الله علیه بی ذبح بیرون نیاید **مسئله** بعد از وقوف بعرفه احصار نباشد **مسئله** اگر یکبه از طواف و وقوف ممنوع شد احصار ثابت شود و اگر از یکی ممنوع بود محصر نبود **باب الفوات** اگر بفوت بعرفه حج فوت شد احلال بعمره کند یعنی طواف و سعی کند حلال شود و حج قضا کند از میقات اگرچه اول بار پیش از میقات احرام بسته است دوم لازم نشود و بقول شافعی رحمة الله علیه دم نیز لازم شود **مسئله** عمره فوت نشود و عمره طواف و سعی است و در سال تمام ادای عمره جائز بود **مسئله** ادای عمره در روز عرفه و نحر و ایام تشریق مکروه بود **مسئله** عمره سنت است و بقول شافعی رحمة الله فریضه است **باب الحج عن الغیر**[۲] ای بجای خود کسی را گرداند نیابت در عبادت مالی در حالت عجز و قدرت جائز بود و در عبادت بدنی بهیچ حال جائز نی که در عبادت که مرکب است از مال و بدن در حالت عجز نیابت جائز بود **مسئله** عجز تا موت[۳] شرط است در حج فرض اما در حج نفل با قدرت همه حال نیابت جائز بود **مسئله** اگر نائب از دو کس احرام بست نفقه ضامن شود و حج از نائب واقع شود **مسئله** دوم احصار بر فرمانده بود و بقول ابی یوسف رح بر نائب بود **مسئله** دم قران و جنایت بر نائب بود باتفاق **مسئله** اگر مردی وصیت بحج کرد و ورثه نائب گرفتند برای حج و نائب در راه مرد از منزل میت ثلث باقی از مال حج فرمایند و بقول ابی یوسف رح و محمد رح از آنجا که نائب مرده است نائب گیرند و بقول محمد رح

---

[۱] هدی از انواع نوع حیوان است که قربانی میکنند و در شرع عبارت است از شتر و گاو و گوسفند و بز و بعضی گفته اند هدی

میقات تلبیه گفت دیگ دوم باطل شود وبقول ابی یوسف ومحمد رح اگر باحرام بازگشت دم ساقط شود اگرچه تلبیه گفت وبقول زفر رح ساقط نشود اگر تلبیه گفت **مسئله** اگر از میقات تجاوز کرد بعده برای عمره احرام بست وعمره افساد کرد بعده باحرام از میقات عمره قضا کرد دم ساقط شود وبقول زفر رح ساقط نشود **مسئله** اگر کوفی برای حاجتی در بستان بنی عامر درآمد روا بود که در مکه بی احرام درآید ومیقات رود کسیکه داخل بستان ست بستان بود **مسئله** اگر کسی در مکه بی احرام درآید بعد دوران سال بیرون آمد واحرام بست وحج کرد از واجبی که دران سال بر وی بوده است جائز بود از حج اسلام و از انچه بدرآمدن مکه بی احرام لازم شده است وبقول زفر رح جائز نبود واگر سال گذشت بعده در دوم سال از میقات احرام بست برای حج از جمیکه بسبب درآمدن مکه بر وی لازم شده ست محسوب نبود

باب اضافة الاحرام الی الاحرام

مسئله اگر مکی احرام بست برای عمره ویک شوط طواف کرد بعده احرام بست برای حج بود که حج براندازد وعمره بجا آرد وبجائی آن حج حجی وعمره بر وی لازم شود وقربانی نیز بروی لازم شود وبقول ابی یوسف ومحمد رح عمره براندازد وقضا کند وحج تمام کند وقربانی لازم آید واگر هر دو تمام کرد جائز بود وبر وقربانی لازم آید **مسئله** اگر برای حج احرام بست بعده روز نحر برای حج دوم احرام بست واگر در حج اول حلق کرده است بعده احرام بسته است حج دوم لازم شود یعنی بلزوم دم واگر پیش از حلق احرام بسته است دوم لازم شود وبالزوم دم اگرچه تقصیر کرده ست ویا نکرده است وبقول ابی یوسف ومحمد رحمة الله علیهما اگر بعد از تقصیر بود دم لازم شود واگر پیش از تقصیر بود هیچ لازم نشود **مسئله** اگر از افعال عمره فارغ شده وتقصیر باقی بود وبرای عمره دیگر احرام بست قربانی لازم شود **مسئله** اگر برای حج احرام بست بعده برای عمره پس وقوف کرد بعرفات عمره را فسخ کرده باشد وبحج رود حج بعرفات بی وقوف عمره بر نیفتد واگر برای حج طواف تحیت کرد بعده احرام بست برای عمره وهر دو تمام کرد دم واجب شود برافگندن عمره مستحب بود **مسئله** اگر حاج روز نحر برای عمره احرام کرد عمره لازم شود وواجب بود که عمره براندازد وقضا کند وقربانی دهد واگر عمره تمام کرد جائز بود ودم لازم شود **مسئله** اگر حج فوت شد بعده احرام بست برای عمره یا برای حج هر دو را براندازد وقضا واجب شود بالزوم دم **باب الاحصار** اگر بسبب دشمن یا بسبب مرض از حج ماند گوسپند سوی حرم

۵۱ قولہما ساقط شود یعنی ساقط شود دم کہ برا بجاوز از میقات لازم شدہ بود زیرا کہ دم افساد عمرہ ساقط نمیشود وبیاید دانست کہ چون سہ چیز از فرائض حج شمردہ است کہ چون سہ چیز از متعلقات آن فروگذاشت شود دم لازم گردد یکی ترک وقوف بعرفات دوم ترک طواف زیارت سوم ترک رمی جمار علیہم الرحمۃ من غیر تفاوت وفرق کہ کشش نفس انست کہ بریشان حج فریضہ نیست یکی مدرک دوم دیوانہ

اگر محرم صید را ذبح کرد و بخورد قیمت آن ضامن شود و بقول ابی یوسف رح و محمد رح
هیچ لازم نشود مگر استغفار و اگر محرم دیگر ذبح محرم را بخورد بروی هیچ لازم نشود **مسئله** اگر غیر محرم
صید گرفت و ذبح کرد جائز بود که محرم آنرا بخورد و اگر را هنمونی نکرده باشد و صید کردن نفرموده بود
و بقول مالک رح اگر حلال برای محرم صید کرده است محرم را حلال نبود **مسئله** اگر غیر محرم صید حرم
را ذبح کرد قیمت آن صدقه کند و روزه ندارد و بقول زفر رح روزه واجب آید نیز روا باشد **مسئله**
اگر حلال با صید در زمین حرم درآمد ارسال کند و نزدیک شافعی رح ارسال بروی واجب نی
و اگر فروخت آورد و اگر باقی مانده باشد بیع فسخ کند و برمرد جزا لازم آید **مسئله** اگر احرام بست
و در خانه و یا در قفص[۵۱] او صید است ارسال واجب نشود و بقول شافعی رح ارسال لازم شود **مسئله**
اگر محرم صید گرفت بعده احرام بست و دیگرے ارسال کرد مرسل ضامن شود قیمت او را و
بقول ابی یوسف و محمد رح ضامن نشود **مسئله** اگر محرمی صید گرفت و دیگرے رها کرد رها کننده
بالاتفاق ضامن نشود **مسئله** اگر محرمی صید گرفت و محرمی دیگر آن صید را بکشت بر سر یکی جزا
لازم آید و گیرنده بدانچه ضامن شده است رجوع کند بر کشنده و بقول زفر رح رجوع نکند **مسئله** اگر
گیاه حرم و یا درخت حرم غیر مملوک و یا درختیکه از جنس آن نهال نکنند بریده قیمت آن ضامن شود مگر
آنکه خشک باشد **مسئله** چرانیدن گیاه حرم و بریدن آن حرام است مگر آنکه چرانیدن[۵۲] اذخر درست است
و بقول ابی یوسف رح چرانیدن گیاه حرم جائز است **مسئله** چیزیکه بسبب آن بر منفر و یکدم لازم شد
و بر قارن دو دم لازم شود مگر آنکه از میقات تجاوز کند و محرم نشود بر آن حج و عمره یکدم واجب شود
و بقول زفر رح درین صورت نیز دو دم لازم شود و بقول شافعی رح در مسئله اول بر قارن یکدم
لازم شود **مسئله** اگر دو محرم یک صید را کشتند بر هر یکی[۵۳] جزا کامل واجب شود و بقول شافعی رح
بر هر دو یک جزا لازم شود **مسئله** اگر دو حلال یعنی غیر محرم صید حرم را کشتند بر هر دو یک جزا
کامل واجب شود **مسئله** اگر محرم صید را بخرد یا بفروشد بیع باطل شود **مسئله** اگر غیر محرم
آهو حرم را بیرون آورد و پس از وی بچه بزاد و هر دو مردند ضمان هر دو لازم آید[۵۴] و اگر بعد از ضمان
آهو بچه آورد ضمان بچه لازم نشود **باب المجاوزة لوقته بغیر احرام** اگر بے احرام از
میقات تجاوز کرد بالاجماع دم لازم شود اما بعده اگر با احرام و تلبیه گویان باز گشت نزدیک

---

[۵۱] قولہ در قفص یعنی اگر صید حرم را در قفص خرید و قیمت
آن قفص را بفروخت و داد و آن قفص در حل آورد تا ابد از ضمان
صید حرم فارغ شود و چیزی از قیمت قفص لازم نیاید کما فی
الزیلعی و فتح القدیر و غیرہما من کتب المذہب

[۵۲] قولہ چرانیدن اذخر درست است این لفظ بعضی نسخ
است و در بعضی نسخ این لفظ نیست و بعضی نسخ بجای این لفظ
است اگر درو حلی نباشد و بعضی نسخ بجای این لفظ است اگر
درو حلی نباشد و در نظر بعضی نسخ این هر سہ لفظ نیست و
مستغنی عنہا است و ہمین اصح است کما فی الزیلعی و غیرہ

[۵۳] قولہ بر ہر یکی جزا کامل واجب شود و بقول شافعی رح
بر ہر دو یک جزا کامل لان فعل کامل منہما کما فی الزیلعی
و غیرہ

[۵۴] قولہ اگر بعد از ضمان آہو بچہ آورد ضمان بچہ لازم نشود
لانہ تبع لامہ کما فی الزیلعی و غیرہ

و محمد رحمة الله علیهما هیچ واجب نیاید مسئله اگر قارن پیش از ذبح حلق کرد دو گوسپند
واجب شود و بقول ابی یوسف رح و محمد و شافعی یک گوسپند واجب آید فصل اگر
محرمی صید را کشت و یا کشنده را دلالت کرد جزا بر وی لازم شود و بقول شافعی رح
بدلالت کننده لازم نشود مسئله جزا قیمت صید است بتقویم دو عدل در موضع قتل
و یا در موضع که نزدیک تر بود بموضع قتل و بقیمت صید هدیه بجرد و ذبح کند اگر قیمت
هدیه رسد و یا طعام بجرد و صدقه کند چون صدقهٔ فطر و یا بمقابله طعام هر دروشی
یکان روز روزه دارد و اگر آن از نصف صاع فاضل آید صدقه دهد و یا بدل آن یک روز
روزه دارد و بقول شافعی و محمد رحمه الله اگر صید را نظیریست از چهارپایان در منظر بود
جزا همان بود چنانچه در آهو و گوسپند است مسئله اگر صید را مجروح کرد یا عضوی
از وی ببرید یا مویش بکند نقصان آن ضامن شود اگر پر صیدی بکند و یا پایهای
او ببرید و یا صید را دندان شکست و یا بیضهٔ او بشکست قیمت آن واجب آید همچنین اگر بیضهٔ صید
شکست و از وی چوزه مرده بیرون آمد قیمت آن چوزه واجب شود مسئله بکشتن زاغ
و غلیواز و گرگ و مار و کژدم و موش و سگ گزنده و پشه و مورچه و کبک و کبوتر و باغر هیچ
واجب نشود و بکشتن سپس و ملخ و هر چه خواهد صدقه دهد مسئله بکشتن ده هر چند که باشد
از گوسپندی تجاوز نکند و بقول زفر رح قیمت دو هر چند که باشد هزار واجب شود
اگرچه پیشتر از گوسپند بود و بقول شافعی رح هیچ واجب نشود مسئله اگر صید اورا
حمله کرد و محرم اورا کشت هیچ واجب نشود و بقول زفر رح جزا ضامن شود مسئله اگر محرم
باضطرار صید را کشت جزا لازم شود مسئله در احرام ذبح کردن گوسپند و گاو و شتر
و مرغ خانگی و بط اهلی جائز بود و بر وجزا است اگر محرم کبوتر مسرول و یا آهوی مستأنس را
ذبح کرد و جزا لازم آید و بقول مالک رح در کبوتر جزا لازم نیاید مسئله اگر محرمی صید را
ذبح کرد حرام بود و بقول شافعی رح بر کشنده حرام بود و دیگر و احلال مسئله اگر محرم منتظر
شد مردار خورد و صید را نکشد و بقول ابی یوسف رح صید کشد و در مبسوط مذکور است
که از ابی یوسف و ابی حنیفه رح صید کشد و بخورد و جزا دهد و بقول زفر رح مردار خورد مسئله

حلق جماع کرد گوسپند واجب شود و اگر در عمره پیش از طواف چهار شوط جماع کرد عمره فاسد شود و یک گوسپند واجب شود و عمره تمام کند و قضا کند و اگر بعد از طواف اکثر از شواط جماع کرد یک گوسپند واجب شود و عمره فاسد نشود و بقول شافعی رحمه الله تعالی در هر دو وجه عمره فاسد شود و شتر و گاو قربانی دهد **مسئله** در حج و عمره جماع عامد و ناسی مفسد است و بقول شافعی رحمة الله علیه جماع ناسی در حج مفسد نی **مسئله** اگر بی وضو طواف رکن کرد یعنی طواف زیارت گوسپند واجب شود **مسئله** اگر جنب طواف رکن کرد شتر یا گاو واجب شود طواف را اعادت واجب است و اگر بی وضو طواف قدوم یا طواف صدر کرد صدقه واجب شود **مسئله** اگر سه شوط یا کمتر ازان طواف رکن ترک آورد گوسپند واجب شود و اگر چهار شوط و یا بیشتر ازان ترک آورد از طواف رکن همچنان محرم باشد و اگر بیشتر از طواف صدر ترک آورد و یا در حالت جنابت طواف صدر آورد یک گوسپند واجب شود و اگر سه شوط و یا کمتر از طواف صدر ترک آورد صدقه واجب شود از هر شوطی یک درویش را نصف صاع گندم دهد **مسئله** اگر بی وضو طواف رکن کرد و طواف صدر در آخر ایام تشریق با وضو کرد یک گوسپند واجب شود **مسئله** اگر در حالت جنابت طواف رکن کرد و در آخر ایام تشریق طواف صدر در حالت پاکی کرد دو گوسپند واجب شود و بقول ابی یوسف و محمد رحمة الله علیهما یک گوسپند واجب شود و اگر طواف و سعی برای عمره بی وضو کرد و بسوی اهل خود بازگشت و طواف و سعی اعادت نکرد یک گوسپند واجب شود **مسئله** اگر در میان صفا و مروه سعی نکرد و یا پیش از امام از عرفات افاضت کرد و سے بازگشت یک گوسپند واجب شود و بقول شافعی رحمة الله علیه در افاضت هیچ واجب نشود **مسئله** اگر ترک وقوف بمزدلفه کرد یک گوسپند واجب شود **مسئله** اگر در هیچ روزی رمی جمار ترک کرد و یا یک روز رمی جمار ترک نکرد یک گوسپند واجب شود و اگر از ایام تشریق تاخیر حلق کرد یک گوسپند واجب آید و بقول ابی یوسف و محمد رحمهما الله هیچ واجب نیاید **مسئله** اگر در حج و یا در عمره تاخیر حلق کرد از ایام نحر و تاخیر طواف رکن کرد از ایام نحر و یا در زمین حلال حلق کرد یک گوسپند واجب آید و بقول ابی یوسف

در غیر امر بر مخلوق هیچ واجب نیاید فامابر[۱] حالق نزدیک ما صدقه واجب آید در امر نفیر امر
وبقول شافعی رح بر حالق هیچ واجب نیاید **مسئله** اگر تمام گردن ستر دو یا موے هر دو
نغل دو یا یکے ستر دو قربانی واجب آید واگر موضع حجامت حلق کرد قربانی واجب آید وبقول ابی یوسف
ومحمد رح اگر موضع حجامت حلق کرد قربانی واجب نیاید بلکه صدقه واجب آید ونیز بقول ایشان
بحلق عضو کامل قربانے واجب آید وبحلق کمتر از عضو چون سینه وساق وموے
زیر[۲] طعام واجب آید **مسئله** اگر سبلت کوتاه کرد حکومت عدل واجب آید یعنی بر موے
ربع ریش نسبت کنند تا اگر یا خود از سبلت ربعے از ربع ریش است ربع گوسپند واجب شود
مسئله اگر محرم سبلت حلالے کوتاه کرد و یا ناخن او برید طعام[۳] واجب شود واگر
ناخن دو دست ودو پاے خود برید قربانی واجب شود واگر در یک مجلس بود وهمچنین اگر
ناخن یک دست ویا ناخن یک پاے برید قربانے واجب آید واگر ناخن دست وپاے متفرق
برید بهر ناخن صدقه واجب شود چنانچه پنج ناخن متفرق از هر دو دست واز هر دو پاے
برید وبقول محمد رح قربانے واجب شود **مسئله** اگر ناخن شکسته دور کند هیچ واجب نشود
مسئله اگر محرم بسبب عذرے خود را خوشبوی کند ویا جامه پوشد ویا حلق کند مخیر بود
که گوسپند دهد در حرم ویا شش[۶] درویش را سه صاع طعام دهد ویا سه روزه دارد ودر هر موضعی
که خواهد وبقول شافعی رح صدقه روا نباشد مگر در حرم **فصل** اگر محرم سوی فرج زنی بشهوت
نظر کرد وانزو منی جدا شد هیچ لازم نشود واگر بوسه زد ویا بشهوت لمس کرد ویا افساد حج
بجماع کرد در قبل یا در دبر پیش از وقوف بعرفه یک گوسپند واجب شود وحج تمام کند
ودر سال آینده قضا کند وبقول شافعی رح اگر بقبله ولمس انزال کرد احرام فاسد شود
ونیز بقول او در جماع قبل الوقوف شتر ویا گاو واجب شود **مسئله** در قضاے حج ازن
جدا نشود وبقول مالک رحمة الله علیه از خانه جدا گانه بیرون آیند وبقول زفر رحمة الله علیه
چون محرم شوند جدا شوند وبقول شافعی رحمة الله علیه چون نزدیک شوند بموضع
وقاع جدا شود **مسئله** اگر بعد از وقوف جماع کردند بدنه واجب شود وحج فاسد
نشود وبقول شافعی رح چون جماع کنند پیش از رمے حج فاسد شود واگر بعد از

---

[۱] فامابر حالق تخصیص الخصم لانه سوی بین الحلق والحجم فی الکمیة فکذا فی غیره سوی بین الحالق والحالق فی کون کل منهما سببا لاراقة الدم وقال الشافعی رح لا شیء علی الحالق اما اذا حلق بامره فهو کالحلق بنفسه ولنا ان الحلق بامره فی حق المحرم کالحلق بنفسه لان الامر بالحلق یکون لاجل ازالة الشعث وهو یحصل بفعل المامور کما یحصل بفعل الامر بنفسه

[۲] زیر طعام یعنی بقدر نصف صاع

[۳] طعام یعنی نصف صاع

[۴] ناخن دو دست ودو پاے یعنی ناخن دست راست ودست چپ وپاے راست وپاے چپ

[۵] در غیر امر بر مخلوق هیچ واجب نیاید یعنی اگر محرم بفرمان حلال کسے را حلق کرد بر حلال هیچ واجب نیاید بر محرم صدقه واجب آید

[۶] شش درویش یعنی شش مسکین

باز اهیت مسئله کوسفندی در ماههای حج از عمره فارغ شد وحلق ویا قصر کرد بعده بمکه یا بصره مقیم شد
ودران سال حج کرد تمتع او جائز نبود وبقول محمد وابی یوسف رح اگر در بصره مقیم شد تمتع او جائز بنود مسئله
اگر عمره افساد کرد وبعد از فراغ از عمره حلق کرد وبصره مقیم شد بعده عمره قضا کرد ودر آشهر حج دوران سال
حج کرد متمتع نباشد وبقول ابی یوسف ومحمد متمتع باشد مسئله اگر بمکه ماند وسوی بصره بیرون نیامد
تا عمره قضا کرد با فساد هم متمتع نباشد باتفاق واگر کوفی سوی اهل خود باز گشت وبعده در ماههای
حج عمره آورد وهمدران سال حج کرد باتفاق متمتع بود مسئله اگر برای عمره در ماههای حج احرام بست
وهمدران سال حج کرد هر کدام که فاسد کند از حج وعمره تمام کند وقربانی لازم نشود مسئله اگر
متمتع شد واضحیه داد از قربانی منع جائز نبود مسئله اگر زنی نزدیک احرام حائض شد غسل کند
واحرام بندد وافعال حج بجا آرد مگر طواف نکند واگر نزدیک افاضه صدر حائض شد طواف
ترک آرد چنانچه در کوفی در مکه سراے گرفت پیش از گذشتن سه روز از ایام نحر طواف صدر ازوی
ساقط شود واگر بعد از گذشتن سه روز ایام نحر در مکه سرای گرفت طواف صدر ازوی ساقط
نشود **باب الجنایات** اگر محرمے تمام عضو خوشبوی کرد یک گوسفند واجب شود
واگر کمتر از عضو خوشبوی کرد صدقه واجب شود وبقول محمد رح دم واجب شود مسئله سر صدقه
که در احرام مقدر نیست نصف صاع گندم واجب شود مگر در گشتن ملخ که طعام دهد مسئله اگر
موی سر به حنا رنگ کرد قربانی واجب شود مسئله اگر بروغنی زیت چرب کرد قربانی واجب
شود وبقول ابی یوسف ومحمد رح صدقه واجب شود وبقول شافعی رحمه الله اگر در موی استعمال کرد
قربانی واجب شود واگر در غیر موی استعمال کرد هیچ واجب نیاید مسئله اگر جامه دوخته پوشید
ویا روز تمام سر پوشید قربانی واجب آید واگر کمتر از روز بود صدقه دهد وبقول ابی یوسف رح
اگر جامه بیشتر از نیم روز پوشید قربانی واجب شود وبقول شافعی رح بمجرد پوشیدن جامه قربانی
واجب آید مسئله اگر ربع سر ویا ربع ریش بستر وقربانی واجب آید واگر کمتر از ربع بود صدقه دهد وبقول
ابی یوسف رح اگر تمام سر ولحیه حلق کرد قربانی واجب آید وبه کمتر ازان قربانی نیاید وبقول شافعی رحمة الله اگر تمام
موی سر حلق کرد قربانی واجب آید مسئله اگر محرمی سر محرمے دیگر حلق کرد اگر بامر محلوق بوده است
بر محلوق قربانی واجب آید واگر بی امر او حلق کرد نیز بر محلوق قربانی واجب شود وبقول شافعی رح

ف ۱ این بحث که گوسفندی در ماههای حج از عمره فارغ شد وحلق ویا قصر کرد بعده بمکه یا بصره مقیم شد ودران سال حج کرد تمتع او جائز نبود وبقول محمد وابی یوسف رح اگر در بصره مقیم شد تمتع او جائز نبود مسئله اگر عمره افساد کرد وبعد از فراغ از عمره حلق کرد وبصره مقیم شد بعده عمره قضا کرد ودر آشهر حج دوران سال حج کرد متمتع نباشد وبقول ابی یوسف ومحمد متمتع باشد مسئله اگر بمکه ماند وسوی بصره بیرون نیامد تا عمره قضا کرد با فساد هم متمتع نباشد باتفاق واگر کوفی سوی اهل خود باز گشت وبعده در ماههای حج عمره آورد وهمدران سال حج کرد باتفاق متمتع بود مسئله اگر برای عمره در ماههای حج احرام بست وهمدران سال حج کرد هر کدام که فاسد کند از حج وعمره تمام کند وقربانی لازم نشود مسئله اگر متمتع شد واضحیه داد از قربانی منع جائز نبود مسئله اگر زنی نزدیک احرام حائض شد غسل کند واحرام بندد وافعال حج بجا آرد مگر طواف نکند واگر نزدیک افاضه صدر حائض شد طواف ترک آرد چنانچه در کوفی در مکه سراے گرفت پیش از گذشتن سه روز از ایام نحر طواف صدر ازوی ساقط شود واگر بعد از گذشتن سه روز ایام نحر در مکه سرای گرفت طواف صدر ازوی ساقط نشود

ف ۲ باب الجنایات

ف ۳ اگر محرمے تمام عضو خوشبوی کرد یک گوسفند واجب شود واگر کمتر از عضو خوشبوی کرد صدقه واجب شود وبقول محمد رح دم واجب شود مسئله سر صدقه که در احرام مقدر نیست نصف صاع گندم واجب شود مگر در گشتن ملخ که طعام دهد مسئله اگر موی سر به حنا رنگ کرد قربانی واجب شود مسئله اگر بروغنی زیت چرب کرد قربانی واجب شود وبقول ابی یوسف ومحمد رح صدقه واجب شود وبقول شافعی رحمه الله اگر در موی استعمال کرد قربانی واجب شود واگر در غیر موی استعمال کرد هیچ واجب نیاید مسئله اگر جامه دوخته پوشید ویا روز تمام سر پوشید قربانی واجب آید واگر کمتر از روز بود صدقه دهد وبقول ابی یوسف رح اگر جامه بیشتر از نیم روز پوشید قربانی واجب شود وبقول شافعی رح بمجرد پوشیدن جامه قربانی واجب آید مسئله اگر ربع سر ویا ربع ریش بستر وقربانی واجب آید واگر کمتر از ربع بود صدقه دهد وبقول ابی یوسف رح اگر تمام سر ولحیه حلق کرد قربانی واجب آید وبه کمتر ازان قربانی نیاید وبقول شافعی رحمة الله اگر تمام موی سر حلق کرد قربانی واجب آید مسئله اگر محرمی سر محرمے دیگر حلق کرد اگر بامر محلوق بوده است بر محلوق قربانی واجب آید واگر بی امر او حلق کرد نیز بر محلوق قربانی واجب شود وبقول شافعی رح

حج روزه دارد اگرچه در مکه بود و بقول شافعی رح در مکه روزه داشتن روا نبود **مسئله** اگر تا روز نحر روزه نداشت قربانی متعین شود و بقول شافعی رح بعد ایام نحر روزه دارد و بقول مالک رح همدران ایام روزه دارد **مسئله** اگر قارن در مکه نیامد و بعرفه وقوف کرد قربانی بدو واجب آید برای برانداختن عمره و قضا عمره واجب آمده و بقول شافعی رح قربانی واجب نیاید باب التمتع متمتع احرام بندد برای عمره از میقات و طواف کند برای عمره و سعی و حلق و یا تقصیر کند و بدین افعال حلال گردد از عمره و بقول مالک رح حلق نیست در عمره **مسئله** باول طواف تلبیه قطع کند چون ابتدا بطواف کرد و بقول مالک رح چون نظر او بکعبه افتد تلبیه قطع کند **مسئله** چون از عمره فارغ شود روز ترویه از حرم برای حج احرام بندد و افعال حج بجا آرد و ذبح کند و اگر از قربانی عاجز شود روزه دارد چنانکه ذکر کرده شد در قرآن **مسئله** اگر سه روز از شوال روزه دارد بعد بعمره شود از روزها بعمره واقع نشود و بعد از احرام بستن برای عمره روزه دارد پیش از طواف جائز بود **مسئله** اگر متمتع خواهد قربانی براه مکه براند محرم شود و قربانی براند از شتر و گاو و بمگیره یعنی توشه ان و یا بغل قلاده کند و اشعار روا نباشد یعنی کوهان و یا گوش شگاف کند روا نباشد و بقول ابی یوسف و محمد رح اشعار جائز بود **مسئله** چون قربانی براند از عمره حلال نشود **مسئله** برای حج روز ترویه احرام بندد چنانچه اهل مکه احرام بندند چنانچه گذشت **مسئله** محرمی که قربانی براند اگر پیش از ترویه احرام بندد بهتر بود چون روز نحر حلق کند از احرام حج و عمره حلال گردد و بر ان **مسئله** تمتع و قران نیست مکی را و کسی را که نزدیک بمکه است و بقول شافعی رح مکی را تمتع و قران مشروع است **مسئله** و بقول مالک رح آنکه داخل میقات است در حق او تمتع و قران مشروع است **مسئله** اگر متمتع بعد از عمره بشهر خود باز آمد و سوق هدی نکرد تمتع او باطل شود و بقول شافعی رح باطل نشود و اگر سوق هدی کرد تمتع باطل نشود و بقول محمد رح باطل شود **مسئله** اگر پیش از ماههای حج برای عمره احرام بست و کم از چهار شوط برای عمره طواف کرد و در ماههای حج بقیه اشواط طواف کرد برای حج احرام بست او متمتع بود و اگر چهار شوط برای عمره طواف کرد و پیش از ان باقی در ان ماهها بعمره حج کرد همدران سال متمتع نباشد **مسئله** ماههای حج شوال و ذی قعده و ماه ذی الحج است و بقول مالک رح تمام ماه ذی الحج است **مسئله** احرام بستن برای حج پیش از ماههای حج جائز

---

۱۱ قوله فمن تمتع بالعمرة الی الحج فما استیسر من الهدی قوله تعالی والحمد لله رب العالمین والصلوة والسلام علی رسوله محمد وآله واصحابه اجمعین اما بعد فیقول العبد الضعیف المحتاج الی رحمة ربه الغنی عبد الله بن سالم البصری غفر الله ذنوبه وستر عیوبه وجعل الجنة مثواه ومأبه ان هذا شرح لطیف علی کنز الدقائق فی الفروع للعلامة الفقیه الحنفی ابی البرکات حافظ الدین عبد الله بن احمد بن محمود النسفی رحمه الله تعالی ونفعنا به وبعلومه فی الدارین آمین یا رب العالمین وسمیته بالوافی فی شرح الکنز الکافی

۱۲ ابن ملک ۵۲ قوله اشعار یعنی زخم کردن شتران و گوسپندان و گاو تا خون روان شود تا بدین نشان بدانند که این شتر قربانی است و یعنی اشعار را علامت است ۱۲ منه ۵۳ قوله لم یحل یعنی بر او حلال نشود یعنی بر او چیزها حرام باشد از احرام بعد از عمره تا نزد

اندازد و طواف خانه کعبه کند از پس حطیم و حطیم موضعی است که در آن ناودان کعبه است
و میانه او و میانه دیوار کعبه فرجه است کعبه را از راستان ابتدا کرده هفت شوط طواف کند
در شش شوط اول به تعجیل رود و هر دو رکنی بجنباند و در باقی آهسته رود و هر بار که بحجرالاسود
بگذرد و اگر تواند ببوسد و ختم طواف باستیلام حجر کند و دو رکعت نماز در مقام ابراهیم
خلیل الله علیه السلام گذارد و یا در جائیکه ممکن شود و از مسجد آن دو رکعت واجب است
بقول شافعی رح سنت است و بقول ابی حنیفه رح این طواف برای قدوم سنت
است غیر مکی را و بقول له واجب است و بعد از طواف قدوم بجانب صفا و مروه برود و
بر صفا برآید و مستقبل قبله بایستد و تکبیر و تهلیل و صلوة گوید و دعا کند و حاجت خواهد بعده
بجانب مروه فرود آید و آهسته رود چو بنطن وادی رسد میان دو میل اخضر شتاب
رود چون از دو میل اخضر بیرون آید آهسته تا بمروه برآید چنانچه بر صفا کرده است همچنان
بر مروه کند و میان صفا و مروه هفت شوط طواف کند و ابتدا از طواف از صفا کند
و بمروه ختم کند و سعی میان صفا و مروه واجب است و بقول شافعی رح رکن است و بقول
امام اعظم رح چون از طواف قدوم و صفا و مروه فارغ شود بمکه باحرام مقیم شود
و طواف کعبه کند هر بار که خواهد بعده تا یک روز پیش از ترویه و آن هفتم روز
ذی الحجه است امام خطبه کند و در خطبه بیرون آمدن بطرف منا و نماز و حج آن
منا بسنک عرفات بیان کند و روز هشتم که آن ترویه است بجانب منا رود و بعد از
نماز فجر روز عرفه طرف عرفات رود بعد از نماز صبح و بعد از زوال دو خطبه کند مثل جمعه
و بقول مالک رح بعد از نماز خطبه کند مسئله بعد از خطبه نماز ظهر و عصر در وقت ظهر
بیک اذان و دو اقامت بگذارد و شرط امام و احرام و بقول ابی یوسف و محمد رح امام
شرط نی و بقول زفر رحمة الله علیه امام و احرام شرط است در عصر نه در ظهر مسئله
بعد از نماز بجانب موقف رود و نزدیک کوه رحمة بایستد مسئله جمیع عرفات موقف
است مگر بطن عرنه مسئله چون بعرفات بایستد حمد و تکبیر و تهلیل و تلبیه و صلوة گوید
و دعا کند و باید که مستقبل قبله بایستد و بهتر آنست که امام سوار بایستد و بعد از غروب

۵۱ قوله ان ابراهیم الخ حضرت ابراهیم علیه السلام را در وقت حج طواف کعبه و سعی میان صفا و مروه و وقوف عرفات و رمی جمار و ذبح و حلق تعلیم کرده اند
۵۲ قوله و مقام ابراهیم الخ حضرت ابراهیم علیه السلام را در وقت حج طواف کعبه و سعی میان صفا و مروه و وقوف عرفات و رمی جمار و ذبح و حلق تعلیم کرده اند
۵۳ قوله و میل اخضر الخ میل اول از صفا حضرت است و دوم از حضرت اسماعیل علیه السلام
۵۴ قوله و بجانب منا الخ
۵۵ قوله بجانب منا الخ

ویا بندہ بعد آزاد شد و بران احرام حج کردند از فرض واقع شود مسئلہ جای احرام بستن اہل مدینہ را ذوالحلیفہ[1] است و اہل عراق را ذات عرق و اہل شام را جحفہ و اہل نجد را قرن و اہل یمن را یلملم ہر کہ خارج ازین مواضع است چون خواہد کہ در مکہ در آید ازین مواضع بی احرام نگذرد و اگرچہ نیت حج و عمرہ ندارد و بقول شافعی رح بی نیت حج و عمرہ احرام لازم نشود **مسئلہ** جائز است کہ پیش رسیدن بمواقیت محرم شود و تاخیر احرام از مواقیت جائز نی **مسئلہ** کسیکہ داخل میقات است جای احرام بستن او حل است و آن میانہ مواقیت حرم است **مسئلہ** مواضع احرام بستن یکی را برای حج حرم است و برای عمرہ حل است **باب الاحرام** چون خواہد کہ احرام بندد وضو سازد و اگر غسل کند بہتر بود و ازار و چادر نو یا کہنہ شستہ پوشد و خود را خوشبوی کند و دو رکعت نماز گذارد و بگوید بسم اللہ الرحمن الرحیم اللہم انی ارید الحج[2] فیسرہ لی وتقبلہ منی و بعد از صلوٰۃ تلبیہ کند بہ نیت حج یعنی بگوید لبیک اللہم لبیک لبیک لاشریک لک لبیک ان الحمد والنعمۃ لک والملک لاشریک لک و زیادہ در تلبیہ جائز بود و نقصان جائز نی و بقول شافعی زیادت نیز جائز نبود **مسئلہ** چون بہ نیت احرام تلبیہ گفت محرم شود و بمجرد نیت بی تلبیہ محرم نشود و بقول شافعی رح بمجرد نیت محرم شود **مسئلہ** چون محرم شد پرہیز دارد از وطی و قبلہ و لمس و سخن فاحش و از ذکر جماع بحضور زنان و از معاصی و از مجادلہ با رفیقان و بقولی از مجادلہ با مشرکان در تقدیم و تاخیر وقت حج جائز است **مسئلہ** از کشتن صید و از اشارت صید و رہ نمونی کردن بصید و از پوشیدن پیراہن و شلوار و از دستار و کلاہ و قبا و از پوشیدن موزہ مگر کہ نعلین نیابد موزہ از فرو تر شتالنگ ببرد و نیز پرہیز دارد از پوشیدن جامہ رنگ کردہ بورس یا بزعفران و یا بمعصفر و بقول شافعی رح بپوشیدن جامہ رنگین بمعصفر پاک نبود **مسئلہ** اگر جامہ رنگین شستہ پوشد کہ بوی رنگ ازوی نیاید جائز بود **مسئلہ** پرہیز دارد از پوشیدن سر و روے و شستن سر و رو بہ گلخیر و خوشبوی مالیدن و تراشیدن موی از سر خود و کم کردن موی لب خود و فرو آوردن ناخن **مسئلہ** جائز است کہ محرم غسل کند و یا در حمام رود و یا در سایۂ خانہ و یا در محمل نشیند و یا ہمیان در کمر بندد و بقول مالک رح در سایۂ خیمہ بودن و ہمیان بستن در کمر مکروہ بود اگر در ہمیان نفقہ دیگری بود **مسئلہ** تلبیہ بآواز بلند بسیار گوید بعد از نماز و در وقت سحر و ہر بار کہ بر بلندی برآید و یا در وادی فرود آید و یا سوارے را بیند تلبیہ گوید **مسئلہ** چون در مکہ در آید ابتدائی بدخول مسجد کند و چون کعبہ را بیند تکبیر و تہلیل گوید و روے بحجر الاسود کند و تہلیل گویان ببوسد و اگر ازدحام مسلمانان در ادا از زیر بازوی راست او دست چپ

[1] قولہ ذوالحلیفہ الخ ۱۲ منہ

[2] قولہ ارید الحج الخ ۱۲ منہ

واجب آید بی کفارت و بقول ابی یوسف رح اگر حکم میدانست قضا با کفارت واجب آید **مسئله** اگر
زنی روزه دار خفته را و یا دیوانه را مردی وطی کرد بر خفته قضا واجب آید و بر مجنونه نی اگر در میان
ماه رمضان بهوش آمد قضا واجب آید و بقول زفر و شافعی رح قضا واجب نی **فصل فی النذر**
اگر نذر کرد بصوم روز عید فطر و نحر افطار کند و قضا دارد و بقول زفر و شافعی رح قضا نکند **مسئله**
اگر بانذر نیت سوگند کرد کفارت نیز واجب آید و بقول ابی یوسف رح کفارت واجب نی
مسئله اگر نذر کرد که امسال سال تمام روزه دارم دو روز عید و سه روز تشریق افطار کند و قضا دارد
و اگر درین ایام بر نیت روزه شروع کرد و افطار کرد قضا واجب نیاید و بقول ابی یوسف و محمد رح
واجب آید **باب الاعتکاف** سنت است و آن درنگ کردن در مسجد با صوم به نیت اعتکاف
و بقول شافعی رح صوم شرط نیست **مسئله** اقل اعتکاف نقل یک ساعت است و بقول محمد رح و بقول حضر
ابی حنیفه رح یک روز است و بقول ابی یوسف رح بیشتر از روز **مسئله** زن در مسجد خانه اعتکاف نشیند
مسئله متعکف از مسجد بیرون نیاید مگر برای حاجت شرعی چون جمعه و وضوء و غسل و یا برای حاجت
طبعی چون بول و غائط و اگر ساعتی بی عذر بیرون آید اعتکاف فاسد شود و بقول ابی یوسف و محمد
رحمة الله علیهما فاسد نشود مگر بیشتر از نیمروز بیرون ماند و بقول شافعی رحمة الله تعالی خروج برای
جمعه مفسد است **مسئله** در اعتکاف خوردن و آشامیدن و خفتن و خریدن و فروختن بی حضار مبیع جائز
است و حضار کالا کرده بود **مسئله** مکروه است خاموشی و سخن گفتن مگر نیکو **مسئله** در اعتکاف وطی و لمس و قبله حرام است
و بقول شافعی رح لمس و بوسه زدن در اعتکاف جائز است **مسئله** اعتکاف بوطی باطل شود **مسئله** اگر به نذر
کرد اعتکاف روزها و شبها نیز لازم شود **مسئله** اگر اعتکاف دو روز نذر کرد شب اول و شب میانه
لازم آید و بقول ابی یوسف رح شب اول لازم نشود **کتاب الحج** حج فرض است بر حر عاقل بالغ
صحیح قادر بزاد و راحله که فاضل بود از مسکن و آب و جامه تن و سلاح و نفقه خود بمقدار رفتن و باز گشتن و
نفقه عیال در این طریق **مسئله** حج در عمر یکبار فرض است در حال و بقول محمد و شافعی رح بر تراخی مهلت فرض
است بشرطیکه فوت نشود و بقول مالک رح فرض است بر کسیکه قوت مشی دارد **مسئله** بر زن حج فرض است اگر
مسافت سفر نبود و لی محرم هست جائز بود بشرط محرم و یا شوهر اگر مسافت سفر بود و بقول شافعی رح
اگر از زنان بیرون آید و با کاروان که در وی زنان باشند جائز بود **مسئله** اگر کودکی بعد از احرام بالغ شد

۵ قوله وطی و لمس و قبله حرام است و اگر با نیها از زال کرد فاسد نشود و لکن از زال حرام است یکین اعتکاف فاسد شود ۱۲ درمختار

قوله اگر بیمار شد و ای اگر بیمار شد و روزه نتوانست گرفت و روزه واجب بر وی ساقط شد و قضا نکند و اگر بعد از صحت قضا کند و اگر در میان ماه رمضان

داشتن فاضلتر است واگر زیان دارد افطار افضل است وبقول شافعی رح در هر دو حال افطار افضل است **مسئله** اگر مسافر در سفر ومریض در مرض بمردند قضا واجب نیاید **مسئله** کسی که بمرد وبر وقضای رمضان هست ووصیت بفدیه کرده است ولی طعام دهد از هر روزه نصف صاع از گندم ویا یک صاع از جو واز ثلث مال معتبر بود نزد مایان واگر وصیت نکرده است فدیه بروی لازم نشود وبقول شافعی رح بوصیت فدیه لازم نشود وبقول از وی بی وصیت فدیه لازم شود واز کل مال معتبر بود **مسئله** مسافر ومریض بعد از اقامت وصحت بدانچه قادر شوند روزه رمضان قضا کنند بی شرط تتابع **مسئله** صوم رمضان وقت مقدم است بر قضای رمضان **مسئله** اگر حامله وشیر دهنده خوف نفس ویا فرزند دارد جائز است که افطار کنند وقضا دارند بی وجوب فدیه وبقول شافعی رح فدیه نیز واجب بود **مسئله** شیخ فانی که قدرت روزه ندارد افطار کند واز هر روزه فدیه دهد وبقول مالک رح فدیه واجب نی **مسئله** در روزه نفل بروایتی بعذر افطار جائز است وقضا واجب آید وبقول شافعی رح واجب نیاید **مسئله** اگر در روزه ها در رمضان کودکی بالغ شد ویا کافری مسلمان شد بقیه آن روز امساک کند وبا فطار قضا نکند وبقول مالک رح روز یکه اسلام آورد یا فطار قضا کند وبقول ابی یوسف رح اگر اسلام وبلوغ پیش از زوال بوده است آنروز با فطار قضا کند **مسئله** اگر مسافری در روزه رمضان نیت افطار کرد ودر شهر خود آمد وپیش از نیمروز نیت صوم کند جائز بود **مسئله** اگر در رمضان بیهوش شد قضا واجب آید اگرچه تمام ماه بیهوش بماند ودران شب که اغما حادث شده است آن روزه قضا نکنند وبقول مالک رح هیچ روزه قضا نکنند **مسئله** اگر تمام ماه رمضان دیوانه بود قضا واجب نیاید اگر میان ماه بهوش آید همه روزها گذشته قضا کند وبقول مالک رح بجنون تمام ماه رمضان قضا واجب آید وبقول زفر وشافعی رح اغما اگرچه ماه تمام بود قضا واجب است **مسئله** اگر در رمضان امساک کرد بی نیت صوم و افطار نکرد تا غروب قضا واجب آید وبقول زفر رح واجب نیاید **مسئله** در روزه رمضان مسافری مقیم شد ویا حائض پاک شد بقیه روز امساک کنند وروزه را قضا کنند وبقول شافعی رح امساک واجب نیاید **مسئله** اگر سحر خورد بگمان آنکه شب است وروز شده بود ویا افطار کرد بگمان آنکه غروب است وغروب نبود باقی روز امساک کند قضا واجب آید بی کفارت **مسئله** اگر روزه دار بفراموشی چیزی خورد بعده بقصد خورد بگمان آنکه روزه فاسد شده است قضا واجب آید بی کفارت واگر حکم نمیدانست نیز قضا

---

۵۱ قوله اگر مسافر الخ قال رضی الله عنه ای اگر مسافر در سفر یا مریض در مرض بمرد فدیه واجب نشود زیرا که مسافر در سفر یا مریض در مرض از عذر زائل نشده بود واجب نشود مسئله مریض که از بیماری مرض بمیرد صحیح شود وصحت یابد بعد از آن بمیرد قضا واجب نشود زیرا که مسافر را افطار روا بود صحت نیافت که روزه ندارد ۱۲ منه

۵۲ قوله شیخ فانی الخ قال رضی الله عنه ای که قوت روزه ندارد ۱۲ منه

۵۳ قوله فدیه دهد الخ قال رضی الله عنه ای بعد از آنکه قادر شود بر ادای قضا ۱۲ منه

۵۴ قوله در روزه نفل الخ قال رضی الله عنه ای بعد از آنکه قادر شود بر ادای قضا ۱۲ منه

۵۵ قوله اگر در رمضان الخ قال رضی الله عنه ای بعد از آنکه قادر شود بر ادای قضا ۱۲ منه

۵۶ قوله اگر تمام ماه الخ قال رضی الله عنه ای بعد از آنکه قادر شود بر ادای قضا ۱۲ منه

۵۷ قوله اگر در رمضان الخ قال رضی الله عنه ای بعد از آنکه قادر شود بر ادای قضا ۱۲ منه

وبوطی حالت فراموشی کفارت واجب آید **مسئله** اگر روزه دار محتلم شد ویا بنظر شهوت انزال کرد یا روغن در سر اند اخت ویا حجامت ویا سرمه کرد ویا بوسه زد وانزال نشد ویا در حلق غبار یا مگسی یا تذکره صوم در آمد ویا طعام کم از نخود در میان دندان بخورد درین مسائل روزه فاسد نشود واگر بقبله انزال شد روزه فاسد شود وبقول مالک رح اگر دو بار نظر کرد وانزال شد روزه فاسد شود وبقول زفر رح بخوردن انچه میان دندان است اگرچه اندک است روزه فاسد شود **مسئله** اگر قی پری دهن آمد وباز فرو رفت روزه فاسد نشود خواه پری دهن باشد خواه نی وبقول ابی یوسف رح اگر قی پر دهن بوده است بفرو رفتن روزه تباه شود **مسئله** اگر قی بر آمد وفرو برد یا قی آورد یا سنگریزه ویا پاره آهن فرو برد قضا واجب آید بی کفارت وبقول ابی یوسف رح اگر کسی از پری دهن قی کرد وفرو برد ویا کم از پر دهن قی آورد روزه فاسد نشود وبقول مالک رح فرو بردن سنگریزه وپاره آهن نیز کفارت واجب اید **مسئله** اگر جماع کرد یا جماع کرده شد ویا بخورد و یا بیاشامید چیزی که بدان غذا حاصل آید ویا دارو خورد وانیهمه بقصد بوده است قضا و کفارت واجب آید وبقول شافعی رح بجز جماع کفارت واجب نی وبقول زفر ومالک رح در جماع برزن کفارت واجب نی **مسئله** کفارت صوم مثل کفارت ظهار است وبقول مالک رح مخیر است در تحریر یعنی آزاد کردن وطعام دادن وصوم چنانکه در کفارت سوگند **مسئله** اگر بجز فرج جماع کرد وانزال شد ویا روزه غیر رمضان بقصد فاسد کرد کفارت واجب نیاید **مسئله** بحقنه کردن وچکانیدن در بینی وگوش ویانهادن دارو ی تر در جراحت شکم ویا در سر وی دارد و درون شکم ویا بدماغ رسد فاسد شود **مسئله** اگر در سوراخ ذکر چکانید روزه فاسد نشود وبقول ابی یوسف رح فاسد شود **مسئله** چشیدن وخائیدن چیزی بعذر وخائیدن کندر مکروه است در روزه **مسئله** در روزه سرمه کردن وچرب کردن سلیت ومسواک کردن وبوسه زدن اگر ایمن بود از جماع وانزال مکروه نی وبقول شافعی رح مسواک کردن در آخر روز مکروه است وبقول مالک رح مسواک تر در روزه مکروه بود **فصل افطار** در رمضان جائز است بسبب خوف زیادت مرض ویا بسبب سفر وبقول شافعی رح بسبب خوف زیادت مرض افطار جائز نبود مگر بخوف هلاک نفس ویا خوف عضو **مسئله** در سفر روزه

محمد رح اعتبار کرده شود کیلو نه روز نی **مسئله** وقت وجوب صدقه فطر صبح روز فطر است کسیکه بعد از صبح متولد شد و یا مسلمان شد و یا پیش از صبح فوت شد صدقه او واجب نی و بقول شافعی رح وقت وجوب صدقه دخول وقت مغرب است از شب فطر پس کسیکه در شب فطر نباشد و یا مسلمان شد صدقه بر و واجب آید **مسئله** تقدیم صدقه فطر و تاخیر او جائز بود و الله اعلم **کتاب الصوم**

صوم عبارت است از ترک اکل و شرب و جماع از صبح صادق تا غروب آفتاب با نیت صوم از هر مسلم عاقل و بالغ و مسلمه که پاک است از حیض و نفاس **مسئله** صوم رمضان فرض عین است و صوم نذر واجب و وقت نیت صوم رمضان و نذر معین و صوم نفل دخول وقت مغرب است تا نیمروز و بقول زفر رح در صوم رمضان نیت شرط نیست و بقول شافعی رح در صوم نیت فرض از شب شرط است بجز نفل و بقول مالک در نفل نیت از شب شرط است **مسئله** روزه ماه رمضان نیت مطلق صوم بی تعیین رمضان فرضیت جائز بود و نذر معین همین حکم دارد و نیز صوم رمضان و نذر معین به نیت نفل جائز بود و بقول شافعی رح به نیت نفل جائز نبی و مطلق نیت از وی دو روایت است و بقول مالک رح اگر نمیداند که روزه رمضان است و نیت نفل کند جائز نبود و اگر نمیداند از نفل محسوب بود **مسئله** در قضاء رمضان و نذر غیر معین و صوم کفارت نیت از شب شرط است **مسئله** بدین ماه رمضان و یا گذاشتن سی روز شعبان رمضان ثابت شود **مسئله** روزه شک مکروه است مگر نیت نفل و بقول شافعی رح بابتداء مکروه نیست **مسئله** شخصی ماه رمضان یا ماه شوال تنها دید قاضی قول او را رد کرد روزه دارد و اگر افطار کرد قضا واجب آید بی کفارت و بقول شافعی رح در رویت ماه رمضان با فطار قضا با کفارت واجب آید **مسئله** در رویت ماه رمضان با بر و غبار و قول یکعدل معتبر است اگرچه بنده و یا زن بود و بقول مالک رح و یک قول از شافعی رح شهادت دو مرد و یا یک مرد و دو زن شرط است **مسئله** در رویت شوال روز ابر و غبار باتفاق شهادت دو مرد و یا یک مرد و دو زن شرط است و در رویت رمضان و شوال اگر ابر و غبار نباشد شهادت جمع عظیم شرط است و بقول امام شافعی رح گواهی یک مرد مقبول بود در قبول شهادت **مسئله** رویت ماه ذی الحجه حکم شوال دارد در شهادت **مسئله** اختلاف مطالع معتبر نیست مثلاً در دهلی شب آدینه دیدند و در ملتان شب شنبه معتبر روایت دهلی بود **باب ما یفسد الصوم و ما لا یفسد** **مسئله** اگر به نسیان اکل و شرب یا جماع کرد صوم فاسد نشود و بقول مالک رح فاسد

---

۱ فرضیت صوم بر انکار کننده روزه جاهل است از اسلام زائل میشود و بر تارک من روزه جاهل است و بر تارک عامل کافر نیست و بر تارک من روزه جاهل است و بر تارک عامل کافر نیست

۲ در مسائل مختلف گفته شد این ملک دعا میخواهم و بیست و پنج است روزه رمضان المبارک دیگر روزه نذر معین و مطلق نیت پیش از نیمروز نیت این طور کرد که یکشنبه نذر کردم روزه رمضان را یا روزه نذر او همچنین است در روزه نفل

۳ نیت نفل است نزد امام شافعی رح نیت فرض است و در روایت دیگر نیت نفل است و امام احمد را در نیت مطلق دو روایت است و بر یک روایت نیت فرض است و بر یک روایت نیت نفل است و بر روایت دیگر نیت مطلق است

۴ بر این طریق اگر کسی بیند نیت فلان روزه میکنم از رمضان جایز است و بر این طریق اگر کسی بیند نیت صوم میکنم از رمضان جایز است

۵ نیت صوم نذر معین و نفل در رمضان جایز است و بر این نیت صوم نذر معین و نفل در رمضان جایز است

۶ و امام احمد را در نیت مطلق دو روایت است و بر یک روایت نیت فرض است و بر یک روایت نیت نفل است

۷ بر این طریق اگر کسی بیند نیت فلان روزه میکنم از رمضان جایز است

۸ بیهقیه

خریدن برده برای آزاد کردن از وجوب زکوة جائز نشد و بقول مالک رح خریدن بنده از وجه زکوة برای آزاد کردن جائز بود **مسئله** دفع زکوة بتوانگری که مالک نصاب است و به بندهٔ او و بطفل او و بنی هاشم و سوے ایشان جائز نشد و بقول شافعی رح دفع زکوة بتوانگر خارسے جائز بود **مسئله** زکوة به پدر و مادر و اجداد و جدات و بالاتر و بفرزند اگرچه فرود تراند و بزن و شوهر و بنده و مکاتب و مدبر و ام خود و به بنده که بعضے از و آزاد کرده است جائز نبود و بقول ابی یوسف و محمد رح دفع زکوة بشوهر جائز بود **مسئله** اگر بتجرے دفع زکوة بشخصے کرد بگمان آنکه فقیر است و او غنی و یا هاشمی و یا کافر و یا پدر و یا پسر او بود جائز بود و اگر بندهٔ او یا مکاتب او بود جائز نبود و بار دیگر دهد و بقول ابی یوسف رح در جمیع مسائل جائز نبود و اعاده واجب آید **مسئله** اگر دویست درم زکوة بیک فقیر دهد جائز بود با کراهت و بقول زفر رح جائز نشد **مسئله** مستحب است بے نیاز گردانیدن فقیر از سوال **مسئله** مکروه است فرستادن زکوة بشهرے دیگر مگر برای قرابت فقیر و برای قوت که از اهل این شهر فقیر تراند **مسئله** فقیری که قوت یک روز دارد سوال نکند

باب صدقة الفطر

واجب است صدقهٔ فطر بر مسلمان آزاد مالک نصاب که فاضل بود از خانه و متاع خانه و جامه و اسپ و سلاح و بندگان خدمتکار و بقول شافعی رح صدقه فطر واجب آید بر کسیکه مالک است زیاده از قوت یک روزه برای نفس و عیال خود **مسئله** صدقه فطر از نفس خود و فرزندان صغار در ویشان و از بندگان خدمت و از مدبر و از ام ولد دهد **مسئله** صدقه فطر از زن خود و از فرزندان کبار و مکاتب خود و از یک بندهٔ مشترک و بندگان مشترک واجب نی و بقول شافعی رح از زن و فرزند بالغ و بندهٔ مشترک واجب است و بقول مالک رح از مکاتب واجب آید و بقول ابی یوسف و محمد رح اگر بندگان مشترک را قسمت کنند هر یکی را تمام بندهٔ رسد صدقه فطر او واجب شود مثلاً اگر پنج بندهٔ مشترک بود بر هر یکے دوگان بنده را صدقهٔ فطر واجب آید و از پنجم نی **مسئله** اگر بنده بشرط خیار فروخته است صدقه فطر موقوف بود هر که مالک شود او دهد و بقول زفر رح بر صاحب خیار واجب آید بقول شافعی و مالک رح بر مالک بوقت وجوب واجب آید **مسئله** صدقه فطر نصف صاع از گندم و آرد گندم و پست گندم و از مویز و یک صاع از جو و خرما باشد **مسئله** صاع از هشت رطل است و هر رطل بیست استار است و بقول ابی یوسف و شافعی رح پنج رطل و ثلث رطل است و بقول

عشر واجب نیاید در چیزی که باقی نماند در چیزیکه کم از پنج وسق باشد و هر وسقی شصت صاع است
و هر صاعی هشت رطل است و بقول ابی یوسف رح صاعی پنجر طل و ثلث رطل است **مسئله**
زمینی که آب داده شود بدلو و یا بشبره تر شود نصف عشر واجب آید **مسئله** مؤنتی و خرج که در زراعت
شده باشد چون اجر مزارع و علف ستوران بر نگیرد از کل عشر دهد **مسئله** در زمین تغلبی دو عشر واجب
است اگرچه اسلام آرد و یا مسلمانی یا ذمی از و بخرد و بقول ابی یوسف رح اگر تغلبی اسلام آورد و یا مسلمانی
و یا ذمی از و بخرد یک عشر واجب آید و بقول محمد رح اگر ملک تغلبی در زمین اصلی باشد همچنان
دو عشر واجب آید و اگر حادث باشد یک عشر واجب آید **مسئله** اگر ذمی از مسلمانی زمین عشری
خرید خراج واجب آید و بقول ابی یوسف رح دو عشر واجب آید و بقول محمد رح یک عشر واجب آید
مسئله اگر مسلمانی بحکم شفعه از ذمی بستد و یا ذمی بسبب فساد بیع زمین بر بائع مسلمان رد کرد
یک عشر واجب آید **مسئله** اگر مسلمانی سرای زمین خود بستان نمود حکم آنرا چه بود اگر بآب باران و
چشمه و سیل تر کرد عشر واجب آید و اگر آب جوی که آنرا بادشاه حفر کرده است تر کرد خراج واجب آید
مسئله اگر ذمی سرای خود بستان کرد خراج واجب آید اگرچه آب عشری تر کند **مسئله** ذمی از سرای او
هیچ واجب نیاید **مسئله** اگر چشمه قیر و نفط از زمین عشری بیرون آید هیچ واجب نیاید و اگر چشمه قیر و نفط
از زمین خراجی بیرون آید خراج واجب آید **باب المصرف** مصرف زکوة فقیر و مسکین و عامل و
مکاتب و مدیون و منقطع غزاة و ابن السبیل است فقیر کسی است که او چیزی اندک دارد که بدان کفاف
او باشد و بدان استظهار سوال نکند و مسکین آنست که هیچ ندارد و عامل آنست که امام او را بجهة تحصیل
مال زکوة فرستد و مکاتب آنست که مولی او را گفته باشد اگر چندے درهم ادا سازی تو آزادی
و آزاد کردن عاجز باشد و مدیون وام دار که عاجز باشد آزاد او ابن سبیل مسافر که او را در وطن
مالی باشد باخود چیزے ندارد و منقطع الغزات غازیان که خرج ندارند و سوال کنند و بقول شافعی رح
برعکس است و بقول محمد رح منقطع الحاج مصرف است یعنی از قافلهٔ حاج وا افتاده نه منقطع الغزات
مسئله اگر زکوة به هفت گروه یا یک گروه از ایشان داد جائز بود و بقول شافعی رح جائز نبود مگر از
هر صنفی بسه نفر دهد **مسئله** دفع زکوة بذمی جائز نبود و صدقه تطوع بذمی جائز بود و بقول ابی یوسف
و شافعی رح صدقات تطوع جائز نے **مسئله** بنا مسجد و کفن میت و گذاردن دین میت و

۵۱
انتخاب نفقه تا اگر لاولد مکن
فقیر پدر و فرزند چون

تصدیق کند **مسئلہ** در اینجا مسلمان مصدق است ذمی نیز مصدق است **مسئلہ** حربی را تصدیق نکنند مگر که گوید این جاریہ ام ولد منست درین تصدیق کنند **مسئلہ** عاشر از مسلم ربع عشر ستاند واز ذمی نصف عشر واز حربی عشر بدان شرط کہ نصاب کامل بود و سال بران گذشتہ باشد. واگر حربیان از مسلمانان نمی ستانند عاشر مسلمانان از حربی نیز نستانند واگر حربی در سال دو بار بر عاشر گذشت بار دوم عشر نستانند مگر از زوار حرب باز آید **مسئلہ** اگر ذمی با خمر و خنزیر بر عاشر گذشت از قیمت خمر نصف عشر بستاند واز خوک[۵] ہیچ نستاند و بقول شافعی رح از ہر دو ہیچ نستاند و بقول زفر رح از قیمت ہر دو نصف عشر ستاند و بقول ابی یوسف رح اگر با خمر و خنزیر یکبار بر عاشر گذشت از قیمت ہر دو نصف عشر بستاند واگر با خمر یا عاشر گذشت بے خنزیر از خمر ستاند واگر با خنزیر گذشت بی خمر از خنزیر ہیچ نستاند **مسئلہ** اگر تاجر با صد درم بعاشر گذشت و گفت کہ صد درم دیگر در خانہ دارم و سال گذشتہ است این عاشر ہیچ نستاند و ہمچنین از مال[۵۲] بضاعت و مضاربت عاشر ہیچ نستاند واز بندہ ماذون نیز نستاند **مسئلہ** اگر تجاری بعاشر خواجہ گذشت و عشر داد باز بعاشر مسلمانان گذشت دوبارہ دہد **باب**[۵۳] **الرکاز** در معدن و کان زر و نقرہ و آہن و مس و مثل آن از زمین خراجی و عشری خمس واجب آید و بقول شافعی و مالک رح واجب نیاید **مسئلہ** اگر معدن در سرای خود یا در زمین خود یافت ہیچ واجب نیاید و بقول ابی یوسف و محمد رح خمس واجب آید **مسئلہ** اگر گنجے از سرای خود یافت اگر مضروب اہل جاہلیت است خمس واجب آید باتفاق و چہار خمس دیگر مالک قدیم را باشد و او کسے است کہ باول فتح امام این زمین را خط کشیدہ است و بدو داده است و بقول ابی یوسف و محمد رح چہار خمس مر یابندہ را بود و اگر آن مضروب اہل اسلام است حکم سقط دارد **مسئلہ** از سیماب خمس واجب آید و بقول ابی یوسف رح واجب نیاید **مسئلہ** اگر در دار حرب از زمین لامالک گنجی یافت ہیچ واجب نیاید باتفاق **مسئلہ** از فیروزہ و مروارید و عنبر خمس واجب نیاید و بقول ابی یوسف رح از عنبر و مروارید خمس واجب آید **باب العشر** اگر در زمین عشرے انگبین موجود شد عشر واجب آید و بقول شافعی رح واجب نیاید **مسئلہ** از زمینی کہ بآب باران و یا بہ آب سیل نرسیدہ است آنچہ بیرون آید از اندک و بسیار باقی ماند و یا باقی نماند عشر واجب آید مگر در ہیزم و نی و گیاہ و بقول ابی یوسف و محمد و شافعی رح

---

۵ قولہ از خوک الخ زیرا کہ خوک از قبیل اموال نیست پس اگر قیمت او مثل قیمت خمر و خنزیر باشد نیز ہیچ نستاند

۵۲ قولہ از مال بضاعت الخ یعنی مالی کہ صاحب مال بدہد بہ تاجر تا بہ تجارت بفروشد و سود را میان خود و او نصف نصف کنند

۵۳ قولہ باب الرکاز الخ رکاز مالی را گویند کہ در زمین بود و مخلوق باشد یا موضوع و معدن آنکہ در میان زمین مخلوق بود و گنج آنکہ موضوع باشد معدن زر و ما شوان و مانند آن در زمین خراجی یا عشری

واجب آید و از زر و نقره ناساخته و از پیرایه داوندی زکوة واجب است و بقول شافعی رحمة الله علیه از پیرایه و انگشتری نقره و زر زکوة واجب نیست مسئله اگر زیاده شود از دویست درم و بست دینار زکوة ندهد تا چهل درهم و چهار دینار پس از چهل درم زکوة دهد و از چهار دینار دو قیراط دهد و همچنین در هر چهل درمی و چهار دینار یکه زیاده شود یگان درم و دوگان قیراط زکوة دهد و هر مثقالی بست قیراط است و بقول ابی یوسف و محمد شافعی رح هر چه زیادت شود بر نصاب زر و نقره از اندک و بسیار چهلم حصه از ان زکوة دهد مسئله در نقره وزن دویست درم و در زر وزن بست دینار بوقت تمام شدن سال و اوقت ادای زکوة معتبر است مسئله در دراهم نقره وزن سبعه است یعنی ده درم که وزن وی هفت مثقال بود مسئله اگر در دراهم نقره غالب بود و در دینار زر غالب است حکم خالص زر و نقره دارد فقط مسئله اگر در دینار و درم مس غالب است حکم عروض دارد مسئله کالائیکه بنیت تجارت دارد اگر قیمت وی بنصاب رسد از زر و نقره زکوة واجب است مسئله اگر نقصان نصاب در میان سال شد و آخر سال باز کامل شد زکوة واجب آید و بقول شافعی رح در چهار پایان کمال نصاب در تمام سال شرط است و در مال تجارت بآخر سال مسئله اگر قیمت عروض تجارت ضم کند بزر و نقره یعنی اگر صد درم نقره و کالای تجارت بقیمت صد درم دارد زکوة واجب آید همچنین اگر صد مثقال زر و کالای تجارت بقیمت ده مثقال زر دارد زکوة واجب آید مسئله زر نقره ضم کند بقیمت یعنی اگر صد درم نقره و پنج مثقال زر دارد و بقیمت پنج مثقال زر صد درم نقره میشود زکوة نقره واجب آید مسئله اگر صد درم نقره و پانزده مثقال زر می باشد از و زکوة زر واجب آید و بقول ابی یوسف و محمد رح نقره ضم نکند مگر باجزای یعنی اگر از نصاب زر نصف دارد و باید که از نصاب نقره نیز نصف باشد و اگر از نصاب زر ربع دارد باید که از نصاب نقره سه ربع باشد آنگاه زکوة واجب آید و بقول شافعی رح نقره ضم نکند باب اخذ العاشر عاشر نصب کرده امام است برگذر برای ستدن زکوة از تجار مسئله اگر تاجری بر عاشر گذشت و گفت که سال تمام نشده است و یا گفت که بر من دین است و یا زکوة بفقیر و یا بعاشری دیگر داده ام و دران سال عاشر دیگر بوده است و بدین سخنان سوگند یاد میکند تصدیق میکند و بقول ابی یوسف رح اگر میگوید که عاشر دیگر را داده ام بی سوگند تصدیق کند مسئله اگر مالک سائم میگوید که زکوة بفقیر داده ام تصدیق نکند اگرچه سوگند خورد و بقول شافعی رح

ذو عروض یا نقد و عروض یا نقد و عروض یا نقد و

وبقول ابی حنیفه رح پنجه زیاده بود بر چهل از هر ستور چهلم حصه مسنه دهد تا شصت وبقول ابی یوسف و محمد رح زیادت بر چهل عفوست ازان زکوة واجب نیاید تا شصت و در شصت ستور باتفاق دو تبیعه واجب آید یعنی دو گوساله یگان ساله و در هفتاد ستور یک مسنه و یک تبیعه واجب آید و در هشتاد ستور دو مسنه دهد وانچه بدین زیاده شود در هر دهگانه زکوة متغیر شود از تبیعه بمسنه وگاه بیش حکم ستور دارد

فصل فی زکوة الغنم نصاب گوسپند چهل است وازین یک گوسپند واجب است تا صد و بیست واز صد و بست و یک گوسپند دو گوسپند واجب آید تا دویست و یک گوسپند سه گوسپند دهد و در چهار صد چهار گوسپند دهد و در زیادت ازین هر صدے یک گوسپند دهد **مسئله** بزغاله حکم بیش دارد **مسئله** گوسپندے که زکوة دهد کم از یک ساله نبود و این حکم در بزاست اما از میش بقول ابی یوسف و محمد و شافعی رح اگر بیشتر از سال گذشته باشد روا باشد و این روایتی است از ابی حنیفه رح **مسئله** در اسپ و استر و خر زکوة نی وبقول ابی حنیفه رح اگر سیان نر و ماده اند بسیرون میگیرند از هر یکی یکدینار دهد و یا قیمت کند از هر دویست درم نقره پنج درم دهد **مسئله** از بزرگان و شتر بچگان و گوسالگان زکوة نی وبقول ابی یوسف و شافعی رح از چهل بره وسی گوساله و از بست و پنج شتر بچه از هر نصابی یکی دهد وبقول زفر رح انچه از نصاب کبار واجب است از صغار نیز همان بود **مسئله** در چهار پایانیکه برای کشت و بازاندن و یا در خانه علف میچرند زکوة واجب نی وبقول مالک رح واجب است **مسئله** زکوة در نصاب است و زیادت بر نصاب عفوست وبقول محمد و زفر رح در هر دو است **مسئله** نصابیکه بعد از وجوب هلاک شود زکوة او ساقط شود وبقول شافعی رح نی **مسئله** اگر گوساله دو ساله واجب شد و موجود نی بزرگ تر دهد و زیادت از قیمت دو ساله از مصدق ستاند و یا کمتر از دو ساله دهد زیاده قیمت بمصدق دهد یا تمام قیمت دهد وبقول شافعی رح دفع قیمت جائز نی **مسئله** واجب در زکوة اوسط است نه نیک فربه و نه نیک لاغر **مسئله** اگر در میان سال در نصاب از جنس نصاب زیاده شد با نصاب ضم کند از هر دو زکوة دهد وبقول شافعی رح از زیادت زکوة واجب نیاید **مسئله** اگر باغیان از قومی خراج و عشر زکوة شدند دوباره نستانند **مسئله** اگر مالک نصاب زکوة سالهای آینده با زکوة نصابهای معدوم که مالک نشده است میدهد جائز بود وبقول زفر رح تعجیل زکوة نصابها معدوم جائز نی وبقول مالک رحمة الله علیه تعجیل زکوة سال آینده جائز نی

باب زکوة المال نصاب نقره دویست درم است وبعد از گذشتن سال پنج درم زکوة واجب آمد و نصاب زر بست دینار زر است وزکوة آن نصف دینار

ع نصاب شتر پنج است و در زیادت بر چهل تا شصت عفو است و در شصت دو تبیعه واجب است و در هفتاد یک تبیعه و یک مسنه و در هشتاد دو مسنه و در نود سه تبیعه و در صد و بست چهار تبیعه و در صد و سی سه تبیعه و یک مسنه و در صد و چهل دو تبیعه و دو مسنه و در صد و پنجاه سه مسنه و یک تبیعه و در صد و شصت چهار تبیعه و در صد و هفتاد چهار مسنه و یک تبیعه و در صد و هشتاد پنج مسنه و یک تبیعه و در صد و نود شش مسنه و یک تبیعه و در دویست هفت مسنه و یک تبیعه و در دویست و ده هشت مسنه و یک تبیعه و در دویست و بست و یک نه مسنه و یک تبیعه و در دویست و سی و دو دهگانه زکوة متغیر شود از تبیعه بمسنه و گاه بیش حکم ستور دارد

ع نصاب گاو سی است و در زیادت بر سی تا چهل عفو است و در چهل یک مسنه و در شصت دو تبیعه و در هفتاد یک تبیعه و یک مسنه و در هشتاد دو مسنه و در نود سه تبیعه و در صد و بست چهار تبیعه و در صد و سی سه تبیعه و یک مسنه و در صد و چهل دو تبیعه و دو مسنه و در صد و پنجاه سه مسنه و یک تبیعه و در صد و شصت چهار تبیعه و در صد و هفتاد چهار مسنه و یک تبیعه و در صد و هشتاد پنج مسنه و یک تبیعه و در صد و نود شش مسنه و یک تبیعه و در دویست هفت مسنه و یک تبیعه و در دویست و ده هشت مسنه و یک تبیعه و در دویست و بست و یک نه مسنه و یک تبیعه و در دویست و سی و دو دهگانه زکوة متغیر شود از تبیعه بمسنه و گاه بیش حکم ستور دارد

ع نصاب گوسپند چهل است و در زیادت بر چهل تا صد و بست و یک گوسپند واجب است و در صد و بست و یک تا دویست گوسپند دو گوسپند واجب است و در دویست و یک تا سیصد گوسپند سه گوسپند واجب است و در سیصد و یک تا چهار صد گوسپند چهار گوسپند واجب است و در چهار صد و یک تا پانصد گوسپند پنج گوسپند واجب است و در پانصد و یک تا ششصد گوسپند شش گوسپند واجب است و در ششصد و یک تا هفتصد گوسپند هفت گوسپند واجب است و در هفتصد و یک تا هشتصد گوسپند هشت گوسپند واجب است و در هشتصد و یک تا نهصد گوسپند نه گوسپند واجب است و در نهصد و یک تا هزار گوسپند ده گوسپند واجب است و در هزار و یک تا هزار و صد گوسپند یازده گوسپند واجب است و در هزار و صد و یک تا هزار و دویست گوسپند دوازده گوسپند واجب است و در هزار و دویست و یک تا هزار و سیصد گوسپند سیزده گوسپند واجب است و در هزار و سیصد و یک تا هزار و چهار صد گوسپند چهارده گوسپند واجب است و در هزار و چهار صد و یک تا هزار و پانصد گوسپند پانزده گوسپند واجب است و در هزار و پانصد و یک تا هزار و ششصد گوسپند شانزده گوسپند واجب است و در هزار و ششصد و یک تا هزار و هفتصد گوسپند هفده گوسپند واجب است و در هزار و هفتصد و یک تا هزار و هشتصد گوسپند هجده گوسپند واجب است و در هزار و هشتصد و یک تا هزار و نهصد گوسپند نوزده گوسپند واجب است و در هزار و نهصد و یک تا دو هزار گوسپند بیست گوسپند واجب است و در دو هزار و یک تا دو هزار و صد گوسپند بیست و یک گوسپند واجب است و در دو هزار و صد و یک تا دو هزار و دویست گوسپند بیست و دو گوسپند واجب است و در دو هزار و دویست و یک تا دو هزار و سیصد گوسپند بیست و سه گوسپند واجب است و در دو هزار و سیصد و یک تا دو هزار و چهار صد گوسپند بیست و چهار گوسپند واجب است و در دو هزار و چهار صد و یک تا دو هزار و پانصد گوسپند بیست و پنج گوسپند واجب است و در دو هزار و پانصد و یک تا دو هزار و ششصد گوسپند بیست و شش گوسپند واجب است و در دو هزار و ششصد و یک تا دو هزار و هفتصد گوسپند بیست و هفت گوسپند واجب است و در دو هزار و هفتصد و یک تا دو هزار و هشتصد گوسپند بیست و هشت گوسپند واجب است و در دو هزار و هشتصد و یک تا دو هزار و نهصد گوسپند بیست و نه گوسپند واجب است و در دو هزار و نهصد و یک تا سه هزار گوسپند سی گوسپند واجب است و در سه هزار و یک تا سه هزار و صد گوسپند سی و یک گوسپند واجب است و در سه هزار و صد و یک تا سه هزار و دویست گوسپند سی و دو گوسپند واجب است و در سه هزار و دویست و یک تا سه هزار و سیصد گوسپند سی و سه گوسپند واجب است و در سه هزار و سیصد و یک تا سه هزار و چهار صد گوسپند سی و چهار گوسپند واجب است و در سه هزار و چهار صد و یک تا سه هزار و پانصد گوسپند سی و پنج گوسپند واجب است و در سه هزار و پانصد و یک تا سه هزار و ششصد گوسپند سی و شش گوسپند واجب است و در سه هزار و ششصد و یک تا سه هزار و هفتصد گوسپند سی و هفت گوسپند واجب است و در سه هزار و هفتصد و یک تا سه هزار و هشتصد گوسپند سی و هشت گوسپند واجب است و در سه هزار و هشتصد و یک تا سه هزار و نهصد گوسپند سی و نه گوسپند واجب است و در سه هزار و نهصد و یک تا چهار هزار گوسپند چهل گوسپند واجب است و در چهار هزار و یک تا چهار هزار و صد گوسپند چهل و یک گوسپند واجب است و در چهار هزار و صد و یک تا چهار هزار و دویست گوسپند چهل و دو گوسپند واجب است و در چهار هزار و دویست و یک تا چهار هزار و سیصد گوسپند چهل و سه گوسپند واجب است و در چهار هزار و سیصد و یک تا چهار هزار و چهار صد گوسپند چهل و چهار گوسپند واجب است و در چهار هزار و چهار صد و یک تا چهار هزار و پانصد گوسپند چهل و پنج گوسپند واجب است و در چهار هزار و پانصد و یک تا چهار هزار و ششصد گوسپند چهل و شش گوسپند واجب است و در چهار هزار و ششصد و یک تا چهار هزار و هفتصد گوسپند چهل و هفت گوسپند واجب است و در چهار هزار و هفتصد و یک تا چهار هزار و هشتصد گوسپند چهل و هشت گوسپند واجب است و در چهار هزار و هشتصد و یک تا چهار هزار و نهصد گوسپند چهل و نه گوسپند واجب است و در چهار هزار و نهصد و یک تا پنج هزار گوسپند پنجاه گوسپند واجب است و در پنج هزار و یک تا پنج هزار و صد گوسپند پنجاه و یک گوسپند واجب است و در پنج هزار و صد و یک تا پنج هزار و دویست گوسپند پنجاه و دو گوسپند واجب است و در پنج هزار و دویست و یک تا پنج هزار و سیصد گوسپند پنجاه و سه گوسپند واجب است و در پنج هزار و سیصد و یک تا پنج هزار و چهار صد گوسپند پنجاه و چهار گوسپند واجب است و در پنج هزار و چهار صد و یک تا پنج هزار و پانصد گوسپند پنجاه و پنج گوسپند واجب است و در پنج هزار و پانصد و یک تا پنج هزار و ششصد گوسپند پنجاه و شش گوسپند واجب است و در پنج هزار و ششصد و یک تا پنج هزار و هفتصد گوسپند پنجاه و هفت گوسپند واجب است و در پنج هزار و هفتصد و یک تا پنج هزار و هشتصد گوسپند پنجاه و هشت گوسپند واجب است و در پنج هزار و هشتصد و یک تا پنج هزار و نهصد گوسپند پنجاه و نه گوسپند واجب است و در پنج هزار و نهصد و یک تا شش هزار گوسپند شصت گوسپند واجب است و در شش هزار و یک تا شش هزار و صد گوسپند شصت و یک گوسپند واجب است و در شش هزار و صد و یک تا شش هزار و دویست گوسپند شصت و دو گوسپند واجب است و در شش هزار و دویست و یک تا شش هزار و سیصد گوسپند شصت و سه گوسپند واجب است و در شش هزار و سیصد و یک تا شش هزار و چهار صد گوسپند شصت و چهار گوسپند واجب است و در شش هزار و چهار صد و یک تا شش هزار و پانصد گوسپند شصت و پنج گوسپند واجب است و در شش هزار و پانصد و یک تا شش هزار و ششصد گوسپند شصت و شش گوسپند واجب است و در شش هزار و ششصد و یک تا شش هزار و هفتصد گوسپند شصت و هفت گوسپند واجب است و در شش هزار و هفتصد و یک تا شش هزار و هشتصد گوسپند شصت و هشت گوسپند واجب است و در شش هزار و هشتصد و یک تا شش هزار و نهصد گوسپند شصت و نه گوسپند واجب است و در شش هزار و نهصد و یک تا هفت هزار گوسپند هفتاد گوسپند واجب است و در هفت هزار و یک تا هفت هزار و صد گوسپند هفتاد و یک گوسپند واجب است و در هفت هزار و صد و یک تا هفت هزار و دویست گوسپند هفتاد و دو گوسپند واجب است و در هفت هزار و دویست و یک تا هفت هزار و سیصد گوسپند هفتاد و سه گوسپند واجب است و در هفت هزار و سیصد و یک تا هفت هزار و چهار صد گوسپند هفتاد و چهار گوسپند واجب است و در هفت هزار و چهار صد و یک تا هفت هزار و پانصد گوسپند هفتاد و پنج گوسپند واجب است و در هفت هزار و پانصد و یک تا هفت هزار و ششصد گوسپند هفتاد و شش گوسپند واجب است و در هفت هزار و ششصد و یک تا هفت هزار و هفتصد گوسپند هفتاد و هفت گوسپند واجب است و در هفت هزار و هفتصد و یک تا هفت هزار و هشتصد گوسپند هفتاد و هشت گوسپند واجب است و در هفت هزار و هشتصد و یک تا هفت هزار و نهصد گوسپند هفتاد و نه گوسپند واجب است و در هفت هزار و نهصد و یک تا هشت هزار گوسپند هشتاد گوسپند واجب است و در هشت هزار و یک تا هشت هزار و صد گوسپند هشتاد و یک گوسپند واجب است و در هشت هزار و صد و یک تا هشت هزار و دویست گوسپند هشتاد و دو گوسپند واجب است و در هشت هزار و دویست و یک تا هشت هزار و سیصد گوسپند هشتاد و سه گوسپند واجب است و در هشت هزار و سیصد و یک تا هشت هزار و چهار صد گوسپند هشتاد و چهار گوسپند واجب است و در هشت هزار و چهار صد و یک تا هشت هزار و پانصد گوسپند هشتاد و پنج گوسپند واجب است و در هشت هزار و پانصد و یک تا هشت هزار و ششصد گوسپند هشتاد و شش گوسپند واجب است و در هشت هزار و ششصد و یک تا هشت هزار و هفتصد گوسپند هشتاد و هفت گوسپند واجب است و در هشت هزار و هفتصد و یک تا هشت هزار و هشتصد گوسپند هشتاد و هشت گوسپند واجب است و در هشت هزار و هشتصد و یک تا هشت هزار و نهصد گوسپند هشتاد و نه گوسپند واجب است و در هشت هزار و نهصد و یک تا نه هزار گوسپند نود گوسپند واجب است و در نه هزار و یک تا نه هزار و صد گوسپند نود و یک گوسپند واجب است و در نه هزار و صد و یک تا نه هزار و دویست گوسپند نود و دو گوسپند واجب است و در نه هزار و دویست و یک تا نه هزار و سیصد گوسپند نود و سه گوسپند واجب است و در نه هزار و سیصد و یک تا نه هزار و چهار صد گوسپند نود و چهار گوسپند واجب است و در نه هزار و چهار صد و یک تا نه هزار و پانصد گوسپند نود و پنج گوسپند واجب است و در نه هزار و پانصد و یک تا نه هزار و ششصد گوسپند نود و شش گوسپند واجب است و در نه هزار و ششصد و یک تا نه هزار و هفتصد گوسپند نود و هفت گوسپند واجب است و در نه هزار و هفتصد و یک تا نه هزار و هشتصد گوسپند نود و هشت گوسپند واجب است و در نه هزار و هشتصد و یک تا نه هزار و نهصد گوسپند نود و نه گوسپند واجب است و در نه هزار و نهصد و یک تا ده هزار گوسپند صد گوسپند واجب است و در ده هزار و یک تا ده هزار و صد گوسپند صد و یک گوسپند واجب است و در ده هزار و صد و یک تا ده هزار و دویست گوسپند صد و دو گوسپند واجب است و در ده هزار و دویست و یک تا ده هزار و سیصد گوسپند صد و سه گوسپند واجب است و در ده هزار و سیصد و یک تا ده هزار و چهار صد گوسپند صد و چهار گوسپند واجب است و در ده هزار و چهار صد و یک تا ده هزار و پانصد گوسپند صد و پنج گوسپند واجب است و در ده هزار و پانصد و یک تا ده هزار و ششصد گوسپند صد و شش گوسپند واجب است و در ده هزار و ششصد و یک تا ده هزار و هفتصد گوسپند صد و هفت گوسپند واجب است و در ده هزار و هفتصد و یک تا ده هزار و هشتصد گوسپند صد و هشت گوسپند واجب است و در ده هزار و هشتصد و یک تا ده هزار و نهصد گوسپند صد و نه گوسپند واجب است و در ده هزار و نهصد و یک تا یازده هزار گوسپند صد و ده گوسپند واجب است و در یازده هزار و یک تا یازده هزار و صد گوسپند صد و یازده گوسپند واجب است و در یازده هزار و صد و یک تا یازده هزار و دویست گوسپند صد و دوازده گوسپند واجب است و در یازده هزار و دویست و یک تا یازده هزار و سیصد گوسپند صد و سیزده گوسپند واجب است و در یازده هزار و سیصد و یک تا یازده هزار و چهار صد گوسپند صد و چهارده گوسپند واجب است و در یازده هزار و چهار صد و یک تا یازده هزار و پانصد گوسپند صد و پانزده گوسپند واجب است و در یازده هزار و پانصد و یک تا یازده هزار و ششصد گوسپند صد و شانزده گوسپند واجب است و در یازده هزار و ششصد و یک تا یازده هزار و هفتصد گوسپند صد و هفده گوسپند واجب است و در یازده هزار و هفتصد و یک تا یازده هزار و هشتصد گوسپند صد و هجده گوسپند واجب است و در یازده هزار و هشتصد و یک تا یازده هزار و نهصد گوسپند صد و نوزده گوسپند واجب است و در یازده هزار و نهصد و یک تا دوازده هزار گوسپند صد و بیست گوسپند واجب است و در دوازده هزار و یک تا دوازده هزار و صد گوسپند صد و بیست و یک گوسپند واجب است و در دوازده هزار و صد و یک تا دوازده هزار و دویست گوسپند صد و بیست و دو گوسپند واجب است و در دوازده هزار و دویست و یک تا دوازده هزار و سیصد گوسپند صد و بیست و سه گوسپند واجب است و در دوازده هزار و سیصد و یک تا دوازده هزار و چهار صد گوسپند صد و بیست و چهار گوسپند واجب است و در دوازده هزار و چهار صد و یک تا دوازده هزار و پانصد گوسپند صد و بیست و پنج گوسپند واجب است و در دوازده هزار و پانصد و یک تا دوازده هزار و ششصد گوسپند صد و بیست و شش گوسپند واجب است و در دوازده هزار و ششصد و یک تا دوازده هزار و هفتصد گوسپند صد و بیست و هفت گوسپند واجب است و در دوازده هزار و هفتصد و یک تا دوازده هزار و هشتصد گوسپند صد و بیست و هشت گوسپند واجب است و در دوازده هزار و هشتصد و یک تا دوازده هزار و نهصد گوسپند صد و بیست و نه گوسپند واجب است و در دوازده هزار و نهصد و یک تا سیزده هزار گوسپند صد و سی گوسپند واجب است و در سیزده هزار و یک تا سیزده هزار و صد گوسپند صد و سی و یک گوسپند واجب است و در سیزده هزار و صد و یک تا سیزده هزار و دویست گوسپند صد و سی و دو گوسپند واجب است و در سیزده هزار و دویست و یک تا سیزده هزار و سیصد گوسپند صد و سی و سه گوسپند واجب است و در سیزده هزار و سیصد و یک تا سیزده هزار و چهار صد گوسپند صد و سی و چهار گوسپند واجب است و در سیزده هزار و چهار صد و یک تا سیزده هزار و پانصد گوسپند صد و سی و پنج گوسپند واجب است و در سیزده هزار و پانصد و یک تا سیزده هزار و ششصد گوسپند صد و سی و شش گوسپند واجب است و در سیزده هزار و ششصد و یک تا سیزده هزار و هفتصد گوسپند صد و سی و هفت گوسپند واجب است و در سیزده هزار و هفتصد و یک تا سیزده هزار و هشتصد گوسپند صد و سی و هشت گوسپند واجب است و در سیزده هزار و هشتصد و یک تا سیزده هزار و نهصد گوسپند صد و سی و نه گوسپند واجب است و در سیزده هزار و نهصد و یک تا چهارده هزار گوسپند صد و چهل گوسپند واجب است و در چهارده هزار و یک تا چهارده هزار و صد گوسپند صد و چهل و یک گوسپند واجب است و در چهارده هزار و صد و یک تا چهارده هزار و دویست گوسپند صد و چهل و دو گوسپند واجب است و در چهارده هزار و دویست و یک تا چهارده هزار و سیصد گوسپند صد و چهل و سه گوسپند واجب است و در چهارده هزار و سیصد و یک تا چهارده هزار و چهار صد گوسپند صد و چهل و چهار گوسپند واجب است و در چهارده هزار و چهار صد و یک تا چهارده هزار و پانصد گوسپند صد و چهل و پنج گوسپند واجب است و در چهارده هزار و پانصد و یک تا چهارده هزار و ششصد گوسپند صد و چهل و شش گوسپند واجب است و در چهارده هزار و ششصد و یک تا چهارده هزار و هفتصد گوسپند صد و چهل و هفت گوسپند واجب است و در چهارده هزار و هفتصد و یک تا چهارده هزار و هشتصد گوسپند صد و چهل و هشت گوسپند واجب است و در چهارده هزار و هشتصد و یک تا چهارده هزار و نهصد گوسپند صد و چهل و نه گوسپند واجب است و در چهارده هزار و نهصد و یک تا پانزده هزار گوسپند صد و پنجاه گوسپند واجب است و در پانزده هزار و یک تا پانزده هزار و صد گوسپند صد و پنجاه و یک گوسپند واجب است و در پانزده هزار و صد و یک تا پانزده هزار و دویست گوسپند صد و پنجاه و دو گوسپند واجب است و در پانزده هزار و دویست و یک تا پانزده هزار و سیصد گوسپند صد و پنجاه و سه گوسپند واجب است و در پانزده هزار و سیصد و یک تا پانزده هزار و چهار صد گوسپند صد و پنجاه و چهار گوسپند واجب است و در پانزده هزار و چهار صد و یک تا پانزده هزار و پانصد گوسپند صد و پنجاه و پنج گوسپند واجب است و در پانزده هزار و پانصد و یک تا پانزده هزار و ششصد گوسپند صد و پنجاه و شش گوسپند واجب است و در پانزده هزار و ششصد و یک تا پانزده هزار و هفتصد گوسپند صد و پنجاه و هفت گوسپند واجب است و در پانزده هزار و هفتصد و یک تا پانزده هزار و هشتصد گوسپند صد و پنجاه و هشت گوسپند واجب است و در پانزده هزار و هشتصد و یک تا پانزده هزار و نهصد گوسپند صد و پنجاه و نه گوسپند واجب است و در پانزده هزار و نهصد و یک تا شانزده هزار گوسپند صد و شصت گوسپند واجب است و در شانزده هزار و یک تا شانزده هزار و صد گوسپند صد و شصت و یک گوسپند واجب است و در شانزده هزار و صد و یک تا شانزده هزار و دویست گوسپند صد و شصت و دو گوسپند واجب است و در شانزده هزار و دویست و یک تا شانزده هزار و سیصد گوسپند صد و شصت و سه گوسپند واجب است و در شانزده هزار و سیصد و یک تا شانزده هزار و چهار صد گوسپند صد و شصت و چهار گوسپند واجب است و در شانزده هزار و چهار صد و یک تا شانزده هزار و پانصد گوسپند صد و شصت و پنج گوسپند واجب است و در شانزده هزار و پانصد و یک تا شانزده هزار و ششصد گوسپند صد و شصت و شش گوسپند واجب است و در شانزده هزار و ششصد و یک تا شانزده هزار و هفتصد گوسپند صد و شصت و هفت گوسپند واجب است و در شانزده هزار و هفتصد و یک تا شانزده هزار و هشتصد گوسپند صد و شصت و هشت گوسپند واجب است و در شانزده هزار و هشتصد و یک تا شانزده هزار و نهصد گوسپند صد و شصت و نه گوسپند واجب است و در شانزده هزار و نهصد و یک تا هفده هزار گوسپند صد و هفتاد گوسپند واجب است و در هفده هزار و یک تا هفده هزار و صد گوسپند صد و هفتاد و یک گوسپند واجب است و در هفده هزار و صد و یک تا هفده هزار و دویست گوسپند صد و هفتاد و دو گوسپند واجب است و در هفده هزار و دویست و یک تا هفده هزار و سیصد گوسپند صد و هفتاد و سه گوسپند واجب است و در هفده هزار و سیصد و یک تا هفده هزار و چهار صد گوسپند صد و هفتاد و چهار گوسپند واجب است و در هفده هزار و چهار صد و یک تا هفده هزار و پانصد گوسپند صد و هفتاد و پنج گوسپند واجب است و در هفده هزار و پانصد و یک تا هفده هزار و ششصد گوسپند صد و هفتاد و شش گوسپند واجب است و در هفده هزار و ششصد و یک تا هفده هزار و هفتصد گوسپند صد و هفتاد و هفت گوسپند واجب است و در هفده هزار و هفتصد و یک تا هفده هزار و هشتصد گوسپند صد و هفتاد و هشت گوسپند واجب است و در هفده هزار و هشتصد و یک تا هفده هزار و نهصد گوسپند صد و هفتاد و نه گوسپند واجب است و در هفده هزار و نهصد و یک تا هجده هزار گوسپند صد و هشتاد گوسپند واجب است و در هجده هزار و یک تا هجده هزار و صد گوسپند صد و هشتاد و یک گوسپند واجب است و در هجده هزار و صد و یک تا هجده هزار و دویست گوسپند صد و هشتاد و دو گوسپند واجب است و در هجده هزار و دویست و یک تا هجده هزار و سیصد گوسپند صد و هشتاد و سه گوسپند واجب است و در هجده هزار و سیصد و یک تا هجده هزار و چهار صد گوسپند صد و هشتاد و چهار گوسپند واجب است و در هجده هزار و چهار صد و یک تا هجده هزار و پانصد گوسپند صد و هشتاد و پنج گوسپند واجب است و در هجده هزار و پانصد و یک تا هجده هزار و ششصد گوسپند صد و هشتاد و شش گوسپند واجب است و در هجده هزار و ششصد و یک تا هجده هزار و هفتصد گوسپند صد و هشتاد و هفت گوسپند واجب است و در هجده هزار و هفتصد و یک تا هجده هزار و هشتصد گوسپند صد و هشتاد و هشت گوسپند واجب است و در هجده هزار و هشتصد و یک تا هجده هزار و نهصد گوسپند صد و هشتاد و نه گوسپند واجب است و در هجده هزار و نهصد و یک تا نوزده هزار گوسپند صد و نود گوسپند واجب است و در نوزده هزار و یک تا نوزده هزار و صد گوسپند صد و نود و یک گوسپند واجب است و در نوزده هزار و صد و یک تا نوزده هزار و دویست گوسپند صد و نود و دو گوسپند واجب است و در نوزده هزار و دویست و یک تا نوزده هزار و سیصد گوسپند صد و نود و سه گوسپند واجب است و در نوزده هزار و سیصد و یک تا نوزده هزار و چهار صد گوسپند صد و نود و چهار گوسپند واجب است و در نوزده هزار و چهار صد و یک تا نوزده هزار و پانصد گوسپند صد و نود و پنج گوسپند واجب است و در نوزده هزار و پانصد و یک تا نوزده هزار و ششصد گوسپند صد و نود و شش گوسپند واجب است و در نوزده هزار و ششصد و یک تا نوزده هزار و هفتصد گوسپند صد و نود و هفت گوسپند واجب است و در نوزده هزار و هفتصد و یک تا نوزده هزار و هشتصد گوسپند صد و نود و هشت گوسپند واجب است و در نوزده هزار و هشتصد و یک تا نوزده هزار و نهصد گوسپند صد و نود و نه گوسپند واجب است و در نوزده هزار و نهصد و یک تا بیست هزار گوسپند دویست گوسپند واجب است

ع قوله در زیادت صورت ظاهر است که مخالف است در میان نصابها و در میان عفو و مشهور مسئله مروی الاشتباه است و در هلاک نصاب بعد از وجوب زکوة ساقط شود و بقول شافعی رح نی

ع یعنی نصاب شتر پنج است و در زیادت بر چهل تا شصت عفو است و در شصت دو تبیعه واجب است و در هفتاد یک تبیعه و یک مسنه و در هشتاد دو مسنه و در نود سه تبیعه و در صد و بست چهار تبیعه و در صد و سی سه تبیعه و یک مسنه و در صد و چهل دو تبیعه و دو مسنه و در صد و پنجاه سه مسنه و یک تبیعه و در صد و شصت چهار تبیعه و در صد و هفتاد چهار مسنه و یک تبیعه و در صد و هشتاد پنج مسنه و یک تبیعه و در صد و نود شش مسنه و یک تبیعه و در دویست هفت مسنه و یک تبیعه و در دویست و ده هشت مسنه و یک تبیعه و در دویست و بست و یک نه مسنه و یک تبیعه و در دویست و سی و دو دهگانه زکوة متغیر شود از تبیعه بمسنه و گاه بیش حکم ستور دارد

ع نصاب گاو سی است و در زیادت بر سی تا چهل عفو است و در چهل یک مسنه و در شصت دو تبیعه و در هفتاد یک تبیعه و یک مسنه و در هشتاد دو مسنه و در نود سه تبیعه و در صد و بست چهار تبیعه و در صد و سی سه تبیعه و یک مسنه و در صد و چهل دو تبیعه و دو مسنه و در صد و پنجاه سه مسنه و یک تبیعه و در صد و شصت چهار تبیعه و در صد و هفتاد چهار مسنه و یک تبیعه و در صد و هشتاد پنج مسنه و یک تبیعه و در صد و نود شش مسنه و یک تبیعه و در دویست هفت مسنه و یک تبیعه و در دویست و ده هشت مسنه و یک تبیعه و در دویست و بست و یک نه مسنه و یک تبیعه و در دویست و سی و دو دهگانه زکوة متغیر شود از تبیعه بمسنه و گاه بیش حکم ستور دارد

ع نصاب گوسپند چهل است و در زیادت بر چهل تا صد و بست و یک گوسپند واجب است و در صد و بست و یک تا دویست گوسپند دو گوسپند واجب است و در دویست و یک تا سیصد گوسپند سه گوسپند واجب است و در سیصد و یک تا چهار صد گوسپند چهار گوسپند واجب است و در چهار صد و یک تا پانصد گوسپند پنج گوسپند واجب است و در پانصد و یک تا ششصد گوسپند شش گوسپند واجب است و در ششصد و یک تا هفتصد گوسپند هفت گوسپند واجب است و در هفتصد و یک تا هشتصد گوسپند هشت گوسپند واجب است و در هشتصد و یک تا نهصد گوسپند نه گوسپند واجب است و در نهصد و یک تا هزار گوسپند ده گوسپند واجب است و در هزار و یک تا هزار و صد گوسپند یازده گوسپند واجب است و در هزار و صد و یک تا هزار و دویست گوسپند دوازده گوسپند واجب است و در هزار و دویست و یک تا هزار و سیصد گوسپند سیزده گوسپند واجب است و در هزار و سیصد و یک تا هزار و چهار صد گوسپند چهارده گوسپند واجب است و در هزار و چهار صد و یک تا هزار و پانصد گوسپند پانزده گوسپند واجب است و در هزار و پانصد و یک تا هزار و ششصد گوسپند شانزده گوسپند واجب است و در هزار و ششصد و یک تا هزار و هفتصد گوسپند هفده گوسپند واجب است و در هزار و هفتصد و یک تا هزار و هشتصد گوسپند هجده گوسپند واجب است و در هزار و هشتصد و یک تا هزار و نهصد گوسپند نوزده گوسپند واجب است و در هزار و نهصد و یک تا دو هزار گوسپند بیست گوسپند واجب است و در دو هزار و یک تا دو هزار و صد گوسپند بیست و یک گوسپند واجب است و در دو هزار و صد و یک تا دو هزار و دویست گوسپند بیست و دو گوسپند واجب است و در دو هزار و دویست و یک تا دو هزار و سیصد گوسپند بیست و سه گوسپند واجب است و در دو هزار و سیصد و یک تا دو هزار و چهار صد گوسپند بیست و چهار گوسپند واجب است و در دو هزار و چهار صد و یک تا دو هزار و پانصد گوسپند بیست و پنج گوسپند واجب است و در دو هزار و پانصد و یک تا دو هزار و ششصد گوسپند بیست و شش گوسپند واجب است و در دو هزار و ششصد و یک تا دو هزار و هفتصد گوسپند بیست و هفت گوسپند واجب است و در دو هزار و هفتصد و یک تا دو هزار و هشتصد گوسپند بیست و هشت گوسپند واجب است و در دو هزار و هشتصد و یک تا دو هزار و نهصد گوسپند بیست و نه گوسپند واجب است و در دو هزار و نهصد و یک تا سه هزار گوسپند سی گوسپند واجب است و در سه هزار و یک تا سه هزار و صد گوسپند سی و یک گوسپند واجب است و در سه هزار و صد و یک تا سه هزار و دویست گوسپند سی و دو گوسپند واجب است و در سه هزار و دویست و یک تا سه هزار و سیصد گوسپند سی و سه گوسپند واجب است و در سه هزار و سیصد و یک تا سه هزار و چهار صد گوسپند سی و چهار گوسپند واجب است و در سه هزار و چهار صد و یک تا سه هزار و پانصد گوسپند سی و پنج گوسپند واجب است و در سه هزار و پانصد و یک تا سه هزار و ششصد گوسپند سی و شش گوسپند واجب است و در سه هزار و ششصد و یک تا سه هزار و هفتصد گوسپند سی و هفت گوسپند واجب است و در سه هزار و هفتصد و یک تا سه هزار و هشتصد گوسپند سی و هشت گوسپند واجب است و در سه هزار و هشتصد و یک تا سه هزار و نهصد گوسپند سی و نه گوسپند واجب است و در سه هزار و نهصد و یک تا چهار هزار گوسپند چهل گوسپند واجب است و در چهار هزار و یک تا چهار هزار و صد گوسپند چهل و یک گوسپند واجب است و در چهار هزار و صد و یک تا چهار هزار و دویست گوسپند چهل و دو گوسپند واجب است و در چهار هزار و دویست و یک تا چهار هزار و سیصد گوسپند چهل و سه گوسپند واجب است و در چهار هزار و سیصد و یک تا چهار هزار و چهار صد گوسپند چهل و چهار گوسپند واجب است و در چهار هزار و چهار صد و یک تا چهار هزار و پانصد گوسپند چهل و پنج گوسپند واجب است و در چهار هزار و پانصد و یک تا چهار هزار و ششصد گوسپند چهل و شش گوسپند واجب است و در چهار هزار و ششصد و یک تا چهار هزار و هفتصد گوسپند چهل و هفت گوسپند واجب است و در چهار هزار و هفتصد و یک تا چهار هزار و هشتصد گوسپند چهل و هشت گوسپند واجب است و در چهار هزار و هشتصد و یک تا چهار هزار و نهصد گوسپند چهل و نه گوسپند واجب است و در چهار هزار و نهصد و یک تا پنج هزار گوسپند پنجاه گوسپند واجب است و در پنج هزار و یک تا پنج هزار و صد گوسپند پنجاه و یک گوسپند واجب است و در پنج هزار و صد و یک تا پنج هزار و دویست گوسپند پنجاه و دو گوسپند واجب است و در پنج هزار و دویست و یک تا پنج هزار و سیصد گوسپند پنجاه و سه گوسپند واجب است و در پنج هزار و سیصد و یک تا پنج هزار و چهار صد گوسپند پنجاه و چهار گوسپند واجب است و در پنج هزار و چهار صد و یک تا پنج هزار و پانصد گوسپند پنجاه و پنج گوسپند واجب است و در پنج هزار و پانصد و یک تا پنج هزار و ششصد گوسپند پنجاه و شش گوسپند واجب است و در پنج هزار و ششصد و یک تا پنج هزار و هفتصد گوسپند پنجاه و هفت گوسپند واجب است و در پنج هزار و هفتصد و یک تا پنج هزار و هشتصد گوسپند پنجاه و هشت گوسپند واجب است و در پنج هزار و هشتصد و یک تا پنج هزار و نهصد گوسپند پنجاه و نه گوسپند واجب است و در پنج هزار و نهصد و یک تا شش هزار گوسپند شصت گوسپند واجب است و در شش هزار و یک تا شش هزار و صد گوسپند شصت و یک گوسپند واجب است و در شش هزار و صد و یک تا شش هزار و دویست گوسپند شصت و دو گوسپند واجب است و در شش هزار و دویست و یک تا شش هزار و سیصد گوسپند شصت و سه گوسپند واجب است و در شش هزار و سیصد و یک تا شش هزار و چهار صد گوسپند شصت و چهار گوسپند واجب است و در شش هزار و چهار صد و یک تا شش هزار و پانصد گوسپند شصت و پنج گوسپند واجب است و در شش هزار و پانصد و یک تا شش هزار و ششصد گوسپند شصت و شش گوسپند واجب است و در شش هزار و ششصد و یک تا شش هزار و هفتصد گوسپند شصت و هفت گوسپند واجب است و در شش هزار و هفتصد و یک تا شش هزار و هشتصد گوسپند شصت و هشت گوسپند واجب است و در شش هزار و هشتصد و یک تا شش هزار و نهصد گوسپند شصت و نه گوسپند واجب است و در شش هزار و نهصد و یک تا هفت هزار گوسپند هفتاد گوسپند واجب است و در هفت هزار و یک تا هفت هزار و صد گوسپند هفتاد و یک گوسپند واجب است و در هفت هزار و صد و یک

و بقول مالک رح فرض درون کعبہ جائز نبود و نفل جائز بود مسئلہ اگر درون کعبہ نماز بجماعت میگذارند و بعضی از قوم بجانب پشت امام اند جائز بود و اگر پشت مقتدی بجانب روی امام بود جائز نی مسئلہ اگر در مسجد احرام نماز بجماعت میگذارند و گرد کعبہ ایستادند و بعضی از امام نزدیک تر اند بکعبہ اگر بجانب امام نباشد جائز بود کتاب الزکوٰۃ شرط وجوب زکوٰۃ عقل و بلوغ و اسلام و حریت و ملک نصابی کہ فارغ از دین و از حاجت اصلی بود چون مسکن و ثیاب و متاع و دہ و عبید الخدمت و فرش و سلاح از شرائط وجوب زکوٰۃ است و نیز حولان و مال نامی اگرچہ بتوقدیر ے بود چون زر و نقرہ از شرائط وجوب زکوٰۃ است مسئلہ در ادا ے زکوٰۃ نیت زکوٰۃ از شرائط است در حالت ادا ء و یا در حالت جدا کردن زکوٰۃ یا وقت تصدق کردن کل مال را و بقول شافعی رح عقل و بلوغ شرط نی و نیز در قول او در مال مدیون زکوٰۃ واجب است

باب صدقۃ السوائم چارپایان کہ بیرون می چرند سائم آنست کہ بیشتر از سال بیرون چرند مسئلہ از پنج شتر یک گوسفند واجب است و از دہ شتر دو گوسفند و از پانزدہ شتر سہ گوسفند و از بیست و پنج بنت مخاض یعنی شتر بچہ یکسالہ کہ یا در دوم سالہ نہادہ و در سی و شش یک شتر بچہ دو سالہ کہ پاے در سوم سال نہادہ باشد و آنرا بنت لبون گویند و از چہل و شش یک شتر بچہ سہ سالہ کہ پا در چہارم نہادہ باشد و آنرا حقہ گویند و از شصت و یک یک جذعہ یعنی شتر چہار سالہ کہ پا در پنجم نہادہ باشد و از ہفتاد و شش دو شتر دوگان سالہ و از نود و یک دو حقہ دہ تا صد و بیست شتر بعدہ حساب از سر گیر دو انچہ زیادت شود از ہر پنج شتر یک گوسفند دہ تا مجموعہ صد و چہل و پنج میشود و درین دو حقہ و یک بنت مخاض دہ و از صد و پنجاہ شتر سہ حقہ دہ باز حساب از سر گیر دو در زیادت از ہر پنج شتر یک گوسفند دہ و در صد و ہفتاد و پنج سہ حقہ و یک بنت مخاض دہ و در صد و ہشتاد و شش شتر سہ حقہ و یک بنت لبون یعنی یک شتر بچہ دو سالہ دہ و در صد و نود و شش چہار حقہ دہ تا دو بست و بعدہ انچہ زیادت شود بر دو بست حساب از سر گیر دچنانچہ بعدہ صد و پنجاہ شتر حساب کردہ است ہمچنان حساب کند و زکوٰۃ دہ و بقول شافعی رح از صد و بست شتر انچہ زیادہ شود سہ بنت لبون دہ تا صد و سے و درین یک حقہ و دو بنت لبون دہ بعد از ہر چہل شتر یک بنت لبون و از ہر پنجمی یک حقہ دہ

باب صدقۃ البقر نصاب ستور نہی عدد است چون سال بران بگذرد گوسالہ یک سالہ نر باشد یا مادہ دہ آنرا تبیعہ گویند و از چہل ہر ستور یک گوسالہ دو سالہ نر یا مادہ دہ و آنرا مسنہ گویند

بیانکہ زکوٰۃ فرض عینی است کافر را فرضیت زکوٰۃ متصور نشود و او دیوانہ و صبی را نیز فرضیت زکوٰۃ متصور نشود و دیوانہ و صبی اگر مالک نصاب باشند ولی عاقل نصاب نقرہ دویست درہم است و در کم از نصاب زکوٰۃ واجب نیست و در کم از نصاب زکوٰۃ واجب نیست و در کم از نصاب زکوٰۃ واجب نیست

جنازه بگیرند اول پایه راست پیشینه بر بازوی راست خود بر گیرند بعد و پایه راست بسینه بر بازوی راست خود
بر گیرند بعده پایه چپ پیشینه بر بازوی چپ خود بر گیرند بعده پایه چپ بسینه بر بازوی چپ بر گیرند و بقول
شافعی رح دو کس جنازه را بر گیرند پیشینه پایها بدست گیرد و جنازه بر گردن نهند و پایها بسینه جنازه بر سینه
نهند و پایهای پیشینه بدست گیرد **مسئله** در برون جنازه شتاب کنند نبی[۵۸] پویه **مسئله**[۵۹] قوم[۶۰] پس جنازه روند
و بقول شافعی رح پیش از جنازه روند **مسئله** چون بر سر قبر رسند پیش از وضع نه نشینند **مسئله** گور بالحد حفر
کنند و میت را از جانب قبله در آرند و بقول شافعی رح جنازه آخر گور نهند چنانچه سر میت برابر موضع قدم بود و میت را
هم از جانب بکشند و در گور در آرند **مسئله** فرود آرنده میت بسم الله و علی ملة رسول الله گوید **مسئله** روی میت
در گور بجانب قبله کنند و بند کفن بگشایند و خشت خام بر لحد نهند و نهادن نی خشت خام بر لحد مستحب است و
نهادن خشت پخته مکروه است **مسئله** گور عورت در حالة دفن بجامه پوشند و گور مرد نپوشند **مسئله** بعد از پوشیدن
سر لحد خاکی فرو بلند **مسئله** گور مسنم کنند یعنی از زمین مقدار بدست یعنی بالشت و یا بشتر بلند کنند و مربع نکنند و بقول
شافعی رح مربع کنند **مسئله** گور گچ نکنند و بعد از دفن میت را از گور بیرون نیارند مگر که زمین مغصوب بود

باب الشهید شهید آنست که کشته اهل حرب یا کشته باغیان و یا کشته قطاع الطریق بود و یا در معرکه کشته
یا جراحت یابد و یا کشته مسلمانی بظلم بود و بکشتن او دیت[۶۱] واجب نبود **مسئله** شهید[۶۲] را نشویند و با جامه خون آلود
دفن کنند و اگر پوستین باشد کفن و بهند و نماز جنازه گذارند **مسئله** آنچه در کفن نبود چون پوستین و لبانچه و کلاه
و موزه و سلاح دور کنند و زیاده و نقصان در کفن جائز بود و بقول شافعی بر شهید نماز نکنند **مسئله**
اگر جنب و یا کودک شهید شد غسل دهند و همین حکم زن حائضه و نفساء دارد و بقول ابی یوسف رح و محمد رح غسل ندهند
مسئله شهید یکه میراث شود غسل دهند و میراث آن بود که بعد از جراحت بخورد و یا بیاشامد و یا دارو کند و یا بخسبد
و یا وقت یک نماز بر وگذرد و با هوش بود و یا از معرکه بجای دیگر زنده برند و یا وصیت کند و همچنین اگر در شهر کشته یابند
و کشتن او بظلم و سلاح معلوم بود و یا بحد و قصاص کشته شود غسل دهند و کفن دهند و نماز کنند و بقول
محمد رح اگر وصیت کرد و یا کم از یک شبانروز زنده نشوند **مسئله** بر کشتگان از اهل بغی و قطاع طریق
نماز نگذارند و بقول شافعی غسل دهند و نماز گذارند و اگر قطاع طریق و یا باغی گرفتار کرده بیارند آنها را
بکشند و بشویند و نماز کنند و همچنین کسیکه خود را بکشد بهر طریق که باشد **باب الصلوة فی الکعبة** گذاردن
فرض و نفل در درون کعبه و بر بام کعبه جائز است و بقول شافعی رح فرض و نفل درون کعبه و بیام او جائز نبود

---

۵۸ قوله نبی پویه در زیر ابطال آورده است که سرعت نقد ری کند کذا فی الهدایه
۵۹ قوله مسئله الخ این مسئله در هدایه نیست لکن آنرا شیخ قدوری آورده است
۶۰ قوله قوم پس جنازه روند در روضه نیز همین است لکن در هدایه بعد از دفن میت است
۶۱ قوله دیت ای خون بها احتراز است از قتیل خطا پس اگر شخص عمداً کشته شد و اولیاء او بر مال صلح کردند و یا قتیل گرد پدر پسر خود را او شهید است و اگر مال بپدر رسید شود بپسر قتیل ۱۲ ابن ملک
۶۲ قوله شهید را نشویند و بهیاهم نمیگوید که شهید را غسل بباید داد و نماز خدا زیاده گذارد و این در عدد بیت ماست ۱۲

فصل در کفن مسنون مرد را سہ جامہ ازار و پیراہن و لفافہ است و بقول شافعی رح پیراہن از کفن نیست **مسئلہ** کفن کفایۃ ازار و لفافہ است و آن ہر دو از سر تا قدم اند و پیراہن از گردن تا ساق **مسئلہ** در پوشانیدن کفن ابتدا از پہلوی چپ کنند بعد جانب راست پوشانند و کفن بہ بندند تا بیاد پراگندہ نشود اگر ترس پراگندگی کفن باشد **مسئلہ** کفن مسنون زن سہ جامہ است ازار و لفافہ و دامنی و سینہ بند و لفافہ است و کفن را خوشبوی کنند و کفن کفایت زنان ازار و لفافہ و دامنی است اول سر پیراہن پوشانند و موی وی بطریق دو گیسو بر سینہ وی بر سر پیراہن نہند بعد دامنی پوشانند بعد لفافہ و کفن را خوش بوی کنند یکبار و یا سہ بار و یا پنجبار و یا ہفت بار پیش از پوشانیدن و کفن ضرور ہر چہ موجود شود **فصل** و التستر بامامت در جنازہ سلطان است بعد قاضی اگر حاضر آیند بعد امام حی بعد ولی میت و بقول شافعی رح ولی مقدم است بر والی **مسئلہ** نماز جنازہ فرض کفایت است و شرط او اسلام میت است و طہارت **مسئلہ** ولی تواند کہ بامامت دیگری را اذن کند **مسئلہ** اگر غیر ولی و سلطان کسی امامت کرد ولی تواند کہ اعادہ کند و نہ سلطان و اگر ولی گذارد روا نباشد کہ دیگری اعادہ کند **مسئلہ** اگر پیش از نماز میت مدفون شد بر گور او نماز کنند ما دامیکہ ریزیدہ نباشد و بقول ابی یوسف و محمد رح تا سہ روز گذارند **مسئلہ** نماز جنازہ چہار تکبیر است بعد از تکبیر اول ثنا گوید و بعد از تکبیر دوم صلوٰۃ و بعد از تکبیر سوم برای میت دعا کنند و بعد از تکبیر چہارم سلام گوید بجانب راست و چپ و بقول شافعی رح بعد از تکبیر اول ثنا و فاتحہ خواند و بعد از تکبیر چہارم سلام گوید **مسئلہ** اگر امام پنج تکبیر گفت قوم در پنج متابعت نکنند و بقول زفر رح متابعت کنند **مسئلہ** در نماز جنازہ کودک استغفار نکنند و این دعا بگوید اللّٰھم اجعلہ لنا فرطا و اجعلہ لنا اجرا و ذخرا و اجعلہ لنا شافعا و مشفعا بر حمتک یا ارحم الراحمین و اگر جنازہ دختر باشد این دعا بخوانند اللّٰھم اجعلہا ان فرطا و اجعلہا لنا اجرا و ذخرا و اجعلہا لنا شافعۃ و مشفعۃ بر حمتک یا ارحم الراحمین **مسئلہ** اگر شخصی بعد از یک تکبیر اول یا بعد از دوم تکبیر رسید منتظر باشد تا با امام تکبیر بگوید و بقول ابی یوسف و شافعی رح در حال تکبیر گوید **مسئلہ** کہ یکہ حاضر بود در اول تکبیر و با امام تکبیر نگفت او بی انتظار دیگر گوید با اتفاق **مسئلہ** امام در نماز جنازہ مرد و زن برابر سینہ ایستد و نماز جنازہ در حالہ سوار نگذارند **مسئلہ** نماز جنازہ در مسجد مکروہ بود و بقول شافعی رح مکروہ نی **مسئلہ** اگر بچہ بعد از ولادت بگریست و یا جنبید نام نہند و بر وی نماز گذارند و اگر نگریست و یا نجنبید نماز بر وی نگذارند **مسئلہ** اگر کودکی با مادر و یا از پدر از دار حرب اسیر شد و مرد نماز نگذارند و اگر کودک اسلام آورد و یا مادر او و یا پدر او اسلام آورد و یا کودک تنہا اسیر شد و بمرد در ہر صورت نماز بگذارند **مسئلہ** اگر کافری بمرد و ولی و مسلمانست روا باشد کہ ولی او بشوید و کفن دہد و دفن کند و چنان بشوید کہ جامہ بخیس نشوید و رعایت سنت کفن نکند و در جامہ پلیدہ بی رعایت سنت کفن و دفن کنند **مسئلہ** چہار سر

---

۱ قولہ در پوشانیدن کفن الخ طریق اینست کہ اول لفافہ گسترند بالای آن ازار و بالای آن قمیص پیراہن و نعش را کہ طفل مرد بگذارند قمیص مست را بران نہند و لفافہ پیراہن از تا پایش پوشانند بعد اول ازار از جانب چپ پیچند بعد از جانب راست پس لفافہ را بہمین نہج

۲ قولہ و دامنی الخ پس دامنی دو طول دو گز و بعضی یک بند نہند

بقول ابی یوسف و بعض از ائمہ متاخرین حنفیہ رح مستحب است کہ بعد از سہ روز نبش نکنند مگر اگر ظن غالب باشد کہ میت ریزیدہ نشدہ است و بعد از سہ روز اگر ظن غالب باشد کہ ریزیدہ نشدہ است نبش کنند

از دیگران سلطان مقدم است و ولیت

نماز جنازہ ان شاء اللہ تعالیٰ در دعوات المنذر

ایستادن امام نزد سینہ مرد و نزد میان زن بر روایت حسن از امام اعظم رح و بر روایت اصول نزد سینہ زن نیز

بخوانند و لیکن این دعا از احادیث صحیحہ ثابت نیست و در آن کافر

بخوانند و اگر بعد از دفن یاد آید بر سر گور نماز کنند

اگر رواے مربع است طرف بالا فرود کند واگر مدور است طرف راست جانب چپ کند وبقول مالک رح قوم نیز رواے بگردانند **مسئلہ** ذمی در استسقا حاضر نشود وبقول مالک رح حاضر شود **مسئلہ** سہ روز برای استسقا بیرون آیند **باب صلوة الخوف** چون بسبب دشمنان یا درندہ خوف سخت بود دو طائفہ شوند یک طائفہ مقابلہ دشمن شود طائفہ دوم با امام نماز کند اگر مقیم اند دو گانہ واگر مسافر است یک رکعت وبعد ازا دا یک رکعت ودو رکعت این طائفہ مقابل دشمن شوند وطائفہ دیگر با امام در باقی نماز اقتدا کند وبعد از نماز تمام امام سلام گوید واین طائفہ سلام نگویند ومقابل دشمن شوند طائفہ اولی باقی نماز بی قرارت تمام کند ومقابل دشمن شوند وطائفہ دوم باقی نماز با قرارت تمام کند **مسئلہ** نماز مغرب امام با طائفہ اولی دو رکعت گذارد وبا طائفہ دوم یک رکعت وبقول شافعی رح بعد از انکہ امام با طائفہ اولی یک رکعت گذارد وتوقف کند تا طائفہ اولی نماز باقی تمام کند وبعد از سلام مقابل دشمن شوند وطائفہ دوم بیایند وبا امام اقتدا کنند وبعد از تشہد امام وقعدہ توقف کند تا آن طائفہ بعد از تشہد برخیزند وباقی نماز بگذارند وامام با ایشان سلام گوید وقول مالک رح مثل قول شافعی رح است مگر آنکہ چون امام با طائفہ دوم نماز تمام کند توقف نکند بلکہ سلام گوید وطائفہ دوم بعد از سلام امام باقی نماز بگذارد **مسئلہ** اگر خوف بیشتر شود وفرود آمدن ممکن نبود سواران پیاده نماز گذارند بہر جہت کہ توانند توجہ کنند وبقول محمد رح سوار بجماعت گذارد **مسئلہ** نماز خوف بدین طریق بی حضور دشمنی جائز نبود **مسئلہ** اگر در میان نماز مقابلہ کردند نماز فاسد شود وبقول شافعی رح فاسد نشود **باب الجنائز** چون مریض بموت نزدیک شد رویش وسوی قبلہ کنند بہلوی راست خفتانند وتلقین شہادت کنند وبعد از موت زنخدان ببندند وچشم وی بخوابانند وبرای غسل بر تختہ خوشبوی کردہ یکبار ویا سہ بار جنبانند وعورت او بپوشند وجامہ او کنند ووضو دہند بی مضمضہ واستنشاق وآب جوشانند با برگ کنار ویا اشنان بر اندام وبندازند اگر برگ کنار واشنان موجود نبود آب صاف غیر مخلوط با چیزی بر بندند واگر آب گرم موجود نبود آب تازہ بر بندند سر وریش میتہ بگلخیر وبشویند وبر بہلوی چپ خوابانند وبشویند تا آب بر میتہ رسد بعد ہ بر بہلوی راست کنند وہمچنان بشویند وبعد ہ بنشانند میتہ را تکیہ دہند شکم وی بمالند بزرگی اگر چیزی از وی جدا شود وبشویند وغسل اعادہ نکنند وبجامہ قطرات آب از اندام وی بچنبانند وخوشبوی بر سر وریش وی بکنند وکافور بر اعضای سجدہ بمالند مسامہ سر وریش میتہ را شانہ نکنند وناخن وموی فرود نیارند وبقول شافعی رح غسل میتہ جامہ دہند ومضمضہ واستنشاق کنند وسر وریش وی را شانہ کنند وناخن فرود آرند

ف قرارت واجب است نماز کند بیشی ف ۱۲ ف قرارت واجب است نماز کند بیشی ف ۱۲ ف نیست ۱۲ ف قرارت

جنازہ وی بالفتح الیست وبالکسر السریر وقیل للنعشان ۱۲ ف فخار یعنی عورت غلیظ لکن بحالت صحیح ۱۲ ف عورت او بپوشند

مسئلہ نماز نفل پیش از عید مکروہ است و بقول شافعی رح مکروہ نی مسئلہ چون آفتاب بلند برآید
وقت نماز عید در آید تا زوال مسئلہ نماز عید دو رکعت است در رکعت اول بعد از ثنا پیش از قراءت
سہ تکبیر گویند و در رکعت دوم بعد از قراءت نیز سہ تکبیر گویند و بقول ابن مسعود و بقول شافعی رح در رکعت
اول بعد از ثنا پنج تکبیر گویند و در رکعت دوم پیش از قراءت پنج تکبیر گویند و بروایتی دیگر از وی در رکعت
اول تکبیر زوائد هفت است و در رکعت دوم پنج مسئلہ بعد نماز عید دو خطبہ کند با جلسہ میان دو خطبہ
عید فطر احکام صدقۂ فطر بیان کند مسئلہ اگر نماز عید فطر بے امام فوت شد قضا واجب
نیاید یعنے اگر امام نماز عید گذارد و از شخصے فوت شد قضا نکند اما اگر نماز امام نیز فوت شد
روز دوم بجماعت گذارد مسئلہ نماز عید فطر بسبب عذر تا خیر کند تا دو روز فقط مسئلہ
احکام عید فطر احکام اضحی است مگر آنکہ در عید اضحی تاخیر اکل ست تا ادای نماز عید و در راہ نماز عید
اضحی تکبیر بلند گویند و در خطبہ احکام اضحی و تکبیرات تشریق بیان کند مسئلہ نماز عید اضحی بعذر تا خیر کنند
تا سوم روز مسئلہ تعریف ہیچ نیست یعنی نہ فرض است و نہ واجب و نہ سنت و آن تشبیہ است باہل عرفات
روز عرفہ مسئلہ تکبیرات تشریق سنت است و بروایتی واجب است و آن ہشت تکبیرات است بعد از
فجر عرفہ تا عصر روز عید بعد از فریضہ ہر نمازی یکبار گوید مسئلہ تکبیر بر کسی است کہ مقیم باشد و در شہر بعد نماز
فرض بجماعت مستحب و آن جماعت صروان است و بقول ابی یوسف و محمد رح تکبیرات تشریق واجب است
بر سر کہ فرض بگذارد و ختم تکبیرات بر قول ایشان عصر آخر ایام تشریق است و آن بست و سہ نماز است
و علیہ الفتوی و بقول شافعی تکبیرات تشریق از ظہر روز نحر ابتدا کند تا سہ بار اللہ اکبر گوید چنانچہ تکبیر نماز میگوید
و چہارم روز بعد از نماز فجر ختم کند مسئلہ اگر مسافر بمقیم و زن بمرد اقتدا کردند تکبیرات تشریق بر ایشان
واجب شود باب الکسوف چون آفتاب گرفتہ شود امام جمعہ دو رکعت نماز امامت کند مثل نفل و
بقول شافعی رح در کعتی دو رکوع آرد مسئلہ در نماز کسوف قراءت بلند نخواند و خطبہ نکند و بقول ابی یوسف و شافعی رح
بعد نماز دو خطبہ کند مسئلہ چون نماز بگذارد دعا کند تا آفتاب روشن شود و اگر امام جمعہ حاضر نشد تنہا گذارند
مسئلہ بخسوف ماہ و تاریکی و باد و خوف و زلزلہ و صاعقہ جماعت نکنند باب الاستسقا اگر از مسک باران شد
تنہا نماز گذارند و دعا و استغفار کنند و بقول ابی یوسف و محمد رح بجماعت گذارند مسئلہ در استسقا
رداء قلب نکنند و بقول محمد رح امام بعد از نماز خطبہ کند و رداء بگرداند و صفت رداء گردانیدن آنست

قولہ پیش از عید یعنی در عیدگاہ بلا خلاف و در خانہ نیز روایت است صحیح و ابا بعد اتفاقیہ عیدگاہ مکروہ است نزد جمہور و ابا بعد اتفاقیہ عیدگاہ مکروہ است بگذاریم ان شاء اللہ تعالی

قولہ چون آفتاب الکسوف گرفتہ شود یعنی ماہ را خسوف گرفتہ شود

قولہ امام جمعہ یعنی امام محلہ کہ شخص معین نباشد

قولہ و بقول ابی یوسف و محمد رح امام را مخیر ہست اگر خواہد در عیدگاہ رود و اگر خواہد در مسجد جامع

قولہ و بقول ابی یوسف و محمد رح الخ یعنی

اقامت کند و بقول شافعی رح جایز نیست مسئلہ اگر در خطبہ الحمد للہ یا سبحان اللہ یا لا الہ الا اللہ بسندیدہ کرد جائز بود و بقول ابی یوسف و محمد رح جائز نبود مگر آنکہ مقدار آنچہ در عرف خطبہ گویند و آن مقدار تشہد است مسئلہ یکی از شروط جمعہ جماعت است و اقل او سہ مقتدی ست و بقول شافعی رح چہل مقتدی شرط اند از مردان آزاد مقیم مسئلہ اگر پیش از آنکہ امام سجدہ کند مقتدیان رفتند جمعہ باطل شود و بقول ابی یوسف و محمد رح اگر بعد از تکبیر رفتند جمعہ تمام کند و بقول زفر رح اگر پیش از قعدہ رفتند مفسد است مسئلہ شرط ادای جمعہ اذن عام است تا اگر پادشاہ در رہای جامع بست و جمعہ باصحاب خود گذارد و با جماعتی در مسجد در آمدند و درہای مسجد ببست و جمعہ گذارند در ہر دو صورت جائز نبود مسئلہ شرط وجوب جمعہ اقامت و ذکورت و صحت و حریت و سلامت دو چشم و دو پای است یعنی جمعہ بر مقیم و تندرست و آزاد و بینا و کسیکہ دست و پای و چشم سلامت دارد واجب است و بر زنان و مسافر و بندہ و بیمار و نابینا و جائے ماندہ جمعہ واجب نیست و اگر ادا کردند از فرض وقت ایشان محسوب بود و بقول زفر رح از فرض وقت جائز نبود و بقول ابی یوسف و محمد رح اگر نابینا قائد دارد جمعہ بر وے واجب شود مسئلہ اقامت مسافر و مریض و بندہ در جمعہ جائز بود با اقتدار ایشان جمعہ منعقد بود یعنی اقامت جمعہ ایشان جائز بود اگر بجز ایشان دیگری حاضر نبود و بقول زفر رح اقامت ایشان جائز نی مسئلہ اگر عبد و مریض ظہر گذارد مکروہ بود و بقول زفر رح جائز نبود مسئلہ اگر بعد از ظہر بر آمد جمعہ سعی کرد ظہر باطل شود و بقول ابی یوسف و محمد رح باطل نشود مگر بر سیدن در جمعہ و بقول زفر رح ظہر معذور باطل نشود اگرچہ جمعہ یابد مسئلہ اگر معذور و یا محبوس شہر روز جمعہ ظہر بجماعت گذارد مکروہ بود مسئلہ اگر تشہد و یا در سجدہ سہو نماز جمعہ اقتدا کرد جمعہ تمام کند عند الشیخین و بقول محمد رح ظہر تمام کند مسئلہ چون امام بر اے خطبہ بیرون آید نماز نگذارند و سخن نگویند و بقول ابی یوسف و محمد رح پیش از شروع امام در خطبہ سخن جائز بود و بقول شافعی رح سنت و تحیت مسجد بگذارد مسئلہ واجب است سعی و ترک بیع برای جمعہ شنیدن اذان اول و چون خطیب بر منبر نشستہ بانگ باز گویند پیش او بعد از تمام شدن خطبہ اقامت گویند و جمعہ واجب نیست مگر در شہر جامع و یا در نماز گاہ باب العیدین مسئلہ نماز عیدین واجب است بر کسیکہ جمعہ بر وے واجب است و شرائط جمعہ شرائط عیدین است جز خطبہ زیرا کہ خطبہ از شرائط عید نیست مسئلہ مستحب است در روز فطر طعام خوردن پیش از بر آمدن آفتاب و جانب نماز گاہ رفتن و غسل و مسواک و خوشبوی کردن خود را بہترین جامہ پوشیدن و دادن صدقہ فطر بعد جانب نماز گاہ رفتن بی آنکہ تکبیر بلند گوید بقول ابی یوسف و محمد رح بلند گویند

نیت اقامت چہار شبانروز کرد مقیم گردد مسئلہ اگر در مکہ و منا نیت اقامت پانزدہ شبانروز نکرد مقیم نشود و
ہمچنین اگر در زمین حرب لشکر اسلام نیت اقامت کنند تا پانزدہ شبانروز مقیم نشود و اگر ہمچنین اہل بغی را در
دار اسلام محاصرہ کردند در غیر مصر و یا در بحر و یا در دار حرب شہر را محاصرہ کردند و نیت اقامت پانزدہ شبانروز
کردند مقیم نشوند و بقول زفر رح اگر لشکر با قوت و شوکت است نیت اقامت در ہر فصول درست باشد و اگر شوکت
مر اہل حرب را است نیت اقامت درست نیست مسئلہ اگر صحرانشینان در صحرا بر آب و کاہ نزول کنند نیت اقامت
پانزدہ شبانروز مقیم نشوند و اگر کاہ پانزدہ شبانروز کافیست نیت اقامت ایشان جائز بود و فتوی بر ین است
مسئلہ اقتدا مسافر بمقیم در وقت جائز بود و نماز چہار گانہ گذارد و بعد از خروج وقت جائز نی مسئلہ اقتدا
مقیم بمسافر در وقتی و فائتہ جائز بود مسئلہ اگر از وطن اصلی انتقال کرد با اہل و عیال در شہر دیگر وطن گرفت
و از وطن دوم مسافر در رود شدہ وطن اول از آمد و نیت اقامت ندارد دو گانہ گذارد اما وطن اصلی بسفر باطل
نشود مسئلہ وطن اقامت بمثل خود و بسفر باطل شود و وطن اقامت بدخول در وطن اصلی نیز باطل شود
مسئلہ اگر در سفر نمازی فوت شد و در حضر قضا میکند دو گانہ قضا کند و اگر نمازی در حضر فوت شد و در سفر قضا
میکند چہار گانہ قضا کند مسئلہ معتبر در سفر و اقامت آخر وقت است و آن مقدار تحریمہ است اما اگر از دو وقت مقدار
ماندہ است کہ دو رکعت نتوان گذارد مسافر شد دو گانہ قضا کند و بقول زفر رح چہار گانہ قضا کند زیرا کہ بر قول او
آخر وقت مقداری معتبر است کہ ادا نماز ممکن بود مسئلہ عاصی و مطیع برابر اند در احکام نماز سفر و بقول امام
شافعی رح عاصی در رخصت سفر حکم مطیع ندارد مسئلہ نیت اقامت و سفر از اصل معتبر است نہ از تبع یعنی نیت
امام و مولی و شوہر معتبر است و نیت لشکری و بندہ و زن معتبر نی باب الجمعہ شرط ادای جمعہ مصر است و یا نماز
او مصر موضع است کہ در و امیر و قاضی بود کہ تنفیذ احکام شرع و اقامت حدود کند و بقول شافعی رح
مصر شرط نیست مسئلہ منا حکم مصر دارد در ادای جمعہ و بقول محمد رح جمعہ در منا جائز نی مسئلہ جمعہ در
عرفات جائز نی ادای جمعہ در چند مواضع در یک شہری جائز بود و بقول امام اعظم رح ادای جمعہ بجز یک موضع جائز نی
بقول ابو یوسف رح در دو موضع جائز بود بروایتی از وی و جوی بزرگ میان دو موضع شرط است برای
جواز صلوٰۃ جمعہ و بقول شافعی رح بجز یک موضع جائز نی مسئلہ از شروط جمعہ سلطان است او یا نائب او و بقول شافعی رح
سلطان شرط نی مسئلہ از شروط جمعہ وقت ظہر است و بخروج وقت ظہر جمعہ باطل شود و ظہر از سر گیرد و بقول شافعی رح ظہر تمام کند و
بقول مالک رح جمعہ تمام کند مسئلہ خطبہ پیش از جمعہ از شروط جمعہ است و سنت است کہ در خطبہ با جلسہ میان دو خطبہ وضو باشد

آیۂ سجدہ بر امام و مقتدی سجدہ واجب نشود و بقول محمد رح بتلاوت مقتدی بر خواننده و سامع بعد از فراغ نماز سجدہ واجب است **مسئلہ** اگر در نماز آیۂ سجدہ شنید از غیر امام خود بعد از فراغ نماز سجدہ آرد و اگر در نماز سجدہ کرد بیرون نماز اعادہ کند و نماز اعادہ نکند و بروایتی از امام محمد رح نماز نیز اعادہ کند **مسئلہ** در فتاوی نوادر است کہ نماز فاسد شود و بعضی علمای گفتہ اند کہ قول امام ہمین است و بروایتی از ابی یوسف قاضی رح و بروایتی از امام محمد رح نماز نیز اعادت کند **مسئلہ** اگر آیۂ سجدہ از امام شنید بعد اقتدا اگر پیش از آنکہ امام سجدہ کرد با امام سجدہ کند و اگر بعد از سجدہ آوردن امام مقتدی اقتدا کرد اگر ہمان رکعت دریافت سجدہ نکند و اگر رکعت نیافت سجدہ کند بعد از فراغ نماز و اگر اقتدا نکرد سجدہ واجب شود و بقول مالک رح سجدہ واجب نشود **مسئلہ** اگر در نماز آیت سجدہ خواند و سجدہ نکرد بیرون نماز قضا نکند و اگر بیرون نماز آیۂ سجدہ بخواند سجدہ کرد در نماز ہمان آیۂ خواند سجدہ دیگر واجب آید و اگر بیرون نماز سجدہ نکرد در نماز ہمان آیۂ خواند و سجدہ کرد از ہر دو سجدہ محسوب بود **مسئلہ** اگر در یک مجلس آیۂ سجدہ مکرر خواند یک سجدہ کافی بود و اگر یک آیۂ سجدہ در دو مجلس مکرر خواند سجدہ مکرر واجب شود **مسئلہ** شرائط نماز شرائط سجدۂ تلاوت است و چون سجدہ آرد تکبیر گوید و دست بر ندارد و سجدہ کند و سر از سجدہ تکبیر گویان بردارد و بعد از سجدہ تلاوت تشہد و سلام نیست و بقول شافعی رح تکبیر و سلام واجب است **مسئلہ** مکروہ است کہ سورت خواند و آیۂ سجدہ ترک آرد و اگر آیت سجدہ خواند و سورت ترک آرد مکروہ نبود **باب صلوة المسافر** ہر گہ بگذرد از خانہای شہر بقصد رفتن سہ شبانروز بسیر وسط در تری و خشکی و در کوہ مسافر شود و بقول ابی یوسف رح مدت سفر دو شبانروز راہ است و بیشتری از سوم سہ روز و بقول مالک رح چہل و ہشت میل مدت سفر است ہر میل ثلث فرسنج چہار ہزار گام است و فرسنج دوازدہ ہزار گام است و بقول شافعی رح مدت سفر دو شبانروز راہ است و آن شانزدہ فرسنگ است بروایتی از وی یک شبانروز راہ است **مسئلہ** در سفر فرائض چہار گانہ دو گانہ گذارد و بقول شافعی رح چہار گانہ گذارد **مسئلہ** اگر مسافر چہار گانہ گذارد و قعدہ اولی نشست جائز بود و اگر قعدہ اولی نیاورد جائز نبود و بقول امام شافعی رح جائز بود و ہر چہار را فرض واقع شود **مسئلہ** اگر مسافر بہ شہر خود در آید و یا در شہری یا در دیہی و یا در مقامی پانزدہ شبانروز نیت اقامت کند مقیم گردد و اگر کم از پانزدہ شبانروز نیت کرد یا در شہری و یا در دیہی در آمد بہ نیت آنکہ امروز یا فردا بیرون خواہم آمد و سالہا ہمچنین بماند مقیم نگردد و بقول شافعی رح اگر

مسئله اگر سلام بهیئت قطع سلام گفت و برو سجده سهو است جائز است که سجده سهو کند مسئله اگر
در نماز شک او فتاده است که سه رکعت گذارده است یا چهار رکعت اگر شک اول بار بود نماز از سر گیرد
اگر بارها شک افتاده است تحری کند و بران بنا کند و اگر تحری نشد و شک باقیست بنا بر اقل
کند مسئله اگر در نماز ظهر سلام گفت بگمان آنکه تمام کرده است و معلوم شد که دو رکعت گذارده است
بر مصلی است که دو رکعت دیگر ضم کند و سجده آرد باب صلوة المریض مسئله اگر مریض ایستادن نتواند
و یا بقیام خوف زیادت مرض باشد نشسته بارکوع و سجود کند و اگر از رکوع و سجود عاجز شد باشارت
گذارد و برای دو سجده فرود تر اشارت کند و اگر چیزی بردارند و نزد یک روی بیمار نهند برای سجده اگر
سر فرود تر کرد جائز بود والا نی مسئله اگر نیز قعده نتواند بر پشت یا بر پهلو افتد و اشارت کند برای
رکوع و سجود و اگر اشارت کردن نیز نتواند تا خیر نماز کند و بچشم و بدل ابرو اشارت نکند و بقول زفر رح
با برو اشارت کند و اگر نتواند بچشم اشارت کند و اگر نتواند بدل اشارت کند مسئله اگر رکوع و سجود نتواند
و بر قیام قدرت دارد جائز بود که نشسته بگذارد و با شارت و بقول شافعی رح و زفر رح نشسته جائز نبود
مسئله اگر در میان نماز مرض حادث شود چنانچه تواند ادا کند اگر نشسته بر کوع و سجود میگذارد و میان
نماز قادر شد بر قیام باقی نماز ایستاده گذارد و بقول محمد رح از سر گیرد مسئله اگر نماز
با شارت میگذارد و میان نماز قادر شد بر رکوع و سجود از سر گیرد و بقول زفر رح همچنان بنا کند مسئله
اگر در نماز تطوع مانده شد جائز بود که بخیزی تکیه کند مسئله اگر در کشتی روان بی عذر ایستاده
نماز فرض گذارد جائز بود و بقول ابی یوسف و محمد رح جائز نبود مسئله اگر در بیهوشی و دیوانگی پنج نماز
گذشته بعد از افاقت قضا واجب آید و در زیادت از پنج قضا واجب نی و بقول شافعی رح اگر یک وقت کامل
در اغما گذشته قضا واجب نی باب سجود التلاوت در قرآن چهارده سجده است در اول سورهٔ حج و سورهٔ ص
و بقول شافعی رح در سورهٔ حج دو سجده است و در سورهٔ ص سجده نیست و در اعراف و در رعد و نحل
و بنی اسرائیل و مریم و فرقان و نمل و الم تنزیل و حم و النجم اذا السماء انشقت و اقرأ و بقول مالک رح
در قرآن یازده سجده است در سورهٔ والنجم و اذا السماء انشقت و اقرأ سجده نیست مسئله سجدهٔ تلاوت
واجب است بر خواننده و شنونده اگرچه قصد شنیدن ندارد و بقول شافعی رح سجدهٔ تلاوت
سنت موکده است مسئله تلاوت امام آیت سجده بر مقتدی واجب است و بخواندن مقتدی

مسئله اگر امین است از فوت وقت جائز بود که پیش از فرض نفل گذارد و اگر وقت تنگ بود تطوع ترک آرد بفرض شتاع شود مسئله اگر مقتدی در رکوع اقتدا کرد تکبیر تحریمه گفت و بایستاد تا که امام از رکوع سر برآورد و آن رکعت محسوب بود و بقول زفر رح محسوب نبود مسئله اگر مقتدی پیش از امام رکوع کرد و امام مقتدی در رکوع دریافت جائز بود و بقول زفر جائز نبود باب قضاء الفوائت ترتیب فرض است میان نماز وقتی و میان فائته و میان نماز با فوائت و بقول شافعی رح ترتیب مستحب است مسئله ترتیب ساقط شود بضیق وقت و به نسیان و کثرت فوائت و آن شش نماز است و بقول زفر رح تا یک ماه ترتیب فرض است و بقول مالک رح بنسیان و ضیق وقت ترتیب ساقط نشود مسئله اگر نماز با فوائت زیاده از شش نماز بود بگذاردن کم از شش رسید ترتیب ساقط شده باز نیاید مسئله اگر بتذکر فائته نماز وقتی گذارد نماز وقتی فاسد شود بفساد موقوف اگر چه وتر است تا اگر نماز فجر فوت شد و یا تذکر او شش نماز گذارد بعده متروکه که گذارد فساد از همه نماز ها برود و هیچ نمازی باز نگرداند و بقول ابی یوسف و محمد رح پنج نماز باز گرداند و نیز بقول ایشان باتذکر وتر نماز وقتی فاسد نشود باب سجود السهو ترک واجبی از واجبات نماز بسهو و سجده واجب آید بعد از سلام یا تشهد و سلام بقول شافعی رح پیش از سلام آرد و بقول مالک رح بسهو و نقصان پیش از سلام آرد و بسهو زیادت بعد از سلام مسئله اگر سهو مکرر شد همان دو سجده واجب آید مسئله بسهو امام بر مقتدی سجده واجب شود و بسهو مقتدی سجده واجب نشود نه بر مقتدی نه بر امام مسئله اگر از قعده اول سهوکرد اگر بقعود نزدیک تر است باز گردد و قعده آرد و اگر بقیام نزدیکتر است بایستد و سهو را سجده آرد و اگر از قعده اخیره سهو کرد و بایستاد بر رکعت پنجم ما دامیکه از رکعت پنجم سجده نرفته است باز گردد و تشهد و قعده آرد و سجده سهو کند اگر سجده کرد فرض فاسد شود بسر گرفتن سر از سجده نماز نفل شود و شش رکعت تمام کند و بقول ابی یوسف رح بمجرد نهادن سر در سجده فرض باطل شود و بقول محمد رح اصل نماز فاسد شود و نفل نماند و شش رکعت تمام نکند مسئله اگر قعده اخیره آورد و بر رکعت پنجم بایستاد بقعده باز گردد و سلام گوید و اگر رکعت پنجم بسجده مقید کرد شش رکعت ختم کند و فرض جائز بود و دو رکعت نفل بود و سجده سهو بجا آرد مسئله اگر در دو گانه نفل سهو کرد سجده سهو آرد و دو گانه دیگر بران بنا نکند و اگر دو گانه بنا کند هم جائز بود مسئله اگر برای سجده سهو سلام گفت و کسی بدو اقتدا کرد بعد از سلام اگر سجده سهو آورد اقتدا جائز بود و الا فی و بقول محمد رح در هر دو حال اقتدا درست بود اگر چه سجده نیاورد

مسئله بعد از نماز یکه گذارد مثل آن نماز نگذارد یعنی اگر چهار رکعت نفل گذارد در هر چهار رکعت قرائت خواند
و در فرض دو رکعت اول فاتحه با سورت خواند و در دو رکعت آخر بفاتحه بسنده کند مسئله گذاردن نماز نفل نشسته
با قدرت قیام جائز است در ابتدا و بنا یعنی نشسته شروع کند و بقیام تمام کند و یا شروع بقیام کند نشسته
تمام و در هر دو وجه جائز بود و بقول ابی یوسف و محمد رح اگر شروع بقیام کرد و نشسته تمام میکند جائز بود
مگر بعذر مسئله اگر در حالت سواری بیرون شهر نفل میگذارد در رکوع و سجود باشارت میکند جائز بود بهر جهتیکه
دابه رود و بقول ابی یوسف رح در شهر نیز جائز بود نفل درون شهر و بقول امام اعظم رح درست نیست و نزد یک محمد رح
رواست باکراهیت و نزد یک امام ابو یوسف رح رواست بغیر کراهت مسئله اگر در حالت رکوب شروع کرد در نفل و میان
نماز فرود آمد هم بران بنا تمام کند و اگر بر عکس بود باز سر گیرد و بقول زفر رح در هر دو صورت بنا جائز بود و بقول مالک رح
و بقول ابی یوسف رح در هر دو صورت استقبال کند ای از سر گیرد مسئله توجه بقبله واجب نیست در نفل راکب را نه
در حالت شروع و نه در هر حالت بنا **فصل فی التراویح** در ماه رمضان بعد از عشاء بست رکعت بده سلام
پیش از وتر و یا بعد از وتر با جماعت بیک ختم سنت ست بعد از چهار رکعت مقدار چهار رکعت بنشیند و
بقول مالک رح شش رکعت سنت است مسئله در ماه رمضان وتر با جماعت گذارد و بغیر رمضان وتر با جماعت
جائز نبود **باب ادراک الفریضه** اگر یک رکعت از فرض ظهر را دریافت و اقامت کردند دو رکعت تمام کند
و با امام اقتدا کند و اگر سه رکعت گذارد بعده اقامت کردند چهار رکعت تمام کند و با امام در نفل اقتدا کند
مسئله اگر یک رکعت از نماز فجر و یا مغرب گذارد بعده اقامت کردند قطع کند و با امام اقتدا کند
مسئله مکروه است بیرون آمدن از مسجد بعد از بانگ نماز پیش از گذاردن نماز و اگر نماز گذارده است بیرون آمدن
مکروه نبود و اگر اقامت کردند در ظهر و یا در عشاء بیرون آمدن مکروه است اگر چه نماز ادا کرده است مسئله
اگر بگذاردن سنت فجر خوف فوت جماعت است سنت نگذارد و در فرض با امام اقتدا کند و اگر سنت فجر فوت شد
قضا نکند مگر که با فرض فوت شود و بقول محمد رح سنت فجر اگر چه با فرض فوت شود قضا کند بعد از
طلوع آفتاب و بقول شافعی رح پیش از طلوع آفتاب قضا کند مسئله اگر سنت ظهر فوت شد و وقت
باقی ست پیش از دو رکعت سنت قضا کند و بقول محمد رح بعد از دو رکعت سنت قضا کند مسئله اگر
یک رکعت از فرض ظهر بجماعت رسید نماز بجماعت نگذارده باشد لهذا اگر شخصی سوگند خورده است
که اگر ظهر بجماعت گذارد زن وی مطلقه شود درین مسئله طلاق واقع نشود و ثواب جماعت دریا

سه رکعت است بدو سلام **مسئله** در هر رکعتی از وتر سوره فاتحه خواند و در سوم رکعت پیش از رکوع بعد از تکبیر دعا قنوت خواند در جمیع اوقات ولقول شافعی رح قنوت بعد از رکوع خواند در نصف آخر رمضان و بجز آخر رمضان در وتر قنوت نخواند **مسئله** بجز وتر قنوت نخواند ولقول شافعی رح در رکعت دوم از فجر بعد از رکوع قنوت خواند **مسئله** مقتدی در وتر قنوت خواند در فجر نخواند ولقول ابی یوسف رح مقتدی در فجر نیز قنوت نخواند **مسئله** سنت پیش از فجر و بعد از ظهر و مغرب و عشاء دو رکعت است و پیش از ظهر و جمعه و بعد از جمعه چهار رکعت است بیک سلام ولقول ابی یوسف رح بعد از جمعه شش رکعت است بیک سلام ولقول شافعی رح پیش از جمعه چهار رکعت بدو سلام سنت است **مسئله** پیش از عصر و عشاء چهار رکعت مستحب است و بعد از عشاء نیز چهار رکعت مستحب است و بعد از مغرب شش رکعت مستحب است **مسئله** در نوافل روز زیادت از چهار رکعت بیک سلام مکروه است و در نوافل شب زیاده از هشت رکعت مکروه است **مسئله** در روز و شب نفل چهارگانه افضل است ولقول ابی یوسف و محمد رح در شب دو دوگانه افضل است ولقول شافعی رح در شب و روز دوگانه افضل است **مسئله** در آخر شب قیام بهتر از کثرت سجود است **مسئله** در دو رکعت از نماز فرض و در جمیع رکعت نفل و وتر قرارت فرض است ولقول شافعی رح در هر رکعتی قرارت فرض است ولقول مالک رح در سه رکعت قرارت فرض است **مسئله** نفل بشروع لازم شود اگرچه بوقت طلوع آفتاب یا وقت غروب شروع کند تا اگر بعد از شروع افساد کند قضا واجب آید ولقول شافعی رح واجب نیاید ولقول زفر رح در نفلی که بوقت غروب یا زوال و یا طلوع شروع کند و فساد کند قضا واجب نیاید **مسئله** اگر به نیت چهارگانه نماز نفل شروع کند فساد کرد بعد از قعود اول یا قبل از سجود رکعت قضا واجب آید ولقول ابی یوسف رح چهار رکعت قضا کند **مسئله** اگر چهار رکعت گذارد در دو رکعت قرارت نخواند و یا در اولین خواند و در دو رکعت آخرین نخواند و یا در دو رکعت اول نخواند و در دو رکعت آخرین خواند و در دو رکعت اولین در یک رکعت آخرین خواند یا در دو رکعت آخرین در یک رکعت اولین خواند یا در یکی از دو رکعت آخرین خواند و یا در یکی از دو رکعت اولین ترک کرد و در باقی سه رکعت خواند دو رکعت قضا کند ولقول ابی یوسف در مسئله اولی در هر چهار رکعت قضا کند **مسئله** اگر چهارگانه گذارد و در یک رکعت اول خواند و در سه رکعت دیگر نخواند یا ترک کرد قرات در یک رکعت از هر شفع چهارگانه قضا کند ولقول محمد رح دوگانه قضا کند **مسئله** اگر در یک رکعت آخر خواند و در سه رکعت اول نخواند دوگانه قضا کند ولقول ابی یوسف که چهارگانه قضا

تحسین صوت بود مفسد نماز است اگرچه حروف ظاهر شود **مسئلہ** جواب عطسہ بہ یرحمکم اللہ و فتح قرأت بغیر امام خود و جواب گفتن
بلا الہ الا اللہ و سلام در رد سلام مفسد نماز است و بقول ابی یوسف رح جواب گفتن بلا الہ الا اللہ مفسد نی **مسئلہ**
اگر در رکعت دوم از نماز ظہر تکبیر افتتاح گفت بنیت عصر یا بنیت نفل ظہر باطل شود و اگر بہ نیت ظہر تکبیر افتتاح
گفت ہمان ظہر بود و رکعتی کہ گذارد دوست ہم از ظہر محسوب بود **مسئلہ** اگر در نمازی از مصحف میخواند نماز فاسد
شود و بقول ابی یوسف و محمد رح فاسد نشود **مسئلہ** خوردن و آشامیدن مفسد نماز است **مسئلہ** اگر در نشستہ نظر کند
در نماز و فہم کرد صحیح آنست کہ بنظر کردن در نشستہ و فہم کردن آن نماز فاسد نشود و باجماع علمای و ایانچہ در میان دندان
بود بخورد نماز فاسد نشود و بقول محمد رح فاسد شود **مسئلہ** اگر در موضع سجدہ کسی بگذرد نماز فاسد نشود اگرچہ
گذرندہ بر بہکار شود **مسئلہ** مکروہ است بازی کردن در نماز بجامہ و یا بانداز و گردانیدن سنگریزہ و مگر برای
سجدہ یکبار و طراق آوردن انگشتان و دست نہادن بر تہیگاہ و دیدن بجانب راست و چپ و بر سر نشستن
چون سگ در سجدہ باز و گستردن در رو سلام بدست و مربع نشستن در قعدہ بعید رو بستن موی و بیانہ سر و
بر گرفتن جامہ بوقت سجدہ کردن و جامہ بر سر و یا بر دو کتف انداختن و اطراف او فرو گذاشتن و فارغ آوردن آن
و پوشیدن چشم و قیام امام بمحراب یا بدوکان علیحدہ و قوم بر زمین و یا قیام امام تنہا بر زمین و قوم بدکان
و اگر امام سجدہ در محراب کند و بیرون محراب ایستادہ است مکروہ بود **مسئلہ** مکروہ است پوشیدن جامہ کہ در و
صورت ذی روح بود و نیز مکروہ است نماز گذاردن اگر بر سر نماز گذارندہ در سقف صورت بود و پیش او یا برابر
او صورت بود **مسئلہ** اگر صورت خورد باشد کہ در نظر در نیاید و یا سر بریدہ و یا صورت چیزیکہ جانی ندارد پیش نماز
گذارندہ و یا برابر او و یا از یسار او بود مکروہ نبود **مسئلہ** مکروہ است شمردن بانگشتان آیتہا و تسبیحات در نماز و بقول
ابی یوسف و محمد رح مکروہ نبود **مسئلہ** کشتن مار و کژدم در نماز گذاردن نماز پس نشستہ کہ حکایت میکند و پیش نماز
گذارندہ و مصحف و یا تیغ معلق باشد و یا شمع و چراغ پیش بود و یا بر بساط مصور نماز گذارد و سجدہ بر صورت
نکند نماز مکروہ نبود و آویختن مصحف مکروہ است **فصل** مکروہ است روی بقبلہ آوردن در حالت بول و غائط
و پشت بقبلہ کردن درین حالت و بستن در مسجد در وقت نماز گذاردن و وطی کردن و بول و غائط کردن بالای
مسجد و بول و غائط کردن فوق خانہ کہ زیر او مسجد است مکروہ نبود **مسئلہ** نقش کردن مسجد بابک و بازر مکروہ نبود

باب الوتر والنوافل وتر واجب است و بروایتی از ابی حنیفہ رح فرض است و بقول ابی یوسف و محمد رح سنت
مؤکدہ است **مسئلہ** وتر سہ رکعت است بیک سلام و بقول شافعی رح یک رکعت است و بروایتی از وے

قولہ لا الہ الا اللہ یرحمکم اللہ کسی را کہ عطسہ زد
قولہ بلا الہ الا اللہ جواب عطسہ پس در جواب گفت لا الہ الا اللہ ۱۲ مخلص
قولہ مربع نشستن زیرا کہ در آن ترک سنت است و فتنہ کردن ۱۲
زیرا کہ اگر بعذر باشد مکروہ نیست ۱۲ این ملک
قولہ جامہ بر سر انداختن را سدل نامند این مکروہ است اگرچہ زیر آن قمیص

وبقول ابی یوسف رح قهقهه نماز نمیشکند باب الحدث فی الصلوة اگر نماز گذارنده بی قصد محدث شد وضو سازد و بنا کند بران بنا کند وبقول شافعی رح استیناف کند مسئله اگر امام بی قصد محدث شد خلیفه گیرد و نماز بگذارد جائز بود مسئله اگر سر امام قرأت بسته شد خلیفه گیرد وبقول ابی یوسف ومحمد رح استخلاف جائز نی مسئله اگر نماز گذارنده از مسجد بیرون آمد بگمان حدث وحدث نبود نماز از سر گیرد مسئله اگر در نماز دیوانه شد یا بخفته احتلام افتاد و یا بیهوشی گشت نماز از سر گیرد مسئله اگر بعد از تشهد بی قصد حدث رسید وضو کند وسلام گوید مسئله اگر بعد از تشهد بقصد حدث کرد و یا سخن گفت نماز جائز بود و تمام شود مسئله اگر مقیم بعد از تشهد قادر شد بر استعمال آب و یا درین حال مدت مسح موزه تمام شد و یا موزه کشید بعمل اندک و یا بی قرارت آموخت و یا بر پنبه جامه یافت و یا کسیکه باشارت میگذارد قادر شد بر رکوع و سجود و یا نماز فائته یاد آمد و یا امام محدث شد و امی را خلیفه گرفت و یا در نماز فجر آفتاب برآمد و یا در نماز جمعه وقت عصر در آمد و یا جبیره افتاد بعد از نیکو شدن جراحت و یا عذر معذور زائل شد درین دوازده صورت نماز باطل شود وبقول ابی یوسف ومحمد رح باطل نشود مسئله اگر امام مسبوق را خلیفه گرفت جائز بود چون مسبوق نماز امام تمام کرد مسبوق را بایست که تا سلام دهد و اگر مسبوق بعد از تشهد قهقهه بخندید و یا سخن بگفت و یا عمدی دیگر مبنافی نماز کرد نمازش فاسد شود و نماز قوم جائز بود وبقول ابی یوسف رح نماز قوم نیز فاسد شود مسئله اگر امام بعد از تشهد قهقهه خندید و یا حدث عمدی کرد نماز مسبوق فاسد شود وبقول ابی یوسف ومحمد رح فاسد نشود مسئله اگر امام بعد از تشهد از مسجد بیرون آمد و یا سخن گفت نماز مسبوق باتفاق جائز بود مسئله اگر در رکوع و یا در سجود حدث رسید وضو سازد و بنا کند در رکوع و سجود اعاده کند مسئله اگر در رکوع و یا سجود یاد کرد که درین نماز سجده ترک آورده است و سجده آورد و اعادت رکوع و سجود کند وبقول ابی یوسف ومحمد رح اعادت رکوع و سجود افضل است وبقول زفر و شافعی رح واجب است مسئله اگر بامام حدث رسید و پس او یک مقتدیست متقدی خلیفه شود بی نیت امامت باب ما یفسد الصلوة وما یکره فیها سخن گفتن در دعائیکه مشابه کلام مردمانست مفسد نماز است وبقول شافعی رح سخن گفتن در نماز بفراموشی مفسد نیست ونیز بقول او دعائیکه مشابه بکلام الناس است مفسد نماز نی مسئله نالیدن و آه کردن و گریه با واز بلند از درد یا از مصیبت مفسد نماز است وبقول ابی یوسف رح آه مفسد نماز نیست اگرچه از درد یا از مصیبت بود و آه مفسد است در هر دو حال مسئله نالیدن و آه و آه کردن و گریه کردن با واز بلند که از ذکر بهشت و دوزخ است مفسد بود مسئله هر فرقه که درآن مضطر بود در برابر

باب الامامة جماعت سنت مؤکده است اولی بامامت داناتر است باحکام الصلوة واگر همه در علم برابر اند خوانا تر اولی واگر همه در قرآن برابر اند پرهیزگار تر اولی واگر همه در تقوی مساوی اند آنکه پیش بزرگتر است اولی بود وبقول ابی یوسف رح خوانا تر اولی است از داناتر باحکام الصلوة مسئله مکروه است امامت بیاباتی فاسق وفاسق واهل بدعت ونابینا وولد الزنا وبقول ابی یوسف رح امامت فاسق جائز نی مسئله تطویل قرات وجماعت زنان مکروه است واگر زنان میان خود جماعت کنند زنیکه امام بود میان صف بایستد وپیشتر نرود وچنانچه اگر قومی بر بشته میان خود نماز جماعت میگذارند امام میان صف بایستد وپیشتر نرود مسئله اگر دو کس نماز بجماعت میگذارند مقتدی جانب راست برابر امام بایستد وبروایتی از محمد رح مقتدی اگر تنها باشد خود را نزدیک پاشنه امام پس دارد مسئله اگر امام با دو کس نماز بجماعت میگذارد امام پیش رود ودو مقتدی پس امام بایستند وبروایتی از ابی یوسف رح امام میانه باشد مسئله اول صف مردان بود وبعده صف کودکان وبعده خنثی وبعده صف زنان مسئله اگر زنی برابر مرد در نماز بایستد واقتدا بامام کرد نماز مرد فاسد نشود اگر شروط محاذات موجود است وشرط محاذات آنست که زن محاذیه محل شهوت بود ونماز مطلقه بود یعنی اگر در نماز جنازه برابر ایستاد بحاذات زن فاسد نشود وشرط دیگر آنست که مکان متحد بود تا اگر مرد بر دکان باشد وزن بر زمین وبا برعکس آن ودکان مقدار قامت مرد بود ویا میان مرد وزن استوانه باشد نماز مرد فاسد نشود وشرط دیگر آنست که زن محاذیه عاقل بود تا اگر مجنونه برابر مرد در نماز بایستد نماز مرد فاسد نشود وشرط دیگر آنست که امام نیت امامت زنان کرده باشد وشرط دیگر آنست که نماز میان مرد وزن مشترک بود در تحریمه وادا تا اگر زن ومرد مسبوق باشند بحاذات زن در نیصورت نماز مرد فاسد نشود وبقول شافعی رح بحاذات زن نماز مرد فاسد نشود ونماز زن بهمه حال جائز است مسئله مکروه است حاضر شدن زنان بجماعت مردان مسئله اقتدای مرد برزن وبابکودک واقتدای صحیح بمعذور وقاری بامی واقتدای جامه پوشیده بر برهنه واقتدای کسیکه نماز بر رکوع وسجود میگذارد بیماری که باشارت واقتدای مفترض بمتنفل واقتدای مفترض بامامی که فرض دیگر میگذارد جائز نی وبقول شافعی رح در جمیع مسائل اقتدا جائز است وبقول زفر رح امامت معذور مر غیر معذور را جائز است مسئله واقتدای متوضی به متیمم واقتدای کسیکه موزه نماز دارد وبامی شوید بکسیکه مسح موزه میکند واقتدای ایستاده بنشسته واقتدای کسیکه باشارت میگذارد بمثل خود واقتدای متنفل بمفترض جائز است وبقول محمد اقتدای متوضی به متیمم وقائم بقاعد وغاسل بماسح جائز نی مسئله اگر ظاهر شد که امام بیوضو امامت کرده است امام وقوم اعادت کنند مسئله اگر امی وقاری اقتدا کردند بامی نماز همه فاسد شود وبقول ابی یوسف ومحمد رح نماز امام وکسانیکه مثل امام اند جائز بود مسئله اگر امام در دو رکعت آخر محدث شد وامی را خلیفه گرفت نماز همه فاسد شود و

شافعی رح در تکبیر رکوع و سجود در حالت برداشتن سر از رکوع دست برآوردن سنت است مسئله چون سر از سجده دوم از رکعت
دوم بردارد دو پای چپ بگستراند و بران بنشیند و پای راست بایستاند و انگشتان پای مقابله قبله دارد و دست بر ران نهد
و انگشتان دست کشاده دارد و زن بر سرین بنشیند و تشهد ابن مسعود رضی الله عنه خواند و بقول شافعی رح تشهد ابن
عباس رضی الله عنه خواند فقط مسئله در دو رکعت آخر در نماز فرض یا نافله بسنده کند و بقول مالک رح در سه رکعت قرائت
فرض است مسئله قعده آخر همچون اولی است و در قعده دوم بعد از تشهد درود بر پیغمبر علیه السلام گوید و دعائیکه مشابه کلام الله
و سنت رسول الله است بخواند و دعائیکه مشابه کلام الناس است نگوید بعد سلام گوید مقارن بسلام امام چنانچه
در تکبیر تحریمه مقتدی با امام مقارنت کند و بقول ابی یوسف و محمد رح مقتدی تکبیر تحریمه بعد امام تکبیر گوید
مسئله در سلام گوید جانب راست و چپ بنیت ملائکه راست و چپ و قوم و امام کند و اگر امام جانب راست
باشد و سلامیکه جانب راست گوید بنیت امام و قوم کند و اگر امام جانب چپ باشد در سلامی که بجانب چپ گوید نیت
امام و ملائکه و قوم کند و اگر امام برابر باشد در هر دو سلام نیت امام کند و امام در هر دو سلام نیت قوم و ملائکه کند مسئله
در فجر و در دو رکعت اول مغرب و عشاء امام بلند خواند اگرچه قضا میگذارد و در جمعه و عیدین نیز بلند خواند مسئله در ظهر
و عصر و نوافل روز آهسته خواند و منفرد مخیر است در فجر و مغرب و عشاء و در نوافل شب و آهسته و بلند خواندن مسئله اگر
فاتحه در دو رکعت اولی بفراموشی ترک کرد در دو رکعت آخر قضا نکند و اگر سورت در دو رکعت اول از عشاء بفراموشی ترک
گرفت در دو رکعت آخر سورت با فاتحه بلند خواند و بقول ابی یوسف رح سورت نیز در رکعت آخر قضا نکند چنانچه فاتحه
مسئله فریضه در قرائت یک آیه خرد است و بقول ابی یوسف و محمد رح سه آیه قصیره و یا یک آیه طویل فرض است مسئله
سنت قرائت در سفر فاتحه و هر سورتی که خواهد و سنت قرائت در حضر طوال مفصل و طوال مفصل از سورت حجرات تا سورت بروج
و اوساط مفصل از بروج تا لم یکن و قصار مفصل از لم یکن تا آخر قرآن و طوال مفصل در فجر و ظهر و اوساط مفصل در عصر و
عشاء و قصار مفصل در مغرب مسئله در رکعت اولی در نماز فجر بیشتر خواند و در صلوة دیگر برابر خواند در هر دو رکعت و بقول
محمد رح در جمیع صلوة قرائت رکعت اولی بیشتر خواند مسئله تعیین کردن از قرآن سورتی یا آیتی در نماز مکروه است اگر اعتقاد
کند که جز این روا نباشد و بقول امام شافعی رح فاتحه در هر رکعت فرض است مسئله مقتدی قرائت نخواند بلکه استماع کند
و ساکت بود اگرچه امام آیت ترغیب و یا ترهیب خواند همچنین در حالت خطبه شنونده ساکت بود اگرچه خطیب صلوة گوید
بقول مالک رح مقتدی فاتحه در ظهر و عصر نخواند بقول شافعی رح مقتدی فاتحه خواند در همه صلوة مسئله کسیکه از خطیب دور
است حکم قریب دارد یعنی ساکت بود و هر روایتی از ابی حنیفه رح اگر در دست است چنانچه خطبه نمی شنود قرآن خواندن تسبیح جایز است

---

۱۲ در مختار الاستماع قال الکمال نعم است بر خصوص چنانچه امام خواند از لبسیاری معلوم میشود

الصلوة گوید امام شروع کند فصل چون در نماز در آید تکبیر گوید و دستها برابر گوش دارد بگوید سبحان الله یا الا الله احد شروع میکند و تکبیر بفارسی میگوید و عاجز بود از عربی جائز بود و همچنین اگر بفارسی در نماز قرآن میخواند و عاجز است از عربی جائز بود و اگر در حالت ذبح تسمیه بفارسی میگوید نیز جائز بود و بقول شافعی رح در حالت تکبیر دستها تا مکتف برآرد و نیز در قول او شروع جائز نیست مگر الله اکبر یا الله الا کبر و بقول ابی یوسف رح جائز بود مگر بگوید الله اکبر بالله الا کبر یا بگوید الله الکبیر و بقول مالک رحمه الله شروع جائز نبود مگر بگوید الله اکبر مسئله اگر بجای تکبیر اللهم اغفرلی گوید جائز نبود مسئله چون از تکبیر فارغ شد دست راست بر دست چپ زیر ناف نهد در حالت ثناء و تعوذ گوید بر آهسته یعنی تعوذ و تسمیه تبع قرات است و بقول ابی یوسف رح تبع ثناء است پس مسبوق تعوذ گوید و مقتدی نگوید و بقول ابی یوسف رح مسبوق نگوید و مقتدی گوید مسئله تعوذ بعد از تکبیرات عید گوید و بقول ابی یوسف رح پیش از تکبیرات عید گوید مسئله تسمیه در هر رکعتی آهسته گوید و علیه الفتوی و بقول ابی حنیفه رح تسمیه در تمام صلوة یکبار گوید و در رکعت اول بعد از تعوذ و بقول محمد رح در نماز یکه قرارت جهر است تسمیه نگوید و در نماز یکه قرارت آهسته است تسمیه در فاتحه سورت گوید مسئله تسمیه آیتی از قرآن نزل است برای جدا کردن میان سور تها نه از فاتحه است و نه از هر سورتی و بقول شافعی رح تسمیه آیتی از فاتحه و از اول هر سورتی مسئله بعد از تسمیه فاتحه سورت خواند و یا سه آیت از هر سورتیکه خواهد امام و مقتدی آمین آهسته گویند و چون از قرارت فارغ شود تکبیر گوید بی مد الف الله و الف اکبر در رکوع رود و دست بر زانو نهد سر انگشتان دست کشاده دارد و پشت بگستراند و سر با سرین برابر دارد و سه بار تسبیح گوید و سر از رکوع بردارد و امام بشنود کند سمع الله لمن حمده و مقتدی نه منفرد بشنود کند بر بنا لک الحمد و بروایتی منفرد سمع الله لمن حمده نیز گوید و بقول ابی یوسف و محمد رح امام ربنا لک الحمد نیز گوید و بقول امام شافعی رح امام و مقتدی سمع الله لمن حمده ربنا لک الحمد گوید مسئله چون سجده کند تکبیر گوید و سر در زانو بر زمین نهد بعده دست بعده روی میان دو کف دست نهد و چون برخیزد و عکس آن برخیزد و بقول مالک رح مخیر است اول دست نهد بعده زانو یا اول زانو بعده دست مسئله سجده به پیشانی بینی کند اگر بیکی از بینی سجده کند مکروه بود و بقول ابی یوسف و محمد رح اگر سجده به بینی کند بی پیشانی جائز نبود مگر بعذر مسئله سجده به پیچ دستار جائز است بی کراهت و بقول شافعی رح جائز نی مسئله در سجده بازو از پهلو کشاده دارد و شکم از ران و دار دو بگستان با مقابله قبله کند و سه بار سبحان ربی الاعلی گوید و ران خود را فرو آرد و شکم بر ران تحمل کند مسئله چون سر بردارد تکبیر گوید و بنشیند و قرار گیرد و باز تکبیر گوید دوم سجده کند و چون سر از سجده بردارد تکبیر گوید و بنشیند و اولا سر بردارد بعده دست بعده زانو و در حالت استیناد دست بر زمین نه نهد و نه نشیند و بقول شافعی رح جلسه خفیفه در هیچ حالت مستحب است مسئله رکعت دوم مثل رکعت اولی گذارد مگر ثناء و تعوذ نگوید مسئله دست بر ندارد مگر در تکبیر تحریمه و در تکبیر قنوت و تکبیرات عیدین و استلام حجر الاسود و صفا و مروه و عرفات و رمی جمار و بقول

قوله و امام و مقتدی آمین آهسته گویند هذا عندنا و عند الشافعی رح بجهر اولی قوله و تکبیر گوید یعنی مدرک اگر داخل شود در حالت رکوع امام

و محمد خروج مصلی از نماز بفعل مصلی فرض نی و بقول مالک رح قعده اخیره فرض نی مسئله واجبات نماز خواندن فاتحه
و ضم سوره و تعیین قرأت در دو رکعت اول و مراعات ترتیب در فعل مکرر در هر رکعتی چون دو سجده تا اگر سجده دوم ترک کرفت و
برکعت دوم بایستاد و بعده دو سجده آورد نماز فاسد نشود زیرا که واجب است و سجود سهو واجب بنقصان نماز است عامداً و ساهیاً و
بقول شافعی رح قرأت فاتحه فرض است و بقول مالک رح ضم سوره با فاتحه فرض است و بقول زفر رح ترتیب فعل نماز فرض است مسئله
تا اگر لاحق نماز با امام میکذارد و انچه فوت شده است بعد از فراغ امام میکذارد جائز بود و بقول زفر رح جائز نبود مسئله تعدیل ارکان
واجب است و آن طمانینت است یعنی آرمیدن میان رکوع و سجود و بقول ابی یوسف و شافعی رح فرض است مسئله قعده اولی و تشهد
در هر دو قعده و خروج از نماز بلفظ سلام و دعا قنوت در وتر و تکبیرات عیدین و بلند خواندن امام را در فجر و مغرب و عشاء
و جمعه و عیدین و آهسته خواندن در ظهر و عصر و در نوافل و زند واجب است و بقول شافعی رح تشهد در قعدهٔ دوم بر دوام و آمدن از نماز بلفظ
سلام فرض است و خواندن دعاء قنوت در وتر در رمضان واجب است و بقول شافعی رح ممنوع است خواندن دعاء قنوت مکر در نصف
اخیر از رمضان مسئله سنتهای نماز بر داشتن دو دست در تکبیر تحریمه تا بلندی که داشتن انکشتان دست و بلند کفتن تکبیر امام را
و آهسته کفتن ثنا و تعوذ و تسمیه و لفظ آمین بقول شافعی رح تسمیه و آمین و تعوذ و ثنا را امام بلند بکوید در نماز یکه
قرأت بجهر است بقول مالک رح تسمیه و آمین و تعوذ و ثنا را امام نه کوید بلکه چون تکبیر کفت مشغول بقرأت شود مسئله دست راست
بر دست چپ بر زیر ناف نهادن سنت است در حالت قیام و بقول شافعی رح دست بر سینه نهد و بقول مالک رح ارسال کند
مسئله تکبیر رکوع و سجود و تکبیر در حالت برکرفتن سر از رکوع و سه بار تسبیح کفتن در رکوع و سجود سنت است و بقول مالک رح
تسبیح در رکوع و در سجود فرض است مسئله کرفتن زانو بدو دست و کشاده کردن انکشتان دست در رکوع و ایستادن بعد از
رکوع سنت است و بقول شافعی رح و ابی یوسف رح ایستادن بعد از رکوع فرض است مسئله سمع الله لمن حمده امام را
و ربنا لک الحمد مقتدی را تراتر و یکسان بر کردن سر از رکوع سنت است مسئله نهادن دو دست و دو زانو بر زمین در هر دو سجده
و فراتر داشتن پای چپ و ایستاده کردن پای راست در هر دو قعده و قومه بعد از رکوع و جلسه میان دو سجده سنت است و بقول
ابی یوسف و شافعی رح قومه و جلسه فرض است و بقول شافعی رح در قعده اخیره بر سرین بنشیند و بقول مالک رح در هر دو قعده
بر سرین بنشیند مسئله درود بر پیغمبر و دعاء ماثوره سنت است و بقول شافعی رح درود در قعدهٔ اخیره فرض است مسئله
در حالت قیام نظر بسجده کاه کردن و فرو آوردن فازه و بیرون کشیدن دست از آستین در تکبیر تحریمه و رفع کردن سر نه تقدیم امکان
و ایستادن قوم در حالت اقامت چون مؤذن به حی علی الفلاح رسد و شروع امام در نماز چون مؤذن قد قامت الصلوة کوید زیرا که اداء
نماز است و بقول ابی یوسف و مالک بعد از فراغ از اقامت مؤذن امام شروع کند و بقول زفر رح چون مؤذن دوم پا قد قامت

واجبات نماز نوزده است یکی نیت کردن و دوم اول بار تکبیر تحریمه کفتن سوم ایستادن چهارم
قرأت کردن پنجم رکوع کردن ششم سجود کردن هفتم قعده اول هشتم قرأت فاتحه و سوره
بجای آوردن نهم ترتیب در افعال دهم تعدیل ارکان یازدهم قعده اخیره دوازدهم
خروج بصنعه خود سیزدهم سلام کفتن چهاردهم ترتیب شانزدهم
اول بلند خواندن امام را در نماز بامداد و دو رکعت
اول شام و در نماز خفتن یازدهم
سالک خواندن بر امام نماز پیشین
در نماز دیکر دو از دهم الحمد خواندن در
جهریه اکر فرانت نداند واجب است
بخاموش ترک کردن سجده سهو
نماز در نماز اورد یا شک بالنقصان ترک
کفتن سنت واجب بکذارد بعد از ین دوازده
سجده سهو واجب است سیزدهم قرار
نمودن در رکوع و سجود و چهاردهم خاموش
خواندن امام پانزدهم سلام کفتن
امام اکر صحیح از نماز نشسته
محسوب کی شاشد شانزدهم
سجده تلاوت واجب است
تنها نماز میکذارد
سجده سهو کردن بر امام واجب کی
تنها نماز میکذارد ۱۲

در جمیع فوائت **مسئله** پیش از دخول وقت اذان نگوید و اگر گفت در وقت اعاده کند و بقول شافعی رح و ابی یوسف رح اذان فجر در نصف آخر از شب جائز است **مسئله** اذان بی اقامت جنب و اقامت محدث و اذان فاسق و قاعد و مست کودک مکروه است و بانگ نماز مجدث مکروه نیست **مسئله** اذان بنده و حر افزاده و نابینا و بیابانی مکروه است **مسئله** اگر مسافر ترک اذان و اقامت گیرد مکروه بود **مسئله** اگر در شهر در خانه خود نماز میگذارد اذان و اقامت ترک میکند و مکروه نبود **مسئله** مستحب است که مسافر و یکه در خانه نماز گذارد و اذان و اقامت بگوید مگر زنان را مستحب نیست **باب شروط الصلوة** پاکی تن از حدث و نجاست و پاکی جامه و جای نماز و بپوشیدن عورت از شروط نماز است **مسئله** عورت مرد از زیر ناف تا زیر دو زانو است و بقول شافعی رح ناف مردان از عورت است و زانوی **مسئله** عورت زن حره تمام تن عورت است مگر روی و دو کف و دو قدم عورت نیست و بروایتی قدم زن عورت است و روایت اول صحیح است که قدم زن عورت نی **مسئله** بر هر یکی ربع ساق زن و ربع شکم و پشت و ربع موی سر و ربع ران مانع جواز نماز است و بر هر یکی ربع عورت غلیظه یعنی قبل و دبر و حصیتین مانع جواز نماز است و بقول ابی یوسف رح اگر مکشوف کمتر از نصف است مانع نی و در نصف دو روایت است و بقول شافعی رح بر هر یکی اگرچه اندک است مانع جواز صلوة است **مسئله** عورت کنیز کی مثل عورت مرد است مگر پشت و شکم کنیز کی نیز عورت است **مسئله** اگر باد جامه که ربع او پاک است بر هر یکی ربع عورت او بیفتد نماز بی جامه گذارد جائز بود و اگر کمتر از ربع پاک است مخیر بود بر هر سه نماز گذارد و یا جامه و اگر جامه ندارد نشسته نماز گذارد و برای رکوع و سجود اشارت کند و بقول زفر رح ایستاده نماز گذارد با رکوع و سجود **مسئله** و اگر جامه تمام پلید است و یا ربع و یا کمتر از ربع پاک است مخیر بود یا جامه بخس نماز گذارد و یا بر هر سه نماز گذارد و بقول محمد رح و بقولی از شافعی رح بر جامه بود که بر هر سه نماز گذارد **مسئله** در حالت بر هنگی نشسته با شارت نماز گذاردن افضل است از ایستاده با رکوع و سجود **مسئله** نیت از شروط نماز است و میان نیت و نماز بعمل دیگر فاصله نکند و شرط درست است که در دل بداند که کدام نماز میگذارد **مسئله** بسنده است مطلق نیت برای نماز نفل و سنت و تراویح بر ای فرائض شرط است نیت تعیین فرض چنانچه در عصر نیت فرض عصر کند و مقتدی نیت تعیین متابعت امام کند و در نماز جنازه نیت نماز برای الله تعالی و نیت دعا بر میت کند **مسئله** استقبال قبله شرط نماز است مگر در مکه تعیین کعبه فرض است و در غیر مکه توجه بجهت کعبه فرض است و در حالت خوف بهر جهتیکه ممکن بود توجه کند **مسئله** در حالت اشتباه قبله تحری کند بهر جهت که دل او بیارامد نماز گذارد **مسئله** اگر بتحری نماز گذارد و بعد ازه معلوم شد که مستقبل نبود اعاده نکند و اگر در میان نماز دانست بگردد و بجانب قبله و بقول شافعی رح اگر در سنه بر قبله بود اعاده کند **مسئله** اگر در شب تاریک قومی بجماعت نماز گذارند و هر یکی بجهتی تحری کرد و حال امام معلوم نه نماز همه جائز بود **باب صفت الصلوة** فرائض نماز تحریمه و قیام و قراءت و رکوع و سجود و قعده اخیره و مقدار تشهد و خروج مصلی از نماز بفعل مصلی فرض است و بقول ابی

---

۱۱ قوله ربع اه پس در یک عضو چهار یک گرفته شود و اگر در عضو نباشد پس اگرچه کرده بقدر ربع شود اگر چه ربع ابی حنیفه باشد مثل گوش مانع است ۱۲ از مختار

۱۲ قوله گزارده باشد حاصل است اگر در یک جا یک یک نماز گزارده و در مختار

سپیدی است که بعد سرخی بود و بقول ابی یوسف و محمد رح شفق سرخی است و علیه الفتوی مجمع البحرین و بقول شافعی رح
وقت مغرب مقدار یکه وضو سازد و بانگ نماز گوید و پنج رکعت نماز بگذارد مسئله اول وقت عشاء وتر از فرو شدن
شفق تا طلوع صبح صادق مگر تقدیم وتر بیش از عشاء و جائز نی از بهر ترتیب بقول ابی یوسف و محمد رح اول وقت وتر
بعد از عشاء است مسئله هر که وقت عشاء و وتر در نیابد این دو نماز بر و فرض نی مسئله مستحب است تاخیر کردن نماز فجر
در تابستان و زمستان و تاخیر عصر مادامیکه متغیر نشود و قرص آفتاب و تاخیر عشاء تا ثلث شب و تاخیر وتر کسی را که اعتماد دارد بر بیداری
تا آخر شب مستحب است و تاخیر ظهر در تابستان و تعجیل او در زمستان مستحب است تعجیل مغرب بزمستان و تابستان بقول شافعی رح
در جمیع صلوات تعجیل مستحب است مسئله روز ابر تعجیل عصر و عشاء و تاخیر فجر و ظهر و مغرب مستحب است مسئله ممنوع است از نماز
نفل و سجدهٔ تلاوت و نماز جنازه بوقت طلوع آفتاب و نیمروز و نزدیک غروب مگر از عصر وقتی در وقت غروب و بقول شافعی رح
قضاء فوایت و سجدهٔ تلاوت و نماز جنازه درین اوقات جائز است و بقول ابی یوسف رح نماز نفل وقت زوال روز جمعه جائز
مسئله ممنوع است از نماز نفل بعد از فجر و عصر مگر قضاء فوائت و سجدهٔ تلاوت و نماز جنازه مسئله ممنوع است نماز نفل بعد از طلوع
فجر مگر دو رکعت سنت و بقول شافعی رح بعد از نماز فجر و عصر نفلی که سبب دارد چون دو رکعت طواف تحیهٔ مسجد و وضو جائز بود مسئله
ممنوع است نماز نفل پیش از مغرب و وقت خطبه و بقول شافعی رح سنت جمعه و تحیهٔ مسجد در وقت خطبه بگذارد مسئله ممنوع است از جمع کردن
در نماز دار دو یک وقت بسبب عذر و بقول شافعی رح جمع میان ظهر و عصر در یک وقت و میان مغرب و عشاء بعذر سفر و مرض و مطر جائز است
و نزدیک ما جمع کردن میان ظهر و عصر و میان مغرب و عشاء بمزدلفه جائز است **باب الاذان** بانگ نماز بر آوازی فرا فرض سنت مؤکده
است بی ترجیع و لحن و بقول شافعی رح در بانگ نماز ترجیع کند و صورت ترجیع آنست که اول بار شهادتین آهسته بگوید و
بار دوم بلند گوید مسئله در اذان فجر بعد از فلاح دو بار الصلوة خیر من النوم بگوید مسئله اقامت مثل اذان است مگر که زیادت کند
در اقامت بعد از فلاح قد قامت الصلوة دو بار و بقول شافعی رح در اقامت هر کلمه یکبار گوید مسئله در اذان ترسل کند
یعنی شتاب نگوید و در اقامت شتاب کند و در اذان و اقامت استقبال بقبله کند و در حال اذان و اقامت سخن نگوید و در کلمه
حی علی الصلوة و الفلاح روی بجانب راست و چپ کند در صومعه بوقت حی علی الصلوة و الفلاح بگردد و در هر دو گوش انگشت کند
مسئله تثویب میان اذان و اقامت باکی نیست و بقول ابی یوسف رح تثویب بر آمیر کردن باکی نیست و تثویب آنست بقوله حی علی
الصلوة یرحمکم الله و بقول محمد و شافعی رح مکروه است مسئله میان اذان و اقامت جلسه کند مگر در مغرب و بقول ابی یوسف و محمد رح در مغرب جلسه
خفیف کند و بقول شافعی رح مقدار دو رکعت بنشیند مسئله برای نماز فائته اذان و اقامت کند اگر فوائت بسیار دارد برای
اول اذان و اقامت کند دو رباقی مخیر باشد یعنی اذان و اقامت گوید و یا بسنده کند باقامت و بقول مالک رح هیچ اقامت نیست

تر و خشک مع و بقول ابی حنیفه رحمة الله از نجاست خشک بمالیدن و از نجاست تر بشستن پاک شود و این نجاست در نجاست تندار است نه نجاست که تندار نیست موزه پاک نشود مگر بشستن مسئله موزه و جامه از زمین خشک بمالیدن پاک شود و از زمین تر پاک نشود مگر بشستن و بقول شافعی رح آب منی پاک است مسئله تیغ و کارد و آئینه بلیسد بمالیدن پاک شود مسئله اگر زمین بلیسد خشک شد و اثر نجاست نماند نماز بر و جائز بود تیمم نه و بقول شافعی رح و زفر رح تیمم و نماز نیز جائز نبود مسئله خون و خمر و پس افگنده مالکیان کوچه گردد و بول انچه گوشت او حرام است و سرگین آب دگار و نجاست مغلظه است مقدار درم عفو است و زیاده از درم مانع جواز صلوٰة است و درم مقدار کف دست بود بقول زفر و شافعی رحمهما الله و بسیار نجاست مانع جواز صلوٰة است و بقول زفر رح بیک درایت سرگین انچه گوشت او حلال است نجاست مخففه است و گوشت هر چه حرام است سرگین او مغلظه است و بقول ابی یوسف و محمد رح جمله سرگین ها نجاست مخففه است مسئله بول انچه گوشت او حلال است و بول انچه نیست و پس افگنده پرندگان که گوشت ایشان حرام است نجاست خفیفه است و خون ماهی و مار و مگس و خر و بولی که بر اگنده نماند سه سوزن عفو است و بقول ابی یوسف رح و لعاب اسپر و خر نجاست خفیفه است چون کم از ربع بلیسد نشود و مانع نبود و ربع مانع نماند اما ربع هر عضوی و ربع هر جامه چون تر بر دو آستین و غیران و بقول محمد رح گوشت انچه حلال است بول او نیز حلال و پاک است و بول اسپ پاک است و نزدیک امام محمد رح پس افگنده انچه گوشت او حرام است از پرندگان نجاست مغلظه است مسئله نجاستیکه دیده شود بر فتن عین نجاست جامه پاک شود و اثر او بماند عفو است مسئله نجاستیکه دیده نشود بسه بار شستن و بلیسیدن پاک شود و بقول شافعی رح یکبار شستن پاک شود مسئله انچه بلیسیدن او ممکن نیست سه بار بشوید و هر بار خشک کند پاک شود و بقول محمد رح هر گز نه پاک نشود و حد خشکی آنست که از قطران بایستد مسئله استنجا سنت است بسنگ و یا بکلوخ و با آب شستن افضل است و عدد سنگ سنت نیست و بقول شافعی رح عدد سه سنگ سنت است مسئله اگر نجاست از فرج تجاوز کرد و بجز مخرج زیادت از درم است شستن او واجب است و اگر با مخرج زیادت از درم بود شستن او واجب نبود و بقول محمد رح در صورت شستن نیز واجب بود مسئله استنجا نکند بدست راست و با نشخوان و سفال و سرگین و نمک و طعام مگر آنکه بدست چپ علتی بود و یا کلوخ و یا جامه که بر ان منتفع نباشد و اگر کلوخ نیابد خود را بسنگ پاک کند و اگر سنگ نیابد خود را بخاک پاک کند و اگر خاک نیابد خود را بجامه پاک کند و چندان احتیاط کند که تری آن بر دست او نگذرد کتاب الاوقات وقت نماز فجر از طلوع صبح صادق است تا طلوع آفتاب و اول وقت نماز گزاردن آفتاب و آخر وقت تا رسیدن سایه هر چیزی دو چندان جز سایه اصلی که بوقت زوال بود بقول ابی یوسف و محمد رح آخر وقت نماز ظهر چون سایه هر چیزی یکچند او شود جز سایه اصلی و اول وقت عصر بخروج وقت ظهر بر خلاف مذکور و آخر وقت عصر تا فرو شدن آفتاب و اول وقت مغرب از فرو شدن آفتاب و آخر وقت مغرب تا فرو شدن شفق و آن

که برقول او اکثر طهر مقدار نیست و بقول محمد بن ابراهیم میدانی چون از گاه طلاق نوزده ماه و ده روز کم از چهار ساعت
بگذرد و تواند که شوهر دیگر کند بر تقدیری که طلاق در اول حیض واقع شده باشد و اگر در اول طهر واقع شود پس عدت او
نوزده ماه است سه ساعت کم و اگر در آخر طهر واقع شود پس عدت او سیزده ماه است دو ساعت کم پس برقول او اکثر طهر
این زن مقدر است بشش ماه کم یک ساعت بقول عبد الله غفرانی اکثر طهر این زن مقدر است به بیست و هفت روز
پس بقول او بعد از چهار ماه دیگر کم یک ساعت تواند که شوهر کند و بقول محمد رح اقل طهر شصت شبانروز است اگر زاید بود از
خون و بقول مالک رح اقل طهر هر چه موجود شود از اندکی و بسیاری **مسئله** خون استحاضه چون خون حیض بینی که دائم باشد
از نماز و روزه و وطی منع نکند **مسئله** اگر عادت در حیض کم از ده روز و در نفاس کم از چهل روز است و از اکثر حیض
و یا نفاس خون زیاده شد زیاده از عادت استحاضه بود و بقول مالک رح سه روز از زیاده بحیض الحاق کند و باقی طهر بود
مسئله اگر بلوغ باستحاضه مستمر ارشد در هر ماه ده روز حیض بود و باقی طهر بود یعنی آن ایام استحاضه اند و نفاس
این زن را چهل روز بود و بر روایتی از شافعی رح یکشبانروز و بر روایتی قیاس زنان قرابتان و عشیره او کنند **مسئله** زن مستحاضه
و کسی را که سلس بول بود و یا استطلاق بطن و ریح و یا رعاف دائم و یا جراحت سائل اند هر وقت هر فرضی وضو سازد و بدان
وضو فرض و نفل بگذارد و بقول شافعی رح نماز فائته بدین وضو جائز نی و بقول امام مالک رح برای هر فرض و نفلی وضو کنند
مسئله و صورت صاحب عذر بخروج وقت باطل شود و بقول زفر رح بدخول وقت باطل شود نه بخروج و بقول ابی یوسف رح
بدخول و خروج وقت باطل شود **مسئله** صاحب عذر کسی ست که هیچ وقتی از اوقات نماز خالی از عذر نباشد **مسئله**
نفاس عبارت از خونی ست که بعد از ولادت بود **مسئله** خون حامل حکم استحاضه دارد و بقول شافعی رح حکم حیض
دارد **مسئله** بچه که از شکم افتد اگر بعضی از خلقت آدمی بر و ظاهر است اگرچه یک انگشت بود حکم ولد بود و خونیکه بعد از
سقط بیرون آید حکم نفاس دارد و فی النبایع و اگر هیچ خلقی در وی ظاهر نشده مر او را حکم ولد نباشد و خونیکه عقب
آن بیند اگر در ایام حیض بود حیض باشد و اگر نه استحاضه بود **مسئله** اقل نفاس حد ندارد و اکثر او چهل شبانروز است
و بقول شافعی رح شصت شبانروز است و بقول مالک رح هفتاد شبانروز است **مسئله** خونیکه زیاده از
چهل شبانروز است استحاضه بود **مسئله** دو بچه که از یک شکم متولد شوند نفاس از اول ولد بود و بقول محمد و زفر رح از آخر ولد بود
باب الانجاس جائز است شستن جامه و تن پلید و هر چیز زائل کننده نجاست است چون سرکه و گلاب و آبی که شیلنده باشد
از برگ و میوه و درخت و بقول محمد و زفر و شافعی رح شستن جامه و تن بجز آب جائز نی و شستن جامه بروغن و شیر جائز
نبود **مسئله** موزه پلید از نجاست تند از خشک و تر بمالیدن پاک شود و بقول محمد رح موزه پلید بمالیدن پاک نشود اگرچه نجاست

موزه بکشد و پای بشوید و اگر یکشبانروز تمام نشده است یکشبانروز مسح تمام کند **مسئله** بر سر موزه مسح جائز است و بقول شافعی رح جائز نی **مسئله** بر جوربی[۱] که با جلد و نعل باشد مسح جائز است باتفاق فاما جوربیکه بی جلد و نعل اند بران نیز مسح جائز است و نزد یک ابو حنیفه رح جائز نی **مسئله** بر دستار و کلاه و روی پوش و بر پوستی که باز وار بر دست می بندند مسح جائز نی **مسئله**[۲] جبیره بر جراحت که بر جراحت بسته اند جائز بود و حکم شستن دارد پس در مدت مسح نبود و اگر عضوی مجروح است و بر وی جبیره بسته است مسح کند و اعضای دیگر بشویند بخلاف آنکه اگر در یکپای موزه دارد و بران مسح کند و یکی بشوید جائز نی اگر بر جراحت جبیره بی وضو بسته است مسح بران جائز است فاما اگر موزه بی وضو پوشید مسح بران جائز نی **مسئله** اگر جبیره بر جراحت بسته است و معذوری زیر جبیره اندام صحیح است و بیشتر جبیره و یا بر جامه که بر جراحت بسته است مسح میکند جائز بود **مسئله** اگر جبیره افتاد بعد از نیکو شدن مسح جائز نی و محل جبیره بشوید و اگر نیک نشده است جبیره بندد و مسح باطل نشود **مسئله** در مسح موزه و مسح سر نیت شرط نیست و بقول شافعی رح محتاج نیت است تیمم موزه و سر باب الحیض حیض عبارت است از بیرون آمدن خون از رحم زنی بالغه سالما از علت استحاضه[۳] **مسئله** اقل مدت حیض سه شبانروز است و بقول ابی یوسف رح دو شبانروز بیشتر از سوم روز بقول مالک رح اندک و بسیار خون حیض است و بقول شافعی رح یکشبانروز است **مسئله** اگر مدت حیض ده شبانروز و بقول شافعی رح پانزده شبانروز است **مسئله** بر چه کم از سه شبانروز است و زیاده از ده شبانروز خون نبیند نزد یک علماء ما استحاضه است **مسئله** خون حیض[۴] بچگونه است یکی خون و دیگر یم است سوم سیاه است چهارم سبز است پنجم تیرگی است تا ازین همه خود را پاک نه بیند حیض بود **مسئله** جمیع الوان خون حیض بود جز سپیدی خالصه و بقول ابی یوسف رح تیرگی بعد از سرخی و زردی حیض است و پیش از خون حیض و نفاس نماز روزه و دخول مسجد و طواف خانه کعبه و خواندن قرآن و مس مصحف بی غلاف و وطی[۵] ممنوع است اما قضای روزه فرض است بر حائض و قضای نماز نی **مسئله** مس عورت حائض فرو از ناف جائز نیست و بقول محمد رح از شرمگاه حیز اگر کند و بجز آن جائز است که مس کند و بقول مالک رح حائض را قرائة قرآن جائز نیست **مسئله** جنابت مانع است نماز را و قرائة قرآن و مس مصحف و دخول مسجد و طواف کعبه را **مسئله** حدث مانع مس مصحف و نماز و سجده تلاوت است **مسئله** اگر خون حیض[۶] ده روز منقطع شد وطی پیش از غسل جائز بود اگر کم از ده روز خون حیض منقطع شد جائز نبود مگر که غسل کند و یا اوقتی که نماز بگذرد و قدرت بغسل و تحریمه بود **مسئله**[۷] طهریکه در میان دو خون است در مدت حیض نفاس حکم حیض و نفاس دارد بقول ابی یوسف و محمد رح اگر طهری در مدت نفاس پانزده شبانروز بود فاصل بود و اول نفاس و دوم حیض بود **مسئله** اقل طهر پانزده شبانروز است و اکثر او حد ندارد و مگر در عقب نصاب عادت بوقت مستمر از تا اگر طهری مستمر دید و خون مستمر شد در روزها حیض و طهر فراموش کرد و بعد از دخول مطلقه شد و بقول ابی عصمه رح هیچ وقت عدت او تمام نشود

[۱] قوله بر جوربی ای کوزه پوشان و آن مشهور است که آنرا از صوف میسازند مانند نفاقه قوله بر کسی فرض مرادیاتی آنرا که ذکر فی المعونت ۱۲ [۲] قوله چنانکه گذشت در باب تیمم ۱۲ [۳] قوله از رحم یعنی پس خون فرج زن که از جهت حیض نیست و بجهتین احتراز کرد از خون که بیرون آید بجهت زایمان و بجهت احتراز کرد از خون که بیرون آید بسبب مرض خون استحاضه ۱۲ [۴] قوله و اگر خون کم از مدت حیض شبانروز خون دیده حیض نیست آنرا استحاضه گویند و آن خون نجس است و نماز درو روا باشد ۱۲ [۵] قوله و وطی یعنی با زن ۱۲ [۶] قوله اگر خون حیض ده روز منقطع شد یعنی بیرون نیامد و آن زن پاک شد و بعد ازین خون آمد و آن خون حیض نیست ۱۲ [۷] قوله طهر یعنی پاکی میان دو خون حیض ۱۲

مالک و احمد و شافعی رح **مسئلہ** امام و والی را در نماز جنازہ تیمم جائز نبود در بنای نماز تیمم کند چنانچہ در حالت نماز عید محدث شد بنای نماز عید تیمم کند جائز بود و بقول ابی یوسف و محمد رح بنای نماز عید تیمم جائز نی اگر بموضع شاع باشد و بقول شافعی رح تیمم بعد خوف فوت نماز جنازہ و عیدین جائز نی **مسئلہ** بر آخوف فوت نماز جمعہ و نماز وقتی تیمم جائز نی اگر آب در موضع خوف شود کردہ تیمم نماز او را کرد بعد یافتن آب اعادت نکند و بقول ابی یوسف و محمد رح اعادت کند اگر وقت باشد **مسئلہ** اگر گمان آب در دو مقدار یک تیر پرتاب طلب واجب است **مسئلہ** مقدار تیر پرتاب سیصد گز است یا چہار صد گز اگر گمان ندارد طلب واجب نیست و بقول شافعی رح طلب تیمم جائز نی در ہر دو حال **مسئلہ** اگر بر رفیق آب است طلب کند و اگر ندہد بہ ثمن مثل اگر دارد تیمم جائز نبود و اگر ثمن مثل ندارد تیمم جائز بود **مسئلہ** اگر بیشتر از اندام جنب مجروح است تیمم کند و اندام صحیح نشوید و اگر بیشتری از اندام صحیح است بشوید و تیمم نکند فاما بر جراحت مسح کند و اگر ممکن نبود بر جامہ جراحت مسح کند و در وضوء و تیمم جمع نکند و بقول شافعی رح اندام صحیح بشوید و بر آ مجروح تیمم کند **باب المسح علی الخفین** مسح بر موزہ ہر دو زن را جائز است اگر جنب نباشد **مسئلہ** مدت مسح در حق مقیم یکشبانروز است در حق مسافر سہ شبانروز است و بقول مالک رح روا نباشد کہ مقیم مسح بر موزہ کند **مسئلہ** طہارت کاملہ بوقت حدث شرط است نہ بوقت لبس و بقول شافعی رح بوقت لبس شرط است تا اگر اول دو پا شست موزہ پوشید و بعد وضوء تمام کرد و محدث شد مسح جائز نبود و بقول شافعی رح جائز نی **مسئلہ** ابتداء مدت مسح از وقت حدث است پس اگر شست و بر پشت پا یکبار مسح کند ابتداء از زمانستان پاے کند تا ساق و بقول شافعی و مالک رح بر پشت پاے و کف پاے موزہ مسح کند **مسئلہ** دریدگی بسیار در موزہ مانع مسح است و آن مقدار سہ انگشت است از خورد ترین انگشتان پا و دریدگی اندک در موزہ مانع نیست نزد یک زفر و شافعی رح مانع است و بقول مالک رح دریدگی موزہ اگر بسیار است مانع مسح نیست **مسئلہ** اگر دریدگی موزہ متفرق بود و چون جمع کند مقدار سہ انگشت شود اگر در یک پارہ بود مسح جائز نبود **مسئلہ** اگر بجانب غلیظ پارچہ گندہ در دو موزہ رسد چون جمع کنند زیادہ از دو رم شرعی باشد مانع جواز نماز بود و بجنین بر بندگی پارچہ گندہ و عورت چون جمع کنند مقدار ربع مانع جواز نماز بود **مسئلہ** ہر چہ بپوشند مدت مسح است و کشیدن پا از موزہ و گذشتن مدت مسح نیز شکنندہ مسح است اگر خوف تلف پا بسبب ما بنود و چون مدت مسح تمام شد موزہ کشد اگر وضو دارد ہر دو پا بشوید و بنماز گذارد و وضو اعادت نکند و بقول شافعی رح وضو اعادت کند **مسئلہ** بیرون آمدن بیشتر از قدم از جاے خود ناقض مسح است و بر وایتی از ابی حنیفہ رح اگر پاشنہ پای از محل خف زائل شود مسح موزہ باطل شود و این قول ابی یوسف رح است و بقول محمد رح اگر از قدم مقدار سہ انگشت در محل ماندہ است مسح باطل نشود اگر مقیم مسح کرد و پیش از انگذشتن یکشبانروز مسافر شد سہ شبانروز مسح تمام کند و بقول شافعی رح یکشبانروز مسح تمام کند بعد بہ موزہ بکند **مسئلہ** اگر مسافر یکشبانروز مسح کشیدہ بعد بہ مقیم شد

موش و مار و مانند آن مکروه است و بقول ابی یوسف رح پس خورده حربه مکروه نیست و بقول امام شافعی پس خورده دوگان و چهارپایان
بیابانی پاک است **مسئله** پس خورده خر و استر مشکوک است و اگر آب دیگر نیابد که وضو کند نه تیمم کند نه وضو سازد و تقدیم یعنی پیش آوردن
هر یک جایز بود بقول زفر رح تقدیم تیمم بر وضو جایز است و برعکس آن جایز نیست و بقول شافعی رح پس خورده خر و استر پاک
و پاک کننده است **مسئله** اگر بجز نبیذ تمر و خرما آب دیگر نیابد وضو سازد بدان و تیمم واجب و بقول ابی یوسف و شافعی رح مالک رح
تیمم کند و وضو نسازد و بقول محمد رح وضو سازد و تیمم نکند **باب التیمم** **مسئله** تیمم جایز است اگر آب دو رکعت نماز یک میل آن
سوم حصه فرسنگ سه کروه و بقول زفر رح اگر آبخیان دور است پیش از آن که وقت بیرون آید بآب رسید تیمم جایز نبود
فرسنگ دوازده هزار قدم است و هر قدم یک نیم گز و هر گز بیست چهار انگشت **مسئله** تیمم جایز بود بخوف زیادت مرض
و بقول شافعی رح اگر خوف تلف نفس بود و یا عضوی جایز بود و الا نه **مسئله** بعذر سرما اگر خوف هلاک و یا خوف مرض
بود تیمم جایز است و جایز است تیمم در حالت جنابت و حدث در شهر و بیرون شهر و بقول ابی یوسف و محمد رح در شهر جنب و محدث
را تیمم جایز نی **مسئله** از ترس درندگان چون شیر و غیر آن و از ترس دشمن و از ترس تشنگی تیمم جایز بود **مسئله** اگر بر سر چاه
رسید و چیزیکه بدان آب کشند موجود نی اگر تیمم کند جایز بود **مسئله** ماهیت تیمم دو بار دست زدن است بر زمین پاک یکبار
بر روی مسح کند و بار دوم بر دو دست تا آرنج مسح کند و بقول قدیم شافعی رح تا بند دست و بقول مالک رح تا نصف در اعین
مسئله استیعاب در تیمم شرط است و بر ولای تا اگر تیمم انگشتری در حالت تیمم نکشد و یا نه جنباند تیمم جایز نبود و بر ولا تیمم مستحب است
مسئله جنب و حائض و محدث در تیمم برابر اند **مسئله** تیمم جایز است بهر چه پاک است از جنس زمین اگرچه بر و گرد نبود و نزدیک
شافعی رح و آخر قول ابی یوسف رح تیمم جایز نبود مگر بخاک پاک که بر و غبار نه بود و بقول مالک و محمد رح تیمم بسنگ جایز نبود مگر که بر و غبار باشد
مسئله تیمم بگرد جایز است بی عجز از خاک و بقول ابی یوسف رح بی عجز جایز نبود **مسئله** نیت در تیمم شرط است بقول امام زفر رح
شرط نی **مسئله** تیمم کافر نیست اسلام جایز نی فاما وضو او از برای اسلام جایز بود و بقول ابی یوسف رح تیمم کافر برای اسلام جایز
بود **مسئله** ارتداد ناقض تیمم نی و بقول زفر رح ارتداد ناقض تیمم است **مسئله** اگر قادر است بر آنکه فاضل است از حاجت تیمم جایز نی
مسئله هر چه ناقض وضو است ناقض تیمم است **مسئله** اگر در حالت عدم آب فاضل تیمم کرد و بعد بر آب فاضل قادر شد تیمم باطل شود اگرچه در نماز بود
و باید رون نماز رود نزدیک شافعی رح وجود آب در حالت نماز مبطل تیمم نی **مسئله** مستحب است تاخیر نماز اگر رجا و وجود آب دارد همچنین کسیکه
امید وارد عیت است اگر نه در وقت مستحب تیمم کند و نزدیک مالک رح تا تیمم وقت در تیمم توقف کند **مسئله** پیش از دخول وقت تیمم جایز است
و بقول شافعی رح پیش از دخول وقت جایز نی **مسئله** او را دو فرض و آنچه خواهد از فرائض و نوافل بیک تیمم جایز است و بقول
شافعی رح جایز نی **مسئله** بعذر خوف فوت نماز جنازه و نماز عیدین با وجود آب تیمم جایز بود اگرچه بر آنها است خلاف

پلید کند یا بسبب مسئلہ آب مستعمل سبب قربت و یا رفع حدث چون قرار گیرد بجای پاک خود پاک است و پاک کنندہ ای بقول شافعی و مالک رح پاک کنندہ است و بقول ابی حنیفہ و ابی یوسف رح نجس است فاما بقول ابی حنیفہ رح نجاست مغلظہ است و بقول ابی یوسف رح نجاست مخففہ و بقول زفر رح اگر بر آب قربت باشد یعنی باو وضو بہم و ضو سازند و این آب مستعمل پاک و پاک کنندہ است مسئلہ جنبی در چاہ فرود آید بر کنارہ طلب دلو و اندام و از نجاست حقیقی پاک است و بقول ابی حنیفہ رح مرد و آب سر دو پلید و بقول ابی یوسف رح مرد جنب بود آب پاک و بقول محمد رح ہر دو پاک و علیہ الفتوی مسئلہ ہر پوستی ناپیراستہ را کہ دباغت کنند پاک شود مگر پوست آدمی و خوک کہ بدباغت پاک نشود و بقول شافعی رح پوست سگ بدباغت پاک نشود و بقول مالک رح ہمہ مردار از دباغت پاک شود مسئلہ موی آدمی و میتہ و استخوان و عصب میتہ پاک است و بقول شافعی رح موی میتہ و استخوان و رگ یعنی پی پلید است و بقول مالک رح موی میتہ پاک است و استخوان و پی پلید است مسئلہ آب چاہ پلید شود و با فتادن نجاست در وی کشیدہ شود ہمہ آب مگر با فتادن دو پستک شتر و گوسفند و پس افگندہ کبوتر و گنجشک و بقول شافعی رح پس افگندہ ہمہ پرندگان آب چاہ را پلید کند مسئلہ افتادن بول آدمی و آنچہ گوشت او حلال است در چاہ افتد پلید کند و آنچہ گوشت او حرام است زیادہ تر پلید است تمام آب باید کشید و بقول محمد رح آنچہ گوشت او حلال است بول او پاک است مسئلہ ہر چہ حدث بنود پلید بنود و بقول محمد رح پلید بود و اگر خونی کہ بر سر جراحت است پیش از خروج بجامہ بر گرفت و در چاہ افگند پلید کند و بقول محمد رح پلید نشود مسئلہ شر بابول آنچہ گوشت وی حلال است بقول ابی حنیفہ رح در جمیع احوال جائز نی و بقول ابی یوسف رح بر آب تداوی جائز بود و بقول محمد رح در جمیع احوال جائز بود مسئلہ بمردن موشی و مانند آن در چاہ بیست دلو میانہ بکشند و بمردن کبوتر و مانند آن چہل دلو و بمردن گربہ و مانند آن شصت دلو و بمردن گوسفند و مانند آن و بمردن آدمی مانند آن تمام آب بکشند مسئلہ آماسیدن ریزیدن حیوان خرد و بزرگ تمام آب چاہ بکشند مسئلہ چاہی کہ چشمہ دارد بود کشیدن تمام آب ممکن نہ دو یست یا سہ صد دلو بکشند مسئلہ اگر در چاہی حیوانی آماسیدہ و یا ریزیدہ یابند و وقت افتادن معلوم نیست نماز سہ شبانروز باز گردانند و اگر نہ آماسیدہ و نہ ریزیدہ یابند شبانروز نماز باز گردانند و جامہ کہ بدان آب تر شدہ است بشویند و بقول محمد رح و ابی یوسف رح در ہر دو صورت نماز باز گردانند تا آنکہ وقت افتادن متحقق نشود مسئلہ عرق ہر چیز بحکم پس خوردہ او دارد مسئلہ پس خوردہ آدمی و آنچہ گوشت او حلال است پاک است و پس خوردہ سگ و خوک و دگان چہارپایہ چون یوز و شیر و گرگ و مانند آن پلید است و بقول ابی یوسف رح پس خوردہ سگ و خوک پاک و پاک کنندہ است مسئلہ پس خوردہ کافر پاک است مسئلہ اگر کسی بعد خوردن خمر و حال آب بخورد آن آب و اندام نجس گردد و بچہ کہ فرق نداند میان پاکی و پلیدی دست در آب اندک کند و در آب اندک کرد کند مسئلہ پس خوردہ گربہ و مانند آن کہ گوشت شان حرام است و خرندگان چون

شافعی رح آب در دهن و بینی کردن سنت است **مسئله** بالیدن ما ندام فرض نی و بقول مالک رح فرض است
مسئله ریشهٔ بین آب در زیر پوست نفته ناکرده فرض نی **مسئله** سنت در غسل مفروض شستن دو دست
پیش از استنجا و شستن فرج و زائل کردن نجاست از تن بعد وضو کردن چنانچه برای نماز پس سه بار آب
بر تن ریختن **مسئله** باز کردن گیسوی بافته بر زن فرض نی اگر آب بیخ موتر شود **مسئله** در خروج منی با وفق و
شهوت غسل فرض است اما شهوت در حالت انفصال آب منی از محل خود شرط است و در حالت خروج به بیرون
شرط نی و بقول ابی یوسف رح در حالت خروج شهوت نیز شرط است و بقول شافعی رح در هر دو حال
شهوت شرط نی **مسئله** بغایب شدن حشفه در دبر و قبل بر فاعل و مفعول غسل فرض است **مسئله** اگر مرد
بازنی نارسیده وطی کند غسل بر مرد واجب است و بر زن نارسیده واجب نشود بلکه فرمایند او را تا غسل کردن
عادت کند و اگر کافری مجامعت کند پس مسلمان شود بعضی گفته اند غسل واجب شود و نزد ابو یوسف و دیگر
علما واجب نشود و اصح همین است **مسئله** بپاک شدن زن از حیض و نفاس غسل فرض شود **مسئله** بخروج
مذی و ودی و با احتلامی که در وتری نبود غسل فرض نی **مسئله** مذی آبی تنک است که بوقت ملاعبه بازن
یا انتشار آلت بلا وفق برآید و ودی آبی است که بعد از بول بدید می آید **مسئله** غسل جمعه و عیدین و برای
احرام بستن و روز عرفه سنت است و بقول مالک رح غسل جمعه واجب است و بر دو تای مستحب است **مسئله** غسل میت
و یا کافر جنبی که اسلام آرد واجب است اما غسل کسیکه مسلمان شود و جنب نبود مستحب است **فصل** در شناختن
آبهای وضو جایز است آب باران و چشمه و دریا اگرچه درین آبها چیزی ناپاک آمیخته شود و یک صفت و متغیر شود
و یا بسبب دیرماندگی گنده شود اما وضو جایز نیست آبی که متغیر شود بسبب کثرت اوراق و آبی که در روی چیزی
بخته باشد و آبی که از درخت و میوه بیرون آید مانند یکه چیزی در و خلط کنند و از وصف آب بگردد بسبب آنکه
اجزای مخلوط بر آب غالب شود و آبی که استاده کم از صد گز نبود در و نجاست افتد در محیط آورده است بقول سعید من
اما اگر آب استاده در مقدار صد گز نبود حکم آب روان دارد و بقول شافعی رح اگر آب استاده مقدار دو قلهٔ شاه یعنی
پانصد رطل و نجاست در و افتد وضو روا بود و پلید نشود و بقول مالک رح آب استاده بوقوع نجاست پلید نشود
مگر آنکه اثر نجاست ظاهر شود **مسئله** باب ران وضو غسل روا بود اگرچه نجاست در و افتد اما اگر اثر نجاست
در و ظاهر نبود یعنی مزه و رنگ و بوی و نجاست پیدا نشود و حد آب جاری آنست که گاه بر **مسئله** مردن
چیزی که خون ندارد آب را پلید نکند چون مگس و پشه و زنبور و کژدم و ماهی و غوک و مانند آن و بقول شافعی

۵۱ بعده وضو مجتمع آب پاشیدن پای را جدا شده بعد از غسل بشوید ۱۲ مصنف
۵۲ قولہ اگر بیخ آج دا اگر موی زن عبر یافته باشد بیخ آب در بیمار باشد رسانیدن آب در بیمار باش ضرور است گذاشتن محیط استرخی حاشیه مال باشد
۵۳ قولہ از محل خود پس در صورتیکه منی از موضع خود بشهوت جدا شده بعده بی شهوت بیرون آمد غسل نزد او لازم است و در آب جهانگیری نوشته که خروج منی با شهوت و بی شهوت بقول ابی یوسف واجب است و بقول ابی حنیفه و محمد رح واجب نیست

پیش از استنجا و بعد چون مشغول شود بوضوء مسواک کردن و آب در دهن کردن و در بینی کردن بسه بار هر یکی بیگان کف علیحده باشند بآب جدید و نزد یک شافعی رح بیگان کف آب مضمضه و استنشاق کند سه بار هر بار بیک کف آب و خلال کردن ریش و انگشتان دست و پای و سه بار گان شستن هر عضو پیراوینت رفع حدث و مسح تمام سر و مسح دو گوش بآب سر و ترتیب در وضوء چنانچه منصوص است و توالی یعنی تر بر تر شستن و بقول امام شافعی رح نیت و ترتیب و توالی در وضوء فرض است و نیز بقول او مسح گوش بآب جدید سنت است و بقول امام مالک رح تر بر تر شستن در وضوء فرض است و مسح سنت است در وضوء ابتدا کردن از عضو راست و مسح رقبه بآب جدید و نزد یک امام زفر رح ترتیب سنت است **فصل فی نواقض الوضوء** بیرون آمدن پلیدی از تن شکننده وضوء است و قی کردن پر دهن اگرچه آب تلخ و یا خون بسته و یا طعام و یا آب باشد ناقض وضوء است و بقول شافعی رح بیرون آمدن پلیدی از غیر سبیلین ناقض وضوء نی و بقول امام مالک رح غیر معتاد ناقض است **مسئله** قی کردن بلغم که از شکم آید و یا از سر فرود آید اگرچه پر دهن باشد ناقض نی و بقول ابی یوسف رح اگر بلغم از شکم بر آید و پر دی دهن باشد ناقض است **مسئله** قی کردن خون که آب دهن در و غالب است و بقوت آب دهن بیرون آید ناقض نی و اگر برابر است و یا آنکه آب دهن اندک است از خون ناقض است **مسئله** قی کردن اندک اندک چون جمع کنند پری دهن شود اتحاد سبب قی معتبر است یعنی اگر بیک شوریش دل بود ناقض است و بقول ابی یوسف رح اتحاد مجلس معتبر است یعنی اگر در یک مجلس است ناقض است و الا نی **مسئله** خواب ناقض است و حالت که بر پهلو خفته باشد و یا بر یک سرین نشسته **مسئله** خواب در حالت قیام ناقض نی و بقول شافعی رحمة الله علیه ناقض است مگر در حالت قعود و بسر و ایتی از وی ناقض نی و بسر و ایتی از وی ناقض و بقول امام مالک رح خواب در حالت قعود ناقض است **مسئله** بیهوشی و دیوانگی و مستی ناقض است **مسئله** خنده قهقهه بالغ در حالت نماز ناقض است و نزد شافعی رح ناقض نی و قهقهه آنرا گویند که آواز خود بشنود و همسایگان بشنوند در بنصورت وضوء و نماز باز گرداند و ضحک آنرا گویند که آواز خود بشنود نه همسایه در بنصورت نماز باز گرداند نه وضوء تبسم آنرا گویند که آواز نخود بشنود نه همسایه در بنصورت نماز و وضوء گرداند **مسئله** مباشرت فاحشه بی بیرون آمدن منی ناقض است و آن عبارت از کنار گرفتن مرد بر هنه زن بر هنه را با مساس یعنی چسپیدن شرمگاه مرد بر زن و انتشار قضیب و بقول محمد رح ناقض نی **مسئله** بیرون آمدن کرم از جراحت ناقض نی و از دبر ناقض است **مسئله** مس کردن مرد زن را بشهوت و غیر آن ناقض نی و بقول امام شافعی رح مس ذکر بباطن کف و مس مرد زن را ناقض است و بقول امام مالک رح مس مرد و زن را اگر بشهوت بود ناقض است **فصل احکام غسل** در غسل آب در دهن و بینی کردن و تمام اندام شستن فرض است و بقول

بسم الله الرحمن الرحیم

الحمد لله الذی اوضح مناهج الشریعة والاسلام واورد مناهل التکلیف جملة الانام وجعل العلماء قادة الی الجنة والفقهاء سادة بین اهل السنة والجماعة ومصابیحهم زیادة والصلوة علی رسوله الذی بلغ قدر الدین منهاط الشریا باحادیثه واخباره وعلی آله واصحابه الذین اضاءوا علی البریا بنابیع الفضل واسطاره وبسطوا الدین فی اکناف الارض واقطاره وبعد فیقول العبد الضعیف النحیف الفقیر الی الله سیف الدین المصنف الراجی الی رحمة الله خالق اهل العلم والاجتهاد نصیر الدین بن محمد بن جمال الاوزدی المعروف بالکرمانی فی تلمذ اشارته حکم واطاعته غنم ان اکتب ترجمة لکنز الدقائق وان کنت مستغرقا بالعوائق علی وقة تکون جامعة بتصریح الاختلاف المرقوم فی المختصر المنظوم علی ان اغلب مسائله واکثر احکامه واقعة علی اختیار المشائخ فشرعت فیه مستعینا بالله ومسالته علی ان یوفقنی علی الاتمام ویوصلنی کنه المرام ویحفظنی من خطاء وزلل تقول بلا عمل وهو بالاجابة جدیر وعلی ذلک قدیر کتاب الطهارات فرائض وضوء شستن روی از رستنگاه موی پیشانی تا زیر زنخ واز نرمه گوش تا نرمه گوش دیگر وشستن دو دست ودو پای تا دو آرنج ودو شتالنگ وقول امام زفر شستن آرنج وشتالنگ فرض نه ومسح ربع سر وربع ریش وقول مالک رح مسح تمام سر فرض ست وقول شافعی رح مسح بمقدار سه تار موی فرض ست وقول ابی یوسف رح در مسح ریش ودر روایت ست برد آنی مسح فرض ست در روایتی کل فرض ست وسنت در وضوء دو دست شستن تا بند دست ودر ابتداء وضوء بسم الله الرحمن الرحیم والحمد لله علی این الاسلام گفتن

بعون صناع مکین و مکان فضل خلاق متین ما زن

گنج فارسی

در مطبع ما گر آمی مشی نول کشور بمطبع مزین مطبوع گردید

اطلاع اس مطبع مین ہر علم و فن کی کتب کا ذخیرہ سلسلہ وار فروخت کے لیے موجود ہی فہرست مطول ہر ایک شائق کو مجانہ خانہ سے مسکتی ہی جسکے مطالعہ و ملاحظہ سے شائقان اصلی حالات کتب کے معلوم فرما سکتے ہین قیمت بھی ارزان ہی۔ اس کتب کے ذیل مین کچھ تین فہرسا معض کتب فقہ متفرقات دینیہ وغیرہ فارسی وارد کے درج کرتی ہین تاکہ جس فن کی کتاب ہو اس فن کی اور بھی کتب موجودہ کارخانہ سے قدردانو کو آگاہی کی زیادہ

فقہ

بدائع منظوم - مسائل فقہ مصنفہ مولوی ناظم علی

نام حق - مصنفہ شرف الدین بخاری -

نکاۃ مسائل - مصنفہ مولوی احمد اللہ -

شرح وقایہ مع ملتقی الابحر - بر حاشیہ ترجمہ شرح وقایہ عزلی کا از شاہ عبدالحق دہلوی کو دو جلد -

۱ جلد اول

۲ جلد دوم

مسلک المتقین - منظوم علماے ولایت نے اسمین مسائل فقہ حنفیہ کے کارآمد ضروری مندرج کیے ہین مصنفہ مولوی الہ یار خان

فتاواے برہنہ اسمین مسائل فقہیہ ہین مصنفہ مفتی محمد نصیر الدین -

منار الاسلام فی احکام الصیام - مذہب امامیہ کی کتاب ہی -

ہدایہ مع ترجمہ - و شرح حامل المتن منقول از مطبوعہ کلکتہ جو چند علماے نامدار نے باتفاق رائے مدون کیا یہ کتاب مختاران وکلا کے لیے مفید ہی چار جلد مین -

۱- جلد اول - کتاب الطہارت سے کتاب الحج تک

۲- جلد دوم - کتاب النکاح سے کتاب الوقف تک

۳- جلد سوم - کتاب البیوع سے کتاب الخنثی تک

۴- جلد چہارم - کتاب الشفعہ سے مسائل شتی تک

کنز الدقائق - فقہ کی معتبر کتاب مصنفہ مولوی نصیر الدین کرمانی -

مالابد منہ مع وصیت نامہ مصنفہ قاضی ثناء اللہ پانی پتی

متفرقات دینیہ

تذکرۃ المعاد - معاد کے بیان مین ہی مصنفہ قاضی ثناء اللہ پانی پتی -

فتوح الحرمین - منظوم مع نقشجات حرمین شریفین اور اوسکے مقامات متبرکہ مواعظ حضرت عبدالقادر جیلانی

تفسیر القلندری فی تحریر الانور - سلسلہ خانوادہ کا بیان مصنفہ شاہ محمود مدیر -

ظہیر الاسلام - معروف بہ ظہیر الدارین اسمین فو وہبیہ کا بیان بعنوان اہل تصوف مصنفہ منشی ظہیر الدین

تبیان فی احکام الدخان - مسائل منع قلیان کے اور ناس سونگھنے کا بیان از ابو الخیر مولوی معین الدین

عدا الحق فی رد معیار الحق - تصنیف ملا شاہ محمد در مباحث تقلید -

روضۃ الشہدا - تصنیف ملا حسین واعظ -

شرح اوراد فتحیہ - مع شرح دعاے رقاب و خلاصۃ الا نادر مجموعہ شارح ملا محمد جعفر علی اور خلاصۃ الاوراد مین و نجاۃ ماہواری اور ہفتہ وسالانہ کی دعائین جنکی مواظبت مفید اہل دین ہی مذکور ہین -

رسالہ وجیز و تفویض - از ملا محمد باقر مجلسی مذہب امامیہ کا -

سفینۃ الاولیا - تصنیف شاہزادہ دارا شکوہ -

انوار العارفین - در اذکار و مذاکرہ صوفیین مصنفہ محمد حسین مراد آبادی -

حج الحج - سمی بغایۃ الشعور تصنیف مولوی محمد شاہ

اوعیہ زیارت - مدینہ منورہ مولفہ مولوی محمد امین

میزان الفرقان - در احوال قرآن مصنفہ محمد عثمان قیصر

نقوش معظم - دافع ہر درد و غم جلد نقوش مجرب و نقشہ کعبہ شریف و مدینہ منورہ ایک مسطح تختہ پر تعویذ بنا کر بچون کے گلے مین واسطے حفاظت کے ڈالا جاتا ہی -

Kunz Farsee

بعون صنایع نگین مکان فضل خلاق متین نامزن

گنج فارسی

در مطبع نامی گرامی منشی نولکشور مزین مطبوع گردید

49 D 180

Indian Institute, Oxford.

The Lucknow Sparks Library.
Presented
by
Munshi Newul Kishore.

